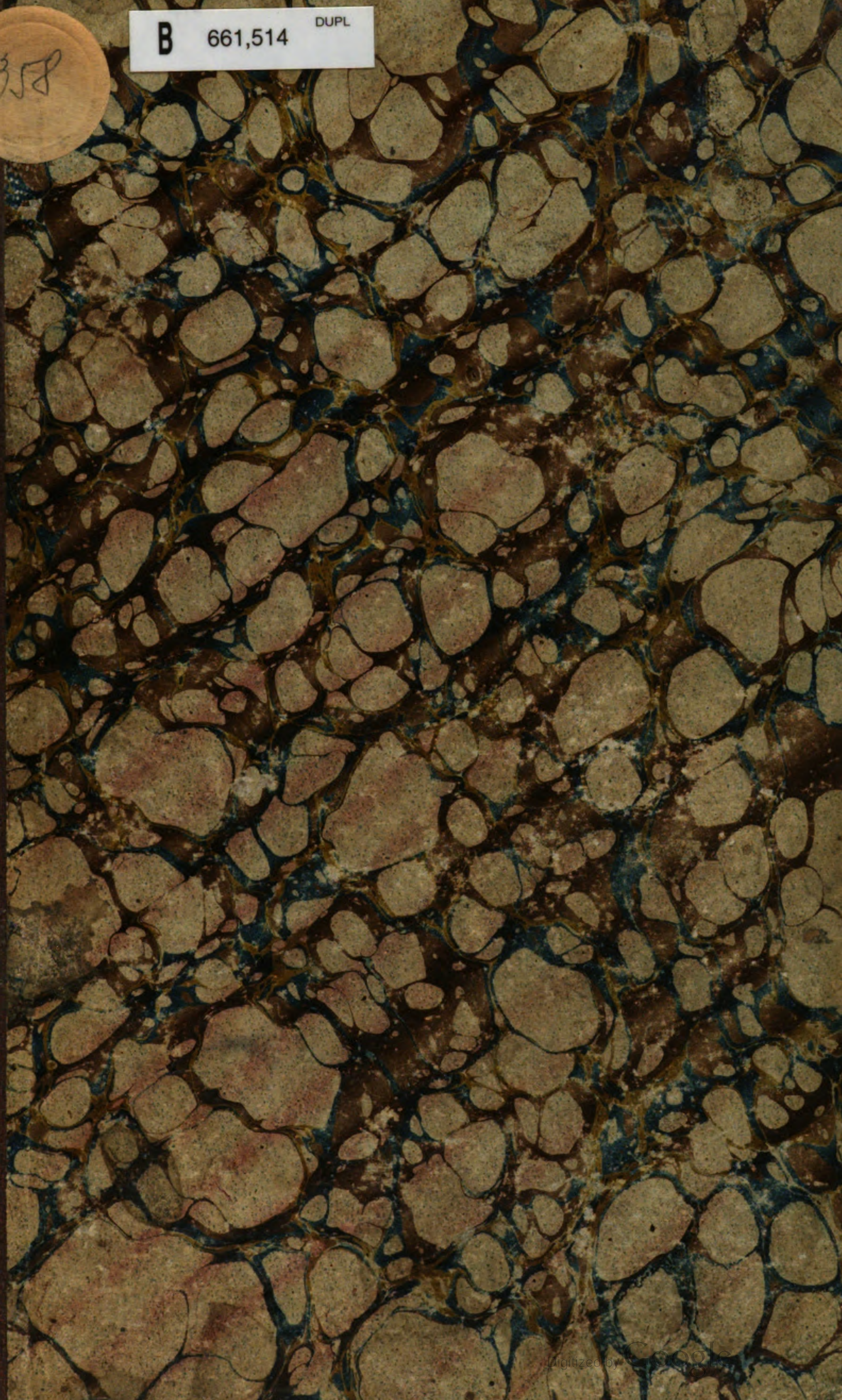
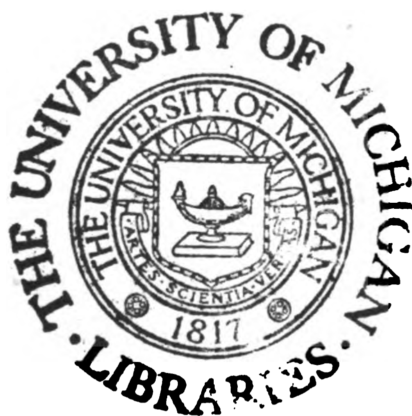



THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
ARTES SCIENTIA VERITAS
1817

BUDAI FERENCZ

POLGÁRI LEXICONA.

II. KIADÁS.

I. RÉSZ.

PEST.
KIADJÁK KHÓR ÉS WEIN.
MDCCCLXVI.

PEST, 1866.
KHÓR ÉS WEIN KÖNYVNYOMDÁJA,
DOROTTYA-UTCZA 14. SZÁM.

Előszó!

Budai Ferencznek „Polgári Lexicon“ czimü, még 1804-ben megjelent s a 16-dik század végeig élt nevezetesebb magyar férfiak és nők életrajzait tartalmazó nagybecsű munkáját, melynek példányai azóta annyira elfogytak, hogy csak antiquariusok utján, ügygyel-bajjal, drága pénzen lehetett annak egyes darabjaihoz hozzá jutni, némi szükséges változtatásokkal adjuk át a t. cz. közönségnek.

A szoros értelemben vett helyesirásra vonatkozólag, mely a mai álláspontnak többé meg nem felel, teljes átidomitás volt elkerülhetlenül szükséges.

Az egyes igealakzatok és mondat-fűzéseknél azonban, ha az ódik és ődik, atódik és etődik-féle nyelvrontó igevégzeteket, mint hátrahagyódik, megevődik, használtatódik, eltemetődik stb., s a számnevek után használni szokott germanizáló többes számot, mint harmincz lovakat, negyven emberekkel stb. kivesszük, alig történt egyéb valamire való változtatás.

A hely, ugyszintén a személyneveknél is, az ujabb általánosabb, tekintélyeink által használt formák és kifejezések nyertek alkalmazást, mint Titul = Titel, Fagaras = Fogaras, Pruck = Bruck stb.; Tosu = Tas, Katz = Katzianer, Eusee = Őse stb., melyek közől amazoknál, egykettőt kivéve, hogy a régi alak is megmaradjon az aziránt pietással viseltetők számára, az ujabb kifejezések zárjelek közé jöttek.

Hogy pedig eme gyökeresebb javitásoknál, melyek elkerülhetlenül szükségesek voltak arra, hogy a nagybecsü történelmi anyag ujból meleg fogadtatás és közpártolásban részesüljön, a legnagyobb figyelem és óvatossággal jártunk el, talán mondani is fölösleges.

Vedd ime hát kegyes olvasó e jeles munkát, s az abban hiteles kútfők nyomán, annyi tapintat, annyi nemzeties zamattal leirt nagy idők, nagy emberek, régi erkölcsök, bajnoki tettek, ébreszszenek téged is hasonlókra.

Pest, 1866, nov. 1.

Réső Ensel Sándor.

A.

Aba Sámuel. Először palatinus, azután harmadik magyar király, 1041. esztendőtől fogva. Ezt azelőtt németnek tartották; de már ma bizonyos, hogy magyar, vagy inkább kun volt. (lásd Edumen) Szent István testvérhuga volt a felesége, kinek talán Sarolta volt a neve. Először ugyan tudta magát Aba kedveltetni azzal, hogy Péternek, az előtte való királynak sok rendelését eltörlötte, nevezetesen az országra vetett adót igen megkisebbítette; és ugy tartják, ezzel nyerte az Aba v. Apa nevet a köznéptől, melynek különösen kedvezett s azzal társalkodott; de mivel voltak még olyanok, a kik Péternek tett esküvésök mellett hívek maradtak, és ezeket Aba üldözte, nyársra vonatta, csak egyszerre Csanádon ötven főembert mészároltatott fel; azonkivül az országnak a Lajta vizén túl levő részét Henrik császárnak általengedte; mindezek meggyülöltették öt a nemzettel. Két izben hadakozott volt már Henrik császár Aba ellen; de harmadszor is kihívták azt ő ellene a magyarok; a ki meg is ütközött vele 1044. eszt. Szent-Jakab havában, Győrhöz nem messze; őt meggyőzte, elfogatta, megölte; Pétert pedig helyébe visszaállitotta. Drágába került Henriknek ez a győzelem, mely onnan meg tetszik, hogy az ütközet helyét a németek, az akkori beszédjök szerént Ferlorum-Payernek, a magyarok pedig Veszett-Németnek nevezték; nem is győz, ha Aba táborából sok magyar hozzá nem pártolt volna. Aba teste, Heves vármegyében, a sári klastromban temetetett el, melyet maga épittetett volt, és a melynek düledékei most is látszanak, Gyöngyöshöz közel, a Mátra alatt. Abból a királyi függő pecsétcslevélből, melyet negyedik Béla 1261. eszt. az egri püspökségnek adott, megtetszik, hogy még abban az időben Aba familiája nagy földesuraság volt Heves, Borsod és Abauj vármegyékben, mely utolsó vármegye ugyancsak ő róla is neveztetik igy.

Aba Alolbód. Leusták fia. Hogy ez az Alolbód Aba magyar király maradékai közől való volt, azt maga második András király bizonyitja azon diplomában, melynél fogva Széplakot elveszi Simontól, a ki az ő feleségének Gertrudnak egyik gyilkosa volt, és azt Hédervány Dénesnek ajándékozza. Dénest ez az Alolbód állitotta be azon jószágba, a király parancsolatából 1228. eszt.

Aba Izsák. Ábrahám fia. Negyedik Béla király idejében, a jászói klastromnak valami jószágot ajándékozott a maga büneiért, a király jelenlétében. 1263. eszt.

Aba. Ezt a maga idejebeli emberek nagynak és szépnek nevezték. A Trencséni Máté pártos seregének ő volt egyik fővezére a Rozgonynál való ütközetben, a hol el is esett 1312. eszt.

Absolon. Vezetékneve mi volt? nem lehet tudni; hanem hogy magyar volt, az bizonyos. Először püspök volt Magyarországban, azután spalatrói érsek lett második Gejza király idejében 1159. esztendő tájban Dalmácziában. Ott egy főembertől sok boszantatást szenvedvén, visszajött az országba a királyhoz panaszra. Innen egy levelet küldött Spalatróba ismerőseinek, mely még ma is meg van; de egyebet nem sokat lehet azonkivül belőle tanulni, hogy arra kéri azokat, a kikhez levelét küldötte, hogy az ő számára vegyenek olajat és valami jó bort. Harmadik Sándor pápához is küldött egy levelet, melyben azt panaszolja el, hogy a spalatrói lakosok, azt a törvényt tették egymás közt, hogy semmi fekvőjószágot az ekklézsiának, vagy szentvégre, se ajándékba, se pénzen ne adjanak. Míg ő Magyarországon járt, addig a zádori (Jadra) érsekre bízta a pápa, hogy azon dolognak járjon végére.

Acsády János. Budai főbiró volt 1541. eszt., mikor Buda városát Ferdinánd számára felakarta adni, melyért életével fizetett. Lásd Révay Ferencz.

Aczél István. Pozsoni kapitány volt második László király idejében. Az öreg Bornemisza János küldötte el őt 1526. eszt. közel háromszász lovassal és egynehány ezer aranynyal a mohácsi szerencsétlen hadra. Ugy látszik ő kisérte ott a mig lehetett a futásnak eredt Lajos királyt, legalább annak holt testéhez közel találták meg az övét. — Ugyan akkor éltek Aczél János, Thurzó Eleknek a kamara elnökjének vicéje, és Aczél Balázs, ki a pápa követével Morvaországba, Magyar-Bródba ment, hogy ott a mohácsi hadra katonákat szedjen. Ezen utra jó pénzben hetvennyolcz forintot vett fel Budán a királyi kasszából, mely somma réz vagy rosz pénzben két annyit tett.

Ágnes. Albert ausztriai herczeg leánya, és harmadik András királynak, magát nem annyira szépségével, mint szelid erkölcsével és kegyességével kedveltető felesége, kihez 1296. eszt. ment feleségül. Albert negyvenezer ezüst márkát adott vele Andrásnak, András pedig Pozsont és a Csalóközt móringolta neki. Férje halála után, mely 1301. eszt. történt, haza ment Bécsbe, és ott a móringba adott magyarországi jószágainak jövedelméből élt. Gyermekei nem voltak, lega-

lább életben nem maradtak. Moson vármegyében Szombathelyt is kellett neki birni; mert azt 1313. eszt. az esztergomi érseknek ajándékozta. A német birodalomban némélyek bajor Lajost, mások Fridrik ausztriai herczeget választották császárnak. Hogy annál erősebb legyen Fridrik, Lajos ellen, első Károly magyar királylyal szövetkezett össze, és hogy neki annál inkább kedvét találhassa s azt megtarthassa, mind azokat a városokat és jószágokat, melyeket Ágnes birt, Károlynak visszaadta 1315. eszt.; sőt a mint némelyek irják, mivel akkor Komárom, Trencséni Máté hatalmában volt, a ki azt erőhatalommal foglalta vala el, a maga katonáinak színével bejött Fridrik az országba, Komáromot Mátétól visszavette és Károlynak általadta.

Ákos Mihály. A sárosi várnak kapitánya volt első Károly király idejében. A Trencséni Máté ellen való hadban 1312. eszt. magát emberül viselte, és abban egy embert elfogott. — Egy Péter nevű ember-is pártot ütött volt Károly ellen, annak katonái közől is sokakat elfogott Ákos, és azokat Károlynak bemutatta. Ez a Péter eszére jött már 1315. eszt., és Károlynak lovászmestere volt, mikor Ákosnak Károly Zemplén vármegyében Pazdics és Deregnyő nevü falukat ajándékozta.

Ákos Miklós. (Keszi). Lásd Ravazdy Péter.

Alaghy János. Olaszországban, Páduában tanult 1546. eszt. Az édes anyja Veronika, testvér volt Serédy Gáspárral, a ki abban az időben nagyember volt Magyarországban. Ehez küldött ő egy levelet Páduából, Verancsics Antal által, a mondott esztendőben. Igen jó itélettel volt Verancsics az ő tudománybeli előmeneteléről, magaviseletéről és takarékosságáról. — Huszonnyolcz lovassal jelent meg 1563. eszt. Maximilian király koronázásán Pozsonban. — Ugy látszik ő birta Regéczet, legalább onnan küldötte őt első Ferdinand Bornemisza Gergely püspökkel és Rakovszky Györgygyel, Balassa Menyhért vágáson kivül való járásinak megvizsgálására, Munkácshoz nem messze, Kászon nevü városkába; de minden haszon nélkül 1564. eszt. Ezt az utolsó dolgot Istvánffy ugyan igy beszéli; de Forgách Alaghy János helyett, Alapy Györgyöt küldi el Bornemiszával és Rakovszkyval, még pedig nem is Kászonba, hanem Nagy-Szőlősre. — Egy ideig széplaki apát ur volt, azután pedig világi ember lett, és akkor is megtartotta a maga kezénél az apáturság jószágait s jövedelmeit; bátor azokat első Ferdinánd király a nagy-szombati jezsuitáknak adta vala. Ezen az okon Maximilián király, a károsok panaszára, parancsolt Abauj vármegyének, hogy azoknak tegyen igazat 1565. eszt.

Alapy Boldizsár. Tótországi vice-bán volt 1515. eszt., mikor Beriszló Péter bán azt parancsolta neki a király nevében, hogy minélhamarabb induljon a törökök ellen Jaicza felé, egész Tótországban minden tizedik jobbágyat kézivekkel, lándzsákkal és fejszékkel felkészülve, maga mellé vevén. Ez a Boldizsár vette meg Nagy-Kemléket Jánostól, a zágrábi püspöktől, nyolczezer forinton.

Alapy Benedek. Lásd Batthyány Benedek.

Alapy János. (Nagy-Kemléki). Együtt pusztitotta 1539. eszt. Zríny Jánossal a zágrábi püspök, Erdődy Simonnak és a káptalannak jószágait. Ott volt Pécsen 1543. eszt. mikor ahoz a törökök közelgettek, és ott ugy látszik ő volt a gyalogkatonaság kapitánya, legalább az oda való püspök, Várallyay Szaniszló, ő általa és Paksy János által akarta a gyalogokat megtartóztatni, mikor azok a török elől elfutottak. — Kerechény Lászlóval együtt verte meg Szent-Ilona nevü falunál a Zágráb és Ivanics vára közén pusztitó Ferhát basát 1557. eszt. Ekkor ő azon száz lovasnak volt hadnagya, kiket Lenkovics a zágrábi vár kapitánya akkortájban fogadott vala. Azt az ötszáz török spahit, vagy lovast, kik Kosztainiczáról és Bányalukából futottak vala ki a topuszkói vidékre prédálni, 1565. eszt. igen emberül megszabdalta János, Rastovicz és Vinodol közt, ugy hogy csak kevesen vihették meg társaik esete hirét a magok felekezetéhez. Ugyanazon esztendőben ujra segített a maga vejének, Erdődy Péter bánnak, megverni a törököket Obreskóhoz nem messze. — Ott volt Maximilián királylyal 1566. eszt. a győri táborozásban, mely után nem soká élt; ugyanis 1567. eszt. meghalt, és a remetei paulinusok templomában temettetett el, a holott is ezt a felülirást tették az ő emlékezetére: Hic jacet Generosus ac Magnificus Dominus Joannes Alapy, de Nagy-Kemlék, Eques auratus, ac S. Rom. Imp. Regiaeque Majestatis Capitaneus, qui in Domino obdormivit IX. Sept. Az ő leányával Borbálával szállott Erdődy Péter bánra Nagy-Kemlék, vagy más névvel Kalnik vára, Kőrös vármegyében. Felesége Zríny Margit, a szigeten elesett Zrínyi Miklós testvérnénje volt.

Alapy Gáspár. A közelebb emlitett Jánosnak fia, kanizsai kapitány és horvátországi bán, Maximilián és Rudolf királyok alatt. Ifjuságában a nagy Zríny Miklós alatt katonáskodott, kivel az ő édes anyja egy volt. Mikor Szulejmán török császár 1566. eszt. egy roppant táborral az országba jött; Zríny a ki élt a gyanúperrel, hogy Szulejmán talán ő reá feni a fogát, ezt a Gáspárt, Kovács Miklóst és más hadnagyait küldötte el ezer gyaloggal és négyszáz lovassal, hogy Pécs külsővárosát, melyet akkor a törökök birtak, pusztitsák és égessék fel.

— Útjokban hallották meg Gáspár és társai egy paraszttól, hogy Mohammed basa egynehány századmagával Siklós alatt tanyázik, azért is arra határozák magokat, hogy azt ott felverjék; a minthogy setét éjjel a bátran nyugvó Mohammed seregét jun. 17. napjára virradólag, nagy sivalkodással megütik, és minekelőtte annak a városból segitsége jött volna, megverik, mind magát, mind fiát megölik, seregét vagy levágják, vagy szétüzik, és attól sok tevét, lovat, öszvért, társzekereket és igen drága két veres zászlót nyernek. Úgy tartják, hogy ez a kára bírta volna Szulejmánt arra Péterváradán, hogy nem máshova, hanem Szigetre vegye utját, Zríny Miklós ellen. El is jött Szulejmán, august. első napjaiban Sziget alá, és azt kemény ostrom alá fogta. Mennyire bízott Zríny ehez a Gáspárhoz, onnan tetszik meg, mert őt tette a vár őrző sereg kapitányává, arra az esetre, ha maga elesik. Minekutána Zríny elesett, és Szigetvára török kézre jutott, nagy hasznát vette Gáspár a maga alacsony termetének, és nem sokat mutató s igérő barna, sőt fekete ábrázatjának. — Ugyanis mikor őt a jancsárok búvó helyéből kivonták, őt valami alávaló fegyverhordozónak vagy inasnak gondolván, életben megtartották, midőn másokat többnyire mindeneket lekonczoltak. Az elesett Zríny két karján, két arany perecz volt, melyeket mikor a törökök onnan különben nem tudnának levenni, karjait el akarták vagdalni. Szerencsére Gáspár állott elő, ki is egy késsel a pereczeket kinyitotta, és igy a felejthetetlen Zríny holttestét a csonkázástól megmentette. Lásd Tahy Ferencz. Tallóczy Bálint helyébe 1572. eszt. tette őt Maximilián király kanizsai kapitánynyá. Kivált azzal hagyott jó emlékezetet Gáspár maga után, hogy a hires Gubecz Mátét, ki Tótországban a nemesség ellen a parasztokat fellázasztotta s magát királynak tette vala, ő verte meg s fogta el Stubiczánál Keglevics Mátéval 1572. eszt. Ekkor szerzett jóhírén azzal nem kis csorbát ejtett, hogy azután való esztendőben, húshagyókedd éjszakáján, Ali, a szigeti beg, Kanizsára beronttott, melyet senki is addig észre nem vett, míg Ali törökei, a város piaczára nem mentek. Ott nagy lármát ütnek a törökök, falkánként szélyeloszolnak a városon, és a házakat s istállókat felkutatják, pénzt, ruhát s mindent a mi hasznavehető volt, elragadoznak, és minekelőtte Gáspár a várból segitségül jöhetett volna a lakosoknak, prédával megrakodva a várost odahagyják. Több mint ezer foglyot, 748 lovat és két nagy ágyut vitt el akkor Ali Kanizsáról Szigetre. Talán kimentette magát Gáspár a király előtt, mert még el sem mult ez az esztendő, hogy az őt Draskovich György mellé, tótországi bánná tette, mely hivataltól 1577. eszt. vett önkényt búcsút, a király helybenhagyásával. Élt még 1582. eszt. mikor a tótországi diéta őt

rendelte ki az ország határainak, Stiria és Karinthia felől való megtekintésére Rattkay Pállal s másokkal.

Alárdy Ferencz. Békesy Gáspárt igyekezett Báthori István ellen erdélyi vajdává, vagy fejedelemmé tenni; együtt is harczolt azzal, Radnótnál és Szent-Pálnál Báthori ellen 1575. eszt; de Báthori mindnyájokat megverte, és a kolozsvári diétán számkivetésre büntette; mindazáltal őt idővel kegyelmébe visszavette, mint csak az ifjui szél által elragadtatott éretlen ifjat. Mágochy Gáspár közbenjárására, és a szent-páli kastélyt neki visszaadta; de egyébb jószágait az akkori háborus időnek mostoha viszontagságai közt elvesztette.

Albert. Harminczegyedik magyar király a habsburgi házból származott. Atyja Albert ausztriai herczeg volt. 1397. eszt. született. Atyja halála után, mely 1404. eszt. történt, Ausztria reá maradt, melyet az ő tútorai igazgattak helyette. Tizennégy esztendős korában Budára hozta őt Ernest, az akkori tútora s atyjafia, és ott Zsigmond király leányát Erzsébetet neki eljegyzette; kivel aztán 1422. eszt. kelt össze. Esztendő mulva általadta Zsigmond Albertnek Morvaországot, melynek elfoglalására és a husszitáktól való kitisztitására, Albert 1424. eszt. elment egy Ausztriában gyüjtött sereggel; de Zsigmond is küldött magyarokat az ő segitségére. Maga a hires Ziska, a husszitak vezére jött be ellene Csehországból Morvaországba; de neki semmit sem árthatott; mert egy Przibislaw nevü várnál véletlenül meghalt. — Szerencsésen hadakozott Albert a husszitak ellen 1431. eszt. is; nevezetesen Waidhofen nevü városhoz közel, négyezeret közölök levágott, hétszázat pedig elfogott, és azokat Bécsbe vitte. Hasonlóképen azután való esztendőben is Znaimhoz nem messze, meglehetős szerencsével ütközött meg azokkal. Ő vezérlette Zsigmond táborát 1435. eszt. a törökök ellen, még pedig olyan szerencsével, hogy közölök tizennyolczezeret levágatott, a többit pedig Magyarországból kiüzte. Zsigmond halálához közelitvén, Znaim városában ezt a maga vejét ajánlotta a magyaroknak, hogy azt magok királyának válasszák. Hajlottak a magyarok Zsigmond tanácsára, és mikor az ő holttestét Pozsonba hozták, azt onnan addig tovább nem vitték, mig Albertet királynak meg nem választották, mely választás után tizenhárom nappal, 1438. eszt. első napján, Fehérváron olyan feltétel alatt meg is koronázták: hogyha császárnak találják választani, a császárságot el nem vállalja; mivel Zsigmond idejében is sok kárát vallotta az ország, hogy a király egyszersmind császár is lévén, az országon kivül egynehány esztendőt töltött. Mindazáltal, miután Albertet császárnak csak ugyan elválasztották, Fridrik ausztriai herczeg kérésére, a magyarok ettől a feltételtől elállottak, és Albert

május 31. napján Aachenben, császárnak koronáztatott. A cseheknél is őt ajánlotta vala Zsigmond királynak; de azok közől némelyek Kázmért, a lengyel király testvérét választották, kivel hadba is kellett Albertnek elegyedni, mivel Csehországba egynehány ezer lengyelt beküldött. Csak ugyan Albert lett a nyertes, és jun. 20. napján Prágában a cseh korona fejére is tétetett. E szerént Albert egy esztendőben három koronát nyert. Azonban a lengyelekkel való per fenmaradt, és az ő életében nem is végződött el. Hogy Csehországból Budára 1439. eszt. visszajött; itt országgyülést hirdetett, melyen részszerént új törvényeket hozott, részszerént a régieken igazitott. Azalatt a törökök Szerbiába beütnek, és Szendrő várát megveszik. A szerb despota, Brankovich György kérésére, Albert fegyvert köt a törökök ellen, és táborát Szerbia felé inditja; de mikorra oda ért, akkorra Murad török császár onnan elment, és pusztitó népét Görögországnak forditotta. Igen meleg nyárban esvén a táborozás, a seregnek nagyobb része vérhasba esett, mely miatt, a mint Thuróczi irja, a magyarok farkast kiáltottak, és a táborból haza oszlottak. Magára Albertre is reá esett a vérhas, a mint Bonfin irja, a dinnye ételben való mértékletlenkedés miatt, mely nyavalyáját minthogy halálosnak érzette, Bécs felé sietett, de Komárom vármegyében Neszmélyen meghalt október 27. napján 1439. esztendőben, és Fehérváron temettetett el. Két leánya maradt u. m. Anna, a ki Vilmos szász herczeghez, és Erzsébet, a ki idővel ahoz a Kázmérhoz ment férjhez, a kivel Albert a cseh korona felett vetekedett. Ezen kivül az ő felesége viselősen maradt, és az ő halála után szült egy férfigyermeket, ki is idővel ötödik László névvel magyar király lett.

Almásy Euzem. Derék vitéz volt Szent László király idejében. Mikor Szent László 1089. esztendőben a kunokat, kik az országba beütöttek vala, a Duna mellet megverte; ott volt a verekedésben ez az Euzem is, és nem csak vitézségét mutatta meg, hanem királya iránt való igaz hüségét is, melyről pedig Szent László azelőtt kételkedett vala. Jelen volt 1094 esztendőben azon szerencsétlen ütközetben is, melyben az oroszok és kunok az ifju Kálmán királyt, Szent László fiát, olyan igen megverték egy Premiszla nevü városnál, és ugyan ott esett el Almásy Euzem.

Almásy Péter és **László.** Fehér vármegye küldöttei voltak Baracskay Mátéval és Thételeny Mihálylyal a budai diétára, mikor Hunyadi János gubernátornak Buda vára általadatott 1447. esztendőben.

Álmos vagy Álmus. Mikor a Magyarok 884. esztendő tájban Ázsiából Magyarországra kiindultak, ez az Álmos volt az ő fővezér-

jök. Ennek atyja Ugek, anyja pedig Emese volt. Álmusnak vagy jobban Álmosnak azért nevezték őt, mert mikor ő vele terhes volt az anyja, valami különös álmot látott, melyből azt jövendölte, hogy a kit ő fog szülni, attól királyok fognak idővel származni. Álmoson kivül még hat vezérök volt a Magyaroknak t. i. 1. Előd, kinek más neve Lebédiás volt, 2. Könd, 3. Ond, 4. Tas, 5. Huba, 6. Töhötöm. Ezek mind a hatan feleskűdtek t. i. Álmosnak hűségére, még pedig olyan czeremoniával, hogy mindnyájan egy bizonyos edénybe, magok karjából, vért eresztettek. Mintegy kétszáztizenhatezeren voltak a fegyvert fogható férfiak, kik Álmossal kiindultak. Minekutána Oroszországba érkezett Álmos, legelőször is Kiew városára törekedett. Ezt előre megsejditvén az orosz fejedelem, a kunokat hivta magához segitségűl, kikkel a magyaroknak eleikbe is ment. De az Álmos magyarai olyan bátran fogadták őt, hogy kevés idő alatt egész táborát űzőbe vették, és a kunoknak nyirt kopasz fejeiket, mint az éretlen tököt ugy apritották, a mint Anonymus irja. Tanácsosabbnak tartotta az orosz fejedelem azután szép szóval inkább, mint fegyverrel, ezeket az alkalmatlan vendégeket nyakáról elháritani. Azért is követei által arra kérte Álmost, hogy szenvedje meg őt a maga kis országában, maga pedig Álmos magyaraival együtt menjen tovább délfelé, és foglalja el azokat a tartományokat, melyeket hajdan a nagy Attila birt; azok különben is termékenyebb földek, mint az övé, és az ott való lakosok a fegyverhez nem értenek. Hogy annál inkább hihessen Álmos, azt kivánta az orosz fejedelemtől, hogy mind a maga, mind némely főembereinek fiait kezességbeli zálogul hozzá küldje, azonban kalauzokat, uti eleséget, vonómarhákat, bőven adjon. Kénytelen volt az orosz fejedelem e kivánságokat teljesiteni, és attól fogva Álmos azzal kérkedett, hogy ő Attila unokája, s neki jussa van mind azokhoz a földekhez, melyeket azelőtt Attila birt. Azalatt míg ez az alkudozás tartott, ismerkedni kezdtek a kunok a magyarokkal, és arra kérték Álmost, hogy őket is vegye maga mellé, hadd jöjjenek ki ők is Magyarországra. Könnyen megnyerték a mit kivántak. (Lásd Ed.)

Az oroszok is sokan kéredzettek Álmos mellé, ő azokat is örömest magához fogadta. Ekképen az Álmos magyarai a kunokkal s oroszokkal szaporodván, elindult Álmos Kiew alól, Lodomér s Gácsországokon és a kárpátusi havasokon keresztül, és a mostani Magyarországba érkezett, Bereg vármegyébe, Krisztus születése után 889-ik esztendőben. Azt a helyet, melyen legelőször megállapodtak, a magyarok Munkácsnak nevezték, mivel oda sok munkával s fáradsággal juthattak el. Azon a helyen

fekszik ma Munkács vára. Munkácsnál negyven nap nyugtatta Álmos az elfáradt magyarokat. Onnan Ungvár alá ment, és azt csak hamar megvette, melyen való örömében négy napig tartó vendégséget ütött. Negyedik nap letette Álmos a fejedelemséget, azt a maga fiának Árpádnak általadta, és az ő hűségére a magyarokat feleskette. Ennek az Álmosnak maradékai közől voltak a magyaroknak fejedelmei és királyai tovább négyszász esztendőnél, mindaddig t. i. míg harmadik András királyban a férfiág kifogyott. Sőt az ausztriai házból való királyaink is leányágon ettől az Álmostól származtak.

Álmos. Lampertnek Sz. László király testvéröcscsének fia. Minek utána Sz. László elfoglalta Horvátországot, ezt az Álmost tette annak királyává 1091. esztendőben. De mihelyt Kálmán lett királylyá 1095. esztendőben, Horvátországot neki általadta Álmos, mivel maga elégtelen volt az őt megtámadók ellen magát oltalmazni; Kálmán pedig az országnak harmadrészét herczegi titulussal adta neki Horvátország helyett. Szinte tiz esztendeig békességben éltek egymással Kálmán és Álmos, és mikor Kálmán Buzilát elvette, az ő házasságának egyik eszközlője Álmos volt 1097. esztendőben. De egyszer a nyughatatlan Álmos vizeszüsége és az egyenetlenkedés magvát hintők, ezt a csendességet megzavarták, a kik ezen fejedelmekkel az hitették el, hogy ők egymás élete után leselkednek. 1106. esztendőben ütötte ki magát a viszálkodás közöttük, a mikor Kálmán Várkonynál szállott meg táborával. Álmos is ugyan oda igyekezett a magáéval. Már csak a Tisza vize volt a két sereg közt, a mikor némely értelmesebb urak általlátták Álmos seregében, mely nagy balgatagság volna magok nemzetének vérét haszontalan vesztegetni, azért is egy Grak nevü közbenjáró által addig alkudoztak Kálmánnal, hogy mind a két ellenkező fél lecsendesedett, mely akkor annyival könnyebben megesett, mert a magyarok azt végezték volt, hogyha tetszik Kálmánnak és Álmosnak a harcz, ám harczoljanak ketten, menjenek egy szálkardra, és a melyik a másikat meggyőzi, az legyen király, de ez egyiknek se tetszett. De csak hamar Németországra Passauba ment Álmos, hogy onnan Kálmán ellen sereget hozzon, mivel pedig nem boldogulhatott, szégyenfővel haza jött, és Kálmán őt ekkor is kegyelmébe vette. Esztendő sem telt belé, mikor már Lengyelországba szökött Álmos, onnan egynehány ezered magával bejő az országba és Abaujvárt elfoglalja. Ott ugy körülkeriti őt Kálmán, és ugy megszoritja, hogy Álmos kétségbe esvén lóra ül, minden kisérő nélkül Kálmánhoz megy, lábaihoz borul, és mindenek hallatára magát hibásnak

kiáltván, engedelmet koldul. Még ekkor sem fáradt el Kálmán, hanem neki megenged; mindazáltal ugy látszik, hogy már ekkor megfosztotta őt az ország harmadrészétől, és Esztergom vármegyében Demesen mutatott neki lakó helyet; de csakugyan hihető az is, miszerint gondja volt arra hogy herczegi módon élhessen. — Ott egy klastromot s templomot épittetett Álmos, melynek felszentelése czeremoniájára midőn Kálmánt elhivta volna, ujabb hasonlás történt köztük; de némely püspökök kérésére Kálmán még ekkor is megengesztelődött, és esküvéssel pecsételte, hogy iránta jó indulattal lesz. Nem olyan könnyen hitt Álmos mint Kálmán, azért is 1108. esztendőben Demesről Németországra az akkori császárhoz szaladt, és a rajta tett boszúságokat olyan nagyitásokkal tudta előadni, és Kálmánt oly feketén festette le, hogy nemcsak a császár, hanem más német rendek szive is rajta megesett, és neki hathatós segitséget igértek. Mivel a császár Henrik különben is megsértettnek tartotta magát azzal, hogy némely római birodalomhoz tartozó helyeket, talán Dalmácziában, ő tőle Kálmán elfoglalt, ezen kivül reménylette, hogy mihelyt az ország szélén magát megmutatja, a magyaroknak nagyobb része Álmoshoz áll; egy felől tehát maga vezérlette le seregét az ország széléhez, más felől a morvai fejedelemnek Szvatoplugnak parancsolt, hogy rontson a magyarokra, a ki Trencséntől fogva egész Komárom tájáig sok kárt is tett, de szerencsére a császár részéről, ez a hadakozás minden vérontás nélkül ért véget. Ugyanis Kálmán a császárral szemtől szembe beszélvén, ő is úgy felöltöztette Álmost a császár előtt abba a köntösbe, melyet maga Álmos készitett magának, és olyan világosan megmutatta a maga ügyének igazságát, hogy a császár minden kártétel nélkül vissza ment. Valósággal nagy léleknek kellett lakni Kálmánban, hogy Álmosnak ezuttal is megengedett, és őt az országba visszafogadta. Egy kevés ideig csendesen viselte ezek után magát Álmos, és 1110. esztendőben elment Jeruzsálembe áhítatosságának gyakorlására, mely utjában Konstantinápolyt is meglátogatta. — Visszaérkezése után csakhamar utolérte őt egy legnagyobb szerencsétlenség. Ugyanis a háboruságszerzők igazán-e vagy hamisan? azzal vádolták őt Kálmán előtt, hogy a görög császárral jeruzsálemi utjában ő ellene valami követ fútt volna, és hogy mind magát Kálmánt, mind pedig az ő fiát Istvánt az országtól el akarja ejteni. Mindezek által annyira elfelejtette Kálmán eddig Álmos iránt gyakorlott szelidségét, hogy engedelmet adott mind az Álmos, mind annak ártatlan gyenge fia Béla szemeinek kiszúrására 1113. esztendőben. Ezen keserves történet után a demesi klastromban nyomorgott Álmos, ahol Kálmán engedelméből kevésben

mult, hogy némely vérengző emberek őt életétől is meg nem fosztották, de azoknak kezeiből őt az ott való szerzetes atyák nagy nehezen kimentették. Kálmán halála után második István az ő fia lévén királylyá, ez békét hagyott egynehány esztendeig Álmosnak; de midőn 1127. esztendőben csakugyan üldözőbe vette, kiment Álmos az országból a konstantinápolyi császárhoz, kinek felesége Piroska, az ő édes atyja testvérjének, Sz. László királynak leánya volt, és az ott való szokás szerént nevét elváltoztatván, Constantin nevet vett magára. Ott élt azután rangjához illő tekintetben mind addig, mig meghalt 1129. esztendőben; melyet mihelyt meghallott István király, az ő holttestét Konstantinápolyból haza hozatta, és azt Székesfehérváron a királyok temetőhelyébe eltakarittatta. Nem csak Béla nevü fia, hanem két leánya is maradt Álmosnak. Az öregebb Adelhaid, a lengyel herczeghez Szobieszlávhoz, a kisebb Hedvig pedig Albert ausztriai herczeghez ment férjhez. Hedvig 1137. esztendőben özvegyen maradt, mindazáltal visszajött e, vagy nem az országba? nem bizonyos. Minekutána Béla, az Álmos fia királyságot ért, újonan egy halottipompát tartatott atyjának Álmosnak tiszteségére 1137. esztendőben, melyen Adelhaid a Szobieszláv felesége is jelen volt.

Alpra, Ozur, Tolon. Mind hárman az országban lakó és sok rendetlenséget okozó kunok közt főemberek voltak, negyedik vagy Kun László király idejében. Hogy mind ezeknek megzabolázására, mind egyébb dolgoknak megigazitására reávehesse a pápa László királyt, egy püspököt küldött ő hozzá követségbe 1279. esztendőben, kit először nem igen jó szivvel fogadott ugyan László; de azután annak szép beszédeire esküvéssel kötelezte magát arra, hogy a kunokat más rendbe szedi; a minthogy azoknak ezen fő emberei, Alpra és a többiek, a kunok nevében arra igérték magokat, hogy a pogány rendtartásokat elhagyják, a kik még közöttök nincsenek megkeresztelve, kicsinyek, nagyok, megkeresztelkednek, a vászon sátrakat elhagyják, és rendes házakban fognak lakni, a klastromokat, templomokat, melyeket a keresztyénektől elfoglaltak vala, visszaadják, sem magok, sem szolgáik által a keresztyéneket nem öldösik s. a. t. Hogy mind ezeket meg fogják tartani, annak nagyobb bizonyságául hét kezest adtak, de azt kikötötték, hogy sem szakállokat, sem hajokat el nem vágják, sem öltözetük formáját s módját nem változtatják. Akkor a kunok a Tisza és Duna, a Maros és Körös, a Temes és Maros vizei közt laktak.

Amade vagy a mint régen irták **Omode.** Szepesi főispán és palatinus volt első Károly idejében és azelőtt is. Az Aba nemzet-

ségből származott. Atyját Dávidnak hivták. Azalatt is míg Venczel és Otto királykodtak, Amade mindenkor Károly részén volt, és teljes erővel igyekezett őt királyi székbe ültetni. A többi főember közt ő is ott volt, mikor Károly és némely magyar urak, Rudolf ausztriai herczeggel szövetségre léptek, Venczel király és annak atyja ellen 1304. esztendőben. A lengyelek a magok királyát Lokietek Wladislávot 1300. esztendőben holmi hibáért az országból kifüstölték, és az országot Venczel cseh királynak adták által. Wladisláv elébb tovább való bujdosásai után ehez az Amadéhoz került. Régi méltóságához illőképen fogadta őt Amadé, és Gönczön Abauj vármegyében királyi módon tartotta. Minekutána pedig Venczel a cseh király mind maga, mind a fia meghalt 1306. esztendőben, a ki ez országhoz számot tarthatott volna; arra kérte Wladisláv Amadét, hogy őt királyi székébe tegye vissza. Megcselekedte ezt Amade. 1307. esztendőben szép magyar sereggel bekisérte őt Lengyelországba, ott egynehány várat megvett, melyet látván a lengyelek, régi királyukat visszafogadták, ki is még azután sok esztendeig uralkodott rajtok, és első Károly magyar királynak, leányai közől egy igen hires feleséget adott, t. i. Erzsébetet. Lengyelországból haza jövén Amade, teljes erővel Károly ügyét igyekezett előmozditani. Már kétszer volt Károly megkoronázva, még sem akarták őt némelyek királynak ismerni; mivel a régi törvényes korona az erdélyi vajdánál, Apor Lászlónál volt, ki azt vissza sem akarta adni, és igy azzal nem lehetett Károlyt megkoronázni. Elment hát maga Amade, a vajdához, és ökossága által őt annyira vette, hogy a koronát visszaküldötte 1310. esztendőben, és Károlyt azzal ujra megkoronázták. Még 1303. esztendőben támadt volt a kassai lakosok közt valami perlekedés, annak eligazitására Amade volt mint biró kirendelve és ő akkor a lakosokat le is csendesitette. De a per idővel ismét felelevenedett, és akkor Károly király két püspököt küldött annak eloltására. Már ekkor Amade maga is perlő fél volt, még pedig ugy, hogy a maga fiai ellene támadtak, kiket midőn keményen megpirongatott volna, azért hogy sem a királynak, sem a törvénynek nem engedelmeskednek, azzal annyira felboszantotta a kassai szászokat, hogy azok őt kegyetlenül megölték 1311. esztendőben. Ilyen homályosan irja le Timon az ő halálának okát. Lásd Várday Aladár. De vagyon egy levél, melynél fogva Amade özvegye és fiai, a kassaikkal alkura lépnek s egymással megbékélnek. Ebből a levélből az nem tetszik ki, hogy Amade ellen az ő fiai is felkeltek volna; hanem inkább azt lehet belőle kihozni és nézni, hogy azért ölték meg a kassaik Amadét; mert

a király Kassa várasát neki ajándékozta volt; ámbár már az akkor szabad város lett volna; és ugy látszik, hogy a gyilkosság akkor esett, mikor a statucziónak, vagy a birtokba való beállitásnak kellett volna megtörténni; az ő fiai pedig minden földesuri jussaikról lemondottak Kassa iránt. — Ennek az Amadénak veje volt az a Csáky Móricz, a ki feleségestől együtt klastromba ment, s kiről majd a maga helyén lesz szó.

Amade János, Miklós, Dávid és **László.** Mind négyen a közelebb emlitett Amade palatinusnak fiai. A milyen hűséges volt az ő atyjok első Károly királyhoz, ezek olyan hűtelenek voltak ahoz. Mikor Trencséni Máté 1312. esztendőben Károly királylyal a Tarcza vize mellett Kassához nem messze Rozgonynál megütközött, ott voltak Máté táborában ezek a hűtelen testvérek is, oda sok csehet vittek, és törvényes királyuk ellen hadakozván, közőlök ketten. László és János elestek. Még azelőtt esett az, hogy Sárospatakra ez a négy testvér reá ütött, és azt felakarta prédálni; de Drugeth László és a királynak más hív emberei őket onnan elűzték, és a mit már elragadoztak vala, azt tőlök visszavették. Minekutána Rozgonynál meggyőzte őket Károly, azt a várat, melyet ők Göncz mellett bírtak, lerontotta, melynek némely nyomait még ma is mutogatják, és Amade várának hívják. Abban a várban volt az ő atyjoknál szálláson Wladisláv lengyel király.

Amade Miklós. A palatinus Amade fia. Már ugyan a közelebbi czikkelyben volt róla valami szó, de ő különös emlités is érdemel; ha ugyan igaz az, hogy ő volt az a Miklós nevü soproni és komáromi főispán, a kit első Károly 1323. esztendőben Horvátországba küldött, hogy ott a lármát, melyet Babonig János a bán csinált, csendesitse le, a hova minekutána elérkezett, Babonigot megverte, és az illyriai lakosokat Spalatro városában, a királyhoz való hűségre hajtotta. Kevés ideig viselte Miklós Babonig helyett a bánságot, és Magyarországra visszajött. Még mikor csak főispán volt, valami András nevü rebellis ellen küldötte volt őt első Károly, és ámbár Andrást némely ausztriai hatalmas német bárok segitették, mind azáltal Miklósé lett a győzelem. Ott volt akkor az ő keze alatt lévő seregben Kanisay Lőrincz is, és az ott szerzett érdemeiért nyerte Károlytól Kanizsát.

Amade István. A bácsi diéta ezt rendelte volt, az ifju Lajos király mellé tanácsosnak és igazgatónak 1518. esztendőben.

Amade Péter. Ez nyitotta meg Moson vármegyében Óvár kapuját, mint oda való kapitány, Báthori István palatinus parancsolatjára, mikor oda első Ferdinánd a maga hadinépével megérkezett, hogy

Magyarországot kezéhez vegye 1527. esztendőben. Azután is mindig hűséges volt Ferdinándhoz. Visegrádi kapitány volt már 1544. esztendőben, mikor azt Mehemed, a budai, és Husszaim, az esztergomi basák ostrom alá fogták. Minekutána a vízivár magát feladta, azután is igen emberül oltalmazta Péter a fellegvárat, és azt minden bizonynyal meg is tartja, ha a várban a bor és viz annyira el nem fogy, hogy már négy öt nap óta az ő katonái, szomjuságokat semmivel sem olthatták. Az alatt mind Komáromba, mind Bécsbe küldött segitségért; de sehonnan jó választ nem kaphatott; a Dunára vezető utat sem tágitották a törökök. Feladta tehát a szomjúság miatt eltikkatt katonái szavára, oly feltétel alatt, a várat, hogy mindnyájan épen és szabadon bocsátassanak el, melyet a törökök esküvéssel meg is igértek, azután pedig mindnyájokat lenyakázták, az egy Amade Péternek életét is igen nehezen tudta Mehemed megtartani. Eck Bálint ezen verseket adta akkor az elveszet Visegrád szájába:

Ipsa etiam sacrae custos excelsa coronae
  Antiquum invictae gentis et artis opus,
Succubui tandem; sed me non impete vicit,
  Non vi, non pretio, non prece Turca minax.
Attulit exitium mora longa, mihique, meisque,
  Aeterno dignis nomine praesdiis.
Qnantum ea jam dudum nocuit, nocituraque porro est:
  Pannonii exemplo discite quaeso meo.

Anasztáz. Pécsváradi, talán második apátur, Sz. István király idejében; Maurusnak a pécsi püspöknek kedves embere. Mikor Sz. Gellért Pécsre, Maurushoz érkezett, mindjárt hírüladta azt ennek az Anasztáznak, a ki elmenvén aztán Gellért látogatására, ketten kisérték el Sz. Gellértet a királyhoz Fehérvárra, és annak kegyelmébe szerkeztették.

Anasztázia. Első András király felesége, Salamon király édes anyja, az orosz fejedelem Jaroszláv leánya. Leányágon Gejza fejedelemtől származott. Ezt András még bujdokló herczeg korában vette el. Mikor András Béla ellen ment hadakozni, mintha előre megérzette volna a maga veszedelmét, öt a fiával Salamonnal együtt, bátorságnak okáért, negyedik Henrik császárhoz küldötte 1061. esztendőben. Férje halála után, sokat sürgette a császárt, hogy Salamont tegye be a királyságba; de azt a császár soha se merte próbálni, míg Béla élt. Azt irják, hogy azt a Mars kardját, melyen ama Mars nevű pogány Istennek képe volt, melyet a húnoknak régi elei nagy tiszteletben tartottak vala; de egy ideig eltévedvén, egy pásztor ember úgy találta meg, hogy az egy marhájának lábát megsértette, és a mely azután

Attila kezére kerülvén, azzal magát oly nagyra tartotta, és azzal oly sok pusztitást tett; azt a kardot mondom, ez az Anasztázia Otto bajor herczegnek ajándékozta, abbeli háládatosságból, hogy Otto a császárt sókszor nógatta arra, hogy Salamont tegye be a magyar királyságba. Ez ha igaz, talán hát ezt az Attila kardját, a magyarok az országnak drágaságai között tartották, és mikor Anasztázia az országból Béla elől kiment, ettől a nagy ritkaságtól az országot akkor fosztotta meg.

Mig Salamon király volt, sokat kérte őt Anasztázia Ernyeyvel, hogy a három herczeggel tartson békességet, Vid szavára ne hallgasson, a honnan minekutána 1074. esztendőben Salamont a herczegek oly nagyon meggyőzték, és ő Mosonba szaladt, a hol az anyja és felesége voltak; sirva hányta neki szemére Anasztázia, hogy nem fogadta sem az ő, sem a hű Ernyey szavát, hanem csak Vidnek hitt, és megengedte, hogy az őt orránál fogva hurczolja, melyen Salamon annyira felindult, hogy édes anyját, arczúlcsapja, ha felesége az ő kezét meg nem tartoztatta volna.

Andorkó Ferencz. Ezt küldötte vala második Lajos király, kevés hetekkel a mohácsi veszedelem előtt, Pozsega vármegyébe, Móré Lászlóhoz és Beriszló Istvánhoz, a ráczok despotájához, azzal a parancsolattal, hogy minél elébb állitsák ki a katonákat a törökök ellen 1526. esztendőben. Ezen útra tizenöt forint költséget kapott a királyi kasszából.

I. András. A magyaroknak negyedik királya, Kopasz László fia. (lásd Mihály) Csanádon választották királynak 1016. esztendőben, Péter helyébe, és Oroszországból hívták haza. (lásd Levente) Míg koronázatlan volt, kénytelen volt a pogányságra visszahajlott magyarokat szabad szájokra bocsátani, kik is keresztyén atyjokfiai közt nagy vérontást tettek. (lásd Vata) De mihelyt 1047. esztendőben Fehérváron megkoronázták, a pogányi babonaságot kiirtani, és a keresztyén vallást erős lábra állitani, teljes erővel törekedett. Péter gyilkosait érdemök szerént megbüntette. Minthogy harmadik Henrik császár just tartott az országhoz, azon a fundamentomon; mert Péter király 1045. esztendőben Székesfehérváron azt neki ajánlotta vala; minden módon iparkodott neki András kedvében járni, esztendőnként való adót is igért neki, de mind haszontalan. Maga Henrik két izben jött nagy haddal ő ellene; de mind a kétszer nagy veszteséggel kellet neki visszamenni, és az országhoz való jussáról is 1052. esztendőben egészen lemondott. (lásd Miklós Püspök és Zothmund) Ezt a külső ellenségét leültetvén, itthonn másikra, még pedig veszedelmesebbre talált; t. i. még 1048. esztendőben kihívta volt Bélát, a maga testvér öcscsét

Lengyelországból, és Magyarországnak harmadrészét neki általadta; azonban azt igérte hogy ha ő meghal, Bélára marad a királyság. Nem volt még akkor gyermeke Andrásnak; de mihelyt Salamon fia született, az országot mindjárt annak szánta; sőt azt hat esztendős gyermekkorában, 1058. esztendőben meg is koronáztatta. Nehezen esett ez Bélának, azért is mindennap nevekedett a visszálkodás a testvérek között, melyből az lett, hogy Béla Lengyelországba ment, az oda való fejedelem segitségével Andrást megtámadta, hadát szélyelverte, magát is Mosonnál elfogatta, ki is azutánZirczen bújában meghalt 1061. esztendőben, és a tihanyi klastromban temettetett el, melyet maga állittatott vala fel. Még bujdokló korában vette vala el Anasztáziát, az orosz herczeg leányát, kitől egy leánya Adelhaid, és két fia Salamon és Dávid maradtak; Adelhaidot Wratiszláv cseh herczeg vette el 1055. esztendőben.

Functus ubi vita, tumulatur in aede Tihóni,
Quam sumtu fieri jusserat ante suo.
Lustra duo placidus Rex imperitavit, et annum,
Béla auctor fati cujus amarus erat. (Leon. Uncius.)

II. vagy Jeruzsálemi **András.** Tizenkilenczedik magyar király, harmadik Béla fia. Míg testvérbátyja Imre volt a király, annak sok alkalmatlanságot okozott, melyért őt Imre Horvátországban egy Kheene nevű várba záratta, melynek ma Kneginecz a neve; de halálához közelítvén, őt onnan kihozatta, és a maga kisded fiának, harmadik Lászlónak tútorává, és az országnak igazgatójává tette. László is csak hamar Imre után költözvén az örökkévalóságra, Andrásra maratt az ország 1205. esztendőben, a ki magát épen pünkösd ünnepén meg is koronáztatta, mely akkor május 29. napján esett, a mikor ő mintegy harmincz esztendős volt. Csak hamar, uralkodásának elején, már magát Gács és Lodomérország királyának írta, és igy azokat az országokat már akkor bírta. Sajnálni lehet, hogy a felesége Gertrud szavára többet hallgatott, mint kellett volna, a ki majd minden hivatalta a maga atyjafiaira és egyéb idegenekre akart ő vele füzetni; mert ezzel magát az egész ország előtt gyülölségbe ejtette, s Gertrudra is utolsó veszedelmet vont. Ugyan is míg maga Gácsországban járt, azalatt azt némely összeesküdtek megölték. Annak erőszakos halála után Jolántát vette feleségül, az auxerrei grófnak leányát 1215. esztendőben. Azután való esztendőben konstantinápolyi császárnak választották Andrást; de mivel némelyek az ő ipját, Jolánta atyját akarták azon méltóságra emelni, ő azt az ipjának minden perpatvar nélkül általengedte. Még az atyja meghagyta volt Andrásnak, hogy a szent földre menjen, és azt a hitetlenek kezeiből kiszabaditani igyekezzék;

de hol egy, hol más okon az mind eddig elhaladt. Végbevitte hát ezen kötelességét 1217. esztendőben, a mikor jó készülettel utnak indult Zágráb felé. Augusztus 23. napján Spalatróba érkezett, a hol a papság és az egész város neki nagy pompával eleibe ment. Azokkal a kik más országokból ugyan akkor igyekeztek a szent földre, ugy végezett vala András, hogy september nyolczadik napjára törekedjenek mindnyájan Cyprus szigetébe, hogy ott összetalálkozhassanak. Nem soká mulatott hát Spalatróban, hanem seregét beszálitotta a hajókba, melyeket a velenczésektől, zádoriaktól és ankónaiaktól vett, és azzal elindulván az Ádriai és Közép tengeren, tizenhatnapi evezés után Cyprusba ért; ott a többi fejedelemmel egy ideig tanácskozván, azokkal ismét hajóra ült, és november elején a szent földre érkezett, a hol Akkó vagy más névvel Ptolemais városánál szállott ki a szárazra. Csak hamar hozzá látott András a dologhoz, és seregét Bethsaida felé inditotta, a hol a törökök táboroztak; de a törökök nem merték őt ott bevárni. November tizedik napján általment a Jordán vizén seregével együtt, meg nézegette azokat a helyeket, melyeken a Krisztus járt, és csodákat cselekedett. Megnézte a másik Bethsaidát is, melyből Péter, Fülöp és András apostolok származtak, megnézte hol hivta el Krisztus a maga tanitványait, hol járt száraz lábbal a tengeren, hol evett feltámadása után tanitványaival s. a. t. Azután Capernaum felé Akkó városához visszament. — Látván András, hogy sem Szefadin, az egyiptomi szultán őt fel nem keresi, sem annak fia Koradin nem mer előtte megállani; hogy az időt hiába ne töltse, a többi fejedelemmel együtt elment a Tábor hegyéhez, melynek csucsán, egy hetvenhét tornyú erős várban, Koradin kétezer katonát hagyott vala. Egy oldalról maga András, Leopold ausztriai herczeggel és a templáriusokkal, vagy a mint a magyarok azokat hitták, veres barátokkal ostromlotta a várat; más oldalról a jeruzsálemi s cyprusi királyokat, a joanniták nagy mesterét, Montaigii Gvarint állitotta, és másokat. Eleinte jól viselte ugyan magát János a jeruzsálemi király; de azután mindent abbahagyott; a velelevő főemberek egymásközt meghasonlottak, úgy hogy a Tábor hegyének más oldalán levő sereg, apránként eloszlott, és a teher csak Andrásra esett, melyet ugyan vitt is ő egy darabig; de egyszer méltó boszúságra indult, és annyival inkább, mert valaki mérges italt adott neki. Hogy mind magát, mind itthonn az országot több több szerencsétlenség ne találja, 1218. esztendőnek elején, haza indúlt, minekutána a törökökkel háromszor megütközött volna. Közönségesen úgy tartják, hogy András Egyiptomba is elment, és ott Damiette városát megvette; de vannak olyanok is, a kik azt állitják, hogy

ő a Tábor hegyén túl soha nem ment, és még csak Jeruzsálemet sem látogatta meg; hanem a Tábor hegyétől Syrián, Kis-Ázsián és Görögországon keresztül, egyenesen haza felé tartott. Különben békességes utja volt, hanem a bolgárok királya Ázán, mindaddig tartóztatta őt, míg Mária leányát neki nem igérte. Haza érkezvén András, az országot igen felfordulva és tővel hegygyel találta, ugyhogy soha többé azt régi állapotjába vissza sem tehette. Ámbár pedig a többi keresztyén fejedelmeknek viszálkodásai miatt nem sok hasznot tehetett Adrás a szent földön; de csak ugyan mindenek előtt szép hírre kapott, és sokan kivánták az ő barátságát és atyafiságát. Leo, az örmény király, leányával és országával kinálta az ő legkisebb fiát Andrást. A görög császár, az ő legnagyobb fiának, Bélának adta leányát. Már fölebb láttuk, hogy Ázán, a bolgár király erővel igértette magának vele a leányát. Azonban jól haza se ért, mikor Kis-Ázsiából az ikóni (Iconium) szultán követei hozzáérkeztek, kik által azt üzente a szultán neki, hogyha vagy a maga leányát, vagy valami atyjafiát neki adja feleségül, keresztyénné lesz; de már akkor nem volt neki kit adni. A mi pedig Andrásnak az országgal való dolgait illeti, meg kell vallani, hogy neki mind holtig szegénységgel és sok nyughatatlansággal kellett küszködni; annyival inkább, mivel az ország népe is kezdett tőle idegenkedni. Hogy ezeket megorvosolja 1222. eszt. gyülést tartott az ország nagyjaival, melyben a nemességnek igen kedvező törvényeket csinált, melyeknek utolsó czikkelye az volt, hogy ha azon törvényeket vagy András, vagy ő utána akármelyik király, meg nem akarná tartani; tehát bármely nemes embernek hatalmában lesz, az olyan királynak ellenállani s mondani. De mivel ezen czikkelylyel sok országháboritó visszaélt, első Leopold császár alatt 1687. eszt. az semmivé tétetett és eltöröltetett. Keveset gyógyultak ezen törvények által az ország sebei; annyival inkább, mivel a király Hédervåry Dénes palatinus szaván és tanácsán járt, a ki pedig csak a maga hasznát kereste. Ez gerjesztette az ellenkezés tüzét András és annak fia Béla közt. Ennek tanácsára szenvedte meg András, hogy az izmaeliták és zsidók, az ország zsirját és velejét kiszíják, mind a királyt, mind az ország lakosait csalják. Eleget intették Andrást, hogy ezeket a nadályokat csapja le az ország testéről; de ő azt csak elhallgatta. (lásd Robert) Csoda dolog, hogy oly sok baj közt, és már elég idős korában, ráért András harmadszor is a házasságra, halála előtt való esztendőben, a midőn Beatrixet, az esztei őrgróf árva leányát vette el. De hogy nem szükségtelen házasság volt ez, megtetszett onnan; mert ámbár maga hamar elhalt; de hasban hagyta Istvánt, a kivel Beatrix

hazájába ment, és azt ott szülte meg. Ennek az Istvánnak fia volt harmadik András király. András tüzének utolsó fellobbant lángja, Ausztriát perzselte meg, mely abból lett, hogy Andrásnak közelebbi lakadalmában, Fridrik az ausztriai herczeg is jelen volt, és ott ugy megtudta magát sok magyarral kedveltetni, hogy azok őt magyar királynak szánták; sőt már levelezésbe is bocsátkoztak volt vele, és egy levelöket András elfogta. Ezen való boszuságában, maga mellé veszi két fiát, Bélát és Kálmánt, és nagy erővel beront Ausztriába, éget, pusztit minden felé. Már Bécsnél járt, mikor reménykedésre vette Fridrik a dolgot, és öt nagy nehezen lecsillapitotta 1235. esztend. Mihelyt onnan haza jött András, kevés napok mulva örökös álomba merült, és hideg testét Váradon, Sz. László lábaihoz helyheztették.

III. vagy velenczei **András,** Huszonharmadik magyar király 1290. esztendőtől fogva. Második vagy jeruzsálemi András királynak, harmadik feleségétől, Beatrixtől való unokája. Minekelőtte királylyá lett, Tót, Dalmát és Horvátország herczege volt már 1278. eszt. negyedik László idejében; sőt Magyarországból is, Somogy Zala és Veszprém vármegyék az ő keze alatt voltak. A velenczei név azért ragadt reá; mert az anyja velenczéből, a Morosini familiából való volt. Négy rendbeli ellenséggel kellett neki tiz esztendeig tartott uralkodása alatt vergődni, kik mindnyájan koronájától akarták őt megfosztani. Első volt 1290. eszt. egy András nevü csalárd ember, a ki azzal dicsekedett, hogy ő negyedik László testvér öcscse; de ezt Miczbán György csak hamar kiverte az országból. Ugyan azon esztendőben, Rudolf császár Magyarországot a maga fiának, ausztriai herczeg Albertnek ajánlotta. Ámbár pedig Rudolf, nem adhatóját adta, mindazáltal Albert karácsontájban beütött, és az országban sok kárt tett. Nem soká maradt András adós; mert 1291. eszt. nyolczvanezerből álló néppel, Ausztriába ment, és egész Bécsig mindent felprédált 's felégetett. Kapkodott Albert mindenfelé a segedelemért, de sehol nem talált. Nevezetesen írt a regensburgi püspökhöz egy levelet, melyben arról panaszkodott, hogy a magyarok épen olyanok mint a kigyó, melyről a poeták azt beszélik, hogyha egy fejét elvágták, harmincz nőtt helyébe, és ámbár már egyszer megtörte őket, mindazáltal a mocsáros helyekről, olyan sokasággal mennek ő ellene, mint a békák. Kevés vigasztalást nyert itt Albert; mert a püspök azt írta neki vissza, hogy azt ne is álmodja, hogy a magyarokat meggyőzhetné; azonban emlékeztette arra, hogy negyedik Béla magyar király, az ausztriai herczeg Fridriket megölte, melyet ilyen versekkel tett ki: Béla triumphalis, belli victricibus alis, Enecat Austrenses, strato Duce, vel Stirienses.

Igy aztán kénytelen volt Albert békességre lépni, az országhoz való minden képzelt jussáról lemondani, és a mit elfoglalt vala, visszaadni. Ez a békesség annál tartósabb lett Alberttel; mert András özvegyen maradván, az ő leányát Ágnest vette el 1296. eszt. Alig csendesitette le András Albertet, már 1292. eszt. ismét más, Nápolyországban támadt lármától kellett az ő füleinek megcsendülni. Mária, a nápolyi királyné, negyedik László magyar királynak testvére volt; és igy úgy tartotta, hogy László halála után, őt illetné Magyarország. Ezt a maga jussát Mária általadta a maga fiának Martell Károlynak, és azt a pápa követével magyar királynak meg is koronáztatta. Ez a Martell Károly meghalt, minekelőtte valami nyomos lépést tehetett volna András ellen, de életben maradt az ő fia Robert Károly, kit némely pártos magyar urak, önkényt magok hívtak be az országba. Mikor hallotta András, hogy már Robert Károly Zágrábnál jár, bujában meghalt 1301. eszt. jan. 14. napj., és ő benne egyszersmind az Árpád maradékinak, férfi ágon magvok szakadt. A budai várban a szürke barátok templomában temettetett el. Helyébe a cseh király fia, Venczel lett király, és Róbert Károly még ekkor az országtól elmaradt.

András. Bácsi és kalocsai érsek volt harmadik Béla idejében. Azon gyülésben melyet harmadik Sándor pápa hirdetett vala 1179. eszt., Magyarország részéről, ez az András érsek jelent meg Rómában, és az ott tett végzéseknek ő is alá irta a maga nevét. A gyülés a Lateránban, az az a római legfőbb templomban tartatott. Ezen gyülésben három dolog forgott fenn, t. i. miképen kelljen a pápák és antipápák közt régtől fogva tartott villongásokat lecsendesiteni?, holmi eretnekek ellen való had, kik Francziaországban támadtak és már Bosznyákországban is kezdettek szaporodni, és az ekklezsiai fenyitéknek helyreállitása.

András. Somogy vármegyei főispán volt és egyszersmind bán, talán Dalmácziában, Imre király alatt. Ennek felesége volt Margit, második Gejza királynak leánya.

András. Második vagy jeruzsálemi András királynak, Gertrudtól való fia. Mikor az ő atyja a szent földről vissza felé utazott, Syriában egy Antiochia nevü városban, Leo az örmények királya, hogy erősebb lehessen a magyarok társasága által a törökök ellen, ilyen egyességre lépett azzal: hogy az ő leányát vegye feleségül ez az András, az ő fia, és Leo koronáját s az egész Örményországot (Armenia) erre a maga vejére fogja hagyni. Hogy pedig a dolog annál bizonyosabb legyen, országának nagyjait Leo megeskette, hogy magokat és az országot, mind ennek az ifju Andrásnak, mind pedig annak ma-

radékinak örökösen általadják. Ezen egyezés iránt, mind András király, mind Leo levelet küldöttek a római pápához, hogy azt hagyja helybe, melyet könnyen meg is nyertek 1219. eszt. De ezen alkudozások után igen hamar meghalt Leo, még minekelőtte az ifju András ő hozzá elmehetett volna, melyből az lett, hogy az örmény királyságtól örökre elmaradt. Ugyanis mihelyt Leo halálát meghallotta János, a jeruzsálemi király, a kereszteshadakat Egyiptomban hagyta, maga pedig seregével visszarepült Örményországnak azon a jusson való elfoglalására, hogy az ő felesége, a meghalt Leo leánya volt. Talán csak azért, hogy az időt huzzák vonják, abba kötöttek az örmény főrendek, hogy Jánosnak mindaddig az országot által nem adhatják, mig a feleségét, Leo leányát vele nem látandják. Visszament hát János király feleségeért Zsidóországba, a ki akkor Ptolemais, vagy más névvel Akkó vagy Akre városában mulatott; de a felesége örvével Örményországot csak ugyan el nem foglalhatta; mert azzal olyan czivódásba esett, hogy azt halálra verte; és igy mind felesége, mind Örményországa oda vesztek. Kapósabb árva volt mind Örményországa, mind Leo leánya, kit az ifju Andrásnak eljegyzettek vala, mint sem azok jó idejében alkalmas tútorra ne találtak volna. Elvette hát feleségül az ifju András jegyesét Fülöp, az antiochiai fejedelem fia, és azzal együtt Örményországát is elnyerte. Kétség kivül nem könnyen szenvedte ezt az öregebb András király, de csakugyan tűrni kellett; mert itthon is elég baja volt a második fiával Kálmánnal, a kinek kezénél nehezen tartóztathatta Gács és Lodomérországokat; (lásd Kálmán) sőt Kálmánt olyan igéret mellett szabadithatta ki csak a fogságból, hogy az ifju Andrással, az orosz herczeg Misztiszlávnak leányát elvételi. De az ifju Andrásnak ezen második házasságából sem lett semmi. Ugy tartják, hogy 1222. eszt. ő Velenczébe ment; ott egy igen gazdag leányt vett feleségül, kitől Márk nevü fia lett. Ez a Márk Francziaországba szakadt, és ő tőle származott ott a Crouy familia, ebből pedig a németországi Árenberg herczegek. Csak ugyan úgy látszik, nem könnyen felejtkezett az ifju András a magyar korona birtokairól, mert hiteles bizonyság van reá, hogy 1232. eszt. Tótországra ütött, és azt bátyja Kálmántól el akarta venni. Egyébb dolgai setétben vagynak. Mások másképen beszélnek a Crouy familiáról; de abban mindnyájan megegyeznek, hogy magyar királyoktól, nevezetesen Árpád familiájából származott.

András. Negyedik vagy Kun László király testvére, kinek számára Clemenczia, a Rudolf császár leánya volt eljegyezve; de minekelőtte azzal házasságra léphetett volna, 1278. eszt. meghalt. Néme-

lyek azt irják, hogy őt maga a bátyja, László ölette volna meg, de az nem bizonyos, sőt hihetetlen. Ámbár pedig bizonyos volt az, hogy ő Lászlónál elébb meghalt; mindazáltal László halála után, mely 1290. eszt. történt, egy csalárd hitető az ő nevét s rangját magára öltözte, és az országban sok emberrel azt hitette el, hogy ő az András, a László testvére, és igy annak halála után őt illeti a királyság; de jókor elejét vette velenczei András, a László helyett választatott törvényes király, ennek az álarczás András csalárdságának, és őt Miczbán Györgyre bízta, hogy az országból üzze ki, melyet az végbe is vitt.

András. Első Károly király fia; első Lajos király testvére; egy a legszerencsétlenebb fejedelmek közől, a kik valaha a világ szomoru-játékpiaczán megjelentek. Az első Károly király atyja testvérének, Robertnek a nápolyi királynak, mivel férfi gyermeke életben nem maradt, hanem csak két unokája Károly nevü fiától, t. i. Joanna és Mária; tehát az öreg Robert olyan egyességre ment első Károlylyal, hogy első Károlynak két fia vegye el az ő két unokáját; András ugyan Joannát, István pedig Máriát, és egyszersmind Andrást maga után nápolyi királynak rendelte Robert. — Vérszerént való atyafiság volt ugyan az összemátkásodó királyi herczegek és herczeg asszonyok közt, de azt az akadályt XXII. János pápa elháritotta. Az alku szerént 1333. eszt. maga első Károly király vitte el Andrást, a maga mintegy hat esztendős fiát Nápolyba, annak Joannát eljegyzette, és őt a királyi udvarban hagyta, oly reménység alatt, hogy Robert halála után András fog Nápolyban uralkodni. De a dolog másképen ütött ki; ugyanis Róbert 1343. eszt. kevéssel halála előtt, nem Andrásra hagyta az országot, a ki akkor tizenhat esztendős ifju vala, hanem Joannára, annak feleségére. Azt mindazáltal hozzátette, hogyha András a huszonkét esztendőt eléri, akkor aztán koronáztassék meg és Joannával együtt országoljon. Soha ennél veszedelmesebb egy következésü rendelést és testamentomot Robert nem tehetett volna. Mert a különben is dagályos kevélységü Joanna, magát egy országnak kormányán, és férje felett való méltóságban s hatalomban látván, még inkább felfuvalkodott, és férjét megutálta. Azáltal is nevekedett a hasonlás, hogy Mária, Róbert másik leánya, a ki először Lajosnak, azután Istvánnak vala igérve, a pápa engedelméből, egy másik atyjafiához, a durazzói herczeghez ment férjhez. Lajos, az András öregebb testvére, ki már ekkor magyar királyságot ért, Erzsébetet, a maga édes anyját küldötte el nagy pompával Nápolyba, hogyha lehet András dolgán igazitson; a hova el is ment Erzsébet, és ott Joanna kevélységét s erkölcseinek más feslettségeit, közel hét hónapig, belső megilletődés-

sel szemlélte. Azalatt követeket küldött hatodik Kelemen pápához Avignonba, kik által azt kérte attól, hogy András koronázását engedje meg, melyet meg is igért sok unszolás után a pápa; de az a Joannának alattomos praktikái miatt, csak ugyan soha végre nem hajtatott. Látván Erzsébet Andrásnak szánakozásra méltó állapotját, őt haza akarta hozni Magyarországra, melyet hogy észrevették a nápolyi főrendek, addig kérték Erzsébetet, és addig hizelkedett a csalárd Joanna is, hogy András oda maradt; Erzsébet pedig haza jött 1344. eszt. Nem szűnt meg Joanna Andrást naponként keményebben regulázni, annyira, hogy Andrásnak az ő engedelme nélkül még csak egy kaputrokot sem volt szabad csináltatni. Azonban a pápa nem felejtkezett el a maga igéretéről s engedelméről; sőt inkább 1345. eszt. egynehány rendbeli levelével szorgalmazta Joannát, hogy Andrást koronáztassa meg, de azzal nem egyebet csinált, hanem czélja s akaratja ellen András halálát siettette. Ugyanis Joanna és az ő többi társai, kikkel András ellen összeesküdt vala, megegyeztek ugyan benne, hogy András koronázására egy bizonyos nap rendeltessék, de más részről azt is elhatározták magokban, hogy annak a napnak felderülése előtt őt eloltsák; annyival inkább, mivel András is olyan maga gondolatlanul cselekedett, hogy valami fogházat készittetett, és el nem titkolta, hogy koronázása után abba a maga eddig való ellenségeit akarja záratni. Nem merték az összeesküdtek Nápoly városában vinni véghez elintézett gonosz szándékjokat; hanem egykor Andrást sólyom madarakkal, agarakkal s kopókkal való vadászatra hivták. Elment András feleségestől, és minekutána az egész napot vadászati mulatságban töltötték volna, Aversa nevű városnál estveledett el az egész vadászó társaság; mindnyájan ott vacsoráltak nagy kedvvel az András mulató házában. Vacsora után az összeesküdtek eloszlottak; András pedig feleségével lefeküdt és minden rosz gyanuság nélkül elaludt. A rendelt órán, setét éjjel, eljőnek az András vérét szomjúhozók az ő palotájához, és az ajtón álló strázsa által őt álmából fellármáztatják, és magokhoz valami szín alatt kihívatják. Minthogy azoknak szavát András jól ismerte, vetvén valamit a nyakába, minden kézbeli nélkül, csak hajadon fővel, hozzájok kimegyen. A gyilkosok csak hamar torkon ragadják őt és fojtogatni kezdik. Az izmos és jó erejében levő ifju András akkor magát azoknak kezeiből kivette s mindenfelé futott s kiáltozott, ha valakit maga mellé segitségül híhatna; de mind haszontalan, mert az ajtók mindenfelé bevoltak zárva és senki segitségére neki nem ment. Újra kezökbe esik hát a gyilkosoknak, kik őt minden kimélés nélkül ütik, verik, haját tépik, sarkaikkal rugdossák,

utoljára pedig nyakába kötelet vetnek, torkára fojtják, és egy helyen mind addig felakasztva tartják, mig az életnek valami kis jelenségét látják benne; holttestét azután egy magas helyről alá vetik. Ezek a dolgok 1345. eszt. sept. 18. napján történtek Aversa városában, még pedig a gonosz Joanna megegyezésével, a mint az sok jelből megtetszik, a többek közt pedig abból, hogy midőn az ő férje gyalázatos halálán mások siránkoznának, ő legkisebb megilletődését sem mutatta, és elébb gondoskodott arról, hogy férjhez ugorhasson, mint András holttestének eltemetéséről. Ehez a valóságos történethez azt a mesét toldják, hogy Andrásnak az édes anyja egy gyűrűt adott volna, melynek az az ereje volt, hogy neki sem méreg, sem fegyver nem árthatott, és azért kellett kötéllel próbálni az ő megfojtását. András holttestét, minekutána egynehány napig temetetlen hevert volna, egy nápolyi nemes ember, Ursillus Minutulus temettette el. Lajos magyar király, András testvér bátyja, boszut állott ugyan némelyeken az ő haláláért, de annak leggonoszabb szerzőjét, Joannát kézre nem kerithette, kinek gonoszságának büntetését a gondviselés egészen 1382. esztendeig halasztotta; a mikor, a mint némelyek irják, a tömlöczben halt meg természetes halállal; a mint pedig mások állitják, ugyan azon helyre akasztották fel őt, a hol az előtt harminczhét esztendővel András függött vala.

Andrásy. Ezen familiának első tudható törzsöke Andorás volt, a ki Sz. István király idejében élt, és a Scythiából kijött magyar kapitányoknak véréből származott. A szent István koronázásakor tartott pompának alkalmatosságával, egy külső országi hires bajnokkal ez az Andorás egy szál kardra kiment, és annak sisakos fejét jobb vállával együtt ugy leszelte, hogy feje vállával egy felé esett, a többi teste pedig más felé dőlt. Ezen vitézi remeknek emlékezetére s bizonyságára nyerte az Andrásy familia, a maga nemesi czimerében, a kardos férfit és az egy koronát tartó két oroszlánt. Magára pedig Andorásra ettől fogva az erős név ragadt. Minekutána sz. István Gyulát, a Töhötöm maradéki közől való utolsó erdélyi fejedelmet, pártoskodásáért országától megfosztotta és fogságra tette 1002. eszt., Andorást tette Erdélyben a maga helytartójának és a székelyek főbirájának. Három fia marad Andorásnak, ugy mint Józsa vagy József, Vida és László; a két első fiu első András király idejében királyuk mellett áldozta fel a maga életét; Józsa ugyan Esztergom táján, a Henrik császár ellen való hadban; Vida pedig a Tisza mellett, a Béla herczeggel való ütközetben; László atyja halála után annak hivatalát viselte és a familiát szaporitotta. Ennek maradéki Erdélyben nagy tisztességekben forgottak, egy részök pedig Magyarországra kiköltözött.

Andrásy Simon. Második András királylyal, mint az erdélyi székely hadak kapitánya, a szent földre utazott 1217. eszt., a hol midőn a Tábor hegye ostromára a népet maga elől menésével szivesitené, a nyilaknak sűrű zápora között egynehány sebet vévén, azok miatt azután csak hamar meghalt.

Andrásy Zsigmond. Első Lajos király idejében temesvári vicebánságot viselt, és mind Erdélyben a pártos szászok ellen, mind pedig Olaszországban sok szolgálatot tett Laczk István és András vajdák vezérsége alatt 1348. és azután való esztendőkben, mikor Lajos a maga öcscsének Andrásnak gyilkosain és azoknak pártfogóin boszút állott.

Andrásy Bertalan. Elsőben a nagy emlékezetü Hunyadi János udvari seregének, azután a mellette hadakozó vasas hadak egy részének lévén kapitánya, azzal együtt, mind 1441. eszt. Szendrő és Belgrád közt Izsák szendrői basával, mind 1442. eszt. Mezetbeggel Erdélyben, mind azután Musztafa basával a vaskapunál, továbbá a Haemus hegyén Ráczországban, az ázsiai Karambvezir basával lévő harczokon, nem csak teste izzadásával, hanem vére szakadásával is nagy dolgokat cselekedett. A minthogy az emlitett erdélyi diadalmas viadalmon is, ez vette vala fejét Mezetbegnek, és azon harczbeli nyereségből ő általa küldött vala Hunyadi János, László királynak Budára egy halmozott, és tiz erős barom vonta szekér patyolatos török fejeket, azok mellett lévő sok drága portékával, zászlóval és egynehány fő török rabbal együtt, hogy a harcznak és a nagy győzelemnek mint létét voltaképen előszámlálja a királynak, ő lévén az egyik, a ki által annak oly dicsőséges vége lett. Több magyar uri bajnokkal együtt a Rigó mezején tette le vitézül életét. 1448. eszt.

Andrásy Boldizsár. Szent-Györgyi János erdélyi vajdaságában a székelyek közt ezredes kapitányságot viselt. Hunyadi Mátyás király mellett, az István moldvai vajda ellen való hadakozásban, melyben maga Mátyás király is hátba lövetett vala egy nyillal, ez a Boldizsár is egynehány sebet kapott 1467. eszt. Jóllehet pedig azon sebek miatt nem kis veszedelemben forgott élete, mindazáltal azokból idővel felgyógyulván, azután is a csehek és németek, mind a törökök és velenczések ellen sok harczon forgott a király hadaiban.

Andrásy Imre. A közelebb emlitett Boldizsárnak fia. Ez a hires Szilágyi Mihály gubernátornak fegyverhordozója vala, ki is mikor a Skander és Ali begekkel, a Posasinnál lévő ütközetben, rabbá esett volna, ugyan akkor Imre is két nyillövést kapott, melyeknek vasát hazahozta Temesvárra, és azoknak mérge miatt, ugyanott fogya élete igen ifju korában 1460. eszt.

Andrásy Lázár és **Tamás.** Ezek is Hunyadi Mátyás király alatt vitézkedtek. Lázár a kenyérmezei ütközetben esett el Báthori István vajda mellett 1479. eszt. 13. október.; Tamás pedig Sáros váránál a kóborló csehek ellen való harczban.

Andrásy Márton. Szapolyay Jánosnak hiv embere s vitéze volt mind vajda, mind király korában. Vele együtt hadakozott Temesvárnál 1514. eszt. a paraszt kuruczok ellen. Azután 1540. eszt. Kornis Miklóssal együtt vezérlette a szászokat és székelyeket, a kivel Erdélyben Diód és Almás nevű várakat el is foglalta Szapolyay számára a pártos Balassa Imrétől.

Andrásy Péter (Szent-Királyi). A közelebb irt Márton fia, Erdélyben csik-széki királyi biró Maximilián és Rudolf királyok alatt. Mikor Báthori István és Békesy Gáspár egymással az erdélyi fejedelemségen torzsalkodnának, Andrásy a Békesy pártját fogta, és annak Nyáradtő mellet fekvő táborához, kétezer lovas székelyt s még több gyalogot vezérlett 1575. esztendőben. Minekutána ezt a Békesy táborát Radnót körül, és a szent-páli kastélynál Báthori megverte, sok több erdélyi urral együtt a kolozsvári gyülésen, a győzelmes Báthori ezt az Andrásyt is, minden jószágától megfosztotta s fővételre itélte. Andrásy a ki már akkor Magyarországban tartozkodott, nem mert Erdélybe többé viszsza menni, hanem ősi jószágait odahagyván, Rudolf király szolgálatjába állott, ki is őt mint nagy vitézt, Gömör vármegyében, krasznahorkai kapitánnyá tette, s egyszersmind 1580. esztendőben Prágában költ királyi levele által, azt is igérte neki, hogy mihelyt valamely százötven jobbágyból álló megvaszakadt jószág szállánd a királyi kamarára, azt mindjárt neki fogja adni. Mivel pedig ezt az igéretét Rudolf egynehány esztendő elforgása alatt sem teljesithette; tehát 1585. esztendőben Krasznahorka várát adta neki az ahoz tartozó minden jövedelmekkel együtt, oly feltétel alatt, hogy mihelyt másutt az igért másfélszáz jobbágyat magában foglaló jószágot neki kimutathatja, akkor tőle Krasznahorkát visszakivánja. Mikor Maximilián herczeg, Rudolf király testvér öcscse, 1587. esztendőben Báthori István halála után némelyektől lengyel királynak választatott, és Maximilián Lengyelországba el is ment volna, hogy ott uj méltóságát felöltözze, a többi magyar között Andrásy is kétszáz lovassal ment oda utána a herczegnek, annak czéljának előmozditására. Feleségétől Becz Zsófiától, Mátyás nevű fia és két leánya maradt, ugymint Anna a ki Kékedy Györgyhöz ment férjhez, és Katalin, Hédervári István második felesége.

Anna. Második Ulászló királynak felesége. A franczia és spanyol

királyok véréből származott, és ugyan csak Lajos, franczia király udvarában nőtt s nevekedett. Onnan kérte s hozatta el őt Ulászló, 1502. esztendőben. A velenczei tanács nem csak nagy pompával fogadta őt, ott keresztül Magyarország felé való utazásában; hanem királyi ajándékokkal is megtisztelte. Ugyan oda sok magyar urat küldött Ulászló ő eleibe, kik 29. sept. érkeztek meg ő vele Budára. Két gyermeke maradt: Anna és Lajos. Azt irják, hogy mikor Lajossal várandós lett volna, némely magyarok azt a hirt költötték, hogyha szinte leány gyermeket találna is szülni, de készentart egy idegen férfi kisdedet, a kit fiává fogadjon és maga szülte gyermeke gyanánt tartson s hirdessen; hogy tehát ezt a költeményt Anna meghamisithassa, egy olyan magyar főembernek jelenlétében szülte Lajost, a ki felől tudta, (némelyek Szapolyay Jánosra gyanakodnak, hogy az lett volna) hogy leginkább sajnálná, ha férfi magzatot hozna e világra. Elszülhette ugyan Anna Lajost; de mivel a mellette lévő bábák, a főember jelenléte miatt, ugy nem láthattak ő hozzá, mint kellet volna; mindaddig nevekedtek és szaporodtak ő benne a belső rágások, hogy őt magavetiségeért életével fizettették 1506. esztendőben juliusban. Holt tetemei Budán tartattak, az ő férjének Ulászlónak haláláig, akkor pedig annak testével együtt Fehérvárra vitette azokat az ő fijok, az ifjú Lajos király, és mindkettőjöket ugyanazon egy koporsóba tétette 19. mart. 1516. esztendőben.

Anna. Második Ulászló királynak, a közelebb leirt Annától való leánya, első Ferdinánd császár, és magyar király felesége. Budán lett a világra 23. jul. 1503. esztendőben. Mikor az ő atyja, a maga fiát Lajost, Prágában cseh királynak koronáztatná 1509. esztendőben, ott volt a czeremónián ez az Anna is, és mikor az öcscsének Lajosnak fején látta volna az arany koronát, igen keservesen elpityeredett. Ezt látván Ulászló megkérdezte tőle, miért sir? melyre Anna azt felelte, hogy neki van miért sirni, mert Lajost már kétszer is megkoronázták, őt pedig egyszer sem, holott ő szinte ugy király gyermeke, mint Lajos; azonkivül ő Lajosnál nagyobb is. Mind Ulászló, mind mások megmosolyogták akkor ezt az ő feleletét; a pompa végbemetele után pedig, hogy neki is kedve teljék, Ulászló a koronát előhozatta, és azt Anna fejére tette; melylyel aztán neki minden kedve megjött. Hogy serdülni s cseperedni kezdett Anna, rendkivül való szépsége által sok szemet magára forditott. Azok közől a kik az ő vele való házasságot észrevehetőképen kivánták, egy volt Szapolyay János, erdélyi vajda. Hihető, hogy nem is kapott volna a vajda üres kosarat, ha Annának császár szeretője is nem találkozott volna. De Maximilián császár

egynehány izben alkudozott már ő iránta a maga unokái számára Ulászlóval, s egyszersmind Anna testvérének, Lajosnak is egyet ajánlott a maga unokái közől. Hogy ezt a kettős házaságot megkőthesse Ulászló, két gyermekével együtt Bécsbe ment 1515. esztendőben, és ott 22. jul. a várban, a császár Annának egy aranykoronát ajándékozott, melyért Anna egy igen szép és drága bokrétát adott vissza; azután a szent István templomában, Bakacs Tamás érsek, Annát magának az ötvenhat esztendős öreg Maximilián császárnak, igen fényes czeremonia közt elgyűrűzte. Nagyobb bizonyságnak okáért, az öreg Maximilián császár hallható szóval, így jegyezte el Annát: Én Maximilián téged Annát magamnak törvényes feleségül veszlek; melyre Anna így felelt az öreg császárnak: Én Anna, téged Maximiliánt, magamnak férjül veszlek. Ugyan akkor gyűrűzte el Bakacs, Lajos számára Máriát, a császár unokáját. A gyűrűzés után a császár és az ott lévő három király, többet tettek kétszáznál arany sarkantyús vitéznek. Azután Bakacs Tamás a legnagyobb oltárhoz ment, ott mindenekre áldást mondott, és általános bűnbocsánatot hirdetett. Akkor megszólaltak a trombiták és igen szép éneklés hallatszott. Délután egy óráig tartott a czeremónia, akkor aztán kiki a maga szállására ment ebédre. Ebéd után bajvivások voltak. Más nap 23. jul. a császár több mint hatszáz sing ruhának való selyem matériát ajándékozott Annának. 24. jul. mindnyájan a várban vacsoráltak, Zsigmond lengyel királyt kivéve. Vacsora után igen sok arany és ezüst pénzt hozatott elő a császár, azt ötöjök közt felosztotta s kártyázáshoz ültek. Lajos, Anna és Mária nyertek legtöbbet, a császár kétség kivül önkényt, mindig vesztett. Ulászlónak sem igen szolgált a szerencse. Ezen kettős házasságot megerősitő levél, 27. és 28. jul. iratott meg, noha annak 22. jul. vagyon aláirva, mivel a szóbeli szövetség akkor esett. Hogy a császárnak nem az volt czélja, hogy Annával ő valóságos házasságra lépjen, az megtetszik mind az emlitett levélből, mind azon szavaiból, melyeket egykor, szó lévén ezen házasságról, mondott vala: „Eleven emlékezetben vagyon, ugy mond, nálam az atyámnak Fridrik császárnak szava, a ki azt szokta volt mondani, hogy a ki az öreg embert szép móddal akarja megölni, adjon mellé egy fiatal leányzót, és a bizonyosan méreg lesz neki. Én is tehát igen balgatagúl cselekedném, ha tudva és önkényt magamat veszedelmeztetném. De Anna ellen is igen vétkezném, mivel én öt különben is rövid időn özvegyen hagynám, ő pedig egy császár helyébe nem egy könyen találná férjet. Azért én is helybe hagyom ama tanácsot:

Si qua voles apte nubere, nube pari — mert ifjúnak ifjú a társa.“ De az emlitett szövetséglevélbe is világosan beleiratott, hogy

ha Maximilián császár valamelyik unokájának, Ferdinándnak vagy Károlynak kedve s módja lesz Annát elvenni feleségül; akkor maga a császár mindjárt felszabadul ezen házasság kötelezése, és annak testbeli közösülés által tökélletességre való vitele alól. Minden esetre pedig alsó Ausztriában és Tirolban némely városokat nevezett ki a levélben Anna számára a császár, melyekből esztendőnként huszonötezer arany jövedelme legyen: p. o. Judenburgot, Leobent, Rattenberget, s. a. t. Megkészülvén a házassági szövetség, a császár Bécset oda hagyta és Németújhelyre ment 29. jul. Oda ment ő utána a három király is azon hónak utolsó napján. Más nap ebéd előtt, Lajos, Anna és Mária, a várhoz közel lévő vadaskertben, szarvasokat és őzeket lövöldöztek nyillal, és azokat mint nagy prédát Ulászlónak bemutatták. Aug. 3. napján vált el Ulászló Annától nagy zokogások között, a ki aztán Bécsben és Tirolban neveltetett Máriával, a másik menyasszonynyal együtt. A következet 1516. esztendő elején, a pápa felszabaditotta Maximilián császárt az Annával tett házassági kötés alól, és megengedte, hogy azt az ő valamelyik unokája Károly vagy Ferdinánd vegyék el, a mint hogy csak hamar Ferdinánd el is jegyzette őt, Károly megegyezésével. Mind Ferdinánd, mind Anna elérvén a házasságra alkalmatos időt, összekeltek 1521. esztendőben. Innspruckból mind Anna, mind Mária Linczbe mentek, és a lakadalom juniusban ott megtartatott. Anna ott maradt Linczben Ferdinánddal, Mária pedig Lajos követeivel a Dunán Pozsonba jött. Minekutána Ferdinánd a szerencsétlen Lajos helyébe, 1526. esztendőben, Pozsonban magyar királynak választatott, lejött ő vele Bécsbe Anna is; de hogy azután való esztendőben legelőször bejött Ferdinánd az országba, akkor nem jöhetett el azzal ide, mert várandós volt, és a mely nap t, i. 1. aug. Ferdinánd Óvárra érkezett, ugyan azon nap szülte Anna Bécsben Maximiliánt, a ki idővel magyar király lett atyja helyébe. Felgyógyulván gyermek ágyából, egy miniommal festett pompás hajón jött le férjéhez Budára, ki is Ó-Budára ment neki elébe a fő rendekkel, és onnan lóháton kisérte be öt a várba. Jelen volt férje koronázásán Fehérváron, és más nap ugymint 4. nov. őt is megkoronázta Podmaniczky István, nyitrai püspök, a boldogságos Szüz templomában egy különös koronával, midőn a férje és a Lajos özvegye Mária királyné közt, az oltár előtt hajadon fővel, lebocsátott hajjal állana. Ez a sok szép virtussal tündöklő személy 1547. esztendőben 25. jan. halt meg Prágában, gyermek szülésben, és ötödnap azután ugyanott temettetett el. Tizenöt gyermek atyjává tette a maga férjét Ferdinándot, kik közől az elsőt Erzsébetet Linczben 1526. esztendőben juniusban szülte, ki is 1543.

esztendőben Zsigmond lengyel királyhoz ment férjhez; másodikat Maximiliánt Bécsben 1527. esztendőben. 1. aug., a mint már felebb is mondatott; harmadikat Annát Prágában 1528. esztendőben 7. juli; negyediket Ferdinándot, Linczben 1529. esztendőben juniusban; ötödiket Máriát Prágában, 1531. esztendőben 15. máj.; hatodikat Magdolnát, Innspruckban 1532. esztendőben aug.; hetediket Katalint Bécsben, 1533. esztendőben sept.; nyolczadikat Eleonorát, Bécsben 1543. esztendőben okt.; kilenczediket Margitot, Inspruckban 1536. esztendőben febr.; tizezediket Jánost, Prágában 1538. esztendőben apr.; tizenegyediket Borbálát, Bécsben 1539. esztendőben apr.; tizenkettediket Károlyt is Bécsben 1540. esztendőben 3. jun.; tizenharmadikat Orsolyát, Németujhelyen, 1541. esztendőben 25. jul.; tizennegyediket Ilonát, Bécsben 1543. esztendőben 7. jan.; az utolsót Joannát, Prágában 1546. esztendőben 24. jan.; a mikor aztán más nap halála történt. Sokan irtak az ő dicséretére, itt csak a bécsi püspök, Nauseának egynehány verse találhat helyet, melyekben hibásan csak tizennégy gyermek anyjának neveztetik:

Conjugii specimen, casti sanctique pudoris,
Dimidiumque animae Rex generose Tuae.
Filia quae Regis, Regis quae nupta, parensque,
Haec eadem Regum, Regis et ipsa soror.
Usque abavis, atavisque genus de sangvine Regum,
Et Divum, Numen nunc quoque et ipsa novum.
Deliciae Anna hominum, misesorum portus, et aura
Lecti infelicis unica gemma sui.
Bis duo quae pueros, bis quinque ennixa puellas,
Aeterna Austriacae fulcra futura domus.
Postremo heu nupta est, faecunda puerpera partu,
Lenior hoc salvo mors sibi dura fuit.

Antal és **Márton.** Zsigmond király uralkodásának utolsó esztendejében, ugymint 1437. eszt. nagy zenebonát inditottak. Antal ugyan Erdélyben, Márton pedig a Nyirségen és a Szamosközön. Mindketten király nevet ruházták magokra, a nemeseket mindenfelé öldösték, a városokba, falukba vérrel festett kardokat küldöttek, azokat ugy hivták meg hogy ő melléjök álljanak, a kik hozzájok nem adták magokat, azokat felprédálták. Nehéz volt őket elfogni és megölni. Társaik közől némelyeket szemeiktől, másokat orroktól és ajkaiktól, másokat kezeiktől fosztottak meg a győzelmes nemesek.

Antalfy Mátyás. Lásd Ember János.

Antalfy Imre. Talán a közelebb emlitett Mátyásnak testvére. Mikor Békesy Gáspár és Báthori István 1575. eszt. egymással az erdélyi vajdaság felett huzalkodnának, Békesy ezt az Imrét és Tinódi Sándort küldötte Konstantinápolyba, hogy ott a basákat és a nagy urat neki nyerjék meg. Onnan irt Imre levelet a mondott esztendőben 23. apr. az akkor Bécsben mulató Békesyhez, melynek sommája ez volt: „Mikor az első basánál azt sürgetném, hogy nagyságodnak olyan levelet adjon, melynél fogva nagyságod bátorsággal jöhessen ide a török udvarhoz; utoljára azt felelte, hogy mivel most nagyságod olyan fejedelem udvarában tartózkodik, a ki a török udvarnak ellensége, gyalázatjára esnék az a török udvarnak, ha nagyságodnak olyan levelet adna. Egyébiránt pedig tudja meg nagyságod, hogy a ki a hatalmas császárnak csak egy krajczárral többet ad is mint más, azt fogja tenni Erdély urává.“ — Továbbá azt is irja Imre Békesynek, hogy siessen minél hamarabb vagy Erdély elfoglalására, vagy a fényes kapuhoz. Ezenkivül hogy Báthori mind Imrét, mind az ő ágens társát Tinódi Sándort, nagy somma pénzen kéri a török udvartól, hogy azokat ő hozzá Erdélybe küldje, mely ha megtörténnék, jobb lett volna nekik soka sem születni s. a. t. Valósággal meg is hallgatta a török udvar Báthori kivánságát, és minekutána Báthori Erdélyből Békesyt kiverte, Murad császár Antalfyt Tinódival együtt Báthorihoz küldötte, ki is őket a dévai várban tömlöczbe csukatta, melyből soha ki nem szabadultak. Ugyanis mikor azt hallották hogy Báthorit lengyel királyságra hivják, azt mondották, hogy ám vegyék nekik fejeiket, ha Báthori a királyságot eléri. Szavokon marasztotta őket a dévai kapitány, és minekutána Báthori Lengyelországba elment, mindkettöjöknek fejét elcsapatta.

Apaffy. Ennek a már elenyészett erdélyi nagy családnak eredetét és származását igy irják: Szent István első magyar király testvér hugának Saroltának, Aba Sámuel királytól semmi gyermeke nem maradván, második férjétől, de a ki bizonytalan ki volt, egy Márhárd nevü fiat szült. Ennek a Márhárdnak a többek közt egy Bult vagy But nevü fia maradt. But fiai öten voltak u. m.: Bochon, Bonez, Bencze, második István király hiv vitéze, Csák és Bethlen. Ugy tartják némelyek, hogy ez a Bethlen, étlenségéről neveztetett volna Bethlennek, mintha mondanád: vajmi étlen, vagy be étlen. De bizonyosabb az annál, hogy ő vette be a maga czimerébe a szájában arany almát tartó kigyót. Ennek a Bethlennek három fia maradt u. m.: Péter, Miklós, Olivér. Ez az Olivér lett az Apaffy és bethleni Beth-

len családok törzsöke. Ugyanis az ő fia volt János, kinek a magyarok ártatlan jó erkölcséért Bethleni Apa nevet adtak. Ennek az Apának három fia volt u. m.: Gergely, a ki mag nélkül halt el; Jakab kitől a bethleni Bethlenek származtak; és Miklós, a ki legelőször öltözött magára Apaffy nevet, és azért fog ő ismét egy uj és első czikkelyt csinálni s foglalni az Apaffy családban.

Apaffy Miklós. Már meg volt egy szóval mondva, hogy ez Apának fia volt, és hogy épen azért vette az Apaffy nevet magára. Innen látni való, hogy hibáztak azok, a kik olyan vélekedéssel voltak, hogy az Apaffy familia Aba királytól kölcsönözte volna az Apaffy vezetéknevet. Miklós fia Gergely volt, kit közönségesen Gyegusnak hivtak, és a tizennegyedik század elején halt meg, János fiát hagyván maga után, a ki 1364. esztendő tájban ment el a minden élők utján. Ez a János két fiút nemzett, Pétert és Jánost. Péter fiai Miklós és György.

Apaffy Miklós. Péter fia, János unokája. Ez a Miklós vett be a maga familiája czimerébe egy alolról a tetején karddal kiszúrt sisakot, melyet két, alolról felfutott zöldellő s ért szőllő gerézdekkel gyümölcsös szőllővessző árnyékoz. Ugyan ez a Miklós kezdette magát Apa-Nagyfalváról irni, mely falura az Apa név már azelőtt, az Apaffy familiáról ragadt vala. Egy fia és egy leánya maradt Miklósnak, u. m.: László és Anna, a ki János, erdélyi vajdának felesége lett.

Apaffy László (Apa-Nagyfalvi). A közelebb irt Miklósnak fia, Péternek unokája. Lászlónak a tizenötödik század elején Mihály fia lett.

Apaffy Mihály (Apa-Nagyfalvi). László fia, Miklós unokája. Erdélyi vajdaságot viselt. Négy fiút hagyott: Ferenczet, Zsigmondot, Lénártot, Miklóst.

Apaffy Miklós. Mihály fia, László unokája. Farkas és Gergely fiai maradtak.

Apaffy Gergely. Miklós fia, Mihály unokája. Ez a Gergely Izabellának, Szapolyay János király özvegyének, és az ifju Szapolyay János Zsigmondnak tanácsosa, és főudvarnoka, vagy a mint másképen hivták, udvari kapitánya volt. Nagy ember volt ő Báthori Kristóf fejedelem udvarában is. Öreg ember volt már 1581. esztendőben, mikor a kolozsvári diétán a rendek Báthori Kristófnak kilencz esztendős fiát, Zsigmondot fejedelemnek választották. Senki se szegezte magát ennek a választásnak oly hathatósan ellene, mint ez a Gergely; sok példával s okokkal mutogatta micsoda veszedelmes dolog legyen, egy ország kormányát gyermekre bízni, ha szinte a mellé a legynagyobb férfiak adatnak is. Gálffy Jánosnak és Kendi Sándornak, a kik leghevesebb sürgetői voltak Zsigmond választásának, szemökbe azt jövendölte, hogy

ők fogják főképen ezt a választást megbánni, és azért fejökkel lakolnak, mely polgári jövendölésre a következendőség helybenhagyólag is felelt, Gálffy és Kendi romlásokra. A mi továbbá Gergelyt illeti, ő háromszor házasodott. Először Terjek Erzsébettel, másodszor a ráczországi despoták véréből származott Annával, harmadszor Gerendy Erzsébettel tartott menyegzőt. Ezektől nemzett három fiút u. m.: Lénártot, a ki Bánffy Annától semmi gyermeket nem hagyott; Boldizsárt, a ki hasonlóképen mag nélkül halt el; és Miklós Küküllő vármegye főispánját, kinek Orbay Margittól, Török Bálint özvegyétől, Ferencz és György fiai maradtak.

Apaffy István. Dévai kapitány, a közelebb irt Gergely bátyjának Farkasnak, Sarmaságby Ilonától való fia. Ezt az Istvánt küldötték volt az erdélyiek Báthori István királyhoz Lengyelországba, Kornis Farkassal és Literáti Lukácscsal 1584. esztendőben, azzal a kérelemmel, hogy a Báthori Zsigmond fejedelem három tútora helyett, kik csak a magok hasznát keresik, adjon nekik egy gubernatort; a minthogy esztendő mulva Géczy Jánost rendelte Báthori István erdélyi gubernatornak. Alig jött haza István Lengyelországból Erdélybe, mikor őt onnan a halál egy más világra vezette. Kettős házasságban élt István. Először Kenderessy Erzsébettel, kitől Borbála és Erzsébet leányai születtek; másodszor osztopáni Perneszy Annával, de a kivel való házassága gyümölcstelen volt.

Apaffy Magdolna. Az oda felebb irt Mihály vajda fiának, Ferencznek László nevü fiától, ugyan Ferencz nevü unokája lett. Ennek a második Ferencznek leánya volt ez a Magdolna, kinek is első férje oroszfáji Mikó Balázs, második Bogáthy Miklós volt.

Apor László. Otto és első Károly királyok idejében volt erdélyi vajda. Hogy Otto király a maga igen gyenge lábon álló királyságát erősebb fundamentomra állithatná, először követei által kérte ennek az Apor Lászlónak leányát magának feleségül, azután pedig hogy hamarabb végrehajthassa szándékát, maga személy szerént ment el hozzá 1307. esztendőben, de ő nála az ágyasház helyett tömlöczre talált, mert a vajda ő töle Magyarország koronáját s egyéb drágaságait elvette, magát pedig tovább esztendőnél fogságban tartotta, és akkor is olyan föltétel alatt bocsátotta el, hogy többé az országban nem marad, hanem örökösen haza megyen Bajorországba. Jelen volt ez a vajda 1308. esztendőben a Rákos mezején tartott dietán, mikor első Károly királynak választatott; de a koronát oda el nem vitte, melyet Ottótól elvett vala, hanem azt a maga birtokában tartotta, mivel Károlyt sem akarta királynak ismerni. Mind

ezen az okon, hogy a koronát sok kérésre is vissza nem adta; mind azon, mert leányát a szerb-görög valláson lévő fejedelem fiának adta, a pápa követe őt az anyaszentegyházból kirekesztette. Azonban a főrendek közönséges megegyezésből azt végezték, hogy a régi korona, mely a vajdánál van, minden erejétől s méltóságától fosztassék meg, és az azon koronára ruházódjék, melyet a pápa követe készittetett. Ezt az uj koronát Tamás az esztergomi érsek szentelt olajjal megkente, felszentelte, és a főrendeknek általadta, hogy az tartassék ezután Fehérváron, és az legyen a rendes törvényes korona, melylyel ezután minden törvényes királyt meg kell koronázni. Elkezdették tehát Károlyon, és azzal őt Budán megkoronázták 1309. eszt. jun. 15. napján. Ámbár pedig már az országnak megállapitott törvénye volt, hogy az uj korona legyen törvényes, mindazáltal mégis sokan a régihez ragaszkodtak, és mind addig nem akarták Károlyt törvényes királynak ismerni, mig azt nem látják az ő fején. Hogy tehát ebben se lehessen semmi kifogás, minden mesterségöket megvetették Amade az akkori palatinus, és Tamás az esztergomi érsek, hogy a régi koronát a vajdától haza keritsék. A palatinus és az érsek koczkára vetették fejöket, 1310. eszt. személy szerént a vajdához Erdélybe mentek, és Lászlót mind addig törték, hogy az a maga kezét az érsek kezében lévő keresztre tevén, esküvéssel fogadta, hogy Károlyt urának fogja ismerni, őt mindenkor kész lesz segiteni, valamikor Erdélybe megyen egész tisztelettel fogja fogadni, a koronát keresztelő Szent-János napjára vagy maga elviszi Károlyhoz, vagy ha a király Erdély felé fordul, azt annak akkor kezéhez adja, ugy mindazáltal hogy a király is neki némely kivánságait teljesitse. Ezenkivül igérte, hogy visszaadja a rudnai ezüst bányát, nem különben Dézs és Kolozsvár városait. Megállotta László szavát, a koronát a rendelt időre visszaküldötte, és azzal Károlyt aug. 20. napján ujra megkoronázták. Ennek a Lászlónak, vagy a mint akkor hivták a magyarok Laczknak, fiai voltak: András, Pál, Mihály és István, kik első Lajos király alatt mindnyájan nagy emberek voltak. Ezeket alább a Laczk név alatt kell keresni. Ugy tartják hogy ez a László vajda épittette Fogaras várát 1300. esztendőtájban, melyre azért ragadt a Fogaras név, mert fából készült garasokkal fizette hetedszaka a napszámosokat, melyeket aztán hét végén vagy jó pénzen visszaváltott tőlök, vagy a mire szükségök volt, azt adott érettök azoknak.

Apor Miklós. Békesy Gáspárral együtt igyekezett Báthori Istvánt az erdélyi fejedelemségtől megfosztani 1575. eszt., kivel együtt is harczolt Radnótnál és a szent-páli kastélynál Báthori ellen; de Báthori ott őket igen megverte s Magyarországra kiüzte, azután a kolozs-

vári diétán fővételre itélte s minden jószágaiktól megfosztotta. A többi erdélyi urak, a kik távollétökben ugyanazon okon, ugyan arra méltóknak itéltettek s hirdetettek ki a diétán, a következők voltak: Telegdy Mihály, Csáky Pál, Bornemisza Boldizsár, Harinnai Miklós, Károly László, Alárdy Ferencz, Kendi Gábor és Farkas, Radák László és Imre, Veress János, Barabási Ferencz, Várfalvy Bálint, Halábori Pál, Miske András, Csákor György és Mihály, Szent-Mihályfalvi Péter, Andrásy Péter, Asszú Mátyás, Illyési Gáspár, Szodoray Ferencz, Décsey Tamás, Széky Kálmán, Pattantyús Balázs, Móré László, Tomory András és György. Ezek közöl némelyek idővel grácziát nyertek Báthoritól.

Apród Miklós és **Péter.** Kávássi Máté fiai, első Károly királynak hűséges vitézei, a Trencséni Máté ellen való hadban 1312. eszt. Nevezetesen Sáros várát derekasan oltalmazták, és ugyanott Péter el is esett. Miklósnak 1314. eszt. Tót-Selymes nevü helyet ajándékozott Károly hűségéért. Ezt a Tót-Selymest idővel erőszakkal elidegenitették volt Miklós fiától Jánostól; de minekutána ő az arról való királyi pecséteslevelet megmutatta, első Lajos király azt neki visszaitélte 1349. eszt.

Apród Ferencz és **György.** Talán Miklós és Péter unokái közöl valók; jószágos nemes emberek voltak Bihar vármegyében a tizenhatodik században; nevezetesen Zsadány, Lapos és Mező-Gyán nevü falukban egynehány portát birtak, a mint azt az 1552. esztendőbeli beirás is megmutatja.

Apy Bertalan. Jószágos ember volt első Ferdinand király alatt Bihar vármegyében, a hol Baromlakon négy, Széplakon pedig hét portát birt 1552. esztendőben.

Arany István. Nógrádi főispán 1437. eszt. Somogyban egy Mére nevü falut birt Zsigmond királytól zálogban, de ő azt a király megegyezésével Gergelynek, a király itélő mesterének vetette zálogba ezer arany forintért a nevezett esztendőben. Oda járt István azelőttvaló esztendőkben Olasz és egyéb országokba a királylyal; nevezetesen Siena városából 1433. esztendőnek elején, őt és Tar Rupertet küldötte Zsigmond egy levéllel Kanisay Lászlóhoz, a soproni főispánhoz, melyben azt irja a többek közt Kanisaynak, hogy a miket a levélben irt dolgokon kivül fognak beszélni a levélvivők, azokat ugy elhigyje és ugy vigye végbe, mintha magának Zsigmondnak szájából hallaná, vagy irásából olvasná.

Árbocz Törtel és **Kemencs.** Mindhárman főemberek voltak a kunok közt negyedik vagy Kun László király alatt. Ezek ölték meg Kun László királyt a többi kunoknak ösztönzéséből, Körösszegnél 1290. eszt.

10. jul., mely gonoszságért az akkori palatinus Mizse vagy Mózes, egynehány nap mulva a két elsőt elfogta, Árboczot kétfelé vágatta, Törtelt pedig ízekre aprittatta; sőt minden atyjokfiait, még bölcsőbeli gyermekeiket is mások rettentésére kardra hányatta. Kemencs miképen büntettetett, nem irják, de kétség kivül ő sem maradt büntetlen.

Árcsy Mihály. Lásd Árky Mihály.

Aristi Ferencz. Hires vezér és vitéz volt Mátyás király idejében. A magyar seregnek bal szárnyát ő vezérlette 1476. eszt. a törökök ellen való szerencsés ütközetben, Posasin városa mellett, melyről azt irja Bonfin, hogy Szendrőhöz harminczezer lépésnyire feküdt. Ott volt Mátyás királylyal is 1482. eszt. Ausztria szélén Hainburg városa ostromlásában, a hol midőn az ellenséget Bruck felé kergetné, vállát a csatázás közben keresztülszúrták. Felgyógyulván ezen sebéből, ismét hűségesen vitézkedett királya mellett. Őt küldötte 1488. eszt. Mátyás király Sziléziába a sagani herczeg ellen, kinek az előtt való időkben olyan feltétel alatt adta vala Mátyás a glogaui herczegséget, hogy a herczeg halála után a herczegség Mátyás király fiára, Jánosra szálljon; de a herczeg, hogy a herczegséget a maga leányai kezénél megtarthassa, azokat a münszterbergi herczeg fiainak adta feleségül, és a maga jobbágyait, ezen vejeinek hűségére fel is eskette. Ezen az okon küldötte Mátyás ezt a Ferenczet ő ellene, a ki ő tőle egy várost meg is vett, és az ő segitségére jött cseheket visszaüzte. Jelen volt a pesti dietán első Ulászló királylyá lett választásakor 1490. eszt.

Árky Mihály. A Dráva mellett Valpó vára kapitánya volt 1543. eszt. mikor azt először három basa, azután pedig maga Szulejmán a török császár, ostrom alá fogták. Igen erősen tartotta a már öreg vitéz Árky magát, mindaddig mig a vár falai le nem dőltek, és katonáinak több felénél el nem hullott, akkor pedig 23. jun. a várat feladta, előre magának s társainak szabad elmenetelt alkudván. A hitszegő törökök keveset bocsátottak el életben katonái közől, magát is a basák egynehány tiszttel vacsorára hitták, azután pedig eloltották.

Árokháti Lőrincz. Szécsén várának kapitánya volt első Ferdinánd király alatt. Minekutána Ali nevü herélt basa, Drégely várát Hont vármegyében, a vitézül elesett Szondy Györgytől elfoglalta volna 1552. eszt., onnan Szécsén várának tartott, melyet Árokháti katonái megtudván, mindnyájan elszéledtek és a kapitányt egyesegyedül hagyták a várban. Ez is utánok eredt semmirekellő hitvány katonáinak, de a törökök őt elfogták, kik közt azután sok ideig raboskodott. A dolgot igy irja le Tinódi:

Jó dicséretbe lőn Szondy vitézsége,
Feje felé irott kopját (Ali) feltéteté,

Sághra és Gyarmatra basa elerede,
De a két kastélyba ő egy embert sem lele.
Ott mikoron juta Szécsén vára alá,
Szinte szent Margit Asszonynak napja vala.
Ott porkoláb Árokháti Lőrincz vala.
Azon estve várast várból gyujtották vala.
De nem merék várni az budai basát.
Ott meghasonlának sokan a füst alatt.
Éjjel kiszekének, megyen ki szaladhat,
Árokháti hallá, látá csak nyolcz szolgáját.
Csak hamar utánok ő is el kiugrék,
De nem szaladhata, mezőben ellepék,
Mind nyolczad magával fogva elviteték,
Az jó Szécsén vára szépen erősitteték.

Istvánffy abban különbözik Tinóditól, hogy ő csak egyedül hagyja Árokhátit a várban, Tinódi pedig nyolczad magával.

Árpád. Álmosnak fia, kinek helyébe lett magyarok fejedelmévé 889. esztendő tájban. Egy darabig Ungváron tartózkodott, a hol őt fejedelemnek választották. — 893. eszt. fogott hódoltatáshoz. Legelőször is azt a földet foglalta el Szalántól, mely a Tisza és Bodrog közt fekszik, egész Ugocsáig. Borsovát harmadnapi ostrom után megvette, kőfalait lerontatta, Szalán katonáit, a kik benne voltak, lánczon Ungvárra kisértette. Ezt meghallván Szalán, követeket küldött Árpádhoz, kik által csúfos szókkal illette a magyarokat, s nagy kevélyen parancsolta nekik, hogy az elfoglalt földet hova hamarabb hagyják oda, mert különben a görögök és bolgárok segitségével rajtok megyen, s még csak hírmondót sem hagy közülök. Alacsonyabb hangon felelt Árpád a követeknek. s általok azt izente Szalánnak, hogy Árpádnak ugyan, mint Attila maradékának jussa van mind azon tartományokhoz, melyeket Attila birt, és ő nem fél se Szalántól, se segitő társaitól; mindazáltal a jó barátság és szomszédság kedvéért, nem kiván Szalántól egyebet, hanem hogy adjon egy jó darab földet a Sajó vizéig, melyen Árpád barmai legelhessenek, azonkivül küldjön egy pár Duna vizével tele korsót, és egy csomó alpári füvet. Azonban maga Árpád is küldött követeket Ondot és Ketelt Szalánhoz Alpárra, a Tisza mellé némely ajándékokkal, kik az ő kivánságait Szalánnak eleibe terjeszszék. Mindent megigért s megadott Szalán. Árpád azért régi helyét elhagyván, Tarczalon túl, Szerencsen vont sátort, és minden földet a Sajó vizéig elfoglalt. Szerencsről a bihari herczeghez, Mén-Marót-

hoz küldött követeket szép ajándékokkal, kik által attól azt kérte, hogy engedje által neki a Szamos és Nyir közt fekvő tartományt. Nem engedett Mén-Marót olyan könnyen, mint Szalán; azért is Árpád nagy sereget küldött ellene, három vezére, ugymint Tas, Szabolcs és Töhötöm alatt. Ezen vezérek nem csak Mén-Marótot fosztották meg birtokának nagy részétől, hanem Erdélyországát is elvették az oláhok Gelu vagy Gyalu nevü fejedelmétől. Ily jó szerencséje után ismét Szalánnak fordult Árpád, és tőle a Zagyva vize mellékét kivánta, melyet kénytelenségből által is engedett neki Szalán. Ezt Árpád megértvén a követektől, Szerencsről elébb ment, és a Sajó vizén általköltözvén, Emődnél egy hónapig mulatott. Onnan Nyáradhoz ment; onnan pedig Ostoros és Poroszló közt, az Eger vizéhez szállott, és a mely helyen megállapodott, azt Szinhalomnak nevezte, mivel ott magának zöld ágakból készittetett vala szineket és kunyhókat. Akkor tájban ismét jó alkalmatossága volt Árpádnak arra, hogy birtokának határait kilebb terjessze. Ugyanis Szvatopluk vagy más névvel Zventibald, a kit Arnulf császár morvaországi herczegségre emelt vala, elfelejtkezvén Arnulfhoz tartozott hűségéről, tőle függeni nem akart; sőt minden erejét jóltevője rontására akarta forditani. Arnulf, hogy a háladatlan Szvatoplukot megzabolázhassa, három oldalról támadtatta azt meg. Árpádot kérte reá, hogy egy felől üssön reá. Nem csak Morvaországot birta pedig Szvatopluk, hanem Trencsén vármegyét is; sőt azt az egész földet, mely a Vág és Garan vizei közt fekszik. Örömest reá állott hát Árpád a császár kivánságára. Először is Gömör és Nógrád várait megvette, azután Pásztó alól utnak inditotta Szoárd Kadocsa és Huba nevű vezéreit Szvatopluk ellen. Azok az Ipoly és Garan vizein általkelvén, egy Tormos nevű kis viznél a tótokat megszalasztották, Nyitra várát megvették, annak kapitányát Zobort megölték, Galgócz, Beczkó, Banovecz, Trencsén várait elfoglalták, egész a Morva vizéig kiportyáztak, annak az egész tartománynak lakosait félelemmel betöltötték, a kik magokat megadták, azoknak fiait kezességbeli zálogul magokhoz vették, a kik pedig nyakaskodtak, azokat lánczra füzték, és ugy vitték Árpádhoz. A felebb emlitett két várat, Gömört és Nógrádot, Szalántól vette vala el Árpád. Nem szenvedhette tovább Szalán Árpád erőszakoskodásait, hanem az erőt erővel akarta visszanyomni. E végre a görög császártól, és a maesiai bolgárok királyától kért a magyarok ellen segitséget. Mihelyt megérkezett a várt segitség, mindjárt a felső hangon izent Árpádnak, hogy az egész országból kitakarodjék, de Árpád is nyersen izent neki vissza. Fegyverrel kellett a pert eligazitani. Elindult hát Árpád a Zagyva vize mellől a Tisza mellé, és annak part-

ján Alpárhoz érkezett. Szalán is a nyert segitséggel, Bodrog vármegyéből, Titel nevü helyről felkerekedett, és Árpád eleibe sietett. Minekutána szembe találkozott a két tábor, egy éjjel veszteglett ugyan, de egyik sem mert aludni, hanem mindenik a kantár szárát fogta. Reggelre kelve, neki biztatja Árpád a vitézeket, Lél megfúja a kürtöt, Bulcs felemeli a zászlót, nyomul a magyarság, csak hamar megtolul előtte a görögség, bolgárság; Szalán látván táborának hanyatlását, időnek javában futásra veszi a dolgot Belgrád felé, seregét vesztébe hagyja, mely neki bódulván, annak nagyobb része a Tiszába veszett, és az ütközet helyét, a győzedelmes magyaroknak engedte. Ezen győzelem után harmincznégy napot szakasztott magának arra Árpád, hogy az elfoglalt tartományokban, az alatta lévő nép közt, jó törvényeket és szertartásokat állitson fel. Ez idő alatt elrendelte, ki mivel tartozik fejedelmének, a tisztviselőknek, földesurának, micsoda bünt, miképen kell megbüntetni s. a. t. Ugyanott a nemes vitézeknek jószágokat osztogatott. Azt a helyet, a hol a gyülést tartotta, és a melyen azon szertartásokat elintézte, az akkori magyarok Szernek nevezték. Azon helyen, minekutána a magyarok keresztyénekké lettek, egy klastromot épitettek, melyet Szer-Monostorának neveztek, ma pedig, mivel az a klastrom már régen elpusztult, annak helyét Puszta-Szernek hijják a Tisza mellett, Csongrádhoz nem messze. — Szerről Titelhez ment Árpád, és a Tissza s Duna közt lakó minden bolgárt hatalma alá hajtotta egész Szalánkeménig. Nem sokára azután Belgrád körül általküldötte Lél, Bulcs és Botond nevü vezéreit a Dunán a bolgárok ellen, és azokat ujra megverte. Nem hagyta tromfolatlan Simeon, a bolgárok királya, a rajta esett már kettős kárt és gyalázatot, mert mig a közelebb emlitett három magyar vezér, Rácz- és Horvátországot dulta, ő addig a besenyőket a magyarok ellen felültette, és azokkal a magyaroknak azt a részét, mely Moldvában lakott igen megabézolta. Megrettent ezen a dolgon Árpád, elhagyta Bodrog vármegye tájékát, és a Duna partján felfelé indulván, a Csepel szigetébe vonta magát. Ebből a szigetből egy sereget küldött ki birodalmának terjesztésére 895. eszt. Glád ellen, kitől a Temesi Bánátot elvette (lásd Zuárd). Azután való esztendőben maga is kijött onnan Árpád főembereivel, s egy nagy sereggel Soroksárnál, a Rákos vizénél állapodott meg. Onnan más nap Ó-Budára ment, melyet akkor Attila városának vagy Etzlburgnak híttak. Nagy vigasságban töltötte itt husz nap alatt idejét, annyival inkább, mivel még eddig semmi ellentállásra nem talált, sőt mindenek futottak előle, és igy reméllhette, hogy czélját eléri, mely az volt, hogy egész Pannoniát ma-

gáévá tegye. Huszonegyedik nap ott hagyta Ó-Budát, és a Duna mellett Százhalom felé ment. Onnan seregének egy részét Ede és Vojta vezérek alatt, Baranyavár ellen küldötte; más csoportot ismét Öcsöb és Öse alatt Veszprémre. Ez a második csoport Veszprémet tiz nap alatt megvette. Onnan Vasvárhoz ment, és azt is elfoglalta. Vasvárról, a Balaton tava és Tihany felé, Veszprémbe visszajöttek Öcsöb és Őse az alattok való néppel, onnan a győzelem hirével előre követeket küldöttek Árpádhoz, ki akkor a torbágyi erdőn magát vadászattal mulatta. Jó kedvvel fogadta Árpád a követeket, velök Ó-Budára ment, ott azokat jól megvendégelte s ajándékozta. A következett 897. esztendőben ismét kijött Budáról és Sóskútnál táborozott, onnan a Pannon- vagy Szent-Márton hegyéhez ment, és annak tetejére felmenvén, a körülbelől lévő térséget megszerette, s magát arra határozta, hogy azt magáévá teszi, a minthogy csak hamar el is foglalta a Rába és Rábcza vize mellékét. Minekutána mindenfelé szerencsésen elérte volna czélját, Budára visszament, onnan Csepel szigetébe, a hol a felesége maradt vala. Azután való esztendőkben, Morva, Német és Olaszországot pusztitották a magyarok, a honnan sok prédát hordottak ugyan be az országba, de érette sok fogat is hagytak oda. Könnyebben bántak a bihari herczeggel Mén-Marottal, mert Öcsöb és Velek öt annyira kényszeritették, hogy a mely tartományt azelőtt mintegy tiz esztendővel még meghagytak vala keze közt, azt is általengedte Árpádnak; ugy mindazáltal, hogy az ő egyetlenegy leányát, Zsolt, az Árpád fia, feleségül vegye, mely meg is lett. Ezt a Zsoltot hagyta maga helyébe fejedelemnek Árpád, és annak hűségére még életében a magyarokat feleskette, maga pedig meghalt 907. eszt., és azon a helyen temettetett el Ó-Budán felül, a hol azután Fehér Mária nevű templom épült.

Ártándy Tamás. Bihar vármegye részéről küldetett a Rákos mezei dietára 1505. eszt. Torday Miklóssal, Toldy Mihálylyal, Bajony Jánossal és Mochtói Miklóssal.

Ártándy Pál. Második Ulászló király alatt a kurucz parasztok ellen szerencsésen hadakozott 1514. eszt. Lásd Perényi Ferencz. A bácsi dieta egyiket öt rendelte az ifju Lajos király mellé tanácsosnak 1518. eszt. Jelen volt 1525. eszt. Verbőczy Istvánnal s másokkal a Rákos mezei és hatvani dietákon, és az ott esett lármáknak s visszavonásoknak, ő is szemlélője, sőt talán inditója is volt; mert a dieta után őt küldötték a lármás nemesek s urak a lengyel királyhoz, Kenderessy Mihálylyal követségbe, hogy azelőtt a dietán történt dolgoknak okait adják, és azokat, a mint lehet, szépitsék. Ő is tagja volt

annak a Kalandos nevű társaságnak, melyet némely urak s nemesek Lajos király hirével, a nagyon elhatalmasodott Szapolyay Jánosnak zabolán való tartására állitottak vala fel magok közt. Hogy Lajos király 1526. eszt. Szent-György napjára, a Rákos mezejére dietát hirdetett, elindult oda ez a Pál is, és Kecskemétnél találkozott össze a Kalandoshoz tartozó kétszáz nemessel; kikkel minekutána Pestre ért volna, ott őt választották ki az egyházi s világi urak arra, hogy adja tudtára a királynak, mely nehéz az nekik, hogy a mostanában Rómából visszajött Brodarics Istvánt tette a maga kanczellárjává, holott az semmi egyházi méltósággal nem bir. A király ugy igazitotta el a nehézséget, hogy Brodaricsot szerémi püspökké tette. Ott volt e Pál a mohácsi veszedelemben vagy sem? vagy ő akkor a Szapolyay táborában tartózkodott, bizonytalan; elég az hozzá, hogy minekutána Lajos király Mohácsnál elveszett, ezt a Pált is magához hivatta Szapolyay János Tokajba, Balázs nevű testvérével együtt, mikor ott magát királynak választatta. Azután is mindketten megmaradtak ők a Szapolyayhoz való hűségben, melyet a többek közt azzal mutatott meg Balázs, hogy mikor 1527. eszt. Szapolyay, Ferdinánd elől Budáról Eger felé szaladna, és a gubacsi puszta körül járna, ez a Balázs, Bocskay Lukácsosal, négyszáz embert vezérlett oda az ő segitségére. Azután is lengyelországi számkivetésében, mind Pál, mind Balázs, meglátogatták ott Szapolyayt; onnan visszajöttében is, annak mindketten eleibe mentek. Mindazáltal bizonytalan, micsoda fundamentomon, Szapolyay előtt gyanuságba estek, mintha ö tőle Ferdinándhoz akartak volna pártolni, melyért őket Szapolyay fogságra tétette, a hires kegyetlen Gritti Lajos pedig Szapolyay hire nélkül, Budán mindkettőjöknek fejét vétette 1530. eszt., épen akkor, mikor a Ferdinánd népe Buda ostromát félben hagyni kényszerült. Mások azt irják, hogy 1531. eszt. vétette nekik fejöket Gritti, abbeli boszuságából, hogy nem akartak abban megegyezni, hogy ő magyarországi gubernátor legyen, és ez hihetőbb is. Pál felesége, Telegdy István leánya, Rozina volt.

Ártándy Kelemen és **Demeter.** A közelebb említett Pálnak és Balázsnak, vagy testvérei, vagy gyermekei. Jószágos nemes emberek voltak, kivált Bihar vármegyében, a hol nevezetesen Konyárt, Ártándot, Kerekit, egészen; Sast pedig, Mező Péterdet s. a. t. kevés hiján ők birták 1552. eszt., a mint az az akkori beirásból megtetszik; de sok más faluban is ők voltak ott a pótiorok, vagy legnagyobb földesurak és elsők. Igen buzgó pártfogója volt Kelemen, Szapolyay János özvegyének, Izabellának még akkor is, mikor az már Erdélyből kiment, és kézzel lábbal azon volt, hogy azt Erdélybe visszahoz-

hatná. Együtt tanácskozott annak visszahozásáról 1553. eszt. Munkácson, Petrovics Péterrel. Onnan Debreczenbe jöttek, és ott igyekeztek a körülbelől lévő vármegyék nemeseit Izabellához vonni. Hogy azokat el nem szédithették, a szolnoki és budai basához folyamodtak. Már a budai basa meg is indult vala az ő segitségökre, mikor azt szerencsére, a Ferdinánd király Konstantinápolyból fegyvernyugvást hozó követe, Malvezzi János utban találta, és Budára viszszabeszélte. Látván Kelemen és Petrovics, hogy már a törökökhöz nem bizhatnak, azonban azt is megértvén, hogy egynehány vármegyebeli nemes, Váradhoz közel, Nyüvednél gyülekezik táborba; Petrovics vissza Lengyelországba verte a készülőt, kinek Tahy Ferencz utána eredvén, a vele lévő népet jobbadán levágta, magát pedig megmaradt embereivel, Munkács felé szalasztotta. Bizonytalan, ha valjon kiment e vagy sem akkor Kelemen, Petrovicscsal Lengyelországba; az azonban bizonyos, hogy minekutána Izabella visszajött Erdélybe, akkor is nagy hűséggel viselte magát Kelemen az iránt, és még 1559. eszt. is Varkocs Tamással együtt kártékonykodott a Tisza körül, a Ferdinánd királyhoz hűségesek jószágaiban.

Artolf. Először erdélyi, azután negyedik Béla megegyezésével, sőt a pápánál való közbenjárására, győri püspök, 1245. esztendőtől fogva. Sok nagy familiával vérszerént való atyafisága volt az országban, és épen azért sürgette maga Béla egyikért az ő püspökségét.

Asztrik vagy **Anasztáz.** Csehországból a hol apáturságot viselt vala, szakadt Magyarországra. Itt is apátur volt először Szent-Mártonban, azután kalocsai első püspök lett. Minekelőtte püspöki hivatalába beállot volna, Szent István király, Kristus születése után épen ezeredik esztendőben, az akkori pápához, második Sylvesterhez küldötte őt követségbe Romába, és általa azt kérte, hogy küldjön neki a pápa egy koronát, hogy annál fogva ezután nem herczegi vagy fejedelmi, hanem királyi nevet s titulust viselhessen, azonkivül hagyja helyben az ő fáradozásait s rendeléseit, melyeket a keresztyén vallás terjesztésében klastromok, templomok s püspökségek felállitásában tett. Mind ezen kivánságait Szent Istvánnak könnyen megnyerte Anasztáz, annyival inkább, mivel harmadik Otto császár is közbe vetette magát a pápánál Szent István mellett. Épen akkor szándékozott vala a pápa egy arany koronát a lengyel fejedelemnek küldeni, de Asztrik hozzá érkezvén, azt ennek kezébe adta a pápa egy kettős kereszttel s egy levéllel. Sietett haza Asztrik a nehezen várt válaszszal s drágaságokkal, és haza érkezése után kevéssel, még azon esztendőben, Szent István koronázása Esztergomban végbe is ment, és azon ezeredi esz-

tendőtől kezdette számlálni Szent István a maga uralkodásának esztendeit, ámbátor már azelőtt három esztendővel reászállott vala a fejedelemség. — Ez az Asztrik az esztergomi érsekséget is viselte három esztendeig (lásd Sebestyén), és azalatt ő is megjelent volt a frankfurti zsinatban, melynek végezéseinek mint érsek ugy irta alá a maga nevét 1007. eszt. A három esztendő eltelvén, ismét csak a kalocsai püspökség maradt rajta; mindazáltal a pápa engedelméből megtartotta az érseki palástot és titulust is. Az nem igaz a mit Mabillon ir róla, hogy t. i. 1007. eszt. halt volna meg, mert még 1015. eszt., mikor a pécsváradi apáturságot fundálta Szent István, élt, és annak fundationalis levelében mint kalocsai érsek ugy van beirva, de csakugyan bizonytalan mikor halt meg, talán 1034. eszt.

Atha vagy **Acsa.** Salamon király alatt volt palatinus. Ez épittetett Zelizen Szent Jakab tiszteletére egy klastromot, Zala vármegyében, melyet Salamon király és Gejza herczeg is megtekintettek az ő kérésére, az nekiek különben is utjokban esvén, mikor a karinthiaiak megveréséből hazafelé jöttek 1066. eszt. Némelyek ugy tartják, hogy Acsa az esztergomi érsek, a ki ezen méltóságra 1085. eszt. lépett, ennek a palatinusnak fia lett volna.

Athinai vagy **Acsinai Simon Deák.** Szapolyay Jánosnak mind tiszta, mind homályos napjaiban hűséges követője. Tótországban Athina vagy Acsina vagy a mint a horvátok híják Ocsin nevü helyből származott, melytől vette aztán vezetéknevét. Hogy tanult embernek kellett neki lenni, a Deák név bebizonyitja. Elkisérte Szapolyayt lengyelországi számkivetésébe 1528. eszt., és ugyanazon esztendőben őszre kelve, őt küldötte vissza onnan maga előtt előre Szapolyay Magyarországba ötszáz gyaloggal és valami kétszáz lovassal, hogy itt a Ferdinánd embereivel szerencsét probáljon. Hogy bejött az országba, mások is, nevezetesen Kun Kocsárd segitségére érkeztek neki. Sárospatakhoz, vagy a mint többen irják, Kassához közel ütközött meg 25. sept. Simon Deák Ferdinánd embereivel, kik közől ötszáz gyalogot levágott, tizenötszáz lovast megszalasztott, és igy urának jó utat vert az országba való bejöhetésre. Nem szolgált igy a szerencse a következett 1529. eszt.; ugyanis Katzianer János Ujhely várát öt heti ostrom után tőle elvette, maga mindazáltal ötvened magával a várból kiszökhetett. Ott volt Budán mikor azt Szapolyayra Vels vagy Fels, Ferdinánd fővezére, megszálotta vala 1530. eszt. Egy volt ő azon főemberek közől, kik 1531. eszt. Gritti Lajos magyarországi gubernátorrá tételét kárhoztatták, melyért Grittitől oly nagy haragot vett magára, hogy az őt nem sokára a porczió pénz és a sóaknák körül való

lopással vádolván, felakasztatta. Kétség kivül ennek fia volt az az Athinai Simon, ki előtt azoknak a váraknak kapitányai feleskűdtek Izabella hűségére Budán, melyeket annak Szapolyay ajándékba adott 1540. eszt. 12. apr.

Atlamos. Tatárok fejedelme 1352. eszt. Lásd Laczk András.

Attila vagy **Etele.** Bendeguz fia, a húnoknak leghiresebb királya, kihez hasonló vitézt és hódoltatót igen keveset lehet mutatni a historiákból. Némelyek ugy tartják hogy ő Erdélyben, Enyeden szűletet volna Krisztus urunk születése után 398. esztendő tájban. Oktár és Rof halálok után egyedűl kezdett uralkodni 428. esztendő táján, mintegy harmincz esztendős korában. Legelőször is a konstantinápolyi császár, második Theodosius ellen forditotta Attila a maga fegyverét, a ki még Rof idejében némely tartományokat a hún hatalom alól ki akart venni. Drágán kellett Theodósiusnak Attilától megvásárlani a békességet, mert hétszáz font arany esztendőnként való adót kellett neki igérni, és a szökött húnokat és foglyokat Attilának visszaadni. A napnyugoti népeket is adózókká akarta tenni Attila. E végre sokféle nemzetből egy nagy roppant sereget gyüjtött össze 451. eszt., melylyel Németországon keresztül Campániába ment, és ott a catalauni mezőségén megállapodott. Megtalálta ott Attila a maga párját Aetiust, a ki abban az időben ő utána a leghiresebb hadvezér volt, és ekkor a római tábort Attila ellen vezérlette. Attila ütött először Aetiusra, ki is őt illendő bátorsággal fogadta. Nagy volt mind a két részről a vérontás, és csak az éjszaka választotta el egymástól a két öldöklő tábort. Ugy látszott, hogy mindég köz szárnyon repül a győzelem, és bizonytalan melyik fél lesz a nyertes. Csakugyan Attila vezette vissza előbb a maga katonáit, de Aetius se nyomult utána. Több esett el százezer embernél a két részről. Visszatértek azután a húnok Pannoniába, és utjokban sok kegyetlenséget vittek véghez. Azt irják, hogy ezen utjokban ölték meg Szent-Orsolyát, és az ő tizenegyezer szűz társait, mely dologról sokféle vélekedései vagynak a tudósoknak. Nem soká nyugodott itthon Pannoniában Attila, hanem a következett 452. eszt. kikeletkor Olaszországba indult, és ott elsőben is Aquiléja városát pusztitotta el. Ezen a körülbelől lévő városoknak lakosai megrettenvén, a közel lévő tengeri szigetekbe vették Attila elől magokat, és ott elkezdették épiteni Velencze városát, mely azután való időkben oly hiressé lett, mind mesterséges alkotványáról, mind gazdaságáról. Aquiléja romlása után a többi olaszországi várost nyomorgatta Attila, ugymint : Vincentiát, Veronát, Mantuát, Crémonát s. a. t. Rómának nem ártott Attila, minthogy az akkori

pápa Leo őt megkérlelte. Haza jött azután Attila Pannoniába, nem is ment onnan többé ki más nemzetek rontására, mert mikor épen egy uj feleséget vett volna és lakadalmaznék, éjjel az orrából elindult és torkára folyt vér őt megfojtotta 454. eszt., ötvenhat esztendős korában. Három fia maradt Attilának, t. i. Ellákh, Denghizikh, Hernákh. Ezek midőn egymásközt a birodalom felett villongnának, azon népek is, melyeket Attila meghódoltatott vala ellenök támadtak. A két első csakhamar elesett a harczon, Hernákh pedig a Borysthenes vize felé vonta magát némely megmaradt húnokkal, kiknek maradékai idővel, mikor t. i. az avarok Pannonia felé indultak, magokat az avarokhoz kapcsolták. Ugy tartják, hogy az Erdélyben lakó székely nemzet, az Attila húnjainak maradéka volna. Ha ezt állitani lehetne, ugy látszik ebből az is következnék, hogy tehát a húnok magyarok voltak, mivel a székelyek nyelve a magyarokéval egy. Nehéz is azt feltenni, hogyha a székelyeknek valaha a magyaron kivül más anyai nyelvök lett volna, hogy azt már ezelőtt egynehány száz esztendővel a magyarok kedvéért elfelejtették volna, valaminthogy a szászok a magokét mai napig sem felejtették el, annyival inkább, mivel nem lehet megmutatni hogy őket arra valaha valaki kényszeritette volna.

Axamit Péter. Egy hires cseh lator. Azt irja Aeneas Sylvius, hogy az Axamit név (mely magyarul bojtos selymet teszen) azért ragadt reá, mert még szolgakorában gazdájának selyem bundáját ellopta. Megtudván azt Axamit, hogy 1453. eszt. ötödik László király Giskra Jánossal a Szepességet oda hagyatta, még abban az esztendőben sok társával oda berontott, két várat elfoglalt, a föld népére adót vetett, hogy magának annál több katonát szerezhessen, a lovasoknak minden hétre egy aranyat, a gyalogoknak pedig felett igért. Az ő kiüzésére az ifju Hunyadi Lászlót küldötte vala a király, de mire mehehett akkor vele Hunyadi, nem tudhatni. Az bizonyos, hogy Axamit még 1457. eszt. is a Szepességen és Sáros vármegyében hatalmaskodott, sőt Sárospatakot is birta. Ugyan Sárospatakhoz közel ütközött meg ő vele Rozgony Sebestyén, ki is ott őt meggyőzte, emberei közől sokakat elfogott, magát Axamitot is megölte 1458. eszt,

B.

Babarus vagy **Bavariai Hermann.** Lásd Hermann.

Bácsi György. Ezt küldötte volt Szapolyay János vajda Lajos királyhoz 1526. esztendőben, azzal a kérdéssel, mitévő legyen, merre induljon a törökök ellen? mivel már három egymással ellenkező paran-

csolatot vett ezen dologban a királytól, Horváth Gáspár, Batthyány Orbán és somlyói Báthori István által. Izente azt is általa, hogy már késő lenne neki a török tábort hátúlról megtámadni akarni, mert már a havasalföldi vajda nem lehetne neki segitségére, a kit mellé rendelt vala a király, mivel annak egyetlen egy fiát Szulejmán török czászár már zálogula maga táborába vitette. Már akkor útban volt Lajos Tolna felé, és őt Basy György Pentelén találta. Azután Földvárról bocsátotta őt vissza Lajos király Szapolyayhoz, azzal a parancsolattal, hogy siessen egyenesen a királyhoz Tolna felé. Elküldötte ő vele a király Szapolyayhoz Statilius Jánost is, hogy annálinkább tudhassa magát Szapolyay mihez tartani.

Bácsi Ferencz. Szapolyay János titoknokja, a ki őt szepesi prépostttá tette 1533. esztendőben, a Ferdinándhoz hajlott Horváth János helyébe, de ő a prépostság jövedelmeit soha sem húzhatta, mivel a Szepességen sokkal erősebb volt Ferdinánd, mint Szapolyay, azért is Ferencznek csak a titulussal kellett beérni. Hogy ő Luther újitásának ellensége nem volt, onnan gyanithatni, mert két nagy reformátor ugymint Dévai Biró Mátyás és Vitus Tódor, neki ajánlottak némelyeket a magok könyvei közől. Különben igen tanult ember volt.

Bácsi Benedek. Egy volt azon budai senátorok közől, kik 1541. esztendőben Budát elakarták árúlni. Lásd Révay Ferencz. Az árulók közől csak ő került kézre, a többi elillantott, őt pedig Martinuzzi György négygyé vágatta.

Bajony János. Lásd Ártándy Tamás.

Bajony Benedek. A kuruczok ellen derekasan viselte magát 1514. eszt. Lásd Perényi Ferencz. Ott volt Tokajban Szapolyay János királylyá lett választásakor 1526. eszt. Azután is mind végig hűséges maradt Szopolyayhoz, ki is midőn egykor azt kérdezte volna ő tőle, vagyon-e pénze? azt felelte: hogy ő ugyan soha se vetette magát a pénz gyüjtésre: de vagyon olyan száz jobbágya, kik egyen-egyen készek neki, ha szüksége van, ezer aranyat lkiszámlálni. Élt ő még 1540. eszt., és mikor Szapolyay utoljára Budáról Erdélybe ment volna, ő rá bizta egyikre, mint meghitt emberére Buda várát. Lásd Román Zsigmond.

Bajony Ferencz. Talán Benedek fia. Nagy jószágú ember volt, mind egyébütt, mind kivált Bihar vármegyében 1552. eszt. Ő birta ott nevezetesen Hodost, Nagy Rábét, Kis-Szent-Miklóst, Bajont, Szerepet, Bagost egészen; azonkivül Derecskén kilenczven portát, Szováton harminczötöt, Sámsonban egyet, Vámos-Pércsen hetedfelet, Semjénben kettőt, Oltományban hatot, Diószegen egyet, Jankafalván kettőt, Bal-

kányban tizennégyet stb. Bizonytalan ki csináltatta ezen familiából Bajon mellett azt a várat, melynek helye ott most is meglátszik. Talán ennek fia volt az a Bajony János, a ki Szigeten esett el, és a kiben a Bajony familia kifogyott 1566. eszt.

Bak Mihály és Benedek. Eleinte Mária királyasszony és Zsigmond király ellenségével, Horváth Pállal, a zágrábi püspökkel tartottak, melyért őket Zsigmond király, minden joszágoktól megfosztotta vala; de azután minthogy ők is eszökre jöttek, Zsigmond őket kegyelmébe vette, és Visegrádon 1387. esztendőben Szent-Bereczk napján kelt levelében, az ő jószágaikat nekik visszaadta.

Bak Gáspár. (Berendi) A csanádi püspökségben jó nemes szüléktől származott. A gyermekségből kikelvén, egy darab ideig katonáskodott, nevezetesen ott volt Mátyás királylyal 1463. esztendőben Jaicza megvételében; ott a puskapor és egyéb municzió, az ő gondviselése alá volt bizva, ő osztogatta s vitette a puskaport oda, a hol arra szükség volt s. a. t. A vérontásoknak nézésétől eliszonyodván, magát papságra szánta, mely szándékát Mátyás király megértvén, őt szepesi prépostté tette 1464. esztendőben. Ezen hivatalát hogy annál okosabban folytathassa, Olaszországba, Bononiába ment, eddig szerzett tudománya öregbitésére. Mikor már annak ideje eljött, hogy papságra felszenteltessék, az a lelkiesméretbeli nehézsége volt neki, hogy ámbár ugyan ő katona korában is, embernek vérét maga kezével ki nem ontotta, de csak ugyan adott vérontásra és emberölésre alkalmatosságot, mind Jaicza alatt, mind mikor egy magyar vezérnek iró deákja lévén, annak nevében a többi vezérnek leveleket irt, miképen készüljenek a husszita csehek ellen, és hol s mikor támadják meg azokat s. a. t. Ezeket meggondolván, magát papságra méltatlanak itélte; de ez a nehézség a pápa hirével, az ő szivéről elhárittatván, magát papságra felszenteltette, és a legelső szent misét Romában szolgáltatta 1470. esztendőben, a hol még azután két esztendeig mulatott, és akkor hazajővén, hivatalába beállott. Több főemberrel együtt, őt is elküldötte Mátyás király Iglóra, hogy ott a lengyel követekkel békéljen 1474. esztendőben. Azután két esztendővel, a maga lakadalmára hivatta ő vele Mátyás király a lengyel királyt Kázmért; de az azt felelte, hogy csak egy nap sem hagyhatja országát a tatároktól s törököktől való félelem miatt. Nagy betegségbe esvén 1489. esztendőben, a szepesi káptalannak Liszkán két darab szőlőt, és nyolczszáz arany forintot hagyott, az ő lelkeért szolgáltatandó szüntelen való miséért; de még azután négy esztendeig élt.

Bak vagy Bakos Orbán. A szitnyai várban katonáskodott 1549.

esztendőben, mikor azt Balassa Menyhérttől, Salm Miklós gróf, Ferdinánd király számára elfoglalta. Hogy meglátta Orbán a grófnak ő ellene küldött embereit, a keze alatt lévő száz katonával a várból kijött, és az ellenséggel mérgesen összecsapott; de annak nagyobb ereje lévén, az nem csak ötvenhat embert és két zászlót, hanem őt magát is sebbe ejtvén, elfogta.

Bakacs Tamás. (Erdődi) Királyi titoknok, győri és egri püspök, koronaőrző, esztergomi érsek, kardinál, konstantinápolyi patriarcha, Hunyadi Mátyás, második Ulászló és Lajos királyok idejében. Szatmár vármegyében, Drágfy Bertalan jószágában Erdődön csak alacson sorsú szülőktől származott, de a kik őt jó idején tanúlásra fogták. Mások Tolna vármegyében keresik ezt a Erdődöt, az ő születése helyet. Tudományának fundamentomát hazájában megvetvén, Bécsben vitte azt tökéletességre, a honnan mikor visszajött volna, az egri püspök Rangoni Gábor udvarában iródeák lett. Elkisérte 1474. esztendőben a püspököt és a magyar tábort Boroszló alá Sziléziába, melyet a lengyelek ellen kellett oltalmazni. Mikor Boroszlóhoz érték, azon tanácskozott Mátyás király a maga főembereivel, beszáljon e a táborral a városba, vagy azon kivül kerítesse azt be sánczokkal? A királynak ezt a kétségét a püspök, vacsora felett történetből előhozta, Tamás pedig beleszólott az ő beszédébe, és azt mondotta, hogy mind belől a városon, mind azon kivül tábort kell ütni, melyet midőn a püspök lehetetlenségnek tartana, igy magyarázta meg Tamás magát, hogy a tábort a külső városban, a város falaihoz közel kell megszállitani, hogy azt ott a városból is oltalmazni lehessen, igy aztán ugy fog látszani, mintha a tábor benn is feküdnék a városban és azon kivül is. Tetszett az ő tanácsa a püspöknek, sőt tetszett a püspök jelentésére magának Mátyás királynak is, ugyhogy a tábort mindjárt éppen ugy helyheztette, a mint azt Tamás elgondolta vala. Azután maga mellé vette őt Mátyás secretáriusnak. A győri püspökséget 1490. esztendőben nyerte el. Mátyás király halála után, annak fiát az ifjú Hunyadi Jánost igyekezett beültetni a királyi székbe. Megjelent a többi követek közt, kik a magyar koronát sürgették, a pesti diétán, és ott igen hathatós okokkal javallotta János választását a rendeknek. Látván pedig, hogy mindenek általjában idegenek Jánostól, ő is Ulászló mellé állott, s őt Jánost is arra vette, hogy azt ismérje királyának. Őt küldötték a rendek egyiket Prágába Ulászló meghivására. A koronázás után ez is secretáriusnak választotta őt. Kétszáz katonával kisérte el Ulászlót 1491. esztendőben Kassa alá Albert ellen, és az ott kötött békességet ő is eszközlötte. Maximilián császár követeivel is ő kötött egyik békességet

Pozsonban, melylyel a rendeknek nem nagy kedvét találta, mivel a császárnak az országot általigérte. Ismét a császárhoz küldötte őt Ulászló 1493. esztendőben Bánffy Miklóssal Bécsbe, ugy látszik azért, hogy az emlitett pozsoni kötést megujitsa. Mikor a következett esztendőben a király Lőcsére utaznék, hogy ott a maga öcscsével, a lengyel királylyal összejőjjön, már akkor egri püspök volt Tamás, és a királyt Egerben igen fényes pompával fogadta, azután pedig Lőcsére is elkisérte egy csoport vasas katonasággal és sok ifjúval, kik mindnyájan gyöngyökkel kirakott arany lánczokkal és aranyos öltözetekkel ékéskedtek, és igen czifra s drága szerszámmal felkészült lovakon ültek. Ő adott Lőcsén a királyok nevében Szapolyay István palatinusnak menedék levelet, a ki minekutána oda eljött, azzal együtt lett Tamás közbiró, a kérdésben s perben forgó dolgokban. Lőcséről elkisérte Ulászlót Erdélybe, Temesvárra, Péterváradra, Bácsra és Illokba, minekutána azt Drágfy Bertalan a pártos Újlaky Lőrincztől elvette. Sok szép jószágot adott neki az ifju Hunyadi 1495. esztendőben, mind hajdani szolgálatjáért, mind pedig azon tizenkétezer forintért, melyeket ő tőle felvett. Azután kevéssel Heves vármegyében, maga a király is egy várat adott neki és az ő atyjáról való atyjafiának Bálintnak, Péternek, Pálnak és Jánosnak. Elkisérte volt 1497. esztendőben a királyt Prágába, a honnan alig érkezett vissza, mikor őt a pápa esztergomi érseknek tette. Igen sikeresen munkálódott ő abban, hogy 1500. esztendőben Ulászló a velenczésekkel a törökök ellen összeszövetkezzék s hadakozzék. Ugyan akkor ment Rómába a kardináli veres föveg és palást elvételére. Azután két esztendővel ő koronázta meg Ulászló feleségét, mivel akkor nem volt Veszprémben megerősitett püspök. Okicsvárát 1504. esztendőben nyerte Ulászlótól. Ugyanakkor Esztergomot zálogba vetette neki s atyjafiainak egynehány ezer forintba a király, melyet a törökök ellen vett fel ő tőle. Jelen volt oktober 13. napján a rákos-mezei diétán. Ő koronázta meg Lajost, Ulászló kisdedét 1508. esztendőben Fehérváron, a mikor már viselte a patriarchai titulust. Mig Ulászló Csehországban mulatott 1509. esztendőben és azután is, a palatinus Perényi Imre mellé Tamást rendelte, hogy az ország dolgait együtt igazgassák.

Ulászló haza jövetele után, a pápa Romába hitta Tamást 1512. esztendőben a lateráni gyülésre, a hová ő nagy készülettel és igen nagy kincscsel el is ment. Mihelyt beérkezett a velenczések birtokába, a velenczei tanács mindenütt jó rendeléseket tett ő iránta, őt gazdagon megvendégeltette, és alája hajót rendelt, melyen Lorettóba evezhessen, áhitatoskodás végett. Nagy örömmel s becsülettel fogadták őt Romában

a kardinálok. Őt küldötte a pápa az anagnii kardinállal fél mértföldnyire a görczi kardinál eleibe, minthogy az akkor a császár képét viselte. Őt ülésben volt jelen a gyülésen. Megnyerte a pápától, hogy a milkoi püspökség az esztergomi érsekséggel egyesüljön. Azonban a pápa 20. febr. meghalt, és a kardinálok uj pápa választáshoz fognak. Mások is, maga is reménylette Tamás, hogy ő nyeri el a pápaságot, a minthogy kapott is egynehány voksot; de Medici Jánosra ment a többi voks, a ki tizedik Leó név alatt ült a pápa székibe. Az uj pápától azt kérte Tamás, hogy engedjen neki Magyarországon a törökök ellen keresztes hadat hirdetni, és mind azoknak bünök bocsánatát igérni, a kik vagy személy szerént a hadba mennek, vagy legalább annak lehető folytatására költséget böven adnának, melyre a pápa könnyen reá állott. Haza jött Tamás ezzel az engedelemmel 1514. eszt, és azt a királylyal s rendekkel Budán közlötte. Voltak a kik annak ellene szólottak, de többen voltak a helybenhagyók; azért is Zsigmond templomában Tamás azt kihirdette, s a püspökökkel is az egész országban közönségessé tétette. Oly nagy láttatja lett kevés idő alatt ennek a hirdetésnek, hogy Váradra, Fehérvárra, Kalocsára, de kivált Pest alá, töméntelen nép gyült össze. Egy vezérről kellett hát Tamásnak gondolkodni. Lásd Székely György.

A paraszt had lecsendesedése után elkisérte Ulászlót Bécsbe, az ő gyermekei házasitása dolgában 1515. eszt. Ő volt ott Ulászló szószólója, és ő hajtotta végre a házassági alkudozásokat a két fejedelmi udvar között. Mennyire becsülte őt akkor Maximilián császár, azzal mutatta meg, hogy őt a maga szállásán meglátogatta. Kevéssel halála előtt, a maga fiának Lajosnak, egyiket őt tette Ulászló nevelőjének s tútorának. Ő irta meg a pápának Ulászló halálát, és az is arra kérte őt, hogy Lajosnak hüséges gondját viselje, melyben ő jól el is járt, a mennyire Brandenburgi György miatt lehetett. Jelen volt 1519. eszt. a Rákos mezei lármás diétán, a hol a többek közt arról vetélkedtek a rendek, ha valjon gubernátort adjanak e Lajos mellé, mint a milyen hajdan Hunyadi János vala, vagy csak a palatinusnak akkor üresen maradt helyét töltsék be? Lajos előtt ismeretlen lévén a gubernátor név, azt kérdezte az ő hozzá legközelebb ülő Bakacstól: micsoda az a gubernátor s micsoda hatalma lenne annak? Erre azt felelte Bakacs: a gubernátornak olyan hatalma van, hogy az a királynak is, az országnak is parancsol. Melyre Lajos: micsoda király lennék hát én ugy ugymond, hiszen én ugy hasonló lennék a festett királyhoz, a ki semmi törvényt nem szolgáltat. stb. Lassanként elerőtelenedvén az öregség miatt, meghalt 1521. eszt. 11. jun., s az esztergomi templomban temettetett el. A

királyok adakozása, s a maga szorgalmas gazdálkodása által annyira ment, hogy a mint némelyek tartják, Magyarországnak közel hatod részét ő birta. Testamentomát halála előtt négy esztendővel tette meg, és azt Lajos királylyal megerősittette, mely ebből állott: Erdődy Péternek, a maga testvérje fiának adta Monyorókerék, Körmend, Vöröstorony várait, Vas vármegyében; Monoszlót, Szarvaskőt, Dianvárát, Körös vármegyében; Császárvárát, Varasdban; Somlyót, Veszprémben. Erdődi Bakacs Bálint fiainak, Istvánnak és Farkasnak: Csábrágot Hont vármegyében; és Bényt Bars várm. Ezekből még nem lehet kihozni, hogy az ország hatod részét birta volna. Bakacs Ferencz a győri, és Bakacs János a zágrábi püspökök neki vér szerént való atyjafiai voltak.

Bakacs Sándor. Jelen volt a mohácsi veszedelemben 1526. eszt., a holott ugy esett török fogságba, hogy a maga lovát Bánffy János aláadta, a kinek lova alóla kifáradt vala. Bánffy kiváltotta őt.

Bakics Pál. Ráczországban görög szüléktől származott. Tomory Pál hivására elhagyta a török földet, s élete nagy veszedelmeztetésével Magyarországra jött lakni, Péter, Kelemen, Mánuel, Demeter és Mihály nevü testvéreivel. Itt Lajos király Somogyban Lak várát nekik adta. Pál együtt hadakozott Tomoryval Ferhát basa ellen 1524. eszt. Azután két esztendővel jelen volt a mohácsi szerencsétlen hadban is; de onnan kiszabadult, és egy darabig Szapolyay János mellett vitézkedett Bodó Ferenczczel Ferdinánd ellen; de minekutána 1527. eszt. Salm gróf Szapolyay táborát Tokajnál szélyelverte, Pál is megmaradt kevés ráczaival onnan elszaladt, és Szegedre vonult, azután pedig Báthori István palatinus sürgetésére, Ferdinándhoz állott, melyért is a győri kapitányságot nyerte jutalmul, egyszersmind pedig a püspökség jövedelmeit is húzta esztendőnként. Még el sem mult a nevezett esztendő, mikor Bodó, a Bakics minapi vezér társa, Egerhez jött, a Ferdinánd részén lévők ellen. Már akkor tehát Bakics is ellensége volt Bodónak, és sokat is tett az ő megverésére. Ugyanis Bodó csavargó emberei közől kettőt elfogván, azoktól Bodó táborának fekvését kitanulta. Legelőször is Bakics csapott össze Bodó tatáraival és lengyeleivel, és azok előtt magát önkényt visszavonta; mikor pedig azokat magának alkalmatos helyre csalta volna, visszafordult s azokat jól megverte.

Ott volt ő Bécsben 1529. eszt., mikor azt Szulejmán török császár megszállotta, és annak az ostrom alól való felszabaditására sokat tett. Ő ótalmazta két száz ráczczal a Dunán lévő hidat egy darabig. Egykor engedelmet nyert arra, hogy Ibrahim fővezér táborára kicsap-

jon. Nagy Imrét küldötte el egynehányad magával, hogy a törököket verje fel s előttök szaladjon meg. A mely törökök Imrét űzőbe vették, azokat Bakics a szőlők közt leste és igen véletlen megtámadta, sokakat levágott közőlök, és elevenen is sokakat fogott el, nevezetesen elfogta Ibrahim borbélyát, kit aztán sok pénzért adott vissza. Ezektől a foglyoktól tanulták azt ki, hogy már Szulejmán csak egy próbát fog Bécs ellen tenni, és ha akkor meg nem veheti, azután elfog alóla szállani. Lásd Török Bálint.

Ezekután letett volt Bakics egynehány esztendeig a katonáskodásról; mindazáltal mikor 1537. eszt. Ferdinánd Katzianer Jánost Tótországba küldötte a törökök ellen, a közügy mellett önként ujra fegyvert fogott, és Katzianer fővezérsége alatt ő vezérlette Pekry Lajossal a magyar huszárokat, vagy könnyű lovasokat. Hogy Veröczére ért a tábor, onnan Katzianer elküldötte Bakicsot ezer huszárral és egynehány olaszszal Zsófiavára felé, hogy ott egynéhány törököt ejtsen rabbá, kiktől végére lehessen aztán járni, mi szándékkal legyenek a hadakozásra kirendelt basák. Hogy Zsófiavárához ékezett Bakics, az abban lévő törökök azt vélték, hogy az egész tábor ment oda; azért is a várból mindent kihurczoltak, azt meggyujtották és magok hajókra rakodtak. Mindazáltal fogott el némelyeket ő közőlök Bakics, kik egy szájjal azt állitották, hogy minden basának köz akarata Katzianer Jánost Eszékhez várni, és ott próbálni szerencsét. Ebben az egész hadban majd minden szem Bakicsra nézett, és mig ő Eszék alól visszajövet Ivánka és Gara nevű városok közt (lásd Katz János) el nem esett, türhetőbb volt a mi táborunk állapota; de minekutána az ő fejét egy golyóbis halálosan érte, mindenek elámultak, és még magok a vezérek is a táborból többnyire elszökdöstek. Az ő fejét elküldötte Mohammed basa, a maga császárjához Konstantinápolyba. Másutt nem találhatni azon történetet, melyet Eck Bálint következő verseiből látunk, de a mely talán csak poetai szabad költemény:

Praeteriens forsan Turcarum exercitus urnam,
 Condita qua Pauli membra fuere Bakics;
Invasit subito terror jumenta, hominesque,
 Tota fere ut retro cederet ipsa acies.
Tum quidam, quid statis? ait nec tela, nec enses
 Paulus, qui toties vos feriebat, habet.

Cláh Miklós a következő verseket irta az ő emlékezetére:

Angelus aetherea Gabriel demissus ab arce
 Aeterni profert verba verenda Dei:

Non est cur oculos lacrymis oneretis amicos,
Pulsetisque gravi pectora vestra manu.
Aspicitis mutilum quod enim sine vertice corpus,
Avulsit caput hoc Religionis amor.
Quod pugnans fuerit Turca truncatus ab hoste,
Christicolae hoc opus est conspicuique Viri.
Degeneres animi pro me fera proelia nunquam
Nec pavidae gentes Martis ad arma ruunt.
Paulus hic intrepide subiit cognomine Bakics
Munia quaeque Viri fortis, et arma mea.
Qui quamvis jaceat summa cervice resectus,
Jam tamen hunc capiti consociabo meo.
Tristia vos igitur sinui date corpora terrae;
Occupat ast gremium Spiritus iste meum.
Dixit, et ad superum Gabriel remeavit Olympum
Officiumque suum gnaviter exsequitur.

Bakics Kelemen. Pál testvére, a hires Török Bálint lovasainak hadnagya. A nevezetes Czár János lator ölte meg őt 1527. eszt., és épen az ő haláláért állott azon boszút Török Bálint, mikor azt a maga kezével végezte ki a világból. Lásd Fekete János.

Bakics Péter. Ez is Pál testvére. Nagy pártfogója volt Ferdinándnak Szapolyay János ellen. Egyéb jószágok közt ő és az ő bátyjának Pálnak árvái birták Szombathely várát első Ferdinánd királytól zálogban. Mivel pedig Szombathely különben a győri püspökséghez tartozott, a pozsoni diéta 1542. eszt. azon esdeklett Ferdinánd előtt, hogy ezt a Pétert és a bátyja gyermekeit kielégitvén, Szombathelyt a győri püspökségnek adja vissza. A mely szép magyar sereget Nyáry Ferencz 1547. eszt. az ugy nevezett smalkaldi hadra a szász herczeg Fridrik János ellen vezérlett, megjelent abban ez a Péter is egynéhány ráczczal, és minekutána Nyáry Csehországban megbetegedett, a magyar sereg vezérlése Péternek adatott által. Felső Szászországban az Albis, vagy Elbe vize mellett, Mühlberg nevű városnál érte utól Fridrik János herczeget az egyesült császári nagy tábor, melyben ötödik Károly császár is és Ferdinánd magyar király jelen voltak. Csak az Elbe vize választotta el egymástól a két ellenséges tábort. A herczeg, a ki eddig ott bátorságban gondolta magát lenni, megdöbbent ezen sebes odavaló érkezésen, és a vizenvaló hidat meggyujtatván, Wittenberg felé kezdette mozdítani táborát. De minekelőtte eltávozhatott volna, a spanyol katonák puskájokat s kardjokat egyik kezökbe és szájokba szo-

ritván, és az ellenség golyóira nem hajtván, a vizen általusztak, és a mi hajók még akkorra meg nem égtek, azokat általhuzták, melyekből a császár nagy hamarsággal hidat üttetett össze. Azonközben némely magyar huszárok, mindaddig próbálgatták a vizenvaló általmehetést, hogy egy helyen valami rónára, vagy gázoló helyre találtak, melyen a tulsó partra általgázoltak. Ezt látván a két császár, mindjárt parancsol Bakicsnak, hogy az egész magyar lovassággal menjen által amazok után a vizen, és a herczeggel ellenkedjék, s azt tartóztassa, mig az egész erő a hidon általköltözhetik. Általvezeti tehát Bakics a keze alatt lévő magyarokat, kiknek csak vállaik látszottak ki a vizből, és a spanyol könnyű lovasok is nem sokára utána mennek az ő segitségére, kik után az egész gyalogság is a hidon általköltözött, de a melyet Bakics meg nem várt, hanem a herczeg táborát üzőbe vette és magát a herczeget is elfogatta. Lásd Luka József. Igen nagyra becsülte Károly császár a Bakics magaviseletét, és mivel neki itthon Révay Ferenczczel, a vice-palatinussal Holics vára felett pere volt, nagy szeretettel ajánlotta őt Ferdinándnak, hogy őt mind ezen perben, mind egyéb dolgaiban segitse és mozditsa elő. A győzelemmel visszaindulván Ferdinánd, Csehországban Litomericzhez (Litomierczicze) közel meghalja, hogy a prágaiak fegyverben vagynak, és őt nem akarják városukba bebocsátani. Ezek ellen is mindjárt Bakicsot rendeli ki Ferdinánd a magyar huszárokkal, segitségül adván mellé egy Serocin Károly nevű morva vezért ezer vasassal, (a kit azon hadban a magyarok, kicsiny termetéért, Kis Károlynak neveztek) hogy ez egyszersmind ott jártas lévén, az utakat Bakicsnak mutogassa meg. Megkinálta először Bakics a prágaiakat a békességgel, de azok azzal feleltek, hogy holmi régi rozsdás kardokkal, puskákkal és csépekkel jöttek ő ellene, kiket az ő jól készült huszárai csak magok mulatásával könnyen visszavertek. A kik a halál s fogság elől elszaladhattak, a város kapuit Bakics előtt bezárták, de a magyarok a Moldau vizén, mely Prágán keresztül foly, a városba berontottak, ott a kit előlutól kaptak, ölték, vágták, fosztották. Hogy Ferdinánd a seregnek többi részével Prágához érkezett, már akkor annyira megadták a lakosok magokat, hogy Ferdinánd minden akadály nélkül a várba felmehetett, és a zenebona inditóit julius hatodik napjára maga eleibe idézte, és közőlök kinek kinek érdeme szerént fizetett. Bakicsnak, Révay Ferenczczel, Holics felett való pere fenvolt még 1550. eszt. Ugyanis az akkori pozsoni diéta a maga végzéseinek hatvanadik czikkelyében azt kérte a királytól, hogy igérete szerént parancsoljon biztosokat annak megvizsgálására, és ha ezen különben magokat a hazáról igen érdemesekké

tett hazafiak, magok közt meg nem egyezhetnének, maga a király elégitse ki és békéltesse össze őket. Ott volt Bakics a szegedi szerencsétlen hadban 1552. eszt. Lásd Tóth Mihály.

Bakics Mátyás. Horvátországban Krupa vára kapitánya volt 1565. eszt., mikor Szokoli Musztafa, a bosznyákországi basa, (a ki azelőtt való időkben Szulejmán török császárnak házi inasa s borotvása volt) ő tőle Krupát felkérte, azt állitván, hogy mivel már az Unna vize mellett levő többi vár Szulejmán hatalmában vagyon, illő hogy Krupa is adja alá magát, hogy a fegyverszűnés idején annálinkább ellehessen annak megbontását kerülni. Csak száz gyalog szorult a várba Mátyással, a kikkel ő a bámulásig állotta Musztafa ágyúzásait; azonban izent a dalmát és horvátországi hadak kapitányának Auerspergnek, hogy addig is míg maga nagyobb erővel érkeznék neki segitségül jönni, legalább száz gyalogot küldjön ő hozzá; megmondotta azt is, micsoda úton szökhetnek azok be a várba. Zríny Miklóshoz és Erdődy Péterhez is irt levelet. Már tizenhatodik nap lövette Musztafa Krupát, mikor mind a pornak, mind a golyóbisnak szűkét kezdette maga is látni, ugy hogy abbeli szüksége pótolására, Bányalukára és Verbosába kellett neki lovakat s embereket küldözni. Más részről pedig a táborában levő czigányokkal is csináltatott, részszerént vas golyóbisokat, részszerént pedig az Unna partjáról szedett kövecset és békasót borittatta meg ónnal. Eljött egyszer Auersperg. Erdődy is küldött egynehány száz embert, Farkasics Péter is hozott Zríny Miklóstól egynehányat, ugyhogy az egyesült sereg mintegy hétezer főre ment, mely az ellenséggel bátran megütközhetett volna. Csak az Unna választotta el a két ellenséges tábort egymástól. Nagy nyughatatlansággal óhajtották s várták az Auersperg keze alá gyült vitézek az ütközetet, de a maga félénk puhaságának vigyázó okosság nevet adó Auersperg, azt minden módon kerülte; sőt Farkasics Pétert, Frangepán Ferenczet és Géczy Farkast s másokat, a kik a törökökkel szerencsét akartak próbálni, pisztolylyal fenyegette s magát azzal biztatta, hogy az ő jelenléte minden vérontás nélkül elfogja Krupa alól rezzenteni a törököket. De ingyen sem okozott az Auersperg ott léte s ábrándozása oly ártalmas megképzelést Musztafának, mely miatt annak szándéka idétlent szült volna. Ugyanis az ostrom huszonötödik napján, lovasait is gyalog szállitotta, és oly vakmerőn rohant a várra, hogy Bakics minden vitézi bátorságával is neki ellene nem állhatott, hanem minden katonáival, ott lévő asszonyokkal, gyermekekkel a török dühös öldöklésének áldozatja lett, melynek mind Auersperg, mind az ő parancsolatára az ő egész tábora hűséges szemmel látott tanuja volt.

Bakos Pál (Osgyáni) 1457. eszt. Tokaj várának kapitánya volt, melyet akkor a Hunyadi ház birt. Ez a Pál a tokaji vámnál némely bártfai kalmárokat megkárositott, tőlök sok posztót s egyébb portékát elvétetett, mivel azok vámot nem akartak fizetni. A káros kalmárok panaszt tettek az ifju Hunyadi Lászlónál, a ki akkor Budán mulatott. László a maga erőszakos halála előtt egynehány nappal kemény parancsolatot küldött Pálra, hogy mindent visszaadjon a bártfaiaknak valamit csak tőlök elvett, azoknak minden károkat megforditsa és többé azoknak a panaszra okot ne adjon, mivel Bártfa szabad város és az oda való lakosok sehol sem tartoznak vámot fizetni; maga a nagy emlékezetű Hunyadi János is, a László atyja, azoktól semmi fizetést nem kivánt. Pál felesége Orsolya volt, Lorántffy Jánosnak Derencsényi Borbálától való leánya. Ettől két fia maradt: u. m. Bakos János és Pál. János Dersffy Borbálát vette el.

Bala vagy **Balla Vincze.** (Bácsi) Ettől küldött volt Hunyadi János és az országnak más főrendei hetedik Károly franczia királyhoz levelet 1445. eszt., a török ellen való segitségért, a honnan ő hozott is választ Hunyadinak. Különösen Széchy Dénesnek az esztergomi érseknek, Hédervári Lőrincznek, Ujlaky Miklósnak, Rozgony Györgynek és Gara Lászlónak is másikat különösen, de egyikben sem igérhetett Károly segedelmet, mivel magának is volt otthon kikkel küzdeni.

Balai Kálmán. Ezt küldötte volt Bebek György Schwendi Lázárhoz 1561. eszt. a békességes pontokkal. Azután Eger várában hadnagykodott Kálmán, és onnan ment ő kétszáz igen derék katonával Békesy Gáspár segitségére Báthori István erdélyi vajda ellen 1575. eszt., és ha mindenki oly vitézül forgatta volna magát azon hadban mint Kálmán, minden kétség kivül Békesy lett volna a nyertes. A szentpáli ütközet után, mikor mások mindenek szétoszlottak, Kálmán rendben tartotta katonáit, és azokat kevés hijokkal vezette vissza Egerbe, noha útjában is sokat kellett neki küszködni a vad oláhokkal.

Balamber. Ez volt a húnoknak első királya, mikor azok Ázsiából a Tanais vagy Don vizén által Europába költöztek, a Krisztus születése után 374. esztendő tájban. Itt Balamber először is Dáciát foglalta el fegyverrel, Dácziának pedig akkor azt a földet hivták, ahol most Moldva-, Oláh- és Erdélyországok feküsznek, és Magyarországnak az a része, mely Erdély és a Tisza közt esik. Ez nem volt elég Balambernek, hanem 377. eszt. Pannoniát is elfoglalta. Válensnek a napkeleti császárnak hadát megverte, magát is Válenst egy kunyhóba szoritván, ott megégette. Jó karba helyheztetvén a húnokat 387. eszt. meghalt.

Balás vagy **Blasko.** Zsigmond király idejében a Husz János követőivel zenebonáskodott 1432. eszt az országban, mig Zsigmond a bazeli nagy gyülésre járt. Nagyszombatba az országos vásár alkalmatosságával kereskedő név alatt egynehány emberét beküldötte, a kik aztán mikor seregével a városhoz közel érkezett, a város kapuit felnyitották és őt seregestől oda bebocsátották. Nagyszombatot elfoglalván, a Mátyus földén kegyetlenkedett, mig azok őt el nem nyomták, a kikre Zsigmond az ország ótalmazását bizta vala.

Balás. Váradi kanonok, Hunyadi János káplánja és iródeákja Ezt küldötte volt Hunyadi János a maga levelével Eugen pápához, hogy attól a törökök ellen segitséget kérjen 1445 eszt.

Balásdeák Márton. Kerecsény Lászlóval együtt ótalmazta Gyulát és ugyan ott is esett el 1566. eszt.

Balassa Detre. Szklabonya vára örökös ura, zólyomi főispán és palatinus negyedik Béla király alatt. Lásd Maladik. Négy fia maradt, ugymint Mikó és Péter komáromi és krasznai főispán, Miklós és Detre pozsoni főispán. Talán ettől vete Detrekő vára a maga nevét, mint épitőjétől.

Balassa Mikó. A közelebb irt Detre fia, zólyomi főispán. Fiai: Mihály, Miklós, János, Mikó és Bitter vagy talán Péter.

Balassa Bitter. Kékkő vára örökös urá, Bars és Hont vármegyék főispánja, a közelebb emlitett Mikó fia. Fiai: Mihály, János, György, Miklós és Péter.

Balassa Péter. Bitter fia: Fiai János, György, Péter.

Balassa Péter. A most emlitett Péter fia. Hont vármegyei főispán. Fiai: Balás, László, János, Imre, György és Mikó.

Balassa Balás. A közelebb irt Péternek legöregebb fia 1385. esztendő tájban élt. Egyéb ősi jószágai közt az osztályban neki jutván Nagy-Gyarmat, arról parancsolta maradékinak hogy magokat Gyarmati Balassáknak irják. Miklós nevü fia maradt.

Balassa Miklós (Gyarmati.) A közelebb irt Balás fia. Hont vármegye főispánja. Fiai: György, István, Kelemen, Mihály, Zsigmond, László.

Balassa László (Gyarmati.) Miklós legkisebb fia. Öt felesége volt. Első Julianna Hunyadi Mátyás királynak vér szerént való atyjafia; második Rosina, litvai Dömény tótországi bán özvegye; harmadik Zsófia; negyedik Dorottya; ötödik Derencsény Borbála. Fiai: Ferencz, Bernát, Miklós, György és János,

Balassa Ferencz (Gyarmati.) László fia. Szörényi bán volt 1492. eszt. Csulay Györgygyel Moldvában járt követségben 1503. esztend. Lásd

Telegdy István. Azután való esztendőben horvátországi bánná tette volt őt Ulászló, az ifju Hunyadi János helyébe Both Andrással, de a körösvásárhelyi gyülés őt be nem vette, mivel ott semmi fekvő jószágot nem birt. Jelen volt a rákos-mezei hires diétán 1505. esztend. Mikor második Lajos király 1522. eszt. Csehországba ment, elindult volt ő vele ez a Ferencz is; de őt a király Morvaországban hagyta az oda való diétán, hogy ott sürgesse a morvákat a törökök ellen való katonaadásra, és azt bizta reá, hogy a mely hadi népet azok kiállitnak, azt minden siettséggel inditsa Magyarországra. Mohácsnál esett el 1526. eszt. Három felesége volt: első a szörényi bán Ficsor László huga, Csicsói Kis Mátyás liptói főispán özvegye Margit; második Batthyány Erzsébet; harmadik Perényi Orsolya, Ujlaky Miklós bosznyákországi király unokája. Ezektől született gyermekei: Menyhért, János, Imre, Farkas, Ferencz, Boldizsár, Zsigmond és Magdolna.

Balassa Imre. A közelebb irt Ferencz fia. Szapolyay János király tette ezt Majláth Istvánnal erdélyi vajdává Czibak Imre helyébe 1534. eszt. Mikor az a hir futamodott 1538. eszt., hogy Szulejmán török császár Oláhország felöl akar Erdélybe beütni, Szapolyay Kolosvárra gyülést hirdetett, a holott is a rendeket a Szulejmán ellen való állásra lelkesitette egy igen hathatós beszéddel. Ott volt a gyülésen Imre is vajda társával, ezenkivül Perényi Péterrel, Török Bálinttal, Bebek Ferenczczel, a tárnokmester Kendi Ferenczczel, Statilius János, Martinuzzi György és Eszéki János püspökkel s másokkal, és ott ő is igérte magát nemzetének utolsó csepp vérig való ótalmazására. Ugyan őt rendelte ki Szapolyay vajda társával együtt a hegyekre és szoros utakra, hogy ott a Szulejmán bejövését lehetetlenné tegyék. A többi nagy ember közt a két vajda is, Balassa és Majláth, elpártoltak Szapolyaytól 1539. eszt. és Marosvásárhelyre 1540. eszt. márczius elejére gyülést hirdettek a székelyeknek, szászoknak s nemeseknek, hogy azokat is Szapolyaytól elidegenitsék. Ugy volt a hire, hogy ők Erdélyt Magyarországtól el akarják szakasztani, és azt a töröknek adófizetővé akarják tenni. Azonban Szapolyay Budáról egy szép sereggel kiindult, és hogy Erdélybe ér, Diód és Almás várait Balassától elvette s mind a kettőt lerontotta. Ezt az Almás várát második Ulászló király azelőtt való időkben Batthyány Benedeknek ajándékozta vala, de azt Benedek Somy Józsának vagy Józsefnek egy más várért elcserélte, most pedig azon jusson birta Balassa, mert az ő felesége Somy unokája volt. Istvánffy azt irja, hogy ezen két vár elvesztése után, Balassa kopott ruhákba öltözködve kért s nyert kegyelmet magának,

de sokkal bizonyosabb az, hogy Balassa Majláthtal együtt Fogaras várába rekeszkedett, és ott ostromoltatta őket Szapolyay mindaddig, mig 22. jul. Szászsebesen meghalt.

Szapolyay halála után gyülést tartottak a vajdák Segesváron 28. aug., és magokat erdélyi főkapitányoknak választatták. Ugyanazon gyülés a nemesek, székelyek és szászok részéről háromezer fegyverest és minden portától hetven pénzt igért nekik, azonkivül általadta nekik a sókamarákat és Erdélyben minden királyi jövedelmet az uj fejedelem választásáig. Sok erőszakoskodást vittek abban az időben véghez Erdélyben mind Majláth, mind Balassa, mindaddig mig egymásközt meghasonlottak, és Balassa Offenbányán a Szapolyay özvegye s árvája hüségére, Bornemisza Boldizsárnak a szászsebesi kapitánynak visszaigérkezett október elején ilyen feltételek alatt, hogy Bornemiszát háromszáz lovassal és száz gyaloggal fogja mindenkor segiteni a Szapolyay özvegye és árvája ellenségei ellen, és ha Majláth Szászsebest megszállaná Bornemiszára, akkor Balassa Majláthot kivülről megtámadná, és igy őt két tüz közé szoritanák. De nem sokára ismét összegyalulódott Balassa Majláthtal, és 1541. eszt. mindazokat együtt nyomorgatták Erdélyben, valakikben csak a Szapolyay özvegyéhez Izabellához jó indulatot tapasztalhattak, melyről midőn sok panasz ment volna Izabella füleibe, ez Szulejmán török császárt kérte, hogy őket zabolázza meg. Szulejmán mindjárt egy levelet irt az erdélyi nemességhez, melyben parancsolja, hogy a Szapolyay árváiát ismerjék magok királyának, és Balassát s Majláthot semmivel se segitsék, a kik mostanában is igazságtalanul foglalták el két sóaknának minden jövedelmét a magok hasznára, a kik pedig magokat ezután is ő hozzájok adnák, azokat házok népével együtt kardra fogja hányatni. Nem sokára el is jött a nikápályi basa és Péter a moldvai vajda, a kik is Majláthot ugyan elfogták, Balassát pedig Erdélyből számkivetésre űzték, ki is 1550. eszt. halt meg Magyarországban. Fiai: Ferencz és András. Leánya Zsófia, Németby Ferencz házastársa lett.

Balassa Menyhért. Ez is Ferencz fia, László unokája. Szapolyay Jánosnak hűséges embere, de annak halála után mindjárt Ferdinándhoz állott, és a gyöngyösi gyülésen Perényi Péterrel s más nagy urakkal arról tanácskozott, miképen lehetne Ferdinándot legjobb s rövidebb módon a magyar királyságban megerősiteni. Maga fejétől kétfelé osztotta vala ő Nyáry Ferenczczel Hont vármegyét, melynek aztán egyik részének ő, másiknak pedig Nyáry volt a főispánja, melyből sok rendetlenség következett. Ezen az okon 1542. eszt. a pozsoni diéta, melyen ők is mindketten jelen voltak, azt végezte, hogy ők a két

részre szakasztott vármegyét ismét toldják össze, és annak hüségesen való igazgatására esküdjenek fel, ha pedig ezt egyiket sem akarnák, a gyüléseket sem a régi szokott helyen tartanák, és tovább is folytatnák az imitt-amott való ragadozásokat és erőszakoskodásokat, melyeket eddig gyakorlottak, ugy kell velök bánni mint rebellisekkel. A minap a Pest alatt elesett Cseh Gábor özvegyét Thurzó Annát feleségül vevén, azzal együtt Léva vára is reászállott Bars vármegyében, mely időtől fogva abban szokott ő rend szerént lakni. Itt tartózkodott ő nevezetesen 1544. eszt., mikor Esztergomból négyszáz jancsár és tizenötszáz lovas török egy éjjel a Garan vizén általlopakodván, Léva városa keritésén lajtorjákon bementek, a kit előlutól találtak, levágták, azután a vár kapujára rohantak. Hogy a lármára felserkent Menyhért, öltözetlen kardot kap, és katonáit annyira neki bátoritja, hogy azok az apró ágyú és puskákból lőtt golyóbisokkal a törököket onnan visszanyomták, kik is minekutána ott a mit hamarjában kaphattak, azt felprédálták s a várost egynehány helyen meggyujtották volna, elébbállottak. Lóra kapott ugyan Menyhért és azoknak katonáival utánok eredt, de látván azoknak nagyobb erejét, a várba visszamenni tanácsosabbnak itélte.

Minthogy pedig az akkori boldogtalan időkben az igazságot csak a nagyobb erő határozta meg, Menyhért is Csábrág várát és a Szitnya hegyét erőszakkal elfoglalta, és annak tetején egy kastélyt épittetett, mely két helyről aztán katonái és szolgái által a vidéket, nevezetesen a bányavárosokat, szüntelenvaló félelemben tartotta. A mint Istvánffy irja, hogy a mely veretlen aranyat s ezüstöt Körmöczről Selmeczbányára akartak szekeren vinni, annak elragadozására kiküldötte egyszer a többek közt a maga szolgáit, de szerencsére mikor azok a vas ládát, melyben az arany és ezüst volt, kalapácsokkal és fejszékkel vagdalnák, a fegyveres lakosok elüzték ezeket az útonálló tolvaj szolgákat, de már azok akkor a láda őrzőit mind megöldösték. Ezenkivül Babindáli Gergelyt, a ki az ország szükségére való pénzt szedte Bars vármegyében, fogva Lévára vitte, és tőle kétezer forintot csikart ki. Mindezek arrra határozták Ferdinándot, hogy a magyar rendek megegyezésével gróf Salm Miklóst az ő megzabolázására kirendelné. A német és spanyol katonákon kivül, Bebek Ferencz a maga huszáraival és sok más magyar ur, a gömöri és nógrádi nemesek, önkényt olyan számmal gyülekeztek a gróf zászlója alá, hogy annak serege nem sok idő alatt tizenöt ezer főre szaporodék 1549. eszt. Hogy ezt megtudta Menyhért, a nógrádi török basához folyamodott segitségért. Azonban a gróf elindult ő ellene, és először is Szitnya ellen küldötte a németeket a magyarokkal Eberstorf és Horváth Bertalan alatt, kik is azt

egy alkalmas ellenállás után megvették, és a várban lévőket olyan feltétel alatt bocsátották el, hogy többé Ferdinánd király ellen fegyvert nem fognak. Ezen szerencse után a gróf Léva alá szállott, seregének egy kis részét Csábrág alá küldötte, hogy azt bezárva tartsa, és oda eleséget vagy segitséget be ne bocsásson. Hogy Szitnya sokkal előbb feladta magát, mintsem azt Menyhért gondolhatta volna, kétségbe esvén, kiszaladt Erdélybe a Szapolyay János özvegye ótalma alá, a hova már feleségét s gyermekeit előre elküldötte vala; Lévát pedig Dacsó Tamásra bizta, ki is azt olyan vitézül ótalmazta ugyan, hogy azt különben kivánni sem lehetett volna ő tőle, mindazáltal közel egy hónapig tartott kemény ostrom után, az kézre került május közepe táján. Nem egyszer kérte őt vissza Ferdinánd Szapolyay özvegyétől Izabellától, nevezetesen pedig a már emlitett gróf Salm Miklóst és Herberstein Zsigmondot elküldötte ő érette Erdélybe, de sem Izabella, sem annak főtanácsosa Martinuzzi György őt ki nem adták. Mindazáltal ennek a követségnek az a haszna lett Ferdinándra nézve, hogy ezen két követ akkor Martinuzzi Györgyöt Izabellától elvonta és Ferdinándnak megnyerte, a ki azután Báthorban és Diószegen ujra összejövén a Ferdinánd követeivel, Izabella képében azokkal megalkudott és Erdélyt Ferdinánd kezébe adta. Igen hathatósan elleneszegezte volt Menyhért magát Martinuzzinak Kendi Antallal, Kis Péterrel és Csáky Mihálylyal, hogy Erdélyt Izabella keze közt megtarthatnák, melyért annyira megboszankodott ő reájok Martinuzzi, hogy megesküdt rajta, hogy őket megfogja öletni, melyet meg is cselekedett volna, ha Izabella őket láb alól idejében el nem állitotta volna, és mikor általadta Izabella Kolozsváron Ferdinándnak Erdélyt, azt is feltette a pontok közé, hogy Menyhért és említett társai minden bántódás nélkül maradjanak. Mikor aztán Izabella kiment Erdélyből, elkisérte őt Menyhért egy darabig, talán Kassáig; de onnan visszasietett, és hogy uj urához Ferdinándhoz való hüségét megmutassa, először ugyan Gyulára, onnan pedig egy csoport katonasággal Lippa alá ment 1551. eszt., és annak ostromlásában mind végig jelen volt Martinuzzival, Nádasdy Tamással s más nagy emberekkel. Minekutána mind a város, mind a vár kézre került, és Martinuzzi Vlamán vagy Ulomán basát minden vagyonával együtt elbocsátotta Lippáról Belgrád felé, igen sajnállotta azt Menyhért, hogy Ulomán győzöttfél létére, minden jószágát elviszi, azért is Horváth Ferenczczel összebeszélt, hogy annak erednének utána és azt mindenéből fosztanák ki. El is szöktek ők a nagy táborból, de külön úton elébb utolérte Horváth Ulománt, mint Balassa, és utjában más társa is akadván, meg is ütközött vele. Hogy Meny-

hért is megérkezett, ujra megverekedtek Ulománnal, de minden haszon nélkül; sőt Menyhértnek egy a jobb lábán golyóbis által esett sebbel kellett visszajönni. Mennyire bizott ő hozzá Ferdinánd, abból tetszik meg, hogy 1552. eszt. őt tette Magyarország hadainak főkapitányává. Ugyanakkor 13. okt. küldött ő hozzá a király Bécsből egy levelet azifánt, hogy minél hamarabb szedjen össze katonákat, és azokkal Eger alá siessen Dobó Istvánnak a török ostrom alól való felszabaditására; de ámbár más nap a vármegyékhez is küldött parancsolatot a király, hogy Menyhért keze alá sietve küldjék a katonákat, a vármegyék késedelme miatt ő Egerhez nem mehetett, és azt egyedül csak a Dobó ereje s okossága ótalmazta meg.

Bizonytalan mi okon, talán azon, mert Erdélyben sok jószága lehetett és azokat féltette, ismét Izabellához állott, mikor az visszajött Erdélybe 1556. eszt., és Petrovics Péter parancsolatából, még Izabella visszaérkezése előtt, ő foglalta el először ugyan Gyulafehérvárát Bornemisza Pál püspöktől, azután pedig Szamos-Ujvárt a most emlitett vitéz Dobó Istvántól. Sőt Bethlen azt irja, hogy már azelőttvaló esztendőben karácson tájban, a maros-vásárhelyi diétán, őt az erdélyi rendek az ország hadi főkapitányának tették, és hogy minden dolog ő tőle függött mindaddig, mig Petrovics oda bement. Azután is őt küldözte Izabella a maga hadaival a hova szükséges volt. Nevezetesen 1557. esztendőnek vége felé ő ment Bebek Ferenczczel Ugocsa vármegyébe, hogy a nagy szőlősi kastélyt Székely Antaltól elvegye; de mivel annak segitségül jött Telekesy Imre, tovább a kastélyt nem lövette, hanem a következett 1558. esztendő elején viszszament Erdélybe. Ugyanezen esztendőben ő reá bizta Izabella mind a Bebek, mind a két Kendi megölését, kiket ő el is költöztetett a más világra september első és második napja közt esett éjjel Gyula-Fehérváron. Mondják, hogy őt magát is kipéczézte volna Izabella a halálra, és csak a többiek kivégezésére tartotta őt meg eszközül; azután pedig Pécs várát adta neki jutalmul, melyet az előtt Kendi Ferencz birt vala. Ez nem volt elég, hanem hogy Ferdinánd királynak annál többet árthasson, Báthori István és Kristóf engedelméből (a kik akkor Szatmárt birták) Szatmárt rendelte neki lakó helyül; azonkivül neki adta Tasnádot és Nagy-Bányát is; sőt a mint Forgách írja, ott körülbelől három vármegye jövedelmét is.

Hogy magát ily sok jövedelemre méltónak bizonyithassa, karácson felé Kis-Várdát megszállotta, és Izabella számára elakarta azt foglalni; de azt Telekesy Imre miatt nem cselekedhette, a ki annak ótalmazására megjelent 1559. eszt. januarius vége felé. Minden

módon kerülte ő itt a derék ütközetet, noha azt sok jeles erdélyi vitéz óhajtotta az ő táborában, és épen azzal nyujtott arra a gyanúra alkalmatosságot, hogy ő talán Ferdinándhoz akar visszaállani. Hogy ő Kis-Várda alól hazament, azután nem sokkal hervadozni kezdett Izabella. Forgách azt irja, hogy Izabella Menyhértet akarta volna a maga fia tútorának testálni; de arról azért tett le, mert megtudta, hogy már is alkudozik a Ferdinánd vezéreivel, hogyha t. i. Izabella megtalál halni, csak őt segitsék azok, s Erdélyt Ferdinánd számára el fogja foglalni.

Ha mind ezek akkor csak puszta és fundamentom nélkül való gyanuságok lettek volna is; de bizonyos dolog az, hogy Menyhért gondolkozási nem sokára megváltoztak, és ő Báthori András és Thurzó Ferencz közbenjárása által 1561. esztendő vége felé Ferdinánd hűségére visszaállott, ki is ő neki azt igérte, hogy Detrekő várát, mely a Fugger familiánál harminczkét ezer forintban volt zálogban, ki fogja az ő számára váltani, és azt minden jövedelmestől neki adni. Azonkivül meghagyta az ő kezénél Tasnádot, Szatmárt és Nagy-Bányát is, de már ezeket nem örökösen, hanem csak addig, mig maga Menyhért Munkácsot Szapolyaytól elveheti. Olyan titokban tudta ő ezt a maga elpártolását a Szapolyay udvara előtt tartani, hogy azt 1562. esztendő elejéig ott senki sem tudhatta; söt épen akkor tájban küldött neki onnan Csáky Mihály a kincstartó tizezer forintot a katonák zsoldja fizetésére. Hogy megtudta az ifju Szapolyay, hogy Menyhért régi és igaz urához visszaállott, egy felől ugyan panaszképen hírül adta azt Szulejmán török császárnak, más részről pedig hadhoz készült. Gyerőffy Mihályt 9. jan., Pókai Jakabot pedig 10 jan. küldötte Szebenbe, azzal a parancsolattal, hogy a város ágyukat és katonákat küldjön ő hozzá. A falukról minden harmadik embernek hadba kellett menni. Szászsebes elfoglalása Orbai Miklósra és Keserü Istvánra bizatott. Maga Szapolyay Diód és Léta ellen ment, hogy azokat Menyhérttől elvegye. A diódi hadnagyok Nagy Ágoston, Szegedy Miklós és Horváth Boldizsár 4 febr. a kastélyt feladták, magok pedig katonáikkal együtt szabadon bocsáttattak. Léta annyival könnyebben kézre került 12 febr., hogy a benne való őrző sereg egymás közt meghasonlott. Mikor az ott lévő kastélyba bementek a Szapolyay katonái, a pinczékben lévö puskapor történetből felvetődött, mely ötven embert szaggatott ízre porrá. Talán ez a véletlen történet okozta, hogy az ilyenekhez szokatlan ifju Szapolyay ágyba esett, és Kolos-Monostorba ment feküdni. Mindazáltal ekkor sem szűnt meg mások által dolgozni. Ugyanis Báthori István és Némethy-Ferencz által Közép-Szolnok vármegyében Hadadot elfoglaltatta a Menyhért-

tel egy húron pendülő Sulyok Györgytől. Azalatt mig ezek igy folynak, Szulejmán egy csauszt némely nehézségeivel Prágába küld Ferdinándhoz, melyek közől egy volt az, hogy Menyhért Szapolyayt oda hagyta. Erre azt felelte Ferdinánd, hogy Menyhért csupán csak jobbágyi kötelességét vitte véghez, mikor ő hozzá, mint régi törvényes urához Szapolyaytól visszatért.

Még minekelőtte Hadadot Báthori elfoglalta volna, már azelőtt Menyhért Zay Ferenczczel Nyir-Báthorba ment volt Báthori Miklóshoz, és onnan közakarattal indultak Kovászó vára ellen, melyet azelőtt való esztendőkben Telekesy Imre lerontatott vala ugyan; de mostanában Mathusnyai Péter ismét felrakatott s megujittatott. Mikor már Kovászót megvették, akkor hallották meg Hadad vesztét. Hogy tehát valami módon az ellenség Hadad alól, vagy Szatmár, vagy Kis-Várda alá ne szálljon, Menyhért és társai azt megkivánták előzni. Azért is a Tiszán. visszajöttek, és útjokban sok nemest vévén magok mellé, Hadad alá siettek, a hol Báthori István és Némethy Ferencz magokat nyolcz ezered magokkal oly erősen besánczolták, hogy őket akaratjok ellen ütközetre nem lehetett volna kényszeriteni. De különben is meghagyta nekik Szapolyay, hogy a csatát az ő elérkezéséig halasszák. Ezt tudván Menyhért és társai, a kik csak négyezer főnek parancsoltak, annyival inkább igyekeztek Szapolyay eljötte előtt szerencsét próbálni. Könnyen el is érték czéljokat. Ugyanis Némethy Ferencz, a kinek fejéből még most sem gőzölgött volt ki a minap Szerencs alatt vett győzelemnek részegitő gőze, ura hagyásáról megfelejtkezvén, mihelyt meglátta Menyhért és Zay táborát, mindjárt trombitát harsogtatott, dobot üttetett és a sánczon kivül hadi rendbe állitotta a maga katonáit, Báthori István okos ellenmondásira semmit sem hajtván. Utána ment tehát kénytelen kelletlen Báthori is Némethynek, és azzal együtt az ott folyó kis patokon általgázolván, az országutjához közel lévő térségen várták együtt dob és trombita szónál Menyhértet és Zayt. Csak halkal léptetett Menyhért az ellenség felé, Zay középen állott, Menyhért pedig fel s alá ott forgott, a hol az ő jelenléte legszükségesebb volt, és azzal biztatta katonáit, hogy noha az ellenség számosabb mint ők, de gyakorlatlan. Igy feltüzelvén vitézeit, egy csoport huszárral és a maga huszonegy esztendős fiával Boldizsárral előre nyargal, és az ellenség előjáró csapatát megtámadja, melyből legelőször is Békesy Gáspárnak egy lovasa, Rácz István törte el a maga kopjáját a Menyhért huszárai mellében. Akkor nagy lesz a sikoltás, megszólalnak a puskák és taraczkok, sugárágyúk, Zay elérkezik, Menyhérttel együtt mind szóval, mind példával serkenti katonáit

annyira, hogy egyszer az ellenségnek középen állott gyalogjai hanyatlani kezdenek, sőt ugyan futásnak erednek; azokat követik a lovasok is, még Báthori is hiába tartóztatja s lelkesíti azokat, és igy az egész győzelem Menyhértnek és Zaynak marad. Nagy gyönyörűséget okozott az ebben az ütközetben Menyhértnek, hogy az ő nagy reménységü fia Boldizsár, minekutána az ellenség mellében kopjáját eltörte volna, azután karddal rohant az ellenség közé, és ott egy nagyra menendő vitéznek személyét játszodta. Mindenütt nyomában és sarkában voltak a győzedelmesek a futó ellenségnek, melyből mintegy négyezeret fogtak el, kiknek csak fegyvereiket szedték el, magokat pedig útjokra bocsátották, hogy őket tartani ne keljen. Az ellenség tábori tanyájára ugy mentek a győzedelmesek, mint valami lakadalomba. Ugyanis hogy azt felverték, ott nem csak mindenféle marhákat, szekereket, zászlókat, ágyukat, drága sátorokat, ruhákat, muzsika szerszámokat, hanem a mire fáradt testöknek nagyobb szüksége volt, hordó borokra, a tüznél fövő vas fazekakra, serpenyőkre, terített és már étellel megrakott asztalokra is találtak, melyek mellett töltötték aztán nagy vigaszságok közt el böjtmáshavának negyedik, ugymint fényes győzelmöknek örvendetes napját. Ott töltötték az éjszakát is. Más nap a várbeliek is feladták a várat és szabadon bocsáttattak. Azonban Ibrahim a budai, és Melkocz a temesvári basák, Szapolyay kérésére, az ő segitségére megindulnak, és a magok két táborát Debreczen alatt egyesítik. Mihelyt a basák mozgásait megtudta Menyhért, mindjárt elköltözött Hadad alól, és Óváron a nyert zsákmányt kótyavetyére bocsátotta. De mivel a basák közeledtek, Óvárról Szatmárra vonta magát és ott magát jól besánczolta. Harmad napra a basák is elérkeztek Szatmár alá 13. apr. húszezer fejből álló táborral, és azt kemény ostrom alá fogták. Mikor már egynehány napig csak haszontalan ostromolták volna a törökök Szatmárt, a Szamos másik partján Némethit egy igen nagy szélben felgyujtják. Az egész Némethi tüzbe lángba borult kevés szempillantás alatt; sőt a nagy szél a tüzes csomó szalmákat és darab égő zsindelyeket a Szamoson keresztül Szatmárra is általragadta, melyektől a házak ott is meggyúladtak, és valamint Némethi, ugy Szatmár is egészen porrá égett. Sok kár lett nem csak a lovakban és a Hadadról hozott mindenféle prédában, hanem az emberekben is. Mikor a legnagyobb tűz volt, azalatt igyekeztek a törökök az erősségbe berontani; de a magyarok, a kik egyik kezökkel a tüzet oltották, a másikkal a törököket visszaverték. Eddig sem voltak ugyan a magyarok az élésnek és puskapornak bőviben; de még nagyobb szükségét látták annak a tűz

után. Elküldöttek hát Menyhért és Zay egy főlegényt Székely Antalhoz Ecsedre, a ki ott egynehány ezer emberrel készült Szatmárra menni, hogy az nekik puskaport küldjön, és neki időt is tettek, mikorra szállitsa a port Némethibe; de akár azért, mert Antalnak magának sem volt pora, akár más okon, a puskapor Némethibe ő tőle a rendelt időre el nem érkezett. Ily szorultságokban Menyhértet vették körül Zay és a többek, hogy menjen el, mind puskaporért, mind katonabeli segitségért. Által is szökött ő egy halász csónakon a Szamoson békével, és Székely Antalhoz Ecsedre ment. Forgách Ferencz azt irja, hogy a többi vezér mintegy Árius eretnekségével bemocskoltatott embert, csak szép szin alatt akarták Menyhértet magok közől kiolvasni; de Forgách Simon, az ő testvére, a ki akkor maga is benvolt Szatmárban, és az ott viselt dolgoknak egy nagy részét tette, azt a megjegyzést teszi Ferencznek azon szavaira, hogy ugyan bizony segitségnek okáért küldték vala ki Menyhértet. Azonban mivel a törökök magok is megkezdettek szükülni élelem dolgában, még aratás és gabona érés előtt a két basa Szatmárt önkényt oda hagyta, és kiki a maga honába haza ment, és igy Menyhért is a segitség kerítés kötelessége alól felszabadult. Annyival jobban esett a Szatmáron szorultaknak a basák elszállása, mert már a kétségbeesés arra határozta vala őket, hogy kevés idő alatt a törökökre egy utolsó kiütést próbáljanak, mely által azok közt vagy utat nyissanak magoknak kardjaikkal a szabadulásra, vagy ha az nem lehetne, legalább nem éhség miatt, hanem vitézi halállal hajlanak meg hazájok s királyuk mellett.

Ugyan ezen esztendőben kiütötte magát az a támadás az ifju Szapolyay ellen a székelyek között, melyre azokat főképen Menyhért eszelte vala, maga részére vonván Szapolyaynak két tanácsosát is, Valkay Miklóst és Forró Miklóst, kikkel abban egyezett vala meg, hogy ha Menyhért Hadadtól belebb nyomulhat Erdélybe, akkor neki azok adják kezébe Szapolyayt vagy élve, vagy halva, de semmi sem lett egyikből is, mivel Szapolyay a dolgot jókor megtudta.

Még el nem mult ez az esztendő, hogy Ferdinánd a maga legöregebb fiát Maximiliánt Prágában september közepe táján cseh királynak koronáztatta. Oda küldöttek Trencsén, Szatmár, Szabolcs és Ugocsa vármegyék egy rakás panaszt követeik által a királyhoz Balassa Menyhért ellen; de akkor azoknak panasza elmellőztetett, kiváltképen azért, mivel a királynál voltak olyan pártfogói Menyhértnek, a kik az ő közelebbi szolgálataiért őt mostanában nem akarták megszomoritani. Ujra sok panasz menvén Ferdinánd füleibe Menyhért ellen, elküldötte a király 1564. eszt. Bornemisza Gergely — püspököt harmad magával Munkácshoz közel Ká-

szonba, vagy a mint Forgách irja Nagy-Szőlősre, hogy ott a Menyhért ellen tett panaszok méltó, vagy méltatlan voltának járjon végére. A többi panasz közől egy volt ez, hogy ő Halmi nevü faluban egy kastélyt épittetett, azt katonákkal megrakta, kik körülbelől prédálnak. Az ifju Szapolyay János Zsigmond szemében is nagy szálka volt ez a halmii kastély, mivel ezáltal az ő két vára, ugymint Munkács és Huszt, nyughatatlanságba helyheztettek. Irt tehát Szapolyay a lengyel királynak is, hogy ezen kastély lerontása iránt vesse közbe magát Ferdinándnál. Ugy látszik, hogy Ferdinánd azért nem mozditott semmit is Menyhért ellen a halmii kastély dolgában, mert hogy a minap Menyhért ő hozzá vis szaállott, akkor az alkuban az is benne volt, hogy Munk ács ellenében szabad legyen neki egy kastélyt vagy várat épittetni hogy igy Munkácsot annál könnyebben elfoglalhassa a maga számára. Azonban a csomót Hagymássy Kristóf, a Szapolyay huszti kapitánya, Nagy Sándor módjára oldotta meg. Ugyanis egy éjjel a halmii kastélyra üt Husztból, azt megveszi, feldulja s lerontatja, és a benne valókat vagy levágja, vagy elűzi. Ugyanezen esztendőben Moldvába indult volt Menyhért minapi vezér társával Zay Ferenczczel, hogy ott a havasok alján egy görög klastromot felprédáljon, melyben sok aranyat, ezüstöt s egyéb drágaságokat hallott lenni, de mivel a hegyeken a hó igen nagy volt, azonban attól is lehetett tartani, hogy az erdélyiek az ő utját visszajövet elvágják, szándékáról letett.

Ferdinánd király halála után szüret felé egy más könnyü keresetről kezdett Menyhért gondolkodni. Ugyanis Zay Ferenczczel a Szapolyayhoz hűséges Hegyallját akarta szüretjétől megfosztani. Midőn ebben foglalatoskodnék, Somlyói Báthori István a váradi kapitány, a kiről felebb is volt egy vagy két szó, megtudta, hogy ő az őrizö katonaságnak nagyobb részét magával Szatmárról elvitte, azért is Váradról egynehány század magával Szatmárra ment, ott egy éjjel az erősséget megtámadta, megvette, a Balassa feleségét Thurzó Annát egy eladó számban levő leányával s István nevü fiával elfogta, és azokat Erdélybe Szapolyay hoz küldötte, a holott is mind az ő felesége, mind pedig leánya a bánat miatt meghaltak. István nevü fia pedig Menyhért halála után két esztendővel szabadult meg. Minekutána igy megfujták Báthori és Balassa a hadakozás trombitáját Szapolyay és Maximilián közt, a ki első Ferdinánd helyébe lett magyar királylyá, Maximilián egy olyan külföldi hadvezérről gondoskodott, a kit a Szapolyay vezérei erőszakoskodásainak ellenébe állithasson. Ilyennek találta Elsaszban Schwendi Lázárt, a ki ötödik Károly német császár hadaiban szép hirt szerzett volt magának, azért is ezt magához hitta. Azonban a lengyel királynál panaszt tett Szapolyay ellen, a ki Szapolyayt mint a

maga testvérének fiát, meg is intette a fegyvernyugvás felbontásáért; de Szapolyay mind ennek Menyhértet vetette okául, ugymint a ki a Szapolyay jobbágyait háborgatta, és a munkácsi s huszti utat bátortalanná tette volna. Minthogy ez a felelet ingyen sem tett Maximiliánnak eleget, tehát 1565. eszt. január első napján egy szörnyű hideg időben Schwendi Lázárt Bécsből Magyarországra inditotta Maximilián, ki is hogy Báthori Bonaventúrával Eperjesre jutott, oda hivatta magához Menyhértet, Zay Ferenczet s más kapitányokat, hogy velök a had folytatásáról tanácskozzék. A többek közt az is kérdésbe jött, Tokajt támadják e meg először, vagy Szerencset. Menyhért ugy itélt, hogy előbb Szerencset próbálják meg, ne hogy azt hátok mögött vagy inkább jobb kézre elhagyván, Tokaj alatt két tűz közé szoruljanak. Bonaventúra vélekedése állott meg, a ki ellenkezőt javallott. Minekelőtte tehát a Tisza és Bodrog jege felolvadna, Schwendi Kassáról az ágyúkat s egyébb hadi készületeket Gönczre előre elküldi, a hová azoknak maga is Menyhérttel s az egész haddal 1. febr. utánok megyen. Onnan harmad nap mulva egynehány huszárt s német lovast Keresztúr elfoglalására küld, hogy ott a vékony ruhával lévő katonák egy kis enyhelyre kaphassanak. Minekutána Tokaj városa magát feladta, a várat fogta Schwendi ostrom alá. Menyhértet napkeletre a Tisza felől állitotta Schwendi négy sugár ágyúval. Egynehány nap mulva a várbeliek is feladták magokat, annyival inkább, mivel az ő magát vitézül forgató kapitányuk Némethy Ferencz is halva esett. Azután Szerencs alá küldötte Menyhértet Schwendi, mely minekutána egynehány ágyú szót megvárt volna, a tokaji példát követte. Az őrző seregnek valamely részét Menyhért Maximilián zsoldjára megfogadta, a többit vagy Erdélybe vagy a hová annak menni tetszett, elbocsátotta. Itt jól végezvén Menyhért és Schwendi dolgukat, a Tiszán által Rakamazhoz szállottak. Hogy Szatmáron meghallotta Báthori István az ő szerencséjöket, nem bátorkodott ő előttök tovább ott maradni, hanem Szatmárt oda hagyta, annyival inkább, mert a Szamos jegén bátran lehetett össze-visszajárkálni és Váradra visszament. Igy aztán Szatmárt minden munka nélkül foglalták el Schwendi és Menyhért. Minekutána Erdőd, Cseh s Kővár is könnyü móddal kézre kerültek volna, Schwendi Nagybányára inditotta Menyhértet, a hova be sem várták őt a lakosok; hanem neki jókor eleibe mentek, s magokat minden kivánságának teljesitésére ajánlották, a mikor aztán Menyhért is egynehány katonát hagyván nagyobb bátorságnak s bizonyságnak okáért ő nálok, Schwendihez visszament a Szatmár és Erdőd közt fekvő táborba. Tovább is akarták folytatni Schwendi és Menyhért a győzelmet, s ki-

vált Váradra tették a törvényt; de a királytól parancsolatjok érkezett, hogy állapodjanak meg, ne hogy a további előnyomulással a törököket is a magok nyakára zenditsék s vonják. Azt is meghagyta a király, hogy Szatmárt jól megerősitsék, és a mit eddig nyertek, azt megótalmazzák. Mikor itt táboroznának, felserkent Szapolyay a maga sok kárára, és Somlyói Báthori Istvánt a békesség kötésre ő hozzájok küldötte, melyet akkor meg is kötötték ugyan, de azt Szapolyay nem sokára felbontotta. Azonban Bonaventúra és Schwendi közt valami egyenetlenség támadván, Bonaventura Schwendit Szatmáron hagyja és Galgóczra haza megyen: Schwendi pedig mikor már Szatmárt jó állapotban gondolná lenni, tizenötszáz németet hagy abban, és Menyhérttel együtt Kassára visszatér, de ott nem sokáig nyughattak. Ugyanis Szapolyay a török győzelmeire s biztatásaira uj lelket kapván, a minapi frigyet megbontotta, Boros-Jenőt, Desznát, Világosvárt megvette, táborát Debreczennél huszonötezer törökkel egyesitvén, Szatmárnak tartott, a hol a már akkor oda visszajött Schwendi és Menyhért keményen becsánczolták vala magokat. A szatmári uj erősség és a Schwendi sánczai közt napkelet felé egy halom volt, melyet ha az ellenség elfoglalhatott volna, könnyü volt általlátni, hogy onnan mind a szatmári várnak, mind a Schwendi táborának igen nagy kárt tehetett volna. Azt tehát hirtelen besánczoltatta Schwendi és oda ágyukat s katonákat helyheztetett. Azt a halmot támadta meg az ellenség legelőször is, és ott szerencsére oly kemény ellenállásra talált, hogy többé nem volt kedve Szatmár alatt maradni, hanem onnan Erdődnek ment, a hol Gyóny János volt őrizeten, kinek is Schwendi ötven lovast és kétszáz gyalogot küldött segitségül addig is, mig magának is Szászországból, Sziléziából, Ausztriából s máshonnan több segitsége érkeznék. Maga pedig Schwendi Menyhérttel és Zay Ferenczczel Kis-Ar nevű faluig vonta magát vissza, a hova Mágochy Gáspár és Kerechény László jötték ő hozzá bizonyos számu katonákkal. Ismét küldött Schwendi Erdődre valami segitséget, de a mely azt a Szapolyay s törökök kezétől meg nem ótalmazhatta. Minekutána megvette az ellenség Erdődöt, Schwendi táborát kereste fel, a mely már akkor mintegy tizennyolczezer főre szaporodott. Mindazáltal önkényt kerülte Schwendi a derék ütközetet, mind egyéb okon, mind egészsége változása miatt. De minden nap estek apró ugyan, de véres csatázások, melyekben Menyhért nem egyszer különböztette meg magát. Egyszer mind a törökök, mind Schwendi parancsolatot kapnak a magok urától a had félbeszakasztására. Sok vetélkedés után a törökök oszlottak előbb haza október elején. Azoknak eltávozása után

ismét Nagybánya visszavitelére küldötte Schwendi Menyhértet, mely a mostani hadban ujra aSzapolyay kezére került vala. Hogy azt Menyhért visszavette, annyival örömestebb visszament Schwendivel Kassára, mivel kivált a német katonák a tiszaháti almának, dinnyének s egyéb almahuppanási őszi gyümölcsnek szerfelett való étele miatt, olyan hasmenést kaptak, mely miatt a további szolgálatra épen alkalmatlanokká lettek. Azután való esztendőben Rimaszombathoz közel verte meg a törököket Schwendivel. Lásd Forgách Simon. A mennyire tudni lehet, ez volt Balassa Menyhértnek utolsó hadakozása, mely után mintegy esztendővel halt meg Bécsben 1567. esztend. hatvankét esztendős korában, minekutána az ő nagyra menendő fia Boldizsár, a ki Hadad alatt oly vitézül viselte magát, ő előtte csak harmad nappal ment volna el előre a minden halandóktól megtapodandó úton. Nagy tekintetet szerzett magának Menyhért ebben a hadban Schwendi Lázár előtt a maga hadi virtusaival, ki is attól fogva mindenkor nagy dicséretekkel hozta elő s emlegette őt. Nagy kár volt benne, hogy irást nem tudott. István nevü fia maradt Thurzó Annától. Talán az ő leánya volt Borbála is, a Török János szerencsétlen házastársa.

Balassa Zsigmond. Ez is Ferencz fia, Menyhért testvére. Mig Szapolyay János király élt, ahoz álhatatosan ragaszkodott, annak halála után pedig Balassa Menyhérttel együtt első Ferdinándhoz állott, és mind holtig annak hüségében maradt; de semmi különös dologgal sem tette magát nevezetessé. Minthogy a tapolczai apáturságot minden jövedelmeivel együtt elfoglalta vala, Oláh Miklós kérésére, a ki akkor fehérvári custos és a tapolczai apáturságnak commendatáriusa volt, egy levelet irt ehez a Zsigmondhoz Révay Ferencz 1542. eszt., melyben arra intette őt, hogy a beszterczebányai diéta végezése szerént az apáturságnak minden jószágait adja vissza. Hasonló panasza volt ő ellene 1559. eszt. az egri püspök Verancsics Antalnak is, a ki 24. aug. Bécsből az iránt irt a kassai kapitányhoz, Telekesy Imréhez, hogy az ő dézmáját ne engedje Zsigmondnak elragadozni. Istvánffy azt irja, hogy 1560. eszt. tiszta napfénynél a miskolczi határon egy igen nagy villámlás és csattogás támadt, mely amicsoda hirtelen kezdődött, szinte olyan hamar el is mult. Az égi háboru alatt öt darab kő esett le a levegőből, melyeknek nagysága olyan forma volt mint az ember feje, színe verhenyősárga, szaga mint a büdösköé. Ezen kövek közöl négyet Ferdinánd királyhoz küldött Balassa Zsigmond; az ötödiket pedig sok esztendig a diósgyőri várban tartották ritkaságnak okáért. De ennek a dolognak legalább is egy esztendővel előbb kellett történni, mint a mikor azt Istvánffy be-

széli, ha ugyan igaz az a mit Timon ir, hogy t. i. Zsigmond 1559. eszt. halt meg. Felesége a Fáncsy familiából való volt, ki is ő utána nyolcz esztendővel halt el.

Balassa János. Ez is Ferencz fia, Menyhért testvére, Hont és Zólyom vármegyei főispán, főkamarás és a Bánya-városok főkapitánya, első Ferdinánd és Maximilián királyok alatt. Ifju volt még, mikor 1550. eszt. őt Zay Ferencz mellé tette volt Szolnok vára kapitányának Ferdinánd, mely abban az esztendőben épült vala a törökök ellen. Ugyis látszik hogy kevés hetek mulva gyakorlottabb vállakra tétetett az a teher. A Ferdinánd király legöregebb fia Maximilián, minekutána egynehány esztendeig mulatott volna Spanyolországban, a hol az ötödik Károly császár leányát Máriát feleségül vette, 1552. eszt. indult onnan haza feleségestől Bécs felé. Ezen herczegi személyek eleibe egy válogatott szép termetü magyar ifjakból álló kis lovas sereget küldött Ferdinánd Olaszországba Génuáig, melynek hadnadgyává ezt a Balassa Jánost tette. A legnagyobb familiákból vállalkoztak ezen szép és tiszteséges útra az ifjak, mint a milyenek voltak p. o. Báthori Miklós, Országh Kristof, Perényi Gábor, Bebek György s. a. t. Egy igen nagy indiai elefántot is hozott ekkor Maximilián Bécsbe magával, melyet neki János a portugalliai király ajándékozott, és a maga hátán egy fatornyott hordozott, melyben két hadakozó szerszámokkal felkészült férfi fért el. Annyival ellenálhatatlanabbul gerjesztette akkor ez a ritka állat az ujságon kapkodóknak kivánságát, mivel a világnak ezen részében azelőtt talán soha több olyan nagy azelőtt nem fordult meg, a mint Istvánffy irja, a ki azt maga is látta.

Mennyire bizott az ország ehez a Balassához, azzalmutatta meg, hogy a pozsoni diétán őt rendelte az Árva, Turócz, Zólyom, Hont, Bars és Nógrád vármegyei felkelendő nemesség főkapitányának 1555. eszt., a mikor ő már egyszersmind a Bánya-városok kapitánya is volt. Szerencsétlenül hadakozott ő 1562. eszt. Szécsén vára alatt a törökök ellen, melynek ez volt az alkalmatossága. Az ő bátyja Balassa Menyhért és Zay Ferencz, az ifju Szapolyay János Zsigmond táborát igen megverték Közép-Szolnok vármegyében Hadad alatt. Szapolyay a budai basát hívta magának segitségül Menyhért és Zay ellen. A basa némely felföldi várakból elvitte magával a begeket, elvitte magával a többek között a szécséni beget Jahiogli Mohammedet is, ki is a vár gondját Sásvár nevü törökre bizta. Hogy János a basa figyelmetességét Menyhértről másfelé is vonhassa, Léváról s máshonnan segitséget kér maga mellé, és egy jó erővel Szécsént megszállja. Nagy kárt vallott benne, hogy Bebek György el

nem érkezett hozzá, a ki ezer emberrel és olyan két nagy ágyúval indult ő hozzá, melyeket ötven ökör vont. Sásvár a füleki begnek Hasszánnak megizente a maga terhes környülállásait. Hasszán igen helyesen ugy gondolkodott, hogy ő most csupán csak a nagy sietség által ragadhatja ki Szécsént a veszedelemből. Azon igyekezett tehát, hogy Bebek Györgyöt megelőzze. Meg is előzte, és nagy hirtelenséggel Szécsén alá repülvén, ott először is a Krusics János vezérlése alá bizott lovasokat oly szerencsésen hátratolta, hogy azok soha sem mertek többé ő előtte megállani. Igy aztán csak a gyalogokra szorult a dolog sulya; de azok is a lovasok futását s félelmét látván, annyira elrémültek, hogy János minden biztatásaival se tudott beléjök bátorságot lehelni, és a sok izbeli csatázásban csak egyszer fordittattathatott hátat az ellenséggel. Igy aztán két vagy három napi haszontalan vérontás után, maga János is bátorságosabb helyre vonta a bal kezén kapott sebbel magát. Igen sokan estek a magyarok s németek mind fogva, mind halva. Valósággal csodálatos volt az a tehetetlenség, a mely akkor a keresztyén tábort mintegy megigézte, a mely pedig négy vagy ötszörte is számosabb volt a törökökénél, és próbált vitézek is voltak benne. Az volt az oka hogy a király biztosokat küldött a nagy veszedelem okának kinyilatkozására. Még ma is megvagynak némely Balassa János mellett irt bizonyság levelek, melyek azt állitják, hogy ő semmit nem mulasztott el a maga fővezéri kötelességéből, hogy ő mind a had végeig vitézül viaskodott, és hogy ő legutolsó volt a megfutamodásban; minden gonosznak okai pedig a megfélemlett lovasok voltak, a kik a gyalogságot magára hagyták.

Egy igen terhes vád ment ő ellene Maximilián királyhoz 1569. eszt., mintha t. i. ő Bocskay György ösztönzéséből Dobó Istvánnal s más urakkal összeesküdt volna, hogy Szelim török császár hirével Szapolyay János Zsigmondnak Zólyomot és Lévát általadják, azután Szapolyay segitségével a füleki és szécséni törököket is magok mellé vévén, Nyitrára üssenek, ott Bornemisza Pál püspököt megöljék, a várat s várost megyvegyék, Pozsont s Nagyszombatot hova hamarabb elfoglalják, és igy Maximiliánt a magyar királyságból kiszoritsák. Ennyi bizonyos és világos dolog, mert Forgách Ferencz püspök irja, a ki már akkor Szapolyay udvarában forgott, hogy Balassa és Dobó nevében valami Barabás nevű ember vitt egy levelet Szapolyayhoz, melyben Szapolyay a Maximilián ellen való támadásra serkentetett; de azt is hozzá teszi Forgách, hogy a levél hamis és költött levél volt, és a rajta levő pecsétek is, a Dobó s Balassa pecsétei formájára maj-

molt pecsétek voltak. Mindazáltal hitelt adott a levélnek Szapolyay, mivel Békesy Gáspár, a kinek szavára ő legtöbbet szokott hajtani, azt állitotta, hogy ő a levelet szorosan megvizsgálta, és azt valósággal Dobótól s Balassától származottnak találta. Csakugyan semmi segitséget sem igért Szapolyay, azt az okát adván, hogy most ő neki Maximiliánnal fegyver nyugvása van; azért is Magyarországnak Maximilián kezénél lévő része elfoglalását más időre kell neki halasztani. Mihelyt megtudta Balassa az ellene tett vádat, mindjárt Bécsbe ment Maximiliánhoz, és magát illendőképen mentegette, hogy ő attól a gonoszságtól, melylyel őt feketítik, teljességgel ártatlan; ő a ki első ifjuságától fogva Ferdinánd király udvarában lakott, megtanulta ott, mi legyen illendő egy jó s nemes gondolkozású emberhez, s mind békesség mind hadakozás idején jó hirt s nevet kivánt magának hűsége által szerezni mindenkor; most is tehát jobbágyi alázatossággal kikéri, hogy Maximilián az ő irigyeinek s rosz akaróinak ne hidjen, a kiket ha neki a király kijelent, mindenkor kész lesz azokat az ország törvényszéke előtt hazugságokról meggyőzni, vagy azokkal való magános bajvivás által megbizonyitani ártatlanságát. Igen kegyelmes választ adott neki Maximilián, és őt azzal az intéssel bocsátotta el magától, hogy eddig való hűségét ezután is szemei előtt tartsa, és a pozsoni beállandó diétán megjelenjen. Mikor pedig már épen kiakarna lépni a szobából, vissza szólitotta őt Maximilián, vele kezet fogott és azt parancsolta neki, hogy még azon nap délben ismét az udvarba menjen, és a királyi familiával együtt vegyen részt azon szánkázási mulatságban, melylyel az Bécs hóval megtöltött utczáin fogja magát viditani. Elment Balassa a rendelt órára az udvarba, és nagyobb tisztességnek okáért Maximilián a maga kisebbik leányát Erzsébetet bízta ő reá, hogy azt a város utczáin szánkán meghordozza, a ki azután kilenczedik Károly franczia királynak jegyeztetett el. Más nap jó reménységgel indult Bécsből haza Balassa. Minekutána eljött a diéta ideje a közelebb irt esztendőben kisasszony havában, Dobóval együtt Balassa Pozsonba mentek, s mivel eleve gondolták, hogy ott ők is szóba fognak jőni, egy esdeklő levelet nyujtottak be Maximiliánnak, melyben azért könyörögtek, hogy ők meghalgatatlan ne büntettessenek; azt is igérték, hogy ők bizonyos tanúkkal be fogják bizonyitani, hogy a Szapolyayhoz küldött levelet sem nem ők irták, sem nem az ő tudtokkal s akaratjokkal iratott az. Legnagyobb gyanújok egy kapronczai fi, Kenderessy István nevű, szökött papra volt, hogy az irta volna az ő képökben Kassán azt a levelet Szapolyayhoz. Istvánffy a ki akkor maga is jelen volt a pozsoni diétán,

azt irja, hogy az a Kenderessy már azelőtt is sokszor sokféle csalárdságban éretett, és utoljára is amiatt kellett neki elveszni, hogy egy basától ötezer aranyat csalt. És ez az oka, hogy ámbár Istvánffy nem tudta azt a dolgot olyan funtamentomosan mint Forgách, még sem mert arra határozni, hogy Balassa és Dobó valósággal hibásak lettek volna. Azonban Dobó és Balassa mind a német, mind a magyar urak közöl sok jóakarót igyekeztek magoknak szerezni. Hogy az ő ügyök a rendek eleibe került, azok két részre oszlottak. Némelyek sürgették, hogy a törvény útján kell őket megitélni, mások azt vitatták, hogy minden időhalasztás nélkül őrizet alá kell őket tenni, s azután a törvényhez nyulni. Az utolsóbb értelem állott meg. A rendek általbízták őket Maximilián tetszésére, hogy szabad akaratja szerént bánjék velök. A vádlottak a diéta üléseiből kitiltattak. Ők midazáltal (már ekkor őszi napok jártak) egy havas fergetekben a gyülés palotája előtt várták a magok dolga kimenetelét. Beszólittatja egyszer őket Maximilián. Liszti János, a veszprémi püspök felolvassa előttök a végzést, mely abból állott, hogy az ellenséggel való egyetértés miatt felség ellen vetőknek látszanak, azért is fogházba kell menniök. Mikor magok mentségére valamit akartak volna szólani, Eck gróf katonákkal körülállja őket s parancsolja, hogy ő utána menjenek, ki is őket először ugyan egy felházba, azután pedig Maximilián elmenetele után, az épület alsó részébe, egy vas rostélyos ablakú helyre záratta, s melléjök őrizőket rendelt. Az ott lévő nemesség, Balassa András kérésére, kétszázezer arany kezességen kérte ki őt oly feltétel alatt, hogy a mely napra kivántatni fog, arra elő fogja őket a törvényszék eleibe állitani; de nem hallgattatott meg. Pozsonból való eltávozása előtt, a már emlitett Istvánffy által, egy egy czédulácskát küldött vala Dobónak s Balassának Maximilián, melyekre mindenikre a maga nevét felirta, s egyszersmind azt izente nekik, hogy az ő dolguk eldöntését sokára nem fogja hagyni; sőt azt hova hamarabb elfogja végeztetni. Mikor már hat hónapig szenvedte volna a fogságot Balassa, 1570. eszt. 8. mart. az őrző katonákat borral jól tartotta és azoknak bőven adott pénzt, hogy arra kártyázhassanak s koczkázhassanak; azonban maga a tömlöczöt megásta, belőle kiszökött, és a lovakon, melyek már akkor őt a külső városban készen várták, Kékkő várába sebesen haza nyargalt. Igy aztán mind addig függőbe volt az ő dolga, mig Maximilián 1572. eszt. böjtelő hava elejére Pozsonba diétát hirdetett. Minthogy pedig maga Maximilián ezen diétára bágyadozó egészsége miatt el nem jöhetett, a maga két fiát Rudolfot és Ernesztet küldötte oda el a maga képé-

ben, a mikor aztán a rendek egyenlő akarattal Rudolfot királynak választották, s egyszersmind arra kérték, hogy Dobó s Balassa mellett magát édes atyjánál Maximiliánnál vesse közbe, és nekik grácziát nyerjen. Meg is cselekedte azt Rudolf. Maximilián is a rendeknek fia iránt mutatott ilyen jó hajlandóságán megörülvén, fiának ezen első kivánságát meghallgatta, és mind a kettőnek oly feltétel alatt megkegyelmezett, hogy mind ketten, minél hamarabb Bécsbe siessenek és ott térden állva Maximiliánt kövessék meg s hibájokért bocsánatot kérjenek, melyet Balassa illendő alázatossággal, kevéssel ezután meg is cselekedett. Még ugyan azon esztendőben Rudolf Pozsonban megkoronáztatott, a hol Balassa is jelen volt. A koronázás után holmi lovaglásbeli egyéb játékokkal mulattatták a magyarok s németek az oda gyült főszemélyeket. A többek közt egy fából készült várat csináltak, melyet belölről Balassa János és András ótalmaztak, mások pedig kivülről ostromlottak. Mind az ótalmazók, mind a vívók ruhái, kezei s ábrázatai ökör vérrel voltak befecskendezve, mintha ugyan valósággal nagy sebeket kaptak volna. Feladták a várat egy ideig tartott viaskodás után a Balassák, a németek pedig azt felégették. Azután két esztendővel, ugymint 1574. eszt. ismét jelen volt János a pozsoni dietán, és ott ő rendeltetett ki Bánffy Lászlóval, Révay Mihálylyal s másokkal azon pereknek ujolag való megvizsgálására, melyek a pozsoni törvényszékről felebbvitettek. Egy darab idő óta egynehány nem utolsó törököt tartott János Kékkő várában a tömlöczben. Egy Pintér Benedek nevű számtartóját, a ki számadásakor bizonyos somma pénzzel adós maradt vala neki, ugyan azon tömlöczbe tétette János, melyben a törökök voltak. Minekutána Pintér a törökök előtt sokat panaszkodott volna János ellen, abban egyezett meg azokkal, hogy közölök egy kéredzék el Jánostól olyan szin alatt mintha ki akarna váltózni, és a váltság pénzért menne; azonban a budai basától kérjen katonákat és azokkal egy bizonyos meghatározott éjjel jöjjön vissza Kékkő várához, a mikor Pintér és a többi török fogoly a török katonákat kötélnél fogva fel fogják huzgálni a várba, s mikor aztán elegen lesznek, akkor üssenek lármát, és Jánost öljék meg, s a várat foglalják el a budai basa számára. Azonban Pintér az egész dolgot megmondotta Balassa Jánosnak. Mikor már a rendelt éjszakán Fülekről, Nógrádból s Budáról a sok gyalog török nagy csendességgel Kékkő alá jött volna, Pintér azok közül négyet, vagy ötöt a várba kötélen felhuzott, és azokat nyomban megkötöztette. A kinn lévő többi török, már várta a jelt azoktól, a kiket Pintér felhuzott vala, de mivel semmit sem láthattak, sem halhattak, a csal-

faságot észre vették, s nagy káromkodások közt, melyeket Balassára s Pintérre szórtak, haza vánszorogtak. Már az előtt is nagy gyülölségben volt Balassa a budai basa elött; de most még inkább boszúállásra indult az ő ellene ezért a csufos kudarcz vallásért. Összeszedi tehát minden erejét a budai basa, és a fehérvári basával Kékkő alá száll 1575. eszt. Balassa a vár ótalmazását, a maga lovasainak régi tanult s hűségéről ismeretes hadnagyára, Pribék Imrére bizta. Négy ágyút szegezett a basa a várnak. Igen vitézül forgatta Pribék magát, de mivel csak egyes fala volt a várnak, annak gyengébb oldalán a basa nagy rést ejtett. Sokszor izent Pribék Balassának, hogy segitségül jöjjön. Balassa a Maximilián testvérétől, Károly herczegtől kért segitséget. Károly herczeg mindjárt parancsolt Forgách Simonnak, azonkivül a komáromi, győri s pápai kapitányoknak, hogy Kékkő várát az ostrom alól szabaditsák fel, kik is katonáikat egyesitvén, azok tizezer főre szaporodtak, kikkel ők Zólyomhoz két mértföldnyire Véglesnél szállottak meg. Balassa azon volt, hogy minden időhalasztás nélkül támadják meg Kékkő alatt a törököket, s magára válalta, hogy legelőször is maga fog azokkal szerencsét próbálni. Mások csak lassan kivántak haladni; mivel ha a szerencse nem találna szolgálni, a Bánya-városok mind veszedelemben forgottak volna. Azonban a törökök a résen a várba egy vakmerő berohanást próbáltak; de azokat Pribék hasonló bátorsággal nyomta akkor vissza. Mind a két részről sokan hullottak el. Látván pedig Pribék, hogy ha még egyszer olyan erős próbát tesznek a törökök, mint a milyet már tettek, többé azoknak ellene nem állhat, azonban segitség sehonnan sem érkezik, egy éjjel katonáival együtt a várat oda hagyta és a dévéni várba ment. A basa az üres várat elfoglalta; de azzal meg nem elégedett, hanem Pribék után nyomult és Dévén várát is körülfogta. Minekutána itt Pribék a viaskodás közben elesett volna, a kik megmaradtak, a várból kiütöttek, hogy vagy a. merre látnak elszaladjanak, vagy inkább a tágas mezőn haljanak meg, mint a várban. Mikor ezeket a törökök meglátták, rajtok mentek és azokat nagyobb részt levagdalták, noha magok is sok alsóbb s felsőbb rangú csalmást vesztettek. Itt estek el Palsai Ferencz, Szkárosi Miklós, Eberzki János, Budai András és sok más tanult vitéz. A kik megmaradhattak, Egerbe szállingóztak. Itt sem állapodott meg Musztafa a budai basa, hanem Somoskő vára alá ment, melyet a Temesvárnál elesett Losonczy István özvegye Pekry Anna birt vala, és azt is elvette Fodróczy Miklóstól, a ki azt csak kevés ideig ótalmazhatta. Istvánffy Miklós által, a ki ezt a dolgot megirta, kérte vissza Maximilián ki-

rály ezt a három várat a budai basától, mivel azokat békesség idején foglalta vala el; de a basa azt felelte, hogy már azok meg vételének hire Konstantinápolyba is elrepült, és igy császárja parancsolata nélkül azokat vissza nem adhatja. A mi Balassát illeti, ő róla több emlékezet nincsen az iróknál. Felesége a Sulyok Balázs egyik leánya volt, kitől Bálint és Ferencz fiai maradtak. Volt egynehány leánya is, kiket a Bánffy, Forgách, Dóczy, Sennyey, Czobor, Bocskay, Báthori s más nagy familiákba házasitott. Ifju korában valami vitéz spanyollal magános bajvívása volt, a kit meg is győzött, de hol? mikor? s micsoda alkalmatossággal? nem tudhatni.

Balassa Bálint. A közelebb irt Jánosnak fia. Huszonkét esztendős ifju volt, mikor 1572. eszt. édes atyjával együtt Pozsonban ő is megjelent Rudolf király koronázása pompáján. A koronázás után tartatott játékokban különös nagy gyönyörűséget okozott ő a császári s királyi familiának azzal, hogy olyan juhásztánczot járt, melyben őt senki sem követhette. Hibásan gondolják a külföldiek, hogy az olyan tánez, a melyet ő akkor járt, a magyaroknak közönséges s nemzeti táncza volna. Ugyanis a juhásztáncz a lábaknak hol hamari szélyelterpesztéséből s azoknak ismét egyenesre állásából, a lábszáraknak keresztbe hányásából, a földre hirtelen való térdepelésekből s onnan ismét sajt féreg módjára magasravaló sebes ugrálásokból s. a. t. áll; de a valódi magyar s nemzeti táncz más formán esik.

Mikor Békesy Gáspár 1575. eszt. Erdélybe ment Kassáról, hogy ott Báthori Istvánt a fejedelemségtől megfossza, ez a Bálint is utána indult annak segitségére a maga katonáival; de Erdély határánál, Kornis Gáspárra, a huszti kapitányra bukkant, ki is ő vele összecsapott s csoportját szélyelűzte. Megszabadult ugyan akkor Bálint, de mikor, talán csak egyedül, vagy legalább igen kevesed magával, fel s alá tébolyogna, ismét a Hagymássy Kristóf katonáira akadt, kik is őt egynehány sebbel elfogták s Báthori Istvánhoz vitték. Onnan kiszabadulván, azután is mindenkor híven vitézkedett királya mellett. Ugy látszik egri kapitányságot viselt, legalább mikor külsőországokra ment bujdosni, főképen az egri vitézektől búcsúzott el, és azoknak ajánlotta a maga jó emlékezetét azon verseiben, melyek még ma is megvagynak. Önkényt ment volt ő ezen bujdosásra, vagy kénytelenségből, bizonyosan nem tudhatni. Azon négy sorból gondolhatni valamit, melyekkel elindulásakor Magyarországtól búcsúzó verseit igy rekesztette be:

Ti pedig szerzettem átkozott sok versek,
Búnál kik egyebet nekem nem nyertetek,

Tűzben mind fejenként égjetek, vesszetek;
Mert haszontalanok, jót nem érdemletek.

Hogy ezerötszáznyolczvankilenczben indult legyen bujdosásra, maga világosan állitja ezen versében:

Én édes hazámból való kimentemben,
Szent-Mihály nap előtt való harmad hétben,
A más fél ezerben és nyolczvankilenczben,
Az ó szerént szerzém ezt ilyen énekben.

Hogy még ezerötszázkilenczvenegyben is kinn mulatott és hol járt? azt egy éneke végén igy tette ki:

Ezeket irám
A tenger partján
Oceánum mellett;
Kilenezvenegyet
Mikor jegyzettek
Más fél ezer felett.

Bujdosásából haza kerülvén, Esztergom ostromlásakor 1594. eszt. a nagy Pálffy Miklós mellett, mind a két czombját keresztül lőtték, mely seb miatt, noha csontjait a golyóbis nem érte, rövid időn meghalt. Teste Liptó vármegyében a Kriván hegye alatt fekvő Hibe, vagy Geib nevű mező városban fekszik.

Nem csak a Mars, hanem a Pallas táborában is, az akkori időhöz képest, alkalmas remeket mutatott a maga különbkülönbféle materiákról irt énekeivel, melyek Lőcsén, Debreczenben, Pozsonban s Pesten tizenhatod rétben egynehány ízben kinyomattak. Tolnai Balogh János, ungvári prédikátor és esperes, a tizenhetedik század elején a következő verseket irta az ő dicséretére:

Diiquae Deaeque simul coelo nova proelia miscent,
Certatim petitur cuique Balassa Valens.
Nosse cupis, qui sunt? et quae sunt? accipe paucis:
Mercurius, Mavors, Pallas, Apollo, Venus.
Mercurius lingvam, Mars ensem Cypris amorem,
Ingenium Pallas, carmen Apollo rogat.

Ille sciens vates, orator, fortis, amatus
  Sit licet: Haec mihi sunt cuncta, Minerva refert.
Sum Dea bellipotens, sapens sum, sum quoque pulchra,
  Nostra Valentinus castra Balassa colat.

Maga forditotta-e ezeket magyarra Balogh János, vagy más, bizonytalan, ilyenképen:

1. Istenasszonyokkal égben az Istenek
Uj harczot s viadalt magok közt kevernek,
Balassa Bálint kell csak mindenikének,
Kedvelvén szép voltát tudós elméjének.

2. Tudni akarod e ezek kik legyenek?
Merkurius és Mars neve kettejének,
Pallas s Apolló-is közösi ezeknek,
Venus az ötödik, kivel ellenkeznek.

3. Merkurius keres Bálintban magáét,
Nem egyebet hanem tudós szóló nyelvét.
Mars pediglen éles vagdalkozó törét,
És Venus beléje öntött nagy szerelmét.

4. Pallas kéri töle eszes bölcsességét,
Apolló pediglen verses sok énekét.
Minerva kezdé el azután beszédét,
Mindnyájan Bálintnak hagyjatok, mond békét.

5, Bölcsebb, vitézb, szebb is, ki lehet nálamnál?
Én kedvem s szerelmem Bálinttól el nem áll.
Méltán azért ő is én táboromba száll,
Egyedül nálam az, mely mindnyájatoknál.

6. Nem engedem tőlem öt elvonni másnak.
Sem neked Apolló, sem harczoló Marsnak.
Örvendvén maga is a velem lakásnak,
Tartom őt magamnak válhatatlan társnak.

Született nyelvén kivül, deákul, olaszul és lengyelül is beszélt. Felesége a hires Dobó István leánya Krisztina volt, kitől János nevü fia maradt; de a ki Boroszlóba menvén tanulás kedvéért, ugyan ott tizenhat esztendős korában meghalt 1601. eszt. 18. decz., és a Szent-Magdolna templomában temettetett el 1602. eszt. 14. mart. a nagy ol-

tár napkeleti oldala felől, a hol hihető, még ma is meg van az ő márvány koporsó köve, a rajta levő felülirással, melyet oda Dobó Ferencz tétetett; legalább ép volt az ezelőtt még hatvan esztendővel.

Balassa András. A felebb irt Imre fia, Ferencz unokája, nógrádi főispán. Maximilián király testvérének Károly herczegnek főkamarása. Ez az a ki oda felebb Balassa János életében vagy kétszer emlittetett. Ott volt ő Győr alatt Maxmilián király táborában 1566. eszt., és onnan egynehány század magával elindult volt Sziget felé kémlelni; de utjában hasonló török kémekre találván, azokkal összecsapott, azokat először meg is verte; de mikor katonái a prédán osztoznának, a törökök visszafordultak, és az ő katonáit nagyobb részt levágták. Maga épségben szabadult el. Felesége az ifjabb Serédy Gáspár özvegye, Mérey Anna volt, ki után Beszterczét, Makoviczát sat. kapta. Gyermekei Imre, Zsigmond és Zsuzsanna.

Balogh Sándor. Hont vármegyei ablegátus volt a budai diétára 1447. eszt., mikor ott Hunyady János gubernátornak Buda vára általadatott. Társai Deméndi Miklós és Gyarmathy László voltak.

Balogh Ferencz. Lásd Orbai Miklós.

Bánffy Dénes. Derék vitéz és híres hadvezér harmadik István király idejében. Némelyek Töhötöm, mások pedig Tomizoba maradékának tartják őt. A görög császár Mánuel, a kinek udvarában lakott Béla, a harmadik István király öcscse, igen erőszakosan kezdette csipkedni a magyar koronához tartozó tartományokat, annak szine alatt, hogy azokat, mint Béla örökségeit, ugyan az ő számára foglalja el. A többek közt 1164. eszt. Dalmácziát vette el Béla örvével, melyet harmadik István nem szivelhetvén, 1165. eszt. ezt a Bánffy Dénest jó erővel a Szerémségre küldötte, hogy azt vegye vissza Mánueltől, melyet azelőtt neki önkényt adott vala által Béla számára. Elment Dénes, és a görögöknek Gabrás és Branás nevű vezéreivel megütközvén, azokat megverte, s győzelmének jeléül az elesett görögöknek testeiből egy nagy halmot rakatott. Igen orozva és nemtelenül állott Mánuel boszút ezért a győzelemért. Ugyanis még azon esztendőben Elek nevü vezérét, és a nála lakott magyar Bélát egy sereggel a Duna felé küldi, és ugy teteti, mintha ott akarna megütközni a magyarokkal; azonban más sereget a Fekete-tenger felé küld Vatacz vezérlése alatt, hogy onnan rontson a magyarokra. Végre hajtotta Vatacz a reá bizott dolgot, és a szegény fegyvertelen föld népét, minden nemre s időre való tekintet nélkül mészároltatta, sokakat pedig rabságra vitetett. Ugy látszik, hogy akkor Erdély szenvedett legtöbbet. Mintha ugyan valami emlékezetre méltó vitézi pró-

bát mutatott volna Vatacz azzal, hogy nem katonákon, hanem tanulatlan és fegyvertelen népen lator módra kegyetlenkedhetett; minekelőtte az országból kiment volna, egy helyen a hol bárdolatlanságának legtöbb nyomát hagyta, egy réz keresztet állitott fel, melyre némely hitvány verseket iratott, melyeknek értelme magyarul ilyen formán hangzik:

A hadak Istene s a kemény görög kar
Által, itt veszett el sok ezernyi magyar. s. a. t.

A Dunához költözött görögökkel, ugy látszik, ekkor semmi véres csata nem történt, hanem mind a két rész haza ment. De a magyarok nem felejthették Dalmácziát, azért is 1166. eszt. oda beütnek, hihető Dénes vezérlése alatt, Spalatró városánál Kaluf görög vezért elfogják, és Dalmácziát is egészen visszafoglalják. Mivel Mánuel már sok esztendőtől fogva, éjjel nappal azzal álmodozott, hogy ő a magyar birodalmat Görögországhoz ragasztja, az is nehezen esett neki, mikor a magyarok a magok sajátját vették vissza ő tőle; azért is 1167. eszt. Andronik nevű vezérét nagy erővel ellenek küldi a Szerémségre, a hol már akkor készen várta őt Dénes tizenötezerből álló sereggel. Minekutána általköltözött Andronik a Száva vizén, valami úton módon a Dénes katonái közől egyet elfogatott, a kitől végére járt, hányan lehetnek a magyarok, és mi a szándékjok? azután Dénes felé mozditotta táborát. Mikor azon testhalom mellett mentek el a görögök, melyet azelőtt két esztendővel rakatott vala Dénes, leugrálván lovaikról, keservesen sírtak, és egymásnak megesküdtek, hogy hazájokért, atyjokfiaiért, készek lesznek meghalni. Ha az igaz, a mit irnak, mihelyt meglátta Dénes a görög tábort, igen vidám ábrázatot mutatott, mintha csak valami játékra kellett volna mennie, katonáinak bort adott, és azt parancsolta, hogy a poharakat a görögökre köszöntsék. Kevés idő mulva összecsapott a két tábor. Eleinte a magyaroknak kedvezett a szerencse, de mivel mindenekben nem fogadták Dénes szavát, a görögök lettek utoljára, de igen sok munkával s veszteséggel, nyertesek. Öt főispán akadt kezökre és más egyéb foglyok is, azzal a nagy zászlóval együtt, mely kerekekre volt csinálva, és a melyet nyolcz ökör vont a magyar táborban. Kezökre került a Dénes lova is, egész készületestől és szerszámostól, de maga szerencsésen megszabadult. Mindazáltal a görögök se méreszlették, vagy üzni a magyarokat, vagy a csatapiaczon maradni; hanem még azon napnak estéjén haza felé indultak, annyival inkább, mivel azt a hirt hallották, hogy más nap Dénesnek segitsége fog érkezni. Mánuel, a ki az-

alatt míg tábora ide járt, Szardika vagy mai nevén Zsófiavárában volt, olyan győzedelmi pompával ment be Konstantinápolyba, mintha ugyan már az egész magyar birodalmat a szekeréhez kötözve magával együtt vitte volna. Ezt a Dénest egynek tartják a losonczi Bánffyak elei közől.

Bánffy Lukács. Először egri püspök, azután pedig esztergomi érsek 1158. eszt. második Gejza király idejében. Példás kegyességü papúr volt, ugy hogy halála után az ő szentek közé való számláltatása nem egyszer sürgettetett. Jordán, a király kincstartója, az ő előtte való érseknek drága köveit, annak halála után, kezéhez vette, és a király kincsei közé tette. Hogy az ilyen más erszényében való kaparászás, szokássá ne váljék, Lukács Jordánt perbe fogta, és a mit elvitt volt, ő tőle mind egy fillért érőig törvényesen visszavette. Mikor harmadik Sándor pápa helyett Fridrik császár más pápát tétetett, és ezen dolog felett akkor az egész keresztyén világban nagy villongások volnának, a salzburgi érsek Eberhard, Lukácshoz egy levelet intézett, melyben arra kéri őt, hogy az Istennek háza mellett szorgalmatos és vigyázó őrálló legyen, és azon igyekezzék, hogy a király Gejza és az ország Sándort, nem pedig azt, a kit Fridrik választott, ismerje pápának. Felelt a levélre Lukács nagy emberséggel, megdicséri a salzburgi érseknek álhatatosságát, kegyességét, ellenben magát érdemetlennek vallja azon dicséretekre, melyeket Eberhard ő reá ruházott; sajnálja hogy azon tökéletességek nincsenek meg ő benne, melyeket Eberhard hisz, hogy vannak; mindazáltal igyekszik, hogy ezután meglegyenek, s reménysége is vagyon Istenben, hogy meglesznek. Utoljára jelenti, hogy már ő a királynál esdekléseivel kicsinálta azt, hogy az egész országban Sándor tartassék törvényes pápának, és hogy már ezen dolog iránt, mind ő, mind a király küldöttek levelet Sándornak.

Ő koronázta meg 1161. eszt. harmadik István királyt, a kivel aztán 1169. eszt. valami kis összeszólalkozása is történt. Ugyanis István a szent végre rendelt jószágokból is kezdette a maga jövedelmét szaporitgatni, és a papi hivatalokat pénzen eladni, melyből hogy nagyobb gonosz ne következzék, a papurakkal Esztergomban egy zsinatot tartott, és azoknak megegyezésökkel panaszát Istvánnak nyilván felfedezte. Lett is az a haszna az ő fáradozásának, hogy István a mit elkezdett vala, azzal felhagyott, annyival inkább, mivel a pápa követe is magát közbevetette.

Sándor pápa 1176. eszt. egy levelet küldött neki, melyben arra inti, hogy az albigai eretnekségtől a maga megyéjét tisztán tartani igyekezzék, mely Boszniában elhatalmazván, Magyarországra is kez-

dett általharapózni. Ugyanakkortájban János nevű magyar, a ki római pápának választatott vala, igyekezett mind őt, mind más magyar papurakat a maga részére vonni; de neki mindnyájan csak hallgatással feleltek. (Lásd János.)

Negyedik Istvánt is Bánffy Lukács koronázta meg; de harmadik Bélát nem akarta megkoronázni; azért is a főrendek követek által arra kérték az akkori pápát, harmadik Sándort, hogy mivel az esztergomi érsek nem akarja kötelességét véghezvinni, engedje meg, hogy a kalocsai érsek hadd koronázza meg Bélát, melyet a pápa meg is engedett, ugy mindazáltal, hogy Béla adja arról keze irását, hogy azután is az esztergomi érsekek jusa lesz a királyt megkoronázni. Hogy Bélát nem akarta megkoronázni, annak hihető az az oka volt, mert sok főrendűvel együtt, azért neheztelt reá, hogy Dalmácziát Mánuel kezébe hagyta, és arra is megesküdt Mánuel görög császárnak, hogy teljes életében Görögország hasznán fog munkálódni. 1178. esztendő tájban halt meg, a mint mondják, hosszas sinlődés után. Lukács az Alsó-lindvai Bánffy familiához tartozik.

Bánffy Buzad. Pozsoni főispán volt második András király alatt 1223. eszt. Ifjuságában oda járt a szent földre András királylyal, azután pedig 1226. eszt., a mint tartják, horvátországi bán volt. Öregségére a világi dolgoktól búcsút vett, a Szent Domonkos szerzetesei közé ment és azok közt, különben is tanult ember lévén, híres prédikáló lett. Már 1233. eszt. barát volt, mikor a legöregebb fiának Buzadnak egy Szobor nevü nemes jószágot adott, oly feltétel alatt, hogy az a Buzad kezénél maradjon akkor is egészen, mikor az ő gyermekei annak idejében, az ő jószágán osztozni fognak. Minekutána negyedik Bélát 1241. eszt. a Sajó vizénél a tatárok meggyőzték, és azután az országban mindenfelé szabadon pusztitottak és gyilkoltak, elmentek a pesti klastromra is, melyben Buzad volt, és melyből mindenki eloszlott, valaki csak menni tudott; de a kik arra alkalmatlanok voltak, azokkal otthon maradt Buzad, azokat biztatta, vigasztalta. Berohanván a klastromba a tatárok, őt a templomban az oltár előtt verték által. Azért nem futott el a tatárok elől, mert azt mondotta, hogy ha a tatárok meg nem ölnék is, csakugyan nem sokára megkellene már neki halnia; azért is a földre lefekve és kiterjesztett kezekkel várta általok leendő meggyilkoltatását. Egy volt ő az Alsó-Lindvai Bánffyak elei közől, és a már emlitett Buzadon kivül, Tamás és Tristán nevű fiai maradtak.

Bánffy Miklós. Zala vármegyei főispán, fölovászmester és horvátországi bán volt első Lajos király alatt, a ki őt 1344. eszt. sep-

temberben Horvátországba és Dalmácziába küldötte, hogy ott azokat a várakat s városokat, melyek a magyar korona alól azelőttvaló esztendőkben elállottak, oda hajtsa vissza. Először is Tinin vagy Kniu várát szállotta meg Wladiszlavára, a Neliptius (Nilipics) özvegyére; de azt meg nem vehette, mindazáltal látván Wladislava micsoda pusztitásokat visz végbe körülbelől Miklós, követe által magát a királynak kegyelmébe ajánlotta. Hogy másuttis ezen hadban, a király kedve szerént folytatta Miklós a dolgokat, azt bizonyitja egy levele, melyet 1347. eszt. ő neki adott. Jelen volt Miklós azelőttvaló esztendőben Zádor (Jadra) alatt, mikor ott Lajos személy szerént hadakozott a velenczések ellen, és ott a király szeme láttára tetemes két sebet kapott. Mind ezért, mind sok más érdemeért, Zala és Vas vármegyékben sok szép jószágot nyert a királytól. A mi továbbá Miklóst illeti, ő annak az István bánnak fia volt, a kiről alább, a Hadold czikkely alatt szó van. Négy fia maradt Miklósnak.

1. Miklós. A ki mag nélkül halt el.

2. István. Zágori gróf és tótországi bán első Lajos és Mária királyasszony alatt. Ennek az Istvánnak fiai László és Miklós magtalanok voltak.

3. János. Ez is zágori gróf és bán. István és János nevü fiai maradtak, kik alább fognak emlittetni.

4. László. Ennek Zsigmond nevü fia maradt. Erről a Zsigmondról mindjárt lesz szó.

Bánffy Zsigmond. (Lindvai). Miklós bánnak László nevü fiától való unokája. Ez a Zsigmond némely atyjafiaival a zágrábi püspöknek a Muraközben holmi jusait kezdette háborgatni, melyért őt Zsigmond király egy 1398. eszt. költ levelében megdorgálta s megintette. Felesége Salamonvári János leánya, Beatrix volt, kitől három leányt nemzett 1. Dorát, Forgách János feleségét. 2. Sárát, a ki valamelyik Bánffyhoz ment férjhez. 3. Katalint Osth vagy Ost János házastársát.

Bánffy János. A felebb irt Miklós bánnak harmadik fiától Jánostól való unokája. Ennek a Jánosnak Borbála nevü leánya Felsőlindvai Széchy Miklóshoz ment férjhez.

Bánffy István. A legközelebb emlitett Jánosnak testvérbátyja. Három fiú atyja volt ez az István, ugymint: Lászlóé, Istváné és Pálé. A két utolsóbbról mindjárt lesz szó.

Bánffy István és **Pál.** (Alsó-lindvai). Mindketten a közelebb irt Istvánnak fiai. Ifjukorukban Zsigmond királynak ellenségei voltak, és ő helyébe Nápolyi Lászlót igyekezték a királyságba beiktatni. Ezen az okon 1402. eszt. Zsigmond némely cseheket küldött ő ellenök. Ők

birták akkor Pápa várát, és a csehek először is azt fogták ostrom alá. Hogy a Bánffyak azoknak ellenállhassanak, Káldy Györgyöt és más körülbelől lévő nemeseket hitták a magok segitségére; de mi lett a dolog kimenetele, nem tudhatni. Az bizonyos, hogy ők idővel Zsigmond hüségére visszaállottak, és mikor Zsigmond 1431. eszt. Mailandban, 1433. eszt.pedig Rómában császárnak koronáztatott, Pál a maga embereivel mindenütt nyomba követte őt, még pedig hihető, hogy a maga költségén, és ő érette sokszor veszedelmeztette életét, mikor a florencziek és mások Zsigmondnak lest vetettek. A római koronázáskor egy drága aranyos övet ajándékozott neki Zsigmond, melyet maga kötött fel az ő oldalára. Rómából Bazileába (Bazel) a közönséges gyülésre, onnan haza Magyarországra, innen Csehországba kisérte Zsigmondot mint lovászmester, a Husz János tudományának s követőinek kiirtására 1436. eszt. Sokat fáradozott és szolgált ott nevezetesen annak a várnak megvételében, melyet Rohacz nevü husszita egy hegyen csináltatott és Sionnak nevezett. Minekutána ez a vár kézre került, Zsigmond Rohaczot ötvennegyed magával felakasztatta. Ebben az utjában Prágában ajándékozta Zsigmond Pálnak Bolondócz várát, Trencsén vármegyében, mely a férfimag nélkül elhalt Stiborról szállott vala a királyra, különbenis a Stibor leánya Katalin lévén a Pál felesége, és erről a várról neveztettek azután az ő maradéki Bolondóczi Bánffyaknak.

A mi Istvánt illeti, ő Albert király halála után Ulászlóhoz állott, ki őt a Cillei gróf Ulrik ellen állitotta ki, a kinek seregével Szombathelynél meg is ütközött, és ott őt az Ulrik vezére Vitovecz elfogta, táborát szélyelszórta 1441. eszt. A Rigómezején esett el 1448. eszt. Jakab és Miklós nevü fiakat hagyván hátra.

Pál kötelezte volt magát Julián kardinálnak a törökök ellen való hadra 1444. eszt., és így talán jelen volt a várnai veszedelemben. Thuróczi azt irja, hogy Pál Hunyadi László megöletését 1457. eszt. a királynál igen nagyon eszközlötte; azután két esztendővel Mátyás királytól Fridrik császárhoz pártolt, de azután visszaállott, és Mátyás király mellett kezességet vállalt 1468. eszt. az ország előtt az iránt, hogy a mely adót akkor Mátyás az országra vetett, azt nem fogja több esztendőben kivetni, és azt szokássá s törvénynyé változtatni. Pálnak első felesége, a már emlitett Stibor Katalin volt. Második pedig a hires gubernátor Szilágyi Mihály özvegye Báthori Margit. Az elsőtől maradtak ilyen gyermekei: 1. Dora, a ki Rozgony Jánoshoz. 2. Erzsébet, a ki Kanisay Györgyhöz. 3. Borbála, a ki Széchy Miklóshoz. 4. Katalin, a ki Báthori Miklóshoz ment férjhez. 5. János, a kit bizonytalan mi okon neveztek Sisaknak.

Bánffy Miklós. (Lindvai.) Annak az Istvánnak fia, a ki Rigó mezején esett el 1448. eszt. Mátyás király idejében sok ideig pozsoni főispánságot viselt. Oda járt 1467. eszt. a moldvai vajda ellen való hadra Mátyás királylyal, és ott magát oly vitézül viselte, hogy azért némely falukat is nyert, azután a cseh hadra is elment. A kalocsai érsekkel őt küldötte Mátyás 1474. eszt. Nápolyba, hogy ott neki Beatrixet feleségül kérje meg. A mailandi herczeghez is járt követségbe már azelőtt; sőt Nápolyba is; de még akkor nem Beatrix iránt. Ő volt Mátyásnak Bécsbe egyik utitársa 1477. eszt. Lásd Czobor Mihály. Ugyanazon esztendőben elkisérte Mátyást az ausztriai hadra, de a békét is ő csinálta meg Mátyás és Fridrik császár között, Szapolyay Imrével és másokkal, még abban az esztendőben.

Azután tiz esztendővel, mikor ismét Stiriában hadakoznék Mátyás mellett, bizonytalan micsoda okon, Mátyás fogságra tétette, de csak hamar szabadon bocsátotta, és talán ebből kerekedett az a nagy historia, melyet alább a Cseneházy Benedek név alatt lehet látni.

Mátyás halála után, jelen volt Pesten az Ulászló választásán 1490. eszt. Azután négy esztendővel elkisérte volt Ulászlót Lőcsére, és mikor ott elvált Ulászlótól Albert, az ő öcscse, egy darabig Miklós kisérte azt el hatszáz lovassal. Az Ujlaky Lőrincz ellen való hadban ő volt egyik vezér. Lásd Czobor Imre. Főkomornyik fővel 1501. esztendő tájban halt meg. Felesége a sagani herczeg leánya, Margit volt, kitől a következő gyermekei maradtak. 1. János, 2. Borbála, a ki először Reichenburg Kristófhoz, másodszor Stubenberg Gáspárhoz ment férjhez, 3. Sára Erdődy Péter házastársra, 4. Jakab, a ki 1488. eszt. született. 5. Ferencz, a ki 1521. eszt. hagyta özvegyen Eckartsan Annát, 6. Petronella Ostfi Ferencz Felesége. A Miklós özvegye Sagani Margit, Hampó Jánossal lépett mósodik házasságra.

Bánffy Sisak János. (Lindvai és Bolondóczi). A felebb irt Pálnak, Stibor Katalintól való fia. Hibásan irja ezt Jakabnak Istvánffy. Főpohárnok volt 1514. eszt., mikor Szapolyay János vajdával Temesvárnál a paraszt kuruczokat megverte. Azután egynehány nappal, ujra elszélesztette azokat a kuruczokat, a kik Apáthi körül összegyültek vala. Lásd Lőrincz. Temesvárnál a többek közt azzal tette magát érdemessé, hogy Drágfy Jánost, a ki alól paripáját kilőtték vala, és a ki már közel volt ahoz, hogy a kuruczok vagy megöljék, vagy elfogják, ez a Bánffy János szabaditotta meg azoknak kezétől, melyet igy ad elő Taurinus István, azon hadról irt hatodik könyvében:

Hunc ubi plagatum, multoque cruore madentem
Bánffyus aspexit; comes et vinctissimus illi

Gentilis, veri nec dissimulator amoris;
Non impune sinit socium cecidisse, citatum
Pulsat equum, plebemque feram mucrone cruento
Propulit, et mecum tibi sint certamina, dixit. cet. . . .

Első felesége Szomszédvári Henning Margit, második pedig Fuisi Katalin volt. Ezektől lettek ilyen gyermekei: 1. Zsigmond, a ki 1522. eszt. virágzott, 2. Lőrincz, 3. Antal, 4. Ferencz, 5. Dora, a ki első férjének, Tarczay Miklósnak a mohácsi veszedelemben történt halála után, Loboczki Mátyás nevü lengyel urhoz ment férjhez. Lásd Dóczy János.

Bánffy János. (Lindvai.) A felebb irt Miklósnak Sagani Margittól való fia. Verőczei főispán és palatinus. Jelen volt a mohácsi szerencsétlen hadban, melyből valami nehezen kiszabadulván, fogadása szerént keresztelő szent Jánosnak tiszteletére Lindván egy templomot épittetett. Hatalmas és tántorgás nélkül való pártfogója volt ő Szapolyay János királynak, első Ferdinánd ellen. Ő tőle küldötte el Szapolyay 1527. eszt. Horvátországba a dombrói diétára azt a végzést, melyet 1505. eszt. a Rákos-mezei diéta készitett vala. Ugyanazon esztendőben ott volt Varasd alatt, mikor ott Frangepán Kristóf elesett, kinek halála által annyira megrettentek a horvát urak, a kik még eddig Szapolyay részén voltak, hogy a körös-vásárhelyi diétán Bathyány Ferencz azokat mindnyájokat Ferdinándhoz hajthatta; az egy Bánffy János volt harmad, vagy negyed magával, a ki ekkor is megmaradt Szapolyay mellett. Ezen az okon a budai diéta proscripcziót rendelt neki, ha Katalin napig ő is Ferdinándhoz nem állana, de ez a kemény végzés nem vonhatta őt el Szapolyaytól. Mondják, hogy az ő felesége a földre borulva kérte őt, hogy gyermekeit jobbágyságra ne jutassa; de ő csak azt felelte, hogy a jó embernek nincs több egy hiténél. Azért mondotta ezt a verset egy valaki ő felőle:

Si virtus, si cana fides, vel in hoste probatur:
Bánffyus austriacus vir pretiosus erit.

Hogy meghalotta 1529. eszt., hogy Szapolyay Lengyelországból visszajött Magyarországra, ő is Tahy Jánossal s Márkus Péterrel katonákat szedett, és először Zágráb felső városát ostromlotta, onnan pedig szent Erzsébet vára alá szállott, melyet akkor Móré László

birt. Ugyanebben az esztendőben ő nála volt Kapronczán egy kevés ideig fogságban Perényi Péter. Magyarországi palatinussá tette őt Szapolyay 1530. eszt. a budai gyülésen, Brodarich István, Czibak Imre, Szent-Györgyi Farkas, Verbőczy István, Pesthényi Gergely, Nádasdy Tamás, Ártándy Pál az erdélyi vicevajda, Bethlen Elek s mások jelenlétében; noha még a régi törvényes palatinus Báthori István életben volt, de Ferdinándnak kedvezett. Nem sokáig viselhette a palatinusságot; mert az ő feleségét Szapolyay egy bizonyos levélben, már 1534. eszt. özvegynek nevezte. Révay azt irja, hogy a maga kapronczai várában halt meg. Verőczét is ő birta. Az ő felesége Margit, annak a Székely Jakabnak leánya volt, a ki Stajerországban Ormosd és Borlin várát bírta. Ettől a Margittól maradt István nevű fia.

Bánffy Antal. (Bolondóczi.) A felebb írt Sisak Jánosnak fia. Ez is mindenkor hűségesen követte Szapolyayt a közelebb leírt Jánossal, és a budai diéta őt a felség ellen való vétek büntetése alá rekesztette 1527. eszt., ha Katalin napra Ferdinándot nem ismerné urának. Felesége Dersffy Potencziána volt.

Bánffy Boldizsár. Lásd Tallóczy.

Bánffy István és **László.** (Lindvai és Bolondóczi.) István a felebb írt János palatinusnak Székely Margittól született fia, László pedig Sisak János fia volt. László ott volt Pest ostromlásában 1542. eszt. Lásd Cseh Gábor. Ugyanazon esztendőben vették el a törökök Kapronczát. Ez az István ott volt Bécsben 1543. eszt., mikor ahoz a törökök közelgetnének, és azt Bocskay Ferenczczel s másokkal együtt ő is oda hagyta. Mindketten oda jártak Genuába Balassa Jánossal 1552. eszt. István 1554. eszt. lett Ferdinánd királynak főasztalnokjává. Őt küldötte volt Ferdinánd 1556. eszt. Erdélybe, hogy Dobó István vajdával másokat is, s nevezetesen a szászokat, igyekezzenek megtartani Ferdinánd hűségében; de azok azt felelték, hogy ők kénytelenek a Szapolyay János özvegyét Izabellát befogadni, és azt magok királyasszonyának ismerni. István és László együtt mentek Pozsonba hetvenkét lovassal 1563. eszt. a Maximilián koronázására, a holott is László vitte Dalmáczia zászlóját a koronázandó herczeg előtt. Mindketten együtt táboroztak Maximilián királylyal Győrnél 1566. eszt., a mikor már László főkomornyik volt. Istvánt országbirájává tette volt Maximilián 1567. eszt. Országh Kristóf helyébe, de azt kevés napok mulva, halála történvén, Báthori Miklósra hagyta. A mi Lászlót illeti, ő valamint hihetőleg eddig is, ugy ezután is minden országgyű-

lésen jelen volt, és ott, hol az ország határainak megvizsgálására, hol a pereknek eligazitására rendeltetett ki a rendektől. Főlovászmesterré 1574. eszt. lett, mely hivatalt tizenkét esztendeig u. m. 1586. eszt. viselte, a mikor aztán meghalt. Háromszor lépett házasságra. Először Keglevich Annával, Hampó Gáspár özvegyével; másodszor Somy Borbálával; harmadszor Zay Ferencz özvegyével, Mindszenti Katalinnal. A két elsőbbtől két leánya és ugyanannyi fia lett. Anna Majláth Gáborhoz, Erzsébet pedig Nagytábori Rattkay Györgyhöz ment férjhez. Fiai közől az öregebb Pál, a török hadban esett el, az ifjabb János, 1595. eszt. hagyta özvegyen s gyermek nélkül Forgách Margitot, és így ő benne a Bolondóczi Bánffyaknak magva szakadván, azoknak jószágai a Lindvai Bánffyakra szállottak. István felesége Országh Magdolna volt, kitől a következő gyermekei lettek: 1. Anna, a ki 1544. eszt. született és idővel Révay János felesége lett. 2. Magdolna, Maróthi Mihályhoz ment férjhez. 3. Katalin. 4. Miklós. 5. Gáspár.

Bánffy Miklós. A közelebb írt Istvánnak, Országh Magdolnától 1547. eszt. született fia. Huszonhárom esztendős korában adta magát házassági életre, Nyalábi Perényi János özvegyével, Zriny Orsolyával, kitől négy magzatot nemzett: 1. Istvánt, a ki 1571. eszt született. 2. Katalint, a ki először Szarvaskendy Sibrik Istvánnal, másodszor pedig Ujfalusy Jánossal élt házasságban. 3. György. 4. Kristóf.

Bánffy Gáspár. Ez is Istvánnak Országh Magdolnától való fia, kinek Gersei Pethő Katalintól számos gyermekei lettek. 1. Ferencz. 2. István. 3. Mária, Rimaszéchi Széchy Miklóshoz. 4. Magdolna, Konszky Gáspárhoz. 5. Zsuzsanna, Pinnyei Istvánhoz. 6. Orsolya, Vragovics Boldizsárhoz. 7. Katalin, először bizonytalan micsoda Tamáshoz, másodszor Bathyány Ferenczhez. 8. Judith, Nyáry Miklóshoz mentek férjhez.

Bank vagy **Bankbán.** Második András király idejében főispán, dalmát- és horvátországi bán, sőt palatinus is volt 1213. eszt. András király feleségének Gertrudnak négy testvére volt, ugymint: Berthold a kalocsai érsek, Eckbert bambergi püspök, Otto tiróli herczeg, Henrik istriai márkio. Ezek közől valamelyik egykor a királyi udvarban mulatván, meglátta ott a Bank palatinusnak igen szép feleségét, és abba annyira beleszeretett, hogy azt, a mint irják, erőszakosan megszeplősitette, melyet az asszony a maga férjének elpanaszolván, az annyira felindult, hogy némely összeesküdt társaival a királyi udvarba berohant, és mivel a királynét tartotta bordélygazdasszonynak, azt kegyetlenül megölte. Lásd Gertrud. Azonban sokkal hihetőbb

az, hogy ez az erőszakos paráznitás, csupa költemény volt, melyet csak azért talált fel Bank, hogy maga mellé több gyilkost kaphasson, és mások előtt gonosz cselekedetének valami mentő színt adhasson. Az ő királyiház ellen való gyülölsége soha azóta el nem aludt, mióta András király ő tőle a bánságot elvette, és azt Gertrud kedvéért, a már emlitett kalocsai érsek Bertholdra ruházta vala. Ezen gyilkosság előtt már két vagy három esztendővel is igyekezett Bank más királyt hozni András helyett, Gertrudra való boszúságából. Banknak gyilkos társai a többek közt Péter és Simon bán voltak. Péter a következett éjjel elvette jutalmát, mert őt is megölték; Simontól a király minden jószágát elvette; Banknak mi büntetése lett? nem bizonyos. Némelyek ugy tartják, hogy engedelmet nyert Andrástól, mely ha ugy lett volna is, de annyi bizonyos, hogy legalább negyedik Béla király alatt, megbüntettetett, mely azon királyi levélből tetszik meg, melynél fogva Ujfalu és Jernye nevü falukat, Sáros várához nem messze, Béla egy Merse nevü vitéznek ajándékozott, a ki magát a bolgárok ellenvaló hadban igen jelesen viselte, Miklós pedig a testvére ugyanott elesett. Ezek a faluk Bankbánéi voltak, és ő tőle vétettek el: terram quae a Bankbano, infidele nostro ad nos fuerat devoluta, ezek a diplomában a Béla szavai. A diploma 1262. eszt. kelt. Ha tehát felteszük is, hogy András őt nem bántotta; de kétség kivül a fiára Bélára bízta, (mint Dávid Joábot és Semeit Salamonra) hogy ne engedje, hogy megőszülvén, békességgel menjen Bank koporsóba, melyet Béla uralkodása elején mindjárt véghez is vitt.

Bank Pál. Erdélyi vicevajda volt első Ferdinánd alatt. Minekelőtte Erdély Ferdinánd kezére került volna, igen kedves embere volt ez a Pál a híres Martinuzzi György püspöknek; de mikor megtudta, hogy György püspök ki akarja Szapolyay János özvegyét Izabellát Erdélyből beszélni, a püspököt oda hagyta, a mint Tinódi Sebestyén irja. Igen nehéz tehát azt elhinni, a mit Istvánffy ír, t. i. hogy ez a Bank Pál is együtt munkálódott volna a György püspök kedvéért Lippa alatt az Uloman basa számára való szekér keresésben, és annak elköltöztetésében. Az sokkal bizonyosabb, sőt egészen világos dolog, hogy mikor György püspököt, vagy inkább már akkor érseket 1551. eszt. 17. decz. Casztaldó megölette; már akkor Bank Casztaldó mellett ugy volt, mint Ferdinándnak igen buzgó követője, és akkor mindjárt hevenyében ment Szamosujvár alá, hogy ott a György kincseit elfoglalja; de akkor első kérésre az ott való kapitány Csáky Pál, őt oda be nem bocsátotta; ő tehát nem tudván még

micsoda szívvel fogják az erdélyiek a püspök halálát szenvedni, akkor Csákyt tovább nem erőltette. Vicevajda volt már 1552. eszt., a micsoda hasznot tett, így írja le Tinódi Sebestyén:

1. Lőn ez időközbe, ben Moldva földébe
Illyés vajda készüle ötven ezeren.
Törökkel, oláhhal, Erdélynek földébe,
Rablást és égetést tegyen király földébe.

2. El-beüte az Ojtoson hamarsággal,
Toria városánál szálla táborával,
Onnat száguldót bocsáta szertartással,
Háromszék aljába járnak nagy nyargalással.

3. Szépsi, Kizdi és Orbai szék aljába,
Hermann, Prasmann városa lőn felgyujtásba;
A föld népe mindenfelől nagy futásba,
Török, oláh járkál szabadon az országba.

4. Ebbe hogy híre lett két vicevajdának,
Edenffy Lászlónak és az jó Bank Pálnak,
Ország negyedrészével ők támadának,
Kolos, Doboka, Ozd, Kikellő indulának.

5. E dolgot a törökök mikoron megérték;
Megvárni nem merék; ők futamást vőnek;
Szepsit, Kedit, Orbait, rablák, égetik,
Nagy sok kárt tövének, avval ők kimenének.

6. Jó Edenffy László, Bank Pál sietének,
Őket a havasig erősen kergeték,
Sokat levágának, kiket érhetének,
A terhes törökben, havasokban vesztének.

7. Péter vajda fia Illyés ezt mivelé
Hívségét (török) császárnak ő evvel jetenté,
Azonba Temesvár, Losonczi elvesze s. a. t.

Bankó. Ibraim fia. Ennek ajándékozott negyedik Béla 1263. eszt. Veszprém vármegyében egy Tót-Ráda nevü pusztát, Jakabnak a maga fegyverhordozójának kérésére.

Bánó György. Sáros vármegyéből való, Báthori István erdélyi vajda udvarában szolgált, kit a lengyelországi királyságra is elkisért; hű szolgálatjáért 1576. eszt. 18. aug. Varsóban költ levele által erősitette meg Báthori István az ő s testvére nemességét.

Baracskay Mátyás. Auránai perjel lett 1521. eszt. Beriszló Péter helyébe, mely hivatalra akkor Tomory Pál vágyik vala.

Baracskay Pál. Szapolyay János követője volt Ferdinánd ellen. Ő reá bizta volt Szapolyay Trencsén várát és Kosár Benedekre, a kivel ő azt derekasan is ótalmazta 1528. eszt. Katzianer János ellen, mindaddig mig a vár tetejét Katzianer egészen leégettette, és a puskaporos torony is felvetődött, akkor aztán kivált Török Bálint kérésére azt feladta, olyan feltétel alatt, hogy a várbeliek a mijök megmaradt, azzal oda mehetnek, a hova nekik tetszik.

Baranyi Bernárd. Második Lajos alatt adószedő és főkamarás volt 1526. eszt., mikor a lőcseiektől négyszáz forintot vett fel, melyről a királynak maga keze alólirásával megerősitett levelet adott nekiek, mivel akkor rendes kincstartó nem volt. Ugyan akkor küldötte őt Lajos király Morvaországba, hogy ott a török ellen való segitséget sürgesse. Ezen utjára négy egész forint adatott neki költségül. Lajos halála után Ferdinándot követte, és annak főkamarása volt 1527. eszt., a mikor attól a lőcseiekhez s másokhoz levelet hozott az iránt, hogy ne Szapolyay Jánost, hanem Ferdinándot ismerjék magok királyának. A Ferdinánd irása mellett ott volt a Báthori István palatinusé és Thurzó Eleké is.

Bárdi István. Azt a győzelmet, melyet Tomory Pál 1524. eszt. Ferhát basától nyert, nagyobb részt ennek az Istvánnak lehetett tulaidonitani, mert ő keritette körül Ferhát basát és ő ölte azt meg. Ezen az okon ő tőle küldötte el Tomory Budára Lajos királyhoz a nyert negyven zászlót s egyebeket. A király őt mindjárt az arany sarkantyús vitézek közé tette. Mikor ezt megköszönte volna, kezét kardjára tette és a többek közt azt a szót találta ejteni, hogy nincsen az országban több két embernél, a kit kardjával általütni kész ne volna a királyért. Ott halgatta ezt a szót Ujlaky Lőrincz herczeg másokkal együtt, és mindnyájan gondolkoztak róla, hogy ki volna az a két ember? Ugy gyanakodtak, hogy talán Szapolyay Jánost és Györgyöt érti, és mindnyájan megneheztelték ő reá. Mikor visszament Bárdi Kalocsára, derakasan állott a rabok és egyéb nyereség kótyavetyéje. A mely rabszolgát ő akart megvenni, ugyan arra tette volt a czélt Bosnyák Tamás is. Mindaddig verték egymásra a rabszolgát, hogy egyszer kardra keltek, és Bárdi Bosnyákat agyon vágta. Mind Lőrincz herczeg, mind más roszakarói sürgették a királyt, hogy ő reá törvényt szabasson. Felkerestette tehát őt Tomory, és nem sokára fejét vették.

Báróczy Mihály. Veszprém vármegye küldöttje volt a budai

diétára, mikor Hunyadi János gubernátorra bizatott Buda vára 1447. eszt. Társai Perduk István, Ácsi András és Bél Domokos voltak.

Baski Péter. A szepesi vár kapitánya volt 1443. eszt., mikor Rozgony Simon más főemberekkel a Szepességre ment Giskra János ellen; de a várnak igen roszúl viselte gondját; mert a csehek abba belopakodtak, azt elfoglalták, és a szepesi káptalannak, és sok nemesnek leveleit, melyeket nagyobb bátorságnak okáért, oda a Szent Márton templomába tettek vala le, felprédálták; a mint azt Karácsonmezei Miklós, szepesi kanonok, protestatio formában jelentette be az egri káptalannak 1447. eszt.

Basó vagy **Bacsó Mátyás.** A Szapolyay János részén lévő Tornallyay Jakab kapitánya volt Murány várában. Lásd Bebek Ferencz. Istvánfalvánál egy csatában elfogta őt Nyáry Ferencz, (a mikor Mátyás jobb kezét is elvesztette) és őt Ajnácskőre vitte fogságba 1531. eszt. 18. sept.; de ő onnan kiszabadult és ismét murányi kapitány volt 1535. eszt. Lásd Koczka Péter és Miklós.

Ez időtől fogva, nem egyébben, hanem csak abban foglalatoskodott Basó, hogy Murány körül orozott, nyúzott, fosztott, gyilkolt, ugy hogy ott körülbelől, sem a kereskedők és kalmárok, sem más utasok bátorsággal ő miatta nem járhattak. Még inkább elmerült ő a latorkodásban Tornallyay Jakab halála után, a ki őt a maga négy esztendős egyetlen egy fiának tútorává tette vala. Nem csak magyarokból, hanem oroszokból és lengyelekből is állott az ő tolvajcsoportja, melylyel ő Sziléziába, Moldvába és Lengyelországba is bátorkodott prédára kicsapkodni. A királyi tiltó parancsolatokat csak gúnyolta. Ez volt az oka, hogy 1548. eszt. a pozsoni diéta ő iránta azt végezte, hogy Ferdinánd király, mind más ilyen uton álló tolvajokat, mind nevezetesen Basót fogassa el, és őt ölesse meg. El is küldötte ő ellene és Balassa Menyhért ellen Ferdinánd gróf Salm Miklóst egynehány magyarral, a Gömör és Nógrád vármegyei nemesekkel, egynehány spanyol s némettel, ugy hogy a gróf ereje, közel tizenöt ezer emberből állana. Elébb Balassa várait foglalta el a gróf, azután ment Basóra Murány alá. Három oldalról, napkelet, napnyugot és észak felől kezdette a gróf lövetni a várat, kinek Basó igen hatalmasan felelgetett vissza. Mindazáltal, mintha megérzette volna jövendő veszedelmét, alkudozni akart a gróffal. Két testvére, ugymint Márton és Demeter voltak ő vele a várban. Mártont küldötte a grófhoz, ki által magát mentegetvén, magának kegyelmet kért, egyszersmind pedig azt is kivánta, hogy a király Murány várát örökösen adja neki, azonkivül bizonyos számu lovasok és gyalogok tartására

is rendeljen zsoldot. Az illetlen kivánságokat a gróf visszavetette, és Mártont jól megkorpázva bocsátotta el magától. Irják, hogy még az ostrom előtt megszagolván az illatot, a Szapolyay János özvegye, Izabella pártfogását is koldulta, de mivel az Murány várát kivánta ő tőle, az alkú félbeszakadt, annyival inkább, hogy maga Basó is épen azt akarta a reá bizott árvától eltőkiteni, a ki felől a grófnak is azt hazudta, hogy már meghalt Lengyelországban. Azonban a gróf a vivást mindcsak folytatta. A vár ellenében egy kősziklán volt egy kastély, melyet Basó épittetett, most pedig katonákkal megrakott. Ezt vette meg először valami nehezen a gróf, és azután onnan is ágyuztatta a várat. Reárohanás által is igen vakmerő próbát tett azon, a mikor egyebek közt, a már emlitett Márton is nehéz sebet kapott, melyet az orosz és oláh katonák látván, arról kezdettek gondolkodni, hogy a várat feladják. Hogy ezt Basó a maga testvéreitől megtudta, jó idején elillantott harmad magával, egy titkos ajtón; a gróf emberei pedig, az oroszok s oláhok által megnyitott kapukon berohantak, és Basónak minden hamisan keresett kincsét felprédálták. Midőn Basó a hegyek és erdők közt fel s alá bódorogna, egy juhászhoz akadt, a kivel azelőtt a fosztogatásban egy kézre dolgozott vala, azt sok igérettel megkérte, hogy őt Lengyelország határáig vezesse el; de a juhász hirtelen elöszólitja három testvérét, azokkal a Basó két utitársát hirtelen agyonveri, magát pedig Basót kötözve a grófhoz visszavezeti. Voltak olyanok, a kik azt javasolták a grófnak, hogy Basót kinosabb halállal ölesse meg, mint a többi kézre került társát, és vagy kerékben töresse meg, vagy négy felé vágassa; de a gróf elégnek tartotta az ő két testvérének és még tizennégy társának fejeit szeme láttára elüttetni, utoljára pedig az övét csapatni el. Az ő Farkas nevü fiát a gróf magával elvitte, de nem sokára minden jószágait visszaadván, azt haza bocsátotta. Mások ugy irják a Basó kézre kerülését, hogy ő egy Thürgarten nevü faluban egy orosz ember komájához ment volna jó reménység alatt, ki is őt megszenvedte ugyan egy éjjel magánál, de más nap lóra ültette, még pedig arczczal annak farka felé forditva, és ugy vitte a grófhoz, ki is 7. aug. ölette őt meg.

Bátor Opos. A mint tartják a Báthori nagy familiának elei közől, Salamon király idejében erős és megrettenthetetlen bátorságu vitéz volt. Kétség kivül bátorságáról ragadt reá a Bátor név. De ha igaz volna az, a mit irnak, hogy ez az Opos, a Venczellin maradéki közől való lett volna; ugy nem lehetne őt a Báthori familia elei közé számlálni. Ugyanis bizonyos dolog, hogy a Báthori familia nem

Venczellintől származott. Lásd alább Vid. A mennyire tudhatni, első vitézi próbáját Csehországban mutatta Opos 1069. eszt. t. i. a csehek Trencsén vármegyében igen nagy rablást és pusztitást tettek. Salamon Csehországba beütvén, azt sokszorosan visszaadta. Ott volt Salamon seregében Opos is, és ott egy patagoni termetü bajnokkal egy szál kardra kimenvén, azt megölte. Ettől fogva mindég nagy becsületben volt Opos, mind a király, mind a főemberek előtt.

Ott volt Belgrádnál is, mikor azt 1072. eszt. Salamon király ostromlotta. Három erős vakmerő szerecsen szokott volt ottan-ottan a várból kiütni, és a magyarokban sok kárt tenni. Szerencsére egyiket elejti egy Salamon nevü magyar vitéz, kinek holttestét mikor elakarnák hozni némely magyarok, annak megmaradt két társa, azt nem akarta engedni, és érette vitézül küszködtek. Ezt látván s szégyenelvén a király, hogy nem birnak a két szerecsennel, felkiált és azt mondja: Bár csak a Makkabeusok vére buzdulna fel a magyar katonákban, hogy aláznák meg azt a két szerecsent, és hoznák el tőlök az elesettnek testét. Ezen szóra oda villámlik a két szerecsenhez Opos. György és Bors nevü társaival, azokat azokkal megszalasztja, és maga egész a vár kapuig kergeti azokat, mig társai a holtat elvitték. Lövöldöztek ugyan utána nyilakat a vár falairól, de épen maradt és viszszajött. Mikor Salamon 1074. eszt. Gejza herczeggel megütközött, a Gejza katonái közt volt egy Péter nevü hires vitéz, a ki a maga sárga lován, aranyos sisakban a többi katonák előtt nyargalódzott, és a Salamon katonái közől mindenkit hivott egy szál kardra. Hirtelen kiugrat Opos a maga fakó paripáján, és Pétert épen szivénél láncsával általüti. Ezen neki bátorodván, olyan gyilkolást tett azon hadban a Gejza katonáin, hogy a sok vagdalkozásban karja megmerevedett, és keze a kard markolatához ragadt.

Hüséges volt Salamonhoz szerencsétlen állapotában is, és mikor ugyanazon esztendőben Vácznál Gejza őt megverte, táborát elszélesztette, ez az Opos kisérte el őt Mosonig, az édes anyjához s feleségéhez. Minekutána Henrik császártól segitséget nyert Salamon, és az országba azzal bejött, akkor is mellette volt Opos, és mikor Nyitrát megszállotta Salamon, Opos egyedül egészen a kapuig nyargalt, és ott egy katonát megölt; reá tódultak erre a többi katonák, és a lovát alóla kiölték, s igy gyalog maradt ugyan, de magát mégis kivágta, és a Salamon katonáihoz visszament. Ezen elbámulván a németek, magának a császárnak a dolgot elbeszélik, a ki mindjárt hivatta Opost, őt megdicséri, és Salamontól azt kérdi: valjon van e a Gejza katonái közt sok olyan magyar mint Opos? melyre midőn Sa-

lamon maga gondolatlanságból azt felelte volna, hogy még sokkal jobbak is vannak, azt mondotta neki a császár: ha ugy van a dolog, vissza nem nyered az országot, mig ilyen katonák hadakoznak elleued. Hihető hogy Opos Hont vármegyében lakott, ha igaz az, hogy az ő fia Báth nevü városban, azon vármegyében, egy templomot épittetett, a mint a báthi ekklésia régi levelei tartják.

Bátor. Derék vitéz volt második Béla király idejében, a ki mellett hüségesen hadakozott a lengyelek és oroszok ellen, a kiket Borics hozott volt be ellene. Egy Endre, vagy András nevü magyar főembert, a ki Boricshoz általszökött volt, elfogott, és azt elevenen a királyhoz vitte, melyért nagy dicséretet s ajándékot kapott 1133. eszt.

Báthori András. Ez a Báthori nagy familiának minden kétségen kivül való első tudható törzsöke. Ennek fia volt Bereczk, unokái pedig János, András a váradi püspök, és Lökös vagy Lukács.

Báthori András. A most emlitett Andrásnak Bereczk fiától való unokája, először budai prépost, azután pedig váradi püspök lett 1329. eszt. Első Károly királynak volt egy Kálmán nevü, házasságon kivül való fia, a kit ő papságra szánt. Ez iránt azt bizta volt a pápa 1334. eszt. András püspökre, hogy azt papnak szentelje fel, ámbár még huszonkét esztendős nincsen; ha pedig a törvényes időt eléri, püspöknek is tegye meg. Oda járt András Nápolyba 1333. eszt. Károly királylyal, mikor oda Károly a maga hat esztendős fiát Andrást elvitte, hogy ott királynak koronáztassa. Ugyanazon esztendőben azt kérte volt Károly a pápától, hogy ha az ő nagyobbik fiát Lajost, az esztergomi érsek nem akarná magyar királynak megkoronázni; szabad legyen azt a czeremoniát más akármely püspöknek véghezvinni. Könynyen megengedte ezt a pápa XXII-dik János, és a kalocsai érsekre, a zágrábi pöspökre és erre a Báthori Andrásra bizta, hogy Lajost ők koronázzák meg, ha hogy azt az esztergomi érsek vagy nem akarná cselekedni, vagy betegsége s távolléte miatt nem cselekedhetné, vagy pedig az érseki szék üres volna. Szent Annának a Boldogságos szüz Mária anyjának tiszteletére, a szent Klára apáczáinak számára 1340. eszt. egy klastromot épittetett András püspök Váradon a katona városban, először ugyan csak fából, de azután két esztendő mulva kőből, és azoknak ajándékozott Bihar vármegyében egy Szeben nevü, Szántóval határos falut, Báthori Jánosnak és Miklósnak megegyezésével; azonkivül két vizi malmot, egy Luka nevü szőlőnek felét, melynek másik fele a szent-imrei klastromé volt; Szölös mellett, a Zinthe András malma alatt egy jó darab irtás földet; Váradon, a katona városban a hid végén egy telket, a Bikanyaku Jánoséval általellen-

ben, melyet Buon nevü mészárostól tiz márka budai pénzen vett vala, és egyebeket. Maga pedig Báthori András sok jövedelmet visszanyert a király erejével 1342. eszt. Bihar, Zaránd és Békés vármegyékben, melyeket a püspökségtől azelőttvaló esztendőkben némelyek erőszakkal elcsürtek volt. 1345. eszt. halt meg.

Báthori János. András püspök testvére. Három fia maradt ugymint: László, György és István.

Báthori László. A közelebb emlitett Jánosnak legöregebb fia, Szabolcs vármegyei főispán 1351. eszt. Feleségével Pók Annával Kraszna vármegyében egyéb jószágai közt Somlyót is kapta, melyről aztán az ő maradékait somlyói Báthoriaknak hitták. Négy gyermeke volt 1. Erzsébet, a ki Debreczenyi Györgyhöz ment férjhez. 2. György. 3. László. 4. Szaniszló, kitől a Somlyói Báthoriak, másképen Szaniszlófi Báthoriaknak neveztettek.

Báthori Lukács. András püspök és János testvére, és igy ez is Bereczk fia. Ennek a Lukácsnak s emlitett bátyjainak, első Károly király ajándékozta Ecsedet 1325. eszt., azután azt is megengedte, hogy az oda való rétes s mocsáros helyen várat építtethessenek, s hűségök bizonyságául, azt a várat Hivségnek nevezzék. Két fia maradt Lukácsnak: Benedek és Péter.

Báthori Péter. Lukácsnak fia. Az osztályban egyebek közt ennek jutván Ecsed vára, az Ecsedi Báthoriak törzsöke lett. Bereczk és János nevü fiakat hagyott.

Báthori János. (Ecsedi). Péter fia, Lukács unokája, 1400 eszt. virágzott. Szántói Pethő János leányától, Katalintól, számos gyermekei lettek: ugymint egy leánya Orsolya, a ki Ráthóti Gyulaffy Istvánhoz ment férjhez, és hat fia Benedek, Tamás, Mihály, János, Bertalan és István.

Báthori Bertalan. (Ecsedi). A közelebb irt Jánosnak fia. A cseh husszíták ellen való hadban esett el, bizonytalan hanyadik esztendőben.

Báthori Tamás. (Ecsedi). Ez is János fia. Krisztina nevü feleségétől Veronika és Margit nevü leányokat nemzett, kik közől az elsőt Ruszkai Dobó Domokoshoz, a másodikat pedig Kállay Jánoshoz adta férjhez. Fiának Lászlónak özvegyét Potencziánát, Kusalyi Jakchy Péter vetkeztette ki a gyászból.

Báthori István. (Ecsedi). Ez is János fia. Zsigmond, Albert és Ulászló királyok alatt virágzott. Főasztalnok volt 1423. eszt., mikor azon békességlevélnek Késmárkon nevét aláirta, melyet akkor készitett vala Zsigmond király, a lengyel királylyal. 1435. eszt. pedig ország birája volt, mikor azon huszonnégy szakaszocskából álló törvények aláirta nevét, melyek ma is megvannak az ország törvény

könyvében. Albert király halála után, a kitől Buják várát nyerte vala ajándékban, nem az Albert özvegyének Erzsébetnek, hanem Ulászlónak részére állott, mely onnan tetszik meg; mert mikor 1442. eszt. Erzsébet Ulászlóval a békesség felől személy szerént akart volna Esztergomban végezni, azt kivánta, hogy ez a Báthori István is adja levelét neki a felől, hogy ha ő Esztergomba megyen, Báthori neki semmi ártalmára nem fog lenni. A várnai veszedelemben esett el Báthori 1444. eszt., a hol ő a király zászlóját hordozta, melyet ugy bíztak volt ő reá, mint különösen tapasztalt, erős és bátor vitézre. Három feleségéről irnak, hogy lett volna: első a Somosy familiából; második Buthkai Borbála; harmadik Kistapolcsay György leánya Orsolya. Ezektől hagyott nyolcz gyermeket, ugymint: 1. Istvánt, az erdélyi vajdát. 2. Andrást. 3. Lászlót, a Szatmár és Zaránd vármegyei főispánt, kinek Berzeviczy Erzsébettől semmi gyermeke nem maradt. 4. Pált, a ki teljes életében néma volt. 5. Tamást, kinek egy leánya a Szokoly házba ment férjhez. 6. Miklóst, a püspököt. 7. Katalint, Marczaly György feleségét, kiről férjének s fiának Lászlónak halála után a Marczaly familia jószága, a Báthoriakra szállott. 8. Margitot, Horoghszeghi Szilágyi Mihály házastársát.

Báthori Margit. A Várna alatt elesett Báthori István leánya, Horoghszeghi Szilágyi Mihály felesége, kitől semmi gyermeke nem maradt. Minekutána férjének Konstantinápolyban fejét vették, Margit önkényt visszaadta 1561. eszt. Mátyás királynak mind azokat a várakat s városokat, melyek férjéről reá maradtak; de Mátyás az ő férjének érdemeit illendő tekintetbe vévén, Diód várát Erdélyben, minden jövedelmével együtt, ingyen meghagyta az ő kezénél holta napjáig; Világosvárát, Turt és Tisza-Varsányt pedig, neki bizonytalan ideig hétezer arany forintban zálogba vetette. Második férje Lindvai Bánffy Pál lett 1464. esztend. Lásd Kanisay György.

Báthori Miklós. (Ecsedi). Margit testvére, először szerémi, azután váczi püspök 1475. esztendőtől fogva. Ifju korában Olaszországban tanult, és ugyanott a theologiát közönséges helyen tanitotta is. Az ékesenszólásról helyesen itélni tudó Bonfin, őt igen nagy orátornak nevezi. Galeotus Martius pedig, a ki őt szinte ugy személyében ismerte mint Bonfin, azt irja róla, hogy az ő tudományát még a legelmésebb, philosophusok is bámulták. Továbbá azt irja róla: hogy ő a főrendek gyülésébe is mindenkor szokott valami könyvet vinni, melyet ha ideje volt olvasott, mig mások egyéb beszéddel töltötték az időt. Ezen cselekedetéért, még akkor a tudományokhoz keveset értő világi urak, őt nem egyszer kinevették. Egykor Galeotus láttára s hallattára

esett ez Miklóson Budán, mikor Cicerónak a tuskuláni kérdéseit olvasgatná. Ezt Mátyás király észrevévén, a főrendekhez fordul, és Galeotus hallattára ezt mondja nékiek: Ne nevessétek azt, a mihez ti nem értetek. Tudatlanság tetszik abból ki, hogy ti ezt a püspököt csufoljátok. Nem hallottátok e valaha, hogy volt Rómában egy Cátó nevü igen bölcs ember? a kinek Utikában történt halálát, még az a Julius Caesar is fájlalta, a kinek ő örökös ellensége volt. Ez a bölcs, tudós és mindenek előtt nagy tekintetü Cátó, a heverést vétkek kútfejének tartván, a római tanácsban mindég valamit szokott olvasgatni. Galeotusnak pedig ezt mondotta Mátyás: Ugy tartom, hogy ez a Miklós püspök neked valaha tanitványod és lakó társad volt, a ki a tudományokat ennyire szereti. Ezt helyesen cselekszi, mert Szent Pál is azt mondja, hogy a püspöknek, doktornak, vagy tanitónak kell lenni tanitani pedig nem tud, a ki tudatlan; ugyde a tudomány onnan felől adatik, vagy munka és fáradság által kell azt szerezni. Hogy ez a Miklós Mátyás előtt nagy kedvességben volt, onnan is megtetszik, mert neki a jus patronatust általadta volt. De ez a kedvesség nagy fogyatkozást szenvedett 1484. eszt., a patronatusi jussal való valami visszaélés miatt; a mikor aztán Mátyás ezen jus felől adott levelét visszavette, arról a pecsétet leszakasztván, azt összetépte. Mindazáltal nem sokára megengesztelődött Mátyás, és őt a maga tanácsosai közé számlálta. Nem egyszer kérte Miklós Galeotust, hogy irja meg Mátyás király életének históriáját; de vajha maga a püspök fogott volna ahoz, mivel az ő tőle jobban kitelt volna, mint akármely külföldi embertől. A nógrádi várban sok szép épületet csináltatott. Mátyás halála után Ulászlóhoz ragaszkodott, és annak száz katonát adott Albert ellen 1491. eszt. Azután három esztendővel kilenczszáz forintot fizetett a királyi kasszába, csak hogy a katona állitástól s a táborba való meneteltől ment lehessen. Ő volt Ulászlónak egyik elkisérője Prágába 1497. eszt. Halála 1506. eszt. történt. Ez az epitáphiuma:

Nicolaus Báthor jacet hoc sub marmore praesul,
    Gloria qui sanctae religionis erat.
Quiquid habent legum speciosa volumina, norat,
    Noverat et quidquid pagina sacra docet.
Historias omnes celebravit carmine vates,
    Lingva latina sibi, graecaque nota fuit.
Te regina poli, coluit, tibi nobile struxit
    Hoc opus, obsequio praemia redde pio.

Scilicet hanc animam, posito jam corpore, virgo
Angelico socies, perpetuesque choro.

Báthori István. (Ecsedi.) Miklós püspök testvére, hires vitéz és főasztalnok. Erdélyi vajda és ország birája Mátyás király idejében. Mikor Mátyás prágai fogságából kiszabadulván királynak haza jött, ez az István is eleibe ment neki Sztraznicz városáig, és ott ő is kezességet vállalt Mátyás mellett az iránt, hogy a cseh gubernátor leányát el fogja venni. Az erről szóló levélnek főasztalnok fővel irta alá a maga nevét. Majd minden hadakozásban jelen volt Mátyással. Lásd Suchla. Nevezetesen oda járt vele Erdélybe és Moldvába 1467. eszt., és ott a bányai veszedelmet egyik ő háritotta el a magyarok nyakáról. Ország birája volt már 1473. eszt., mikor Nissa (Neisse) és Opolia (Oppeln) városaiba oda járt, hogy ott a lengyel követekkel békességet csináljon a pápa követe előtt; de mind a két helyen haszontalan esett fáradsága. Ott volt Mátyással Szabács megvételénél, ő volt egyike azoknak, kik haza hozták Beatrix királynét a Mátyás feleségét, ő üzte ki gyalázatosan a török császárt Moldvából, ő vetette ki az oláhországi vajdaságból Bazarádot, a kit oda a török császár állitott vala be, és annak helyébe azt tette vajdának, a kit Mátyás parancsolt; a mint mind ezeket maga Mátyás bizonyitja ő felőle királyi levelében. Oda járt Mátyással 1477. eszt. az ausztriai hadra, és nevezetesen Krems és Stein nevü városokat ő keritette körül. Azután való esztendőben ő volt egyik tagja annak a követségnek, mely Brünnben a lengyelekkel ilyen békességes alkura lépett, hogy mind Mátyás, mind Ulászló magokat cseh királyoknak irhassák; Morva, Szilézia, Lusáczia (Lausitz) Mátyás kezénél maradjon; Ulászló birja Csehországot s. a. t. Már ekkor vajda volt Báthori István. Ugyanazon esztendőben, midőn Prágában volna a váradi püspökkel, kevésbe mult, hogy őt ott meg nem ölték. Ugyanis az ő cselédeik semmi tiszteletet nem mutattak azon sákramentom iránt, melyet a prágai eretnekek az utczákon fel s alá hordoztak, melyen annyira megbosszankodott a nép, hogy az ott lévő minden magyarokat megöldöste volna, ha Hinkó, a münsterbergi herczeg azokat annak kezéből meg nem szabaditja.

De főképen a törökökön a Kenyér-mezején nyert győzelemmel tette magát István halhatatlanná 1479. eszt. 13. okt., melyet Bonfin ilyen formán ad elő. Észrevévén azt Mátyás király, hogy a törökök Ali nevü vezérjök alatt, naponként szaporodnak és sereglenek Szendrőnél, és a Dunán által szándékoznak jőni, mindjárt ezt az István vajdát és Kinisy Pált, a temesi főispánt rendeli ki ellenők. A két ve-

zér abban egyezett meg, hogy ha lehet, a törököket közreszoritsák, és azokat egyikőjök elölről, másikojok hátulról támadják meg. Azonban Ali hatvanezered magával a Dunán általszáll, és egyenesen Erdélynek tart, a hova mikor elért volna, és látná hogy senki sem jő eleibe, a kivel ütközni kellene, katonáit a prédálásra felszabaditja. Nagy volt a rablás, dúlás, égetés, melyet azok egész Gyula-Fehérvárig, sőt azontul is véghez vittek. Kisebb volt az István ereje, mint sem hogy Alival szembeszállhatott volna. Megkellett hát neki várni, mig a törökök prédával megrakodtak, és önkényt visszafordultak. Mikor már a Kenyér-mezején járnának, megtudták, hogy István vajda Szászvároson van seregével együtt, nem akartak tehát tovább menni, mig ő vele össze nem csapnak, és őt össze nem törik. Már ekkor Istvánnak is kedve volt a harczhoz, annyival inkább, mivel reménylette hogy Kinisy Pál is el fog érkezni az ő segitségére, a ki az Erdély felé nyomuló török tábort messziről mindig ugy kisérte, hogy őt a törökök észre nem vehették. Kiállitja hát István a maga táborát, és a rendeléseket megteszi. A szászok az oláhokkal a tábor jobb szárnyát tették, a székelyek bal felől állottak, középen volt István vajda a vasas lovassággal, és háta mögött jó erős segédsereget tartott. A szászok önkényt kérték ki magoknak a legelső szerencse próbálást. Összecsapnak hát a reájok jövő törökökkel, s közőlök sokat le is vágnak, de mikor azoknak segitségök érkezett, igen megtolták a szászokat, közőlök sokat levágtak, sokat a vízbe kergettek, a kik megmaradtak, az oláhok közé vonták vissza magokat; de a törökök az oláhok közt is nagy vérontást tettek. Nem volt jobban a bal szárnyon a székelyek dolga. Eszerént már mind a két szárny veszedelemben forogván, maga István állott elő a magyarokkal. Roszat jövendöltek némelyek abból, hogy mindjárt az első rugaszkodásban, István lovával együtt a földre leesett. Azonban könnyebedett a két szárnynak dolga, mert az egész török erő Istvánnak feküdt. Nem csak lovát vesztette volt már el a vajda, hanem maga is hat sebet kapott, mikor a török a háta mögött a hegyen csillámlani kezdenek, a viaskodó magyarokba uj lelket adó Kinisy Pál lobogó zászlói, és azok alatt török vért áhitó vitézei, a kik rettentő orditással és trombita harsogással rohantak a törökökre. Két kardot kötött volt Kinisy a maga oldalára, melyekkel valamerre ment, mindenütt halált osztogatott. Ezek szerént a törökök két tűz közé szorulván, elfelejtkeztek a magok sokaságáról, a magyarok kevés számáról, és mindnyájan hanyatt-homlok a hegyekre s másfelé, a merre lehetett, futásnak eredtek. Maga Ali a vezér, ruháját változtatván, egy pakulárnak

vagy barom pásztornak kunyhójában hált azon éjjel; reggel pedig lovára felkanyarodván, ezzel búcsúzott el a pásztortól: eredj, mond meg a vajdának, hogy Ali az éjjel a te vendéged volt. Nagy volt a préda, melyet itt nyertek a magyarok, és sokan voltak a keresztyén rabok, a kiket megszabaditottak. A török tábornak fele elveszett, a magyarok közől is nyolczezeren vesztek el. A mely helyen István elesett vala, azon egy kápolnát épittetett, melynek némely düledékei még ma is látszanak. Kétség kivül az ezen veszedelemből való megszabadulásáért tartozott háládatosságból ajándékozta ő a boldogságos szűz lorettói képének is a maga egészen ezüstből öntött pánczélos képét ilyen felülirással: Magnificus Dominus Comes de Báthor, Vajvoda Transilv. et Siculorum Comes, in honorem Dei Genitricis, quod per intercessionem ejusdem Virginis gloriosae, a quodam maximo periculo liberatus fuit. A. 1489. dicavit.

Mennyire szerette István a maga vallását, azzal mutatta meg a többek közt, hogy mikor 1483. eszt. a pápa követével Budán a király udvarában találkozott volna, a ki Mátyás és Frigyes közt eszközlötte a békességet, a követ őt a pápa nevében köszöntötte és megáldotta. Olyan kedvesen vette ő ezt a köszöntést és áldást, hogy örömében magát a sirástól meg nem tartóztathatta és azt mondotta: hogy már e köszöntés után sokkal bátrabban fog a törökök ellen hadakozni. Azonkivül a követ által arra kérte a pápát, hogy mind ő reá, mind a keze alatt lévő seregre, adja apostoli áldását, melylyel most az Erdélybe törekedő törökök ellen fog indulni. Mindazáltal a következett esztendőnek elején, arról tett panaszt ő ellene a királynál az erdélyi püspök Geréb László, hogy ő az erdélyi papságnak jusait sok részben megsérti, melyért egy parancsolatot küldött ő reá Mátyás, hogy sem ő, sem az ő utána leendő vajdák, magokat a papok dolgába többé ne avassák, és azokat a magok törvényszéke elé semmi szin alatt ne idézzék.

Ott volt ő Mátyással Németujhely megvételénél; de ott volt azután három esztendővel Bécsben is, mikor Mátyás ott meghalt 1490. eszt. Kétség kivül őt is kérte volt arra Mátyás, hogy az ő halála után az ő fiát Hunyadi Jánost igyekezzék királyá tenni; de ha szinte igérte volna is ezt, azután nem teljesitette. Sőt midőn János erőszakkal akarná sürgetni a királyságot, ő reá bízták a főrendek Buda vára ostromát, hogy azt Kinisyvel vegye el Jánostól, és őt abból űzze ki. Már megtette István az ostromhoz való készületeket, mikor János nagy nehezen reáállott, hogy mindnyájan a Bécsben időző Szapolyay István itéletére bizzák, ki legyen magyar király. Azonban

nem a János kedve szerént esvén a Szapolyay itélete, ő Buda várát oda hagyta, és pártfogóival együtt Pécs felé indult, melyet a rendek észrevévén, Istvánt küldötték utána Kinisyvel, hogy őt vagy visszahíja, vagy ha nem akarna visszajőni, vele ütközzék meg, a nála lévő kincset vegye el, katonáit szélessze el, hogy az országban zűrzavart ne okozhasson. Hogy utolérte Jánost és seregét, először alkudozni akart ő vele, de semmire sem mehetett, s igy mindenik visszament a maga táborához. Azután kevéssel mind a két seregnek előjáró csoportjai összetalálkoznak, összecsapnak, Beriszló a perjel fogságba esik, és a János részén lévők hátat forditnak. Más nap a Sár vizénél találkozott össze a két ellenséges tábor, a hol mikor az ütközet véresen folyna, a János részén lévő Székely Jakab különösen Istvánt veszi czélba, olyan reménységgel, hogyha őt magát megölhetné, az alatta lévők mindjárt megfutamodnának. Észrevette az öreg vitéz Jakab szándékát; azért is fegyverhordozójától egy lándzsát elvévén, ő is a reá rohanó Jakab felé rántja lova száját. Mikor már közel volna ő hozzá Jakab, és már módja volna benne, hogy vitézségét megmutassa, hirtelen elesik minden kedve a bajvivástól, és az öreg vitéz szine elől gyalázatosan visszanyargal a maga nyájához. Megszégyenlették magokat ezen a János részén lévők, azért is egy magához bízó tiszt vállalkozik, és nagy erővel Istvánnak hajt; de azt a legelső összecsapásban István a lándzsával lováról menten a földre taszitotta, megfogatta és életben megtartotta. Visszatérvén István Pestre a győzelemmel, egyiket őt küldötték a rendek Prágába Ulászlónak a királyságra való meghivására, azután pedig Fehérváron ő vitte a királyi pálczát Ulászló előtt a koronázás helyére.

A koronázás előtt kevés nappal, Albert az Ulászló öcscse, Lengyelországból Pest alá jött vala, hogy bátyja elől a királyságot elkapja; de mivel nem boldogulhatott, haza ment. Mikor már valami öt mértföldnyire járna, utána küldött neki Ulászló, hogy haraggal ne váljanak el egymástól, hanem béküljenek meg. István volt köztök Pruisz János püspökkel a közbenjáró, ki végre is hajtotta a békességet, de bizonytalan micsoda feltételek alatt. Csak hamar megbánta Albert a békességet, Várad és Eger tájékát felpredálta, azután Kassa alá szállott. Sok kárt tett utjában az István jószágaiban is. De mindezeket csak tűrni kellett, mivel más oldalról hatalmasabb ellenség közelitett, t. i. Maximilián császár, a ki már Veszprémet elfoglalta, és Fehérvárt vette czélba. Hogy ezt a rendek megelőzhessék, egy sereggel Istvánt és Kinisyt elküldik, hogy Fehérvár kőfalait erősitsék meg, és azt Maximilián ellen ótalmazzák. Alig bocsátották be

őket a lakosok a városba, mivel az erősitésre teendő költségnek nagyságától megijedtek, a falakon igazitást tenni nem engedtek, mivel ők azokat elég erőseknek tartották. István mivel a dolgot jobban értette, magát szerencséltetni olyan gyenge falak közt nem merte, hanem népével együtt Budára visszament; Maximilián pedig Fehérvárt csakhamar megvette, és katonáinak prédára bocsátotta 18. nov. 1490. eszt. Onnan Budára ment, hogy azzal is hasonlóképen bánjék; de mivel ott a lakosok inkább hajtottak az István és Kinisy szavára, mint a Fehérváriak, ez a két vezér jó idején olyan állapotba helyheztethette a várost, hogy annak Maximilián semmit nem árthatott, azért is maga Bécsbe visszament, katonáit pedig Fehér-, Veszprém- és Somogy vármegyékbe és Tótországra szállitotta téli quártélyra. Igy aztán adódott Ulászlónak egy kis nyilás, hogy Kassa alá menjen Albert ellen. Oda is elkisérte István Ulászlót ötszáz katonáival 1491. eszt. elején. Egész Europában, de kivált Magyarországon rettenetes hideg volt abban az időben. Mind a két tábort Kassa alatt lepte a nagy fergeteg. Sem szekérrel, sem lóval nem lehetett a táborból kimenni. Kivált pedig egy éjjel oly keményen fútt az éjszaki szél, hogy másoknak és Istvánnak sátorát is felszakasztotta, és csak nehezen tarthatták meg katonái az ő életét. Ulászlót is körülállották a magyarok, és ugy maradhatott meg. Egy kevéssé csillapodván a fergeteg, mind a két tábor ütközetre készült; de csakugyan viadalra a dolog nem került, mivel Albert Ulászlót a békességgel megkinálta, melyre ez örömest reá is állott. Igy aztán bátrabban forditbatta már a király Maximilián ellen a maga erejét. Elküldötte hát junius elején Istvánt Fehérvárhoz, hogy azt a Maximilián ott hagyott őrző seregétől vegye vissza, melynek falait minekutánna jól megtörette volna, a benne lévő németek a várost feladták, olyan feltétel alatt, hogy őket István szabadon bocsássa vissza Ausztriába. Ezek után másfelé is szállván alább az országban Maximilián szerencséje, Pozsonban békességre lépett Ulászlóval, melynek István is aláiratta a maga nevét Báthori György kezével, maga irástudatlan ember lévén, a mely abban az időben más országokban is épen nem volt hallatlan példa a nagy emberek közt, a tudományok csak némely klastromokban s a papoknál találván akkor magoknak, de azoknál sem igen alkalmatos szállást. Mivel pedig ezen békességnek pontjai közt az is ott volt, hogy Ulászló Maximiliánnak százezer aranyat fizessen, és hogy ha Ulászló örökös nélkül haland el, akkor Magyarország Maximiliánra, vagy az ő maradékira szálljon; igen nagy haragot vett magára István a Budán összegyült rendektől, hogy ilyen feltételekre állott. Halála

1493. eszt. történt Istvánnak. Teste Nyir-Báthorban temettetett el azon klastromban, melyet a kenyérmezei nyereségből épittetett vala. Idővel az ő atyjafiai általvitték az ő porait, abba az igen ritka épületű templomba, mely most is fennáll Báthorban. Az ő koporsókövén ezek a versek voltak, melyeknek némely töredékeit még ma is lehet ott látni:

Qui Curios vita, vicit probitate Catones,
Aequavitque Numam, religione Dei.
Nam coluit verum prisca pietate Tonantem,
Et numquam domuit foeda libido Virum.
Hic capit Alpinos, Moldavos, protegit idem
Sangvine Silvanos, et tegit ipse suo.
Egregio Stephanus saevos qui pectore Turcos
Prostravit toties, hac requiescit humo.
At vos o! Bathorum gens hunc lugete parentem
Nam Bathorum cecidit firma columna domus.

Felesége soha sem volt, és épen oda czéloz az: Et nunquam domuit foeda libido Virum. Halála előtt kevéssel minden hivatalát letette, a mint mondják, a Bakacs Tamás püspök furfangsága miatt, a kivel ő soha sem egyezhetett meg. Ugyanis azt irja Tubero: hogy Bakacs arra vette a királyt, hogy István mellé vajdának Drágfy Bertalant tette, melyen István annyira megboszankodott, hogy a vajdaságtól azonnal búcsút vett, és hogy ő attól fogva a papuraknak nagy ellenségökké vált volna.

Báthori András. (Ecsedi.) Miklós püspök testvére, Szabolcs és Szatmár vármegyei főispán és koronaőr második Ulászló idejében, a kinek királylyá való választásában ő is jelen volt a pesti diétán 1470. eszt. Ez épittette az ecsedi várát, melynek kapuja fölé ezen szókat iratta: Magnanimus Andreas de Báthor, pater patriae suae, construxit hoc castellum gentilibus suis, pro quietudine et tuitione eorum; cernens atque intelligens, quandoque paci intermisceri bella et discordias, qui rogat suos haeredes, ut nominis Báthorei non velint esse immemores. Primum, inter se sint concordes, concordia enim res parvae crescunt, discordia vero maximae dilabuntur. Postremo, tolerate et abstinete; nam divertere a malo, et facere bonum, est felicitas. Anno 1492. A szerémi püspöknek Fodor Istvánnak kérésére, a kivel együtt volt koronaőr, Somogyban egy Nezde falut ajándékozott Petri Szabó Mihálynak és Merunyei Ambrus deáknak 1494. eszt.

a király megegyezésével s helybehagyásával. Ugyanazon esztendőben ezer forinton váltotta meg magát a katona állitástól és táborozástól. Azután való esztendőben pedig magát Andrást erősitette meg Ulászló Buják vára birtokában. Bizonytalan mikor halt meg. Az ő testvére László szatmári és zarándi főispán 1474. eszt. halt el. Egyik testvérének sem maradtak gyermekei, hanem ez az András Bélteki Drágfy Juliánától három élő fiút hagyott maga után, Istvánt, Andrást és Györgyöt, és két leányt, Borbálát, vagy a mint mások irják, Magdolnát, a palatinus Perényi Imre házastársát, és Erzsébetet, a ki Telegdy Jánoshoz ment férjhez.

Báthori István. (Ecsedi). A közelebb leirt Andrásnak fia, először zalai, azután temesi főispán, egyszersmind az ország alsóbb részeinek főkapitánya, utoljára pedig palatinus, Ulászló, Lajos és Ferdinánd királyok idejében.

Elkisérte volt Prágába Ulászlót, annak fiának Lajosnak, cseh királylyá való koronázására 1509. eszt., a hol kevésbe maradt meg az István élete. Ugyanis a koronázás után való jó kedv s mulatság közben Kis-Prágában a magyar urak cselédei valami cseh embert egy rosz személylyel való szerelmeteskedésben meggátoltak, melyből lassanként oly nagy lármát csinált a magát megbántottnak itélt cseh, hogy sok cseh összetódult, és általában minden magyart üldöztek. Ezek ugyan védelmezték magokat; de minthogy a csehekhez képest igen kevesen voltak, közűlök tizennégyen halva maradtak, a többiek elfutottak; de sehol bátorságos menedék helyet magoknak nem találtak. Nehezen szabadult meg Báthori István is. Dubrav azt irja: hogy valamint Medea a maga összeapritott gyermekeinek tagjaival, ugy István is a nála lévő aranyaknak háta mögé való szorásával késleltette az őt kergetőket, és ugy kaphatott egy kis időt a várba való befutásra. A város magistrátusa szorgalmatosan kikereste ezen támadásnak kezdőit, és valakinél csak magyar ruhát talált, azokat megnyúzatta, más részeseknek pedig legkisebb büntetése a fővétel volt. A halva maradt magyarok testeit a Tamás apostol templomának jobb oldalába temették, melyet ez időtől fogva magyarok sekrestyéjének hittak.

Mikor 1514. eszt. Székely György a maga paraszt kuruczaival mindenfelé öldöklött, István volt egyike azoknak, kiket ki rendelt az ellen Ulászló; de minekelőtte alkalmas erőt szedhetett volna öszsze, melylyel a sikon is bátorkodhatnék megállani, Székely feléje közelitett, a mikor aztán ő is Temesvárba vonult és ott magát a kuruczok ellen derekasan ótalmazta. Azonban Szapolyay János vajdához

követet küldött, a ki által azt arra kérte, hogy nem tekintvén azon izetlenkedésre, melyek közöttök eddig estek s uralkodtak, siessen őt és a hazát megszabaditani a lator kuruczoktól. Eljött a vajda, Székelyt megverte s elfogta. Bizonytalan, segitett e István a vajdának a győzelem nyerésben, vagy nem? elég az hozzá, hogy ő igen megköszönte Szapolyaynak a szabaditást; sőt Istvánffy azt irja, hogy arra kötelezte volna magát, hogy a vajda hire s akaratja nélkül semmi hivatalt s tisztséget nem fog az országban felvállalni; de abban méltán lehet kételkedni. Az bizonyos, hogy azután egy darabig igen bizott Szapolyay az ő barátságához s háládatosságához; nevezetesen 1518. eszt. 31. mart. Tokajból egy levelet küldött ő hozzá, melyben azt jelenti neki, miben alkudott össze Perényi Imrével, hogy t. i. addig a Budára hirdetett diétára el ne menjenek, mig Lajos király Bornemisza Jánostól a budai kapitányságot el nem veszi. Egyébiránt Szapolyay a Báthori itéletétől s melléjök való állásától függesztette fel az egész dolgot; de ugy látszik ebben István meg nem egyezett, s hozzájok nem állott, legalább Bornemisza még azután is viselte a kapitányságot. Ugyanazon esztendőben a vajdával s másokkal az ifju Lajos király mellé rendeltetett István tanácsosnak és törvény kiszolgáltatónak.

Mihelyt a palatinus Perényi Imre meghalt, mindjárt felbomlott Báthori és Szapolyay közt a békesség, mivel annak üresen maradt hivatalára mindketten vágytak. Ugyanis mikor 1519. eszt. Rákos-mezején a király és rendek az uj palatinus választásáról gondolkodnának, Szapolyay alattomban arra kérte Báthorit követei által, hogy az ő minapi jótéteményéről el ne felejtkezzék, és a palatinusságot, ha azzal megkinálnák is, el ne vállalja; de Báthori Bakacs Tamás és Bornemisza eszeléséből azt felelte, hogy ő ugyan a palatinusságra nem vágyódik; de ha vele megkinálandják, azt magáról lerázni alacsonyság és a maga gyávaságának gyalázatos megvallása lenne; a minthogy ugyanakkor Báthori palatinusnak el is választatott.

Azonban a törökök naponként mind inkább inkább foglalgatták a magyarok várait Zimonyt s. a. t., és Balibeg a Szeremséget nagyon pusztitotta. A mi sereget nagy nehezen összeszedhetett Lajos király, azzal, noha beteges erővel, Tolnára ment, és onnan a seregnek egy részével Báthorit a Szerémségre küldötte. Mitrovicznál találkozott össze Báthori Balibeggel, azt ott derekasan megverte, és Tolnára a királyhoz egynehány fogolylyal visszajött 1521. eszt. Nem is ment akkor többé vissza a törökök ellen, mind azért, mert egészsége megváltozott, mind azért, mert az engedelmességtől elszokott országból a törökével megmérkőzhető erőt kiállitani hamarjában nem lehetett;

azért is azok Szalánkeméint, Mitroviczot, Péterváradját s. a. t. majd minden ellenállás nélkül megvették. Bizonytalan, ha valjon mind eddig nőtlenségben élt e Báthori, vagy pedig mostanában maradt özvegyen; az bizonyos, hogy ugyanezen esztendőben, mind másokat, mind nevezetesen a bártfai tanácsot, Budáról hozzájok intézett levele által hitta a maga lakadalmára, Mária-Magdolna napja után esendő vasárnapra, a maga Nyir-Báthori házához.

Mig Lajos király 1522. eszt. Csehországba járt, hivatalbeli kötelessége szerént, Báthori igazgatta az országot, gyüjtötte volna a pénzt s katonaságot a törökök ellen; de lassan boldogulhatott. Sok panasz volt ő reá az adószedésért, de hihető, hogy az ő küldöttei éltek vissza a reájok bizott hatalommal, a kiknek neve abban az időben rolló és rovásszedő volt. Volt ezek közt sok szemtelen, a kik magokat ingyen és gazdagon vendégeltették, még kutyáikkal a jó féle bort itatták; de lehettek olyanok is, a kik többet sajtoltak ki, mint törvényesen kell vala. Azonban Báthorira szüntelen jött Csehországból a parancsolat a királytól, hogy az adózást és a fegyverkezést erővel s büntetéssel is előmozditsa. Mindaddig nevekedett ő iránta sokakban az irigység, hogy a hatvani törvénytelen gyülés 1525. eszt. ő róla a palatinusi hivatalt levette, és azt a lármas Verbőczy Istvánnak adta, melyben akkor a király is kénytelen volt megegyezni; de a következett 1526. eszt. a Rákos-mezei diétán abba őt nagy dicséretek közt a király visszaállitotta. Verbőczyt pedig számkivetette.

Visszanyervén a palatinusságot, a Dráva mellett, Báthori Györgynek Babócsa nevü várában mulatott, mikor az országban hire futamodik, hogy a török Eszéknek tart. Parancsolt tehát neki a király, hogy Eszéket ótalmazza, és a törököt a Dunán által ne bocsássa. Magára vállalta ezt Báthori, fájós lábai ellent nem állván; de mivel a kiknek ő hozzá kellett volna menni, nem mentek, Budára jött a királyhoz, és azzal indult onnan aztán vissza a mohácsi szerencsétlen hadra. Mikor Tolnán járnának, ujra ő rendeltetett arra ki, hogy a törököknek a Dráván való általjövetelét akadályoztassa meg; de midőn a mellé rendelt urak csak a magok privilegiumaikat hántorgatnák, hogy ők csak a király zászlója alatt tartoznak katonáskodni, ebből semmi sem lett; mivel Báthori ugyan Tolnáról Mohácsig előre ment, de senki őt nem követte. Utána indult tehát neki maga Lajos király is a mellette lévő magyarokkal a mohácsi mezőre, a hol minekutána a törökök ellen a magyar tábor kiállott, hogy senki ne kételkedhessék a király ott léte felől, Báthori a királyt az egész táborban fel s alá hordozta s mutogatta, és mindenfelé azt kiáltoz-

ta: hogy a király kész a vallásért, hazáért és a magyarok háza népeért életét is feláldozni, csak hogy ők is emlékezzenek meg arról, hogy magyarok, hogy eleik már sok dicsőséges győzelmet nyertek azon ellenségen, melylyel ők most készülnek megütközni; ne is rettenjenek meg annak sokaságától, mert nem a sokaságban, hanem a katonák erejében lakik a győzelem. Maga az Isten is segitségül fog lenni, mert most tőlök függ, nem csak a haza, hanem az egész keresztyén világ boldogsága s megmaradása. Ezzel a király visszament a maga kirendelt helyére. Megesvén a szerencsétlen ütközet, midőn kiki szaladna, a merre lehetett, a rekkenő meleg és sok futás miatt kifáradt Báthori alól a lova, ugy hogy az őt kergető törököknek már mindjárt kezökbe esik, ha egy Kecskés Pál nevü hüséges katonája, őt a maga lovára fel nem tolta volna, a mikor aztán Bathyány Ferenczre akadván, kevesed magokkal Babócsára mentek.

Nem soká mulatott itt Báthori, hanem Pozsonba sietett az özvegyen maradt királynéhoz Máriához, és azzal együtt Dénes napján leveleket küldözött szerteszélyel az országba, melyekben nov. 25. napjára Komáromba diétát hirdetett. De mivel ezen idő eljövetele előtt Szapolyay Komáromot elfoglalta, a diéta helyét Pozsonba tették által, és ott Báthori, az oda gyült többi urakkal, Szapolyaynak királylyá lett választatását törvénytelennek hirdette ki, és annak helyébe Ferdinándot választotta. Ellenben őt, Thurzó Eleket és Szalaházy Tamás püspököt, Szapolyay a budai gyülésen proscribálta; de a melynek semmi jó, vagy rosz következése nem lett. Mikor aztán Ferdinánd 1527. eszt. 30. jul. az országba jött, Köpcsénynél várta őt Báthori sok főurral. Ott magyar nyelven egy jó hosszu beszédet tartott, melyet Görög László, a váradi püspök tolmácsolt Ferdinándnak deákul. Onnan Óvár felé kisérte be az országba Budára Ferdinándot 20. aug. Ott volt 3. nov. annak koronázásán is Fehérváron, és ámbár a podagra miatt nem járhatott, még is a koronát a maga két kezében fogta, és egy székben ugy vitette magát a király előtt, és ugy adta azt által Podmaniczky István püspöknek, a ki azt az oltárra letette. Azután a szokás szerént háromszor kérdezte meg a körülálló sokaságtól, akarja e Ferdinándot maga királyának? Hogy 1528. eszt. Ferdinánd a regensburgi német diétára ment, főképen ő reá hagyta az ország igazgatását. Halála 1535. eszt. történt a dévéni várban, melyet Ferdinánd ajándékozott neki, hogy Szapolyay János által elfoglalt jószágaiban esett kárát, neki valamennyire pótolhassa. Pozsonban a Szent-Márton templomában temettetett el. Felesége a massovi herczeg Konrád leánya Zsófia volt, kitől egy leánya Anna maradt. Ezt Anna ki-

rályné, a Ferdinánd felesége, atyja tekintetéért nagy kedvességben tartotta s' nevelte, és Károlynak a münsterbergi herczegnek el is jegyzette; de minekelőtte azzal összekelhetett volna, atyja után költözött. Ezt az Istvánt hitták a' régi magyarok Sánta Báthorinak. Az ő felesége Zsófia volt második Maximilián császárnak és magyar királynak keresztanyja. Werner György ezen verseket irta az ő emlékezetére:

Non aegre hunc mundum, mundanaque caetara liqui,
Quae bona mortales ferre, et habere solent.
Nam satur et vitae, famaeque, et honoris, opumque,
Quae comulata mihi dii tribuere, fui.
Hoc gemui, hoc dolui, quod vita cedo, priusquam
Distractae motus comprimo Pannoniae.
Et patriae regisque mei meditata saluti
Rebus in afflictis consilia expedio.

Az ő feleségének Zsófiának képében pedig Lang János igy énekel:

Principe Massovo, regali stirpe creata,
Nuptaque Pannonio spe meliore Duci.
Amisi matrem, mox fratres, flore juventae
Sublatos Parcis, heu sine prole, feris.
Una spes gentis periit, quibus inde maritus
Accessit, genitor, nata mea Anna, tuus
Sic Sophiae pressae luctu fletuque perenni
In cineres fluxit vita soluta suos.
Non genus, aut vultus, non nobis profuit aetas.
(Sint precor Anna tibi fata molesta minus)
Quid nos quam varii ludibria tristia casus,
Fortunaeque gravis pars miseranda sumus.

Anna Leányának szájába ezen szókat adja Werner György:

Et genere, et forma, et niveo praeclara pudore
Hic sita sum Stephani filia Báthoridis.
Flos alias vitae oblectet, mihi utroque parente
Et patria orbatae, vivere triste fuit.

Ezek a versek nyilván mutatják, hogy a Báthori leányának neve nem Klára volt, a mint közönségesen tartják, hanem Anna, vagy pedig azt kell feltenni, hogy annak két neve volt. De ezeknél fogva, azt is méltán kétségbe lehet hozni, hogy az özvegy Zsófia Pekry Lajoshoz ment volna férjhez.

Báthori György. (Ecsedi). Ez is András fia, István palatinus testvére, főlovászmester, és somogyi főispán, Ulászló, Lajos és Ferdinánd királyok alatt. Ez volt az, a ki a Báthori István vajda nevét, a császárral kötött békességnek aláirta 1491. eszt. Azután három esztendővel ott volt Lőcsén, mikor ott Ulászló a maga testvéreivel öszszejött és holmi dolgokról azokkal végezett. Egyéb mulatságok közt, az összejött fejedelmek kedvéért, nagy vitézi vetélkedések s viaskodások történtek s tartattak itt, a magyarok, csehek és lengyelek között. Igen megkülönböztette azokban magát mások felett ez a György, melyért a király őt gazdagon megajándékozta. Hogy a Szerémségen is voltak neki jószágai, azon levélből megtetszik, melyet 1496. eszt. küldött ő hozzá Bácsról Várady Péter, a kalocsai érsek, melyben azt jelenti neki, hogy egy belgrádi tiszt, (provisor), ott mind a György, mind más földes urak jószágaiban sok kárt tesz, még a reá küldött királyi parancsolatokat is csak megneveti s. a. t. Ő birta a Drávához közel Babócsa várát. Itt tartott ő 1531. eszt. Perényi Péterrel, Sulyok Györgygyel, Török Bálinttal, Pekry Lajossal, Lengyel Jánossal és Pethő Tamással egy kis gyülést, és onnan hirdettek egy nagyobb gyülést Bélavárára mart. 19. napjára. Felesége Buzlai Mózses leánya Katalin volt.

Báthori András. (Ecsedi). István palatinus és György testvére, belgrádi bán, és szatmári főispán. Bánná 1521. eszt. tette őt második Lajos; de mikor aztán elment, hogy Belgrád várát a török ellen megerősitse, épitse s élelemmel megrakja; Török Bálint és Héderváry Ferencz őt oda be nem bocsátották; azért is neki minden haszon nélkül onnan vissza kellett jönni. Lásd Homonnay Ferencz. Ott volt a mohácsi veszedelemben 1526. eszt., és ott az első seregben viaskodott, mely mikor hátratolta volna a törököket, András a királyhoz visszaszaladt, és nagy örömmel jelentette, hogy a törökök hátat forditottak, a győzelem a magyaroké lesz; azért a király is a mellette lévőkkel mozduljon elébb, és a törököket üzni segitsen, melyet a király meg is fogadott, de a maga és mindenek veszedelmére. Ugy látszik, hogy ő megszabadult a veszedelemből, és ő volt az a Báthori András, a kit Ferdinánd a maga koronázásakor Fehérváron tárnokmesterré tett, és a kire azután való esztendőben, mikor maga a re-

gensburgi német diétára ment volna, bizta egyikre az ország dolgait. Első felesége Kállay János leánya Borbála, második pedig Rozgony István leánya Katalin volt, kivel hat vár szállott ő reá Lajos király helybehagyásával, ugymint: Csicsva, Mogyorós, Varanó, Zemplén; Cserép Borsod; Rozgon Abauj; Thora Pest vármegyében. Testvérei mag nélkül haltak el, neki pedig három fia maradt: Bonaventúra, György és Miklós.

Báthori Bonaventúra vagy **András.** (Ecsedi). Báthori Andrásnak Rozgony Katalintól való fia. Somogyi, szatmári, szabolcsi főispán, tárnokmester, országbirája, a király hadainak főkapitánya és erdélyi vajda, első Ferdinánd és Maximilián királyok idejében. Az András nevet csak a magyar katonák adták neki az okból, mivel a Bonaventúra szót hosszallották, és az nehezen gördült az ő szájokban. Atyja példáját követvén, ő is Ferdinándhoz állott Szapolyay János ellen. Ott volt Bécsben 1533. eszt. Thurzó Elekkel s másokkal, mikor Ferdinánd Mohammed csausz török követet igen fényes pompával halgatta meg, és ott a király jobb keze felől állott. Együtt ostromlotta Erdélyben Fogaras várat Majláth Istvánra a hires török Bálinttal 1540. eszt., és igy akkor Szapolyay pártját követte. De már 1542. eszt. Ferdinánd részén volt, és abban a derék, de szerencsétlen táborban, egy csoport lovasságot vezérlett, melyet Ferdinánd a tapasztalatlan brandenburgi őrgróf, Joakim fővezérsége alatt, Budának a törököktől való visszavételére küldött vala. Felettébb sajnálta ő a töröknek abban az időben az országban való elhatalmazásokat, és épen azért Zríny Miklóssal, Verbőczy Imrével s másokkal összeszövetkezett, hogy azokat, minden magok veszedelmére való ügyelés nélkül, iparkodjanak az országból kiverni.

Minekutána elvette a Thurzó Elek öregebb leányát Annát, just tartott Szepes várához, és azt kezéhez is vette 1543. eszt. 6. aug.; de just tartott az ott való prépostság jövedelmeihez is, és a szepességi huszonnégy város plébánusaitól megkivánta a cathedraticumot, mely iránt Szikszóról 13. sept. irt azok esperestjének Molnár Györgynek, hogy azt azokkal fizettesse meg; a ki pedig közőlök fizetni nem akarna, azzal ugy fog bánni, mint rebellissel; a minthogy el is küldötte a fizetni nem akarók ellen Merse Lászlót egynehány huszárral, kik is a poprádi plébánost elfogták, és azt egy lóra ültetvén, melynek hasa alatt az ő lábait összekötözték, azt a szepesi várba fogságra vitték; de másokkal is sok méltatlan erőszakoskodást cselekedtek. Az efféléket a szepesi prépost, Horváth János ellen való gyülölségből cselekedte Báthori, és mihelyt az ő kedvéért oda

Ferdinánd egy uj prépostot tett, mindjárt szent lett a békesség, és még a felebb emlitett esztendő sem mult el, mikor Báthori 21. dec. egy levelet küldött a nevezett plébánusokhoz Nyirbáthorból, melyben nekik azt igérte, hogy csak ehez az uj préposthoz legyenek engedelmesek, őket aztán többé nem fogja háborgatni.

Ugyanezen esztendőben a beszterczebányai diéta azt kérte az akkor Prágában mulató királytól, hogy mivel a Tisza két partján fekvő vármegyékbeli ügyes-bajos emberek, a törökök miatt lakó helyeiktől messze nem távozhatnak, tehát az ő törvényes dolgaiknak elintézése végett, azon vármegyékbe Báthori menjen el, egy vagy két itélőmesterrel, és egynehány táblabirával, és ott helyben tegyen közöttök igazat. A mely per akkortájban a lőcseiek és késmárkiak közt forgott fenn, azt a lőcseiek nyerték meg; de azért a sentenczia után sem akartak engedni a késmárkiak. Ezek ellen tehát Báthorit rendelte ki a király, hogy őket erőszakkal is a sentenczia mellé szoritsa 1544. eszt.

A nagyszombati diéta azt végezte 1547. eszt., hogy Báthori az ország Duna és Tisza közt való részeinek, a törökök ellen való ótalmazására különösen rendeltessék ki, és hogy ott annál inkább dolgához láthasson, rendszerént vagy Egerben vagy Nyitrán vagy Semphtén lakjék; az urak pedig minden száz jobbágytól szakadatlanul készen tartsanak három lovast és három gyalogot, hogy azokat Báthori parancsolatára oda küldhessék, a hová a szükség kivánandja, sőt magok az urak s nemesek is a felkelésre mindenkor készen tartsák magokat. Minthogy pedig ő a tul a dunai részre is ügyelni nem érkezék, tehát oda más kapitányt kell tenni, a ki vagy Szigeten, vagy Pápán, vagy Kanizsán lakjék. Az ő házához Nyirbáthorba jött Martinuzzi György 1549. eszt., hogy ott ő vele és az ő főkapitány társával Salm Miklós gróffal alkudozzék azon pontok felett, melyek alatt György a Szapolyay János özvegyétől Izabellától Ferdinándhoz akart állani. Mig a szolnoki várat 1550. eszt. épitették, azalatt Báthori a Tisza partján Abád nevü faluban szüntelen fegyveresen vigyázott, hogy annak épitését a törökök meg ne gátolhassák. Hogy tizenhét nap alatt nagy sebességgel felépült Szolnok vára, Egerhez közel Puszta-Szikszóhoz szállott Báthori. Voltak akkor az ő táborában a tul a dunai vármegyékből is nemesek, a kik még a magok lakó helyében törököt soha nem láttak. Minthogy már az idő különben is ősszel volt, nem akartak ezek tovább maradni a táborban, egy részről a szüretet és őszi vetést, más részről pedig azt hánytorgatván, hogy ők régi szabadságaik szerént, tizenöt napnál tovább nem tartoznak táborozni, de a

Báthori szép szavai azokat továbbra is megtartóztatták. Veráncsics Antal, a ki akkor az ő beszédét halgatta, nem győzte eléggé csodálni elméjét, ékesen szólását s a maga mérséklését, ugy hogy őt ama régi Scipióhoz merte hasonlitani, a ki Spanyolországot meghódoltatta. Még akkor is ifjunak irja őt Veráncsics, azt az egyet sajnálván benne, hogy ifju létére is már a köszvénynyel gyötrődött.

Hogy nem csak Martinuzzi György, hanem maga a Szapolyay özvegye is, a már emlitett Izabella, valami kedvét mutatta ahoz, hogy ő bizonyos feltételek alatt Erdélyt Ferdinándnak általadja; Ferdinánd ezt a Báthorit akarta Nádasdy Tamással oda elküldeni, hogy mind Izabellával, mind Martinuzzival csináljanak alkut. A szerződés pontjait már kezökbe is adta volt nekik Ferdinánd Bécsben 1551. eszt. 30. márcz.; de csakhamar érkezett Martinuzzi levele, hogy Izabella esze már megváltozott, azért is Ferdinánd küldjön minél hamarabb egy olyan sereget, melylyel ő Izabellát előbbi igéretének megállására kényszerithesse. El is küldötte Ferdinánd Báthorit Castaldóval és Nádasdy Tamással Erdélybe, kik is ott a magyar koronát kezökbe vették Izabellától; azonban a kolozsvári nagy templomban Ferdinánd nevében megesküdtek Izabellának, hogy Ferdinánd a maga legkisebb leányát Joannát, az Izabella fiának, János Zsigmondnak fogja adni feleségül, majd mikor mind János Zsigmond, mind Joanna házasságra alkalmatosak lesznek. Hogy ezeket Szulejmán török császár meghallotta, Mohammed Beglerbeget hatvanezer főből álló táborral Erdélybe inditotta, hogy az ott Izabellát vagy megragassza, vagy ha már Erdélyből azt ki is tolták volna, oda hijja vissza és állitsa be birodalmába. Arról kellett tehát mind Báthorinak, mind emlitett társainak gondolkodni, mi módon vethessenek gátat Mohammednek. Báthori maga részéről semmit sem mulasztott el ezen czélnak elérésére; sőt az Erdélylyel határos, vagy ahoz közelebb fekvő magyarországi vármegyékből mintegy nyolczezer főből álló sereget gyüjtvén, azzal Lippa alá szállott. Már akkor Becskereket, Csanádot és sok más várat elfoglalt vala Beglerbeg. Mikor itt várná Báthori Martinuzzit és Nádasdyt, Egyedi Tamás azt a hazug hirt terjeszti el az ő táborában, hogy Beglerbeg Csanádról egész erejével Várad felé nyomul. Felzendültek ezen hírre a Báthori keze alatt lévő nemesek, a kik házok népét s féltőbb jószágaikat Váradon hagyták vala, és minden rend nélkül szaladtak Várad felé, Báthorinak kemény és fenyegetődző szavaira nem hajtván. Igy aztán ő is kénytelen volt azoknak utána menni, de csakugyan ott hagyta Lippán egy kis erővel Pethő Jánost. Azonban a hír hamissága kiderül, Báthori az elszéledt nemességet

összeszedi, és azzal Tamáshidánál száll meg. Oda izenték azt neki Martinuzzi és Castaldó, hogy onnan Tótváradjához menjen nekik eléjökbe, és a keze alatt lévő sereget ott egyesitse az övékével; de mivel épen akkor fordultak elő az ő csontjaiban a köszvény-hasogatások, Perényi Gábort küldötte oda el a seregekkel. Mindazáltal fájdalmai tágitván, visszament ő Lippa alá, melyben már akkor Pethő János helyén ötezer török volt Ulomán basával, és annak visszavételében együtt fáradozott Nádasdyval. Minekutána Castaldó Martinuzzit Alvinczen megölette, levelet küldött Báthorihoz Szászsebesről, hogy siessen Erdélybe és Ferdinánd nevében vegye kezéhez annak igazgatását, melyet ő meg is cselekedett. Maga Ferdinánd is ő reá bizta továbbra is annak gondját. Ugyanis 1552. eszt. a pozsoni diétán vajdává és székelyek főispánjává tette, és ugyanott ilyen pontok alatt fel is eskettette őt, hogy Erdélyt a király kezénél megtartani teljes erővel igyekezik, az országot a maga szabadságaiban meghagyja, a királyra maradt jószágokat, a kinek jónak itélendi, annak adhatja, de csak husz jobbágyig, az olyan jószágokat pedig, melyekben több vagyon husz jobbágynál, a király rendelésére bizza; a maga esztendőnként tizenöt ezer forintból álló fizetéséből, tartozik Báthori kétszáz lovast szüntelen tartani, és az alatta való tiszteket fizetni, maga személye bátorságára tarthat száz gyalog katonát, a kiknek a király fog fizetni hónaponként, a kapitánynak ugyan három forintot, a tizedeseknek vagy káplároknak harmadfél, a közlegényeknek pedig két forintot; lakóhelye Szamosujvár legyen, és ha esztendő mulva le akarja tenni a vajdaságot, az esztendő vége előtt három hónappal azt jelentse be, hogy a király idejében gondoskodhassék más vajdáról s. a. t. Hogy haza jött Pozsonból Erdélybe, először Szebenbe, onnan Tordára ment az országgyülésére, a hol a pénzt a katonáknak kiosztotta, a várakba hogy mennyi eleséget vigyenek kirendelte, egy jó csoport katonaságot Brassóhoz küldött, hogy ha onnan felől az oláhok be akarnának rontani, ez azokat nyomja vissza s. a. t. Azután ismét egy más gyülést tartott Vásárhelyen. Azalatt érkezett ő hozzá Szulejmántól egy csausz egy levéllel, melyben azt parancsolja Szulejmán mind neki, mind az erdélyi uraknak s minden lakosoknak, hogy a Ferdinánd király katonáit magok közől menten űzzék ki, és Izabellát fiával együtt hozzák vissza, mert különben cselekedvén, sehol a világon ő előtte bátorságban nem lehetnek, mert ő a mint arra már megesküdt, Erdélyben nem fog egy követ a másikon hagyni, és minden férfit, asszonyt, gyermeket kardra fog hányatni. De minthogy ezt nem olyan könnyü

volt véghezvinni mint leírni, a fenyegetődzés csak fenyegetődzés maradt, Báthori pedig esztendőt sem várván, a vajdaságot letette.

Istvánffy irja, hogy mikor 1544. eszt. a pozsoni diéta Nádasdy Tamást palatinusnak tette, Báthori is meg volt kinálva a palatinussággal; de ő magát köszvényes voltával mentette. Az bizonyosabb, hogy őt ugyanezen esztendőben országbirájává tette a király. A Pozsonban 1566 eszt. tartott diéta, őt rendelte ki a maga vicéjével, egy itélőmesterrel és egynehány tábla biróval, hogy a felsőbb és a Tisza két partján fekvő vármegyékben, az ügyes-bajos dolgokat törvényesen igazitsa el. Ugyanezen esztendőben, mind katonával, mind ágyukkal segitette Tahy Ferenczet, Petrovics Péter ellen, a ki Izabellát Erdélybe visszahozta. Ő hajtotta Ferdinándhoz Balassa Menyhértet, és a maga testvéröcscsét Báthori Miklóst, az Izabella fiától, az ifju Szapolyay János Zsigmondtól 1561. eszt., melylyel Ferdinándnak igen nagy hasznot tett.

Ezután egy vagy két esztendővel, valami kedvetlen dolog történt ő rajta, melynek ez volt az alkalmatossága: Minekutána az ő első felesége Thurzó Anna gyermek nélkül meghalt volna, a kivel ő negyvenezer aranyat és Schintava várát nyerte vala; annak testvére Thurzó Erzsébet, és annak férje Ungnad Ádám, visszakivánták ő tőle mind az aranyakat, mind Schintavát, melyekhez hogy minden hoszszas törvénykezés nélkül annál könnyebben hozzá juthassanak, a Ferdinánd király legöregebb fiát, Maximiliánt keresték meg, és az aranyaknak egy részét annak igérték oda. Egykor tehát midőn maga Ferdinánd király otthon nem volna Bécsben, valami dologban oda kellett Báthorinak menni Maximilián herczeghez, a kivel dolgát végezvén, haza indul; de Bécs kapujában őt megállitják és visszaküldik a városba, a honnan el sem bocsátották, mig fel nem fogadta, hogy feleségéről jutott pénzét s várát annak testvére számára ki fogja a maga keze közől bocsátani. De más szint adtak az ő letartóztatásának, mely ebből állott: A mely vendégfogadóshoz ő Bécsben szokott vala szállani, annak ő hétszáz aranyat adott kölcsön, melyeknek uzsorájára az neki mindenkor szállást tartozott adni. Idő jártával kérte vissza Báthori a maga pénzét; de a vendégfogadós nem fizetett. Báthori a bécsi biróhoz is hiába folyamodott. Már akkor is nagy baromvásáros hely lévén Schintava, egykor a többek közt egy bécsi mészáros ott sok juhot vett, melyeket Báthori attól mind elvett, és azt a maga bécsi vendégfogadósához igazitotta, hogy azon vegye meg a hétszáz aranyat. Most tehát már mikor okát kérdezte Báthori, hogy miért tartóztatják őt? könnyü volt a juhoknál fogva a felelet. Azon-

ban mihelyt megigérte a negyvenezer aranyat, mindjárt szabadon bocsáttatott. Olyan nehezen esett a törvénynek ez a rövid és együgyű útja ő neki, hogy ugy segéljenre fakadt, hogy soha többé Ausztriába be nem fog lépni. De az a jó két orvos, az idő és a csendes vérrel való józan elmélkedés, ugy meggyógyitották az ő sérelmét, hogy már 1563. eszt. a Maximilián koronázásán Pozsonba megjelenhetett, a hol a királyi pálczát ő vitte a koronázandó herczeg előtt, azután pedig Bécsben sem egyszer fordult meg. De Maximilián is teljes bizodalommal volt ő hozzá, mind akkor, mind azután király korában. Nevezetesen őt tette Schwendi Lázár mellé fővezérnek az ifju Szapolyay János Zsigmond ellen 1565. eszt. Minekutána a két vezér magához hitta volna Eperjesre Balassa Menyhértet, Zay Ferenczet s másokat, arról kezdettek tanácskozni: Tokajra menjenek e előbb vagy Szerencsre, Balassa az utólsót javallotta; de Báthori azon a helyes okon állitotta, hogy jobb lesz elöször Tokajt támadni meg, mig a nagy hidegek tartanak; mert most mind a Bodrog, mind a Tisza jéggel állott, és igy a mely oldalról akarják azt, onnan lőhetik; Szerencset pedig, ha az idő meglágyul, akkor is akármikor ostrom alá lehet fogni. A kimenetel bizonyitó pecsétet ütött az ő beszédére. Minekutána nem csak Tokajt és Szerencset, hanem Szatmárt és Erdődöt is megvették volna, valami egymástól való idegenkedés támadt Báthori és Schwendi közt, vagy abból, hogy Erdőd megvételekor nem elégedett meg Báthori a Schwendi bánásmódjával, melylyel bánt Erdőd vára akkori urával, Báthori Györgygyel, a Bonaventúra testvérével, vagy abból, mert az ő katonái valami képzelt méltatlanságot szenvedtek a Schwendi németeitől. De akármi kutfőből származott az, elég az hozzá, hogy az mind addig nevekedett, hogy Bonaventúra Schwendit Szatmárnál ott hagyta, s keze alatt lévő magyaraival Ecsedre ment a másik öcscséhez, Miklóshoz, és annál egy kevés ideig magát vadászattal mulatta, melyben igen nagy gyönyörűségét szokta vala találni; onnan Csicsva, Rozgon, Likava felé, haza Galgócz várába sietett. De azonban semmit sem csüggedt az ő Maximiliánhoz való hűsége, sem annak ő hozzá való bizodalma. Ugyanis hogy 1566. eszt. bejött az országba Maximilián király egynehány ezered magával a törökök ellen, a rajkai mezőre eleibe ment annak Bonaventúra, és ott mindjárt a magyarság vezérlését ő reá bizta a király, de a melyet ő nem soká viselhetett. Ugyanis csak hamar megbetegedett, a tábort Győrnél hagyta, és kevés napok mulva ugyanazon esztendőben meghalt 4. oktob. a dévéni várban. A tállyai klastrom templomában temettetett el. Első felesége Thurzó Anna halála után, annak egy szobaleányát, az erdélyi születésű

Mindszenti Katalint vette vala el, de sem egyiktől, sem másiktól gyermeke nem maradt. Mindszenti Katalin özvegyen maradván, a reá maradt nagy kincscsel, először ugyan Zay Ferenczet, azután bolondóczi Bánffy Lászlót tette boldogokká.

Báthori György. (Nyir-Báthori). A közelebb irt Bonaventúra testvéröcscse. Ferdinánd királyt követte még 1552. eszt., mikor Eger várába Dobó István segitségére, Nagy Pál hadnagysága alatt, harmincz gyalog katonát küldött. Ellenben a Szapolyay János özvegyéhez Izabellához hajlott volt már 1556. eszt., és akkor annak számára együtt ostromlotta Váradot Varkóczy Tamással. Ezen az okon vette el ő tőle Ferdinánd Buják várát. Lásd Tarczay Anna. Izabella halála után, annak fiához az ifju Szapolyay János Zsigmondhoz is sok ideig hüségesnek mutatta s bizonyitotta magát. Ez volt az oka, hogy mikor 1560. eszt. az ifju Szapolyay Ferdinánd királylyal, Hagymássy Kristóf által, Bécsben a békesség dolgában szerződött; a békesség czikkelyei közé azt is oda tette Szapolyay, hogy Ferdinánd Zemplén vármegyében Csicsva várától, s az ahoz tartozó többi jószágtól és falutól a dézmát megkivánhatja ugyan; de a mellett azok a Báthori György földesuri jusában s birtokában megmaradjanak. Felesége Báthori Anna, Báthori István lengyel király testvére, és Drágfy Gáspár özvegye volt. Ezzel szállott ő reá Erdőd vára közel Szatmárhoz, és az ahoz tartozó többi jószágok, melyek az előtt a Drágfy familiájé voltak, de a mely Gáspárban, vagy annak fiában Györgyben elaludt. Kétségkivül Erdőd kedvéért kellett neki a Szapolyay házzal tartani, mivel az azoknak birtokában esett. Oda Erdődre mentek ő reá 1565. eszt., Maximilián király parancsolatából, az ő testvérbátyja Bonaventúra, Schwendi Lázár, Balassa Menyhért s egyebek, minekutána Tokajt és Szatmárt megvették volna. Épen a vár mellett való vadas kertjében mulatott György, mikor az ellenséges tábor oda érkezett; de a melytől ő koránt sem ijedt meg, annyival inkább, mivel tudta, hogy abban az ő bátyja Bonaventúra az egyik fővezér. Azonban Balassa Menyhért előre nyomulván egynehányad magával, igen kevésben mult, hogy Györgyöt el nem csipte, melytől csak jó futós paripája tartotta meg őt. Mivel nem volt készülete az ostrom kiállásához, Szikszay Miklóst, a maga iródeákját, Meszes Andrással kiküldi a várból Bonaventúrához, és általok a vár feladásáról kezd alkudozni. Mivel pedig Schwendi Lázárnak is szólója volt a dologba, noha Bonaventúra eléggé igyekezett a pontok lágyitásán; mindazáltal ilyen nehéz pontokra kellett Györgynek állani: hogy Erdődöt minden abban lévő pénzzel, ágyukkal, éléssel adja által; Kővárról és Csehből min-

dent elvihet ugyan, de a várak Schwendi kezében maradnak; György pedig Csicsvára menjen lakni. Tizenötezer tallért, sok drága ruhát, nagy és apró marhákat, házi butorokat, bort, gabonát, s. a. t. kellett Györgynek Erdődön hagyni Schwendi kezénél. Abban az egyben kevés jó izlést mutatott Schwendi, hogy mikor már a vadaskert a királynéjé volt; akkoris azt a katonáknak prédára bocsátotta, a kik a szarvasokat, őzöket, dám és egyéb vadakat, rakásra lövöldözték, a mit pedig utol nem érhettek, azt a közellévő erdőkbe kergették. Azzal ellenben akkor sok lakos szivét megnyerte, hogy mikor a templomban két német katonát a Drágfyak koporsóinak fosztogatásán rajtakapott volna, azoknak egyikét ott mindjárt helyben keresztülszurta, a másikat is megsebesitette, de az még is életben szaladhatott el. Bizonytalan mikor halt meg György Csicsván. Egy fia és három leánya maradt, u. m. István; Erzsébet, familiájának mocska, a ki a házasságban Nádasdy Ferenczet tette boldogtalanná; Zsofia, Figedy András felesége; és Klára, ki is Várday Mihályhoz ment férjhez.

Báthori Miklós. (Ecsedi). Bonaventúra és György testvéröcscse, ország birája Maximilián király alatt. Nevezetes ember volt már első Ferdinánd király alatt is. A derék Losonczy Istvánnal szerencsésen hadakozott 1551. eszt. Becse alatt a törökök ellen. Oda járt Balassa Jánossal Genuába 1552. eszt. Bizonytalan mi okon, egy ideig a Szapolyay János özvegyéhez, s annak fiához János Zsigmondhoz adta volt ő magát; de attól visszahuzta őt Bonaventúra a Ferdinánd hüségére 1561. eszt. Négyszáz katonát adott ő, Székely László hadnagysága alatt, Zay Ferencznek és Balassa Menyhértnek, mikor azok Hadadra mentek 1562. eszt. Bonaventúrával és kétszázkilencz katonával ment ő Pozsonba 1563. eszt. a Maximilián koronázására; a holott is ő hordozta a Szent István kardját, a koronázandó herczeg előtt, kihez azután mind holtig hüséges volt. Ecsed vára volt szokott lakó helye Szatmár vármegyében. Itt mulatott és itt szállotta meg őt az ifju Szapolyay János Zsigmond 1564. eszt., a ki akkor somlyói Báthori Istvánnal a Maximilián király birtokainak foglalására indult vala. A vár erősségéhez, s igen jó fekvéséhez bizván Miklós, annyira fel sem vette az ostromlókat, hogy a tánczot (épen akkor lakadalmazott egy katonája) sem hagyatta miattok félbe. De mivel Szapolyay azzal fenyegetődzött, hogy minden falait fel fogja perzselni, azt igérte, hogy ha a királytól hatvan nap alatt segitsége nem érkezik, a várat fel fogja adni, s maga is Szapolyay hűségére fog állani. Azzal elment Szapolyay Kassa felé, és többé vissza sem jött Miklós megkisértésére, mivel az esős idő őt Erdélybe visszahajtotta, és igy Miklós Maximi-

lián mellett maradt, de a kitől a Szapolyaynak tett igéretért egy feddő levelet kapott. A következett 1565. eszt. kétszáz lovast és két ágyút küldött a maga bátyjának Bonaventúrának és Schwendi Lázárnak segitségül Tokaj ostromlására, a kik azt el is foglalták Maximilián számára. Országh Kristóf helyébe lett országbirája 1567. eszt. Valami osztó pere volt neki és a közelebb irt Györgynek az ő testvérének Erdődy Péter bán özvegyével Szelin vára felett, melynek jó móddal való eligazitását Maximilián király vállalta vala fel, oly móddal, hogy ha az özvegynek a zálogpénzt lefizetik, akkor az övegy tartozzék a várat a királynak visszabocsátani, a király pedig a várat a Báthoriak kezébe fogja adni. Az 1569. eszt. Pozsonban tartott diéta, tartozott alázatossággal emlékeztette a királyt ezen igéretére, azt is kérvén tőle, hogy ha az özvegy a szép szerént való alkut nem akarná, ezt a dolgot a király a közelebb következő nyolczados törvényszéken döntesse el. Maga is jelen volt Miklós ezen a diétán, noha nehezen vette magát reá, hogy oda elmenjen. Ugyanis abban a Maximilián király ellen való összeesküvésben, melylyel Dobó István és Balassa János vádoltattak, ő is részesnek tartatott. Mindazáltal mivel Maximilián nem csak két kezes, ugymint a győri kapitány gróf Eck, és Török Ferencz pápai kapitány által, hanem levele által is bátorságot igért neki, elment a diétára s nem is lett ott semmi bántódása, noha erős volt reá a gyanu, hogyha elő nem mozditotta is a titkos czélt, de tudta azt. Ő szakasztotta egészen nyakát a hires Karácson György támadásának 1570. eszt. Ugyanis minekutána magát Karácsont a debreczeniek megölték volna, annak társa Szűcs László uj támadást akart gerjeszteni, és a Karácson haláláért kemény boszút állani, már sok haszontalan embert is szedett vala maga mellé; de Miklós a dolgot megtudván, huszárai által Szűcs Lászlót megölette, ranyha népét pedig szélyelszóratta. Jelen volt Miklós 1572. eszt. a pozsoni diétán s Rudolf koronázásán. Ő volt ott a nemeseknek s más katonáknak fővezére, a kikkel Ausztria széléig eleibe ment a koronázandó herczegnek, azt ott megköszöntötte, azután Pozsonba kisérte. Ugyanazon diéta őt rendelte ki egyiket az eperjesi nyolczados törvényszékre, az oda vitt perek eligazitására, Pethő Jánossal, Mágochy Gáspárral s. a. t. Utolsó veszély érte őt 1585. eszt. Ugyanis akkor neki bokrosodott lovai kocsiját elragadták s feldöntötték, mely dőlésben lábaszárai, a bokákon felül eltörtek. Más nyavalyák is járulván, ezen már különben is nagy sebekhez, a természet azokat meg nem győzhette, hanem őt a minden halandók útjára bocsátotta. A Temesvárnál elesett halhatatlan heros Losonczy István leánya, Anna volt felesége, kitől semmi

gyermeke nem maradt. Az özvegy először ugyan a horvátországi bán Ungnad Kristófhoz, annak halála után pedig Forgách Zsigmondhoz ment férjhez, a ki idővel palatinus lett.

Báthori László. Bizonytalan melyik ágából való volt a Báthori familiának, vagy volt e valamelyikéből. Élt Hunyadi Mátyás király alatt, a Remete-Szent-Pál szerzetében, Budához közel a Szent-Lőrincz klastromában. Azt állítják felőle, hogy ő az egész Szent-Irást magyar nyelvre forditotta volna, és hogy ez az ő forditása még ma is megvolna az elefánti klastromban.

Báthori Szaniszló. (Somlyói). A felebb irt Lászlónak Pók Annától való utolsó fia. Sokat kellett neki Somlyóért perelni, mind addig, mig egyszer aztán 1390. eszt. az országbiró Bebek Imre előtt nyertes lett. Fiai: László, János és István. Ezek közől László főasztalnok volt 1462. eszt. Jánosnak pedig György nevü fiában magva szakadt. Istvánról mindjárt lesz szó.

Báthori István. (Somlyói). Szaniszló fia, erdélyi vice-vajda volt 1422. eszt. Micsoda baja volt neki és testvérének Lászlónak 1438. eszt. Lásd Losonczy Dezső. Főasztalnokká vagy tálnokmesterré 1458. eszt. lett. Bizonytalan micsoda Dorottyától, és tót-prónai Turóczy Benedek leányától, Orsolyától, nyolcz gyermeke lett. 1. Miklós. 2. Domokos. 3. Gellért. 4. Anna, először Nagy-Mihályi Dénes, azután Agárdy László felesége. 5. Domonkos. 6. János. 7. István. 8. Margit, a ki Semsey Lászlóhoz ment férjhez. Ezek közől Domonkos jászói prépost volt 1498. eszt. Jánosnak pedig ezek a fiai voltak: László, Péter és Imre, kikről mindnyájokról következik valami.

Báthori László. (Somlyói). Jánosnak fia, Istvánnak unokája. Egy fia és három leánya maradt. Fia János, a kinek Ferencz nevü fiában, a tizenhatodik század vége felé, magva szakadt. Ennek a Ferencznek Strausz Zsuzsanna volt a felesége. László három leánya ezek: Magdolna, a kit Tunyoghy Imréhez; Borbála, a kit Irinyi Ferenczhez; és Zsófia, a kit Ártándi Thegzes Antalhoz adott férjhez.

Báthori Péter. (Somlyói). Ez is János fia, István unokája. Elek nevü fia maradt, kinek Kusali Jakchy Annától született leánya, Lónyay Istvánhoz ment férjhez.

Báthori Imre. (Somlyói). Ez is János fia, István unokája. Borbála nevü leányát Horváth Boldizsár vette el.

Báthori István. (Somlyói). Szaniszlónak unokája, Istvánnak Turóczy Orsolyától való fia. Zsigmond nevü fia maradt. Ennek a Zsigmondnak, Görög Annától, Farkas és Miklós nevü fiai lettek. Farkasnak egy leánya és egy fia maradt; a leányt Annát Kállay Ferencz vette el; a fiának Zsig-

mondnak unokája Zsófia pedig, először Losonczi Bánffy Tamáshoz, annak halála után pedig Osztopáni Perneszy Gáborhoz ment férjhez. A mi Miklóst illeti, neki is két gyermeke lett Makray György leányától Zsuzsannától; ugymint Anna, a kit Erdőteleki György vett feleségül, és István. Ennek az Istvánnak Parlaghy Borbálától csak egy gyermeke volt, t. i. Zsuzsanna, kinek egymás után három férje volt: első Chetneky András, a ki hamar meghalt; második Uraj Mihály; harmadik Aranyassy Mihály. A két hátulsónak számos gyermeket szült.

Báthori Miklós. (Somlyói). Ez is Szaniszló unokája, és Istvánnak vagy Dorottyától, vagy Turóczy Orsolyától való fia. Két felesége volt. Első Kazmér Borbála; második Losonczi Bánffy István leánya Zsófia, kiktől három fiut, és ugyanannyi leányt nemzett. A leányok közől Katalin Sarmasághy Lászlóval; Erzsébet Nagy-Mihályi Bánffy Györgygyel; Borbála pedig Csirei Andrással lakadalmazott. A fiak közől Móricz gyermek korában halt el; Bertalan Kusali Jakchi Klárával élt, de ugy látszik csak kevés ideig, házasságban. Istvánról valamivel mindjárt bővebb szó lesz.

Báthori István. (Somlyói). Miklós fia, Istvánnak pedig a felebb emlitett Szaniszló fiának unokája, erdélyi-vajda lett 1529. eszt. Az előtt hat esztendővel már vice-vajda volt. Ugy látszik jelen volt a mohácsi veszedelemben 1526. eszt., vagy ha ott jelen nem volt, annak az volt az oka, mert minekelőtte Lajos király Budáról Tolna felé kiindult volna, ezt az Istvánt Szapolyay János vajdához küldötte, azzal az izenettel, hogy a vajda mindent félretévén, az erdélyi sereggel siessen a királyhoz, és igy talán a vajda táborában lehetett a veszedelem alatt. Ezután mindig Szapolyay részén volt Ferdinánd ellen, és épen azzal nyerte Szapolyaytól a vajdaságot, melyet akkor Perényi Péter önkényt tett vala le. Nem is csalta ő meg Szapolyaynak hozzá való reménységét; mert mindjárt vajdaságának első esztendejében, a Ferdinándhoz pártolt szászokat, sőt az egész Erdélyt Szapolyay hüségére visszahajtotta, az egy Szebent kivévén, melyet sok ideig haszon nélkül ostromlott. Lásd Kakas Márton. Torda városát is 1531. eszt. felégette, minthogy az Majláth István tanácsából, Ferdinándhoz állott. Ugy látszik, hogy 1531. eszt. halt meg, legalább akkor tette Szapolyay ő helyébe Laszky Jeromost vajdának. Feleségétől Telegdy Katalintól András, Kristóf és István fiai maradtak, és három leánya, Zsófia, Csáky Demeter felesége, Anna, a ki először Homonay Antalhoz, másodszor Drágfy Gáspárhoz, harmadszor Ecsedi Báthori Györgyhöz ment férjhez. Utolsó leányának Erzsébetnek első férje Pekry Lajos, második Kerechény László volt.

Báthori András. (Somlyói). István vajdának Telegdy Katalintól való fia. Szatmári commendáns. Minthogy közelebb esett az ő lakó helye Izabellához, Szapolyay János özvegyéhez, mint Ferdinándhoz, annak részére állott. Hogy a hires Martinuzzi György, Ferdinándhoz akart pártolni Izabellától, ezt az Andrást küldötte 1550. eszt. gróf Salm Miklóshoz Egerbe, a hova ő 12. oktob. érkezett el. Minekutána Izabella általadta a magyar koronát Nádasdy Tamásnak és Báthori Bonaventúrának 1551. eszt., azok egyiktől ettől az Andrástól küldötték azt el Tokajig, hogy ott azt a Ferdinánd követének Serédy Györgynek adja által, melyről neki s társainak levelet is adott a király, hogy azt illendőképen kézhez szolgáltatták. Soha semmit sem mozditott ő Ferdinánd ellen, mig Izabella kivül volt Erdélyen; de minekutána az oda visszajött 1556. eszt., akkor aztán kénytelen volt András is ahoz visszahajlani, s nevezetesen Husztot ő foglalta vissza annak számára Korláth Mihálytól. Majláth Margitot 1563. eszt. 7. jan. hagyta özvegyen, kitől Boldizsár, András és István fiai maradtak. Leánya csak kettő volt, ugymint: Erzsébet, a ki először Hagymássy Kristóffal, másodszor pedig ruszkai Dobó Ferenczczel lépett házasságra. Anna, a ki háromszor ment férjhez, először Losonczi Bánffy Déneshez, annak halála után Józsika Zsigmondhoz, de a kitől, bizonytalan mi okon, elvált, és 1581. esztendő tájban Dóczy Kelemennel fogott kezet házasság fejében. Az özvegy Majláth Margit Ifju Jánoshoz ment férjhez.

Báthori István. (Somlyói). Ugyan Istvánnak, az erdélyi vajdának, Telegdy Katalintól, 1533. eszt. Kozma és Demjén napján, Somlyón született harmadik és utolsó fia, váradi kapitány s egyszersmind Bihar vármegyei főispán, azután erdélyi fejedelem, utoljára lengyel király. Atyja házánál kezdette tanulását, Olaszországban folytatta. Egy ideig Ferdinánd császár s magyar király udvarában is mulatott. Onnan haza kerülvén, kénytelen volt a Szapolyay háznak kedvét keresni; minthogy az ő jószágai annak tartományiban feküdtek. Mikor Szapolyay János özvegye Izabella 1556. eszt. Lembergből Erdélybe visszaindult, az ország határáig ment annak István egynehány század magával eleibe, és azt ott egy igen ékes köszöntéssel fogadta s üdvözlötte, s onnan az országba belebb kisérte. Legelső hadvezéri próbáján egy tanult és régi derék vitézt volt neki szerencséje meggyőzni. Ugyanis a mint Bethlen irja, a hires Telekesy Imrét ő üzte el Szatmár alól, melyet az Ferdinánd király számára szándékoskodék vala elfoglalni 1557. eszt. Vissszaadta ezt neki Telekesy 1588. eszt., a mikor őt Kis-Várda alól elkergette. Hadad várát együtt vette vala el Némethy

Ferenczczel Sulyok Györgytől 1562. eszt.; de azt a Némethy hebehurgyasága miatt, nem soká tarthatta az ifju Szapolyay János Zsigmondnak hatalmában. Ugyanis nem sok nap mulva, Balassa Menyhért s mások annak visszavételére eljövén, Némethy a Szapolyay hagyása ellen idő nap előtt kiment a sánczokból az ellenség eleibe. Hogy félénkséggel s puhasággal ne vádoltathassék, előszólitja István is a maga két hadnagyát, Keresztury Kristófot és Fejérváry Tamást, s azoknak azt mondja: Próbáljunk mi is szerencsét, minthogy ugy tetszik az én vezértársamnak, a ki most inkább hallgat a maga kevélysége, mint okosságára; de félő hogy még ma meglakolunk vakmerőségünkért. — Ugyis lett a dolog, mert az ő nyolczezerből álló táborjoknak felét Balassa és Zay Ferencz vagy levágták vagy elfogták; másik felét hanyatthomlok való futásra kényszeritették; Hadadot pedig Ferdinánd számára elfoglalták.

Istvánt küldötte az ifju Szapolyay Bécsbe Ferdinándhoz 1563. eszt., hogy a közt és ő közötte egy örökös szövetséget kössön, mely dologban ő nagy szemességgel s okossággal el is járt, és a békesség czikkelyeit ugy alkalmaztatta, hogy azokat mind a két fél helybehagyta. Mindazáltal ez a békesség tökéletességre, a Szapolyay állhatatlansága, de kivált tanácsosai agyafurtsága miatt, nem mehetett. Sőt mikor István a munkába vett alkunak megerősitését sürgetné Csáky Mihály, Szalánczy János, Békesy Gáspár és Blandrata György, az ő hűségét, Szapolyay előtt, gyanuba akarák hozni, melynek ugy látszik az volt igaz oka, hogy azok magok a Socin tudományával torkig lévén, nem örömest nézték Istvánnak a katholika vallás mellett való buzgólkodását. De bizonyos, hogy az ő Szapolyayhoz való egyenes szivüsége, soha semmi görbeségnek alája nem volt vetve.

Hogy a minap Balassa Menyhért Szapolyaytól Ferdinándhoz állott vala, egyéb városok közt Szatmárt is általvonta magával annak hűségére, azt pedig a Báthori familia, s nevezetesen ez az István birta abban az időben. Egykor megtudta István 1564. eszt. szürettájban, hogy Balassa otthon nincsen Szatmáron, azért is Váradról egynehány század magával megindul, egy éjjel Szatmárt megtámadja, ott Balassának feleségét, fiát s leányát elfogja, Szapolyayhoz küldi, a német s magyar négyszáz emberből álló őrző sereget elbocsátja, Balassa kincsét, vert s veretlen aranyát, ezüstét, melyet püspök Forgách Ferencz a maga históriájában igen sok ezeret érőre teszen, elfoglalja. Szatmár sorsát megtudván a nagy-bányaiak, önkényt megnyitották István előtt a város kapuit; a várbeliek is olyan feltétel alatt feladták egynehány napi ostrom után a várat, hogy minden vagyo-

naikkal, a hova nekik tetszik, oda mehessenek. Maga az ifju Szapolyay is felserkent az ő jó szerencséjére, és ő vele együtt hódoltatáshoz fogott. Legelőször is Hadadot vették vissza. Azután Báthort, Szent-Mártont, Ecsedet, Kis-Várdát hódoltatták meg. A Tiszán Tokajnál általkelvén, Kovászót és Atya-várát foglalták el. Onnan Kassát vették czélba, melyet Zay Ferencz és Balassa Menyhért őriztek; de mivel olyan rendkivül való esőzések indultak, melyek a Deukálion idejével fenyegetődztek, kénytelenittettek a nagy sárban s vizben Váradra viszszagázolni.

A következett 1565. esztendőnek mindjárt az elején, a kölcsönnek visszaadására, Schwendi Lázárt, Báthori Bonaventúrát és Balassa Menyhértet küldötte, már nem Ferdinánd, hanem annak fia, Maximilián király; kik is minekutána Tokajt és Szerencset elfoglalták volna, Bakamaz felé Szatmárnak tartottak. Hogy ezt István Szatmáron a Szerencsről elbocsátott s haza Erdélybe szállingódzó katonáktól megtudta, a kastélyt legottan meggyujtotta, és magát Váradra vonta; mivel az ő egyik erős ótalma is a Szamos, most neki ellene támadt, igen vastag jéggel által lévén állva, és az által az ellenségnek az ostromlásra a legkönnyebb utat módot szolgáltatván. Igy aztán Schwendi s társai könnyen elfoglalták nem csak Szatmárt, hanem Erdődöt és Nagy-Bányát is. Ily sok kára békességes gondolatokra hozta Szapolyayt, legalább ideig; azért is Istvánt Maximilián király vezéreihez küldi, a kik akkor Szatmár és Erdőd közt táboroztak. A mely pontokban itt megegyezett István a vezérekkel, azoknak megerősitésére Szapolyay őt Bécsbe inditotta. Azonban haza érkeznek Konstantinápolyból a békesség romlására Békesy Gáspár és Bebek György, kik oly ártalmas széllel futták tele Szapolyayt, mely az ő szivéből minden valóságos békességre való hajlandóságot kiseprett. Szapolyay tehát sebes postát küld István után ezzel a parancsolattal: Maximilián király előtt azt tegye fő pontnak, hogy a két fejedelem birodalmának egymástól elválasztó határa a Tisza legyen. Maximilián, a ki már akkor jól tudta a szatmári egyezést, mivel annak czikkelyeit kétség kivül maga adta volt Schwendinek szájába, azt felelte, hogy ő azon semmi változást nem kiván tenni. István azt kérte ki, hogy szabad legyen neki egy sebes postát Szapolyayhoz bocsátani, a ki tizenkét nap alatt választ hozzon. Hozott is, de olyat, a mely bátor más szókba volt pólyálva, semmit egyebet az előbbeni kivánságnál, magába nem foglalt. Maximilián, a ki a mint látszik a békességet igazán óhajtotta, ezt a tétovázást s szóval váló játszást, csak csufolkodásra magyarázta; azért is Istvánt őrizet, de méltóságához illő

tisztességes őrizet alá tette, melyben, noha a lengyel király is magát ő érette közbe vetette vala, mindaddig kelle neki ülni, mig Maximilián 1567. eszt. Veráncsics Antal püspököt Konstantinápolyba akarná követségbe küldeni. Akkor pedig, mivel a budai basa szakállára mondotta, hogy Veráncsicsnak szabad menetelt nem adhat, s bátorságos utazást nem igérhet, mig István fogságban tartatik, szabadon bocsáttatott. Olyan Pathmosa volt két esztendő elforgása alatt ennek a nagyra termett férfiunak az ő fogháza, melyben ő ezelőtt szerzett tudományát a legjobb régi s uj könyvek olvasása által a bámulásig öregbitette, s különben is már elég messze terjedő kilátásainak határait sokkal kilebb vetette, mint a mennyire a közönséges elmék szoktak elhatni.

Azután való időkben, többé nem Istvánt, hanem Békesy Gáspárt küldözte Szapolyay Bécsbe az alku kedvéért, ki is midőn onnan 1570. eszt. Szent-Mihály havában a kötés pontjaival Gyula-Fehérvárra viszszajött volna, azokra István olyan feltétel alatt esküdt meg, hogy Szapolyay szerezze vissza neki Maximilián királytól Szatmárt és egyéb jószágait, melyet akkor Szapolyay neki meg is igért; de csak hamar, ugymint 1571. eszt. 14. mart, történt halála miatt, nem teljesithetett.

Szapolyay halála után az erdélyi főrendek Gyula-Fehérvárra gyülvén, először ugyan Szelim török császárnak, azután pedig Maximilián magyar királynak, az ő halálát tudtára adják; egyszersmind mind a kettőnek azt is jelentvén, hogy ők magoknak uj fejedelmet akarnak választani. Mind a két hatalmasság helybehagyta szándékjokat. Ujra összegyülnek azért a rendek pünkösd havának 17. napjára Fehérvárra, és ugyanazon hónapnak 25. napján, Békesy Gáspárnak nagy ellenére, Báthori Istvánt fejedelemnek választják, és az ország szabadságainak megtartására és ótalmazására felesketik.

Legelső gondja volt az uj fejedelemnek a Szapolyay hideg tetemeinek eltakaritása, azután kinek mit hagyott Szapolyay testamentomban, azt oda elvitetni megengedte. Nem is maradt a kincstartó házban legkisebb is az ő számára. Elküldötte török császár Szelimnek is, a mit Szapolyay annak hagyott vala; ugymint egy igen drága kantárt és nyerget; de a mellett elküldötte a tizezer aranyból álló esztendőnként való szokott adót is. Jó kedvvel fogadta Szelim a Báthori követeit, és azokkal együtt Mohammed agát, a maga kedves főmadarászmesterét, kétszáz lovassal bocsátotta vissza Báthorihoz. Fehérvárra 15. aug. érkezett az aga, kinek onnan egy mértföldnyire ment ki Báthori eleibe. Hogy összejöttek, az aga lóháton ülvén, a Báthori számára urától hozott veres zászlót megcsókolta, és azt neki odanyujtotta, melyet Báthori hasonló csókkal vett kezébe. Igy kisérte

be az aga a városba Báthorit, egészen palotájának kapujáig. Harmad nap gyülést tartott Báthori, melyben az aga is megjelent; Báthorinak egynehány aranynyal szőttes felsőruhát, egynehány paripát, egy fejedelmi pálczát és skófiumot adott ura nevében; az ott lévő több mint huszonöt fő urnak is ajándékozott egy egy öltöző ruhát, és azokat Szelim hagyásából a Báthorihoz való hüségre intette. — Egy csausz is jött vala az agával Báthorihoz, ki is azt jelentette neki, hogy a lengyel király a fényes kapunál arról panaszkodik, hogy Szapolyaynak azon kincsei, melyek a lengyel királyt illették volna, annak nem adattak által; azért is a nagyur azt kivánja, hogy őt tudósitsák a felől, micsoda kincsek azok, melyeket a lengyel király keres? Atyjáról vagy anyjáról szállottak vala e azok Szapolyayra? vagy az ország jövedelmeiből gazdálkodás által maradtak e meg? mert ha ugyan az országból álló volt az a kincs, ugy nem akarja a nagyur, hogy abból a lengyel király legkisebb részt is vegyen; sőt szükség, hogy az az ország szükségeire fordittassék. Ezenkivül azt is parancsolja Szelim, hogy a Szapolyay testamentumának párját vagy mását ő hozzá küldjék el. A rendek ezen dolog iránt azt az értelmöket nyilatkoztatták ki, hogy a mit már eddig a lengyel királynak engedtek is a Szapolyay kincséből, azt is csak a jó békességért adták oda, mivel az egész kincs a régi magyar királyokról szállott Szapolyayra. Tizennégy nap mulva nagy ajándékokkal megterhelve bocsátotta haza Báthori magától az agát, mindazáltal mégis kevesellette az aga az ajándékokat. Megvárta volna, hogy az a huszonöt ur is ajándékozza meg őt, a kiknek ő egy egy arábiai köntöst adott vala; de Báthori Kristófon és püspök Forgách Ferenczen kivül, senki az ő ajándékát fel nem váltotta. Már ekkor felesküdt volt Báthori István a Maximilián hüségére is; esküvésében azt is igérvén, hogy mihelyt Maximilián kivánja, hivatalát leteszi, s Maximiliának minden várat odaenged. Az aga elmenetele után egy levelet küldött Báthori Maximiliánhoz, melyben a következő dolgokat kérte attól, hogy Erdélyben s Magyarországnak most ahoz tartozó részeiben minden törvényes dolgot ő végezhessen el, és a perlekedők az ő törvényszékéről ne vihessék a pert a magyar királyi táblára; mind azért, mert az sok költségbe kerülne; mind pedig azért, mert annál fogva a török udvarnak valami rosz következéseket szülhető gyanura adathanék alkalmatosság. Továbbá azt is kérte, hogy az a pont és feltétel illendőképen lágyittassék s mérsékeltessék, melynél fogva ő Maximiliánnak csak egy intésére s szavára is kötelessé tette magát a fejedelemségtől való megválásra; holott hiszen csak egy várnak kapitányát is min-

den igaz ok nélkül nem mozditják el hivatalától. Ezenkivül azért is esdeklett, hogy az ő lehető vádolóinak csak egyik fülét nyissa meg Maximilián, másikat pedig az ő számára tartsa. Utolsó kivánsága ez volt: hogy az erdélyi fejedelem vagy vajda név mellé adjon neki Maximilián még egy más p. o. helytartó titulust is, annak bizonyságául, hogy ő Magyarországnak is birja némely részét. — Maximilián e négy rendbeli kivánságot tanácsosaival megfontolván s rázogatván, azok közől az elsőt minden nehézség nélkül helybe hagyta. A másodikra nézve ilyen meghatározást tett: hogy Báthori halála után Erdély Maximiliánra vagy maradékira szálljon. Ezen határozásra pedig az adott alkalmatosságot, hogy Báthori a várak s erősségek kapitányait a maga testvérbátyjának Kristófnak hűségére is feleskette vala. Hogy ezt neki Maximilián szemére lobbantotta, azt felelte: hogy ő azt csak abból az előre való nézésből s vigyázásból cselekedte, hogy ha neki hirtelen halála tőrténnék, lenne Maximiliának Erdélyben Kristófban egy olyan hive, a ki a várak kapitányait az ő hűségében megtartóztassa. A mi az utolsó kérést illeti, annak igy tett Maximilián eleget, hogy azután való időkben, a Báthorihoz utasitott levelek hátára, ezt a titulust szokta iratni: Spectabili et Magnifico Stephano Báthori de Somlyó, Vajvodae partium Regni nostri Hungariae, Transilvanorum et Siculorum Comiti ac in certis ejusdem Regni Hungariae partibus, nostro Locumtenenti, fideli nobis dilecto.

Mindent elkövetett Báthori, hogy nem csak a két császárnak, hanem a maga alattvalóinak is kedvét találhatná; mindazáltal a székelyek Szapolyay János Zsigmond alatt elvesztett szabadságaikat nem felejthetvén, magokat ő ellene felütötték. Mind levelei, mind követei által igyekezett őket Báthori józanabb s szelidebb gondolatokra birni; de azok mind addig siettek a magok veszedelmére, mig azt aztán meg is találták; ugyanis 3. oktob. az ő gyülevész táborokat Báthori megverte, a harcz után pedig a támadás főbb eszközeit halállal büntette. Ugyanakkortájban egy csábitó, a ki magát a moldvai fejedelem fiának hazudta, sok korhely betyárt lázasztott vala fel Erdélyben, kikkel Moldvába akart berontani, melyet Báthori megtudván, katonái által ezt a hitvány zsiványokból álló haszontalan csordát is szélyelriasztotta.

A mennyire a sok galyiba engedte, a polgári dolgok elintézésére is forditott Báthori gondot. Nevezetesen a leveleskázat, mely eleitől fogva egyházi személyek kezei alatt szokott volt lenni, most világi emberek gondviselésére bizta. Sok nyughatatlan órát okozott neki Békesy Gáspár, a ki magát szerette volna Erdély kormányán látni. Hiába idézte őt Báthori a rendek közönséges gyülésére, mert oda el

nem ment. Ugyanazon gyülés a török udvarnak fizetendő adó felvetése s összeszedése felől is megtette a szükséges intézkedéseket; azt is elvégezte, hogy Huszt várát vissza kell venni, annak mostani erőszakos bitorlóitól, Csáky Mihálytól s. a. t. Hogy Maximiliántól való függését azzal is megmutassa Báthori, ennek a gyülésnek végzéseit hozzá elküldötte. De a török udvarnál is tartott egy állandó követet, Gruj Pétert, a ki ott az ő dolgait kezén tartsa, és az ő ellene támadható gyanúkat idejében irtogassa. Ámbár pedig maga Báthori mindenkor igen buzgó fia volt a római anyaszentegyháznak, mindazáltal, mivel már akkor igen elszaporodtak Erdélyben a protestánsok, ő is kénytelen volt azoknak ott kedvét tölteni. Nevezetesen, minekutána Hebler Mátyás, a szász ekklézsiák superintendense meghalt volna, annak helyébe a birthalmi predikátort, Ungler Lukácsot erősitette meg azon hivatalban 1572. eszt. 6. jul. Fehérváron kelt levele által.

Azonban Békesy Gáspár titkon és nyilván minduntalan fúrt faragott Báthori ellen a fogarasi várban. Hogy tehát valamimódon Békesy őt meg ne előzze, Bánffy Györgyöt egy alkalmas sereggel Fogarasra küldi, hogy Békesyt onnan vagy elevenen vagy holtan hozza el ő hozzá; de Békesy az ostromot csak kevés ideig állván, 1573. eszt. a várból elszökött, és Maximilián királyhoz ment; Báthori pedig őt a meggyesi diétán, mint ország háboritót, számkivetésre büntette, és minden jószágától megfosztotta 1574. eszt..

Mikor ezek igy folynak, a most emlitett esztendőben karácson hava közepe táján, a török császár Szelim meghal, és helyébe huszonhét esztendős fia Amurát ül, ki is országlását, a szokás szerént, őt testvérének, két mostoha anyjának, és egynehány basának megfojtatásán kezdi. Mind Békesy, mind Báthori, vetélkedve vadászták követeik által az uj nagyurnak kedvét s magokhoz való hajlandóságát. Azonban egy uj hirt hoz Báthorinak Bornemisza Gáspár a kassai gyülésről, t. i. hogy Békesy Magyarországon katonákat szedet, a kikkel Erdélybe szándékozik beütni, és ő tőle a vajdaságot elvenni. Ez a hir, a mely először csak pletykaságnak látszott, naponként kezdett bizonyosodni. Megkereste hát Báthori követe által segitségért a temesvári beget, annyival inkább, mivel tudta, hogy némely urak, a kiknek fekvő jószágaik a Maximilián király birtokival határosak, Békesyhez szitnak. De az uj nagy urhoz is elküldötte Kendi Sándort 1575. eszt. elején, általa a maga megerősittetését kérvén a vajdaságban, s egyszersmind Békesy utját is bevágni akarván. A fényes kapu válasza az lett, hogy a Békesy ellen való pártfogást Báthori csak ugy remélheti, ha az

esztendőnként való adót, ötezer aranynyal neveli. Azonközben mindaddig fútt a Békesy szándékozásának szele, hogy junius végén valósággal el is indult Kassáról táborával Szatmár felé. Hogy ezt Báthori kémei által megtudta, mindjárt küldözi mindenfelé az országban a sebes postákat a nemességhez, azzal a parancsolattal, hogy a veszedelemben forgó hazának ótalmára mindnyájan fegyveresen siessenek. Ugyanazon nap Rácz Pétert a fényes kapuhoz, Gyerőffy Jánost pedig Budára Hasszánbeghez inditja segitségért. Olyan jó kedvében találta Gyerőffy a beget, hogy jóllehet az még eddig mindig a Békesy ügyét mozditotta elő a fényes kapunál, még is most minden idő halasztás nélkül bizonyos számu népet parancsolt Báthori mellé.

Azonban Békesy Szatmárról elébbmozdul, és Dézs, Kozárvár, Németi, Apahidja felé Tordához száll. A mely nap Békesy Tordához érkezett, ugyanazon nap sok szép segitsége jött Báthorinak az uraktól s nemesektől Fehérvárhoz. A Székelyek Aranyos széke, mely tanácsosabbnak itélte Báthorihoz tartozó hűsége mellett maradni, mint a Békesy történettől függő igéreteinek hinni, nyolczszáz gyalogot küldött neki. Karansebes és Lugos vidékéről is háromszáz lovas és kétszáz pandur vagy gyalog rácz érkezett hozzá. Más nap ezer lovas szász nevelte táborát, a szebeni polgármester Helvig Ágoston vezérlése alatt. Jól tudván Békesy Báthori erejének naponként és szemlátomást való öregbedését, azon kezdett habozni, ha valjon egyenesen neki tartson-e? vagy a székelyeknek azon hat széke felé vegye utját? a melyeket az ifju Szapolyay szabadságaiktól megfosztot, és a kiket ő mostanában nagy igéretekkel töltött vala be. A székelyek az alkalmatossággal élni akarván, csakugyan hogy teljességel ok nélkül ne láttassanak elpártolni Báthoritól, azt izenik neki, hogy ők Békesyt oda hagyják, és neki a parancsolt segitséget elküldik, csak hogy ő is adja vissza nekik Szapolyay által elvett szabadságaikat. Báthori azt felelte: illetlen dolog az, hogy ők a magok törvényes urának törvényt szabnak, minekelőtte még szabadságuk visszanyerésére magokat méltókká tették volna, azért is az ő kivánságukra nem hajolhat, sőt ha a Mindenhatónak segedelme által mostani szomoru környülállásain diadalmaskodhatik, azon lesz, hogy a székelyekkel ezt a nyakasságot megkerültesse. Már ekkor minden titkolódzás nélkül Békesyhez kapcsolták magokat a székelyek, annyival inkább, mivel Békesy azon fogadozott, hogy markában vagyon Maximilián királyi levele, melynél fogva szabadságaik visszanyerése felől bizonyosak lehetnek, ha ugyan ő vele Báthori ellen ke-

zet fognak. Valóban nem is lett volna bolondság, ha Békesy akkor mindjárt melegében Báthorira indult volna, mert sokkal többre szaporodott az ő tábora, mint Báthorié; azonban több ágyút dörditheteit meg. De nagyobb lélekkel s hadi okossággal állott ki Báthori a csatamezőre, mint erővel. Elindul tehát Fehérvár alól, és Torda felé nyomul Békesyre. Alig haladt egy mértföldnyire, Tövis nevü mező városhoz, mikor egy előre bocsátott kéme azt a hirt hozza neki, hogy Békesy is ugyanazon nap szedette fel a sátorfákat Torda alól, és a fehérvári utat elmellőzvén, az Aranyos vize mentében, Marosvásárhely felé nyomakodik. Ezt az ő útból való kicsapását s félrecsavarodását noha sokan félénkségre magyarázták; de nem kis szeget ütött az a Báthori fejébe. Ugyanis ő méltán ugy gondolkodhatott, hogy ha eddig kétséges lett volna is a Békesy győzelme, de már most bizonyossá változhatik, ha a székelyekkel magát egyesitheti. Az is ide járult, hogy Békesy útjában városonként s falunként, minden fegyverfoghatót zászlója alá hajtott. Oda húzta a nemeseket is, a kik még eddig Báthorihoz nem mehettek. Az nap este Békesy ugyan Radnóthoz közel, Kutyafalva nevü faluoskának ellenében, Báthori Enyednél, a tinódi mezőn, más nap pedig Békesy Nyáradtőnél, Báthori Kocsárdnál telepedett meg. Akkor éjjel kicsinyben mult, hogy Báthori végképen meg nem romlott. Ugyanis az ő táborát néminémű oka nem adható rezzenés zavarta meg, ugy hogy nem kis munka volt azt neki s hadnagyainak a szélyelszaladástól megtartóztatni. Az ellent nem állván, azután is mindenkor inkább megtámadólag, mint ótalmazólag kivánt lenni. Azért is a következő napon Hadrévig mozdult elébb, a mikor ellenben Békesy Nyáradtőnél vesztegleit, magához a székelyeket várván, a kik el is jöttek oda hozzá kétezeren. A Békesy hatalmának ilyen szembetünő nevekedése méltán rémülést okozhatott volna Báthorinak, hanem ha ő hozzá is el nem érkeztek volna, egy felől ugyan Gyerőffyvel a budai törökök, más felől Géczy János a váradi katonákkal, harmadik felől pedig a havasalföldi vajdától kétszáz könnyüszerü szilaj vitéz. Akkor mindjárt feltette magában, hogy holnap Békesyt Nyáradtőnél felkeresi, a minthogy azután való nap, feléje, Hadrév alól el is indult. Mintha ugyan megtudta volna Békesy az ő szándékát, ő is jó hajnalban felkerekedett Nyáradtő alól, és Báthori felé tartott. Mikor már Békesy a radnóti kastélyon tul haladt volna, oly közel esett Báthorihoz, hogy a két tábor egymást beláthatta, és már csak a Maros vize választotta azt el egymástól. Kik uszva, kik gázolva, egynehányan általmentek a Maroson a Báthori katonái közől, és a Békesy emberei közt egyne-

hányat levágtak. Maga Báthori is ágyúztatott a Békesy táborára; de abban semmi olyas nagy kárt nem tehetett. Azért is Dátos nevü faluhoz szállott, hogy onnan táborát a Maroson általszállithassa, Békesy pedig Radnóthoz visszament. — Báthori dolgához látott, és egész táborát általvitte a Maroson, még pedig a mi csudálatos, Békesynek minden ellenállása nélkül, a kinek pedig mind szükséges, mind könnyü lett volna ezt az általkelést vagy egészen meggátolni, vagy legalább Báthorinak sokba keriteni. Hogy általment Báthori a vizen, Békesyhez csak közel állapodott meg, és táborának hadirendbe való állitásához látott. Ágyúmestere florenczifi, Cinna Raphael volt, a kinek tanultságához s tapasztaltságához ámbátor mind ő, mind mások sokat biztak, mind azáltal Báthori mindeneket maga szemeivel akarván látni, az ágyúkat maga kezeivel is igazgatta, és maga tette meg a rendeléseket, hol? mikor? s micsoda renddel kelljen azokat kisütögetni. Mikor már mindenek készen volnának, csak halkal s lassú lépésekkel indul Békesy felé. Nem sok ágyúszót vártak a Békesy katonái, s magokat mindjárt hátra kezdették vonni, melyet ugy látszott abból a czélból cselekedtek, hogy a Báthori lovasait az ágyúktól s a gyalogságtól elcsalhatnák, azután rájok visszafordulván, azokat elnyomhatnák. De sokkal vigyázóbb volt Báthori, mint sem azt észre ne vette volna, azért is mindent a maga helyén parancsolt maradni, és táborát meg nem szagatta, hanem annak egész testével nyomult a szaladók után, és azokat, ha kevés kártétellel is, mindig ágyúztatta. Néha ugyan eresztett ki egynehány csoportot is, hogy azok az ellenséget kapkodják, csipkedjék, boszantsák és ha lehet derék ütközetre vegyék, azonban hogy hálóba ne kerüljenek, azokat magától messze nem bocsátotta. Más nap, mely vasárnap volt, ujra közelebb mozdul a Békesy táborához, azt helyéből kimozditja, és a szent-páli kastélyig hátráltatja. Itt mintha valami uj lélek szállotta volna meg a Békesy táborát, igen bátran állott szembe Báthorinak, hogy neki egynehány csoportja már hanyatlani is kezdett, a mikor Gyulaffy László igen mérgesen bevágja magát az ellenség közé, a harczot megujitja, és mindaddig vitézül viaskodik s vagdalkozik, mig egyszer mind a huszárokat, mind a gyalogságot visszatolja. — A második seregnél tartózkodott maga Békesy a főbb urakkal. Erre maga ütött Báthori, még pedig olyan tűzzel és olyan szerencsével, hogy azt kevés idő alatt futásra iramtatta. A harmadik és tartalék sereg, látván a többieknek sorsát, négy izben csapott, még pedig igen hevesen Báthorival össze, de csakugyan mind a négyszer hátat kelle neki forditani. Egy hid és töltés volt által a Maroson, melylyel annak vize keskenyebb csator-

nára és folyóra volt véve, az ott lévő vízi malmokra nézve. A Békesy futó táborának nem volt egyéb szabadulásra vezető útja ennél a töltésnél. A nagy tolongás közben sokan hullottak arról a vízbe, kik közől csak kevesen tarthatták meg úszásokkal életőket. Sokakat pedig a lapos helyekre, ingoványos posványságra szoritottak Báthori katonái, és azok is nagyobrészt minden fegyver nélkül vesztek ott el. Délelőtti tiz órakor esett az utolsó verekedés. Attól fogva késő estig vágták s fogdosták a futókat a győzedelmesek. A budai törökök sok rabbal s egyéb nagy prédával tombolva mentek haza. A legnagyob mértékben forrott Báthoriban a boszúállás kivánsága, mikor az ellőkelőbb foglyok közől, talán még a győzelem helyén, Bartakovics Jánost, Zádorlaky Györgyöt, Baresay Gáspárt, Szakács Miklóst és Darlóczy Jánost felakasztatta; katonái közt pedig kihirdettette, hogy senki a pártosok jószágát magánál meg ne tartsa, a különben cselekedő azokkal egyformán fog büntetettni. Mindenek felett Békesynek elfogását óhajtotta volna Báthori, azért maga ment annak Bethlen-váráig utána, de már akkor onnan Békesy Szatmár felé szaladt, és igy csak a várral és az abban hagyott kincscsel kellett Báthorinak beérni.

Erőt vévén Báthori vetélkedő társán, aug. 8. napjára Kolozsvárra diétát hirdet, és hogy oda annál inkább bátorkodjanak az urak s nemesek elmenni, azt igéri, hogy a kik Békesyvel titkon vagy nyilván való egyetértéssel fognak közőlök vádoltatni, azokkal nem erőszakkal, hanem törvényesen fog bánni. Minekutána összegyültek a rendek, Báthori a pártosok megbüntetése iránt való kivánságát terjesztette azoknak eléjökbe. Azután előhozatta bilincsekben az előkelőbb és nagy nemből való foglyokat, és azoknak szabaddá hagyta, hogy magokat a mint tudják mentsék. Azok azt kivánták volna, hogy mivel a diétán lévők felperesek, azért is birák nem lehetnek, tehát vagy Magyar- vagy Lengyelországból kell közbirákat hozni, a kik az ő ügyöket minden elő és idétlen itélet nélkül vizsgálják s itéljék meg. De minthogy ennek a kivánságnak csak az idő huzása s vonása lett volna a czélja, azt a rendek nem hallgatták meg, hanem az ő ügyeik rázogatásához láttak. A kik közőlök minden kétség kivül vétkeseknek találtatnak, mind a már közben lévő foglyok, mind a kik Békesyvel Magyarországra kiszaladtak, mint felség ellen vétők, minden voksok által fejeik s minden jószágaik elvesztésére kárhoztattak s itéltettek. De nagy kérdés támadt a felett: ha valjon a jószágtól való megfosztás kiterjedjen-e azoknak feleségeikre s gyermekeikre is? sokaknak visszatetszvén, hogy az ártatlanok a bünösökkel együtt hordozzák a büntetést. Mindazáltal utoljára is csakugyan ab-

ban állapodott meg a dolog, hogy azok is, mint a szedett szőllő, mindentől megfosztattak. Irják hogy az itélőmester nem olvashatta fel könnyhullatás nélkül ezt az irgalmatlan végzést. Minekutána a sententczia felolvastatott, egynehányan ugyan gráczíát nyertek, a többieknek pedig 8. aug. Kolozsváron reggeli nyolcz órakor fejőket szedték, kik közt voltak: Kabos Farkas, Barcsay Miklós, Bogáthy Gáspár, Ősy Miklós, Csanády János és Csányi Miklós. Ezeknek holttestei délutáni három óráig temetetlen maradtak, akkor pedig a városban a mészárszék mellett ásták el azokat. Ugyanakkor a székelyek közől a támadás főbb eszközeinek orrokat, fülöket elvágatta Báthori, azután pedig közőlök harmincznégyet Szamosfalvánál akasztofára függesztetett, azt mondván: ennek azért kellett ugy lenni, hogy ezek a maradékoknak legyenek intő tanúságúl, hogy a kik szabadságot akarnak nyerni, arra nem a fejedelem méltóságának kisebbitésével törekedjenek, hanem a haza mellett tett hű szolgálatjaik által tegyék magokat érdemesekké. Azonközben a kivégzetteknek sok arany s ezüst edényeiket, drága ruháikat s. a. t. hordották elő Báthori lábaihoz. Az ő ábrázatából könnyü volt kiolvasni, hogy ha az ott lévő urak valamit kértek volna magoknak azon drágaságokból, azt tőlök meg nem tagadta volna, de mivel azok legkisebbet sem kivántak, haditisztjeit hivatta elő, és mindenen azok osztoztak meg. A többi foglyokat, a kik fővételre nem büntettettek, tömlöczre hányatta, és azokat idővel elbocsáttatta. Hasonlóképen büntetés nélkül maradtak azok is, a kik Magyarországra vették vala magokat, nem csak, hanem sokan közőlök jószágaikat is visszanyerték. Igy tehát csakugyan adta Báthori ebben a dologban kegyelmességének is jeleit, noha a mint a felebb mondottakból megtetszik, némelyekben kelletinél nagyobb keménységet mutatott. De az efféléket az akkori időnek, példáknak, szokásoknak, vélekedéseknek s törvény hibájának is lehet tulajdonitani, mert akkortájban s azelőtt sok történt ilyen s nagyobb is. Török császár Amurát magának tulajdonitván a csendesség visszaállitását, az esztendőnként való adót ötezer aranynyal szaporitotta; váltig — de haszontalan magasztalván Báthori ő előtte az előbbeni császároknak engedelmességét s lágyságát. Szomorú emlékezetét hagyta ez az esztendő Erdély- s Magyarországban azzal is, hogy a döghalál még sokkal több szülőt s atyafit fosztott meg szerelmeseiktől, mint a fegyver.

Mikor ezek is folynának Erdélyben, Henrik a lengyelek királya, csak négy hónapig tartott uralkodása után, a közelebb mult 1574. eszt. Szent-Iván hava 18. napján, Krakóból alattomban kimegyen, és nagy sebességgel hazájába Francziaországba haza utazik, hogy ott a

kilenczedik Károly kimulása által üresen maradt királyi székbe üljön. A magokat megszégyenlett s neki búsult lengyelek, ebben az 1575. eszt. pünkösd havának 12. napjára, Stezicza városába, oly véggel diétát hirdetnek, hogy oda azon napra Henriket meghíjják, ki is ha ott akkorra megjelen, őt továbbra is magok királyának fogják ismerni; ha pedig el nem jőne, akkor ő róla a lengyel király nevet levegyék; a minthogy Henrik a mondott napra el sem jött; azért is a lengyelek 15. jul. a magok királyi székét, szinte olyan üresnek hirdetik ki, mintha Henrik meghalt volna; azonban Mindszent-havának harmadik napjára, Varsóba egy más diétát rendelnek, uj király választása végett.

A mely nap ez a Henrik lengyel királyságra koronáztatott vala, talán épen azon nap egy Zborovszky Sámuel nevü lengyel főember, egy más Vapovszky András nevü előkelő lengyel urat, valami viszálkodás alkalmatosságával megölt, mely miatt való féltében hazáját elhagyta, és magát a Báthori udvarába vette, hol mind addig ott mulatott, mig a megölt urnak testvéreit annyira megengesztelte, hogy azoktól magának szabadságot nyert a bántódás nélkül való hazamenetelre. A Báthori emberségének becsülésétől egészen általjárva, és az ő test s elmebeli ritka talentumainak csudálása által megigézve ment haza Zborovszky Lengyelországba. Mind sok más főrendü, mind kivált a testvére Zborovszky Péter, krakói palatinus előtt, csak nem az elragadtatásig dicsérte annak erkölcsi szép tulajdonságait, hadi tudományát, igaz lelküségét, állhatatosságát, kegyességét, magamérséklését s. a. t. Igen nagyon segitette az ő beszédét a hihetőség grádicsain felebb-felebb emelni, Báthorinak Békesyn mostanában nyert győzelme, melynek hire akkor, messze tartományokra kiterjedt.

Mindezek s több ezekhez hasonló okok, arra birták a már emlitett krakói palatinust, hogy Báthorit a lengyel királyságra juttatni igyekezett; annyival inkább, mivel az országnak akkori fogas környülállásai, a kormányra egy ilyen sok ajándékkal ékeskedő férfit s nagy embert kivántak. A palatinus tehát visszaküldi Zborovszky Sámuelt Erdélybe Báthorihoz, és általa tudtára adja, mely sok ismerője s tisztelője vagyon a lengyelek közt az ő nevének, virtusainak s tökéletességeinek; azért hát éljen az alkalmatossággal, és követe által a nem sokára beállandó varsói diétán, a több arra vágyakodó között, ő is sürgesse a lengyel koronát. Igérte is a palatinus, hogy mind maga, mind a lengyel tanácsban lévő atyjafiai által, az ő kivánságának teljesedését fogja előmozditani. Bizott Báthori, s méltán is bizhatott, Zamoiszky János nevü fölengyel urhoz is, a kivel Páduában tanulásakor, szoros barátságot vetett vala. Nem mellőzte hát el a magával

kinálkozó szerencsét, hanem a rendelt napra Sulyok Imrét Varsóba küldötte; de a kinek minden haszontétel nélkül kellett onnan urához visszafordulni; mivel a diéta csak egy nap tartott, és a király választása karácson havára tétetett által.

Megértvén Báthori a választás idejét, a maga udvari orvosát, Blandratra Györgyöt küldi Varsóba, ilyen parancsolattal: hogy ha a lengyelek Maximilián császárt s magyar királyt választandják magok királyának, az ellen legkisebbet se mozditson se ne szóljon; de ezen kivül akárkivel is szembe menjen. A török császárt sem felejtette el Báthori az iránt követe által megkeresni, hogy az őt a lengyeleknek ajánlja, azt igérvén annak, hogy ha ő czélját elérheti, tehát azt a szövetséget, melyet a lengyel köztársaság a török udvarral kötött, állhatatosan meg fogja tartani, melyet pedig akár ki más, a ki ő kivüle lengyel király lenne, nem fogna cselekedni. Azonban Blandrata megjelen a varsói diétán, és a többi herczegek s királyok követei között, ura kivánságát ő is a rendek eleibe terjeszti. Olyanok is voltak a lengyel urak közt, a kik azt vitatták, hogy piasztnak, az az lengyel nemzetből valónak kell adni a királyságot. A sok szó beszéd között egyszer feláll egy nagy tekintetü lengyel ur, és Báthori mellett egy hosszas és fontos beszédet tart, melyben a többi közt ezeket mondotta: Ámbátor kivánatos dolog volna, hogy az Izrael népe példája szerént, mi is hazánkfiát válasszunk királyunknak; de mivel abban meggyőzhetetlen akadályok gördülnek ez idő szerént elönkbe; legtanácsosabbnak itélem, hogy egy külső fejedelemről gondolkozzunk, kik közől én Báthori Istvánt találom legalkalmatosabbnak. Nagy és régi familiájáról, igazság szeretetéről, mértékletességéről, jó katonaságáról, jelesen viselt dolgairól, az országlás mesterségében való jártasságáról s gyakorlottságáról s egyéb virtusairól, ő mindnyájunk előtt ismeretes. Bizonyára nem tartok szabadságaink elnyomásától, ha őt választjuk királyunknak. Nem látom ki alatt állhatnánk inkább meg a törököknek s oroszoknak, mint ő alatta. Azt is méltó számba vennünk, hogy ő még mind e mai napig nőtelen és vallásunkon való. Két nehézséget görditnek ugyan némelyek ő iránta elömbe. Első az, hogy nyelvünkön nem tud beszélni. De ugyan melyik az, a többi fejedelmek között is, a kik koronánkat kérik, a ki nyelvünket értené? Én ugyan őt soha se láttam, annyival inkább vele nem beszéltem; de a kik őt közelebbről ismerik, mindazoktól azt hallom, hogy nyelvünkből sokat ért, deákul pedig igen szépen tud, mind beszélni, mind irni. Németül, olaszul is jól tud, ezen három nyelv közől pedig, alig van olyan valamire

való lengyel, a ki ne értené valamelyiket. — Másik akadály az: hogy ő Erdélytől a töröknek adót fizet. De azt kell meggondolnunk, hogy ez nem az ő hibája; mert ő ezt a szokást már ugy találta, mikor fejedelemmé lett s. a. t.

Azonban Berzeviczy Márton is egy levéllel Varsóba érkezik Báthoritól, melyben az volt megirva, micsoda feltételek alatt akarja felvállalni a királyságot. A levél foglalatját Berzeviczy és Blandrata mindjárt közlik a diétával, melynek ez volt a veleje: Báthori igéri magát az ország szabadságainak, törvényeinek, szokásainak illetetlen hagyásaira; adósságainak kifizetésére; az oroszok által elfoglalt tartományoknak visszavevésére; a török szövetségnek megtartására; a tatárokkal való békességre; az ország határainak megerősitésére; minekelőtte maga Lengyelországba menne, oda kétszázezer forintnak az ország szükségeire való elküldésére; a hadakozásoknak maga személyében való viselésére; és a tatár fogságban senyvedőknek kiváltására. Ugyanakkor érkezett a diétához a török császár, melyben másokat is ajánlott ugyan a nagyúr királynak, de Báthoriról is tett emlitést. Felolvastatván a nagyúrnak levele, sokan hajlottak a rendek közől Báthorihoz; de mivel a gnesznai (gneseni, gnieznoi) érsek, a diétán ott nem volt, sőt egy más gyülést tartott; csak halkal s tapogatva kivántak a dologban elébhaladni. A hasonlásnak kimenetele az lett, hogy a gnesznai érsek ugyan a maga követőivel Maximilián császárt s magyar királyt kiáltatta királynak; a varsói diéta pedig 14. decz. a néhai első Zsigmond lengyel királynak már igen koros hajadon leányát, Annát választotta lengyel királynévá, és Báthorit annak férjévé. A Báthori eleibe adott feltételek ezek voltak: Báthori vegye feleségül a már mondott Annát, ha pedig Anna mostanában vagy meghalna, vagy a házasságtól idegenkednék, ugyis megmarad a királyi méltóság Báthorinál; ki is erősitse meg mind a régi mind a közelebbi Henrik király alatt hozatott törvényeket; az ország bátorságára szükséges ezer lovas és ötszáz gyalog katonának számára minél hamarabb zsoldot adjon; külföldi segitő sereget soha a rendek jóvá hagyása nélkül az országba be ne vigyen, se pedig az országból máshova zsoldosokat ne bocsásson; a közelebb jövő 1576. eszt. 13. január. Andrejow (Andrzejow, Jendrziejow) városában tartandó közönséges gyülésen, mind ezeket a pontokat, mind azokat, melyeket Berzeviczy Márton hozott vala, Báthori esküvéssel erősitse meg, akár maga személyében, akár követei által; addigis pedig mind a két rendbeli czikkelynek Blandrata és Berzeviczy neveiket irják s pecséteiket üssék alá.

Mindezekre minden halogatás nélkül örömest reáállottak urok

nevében Blandrata és Berzeviczy, és a mi magoktól kivántatott, azt is véghezvitték 14. dec. 1575. eszt. Mindjárt más nap felemelték Annát a lengyelek a királynéságra, ki is könnyhullatások között vállalta azt fel, látván a nemzetben a király választása felett való villongást.

Hogy a gnesznai (gneseni, gnieznoi) érsek Báthorit megelőzhetné, Maximiliánhoz követeket küldött, hogy sietve jöjjön Lengyelországba, és a királyságot vegye fel; a kik ellenben Báthorit választották királynak, levelek által arra kérték Maximiliánt, hogy sem az érsekhez, sem annak kevés választó társaihoz ne támaszkodjék, s azoknak szavára Lengyelországba ne induljon; más felől pedig igen pompás követséget küldenek Báthorihoz az ő meghivására. Ezzel a követséggel az érsek is elküldötte Báthorihoz egy atyjafiát, általa őt arra intvén, hogy ne engedje magát megcsalattatni, hanem otthon maradjon, annyival inkább, mivel jól emlékezhetik reá, hogy ő maga olyan parancsolattal bocsátotta vala el a minap Blandratát, hogy ha a lengyelek Maximiliánt választandják királynak, abban semmi gáncsot ne tegyen. Maximilián is parancsolt a szatmári kapitány Tieffenbach Kristófnak, hogy menjen Báthorihoz, és próbálja őt arra birni, hogy a lengyel királysághoz való jusáról mondjon le, melyre hogy annál inkább reávegye Báthori magát, Szatmárt és Nagy-Bányát örökösen neki igérte. — Báthori azt felelte Tieffenbachnak: hogy neki gyalázat és alacsonyság volna azt a méltóságot magától önkényt lerázni, melyet minden maga utána való járása nélkül mutatott neki a bölcs isteni gondviselés; azért is ő meghatározott szándékkal vagyon, hogy minél hamarabb Lengyelországba menjen, és ott ugy országoljon, hogy a lengyelek az ő választását soha meg ne bánják. Egyébiránt ő neki Maximilián jóságához teljes bizodalma vagyon, és a maga hatalmával oly mérsékléssel fog élni, hogy Maximiliánnak soha legkisebb méltó panaszra is okot ne adjon. Ha pedig őt valaki fegyverrel támadná meg, kötelességének fogja tartani magát s méltóságát élete vesztével is ótalmazni. Mindazáltal az Andrejowban (Andrzejow, Jendrziejow) tartandó diétának ujabb végzésétől függesztette fel Báthori az egész dolgot. Ugyis látszik, hogy ha Maximilián a Lengyelországba való menetellel sietett volna, Báthorit onnan kirekeszthette volna; de mivel azt elmulasztotta, a kik eddig ő mellette voltak, azok is jobbadán Báthorihoz állottak, és az ő választását, az andrejowi diétán, a többiekkel együtt megerősitették; Maximiliánét pedig haszontalannak itélték.

Báthori azt megtudván, hogy az andrejowi közönséges gyűlés ő reá nézve jól ütött ki, 1576. eszt. januar. 28. napjára Meggyesre dié-

tát hirdet az erdélyi rendeknek, s ott azoknak a maga lengyel királyságra lett hivattatását tudtokra adja, és azoknak maga helyébe testvér bátyját, Báthori Kristófot ajánlja fejedelemnek. Örvendettek a rendek az ő szerencséjén, és Kristófot fejedelemnek választják. Vége lévén 8. febr. a meggyesi diétának, Báthori onnan Gyulafehérvárra megyen, és a napságtól fogva magát Lengyelország választott királyának irja s nevezteti. De a mellett az erdélyi fejedelmi titulust is megtartotta, hogy annál nagyobb legyen az ő tekintete, és hogy annál fogva többet használhasson Erdélynek, mind a török udvarnál, mind másutt, és Erdély dolgaiba ezután is szólója s befolyása lehessen; a minthogy azután is mind holtig a nagyobb dolgokban szóló leveleket maga szokta megerősiteni.

Mindeneket elintézvén s jó karban hagyván, egy régi, próbált, négy ezer magyar vitézből álló sereggel, a lengyel követekkel és számos nagy nemből való erdélyi urakkal, tavaszra kelve, elindul Fehérvárról az Ojtoz (Ojtos) felé Lengyelországba. A Moldvát Lengyelországtól elhasitó Pruth vizénél várták őt az ő eleibe kirendelt főbb lengyelek, és az illendő üdvözlés után őt Szniatin (Sniatyn) városába kisérik. Onnan Krakó felé mozdult; de valami változása történvén, a husvét ünnepét a mogilai monostorban töltötte, a honnan nyolczad nap mulva kisérte őt be az örvendező sokaság a krakói várba; a holott is, minekutána az emlitett Annával, ki is ő nála tiz esztendővel vala idősebb, összeeskettetett volna, őt a kujáviai (m. k. wladislawi) püspök, a Szent-Szaniszló templomában 1. maj. megkoronázta. A koronázás után egy hathatós beszédet mondott a püspök ő előtte, melyben őt főképen a lengyel szabadságnak megtartására serkentette. Hasonló velős beszéddel felelt Báthori, melyben a többek közt ezen igéket mondotta: Minekelőtte ti engemet ezen tartományba hittatok volna is, soha én az eledelben s ruházatban szükséget nem láttam. Tisztességes szüléktől származván, mindenkor szerettem magam szabadságát, melyet ezutánis meg kivánok tartani; azért is nem ugy akarok uralkodni, mint valami képzelt vagy festett, hanem mint valóságos király, a ki a jóknak jó, a roszaknak pedig rosz fogok lenni.

Ezen koronázási diétán, mind maga Báthori, mind a főrendek, fő gondjoknak tartották, hogy ő a királyi székben megerősödjék. Mert jóllehet szemlátomást és naponként fogytak a Maximiliánhoz ragaszkodók; mindazáltal nem megvetendő volt azoknak száma. De még azt sem lehetett tudni, miképen fog a dologhoz a német-birodalom szólani. Benn az országban pedig a gnesznai (gneseni, gnieznoi) érsek egyszersmind ország primása, igen álhatatos volt Maximilián mellett,

és hiába próbálták őt Báthorihoz vonni. Azértis Báthori arra határozta magát, hogy az ellen fegyvert fogjon; a minthogy minekutána Landskron várát megvette volna, magát az érseket is Lowicz városában fel akarta keresni. Az érsek is szedetett vala egynehány katonát Sziléziában valami atyjafia által; de azokat Báthori egy tiszte által szélyelverette; a fogságba esteket a kaminieki (kameneczi, kamienieczi) erősséghez küldötte dolgozni. Mikor már látta az érsek, hogy többé nincsen mihez és kihez vetni hátát, nem várta az utolsó szükséget s erőszakot, hanem Varsóba ment Báthorihoz, és ott az ő szükségére feleskűdt. Ugyanott meghódoltak, s aláadták neki magokat a litváni nagy herczegség lakosai is, melylyel azt nyerték, hogy Báthori is hiteadásával erősitette meg az ő szabadságaikat, és királyi szavával igérte nekik meg, hogy az ő jusaiknak s törvényeiknek semmi ártalmára nem fog az lenni, hogy az ő választatása, az ő akaratjok ellen lett. Ugyanazt cselekedték a poroszok is, kiknek országa még abban az időben a lengyel koronától függő herczegség volt. Utoljára csak Danczka (németül Danczig, deákul Gedanum vagy Dantiscum) városa maradt ebben a herczegségben, a mely Báthorit nem akarta uralni; azértis Báthori Marienburgba gyűlést parancsol, hogy Danczkának jövendőbeli sorsát ott meghatározza. Hogy elindult ezen gyűlésre, 2. sept. Marienwerder városában hált, és ott szokása ellen egy igen pompás vendégséget adott. Mely sokan voltak arra hivatalosak, és micsoda sokan jelentek azon meg, onnan gondolhatni, hogy abban egyebek közt huszonnyolcz ökör, kilenczvenkét juh, háromszáz tyuk s kappan egyre másra, száznyolczvan lúd, három hordó só, tiz szalonna, egy hordó vaj, nyolcz cseber magyarországi jóféle bor, és nyolczvan hordó sör, s. a. t. fogyott el. Marienburgba eljutván, ott 24. sept. Danczkát pártütőnek és felségsértőnek hirdette ki; azután pedig seregét az ellen mozditotta, és az ugy nevezett Werder vidékén fogott az ellenségeskedéshez. A danczkai köznép azt gondolván, hogy a városban lévő Szent-Domonkos szerzetesei valami egyetértésben vagynak Báthorival, azok klastromának esett, és azt dúlni kezdette; de a tanács az összetódult sokaságot leültette. Mikor már nem csak sok más épületet, hanem egynehány templomot is felégettek volna a lengyelek a mondott vidéken, a danczkaiak reá vették magokat, hogy követeik által Báthorinak a királysághoz szerencsét kivánjanak, és magokat az engedelmesség ajánlásának eddig lett halasztása alól mentegessék; de a kujáviai (m. k. wladiszlawi) püspök és a sandomiri vajda ezt a munkába vett békességet meggátolták.

Nem kis kedvetlenséget okozott Báthorinak a Thorn városában tartott diéta is, mely csak lármából és czivódásból állott. Azok a kik

azelőtt Maximiliánnal tartottak vala, nem felejthették, hogy Báthori az ő akaratjok ellen ült a királyi székbe; azoknak pedig a kik őt oda ültették, megelégithetetlen kivánságaik voltak, és azt akarták volna, hogy a király csupán csak az ő czérnájok által rángatható s mozgatható báb legyen az ő kezeikben. Mindazáltal csakugyan megengedtetett ott neki, hogy a tatárok s a danczkaiak ellen a nemességet felültesse; a poroszok pedig hatvanezer forintot igértek neki ajándékba. Ezen diéta alatt jöttek vala ugyan ő hozzá követek Danczkából Thornba; de mivel más oldalról kivilágosodott, hogy Danczkába uj hadi nép ment; Báthori a követeket fogságba tette, és magával Brombergbe vitte; a holottis 1577. eszt. uj alkuba bocsátkozott velők; de mivel azok akkoris nyakasan viselték magokat; egyet ugyan haza bocsátott a hirrel közőlök, a többi hármat pedig őrizet alatt Lancziczba (Lenczy, Lenczycz?) küldötte.

Mindezeken a danczkaiak meg nem ijedtek, mivel minden hadakozáshoz kivántató dolgoknak bőviben voltak. Egy Winkelbruck János nevü tanult s hires vitéz volt a városban lévő őrző seregnek kapitánya. Ennek tanácsa ellen azt végezték a daczkaiak, hogy az egész őrző sereg Zborovsky Jánosra menjen, a ki három ezered magával Dirsau (Dirschau) nevü városnál állott. Tizenkétszáz fegyverbe öltözött lakos, de sok más fegyvertelen pór is elment Zborovskyra az őrző sereggel, a kik a nyerendő prédában részt kivántak venni. Hogy ez a sokaság a Lubsau (Lubschau) nevü tóhoz ért, abból két ezeren a tón nagy munkával általmentek, és Zborovskyt 17. apr. megtámadták; de a ki őket oly bátran s mérgesen fogadta, hogy nekik magokat egykevéssé vissza kellett vonni. Ezt látván azok, a kik a tónak másik partján maradtak vala, futásra veszik a dolgot, melyet hogy ama csatázók észrevettek, annyira megrémültek, hogy ők is fegyvereiket elhányták, és a merre bátorságosabbnak gondolták, nyakra-főre szaladtak. Minthogy pedig ilyen helyre vezető ut nem volt egyéb, hanem egy rosz hid és egy keskeny töltés, a tolakodás közben még többen hullottak s fultak a tóba, mint a mennyien fegyver által estek el. Minden ágyúik, málháik s hadi készületeik odavesztek a danczkaiaknak, elesett harmadfélezer ember, kilenczedfélszázat pedig elfogtak. Mindazáltal mivel Zborovsky ezt a tökéletes győzelmet nem forditotta mindenképen a maga hasznára, időt s módot találtak a danczkaiak egy uj hadi erő keritésére, és ujra alkudozásba bocsátkoztak Báthorival; de mivel össze nem férhettek, Báthori tizenegyezerből álló táborral ment ő ellenök, Szent-Iván havában, melylyel a hegyekre szállott, és onnan szóratta a városra az ágyúgolyóbisokat s darab kő-

veket. Ő tett itt első próbát a tüzes bombákkal, melyeket csakugyan ő találát fel legelőször. A Münda (Weichselmünde) ostromlását Wejher nevü obesterre bizta, de azt az őrző sereg 3. jul. jókor reggel álmából felverte, és annak a lubsaui (lubschaui) kárt visszaadta. Ezen kár után, minthogy nem volt Báthorinak annyi hada, melylyel Danczkát minden oldalról bezárhatná, a várost odahagyta, és minden erejét Münda ellen forditotta; de azzal sem boldogulhatván, 6. sept. alóla táborát a Marienburgi Werderbe inditotta, onnan pedig a sereget szélyelbocsátotta. Végre aztán némely németországi herczegek közbenjárására, kegyelmébe fogadta Báthori Danczka városát, és annak minden jusait 11. sept. megerősitette, ilyen feltétel alatt, hogy a danczkaiak fizessenek Oliva városa felépitésére, melyet ők a had kezdetekor felégettek vala, huszezer, Báthorinak pedig kétszázezer forintot. Hogy pedig olyan könnyen reálett Báthori a Danczkával való békességre, azt főképen a livóniai (lieflandi) herczegség foglyos környülállásai okozták. Ugyanis mihelyt ő megkoronáztatott, valamint más szomszéd hatalmasságokhoz, ugy mindjárt ahoz a Bazilovics (Wasziliewics) Ivánhoz vagy Jánoshoz is, az oroszok nagy herczegéhez, a ki legelőször ruházta magára az orosz uralkodók közt a czár nevet, követeket küldött, annak barátságát s jó szomszédságát kérte, és a mi kérdésben forgó dolgok volnának Lengyel- és Muszkaország (Oroszország) közt, azoknak szép móddal leendő eligazását egész szelidséggel ajánlotta. Iván akkor hasonló szelidséggel azt felelte, hogy noha ő azt hallotta, hogy a lengyelek Maximiliánt választották magok királyának, mindazáltal Báthorival is jó egyetértésben kiván élni; azért is illendőnek itéli, hogy a régi szokás szerént egymáshoz követeket küldjenek, addig is pedig mind a két fél egymás megbántásától magát tartoztassa meg. Báthori ennek a válasznak megörülvén, a thorni diéta megegyezéséből más rendbeli követséget küld Ivánhoz békesség csinálásra, maga pedig országának dolgaira függeszti elméjét.

Azonban mikor épen Báthori Danczkával küszködnék, és minden erejét az ellen forditotta volna, Iván élni akart az alkalmatossággal, és a holsteini herczeget Mágnust egy sereggel Livóniába (Lievland, Liefland) küldötte Szent-Jakab havában, ki is ott némely várakból s városokból a lengyel őrző katonákat kiűzte, és magát Venda (Wenden) városában Iván czártól függendő királynak kikiáltatja. Mindezekre azért mehetett Mágnus könnyen és rövid idő alatt, mert a lengyel királyi helytartó Kodkizwicz János nem volt otthon Livóniában, azonkivül a várakat őrző seregek nem csak az hogy gyengék voltak, hanem zabolátlanságaik által a föld népével

magokat igen megunatták, és azelőtt gyülölségbe hozták. Azonban Mágnusnak az volt feltett czélja, hogy Iván czártól elszakadjon és Báthorival kössön örökös szövetséget. De nem tarthatta szándékát Ivántól titokban, azért is Iván egy nagy táborral hirtelenséggel Livóniába berohan, Marienhaus, Rositten, Lundsen, Düneburg (Dünaburg), Kockenhaus (Kockenhausen) várait megveszi, Aserót (Ascherade) városában, a hova a rémülés miatt a környékről is sok ezeren vonták vala be magokat, minden fegyverfoghatót levágat, az asszonyokat s leányokat pedig tatárainak adja a fertelmeskedésre. Onnan Venda alá száll, a hol Mágnus mulatott. Maga ment ki Mágnus a dühösködő Iván eleibe, hogy annak lábaihoz borulva, tőle a városnak kegyelmet kolduljon. Mikor látná a várba szorult nép, hogy a czár Mágnust nem csak szitkokkal, hanem veréssel is fogadja, kétségbe esvén, a föld alatt való üregekben a puskaport meggyujtja, mely felvetődvén, igen sok mind két nemü embert vitt Iván kardja elől a más világra. Ott veszett el akkor a livoniai nemességnek színe és virága. Minekutána Vendát (Wenden) és ahoz közel Rumburgot elfoglalta Iván, már majd egész Livónia kezében volt, Revál (Revel), Riga és más igen kevés várat kivévén. Azzal visszamegyen Iván a maga országába; utjából pedig levelet ir Báthorihoz, hogy Livóniának hagyjon békét, sőt ugyanazon levélben a maga ősi jusait egész Prusszíáig (Poroszországig) kiterjeszti. Azonban Báthori követei, a kiket a thorni diéta hirével inditott vala Ivánhoz, útjokat félbe nem hagyták; sőt most Báthori sebes postát küldött utánok, hogy Iván előtt a maga által igért s törvényül tett fegyvernyugvásnak ugyan maga által lett felbontásáról panaszkodjanak, s tőle elégtételt kivánjanak, más oldalról pedig vezérei által Vendát és Düneburgot a pálinkától lerészegedett orosz őrizettől visszavette.

Hogy pedig Báthori a rendekkel az Iván ellen folytatandó hadról annál nyomósabban értekezhetnék, a következett 1578. eszt. első hónapjára Varsóba diétát parancsol. Minekelőtte ez a diéta beállott volna, az a hír üti Báthori füleit, hogy egy Podkova János nevü alacsony nemből való, de igen nagy erejü oláh ember, a ki a ló patkókat széltére tudja ketté tördelni, sok kozákot szedett maga mellé, és azokkal Pétert a moldvai vajdát orozva megtámadta s országából kihajtotta. Ennek a békességháborító oláhnak megzabolázására egy sereget állit hamarjában Báthori lábra, azonban Erdélybe is ir a bátyjának Kristóf vajdának, hogy segitséget küldjön. El is küldötte Kristóf a maga másik néhai testvérének Andrásnak Majláth Margittól való fiát, az ifju Báthori Istvánt egy csoport lovassággal s gya-

logsággal, ki is a lengyelekkel magát összekapcsolván, Podkovát Nimirow városába szoritotta, elfogta és a bátyjához István királyhoz küldötte.

Eljövén a varsói diéta ideje, Báthori megkérdezte a rendeket, Iván ellen hadakozzon-e, vagy pedig a tatárok ellen? a kik mind máskor mind most, nevezetesen a diéta alatt is, a lengyel birtokban roszul gazdálkodtak. A számosabb voks értelme oda ment ki, hogy ez idő szerént csak el kell nézni a tatárok erőszakait, annyival inkább, mivel azok az ellenök tett jó rendelések miatt, semmi olyas tetemes károkat nem tehettek; de az Iván ellen való had semmi halasztást nem szenvedhet. Meghatároztatván az Iván ellen való háboru, egynehány főembert választott ki a diéta, a kik itéljék meg, menynyi katona s pénz kivántassék annak folytatására. Ezek ugy találták, hogy a mi a hadi költséget illeti, minden hold szántóföldtől egy forintot, és minden hordó sör árának tizennyolczad részét szükség arra fizetni. Ámbár még soha ilyen nagy somma az országra nem vettetett, mindazáltal a krakói, sandomiri és sirádi (sieradzi,) követeken kivül, annak senki ellene nem mondott. Gondja volt a diétának Báthori könyebbségére is. Ugyanis egy főtörvényszéket állitott fel, mely mindszent-havától fogva husvétig, Nagy-Lengyelországnak minden ügyes-bajos dolgait, pereit, Petrikor (Piotrkowa) városában igazitsa el, husvéttól fogva aratásig pedig Lublin városában azokat, melyek Kis-Lengyelországban adják elő magokat. Ezen a diétán 21. január erősitette meg Báthori a szepességi tizenhárom város szabadságait, azután mintegy öt héttel pedig, az elméjében megháborodott Albert Fridriknek helyébe, Anspachi György Fridriket tette poroszországi herczeggé, ki is az ő hűségére ugyanott Varsóban feleskűdt.

Azonban eljutnak a Báthori követei, a különben is durva és parasztos, most pedig a livóniai győzelemmel még inkább elkevélyedett Ivánhoz, ki is azokat igen illetlenül fogadta, szokatlan és igen alávaló eledekkel tartotta s. a. t. Igért ugyan három esztendőre fegyverszünést, de azonban azt kivánta, hogy nem csak egész Livóniát hagyja meg Báthori ő nála, hanem azon felül adja által neki Riga városát, egész Kurlandiát (Kurland) és minden földeket egész Prusszáig (Poroszország). Azzal elbocsátja a követeket magától, Venda (Wenden) visszavételére pedig sereget küld, de a melynek onnan szégyennel és minden haszon nélkül kellett eltávozni.

A varsói diéta berekesztettvén, onnan Báthori Lembergbe indult. Utjában hallotta meg, hogy már a sirádi palatinus reávette magát a hadi segedelem fizetésére, melytől a mint felebb mondatott, annak

követei a diétán vonagották vala magokat. De hátra volt még, és megátalkodott a többi két palatinus, ugymint a krakói és sandomiri. Megállapodott hát Báthori Sandomir városában, és oda Kis-Lengyelországnak rendeit összehíja, s velök azt végezi, hogy a mondott két nyakas palatinussal Korczin városában gyülést tartson. Tartott is, és ott aztán azok is reá vették magokat a reájok vetett adónak fizetésére, annyival inkább, mert abból Báthori valamit elengedett, annyit t. i. hogy a nemesek jobbágyai a sörtől nem tizennyolczadot, hanem huszonnegyedet fizessenek. Hogy Lembergbe ért Báthori, ott a tatárok követeit hallgatta meg, a kik mellé török császár Amurát is adott vala egy csauszt, hogy azoknak kivánsága annál foganatosabb legyen Báthorinál. Ennek a követségnek az a vége lett, hogy Báthori a tatárokkal való békességet megerősitette a régi feltételek alatt, melynek a következő orosz háboru alatt ő igen sok hasznát vette. A csausz ura nevében a minapi zenebonás Podkova fejét is kivánta Báthoritól, melyet annyival örömestebb elcsapatott Báthori az ő kedveért, hogy az által másokat a nyughatatlanságtól elijesszen. Ugyanis a kozákok ujra felütötték volt magokat, és a Podkova testvéröcscsét Sándort tették moldvai vajdává, Pétert pedig onnan ismét kiüzték. Nem soká birhatta Sándor a vajdaságot, mert őt a törökök elfogták és karóba vonták; de a vajdaságot már most Péternek mint gyáva embernek vissza nem adták, hanem azt egy Jankula nevü erdélyi szásznak ajándékozták, a ki magát nem csak oláh nemzetnek, hanem a régi oláh fejedelmektől származottnak is hazudta.

Lembergben dolgait végezvén Báthori, onnan Krakóba ment. Csakhamar oda érkeztek ő hozzá az Iván követei, kiknek ő főurakat küldött elejökbe, a kik azokat illendőképen fogadják. Minekutána a városba a kirendelt szállásra, onnan pedig Báthorihoz vezették a lengyel urak az orosz követeket, azok azt mondották, hogy ők a magok követsége czéljáról mind addig egyet sem szólanak, mig őket Báthori az Iván egészségéről, hogy s mint létéről, még pedig fennállva és föveg véve, meg nem tudakozandja. Midőn Báthori ezt nem akarná cselekedni, hogy ezáltal is a már most is szenvedhetetlen arczátlanságu Ivánt kevélységgel még inkább tele ne fujja; a követek pedig azt erősitnék, hogy ők különben készebbek minden további végzés s alkudozás nélkül haza menni; Báthori is őket minden szó vesztegetés nélkül magától honukba bocsátotta.

Ezekután követeket küld Báthori a szomszéd fejedelmekhez, és azokkal a maga hadakozásbeli szándékát közli. Kivált a szász és

brandenburgi választó herczegek örültek az ő igyekezetének, a kiktel magokkal is sokszor éreztette már Iván a maga dölyfösségét. Az utolsóbb herczeg ágyúkat is küldött Báthorihoz. A török nagyvezir is jó kedvvel fogadta az ő követeit, és neki a hadakozáshoz jó szerencsét kivánt, de más részről megvallotta, hogy Báthori igen nagy dologba vágott, mivel ő ugy gondolja, hogy csak az ö ura, a török császár hatalmasabb Ivánnál a föld szinén. Azonközben másodszor is elküld Iván Venda ostromlására, még pedig már most nagyobb tábort, mint a milyet a minap küldött vala; de Sapieha András a svédek segitségével ezt is összetörte 21. okt. Venda alatt, belőle hatezeret vágván le, mikor maga csak száz ember kárt vallott.

Ezen nagy és többet is jövendölő győzelemnek hallása után, Báthori Krakóból Varsóba ment, és a podoliai palatinust Mileczky Miklóst, a ki a felebb való esztendőkben az oláhországi hadakozásban szép hirt szerzett vala magának, odahivatja magához, azt a kezdendő had fővezérévé teszi, és neki hatalmat ad, hogy maga válasszon maga mellé főbb tiszteket, a kiket legalkalmatosabbaknak gondol, azzal Mileczkyt haza bocsátja, maga pedig Grodnóba megyen. Noha pedig az országra felvetett somma pénz igen lassan gyüldögélt, de ha egészen bejött volna is, az ahoz értőknek itélete szerént ilyen nagy hadra elégséges nem lett volna, mindazáltal nem csüggedt még Báthori, hanem mindenfelől kölcsön pénzt gyüjtött, a maga különös kincseit is a közjóra mind odaadta, a katonákat nem csak Lengyel hanem Német s Erdélyországokban is szedette. Nagy örömmel ment Grodnóból Vilnába, mikor meghallotta hogy a litván nemesség neki önkényt tizezer katonát igért. Vilnában öntette az ágyúkat, melyeknek mind nagyságát, mind formáját maga határozta meg, a szerént a mint azokat eddig való tapasztalásai által legalkalmatosabbaknak találta. Kaunánál (Kowno, Kauen?) olyan hajókon álló hidat készittetett, melyet midőn a szükség ugy hozandja magával, hirtelen s könnyü móddal ellehessen bontani, és szekereken máshová vinni. Azonban megizeni a hadat Ivánnak, melynek micsoda okait adhatta, a felebb mondottakból könnyü általlátni. Hogy a tatárok khánja az ő Iván ellen való készületét megtudta, a már régi szövetséghez tartván magát, mely szerént a khán a török császárt kivévén, mindenek ellen tartozott a lengyel királyt segiteni, követe által most is ajánlotta Báthorinak a segitséget, melyet ő el is fogadott, és a khánnak egynehány ezer aranyat és sok öltőruhát küldött. Ugyanakkor jött Báthorihoz a kurlandi és semigalliai (semgalliai) herczeg, tőle méltóságában való megerősittetését kérvén, de azt addig elhalasztotta, mig azt a rendekkel közölheti.

Elérkezett vala már ekkor ő hozzá Vilnába a magyar gyalogság és lovasság, melyet Báthori Kristóf küldött Erdélyből. Mindenfelé tehát parancsolatokat küldött, hogy a tábor mindenfelől Suir nevü váreshoz gyülekezzék, az 1579. eszt. eső Szent-Jakab havának elejére. Maga junius utolsó napján ment Vilnából Suirba. Ott mindjárt arról kezdett vezéreivel tanácskozni, hol kezdje el a háborút? A litvánok azt javasolták, hogy Livónián keresztül, egyenesen Pleskov (m. k. Pskow) városának tartson. De a hadi okossággal sokkal egyezőbbnek találta Báthori, Poloczkó (Polotzk) vára ellen menni. Hogy pedig katonáinak annál fogva is jobb kedvök legyen, ha tudják miért hadakoznak, a háborunak okait lengyel, magyar és német nyelveken közöttök kihirdettette. Azután Radzivil Miklóst és annak fiát Kristófot némely lengyel csoportokkal, azonkivül Békesy Gáspárral, a ki már ekkor ő vele összebékélt, és az ő szolgálatában volt, és egy falka huszársággal s gyalogsággal előre Poloczkó alá küldi. A tábornak többi részével, maga is Disna városáig elébbmozdult. Itt erősitette meg a már emlitett kurlandi herczeget méltóságában, és itt esketté azt fel a maga hűségére az egész tábornak láttára. Itt is érkeztek ő hozzá sok felől hadak, melyek eddig késtek vala. A rendkivül való esőszakadások, Suirtól fogva, csak eddigis ugy meg nehezitették az utat, hogy csak ennek az egy környülállásnak közbe jövése is, eléggé megigazitotta Báthorinak itéletét azoké felett, a kik a Poloczkónál sokkal távolabb fekvő Pleskovnak megtámadását javasolták vala. Azonközben Radzivil, azon a hordozható hidon, melyet, a mint feljebb láttuk, Báthori Kauna városánál csináltatott, által ment a Düna vagy Dvina vizén.

Ezelőtt mintegy tizenhat esztendővel vette vala el Iván ezt a Poloczkót (Polotzk) a lengyelektől. Azótától fogva önkényt miveletlen hagyatta a Dvina és Poloczkó közt fekvő földet, és ekkoráig olyan sürü erdő nőtte azt fel, mely ott egy seregnek az utazást, vagy lehetetlenné, vagy legalább igen bajossá tette. Ezt az akadályt a Békesy Gáspár magyar gyalogjai háritották el azzal, hogy a fákat az útból kivagdalták s félre hordották. Hogy Radzivil Poloczkóhoz ért, az ott való őrző sereg megmutatta ugyan neki magát a város kapuja előtt; de semmi próbát nem várván, magát a városba visszavonta. Mindazáltal a Radzivil huszárjai annak utána iramodván, belőle egyet vagy kettőt láncsával általszúrtak. Mikor már Báthori maga is nyomulna a derék táborral Poloczkó felé, az ott való őrző katonák, a nálok már régtől fogva fogságban lévő lengyeleket s litvánokat, nagy kinzásokkal megölték, azokat szálfákra kötözték, és a Dvina vizébe

hányták, hogy azokat ott a Báthori tábora láthassa, és annál fogva is a megrémülésre magának okot vegyen.

Mihelyt Poloczkóhoz elérkezett Báthori, csak harmad magával, ugymint Zamoiszky Jánossal, Lengyelország kanczellárával és Békesy Gáspárral a várost megkerülte, és melyik oldaláról lehetne azt legjobb móddal ostromlani? czirkálgatta. Báthori ugy itélt, hogy először is a várat kell lövetni s megvenni, melynek okait is adta. De Békesy sem megvetendő okokat hordott arra elő, hogy a várost, és nem a várat kelljen először ágyúztatni. Hogy valami nemzetbeli gyűlölségből származható zenebona ne támadjon a táborban, külön tábor helyet foglaltak a lengyelek, különt a magyarok és különt a németek. Az utolsók közé szállitotta Báthori azon ötszáz válogatott derék gyalogot, a kik épen most érkeztek ő hozzá a porosz herczegtől. A magyarok estek a városhoz legközelebb. A király engedelméből tehát 2. aug. Békesy a várost ágyúztatni kezdi. Más nap mindjárt felköltözött az őrző sereg a városból a várba, a várost pedig felgyujtotta. Mind a három nemzet a vár felé vitte tehát a maga futó árkait. Leginkább kijutott a magyaroknak, a kiknek a városnak egyik részén, és igy sok temetőn, árnyékszéken s más egyéb undorodást okozó helyeken által kellett folytatni az árok-ásást. Most is Békesy kezdette a várat lövetni, először ugyan hideg, azután pedig tüzes golyóbisokkal; de egyikkel sem sokat árthatott, mind a nagy szelek, mind a szakadatlanul hulló esők miatt, melyek a várhegy alatt folyó kis vizet, melyet azelőtt könnyü volt meglábolni, anynyira nevelték, hogy lóháton is veszedelmes lett volna annak általuszását megpróbálni. Szerencsére Bornemisza János talált a vizben egy elégett malomnak helyén egynehány ágast, melyekre hamarjában gerendákat hányván, a vizen egy hidat készittetett, de a mely keskenyebb volt, mint sem azon olyan hirtelen lehetett volna a katonákat általszállitani, mint azt olykor az ostrom környülállásai szokták kivánni. Békesy is csinált hát holmi halász csónakokra egy más hidat; de azt az oroszok a várból összelövöldözték s elsülyesztették. A Bornemisza megmaradt hidján nagy jutalom igérésekkel küldözte által Békesy a magyarokat a várnak, mely csak fából és földből volt alkotva, felgyujtására. Sok bátor lengyel, litván követte azokat. Szinte a kétségbeesésig ótalmazták a várat a benne lévők, még az asszonyok s gyermekek is. Sokan köteleken bocsátkoztak ki a várból, és a levegőben függve locsolták s oltogatták, a kezökbe adogatott vizzel, a vár meggyujtására hányt tüzeket. Legtöbb kárt tettek az oroszok a mieinkben, a vár faláról alá hengeritett gerendákkal, melyek azok közöl se-

kakat a mélységre alásodrottak. De nem kis kár esett az oroszokban is, az ágyúgolyóbisok és azokkal együtt repülő gerenda s egyéb fa darabok által. Azonban a sok esőzés és nagy sár, nem csak egyéb alkalmatlanságot, hanem olyan drágaságot is okozott a táborban, hogy egy véka zab tiz talléron kelt; azt is pedig csak a drágább nemü paripák kedvéért vásárolták; ellenben a közönséges lovakat vesztébe hagyták, melyek minekutána megdöglöttek, azoknak húsával, mások bámulására, sok véres szúju magyar és lengyel katona jó izüen élt, még pedig egészségök kára nélkül.

Ily nehéz viszontagságok között is csüggedhetetlen hüségét mutatta Báthorihoz Békesy, a ki noha mind köszvénynyel, mind gyomra gyengeségével kinlódott, mindazáltal másoknak elevenitésére, most azzal kérkedett, hogy soha jobban mint most nem szolgált egészsége; szüntelen az ágyúk körül forgolódott, ott evett, ott aludt, a legfogasabb helyeken forgott, ugy hogy nem egyszer fecsent ő reá a mellette elesett katonáknak vére.

Azonközben Báthori hadi tanácsot tart, hogy továbbá mi tévő legyen. Legtöbben abban az értelemben voltak, hogy a várat minden oldalról egészen körül kell fogni, és egyszersmind való reá rohanás által abba behágni. Ezt Báthori azért nem hagyta helyben, mert ha ehez az utolsó eszközhöz nyulna, és a próbatétel roszul ütne ki, ugy aztán a katonákból minden tüz kialudnék, és annál egyéb hátra nem lenne, hogy a vár alól, minden dicsőség nélkül haza kullogjanak.

Még egyszer tehát neki tüzeli Báthori a magyar gyalogokat, a huszároknak is azt parancsolja, hogy lovaikat elhagyván, gyalog siessenek a vár felgyujtására, és ne ugy cselekedjenek mint eddig, hanem a vár falát mindaddig oda ne hagyják, mig nem azon a tüz erőt veszen, és a nemzet dicsőségéért inkább haljanak meg a vár falai alatt, mint sem azok alól szégyen gyalázattal jöjjenek el. Rajtamennek tehát a magyarok 29. aug. a váron, fáklyákkal s egyéb gyujtó eszközökkel, és azt meggyujtják. Már ekkor annyiban is az ő részökre látszott a szerencse hajlani, hogy az esőzések megszüntek, és a tüz mindenfelé annyira elharapódzott, hogy azt a várbeliek el nem olthatták.

Ekkor aztán annyira megrezzentek az oroszok, hogy közőlök tizen a vár faláról lebocsátkoztak, és alkudozás végett a mieinkhez általjöttek. De minekelőtte azokat Békesy Báthorihoz vezethette volna, azokat a magyar katonák, abból az őket valósággal megalacsonyitó czélból összevagdalták, hogy az által a várbeliek a magok önkényt való feladásától elidegenedjenek. Ugyanis az a hire volt, hogy a várban, kivált a Szent-Zsófia templomában, sok ezüst álló-kép s más

egyéb drágaságok vagynak; azt szerették volna tehát a magyar katonák, ha a vár erőszak által esett volna kezökbe, hogy igy a kincsben kedvökre duszkálhattak volna, melytől az alku szerént való feladás őket minden bizonynyal elfogná tiltani.

Minthogy már alkonyodni kezdett, a vár pedig tűzben volt, Báthori a maga sátorába visszament, és a vár elfoglalását hónapra halasztotta. De némely nyughatatlan magyarok a reggelt sokallották várni; azértis még akkor este magokat egynehányan összeverték, fellovalták, a Bornemisza hidján általmentek, és a lángban álló várba, a tűzön keresztűl, mely őket jó formán megis perzselte, bemásztak. Utánok egynehány lengyel is becsuszkált. Mindnyájokat pedig az oroszok, sok kárt tévén bennök, visszaigazitották.

Más nap a rendelt időn ujra próbát tétet Báthori. Nem soká állhatták a várban lévők az ostromot, hanem magoknak csak ruhájokban felöltözve való szabad elmehetést alkudtak. Egy vladika vagy püspök és négy palatinus vagy bojár is volt közöttök. Ezek minden módon azon lettek volna, hogy az őrző sereg, utolsó csepp vérig ótalmazza magát. Sőt a puskapornak tüzet akartak vetni, és azzal magokat az őrző sereget s a várat is felvettetni. Minthogy pedig az nekik meg nem engedtetett, a Szent-Zsófia templomába mentek, olyan magok meghatározásával, hogy onnan nem különben, hanem csak erőszak által fognak kijőni. Báthori legelőször is ezeket hozatta ki a várból magához, kik is őt hazai szokott módjok szerént, a földre arczra borulva köszöntötték. Az őrző seregnek szabadságot adott, vagy az ő szolgálatjába való állásra, vagy urához való haza mehetésre. Az utolsót sokkal többen választották, noha Ivántól halálnál egyebet nem várhattak. Mindazáltal most az egyszer megbirálta s türtöztette magát Iván, és azokat más várakra osztotta. Egy darabig katonákkal kisértette vala azokat el Báthori, hogy őket a zabolátlanok ne bánthassák. Mégis találkozott egy katona, a ki azok közől egyet vagy kettőt megfosztott, mikor a várból ki felé szállingóznának. Ezt a szövetség rontót ott mindjárt helyben maga fenyitette meg Báthori, a kezében lévő buzogánynyal, melyért az ellenségtől tiszteletet s ezer áldást nyert.

A mindenfelé heverő megbüszhödt holttestek miatt, nem ment Báthori be a várba; egyébiránt pedig azt prédára bocsátotta. Sok jelét lehetett ott látni az oroszok azon katonákon, kivált a németeken való kegyetlenségének, a kiket az ostrom alatt elkaphattak. Nagy zúgást és boszúállás kivánást gerjesztett a katonákban a kegyetlenség nyomainak látása; de Báthori a már egyszer tett igéretét meg-

állotta. Kevesebb volt a várban a pénzbeli préda, mint gondolni lehetett vala. De hadi készületeket, kivált puskaport, ezenkivül eleséget, abrakot s. a. t. nagy bőséggel találtak. A prédán nem kis lárma esett a magyar és lengyel katonák közt; ugy hogy már mindenik nemzet rendben is állott a verekedésre. Mileczky is nehezen szivelte, hogy Békesy nem sokat akart függeni ő tőle. Báthori mindeneket jóra hozott. Azután Sokol és Turovla várait is elfoglaltatta, a vitézeket, a kik magokat különösen kimutatták, ajándékokkal s tisztségekkel megjutalmazta, azzal Disna felé Vilnába visszament, a holottis a pápa követe és sok ur, nagy örömmel fogadták s tisztelték őt. Az ő visszajövetele után Mileczky megvette Sussa várát herczeg Ostrovszky Konstantin a severinai tartományt prédálta fel; egy másik sereg a Volga vize felé a Jaroslav vidékét dulta; ismét egy másik közel kétezer falut égetett s pusztitott el egész Smolensko (Smolensk) városáig.

Maga fegyverének ily szerencsés előmenetelét látván Báthori, hogy a jövő esztendőben is folytathassa a háborút, most nov. 23. napjára Varsóba diétát hirdet. Addig pedig Vilnából Grodnóba megyen, és ott magát egynehány nap vadászattal mulatja. Elment oda a beteges Békesy Gáspár is ő vele, és ugyan ott meghalt.

Azonközben sok különb-különbféle hirek s visszás itélettételek kaptak lábra a lengyelek közt Báthori felől. Sokan azért neheztelték ő reá, mert nem kaptak annyit tőle, a mennyit magoknak eleve igértek vala; de a kiknek ő, minden akaratja mellett is, valósággal ugy nem szolgálhatott, az ország szövevényes állapota miatt, a mint maga is kivánta volna. Minden nemes azzal akart begyeskedni, hogy ő emelte Báthorit királyságra. Hunyorgó szemekkel nézte Radzivilnek, Mileczkynek, és Zamoiszkynak, a fő hivatalokra lett emelését, és a micsoda magasságra azok emelkedtek, szinte olyan mélységre gondolta a nemesség magát nyomattatni. Azértis Báthorinak legártatlanabb s legjobb czélból származott cselekedetét is a legirtóztatóbb szinnel festegette. Minapi lembergi útját oda tekerték, hogy akkor valami kincscsel haza Erdélybe akart szökni. Hogy a fegyverviselőknek Suir városába parancsolta a gyülekezést, arról azt költötték, hogy csak pénzt akar az országtól csalni. Mások még magasabb helyen kereskedtek. Anna királynéval, az ő feleségével, azt akarták elhitetni, hogy őt Báthori megutálta, és a pápánál tőle való elválását munkálja. Némelyek azt hánytorgatták, hogy királylyá lett választásakor tett igéreteit nem teljesiti, a zsirosabb hivatalokat idegeneknek adja, mint p. o. Békesynek a landskróni kapitányságot s. a. t. Ezen vádaknak

nagyobb részét, minden mentség nélkül, már csak eddigis megczáfolta maga a dolgoknak kimenetele, hogy pedig a többieknek hamissága is kisüljön, Báthori azon igyekezett.

Azonban elkezdődvén Varsóban a diéta ülései, a kanczellár Zamoiszky János egy szép és fontos beszédben előadta a rendeknek Báthori fényes győzelmeit. Megmutogatta hogy a szerencsés hadakozást félbehagyni, a lengyel névnek gyalázatára s kisebbségére válnék, vagy ha nem válnék is, de azt már Iván czár nem engedné abbahagyni. Továbbá minden gondolható ellenvetésekre előre megfelelt. A kik azt mondanák, hogy a lengyel birtokok terjesztésével csak a baj és gond nevekednék, azoktól azt kérdezte melyik az a magános ember, a ki tiz annyival ne szeretne birni, mint a mije most vagyon, csak azon az okon, mert akkor több gondja lenne? holott vagyonja szaporodásának terhét, az abból származandó gyönyörüség lenyomná. A kik a szegénység örvével takarták a magok puhaságát, azoknak azt felelte: fogják kisebb mértékre csak magokat a szükségtelen költségben s bujálkodásban, megfogják tapasztalni, hogy ha a köz jótól meg nem vonandják adakozó kezeiket, a legnagyobb dolgokat is jól végre lehet hajtani. — A kik azon panaszkodtak, hogy még eddig a királytól semmi jutalmat nem kaptak, azoknak megmutatta azt a tágas mezőt, mely a mostani hadakozás által nyilt előttök, melyen magokat mind a hazáról érdemesekké, mind a virtust becsülni tudó királynál jutalomra méltókká tehetik. — A kiket vagy egészségök változása vagy hajlott idejök a Mars mezejéről elzár, itthon a polgári dolgok körül is füzhetnek magoknak érdem koszorúkat s. a. t.

Ezen beszéd után is hordottak elő a tartományok küldöttei Báthori ellen holmi nehézségeket s panaszokat; de minekutána őket Báthori minden okoskodásaikból kiforgatta volna, a rendek a mult esztendei adót, erre az esztendőre is közakarattal megigérték. Arra kérték pedig Báthorit, hogy csak vezérei által viselje a hadat, és magát ne tegye ki oly sok veszedelmekre; mindazáltal az ő okait meghallván, melyek az ő ott jelenlétét szükségessé teszik, abbanis megnyugodtak. A poroszok másfélszázezer forintot ajánlottak a had folytatására.

A diéta után mindjárt levelet irt Báthori Mileczkyhez, hogy a hadra készüljön; de az magát a vezérségnek további viselése alól kimentette. Varsóban volt még Báthori, mikor meghallotta, hogy már a niscerdai vár is az ő hatalmába esett. Azután Grodnóba ment, a holottis pénz és katona szerzéshez látott. Erdélybe is ujra irt Kristóf bátyjához katonák iránt,

Mindeddig nagy szükiben voltak a lengyelek a gyalogságnak, mivel a nemesek jobbadán lóháton szolgáltak, és a gyalogság többnyire csak városi, és igy sanyaruságboz szokatlan puha emberekből állott. Most tehát Báthori a falukon, a jó kézzel lábbal termett parasztok közől, minden huszadik fegyverfogható izmos suhanczot katonának kiiratta. Vilnában öntette az ágyúkat. A tábort Vla (Ula) vize mellett Csaznicz városához parancsolta mindenfelől gyülekezni, hogy igy Ivánt továbbí czélozásai iránt függőben s bizonytalanságban tartsa. Ugyanis onnan mind Vielkoluki, (Welikie Luki ?), mind Smolensko (Smolensk) felé út ment, és csak maga tudta mely felé szándékozik.

Ily sok felé való kapása között sem felejtkezett el a maga magyar birtokairól. Nevezetesen a magyar királytól, a ki már ekkor Rudolf volt, Szatmár városát, követe által visszakivánta. A tanácsosoknak nagyobb része abban az értelemben volt ugyan, hogy Rudolf az ő kérését meg ne hallgassa; de az érettebb gondolkodásuak arra birták Rudolfot, hogy Szatmárt ugyan megtartotta magának; de a helyett oda adta Báthorinak Nagy-Bányát, melyen ő is az idő szerént megnyugodott.

Azonközben világosságra jő, hogy egy Oskik Gergely nevü lengyel ur, Iván czárral levelez, kinek is azt fogadta, hogy Báthorit megöli. Hogy törvényt láttak Oskikra, azzal mentette magát, hogy ő csak Ivánt akarta jól megfejni s töle sok pénzt facsarni; de a gyilkosságra soha valóságos szándéka nem volt. A törvény csak ugyan halált mondott Oskiknak fejére.

Mikor Vilnában mulatna Báthori, akkor érkezett oda hozzá az erdélyi magyar sereg, a pápától pedig, az ő ahoz küldött követe Ukhánszky Pál, egy szentelt karddal. Ivántól is sok rendbeli izenet jött oda ő hozzá, hogy várja meg Iván követeit, a kiket békesség csinálni küld, és addig Vilnából sehová ne mozduljon; de mivel látta, hogy Iván csak az időt akarja huzni-vonni; mindenkor azt felelte, hogy ő nem csak Vilnában, hanem akárhol másutt is a legharsogóbb fegyvercsattogások között is, illendő feltételek alatt, akármely szempillantásban kész a jó békességre. A temesvári basától is mentek ő hozzá követek, de csak azért, hogy őt szemmel tartsák, ha valjon nem kancsalon néz-e, és valósággal oda akar-e kezével ütni, a hova szemével látszik nézni?

Vilnából 1580. eszt. Szent-Jakab hava elején indult Báthori Csaznicz felé a táborhoz, mely is tizennyolczezer lovasból, és tiz ezer gyalogból állott. Most is voltak olyanok a hadi tanácsban, a kik azt javallották neki, hogy táborával Pleskov felé

tartson; mások ellenben Smolenskót emlegették; maga pedig legtanácsosabbnak itélte Vielkoluki (Welikie Luki?) vára ellen menni. Elindult hát Csaznicztól Vielkoluki felé, és utjából Zamoiszkyt Bornemisza Jánossal és Lázár Istvánnal Vielicz vára ellen küldi, kik is azt megvették. Hasonló szerencsével járt Radzivil Miklós is, Usviata (Uswiat) vára ellen, 15. aug., minekutána oda maga Báthori is elérkezett ő utána.

Azután egyesült erővel szállottak 26. aug. Vielkoluki alá. Már akkor a lakosok a várost és annak harmincz templomát, a Báthori közelitését hallván, felégették, és magokat a várba vonták vala. Legelőször is magyar katonák gyujtották meg a várat, melynek tüzét azután a lengyelek is nevelték. Hogy a tűz 5. sept. a puskaporos épülethez jutott, az Iván épen akkor ott lévő követei szemeik láttára, a puskapor a várnak s az őrző seregnek nagy részét a levegőbe vitte, sőt a mi katonáinkban is nem kis kárt tett. Báthori nem nézhette könnyezés nélkül a mindenfelé heverő holttesteket, azokat eltemettette, a várat pedig megujittatta.

Azalatt Borbély Györgyöt és Király Albertet Turopiecz (Toropez) vára ellen küldi, kik is az ott való őrző sereget csak hamar futásra kényszeritették, annak egy részét elfogták, öt százat pedig közőle levágtak. Más oldalról Bornemisza János foglalta el Newel várát, Radzivil Miklós Jezuriczát, Zamoiszky pedig Savolocziát. (Sawolotschie). Az utolsónak megvételét Báthori Newel várában várta egy kevés ideig; de mivel Zamoiszky megizente neki Sibrik György által, hogy hirtelen nem boldogulhat; Báthori kilenczszáz lengyel lovast és ezer magyar gyalogot küldött Károly István vezérsége alatt Zamoiszkynak segitségül; maga pedig Vilna felé haza indult, hogy a rendekkel a jövő esztendőben is folytatandó hadról végezzen. Vilnában csak kevés napokig mulatván, Grodnóba ment, és onnan küldött követeket a porosz, szász és brandenburgi herczeghez kölcsön-pénzért, hogy igy mind azokhoz való bizodalmát nyilvánvalóvá tegye, mind pedig a lengyeleket, azoknak példája által, a magok hasznára teendő áldozatokra annál foganatosabban serkentgethesse. Oda jöttek ő hozzá Riga városának követei, kik is a magok városát, bizonyos feltételek alatt, az ő ótalmába ajánlották. De minthogy akkor neki a varsói diétára kellett sietni, ott az egyezés meg nem készülhetett. Utánamentek hát neki a követek, és az útban Drohiczin (Drohitschin) városában abban egyeztek meg ő vele, hogy Riga a maga kikötőhelye jövedelmének csak harmad részét tartsa ezután magának, két

részét pedig Báthorinak fizesse. So likow Demetert küldötte el Báthori, hogy az ő hűségére a rigaikat feleskesse.

Hogy Drohiczinból Varsóba érkezett a diétára, arra kérte a rendeket, hogy az eddig való győzelmeknek ne csak örüljenek, hanem azokkal éljenek is, és azokat tovább is folytatni el ne mulasszák, legalább addig, mig egész Livóniát vissza nem nyerik; noha most ugyan neki teljes bizodalma volna ahoz is, hogy az egész orosz birodalmat is felforgathatná. Azt is jelentette, mely nagy alkalmatlanság és hátramaradás neki, minden esztendőben az adó kedvéért a diétára hazajőni, és igy a haszontalan utazás miatt győzelmeit félbenhagyni, katonáit haza meg visszafárasztani, s azáltal az ellenségnek nemcsak a kipihenésre, hanem a maga rendbeszedésére is időt adni; azért is azt kivánta, hogy a mostani alkalmatossággal két esztendőre való adót határozzanak. Valami nehezen reá is állottak a rendek arra, de olyan feltétel alatt, hogy ha két esztendő előtt a békesség helyre áll, akkor az adószedés is mindjárt megszűnjék. Ezen a diétán is próbálták az Iván követei a békességet, de minthogy Livóniának egy részét megakarták Iván kezénél tartani, meg nem hallgattattak.

Ez időtájban arra birták vala némely erdélyi urak Báthori Kristófot, hogy még életében választassa el a maga fiát Zsigmondot fejedelemmé. Ezt Kristóf a maga fejétől nem merte megpróbálni, hanem a dolgot először Báthori István királylyal kivánta közleni. Evégre Kendi Sándort és Sombory Lászlót küldötte el ahoz tanácsot kérdeni, kik is épen a diéta alatt érkeztek Varsóba a királyhoz. Hogy megtudta a király az ő követségök czélját, eleinte meg sem akarta őket hallgatni, és azt hazaárulónak nevezte, a ki egy olyan gyermekre, mint a milyen még akkor volt Báthori Zsigmond, egy olyan terhet reá merne adni, a milyen a fejedelemség. Mindazáltal Kendi és Sombory sok beszédére, kivált pedig azért, mert megtudta hogy a beteges Kristófnak életéhez nem sok reménység van, utoljára a Zsigmond választására megegyezését adta.

Minekutána pedig Báthori a rendekkel dolgait elvégezte volna, a diétától sok kölcsönös jó kivánás között 1581. eszt. 29. apr. búcsút vett, és Varsóból Grodnóba ment. Ott ismét összejöttek ő vele Ivánnak más rendbeli követei; de mivel azok is meg ujitották Ivánnak némely litván várak iránt való kivánságát, azokat magától minden Ivánnak kedves válasz nélkül bocsátotta el.

Régi szándéka volt már az ő neki, hogy a katholikus vallás és a tudományok gyarapitására, a jezsuiták szerzetét magyar birtokaiba bevigye. Hol Somlyón, hol Váradon szánt vala azoknak lakó helyet,

de holmi akadályok őt szándékától mindeddig elvetették. Most tehát a vilnai várban 1581. eszt. 12. máj. kelt királyi levele által, Kolozsváron mutatott azoknak lakóhelyet, a kolos-monostori apátursá got rendelvén azoknak élelmére, az ahoz tartozó falukkal s más jövedelmekkel együtt.

Ezekalatt Iván megkereste mind Rudolf császárt a magyar királyt, mind a pápát követei által aziránt, hogy neki Báthoritól valami hasznos békességet munkáljanak. Az elsőt szolgálatának jutalmául, a törökök ellen adandó segitséggel biztatta, a másodiknak pedig azzal hizelkedett, hogy a maga egész birodalmát a szent-széknek alá fogja vetni. Annyira is szivére vette a pápa az ő dolgát, hogy a híres Possevin Antal nevü jezsuitát az Iván követeivel elbocsátotta, hogy először Ivánhoz, azután Báthorihoz menjen a békesség kidolgozására. Possevin útjából írt Báthorihoz, hogy engedje meg neki a maga országán által menni Ivánhoz. Báthori nemcsak neki, hanem a többi követnek is szabadságot adott arra; de azok urok hagyása szerént Lübeck felé kerültek hazájokba.

Azonban Erdélyben Báthori Kristóf meghal, melyet hogy Iván megtudott, mindjárt felsőbb hangon kezdett beszélni, és a mit eddig igért vala, azt is kezdette visszaszopni, ugy vélekedvén, hogy Báthorit ezuttal az erdélyi bajok el fogják az ő nyakáról vonni. De mivel tudta Báthori, hogy ő Erdélyben semmitől nem tarthat, elkezdett dolgát félbe nem hagyta, hanem Vilnából Disnába elébbmozdult. Mindazáltal a bizonyosabb bátorságnak okáért követet küldött a török császárhoz, kitől is két dolgot kért. Elsőt hogy nagyobb adóval ne terhelje az uj fejedelmet Báthori Zsigmondot, mint az előtte valókat, másodikat, hogy a garázda Jankulát, a kiről már felebb szó volt, a moldvai vajdaságból tegye ki, és annak helyébe a sokkal szelidebb Pétert állitsa vissza. Az elsőt minden hosszas sürgetés nélkül megigérte a török udvar; a Jankula dolgát pedig máskorra halasztotta. Azonban Báthori Disnából Poloczkóba (Polotzk) megyen. Ott vett Ivántól egy hosszu levelet, melyben Iván Livóniához való jusait hánytorgatta, és neki azt hányta szemére, hogy Newel várában tett igéreteitől elállott, hogy Ivántól hadi költségeinek megforditására, négyszázezer forintot kivánt, a mely pedig a fejedelmek közt még eddig hallatlan dolog volt, s egyébiránt is Iván neki nem adófizetője s. a. t. Ezeken az okokon Iván azon fogadozott, hogy ő hozzá negyven vagy ötven esztendő alatt sem fog többé követeket küldeni. De tetszett Ivánnak ebben a levélben több dolgot is előhordani, melyeket a Báthori személyének s erkölcseinek kisebbitésére gondolt lenni

p. o. hogy ő nem királyi vérből származott, hogy Sokol várát s másokat is, a keresztyének szokása ellen, tüzes golyóbisok által gyujtatta meg, hogy Ivánnak jobbágyait, hol kegyetlenséggel, hol pedig felettébb való kedvezéssel szokta magához hajtani s. a. t.

A levél vétele után Báthori az Iván nála lévő követeit magához hivatta, és azoknak megmutogatta, hogy a nemzetek törvénye szerént, most őket, mint olyan kémeket, a kik eddig ő nála, a békesség csinálása álarczája alatt, csak azért mulattak, hogy őt valami veszedelmes hálóba keritsék, megbüntethetné; mindazáltal ő bármenynyire megsértetett, a maga természeti jámborságától s mindenkori szelidségétől, mely ő neki oly örökös törvénye, el nem áll, azért is a kém követeket ime magától Ivánhoz békével haza bocsátja; a mi pedig Ivánnak mocskolodó levelét illeti, arra rövid időn maga embere által fog felelni. Ugyanakkor ment el Báthoritól a követekkel Ivánhoz, a felebb emlitett Possevin Antal jezsuita is, a kinek kedvéért Báthori a Vielicz városában fogságra esett orosz tiszteket szabadon bocsátotta. Azonban kevés idő alatt Krasznohoroda, Savolocz és Voronecz várai Báthori kezére birnak.

Ámbár pedig jól tudta Báthori, mely igen méltósága alatt való dolog legyen ő neki, a fegyvernek szerencsés forgatásai között, buzgányát kezéből csak kevés szempillantásig is letenni s pennával is vagdalkozni, mindazáltal hogy hallgatásánál fogva okot ne adjon a már különben is felfuvalkodott Ivánnak a feszesebb dagályosságra, Savolocz (Sawolotschie) várából postája által egy felelő levelet ir ahoz, melyben Ivánnak Livóniához való jusát, csupán csak az erőszakon épültnek lenni megmutogatja. Előszámlálja az okokat, melyeknél fogva őt maga Iván kényszeritette a Nevel várában tett igéreteinek megmásolására. Megvilágositja Ivánt, hogy a hadi költségeknek megkivánása koránt sem uj dolog a keresztyének között is. Továbbá azt irja, hogy ő ugyan Ivánt, mint a maga szabad akaratától való dologra, a követek küldésére nem erőltetheti, mindazáltal reményli, hogy azoknak ő hozzá való küldésével, koránt sem fog Iván negyven vagy ötven esztendőt várni.

A mi pedig Iván levelének vagdalódzó s Báthori személyét közelebbről érdeklő s szurkáló részét illeti, arra azt felelte: hogy ő ingyen sem szenvedi azt olyan nehezen, hogy ő nem királyi szüléktől származott, mint a mennyire örül azon, hogy ő római pápák s német császárok módja szerént, maga személybeli virtusaival s mástól nem kölcsönözött tulajdon érdemeivel nyitotta meg maga

előtt a hírnek, dicsőségnek s királyi magasságnak felséges kapuit. Noha pedig az ő elei a királyi méltósággal nem tündöklöttek, azzal együtt járó fényes terhek azoknak válláit nem görbitették; de csakugyan ingyen sincsen ő azon okoknak s bizonyságoknak szükiben, melyek őt azoknak érdemeivel való dicsekedésre birhatnák, ugymint a kik a keresztyén világnak nagy szolgálatokat tettek, a király után a legfőbb hivatalokat s méltóságokat viselték, tartományokat igazgattak, kegyességöknek s más virtusaiknak hírével s dicséretével virágzottak. A tüzes golyóbisok iránt való panaszra azt felelte, hogy azáltal Iván a maga hadi dolgokban való szégyenelhető járatlanságát árulta el; mikor pedig őt egy oldalról kegyetlenséggel, másról lágysággal vádolja, maga magának ellenmond s. a. t. A levélnek végén magános bajvivásra híja Báthori Ivánt. Azzal a levelet orosz s deák nyelveken ujra leiratja és Ivánhoz inditja, melléje tévén annak némely Németországban Iván kegyetlenségéről nyomtatásban kijött könyveket, hogy azokban a maga lefestett képét annál nyilvánosabban láthassa.

Ezekután Báthori Voroneczig (Voronesch) ment elébb. Ott nézte ujra végig a maga táborát, ott igazitotta meg s pótolta a hadi fenyiték törvényeit, azokat megrostálgatás végett a katonáknak kiadta, és szabaddá hagyta, hogy kiki azok felől való itéletét kimondja, vagy neki beadja. Minekutána a tisztek mind a magok, mind a katonák képében, azokkal való megelégedésöket, ő neki bejelentették volna, most is Zamoiszkyt tette hadai fővezérévé. — Voroneczből Ostrov (Ostrow) városa alá mentek Báthori és Zamoiszky, és azt igen vitéz ellenállás után megvették. Onnan a maga legfőbb czéljára sietett Báthori, mely Pleskov vára s városa elfoglalása volt. Előre az öcscsét Báthori Boldizsárt bocsátotta el a magyar sereggel, a boroszlói palatinussal s egynehány csoport lengygyel lovassággal. Hogy az ifju Báthori Boldizsár és a palatinus a Czereka vizéhez értek, a Boldizsár magyarainak egy része a vizen általment, és ott magát három csapatra osztotta. Az első csapat egyenesen Pleskóvnak tartott, a többi kettő pedig különb helyeken lesbe ült. Hogy az első csapat az oroszok őrállóival öszszecsapott, csakhamar visszavonta magát. Magok is gyanakodtak az oroszok, hogy netalán több magyar is áll lesben, mindazáltal csakugyan utánanyomultak a hátat forditott első csapatnak, és nem sokára a második csapatra bökkentek; de igen megörülték mikor látták, hogy ennél a már egyesült két első csapatnál is nagyobb számmal vagynak, azért is bátran üzték azokat mindaddig, mig egyszer aztán a harmadik

csapathoz jutottak. Nagy rémülés lövellett annak meglátására a kergető oroszok szivébe, azért is mindnyájan nyakra-főre lódultak vissza Pleskov felé. A magyarok nem messzire űzték őket, elégnek tartván, hogy három bojárt elkaphattak közölök, a kiktől aztán a király végére járhatott a vár és az abban lévő erő miben létének.

Mihelyt maga Báthori is elérkezett Pleskov alá, a várat s várost Zamoiszkyval mindjárt körülszemlélte. Bizonyos hogy több lovas volt a városban hét ezernél, a gyalogok száma mintegy ötven ezerre telt, ugyanennyire vetették a város népét is. Látván Báthori a városnak fekvését s erősségeit, mindjárt észrevette hogy nem hiába nem hirtelenkedett ő mindeddig, mások tanácsa ellen is annak megszállásával, észrevette hogy igen csalóka és a tárgy valóságos nagyságánál s fontos voltánál sokkal kisebbet hazudó üveget tartottak azok az ő szemei eleibe, a kik eddig ő előtte Pleskovot (m. k. Pskow) kicsinylették s annak erősségét ócsárolták. Azt is általlátta, hogy háromszorta számosabb gyalogsággal és sokkal több puskaporral kellett volna neki odamenni, mint a mennyit most odavitt. Sokat tusakodott tehát magával, mi tévő legyen, oda hagyja-e Pleskovot és Novogorod (Novgorod, Nowgorod) alá költözzék-e? melyet Pleskovnál gyengébbnek mondottak. De hogy arról letegyen, annak megfontolása okozta, hogy Novogorod messze van; a kedvetlen őszi napok pedig már az ajtó előtt vagynak, ezenkivül a maga eltávozásával a pleskóvi ellenségnek szarvat adna. Azonban az Iván rémitő fenyegetődzéseire, a pleskóvi őrzősereg magát igen keményen tartotta. Szünetlenül harsogtatta a trombitákat, sípokat, dobokat, ropogtatta az ágyukat, és oly mozdulásakat tett, mintha minden órán kiakarna ütni a Báthori táborára, mely miatt ennek szüntelen való vigyázásban s bizonytalanságban kelle lenni.

Mindazáltal végtére is arra tökélette Báthori el magát, hogy a a Pleskov vivásában meggyőzhetetleneknek látszó akadályokkal szembe menjen. Kimutatja tehát mind a lengyeleknek, mint a magyaroknak s németeknek a tábor helyet s állásokat, a honnan a várost ostromolják, ugy alkalmaztatván azoknak fekvését, hogy azáltal az út is kettévágatott, melyen a városba segitséget vagy eleséget vihettek volna. Nem kis örömöt okozott neki az a segitő sereg, a mely épen akkor érkezett ő hozzá Kurlandiából és Prussziából. Ugyanakkor toppant ő hozzá a török udvartól egy öreg követ, ki által a nagyúr valami szökevény tatárokat kivánt vissza ő tőle. Minthogy Báthori még akkor azok felől semmit nyomosan nem tudott, a

feleletet akkorra halasztotta, mikor Lengyelországba visszamegyen. Feljárta az öreg követ a tábornak nagyobb részét. Mindenekfelett az igen csinosan fegyverkezett s öltözködött lengyel lovasokban gyönyörködött, de általjában is az egész táborról igy itélt: Adná Isten ugymond, hogy az én császárom ezzel a lengyel királylyal egyesitené a maga erejét, ugy aztán kettőjök előtt az egész föld kereksége sem állhatna meg. Már mi lett volna belőle, mi nem, ha Báthori a maga erejét a törökével összekapcsolhatta volna, azt nem tudhatni, elég az hozzá, hogy tul az elégen is bőven voltak most az ő katonái előtt a probakövek Pleskov falaiban s bástyáiban, melyekre a magok vérével, vitézi bátorságoknak senki által nem tagadandó jeleit s bizonyságait felfesthették. Hosszas volna itt leirni, hányszor s s mely igen a vakmerőségig probálgatták az ágyúkkal ejtett réseken a katonák a városba való berohanást, és az oroszok is mely szinte a kétségbeesésig ótalmazták magokat, kik is a magok sokasága mellett is micsoda szorongattatást szenvedtek, abból a levélből lehetett látni, melyet az őrző sereg főkapitánya Ivánhoz inditott vala, de a mely Báthori kezére került. Mind a két részről számosan hullottak el. Nevezetesen a magyarok közől elestek Kendi Péter és Békesy Gábor, a felebb sokszor emlitett Gáspárnak testvéröcscse.

Minthogy pedig Radzivil által másfelé is sok pusztitást tétetett Báthori az Iván tartományaiban, sőt egykor kevésben mult, hogy Radzivil magát Ivánt is (vajmi kivánatos kövér préda lesz vala) el nem fogta. Iván a maga minapi negyven vagy ötven esztendőre szóló fogadásának idejét, épen a Báthori reménysége szerént, rövidebbre szoritani jónak találta, és Possevin Antalt a békesség dolgában Pleskov alá Báthorihoz inditotta, kinek is Novogorodig küldötte Báthori a kisérőket eleibe. Mindazáltal most is magasabb húron pengettek Iván kivánságai, mint azt szorult állapotától lehet vala várni, melynek az volt az oka, mert olyan vélekedésben volt, hogy valamint a mult esztendőkben, úgy most is haza kell Báthorinak a diétára menni; a mi pedig annak táborát illette, arról ugy gondolkodott, hogy a téli napok közelitvén, a természetnek éjszaki törvénye, minden más erőszaknak hozzájárulása nélkül is, elfogná azt Pleskov alól tiltani. De Báthori magyarán megmondotta Possevinnek, hogy táborát mindaddig Pleskovnál tartóztatja, mig vagy azt elfoglalhatja, vagy Iván maga kezét egész Livóniáról leveszi.

Akkor kérelemre fakadt Possevin, hogy ne szakassza legalább minden békességhez való reménységnek általán fogva nyakát; hanem szenvedje meg, hogy valamely arra választandó helyen, mind a két rész követei, az egyességet munkába vegyék. Nem esett porba Pos-

sevin reménykedése. Possevin hát sebes posta által mindjárt levelet küld Ivánhoz, melyben Báthori kinyilatkoztatását megirja, s egyszersmind kéri Ivánt, hogy noha az ő jobbágyai készek a hadakozással együtt járó nyomoruságoknak megemésztésére, azoknak életét mindazáltal kimélje meg, és a maga csekély s bizonytalan hasznánál becsülje felebb. Azt is megírta Possevin, hogy épen mikor ő Pleskovhoz (m. k. Pskow) érkezett, azt a segitő sereget, melyet oda Iván küldött vala, akkor vágatta le s fogatta el Báthori, azértis ő arra kéri Ivánt, hogy a mely szabadságot nyert Báthoritól az alkudozásra, azt maga hasznára forditani el ne mulassza, és mentül elébb nevezzen ki valamely helyet, a hol a két rész követei összejőjjenek.

Mindjárt reáállott Iván Possevin tanácsára, és egy más póstát inditott vissza, ki által egy Zapolia (Zapole?) nevü falut rendelt a követek szerződése helyéül. Azonban Báthori egy uj berontást próbáltatott Pleskóvba, mely mind a két résznek sok vérbe került, de Pleskov akkor is csakugyan orosz kéznél maradt. Ezekután kirendelte Báthori a Zapoliába menendő követeket, és mind a békességre való vigyázást, mind a Pleskov alatt maradandó tábor gondját Zamoiszkyra bízván, november utolsó napján Lengyelországba visszaindult, és Düneburg (Dünaburg) felé Vilnába ment. A kegyetlenségből s ravaszságból alkotott Iván, olyan hagyással bocsátotta vala követeit Zapoliába, hogy egyik szemöket szüntelen Báthorin tartsák, és mihelyt megsajditandják, hogy Pleskov alól táborát elmozditotta, azonnal keressenek s találjanak valami színes okot az alkudozás félbeszakasztására, ellenben ha csakugyan látszik, hogy a tábor nem szünik meg a természettel daczolni, és Pleskov alatt állhatatos lesz, már akkor ugyan lelkesen s valóban békesség után lássanak. Azonban nem volt szeri-száma az oroszok Pleskovból való kiütéseinek, de őket Zamoiszky mindenkor véres fővel igazitotta vissza.

Nem kevéssé hátráltatta eleinte a Zapoliában munkába vett szerződéseket a svéd király dolga. Ez a svéd király, kinek felesége Katalin, Báthori feleségének Annának testvére volt, minduntalan kösztörülte Báthorit az Iván ellen való hadakozásra; de azonban maga is Livóniának (Lievland, Liefland) esett, és ott nevezetesen Nárva (Narwa) városát Ivántól elfoglalta, melylyel Báthorit szintugy megsértette, mint Ivánt, mivel Báthori Nárvához is just tartott, és arra is reá tette a czélt. Eleve látván pedig azt Anna királyné, hogyha Báthori Ivánnal egy különös s magános békességet köt, és az ő sógora, a svéd király, magába szorul, ezt ugy Iván könnyen eltapodhatná; tehát a közelebb mult varsói diétán, férjének Báthorinak lá-

baihoz borulva, térdeit megölelve, sok esdeklése által arra hajtotta, sőt lekötelezte, hogy az Ivánnal kötendő békességbe, a svéd királyt is foglalja belé. Már mikor Zapoliában az orosz követek hallották, hogy a Báthori bizottjai a svéd királyt is emlegetik, akármiben is annyira, mint abban, meg nem ütköztek, mivel ők azt Báthoritól külön szerették volna szakasztani. Mindazáltal sok vetélkedés után, csakugyan megkészült a tiz esztendőre kölcsönösen igért békesség Zapoliában, Báthori és Iván követei között 1582. eszt. 15. január. Iván egész Livóniát visszaadta Báthorinak, onnan minden várakból hazahítta katonáit Oroszországba; Báthori is a mit Livónián kivül elvett vala Ivántól, mindazt visszaengedte, az egy Poloczkót kivévén, a mikor aztán Zamoiszky is 6. febr. Pleskóvot odahagyta, és Livóniát Báthori számára elfoglalta. A foglyok kicserélését, Báthori önkényt más időre halasztotta, mivel az ő kezei közt sok nagy rendű orosz volt, és igy a cserében semmi egyarányosság nem lett volna. — Igy ragasztotta vissza három esztendő alatt Báthori mind azt Lengyelországhoz, valamit csak attól az oroszok harmincz esztendő lefolyta alatt elszaggattak vala.

Minekutána immár a jó békesség igy helyre állott, melynek örömét Erdélyben is meglakták és lőtték; még ugyanazon esztendőben, 12. márcz. Báthori Livóniába, nevezetesen pedig Riga városába indult, hogy ott egész Livóniának jövendőbeli állapotát, egyházi s polgári alkotását meghatározza, és annak igazgatása módjának kerekeit aszerént a mint azt legjobbnak találandja, megindítsa. Minthogy a közelebb mult háborúban, a katholikus papi rend őt szép somma pénzzel segitette, azt egy Vendában (Wenden) felállitandó püspökséggel, és a jezsuitáknak némely városokba való bevitelével kivánta meghálálni. A felebb való esztendőkben Riga városának nagyobb része Luther tudományára hajolván, az odavaló érsek Wilhelm halála után, annak minden jószágait s jövedelmeit a város a maga számára elfoglalta, és a városban minden templomot, a Luther követőinek adott által. Most abban egyezett meg Báthori, a város belső s külső elöjáróival, a köznépnek nagy ellenére, hogy azok a Szent-Jakab templomát, minden hajdan ahoz tartozott jövedelmekkel, adják által isteni tiszteletre, az oda szállitandó jezsuitáknak, a Mária-Magdolna klastromát pedig, forditsák ugyanazok lakóhelyének vagy kollégiumának. Megkereste őt Rigában a kurlándiai (kurlandi) herczeg is, egyikért azért, hogy az ő kereskedő hajóinak a rigai kikötőhelybe szabad és minden vám nélkül való be s kievezést parancsoljon, melyet neki a rigaiak mindeddig nem akartak megengedni, másikért azért, hogy

ott az ő hűségére feleskűdjőn. Báthori mind a két kivánsága iránt, a kővetkezendő lengyel diétára igazitotta a herczeget. Nárva városa iránt, két rendbeli kővetet kűldőtt Báthori Rigából; egyiket ugyan a sógorához, a svéd királyhoz, hogy azt attól szép szerént visszakérje; másikat pedig Ivánhoz, mivel az a hir kezdett szárnyalni, hogy a Livoniából kiköltözött katonaságot, Iván Nárva elfoglalására akarja kűldeni. — Iván mindjárt megigérte, hogy Nárvának békét hagy; de a svéd király maga megsértésére magyarázta, hogy Báthori tőle Nárvát kivánja; annyival inkább, mivel felesége Katalin jegyruháira nézve, m: gát mind ez óráig is kielégitettnek nem tartotta.

Rigából Vilnába, onnan Grodnóba, onnan ismét kis-asszony havában, Varsóba jött Báthori, a hova október harmadik napjára, diétát hirdetett vala. Még nem állott be a diéta, mikor értésére esett, hogy a felebb emlitett álnok Jankulát, a moldvai vajdát, a ki neki a falka esztendőben oly sok boszúságot tett, a ki az ő tőrők udvarhoz szóló leveleit elfogdosta, felbontogatta s felnyitva visszakűldőzte, országának szélét tűzzel vassal pusztitotta s. a. t., a tőrők császár ugyan vajdaságától megfosztotta, a sniatini (sniatyni) kapitány pedig, mikor Lengyelországnak egyik szárnyán Magyarországra akarna bujdoklani, elfogta s Lembergbe vitte. Mindjárt parancsolt a lembergi kapitánynak, hogy Jankulának fejét vétesse, annak gyermekeinek s özvegyének táplálására azonban, bizonyos somma pénzt rendelt.

Azonban eljött a diéta ideje. A már sokszor emlitett, nem csak hadi vezérek kőzt első nagyságu, hanem egyszersmind a tudósok kőzőtt is tudós Zamoiszky, egy igen ékes és királya s hazája iránt egyforma igaz hűséget buzgó beszéddel nyitotta meg a diétát; de a mely beszédnek az akkori, csak maga hasznát halászó és a kőzjóval keveset gondoló, lengyel nyakas nemesség szivében, igen kevés foganatja lett. Ezelőtt való időkben, őnkényt maga szorgalmaztatta a nemesség Báthorit, hogy arra az esetre, ha a Lengyel-királyságban változás fog tőrténni, a diétával egyetértőleg, csináljon olyan tőrvényt, melynél fogva az uj király választása, minden eddig szokott lárma s viszszavonás nélkűl mehessen végbe. Már most mikor ennek a kivánságnak eleget akarna tenni Báthori, valamint sok egyéb hasznos czélozásainak, ugy ennek is általában elleneszegezték magokat a nemesek; azzal a fundamentom nélkül való gyanusággal lévén tele az ö fejők hogy Báthori valamelyik atyjafiának akarna utat tőrni a Lengyel-királyságra. Ezen diéta alatt nem egy ízben kellett Báthorinak ama koronázásakori igéretét megállani, hogy ő a roszakhoz rosz (vagy inkább igazságos) fog lenni. Egy várbeli kapitány egy bizonyos nemes

embert megölt, azt megégette, hamvát korpa közé keverte s disznaival megetette. Egy másik nemes ember, a mostanában Varsóba érkezett orosz követ kisérői közől, egynek karját késsel általszúrta.

Mind a kettőt halállal büntette Báthori, nevezetesen az utolsónak, az orosz követ szállása előtt üttette el fejét. Kiterjesztette Báthori ezen diéta alatt a maga gondját Erdélyre és Magyarországnak azon részeire is, melyek abban az időben Erdélyhez tartoztak, mely gondosságának a többek közt bizonysága az, hogy Debreczen városának azon szabadságait, melyeket a régi magyar királyoktól nyert, Varsóban 22. okt. költ levele által megerősitette, p. o. hogy annak lakosai réveken, vámokon, szabadon s minden fizetés nélkül mehessenek; azokat semmi idegen törvényszék esküvésre ne kényszerithesse s le ne tarthassa; a kiknek maradékaik nincsenek, javacskáikról szabad rendelést s testamentomot tehessenek s. a. t.

Sok idő tölt ezen a diétán a Livónia (Lifland) jövendőbeli állapota felett való vitatásokkal; mindazáltal semmi bizonyos nem határoztatott meg a felől. A diéta eloszlása után, az ország nagy tanácsával állitotta meg Báthori annak jövendő sorsát, mely sommásan ebből állott: a maga szabadságainak megerősitését sürgető nemességnek Báthori azt felelte: hogy valamely tartomány polgári alkotmányának, az idő környülállásai szerént, szükségképen változni kell; azértis a Wilhelm érsek ideje előtt költ levelek, illendő tekintetben fognak tartatni, a melyek pedig későbben adattak, szoros vizsgálás alávétetnek. A mi a vallás gyakorlását illeti, a lutheránusok nem fognak ugyan háborgattatni, de a mellett a katholikusok is a magok szabadságára bizonyosan számot tarthatnak. A tisztségek adásában, a lengyelek, litvánok és németek közt semmi különbség nem fog lenni. Végezetre azt kivánta Báthori, hogy Livóniában (Liefland) minden várak rontassanak le, melyet ha az oda való lakosok véghezvisznek, ő is bizonyos számu orosz bojárokat fog nekik ajándékozni, kiken a magok foglyait Ivántól kiválthassák.

Hogy Varsóból Krakóba ment Báthori, ott várta őt a krimi tatárok khánjának követe, azzal a panaszszal, hogy a kozákok a khánnak Iván czártól haza felé utazó s nagy ajándékokkal megrakott követeit, mindenökből kifosztották. Hogy annál inkább moghallgassa Báthori a khán kivánságát, a kozákok megbüntetése s azoktól a ragadomány viszszavétele iránt, a török császár is adott vala a khán követe mellé egy csauszt, a ki azzal fenyegetődzött, hogy ha a khán kivánt választ nem kap, annak negyvenezer törököt fog a nagyur Báthori ellen adni segitségül. Ámbár a rendek hibája miatt ennek a fenye-

getődző nagy erőnek ellen állható állapotban nem volt Báthori, mindazáltal azzal a felelettel bocsátotta el z egyesült tatár és török követséget, hogy ő a kozákoknak, mint az ő akaratja nélkül haramiáskodó latroknak, izetlenségeiért nem állhat boszút. Azonban parancsol Zamoiszkynak, hogy katonákat szedjen, kikkel a történhető megtámadtatás ellen magát ótalmazhassa.

A mely szertartásokat s törvényeket Livó nia számára készitett vala Báthori a lengyel nagy tanácscsal, azokat oda be is vitte 1583. eszt., és az egész tartományt három kerületre, ugymint: vendai (wendeni) dörpti (dorpati, dorpti, derpti) és pernaui vajdaságokra hasogatta fel. Ugyanakkor a dán királytól visszaváltotta Kurlandban a pilteni kis kerületet, harminczezer talléron. Minthogy pedig akkor ezt a sommát a porosz herczeg fizette le, Piltent annak adta zálogba, mig annak a pénzt megadhatná. Ugyanazon esztendőben, a kolozsvári jézsuitáknál tanulni kivánó szegény sorsu ifjaknak számára, esztendőnként ezer aranyat rendelt, a neopolomiczi várban, 13. febr. költ királyi levele által. Épen azon nap, egy más levelet is küldött Erdélybe, az ifju fejedelem Báthori Zsigmondhoz, a kaminieki püspök által, melyben azt szabta ki, micsoda czeremóniával tartsák a rendek, a meghalt Báthori Kristóf fejedelem halottipompáját. Azután ötöd nappal, ugy mint 18. febr., a szászok törvénykönyvét erősitette meg, Süveg István és Budaky Gáspár, szebeni s beszterczei főbirák kérésére, mely törvénykönyv az ő királyi levelével együtt még ugyanazon esztendőben Brassóban deákul és németül kinyomatott, és mind máig is zsinór-mértékül szolgál a szász nemzetnek.

Mivel pedig a közelebb mondott ezer aranynak, a szász papok dézmájából (census cathedraticus) kellett kitelni; azonban a szász papok követeik által arról panaszkodtak Báthorinál, hogy mióta ő Erdélyből kiment, azóta a dézma dolgába sok visszaélés csúszott be, és a dézmások őket sokképen megcsalják; tehát Báthori 17. mart. a fogarasi kapitányhoz Horváth Kozmához, Vizaknai Sós urhoz, Baranyay Jánoshoz, a bonyhai tiszttartóhoz, Szabó Miklóshoz irt levelében, nagy büntetés alatt megtiltotta, hogy a szász ekklézsiák ne terheltessenek; hanem hogy a dézma dolga annál arányosabban folyhasson, dézmásoknak szászok rendeltessenek. Micsoda rendkivüli olcsóság és igy termés is volt ebben az esztendőben Erdélyben, és a kolozsvári tanulók s nevendék papok tartására rendelt ezer arany, mely sok dézma búzából s borból tölt ki, onnan könnyen felvethetni, hogy a mint a kolozsvári akkori dézmásnak jegyzéseiből kitetszik, öt

nagy kőből búzát egy magyar forinton, kilenczven veder bort pedig, két magyar forinton felül nem lehetett eladni.

Immár régen eltűnt Báthori István király életének leirásából a Zborovszky név, mely abban az ő uralkodásának elején oly kellemetes sugarakkal kezdett vala ragyogni. De megjelen az ott valahára még egyszer, ha szinte már most magához nem igen vonzó s édesgető szinben is, az 1584. eszt. Ez a Zborovszky familia, mely Báthori lábai alatt, az ő királyságra vezető grádicsának egyik lépcsője vala, már most egy időtől fogva, olyan veszedelmes visszarúgóvá változott az ő feje fölött, mely őt e világi dicsőségnek legfelsőbb polczáról, mint valamely Sisyphus kövét, alá igyekezett gördíteni. Koránt sem Báthorinak valami érzéketlen háládatlansága, hanem ennek a familiának délczeg agyafúrtsága termesztette meg annak belső részeiben a Báthorival való meg nem elégedésnek s botránkozásnak oly sok nyughatatlanságot szerző kövét. A Zborovszky hatalmas ház, annyira lekötelezettnek tartotta magához Báthorit, hogy még azt is maga sérelmére magyarázta, ha Báthori valamely üresen maradt tisztséget, nem az ő kénye s jóváhagyása szerént ruházott valakire. A többek közt, Zamoiszky János kanczellárnak, Báthori előtt való nagy tekintete okozott annak sok epefakadást, noha Zamoiszky semmit el nem mulasztott, hogy ezt a házat különb-különbféle jó szolgálatai által megnyerje, s azt arról meggyőzze, hogy az ő felemelkedése, arra semmi ártalmas árnyékot nem vet.

Állott még Zborovszky Sámuel ellen a Vapovszky András megöléséért inditott per. Sokat dolgozott Zamoiszky rajta, hogy ő a számkivetés alól felszabaduljon. A felebb való időkben, Báthori egynehány esztendőre időt s nyilást engedett Sámuelnek, hogy azalatt a vérnek keresőit megengesztelje; azt az intő tanácsot is hozzátévén, hogy magát addig is illendő csendességben tartsa, s a maga hibájával gerjesztett tűzre több olajat ne töltsön. Zamoiszky is nem annyira parancsolta neki, mint barátságoson kérte őt, hogy az ő birósága alatt lévő helyekre való meneteltől, a kiszabott idő alatt, magát megtartóztassa; mivel különben hivatalbeli kötelessége őt arra fogná kényszeriteni, hogy Sámuelt, mint tagadhatatlan gyilkost, fejével lakoltassa. De mind ezekre oly kevéssé figyelmezett Sámuel, hogy inkább maga mellé holmi sepredék kóborlókat szedvén, azokkal magát mindenütt, minden hunyászkodás s tartózkodás nélkül mutogatta. Minekutána a neki engedett idő eltelt, akkor is nem hogy azon iparkodott volna, mimódon hosszabbittassa azt meg; hanem inkább az országban fel s alá erőszakoskodott, ottan-ottan pedig a kozákokkal a török birtokba is belátogatott.

De hogy az ő gonoszsága mértékének semmi hija ne maradjon, Zborovszky Kristóffal és Andrással, Báthori megölésére összeesküszik. Hogy a gonosz szándék kivilágosodott, Zamoiszky, Krakóhoz közel egy faluban, Sámuelt a már mondott 1584. eszt. elfogatta, és minekutána a Báthori élete ellen való összeesküvést megvallotta volna, neki fejét vétette.

Azonban még ugyanezen esztendőben, 28. mart., Báthorinak régi ellensége Iván czár meghal. Minthogy pedig a minap a Zapoliában (Zapole?) tiz esztendőre kötött békesség, nem országos, hanem csak személyes volt, az az nem illette az a két Orosz és Lengyelországot, hanem csak azoknak uralkodóit, Báthorit és Iván czárt, már most Iván meghalálozván, noha még a tiz esztendőnek sok hija volt, Báthori magát a békességnek kötelező ereje alól feloldozottnak hitte, azért is magában feltette, hogy ujra fegyvert fogjon, az egész Oroszországot meghódoltassa, és azt a lengyel koronához ragassza. Evégre a maga egyik testvérének fiát, Báthori Andrást, az ermelandi vagy varmi kardinált, Possevin jezsuitával, pénzbeli segedelemért a pápához küldi, Possevin annál örömestebb vállalta fel ezt a követséget, mivel igaz szive szerént fájlalta, hogy a meghalt Iván, a maga birodalmának a szent-szék alá vetése iránt tett fogadását nem teljesitette. Annyirais vitte Possevin a különbenis minden magas s fellengős szándékok nagy barátjánál, ötödik Sixtus pápánál a dolgot, hogy az Báthorinak, az Oroszország elnyeréséért folytatandó had ideje alatt, minden hónapra huszonöt ezer skudit igért.

Hogy beállott 1585. eszt. a varsói diéta, mind a tartományok követei, mind a gnesnai (gneseni, gnieznoi) és lembergi érsekek, mind a többek vétkétől ártatlan Zborovszky János, addig esdeklettek Báthori körül, hogy a bünös Zborovszkyaknak, Kristófnak és Andrásnak, kegyelmet igért, ha azok a törvényszék előtt vétköket megvallják, s megszánják-bánják. Készen is volt már Kristóf számára a bátorságot igérő menedék-levél: de ahoz hátát vetni nem mervén, Morvaországba költözött; a mikor aztán Báthori őt becsületétől, nemességétől megfosztotta, a számkivetettek lajstromába iratta, s minden megkapható ingó és ingatlan jószágait elfoglaltatta; a mi pedig az otthon maradt András dolgát illeti, az akkor eldöntetlen maradt.

Nem kevés unalmas órát okoztak ebben az esztendőben a rigai éretlen lakosok is, a kik néminémű megfejthetetlen ostobaságból, sem az ő, sem annyival inkább a magok városa tanácsa parancsolatára, Gergely pápa uj kalendáriumát bevenni nem akarták, melyet már azelőtt két esztendővel a rigaiaknál, az okosságra sokkal inkább hallgató erdélyi magyarok, Báthori ajánlására, minden erőltetés s

titok keresés nélkül elfogadtak vala. Utoljára azzal töltötték be a rigaiak a magok gorombasága mértékét, hogy nem csak a várost akarták a svéd királynak kezére játszani, hanem két tanácsbeli embert is megöltek 1586. eszt. — Ezen annyira megilletődött Báthori, hogy a Dvina (Düna) mellett, egy erősség épitésére határozta el magát, melyből Rigát ne csak zabolán tarthassa, hanem mindaddig is csigázza, mig magát egészen az ő akaratához, tetszéséhez nem alkalmaztatja. Közbevetette vala ugyan a kurlandi herczeg magát Báthori és Riga közt; de Báthorinak kedvét nem találhatta.

Azonközben a török császár Amurátnak egy Mohammed nevű fia születik, kinek is körülmetszése czeremoniájára, Amerikán kivül, a világ többi részeinek, majd minden uralkodóit s köztársaságait, és igy azok közt Báthorit is meghija. Valamint a többi hivatalosak, ugy Báthori is, követei által jelent meg, azon a csak nem párja nélkül való pompán. Töméntelen volt az ajándék, mely akkor a világnak különb-különb szegleteiből Konstantinápolyba betakartatott. Báthori hat kötet nyuszt bőrrel, melyek közől mindenik megért ezer aranyat, és két tatár fogoly herczeggel tisztelkedett Amurátnál. Nem volt száma a bajvivóknak, kötélen járóknak, szelid és vad állatokkal viaskodóknak, gauklereknek, varázslóknak, szemfényvesztőknek, sajt féreg módjára szökellőknek, vigjátékosoknak, fa-lábasoknak, fegyveres tánczosoknak, s egyéb kigondolható játszóknak, a kik mindenfelől összegyültek, s ugyanott egymással vetekedve mulattatták Amurát vendégeit. Hatvan egész nap s éjjel tartott a vendégeskedés s vigadozás.

A mikor a fényes-kapu mindenféle gyönyörködtetéseknek s vigasságoknak ekképen ugyan tátva-nyitva áll, és azokat magán szinte az ellankadásig ki s be bocsátgatja, ugyanakkor borul szomoru gyászba a lengyel udvar, a nagy Báthori István királynak, először ugyan hatod napig tartott hervadozása, azután pedig a közelebb is irt 1586. esztendő deczember 12. napján Grodnóban történt halála által. A természet-e? valami beadott méreg-e? vagy a körülötte forgott orvosok alkalmatlan volta s egyet nem értése siettette-e drága életének végét? mind eddig homályban van.

Szemeinek örökös elhunyása előtt kevéssel, ilyen szókkal vette hattyúi végbúcsúját a hűséges Zamoiszky János kanczellártól, és már ekkor sógorától: „Kedves Zamoiszkym! Jól tudod micsoda indulattal viseltettem mindenkor hozzád, és miképen mozditottalak téged elébb-elébb, sokaknak irigységére, és magamnak mások gyülölségére való kitevésemmel. Most látod, hogy életemnek fonala már nem messze nyulhat. Kérlek azért légy istápja az én öcsémnek, Báthori Zsigmond fe-

jedelemnek, viseld gondját ő neki, és őt minden dolgaiban tanácsoddal igazgasd. A mit ő vele cselekszel, azt az én csontjaimmal s porommal fogod mivelni. Látod mely sok viszontagságon megyen által az ő alatta lévő tartomány; látod a török udvarnak, szüntelen imbolygásban lévő állhatatlanságát; másoknak öcsém iránt való hidegségét s idegenségét, és az ő maga gyenge ifjuságát. Mind ezekre reá emlékezz az én halálom után; Isten téged ugy tartson meg, ugy hosszabitsa életedet, ugy boldogitson téged, és ugy áldjon meg az én hugommal, a kit neked feleségül adtam.

Ez az ő huga, kit Zamoiszkyhoz adott, Báthori Kristóf leánya Griselda volt. — — Maga is sokszor emlegette Zamoiszky, de ha nem emlegette volna is, könnyü elgondolni, micsoda fulánkot hagyott, ez a nem csak búcsúzó, hanem egyszersmind feleskető beszéd az ő szivében. Testamentomát is idejekorán megtette Báthori, melyben azon kivül, a mit Lengyelországnak rendelt, maga kedves hazájának Erdélynek, tulajdon pénzéből, ugymint fogarasi jövedelméből, ötvenezer tallért hagyott, ezenkivül az orosz foglyok váltságából kilenczvenhatezer forintot, olyan feltétel alatt, hogy ezt a két rendbeli sommát, a kővári várban őrizet alatt tartsák, és abból soha egyébkor szabad ne legyen költeni; hanem csak a legszorongatóbb szükségben, és az ország ótalmára. Báthori Zsigmondnak drága kövekkel kirakott kardjait, nyereg szerszámait, és hat arany gyürüjét adta, melyeknek kövei ritka nagyságu gyémántokból, smaragdokból és rubintokból állottak. Báthori András kardinálnak asztali ezüst készületeit; Báthori Boldizsárnak pedig Fogaras földét testálta. Minthogy pedig a fogarasi lakosok, egyéb adó alól ki voltak véve, azt kivánta meg azoktól, hogy a fogarasi várban kétszáz huszárt és száz gyalogot szakadatlanul tartsanak.

Tovább tartották Grodnóban esztendőnél az ő holttestét. Akkor aztán ugymint 1588. esztendő elején, Báthori Zsigmond fejedelem, az udvarhelyi főkapitányt, Perneszy Istvánt küldötte Grodnóba, kinek jelenlétében onnan Krakóba vitték a lengyelek nagy pompával az ő hideg tetemeit, és ott a templomban eltemették. A temetési költség közönséges pénzből fizettetett, mely tisztességet csak az olyan királynak szokták a lengyelek megadni, a kit különösen szerettek; másokat pedig a magok költségén szoktak eltakarittatni. Az ő koporsó kövére metszett szók közől, itt csak azok emlittetnek, melyeket arra Zamoiszky János vésetett:

Stephano Poloniae Regi, victori, Triumphatori, pio Patri Patriae.

Joannes de Zamoscio, Cancellarius et summus dux Exercituum Regni.

Pro vita, quam saluti gloriaeque ejus, omnibus bellis periculisque devoverat;
Non ipso, sed Deo volente, superstes, has lacrimas cum Griseldi Bathorea uxore sua,
Regi, Patrono, Affinique suo reddit:
Viveres Stephane viveres, nec domus tua,
Nec Polonia, Hungariaque,
Nomenque omne Christianum moereret,
Nec improbi Barbari gauderent.
Devoti nomini, meritisque erga Rempublicam Stepani Magni Poloniae Regis invicti, Patrisque Patriae pientissimi.
Te superstite pro salute gloriaque tua, sangvini non pepercimus.
Nunc quid aliud, quam lachrymas miserabiliter fundere possumus.
Quo Duce Patriae fines proferemus? Proferemus?
Quo vel Barbaros a cervicibus rejiciemus?
Stephane terror hostium! quam subito quoque modo te amisimus,'
O nimis atras Civ bus, nomininque Christiano Idus Decembres.

Cromer Márton, wermelandi (ermelandi) tudós püspök, igy dicsérte meg őt!

In templo plus quam Sacerdos.
In Republica plus quam Rex.
In sententia dicenda plus quam Senator.
In judicio plus quam Jurisconsultus.
In exercitu plus quam Imperator.
In acie plus quam Miles.
In adversis perferendis, injuriisque condonandis, plus quam Vir.
In publica libertate tuenda, plus quam Civis.
In amicitia colenda plus quam Amicus.
In convictu plus quam Familiaris.
In venatione, ferisque domandis, plus quam Leo,
In tota reliqua vita plus quam Philosophus.

Mind mások, mind a többek közt az ő udvari orvosa, a tudós Hunyadi Ferencz, sok versével siratta őt, melyeket Krakóban kinyomtattatván, Báthori Zsigmond fejedelemnek ajánlott, a kinek hasonlóképen udvari orvosa volt. Azok közől csak kevés foglalhat itt helyet.

I.

1. Quo fessum querimoniis
Declinem caput? Hei quibus

Me me luctibus obruam?
Hei dolor dolor! cet.

2. Supremum occidit occidit
Vitae vera salus meae;
Nostri gloria Seculi.
Hei dolor dolor! cet.

3. Cur nos deseris, o Pater!
Irritata tot hostium
Inter tela minantium?
Hei dolor dolor!

4. Cessant justitiae fora,
Legum conticuit tenor,
Europae cecidit nitor,
Hei breves rosae!

5. Aeterna vice temporum
Durus sic rotat ordo res,
Divûm sic agit arbiter,
Hei dolor dolor!

6. Nunc tellus violaribus
Ridet versicoloribus,
Nunc bruma riget horrida,
Hei breves rosae!

7. Ut sol auricomum caput
Nunc pellucidus aperit
Nunc injurius opperit
Hei dolor dolor!

8. Bustum, qua licet, o pater
Justis verro doloribus,
Herbis svavae virentibus
Hei breves rosae!

II.

Ne Deus esse velis, Stephane, immortalibus actis;
Mortalem tulit invida mors, et corporis hujus
Conditio; sed parte tui meliore superstes
Numen es, emeritusque aeterni civis Olympi.

III.

Implevit totum postquam virtutibus orbem,
Defensae Stephani gloria, Sarmatiae:

Non capit haec tellus, alio migrabimus inquit,
Jam me Regna vocant altera, terra vale.
Ergo aut aeternae novus Indiges additus aulae
Est Deus; aut dicam, Numina et ipsa mori.

IV.

Dacia, Musa, Fides, Gradive, Polonia, Roma,
Funde, resolve, riga, projice, sterne, seca,
Planctus, ora, genas, galeam, diadema, capillos,
Corde, elegis, fletu, vertice, fronte, manu.

V.

Quo pax et pietas Stephano moriente recedunt?
Cum Stephano repetunt astra Deumque suo.

Az ő képe alá a többek közt ezeket irta Hunyadi:

Semideus fuerat, potuit pars altera cerni
Altera non: Deus haec, haec homo, neutra mori.
Illa Deos inter vita meliore potitur;
Haec hominum vivit mentibus, ore, sinu.

Minden poétai nagyitás nélkül is lehet mondani, hogy Lengyelország Báthorihoz hasonló királyt, igen keveset mutathat. Egyéb számlálhatatlan jótéteményei között, neki köszönheti Lengyelország Tatárország felől való határának megnépesedését, és a kozákok emberekké való formáltatását. Azon virtusain kivül, melyeket a már felebb mondottakból ki lehet hozni s érteni, megvolt ő benne az étel-ben, italban, ruházatban való maga mérséklése, a kérkedékenységtől, maga mutogatásától való idegenség, a nyájasság, nyelvének hatalmában való tartása, a rágalmazóknak s hizelkedőknek egyforma gyűlölése. A dolgok felől való itélettételét ritkán hibáztatták meg az indulatok. — A mi testét nézi, középszerűnél magasabb, csontos és olyan köpczös, a mit sokan négyszegűnek hínak; fekete haja, barnás piros szine, hátas orra, mindenképen pedig a reánézőkben tiszteletet gerjesztő ábrázata s tekintete volt. A mi a nagy emberek körül igen közönséges dolog, vagy inkább fájlalható szerencsétlenség, magot nem hagyott maga után. Az akkori magyarok nagy lábú Báthori-

nak hítták őt. Egy beszéde, melyet a lengyel rendek előtt mondott, és tiz levele Lipsiában (Lipcse) nyomattattak ki 1703. eszt.

Báthori Kristóf. (Somlyói.) Istvánnak a lengyel királynak testvérbátyja, kinek utána lett, először ugyan váradi kapitány s bihar vármegyei főispán, azután pedig erdélyi vajda. Minthogy egyéb nyelvek közt franczia, olasz és spanyol nyelveken is beszélt, ugymint a ki ifjuságát Anglia, Spanyol, Franczia, Német s Olaszországban töltötte; még vajdasága s kapitánysága előtt, 1557. eszt., őt küldötte volt Izabella a Szapolyay János özvegye a franczia királyhoz követségbe. Az ő követségének tárgya az volt, hogy köszönje meg azt a franczia királynak, hogy magát a török udvarnál közbevetette, Izabellának Erdélybe való visszaállitása iránt; továbbá hogy kérje arra a királyt, hogy továbbra is mozditsa elő az Izabella ügyét a török császárnál, nevezetesen hogy Lippát és Temesvárt kérje vissza attól Izabella számára, mivel ha azokat visszaadná Szulejmán, ugy aztán Magyarországnak többi részeit is visszafoglalhatná Izabella Ferdinándtól. Ezenkivül ötezer katonának öt esztendeig való tartására való pénzt is kért Izabella ő általa.

Igen jó válaszszal bocsátotta őt vissza a király, mindenekre kötelezte magát, sőt egy hugát is az Izabella fiának, Szapolyay János Zsigmondnak feleségül ajánlotta, és Kristóffal Martinez Ferencz nevü követét Izabellához bocsátotta, kire alattomban azt bízta, hogy mind Izabellát, mind az erdélyi főrendeket kérje arra, hogy János Zsigmondot, a hijába való emberek közől vegyék ki, azt bizzák okos emberekre, a kik azt az uralkodás mesterségéhez szoktassák és arra oktassák. Nem lehet tudni mit mozditott a franczia király a török udvarnál, az bizonyos hogy ez soha sem adta vissza az emlitett várakat Izabellának.

Igaz hűséggel viselte magát Kristóf Izabella halála után, annak fiához János Zsigmondhoz is. Mikor 1562. eszt. Hadad elvesztése után az ijedtség miatt Lengyelországba szándékozott volna János Zsigmond költözni, Csáky Mihály s mások javallásából, egyedül Kristóf volt, a ki őt biztatta, vigasztalta, beléje uj lelket adott, s Erdélyben megtartóztatta. Mikor ez az ifju Szapolyay Szulejmán török császár köszöntésére s udvarlására ment Belgrádra 1566. eszt., Kristófot tette Majláth Gáborral, Hagymássy Kristóf mellé maga hadai kapitányának, hogy mig maga Szulejmánhoz jár, addig ezek hárman a közönséges csendességre s bátorságra vigyázzanak Erdélyben. Minekutána Szulejmántól haza jött Szapolyay, Kristófot Gyulára küldötte Kerechény Lászlóhoz, a kit oda szoritott s ott ostromlott vala Pertaf basa azzal

az izenettel, hogy Gyulát Pertafnak adja fel. Hogy Gyula alá a Pertaf táborába elérkezett Kristóf, kérte Pertafot, hogy szabad legyen neki a várba bemenni, a maga sógorához Kerechényhez az izenettel, de azt Pertaf nem engedte meg, azért is csak egy törököt és Borbély Györgyöt küldötte oda be Kristól. Valamint azelőtt, ugy most is, (már most másodszor járt ebben a követségben Kristóf), azt felelte Kerechény, hogy Gyulától csak akkor kiván megválni, mikor életétől. Látván Kristóf az ő állhatatosságát, egy czédulát készitett ő hozzá, melylyel magát csak nem halálos hálóba keverte. A czédula sommája az volt, hogy ha csakugyan eltökéllett szándéka Kerechénynek Gyulát, Pertafnak a Szapolyay számára fel nem adni, tartsa erősen magát, mert a törököknek mozgásaiból azt lehet kihozni, hogy az ő nyakáról nem sokára el fognak szállani. Még talán el sem végezte Kristóf az irást, mikor hirtelen a basához híják. Csak annyi időt sem talált magának, hogy a czédulát eldughatta volna, azértis azt csak kezében tartotta, azonban a Pertaffal való beszélgetés közben, azt a földre találja vigyázatlanságból ejteni. Nagy szerencse volt, hogy olyan hosszu ruhában volt Kristóf öltözve, melynek alsó szárnya s prémje, a papirost annyira eltakarta, hogy azt Pertaf észre nem vette. Ugy de már fel is kellett venni a czédulát, még pedig ugy, hogy azt Pertaf meg ne lássa. Erre tehát azt gondolta ki Kristóf, hogy keszkenőjét kezéből önkényt kiejtette, mely után midőn lehajlott volna, egyszersmind a papirost is felvette, mely ha Pertaf kezébe akadt volna, vagy életével, vagy legalább fogsággal lakolt volna érette. Most pedig békével bocsátotta el őt Pertaf magától. Azonban Kerechény nem sok nap mulva Gyulát feladja, és őt Pertaf esküvése ellen elfogatja. Irt Kerechény a maga fogságából Kristófnak, hogy az ő szabadulását, mind maga, mind Szapolyay által munkálja, melyben Kristóf fáradozott is, de nem boldogulhatott.

Minekutána Szapolyay János Zsigmond 1571. eszt. meghalt, a fehérvári gyülés Kristófra bizta, hogy a csendesség megtarthatása kedvéért másfélezer lovast szedjen, kikkel Torda alatt táborozzék, mig Szapolyay helyébe uj fejedelem választatik. Szedett is ő, még pedig nem másfélezer, hanem lovasokat s gyalogokat összeszámlálva, tizezer katonát, kikkel mig a szükség kivánta, Torda alatt vigyázott. Hogy Báthori István, a Kristóf testvéröcscse választatott vajdának, azt mindjárt nem csak váradi kapitánynyá tette Kristófot, maga helyébe, hanem a többi erdélyi várak s erősségek porkolábjait is feleskette annak hűségére. Az akkori boldogtalan időnek szokása szerént, a mikor csak erősebbnek volt igazsága, Tokaj s Kassa körül mintegy nyolczszáz

haramia inkább, mint katona gyűlt össze, és alsó Magyarországra Simándra tették a czélt, a hol esztendőnként Szent-György havában igen nagy vásár szokott volt esni, hogy ott a vásárt feldúlják. El is indult oda 1572. eszt. ez a magyarokból, németekből s más nemzetekből álló rendetlen csoport, és utjában a városokat s falukat mindenütt prédálta, fosztogatta. A többek közt Debreczenből nyolczszáz lovat hurczolt el.

Előbb eljutott ugyan ezeknek az útonálló tolvajoknak hire a Simánd körül tartózkodó törökökhöz, mint magok; mindazáltal módját találták, hogy mikor legjobban állott a vásár Simándon, akkor rontottak oda be, és ott a kereskedőket nagyobb részt lenyakazták, és aranynyal ezüsttel s egyéb magoknak tetsző portékával megrakodtak, de nem messze távozhattak a ragadománynyal Simándtól, mikor a törökökkel szembe találkoztak, kik is ezt a fejetlen ranyha népet, nagyobbára vagy leapritották, vagy elfogták, a mi megmaradt belőle, azt szélyelűzték, s a prédát tőle elvették. A foglyok közől husz német lovast Budára küldöttek, kiknek ott lovaikon ülve sok gunyolást s csufolkodást kellett kiállani; a többi magyar s egyéb foglyok pedig, Konstantinápolyban büntettettek vagy halálra, vagy egyéb annál is keservesebb kinokra. A megmaradtak Debreczenben ujra összegyültek, s többeket is fogadtak magokhoz. A török udvar olyan hiszemben volt, hogy az efféle erőszakoskodások Báthori István vajda tudtával s akaratával történnek, holott pedig azokról maga István is nem egy izben panaszkodott Maximilián királynál, a kinek magyar birtokaiból szoktak az ilyen csipős rajok kirepkedni.

Hogy tehát Kristóf a török udvar gyanúját, a maga öcscséről István vajdáról elháríthassa, a Debreczenben ismét összeverekedett latrok ellen, a váradi őrző katonaságot elküldi, mely is azokkal a város piaczán csapott össze, és azok közől sokakat lekaszabolt, mintegy százat pedig elfogott, kik közől huszat a város megsérült lakosainak adott által, hogy azokkal a város népe, azoknak ő rajta véghez vitt kegyetlenségeiért, ugy fizessen, a mint neki tetszik, a többi foglyokat pedig a győzedelmesek Váradra vitték, kiket ott Kristóf a vár körül előforduló legterhesebb dolgozásra büntetett. Mindazáltal igy sem verhetett ki Kristóf minden gyanút a törökök fejéből, azért is azok a fekete Körös mellett, Erdőhegy nevű falunál, egy kastélyt épitettek, melyből aztán mind Maximilián jobbágyait, mind Kristófot sokat nyughatatlankodtatták. Hogy 1575. eszt. Báthori István vajda ellen Békesy Gáspár feltámadt, István vajda Gyerőffy Jánost inditotta a budai basához segitségért, azt is megparancsolván neki, hogy Vá-

radra is forduljon be Kristófhoz, annak Békesy szándékát adja tudtára, hogy magát minden órán készentartsa, s egyszersmind tőle magának egy útitársat is kérjen Budáig. Gyerőffy mellé Szemere Lászlót rendelte útitársnak Kristóf, azután pedig Istvánhoz Hadrév alá Géczy János hadnagygyal jó segitséget küldött.

Minekutána István vajda Békesyt megverte, azután pedig lengyel királynak választatott, a meggyesi diétán 1576. eszt. maga helyébe Kristófot ajánlotta István erdélyi vajdának vagy fejedelemnek, kit is annyival örömestebb el is választottak a rendek azon méltóságra, mivel annak okosságáról, állhatatosságáról, igazság szeretetéről s egyéb virtusairól magok is már régen meggyőződtek. Az ő választása ilyen feltételek alatt esett, hogy esküdjék meg az ország szabadságainak, s minden akkor bevett vallások szabad gyakorlásának megtartására, a földesurak birtokairól szólló levelek megerősitésére. Minthogy pedig Kristóf már akkor is változó egészségü volt, bizonyos számu főembereket adtak ő mellé a rendek, a kikkel mind a békességet, mind a hadakozást tárgyazó dolgokról tanácskozzék s végezzen. Hogy pedig a szomszéd tartományokkal támadható háboruban az ország bátorságban lehessen, az erdélyi katonaság egyik részét Kolozsvárhoz, másikat pedig, ugymint a székelységet, Maros-Vásárhelyhez parancsolták a rendek a vigyázatra s résen-állásra. Azután való esztendőben, nem egyszer küldött Kristóf segitséget Istvánnak Lengyelországba az oroszok ellen. Nagy dicsérettel s kivánatos békességben igazgatta Kristóf Erdély kormányát tovább öt esztendőnél, mind addig, mig a nyavalyák naponként mind inkább kezdettek ő rajta terhesedni. Sokat nevelte azokat egy kis leánykájának s feleségének Bocskay Erzsébetnek akkortájban történt halála. Minekelőtte pedig maga is azoknak a hallgatás helyére utánok indulna, a maga kilencz esztendős fiát Zsigmondot 1581. eszt. a kolozsvári diétán fejedelemnek ajánlotta, a holott is azt a rendek, noha nem minden ellenmondás nélkül, elválasztották.

Hogy Kolozsvárról haza ment Kristóf Fehérvárra, mindjárt halálos ágyba esett. Maga is érezvén az utolsó órának közeledését, a főbb urakat magához hivatta. A mennyire a fájdalmak engedték, sok ideig nézett azokra, közőlök hol egyikre hol másikra függesztvén a maga szemeit. Azután könnyűbe lábbadt szemekkel bizta azokra a maga fiának Zsigmondnak gondját; a tudományokba való oktatójául Leleszi János jezsuitát rendelte annak, ilyen szókat intézvén Zsigmondhoz: Kicsiny vagy ugyan még szerelmes fiam, de olyan polczon ülsz, a melyen virtusaid által nagynak kell lenned. Tekintsd meg eleidet,

a kiktől származtál, azoknak nyomdokait kövessed, hogy a dicsőségre s virtusra eljuthass. Én olyan atyád voltam, a ki teneked minden virtusokban példát igyekeztem adni és hagyni. Előtted van az én testvérem is István, a lengyel király, tanulhatsz attól mind egyéb virtusokat, mind a többek közt kegyességet, és a nagy dolgoknak végrehajtását, a kinek tútorsága alá adlak téged, minthogy nekem már meghalnom, neked pedig uralkodnod kell. Ez lesz hozzád utolsó szóm édes gyermekem: minden módon azon légy, hogy téged a fejedelmi névre, nem az országlás s uralkodói rang, hanem tulajdon virtusaid s jelesen viselt nagy dolgaid tegyenek méltóvá. — Ezekután az urak közől kivált Gálffy Jánost kérte Kristóf, hogy Zsigmondot isteni félelemre, talpára eső beszédre, az öregek becsülésére, magának az urak végzéseihez való tartására, a törvények és szabadság ótalmára, az özvegyek s árvák pártfogására, a régi szolgák hűségéről való megemlékezésre, minden igazságtalanságnak s gonosz cselekedetnek távoztatására s. a. t. szoktassa. Akkor aztán mindenektől elbúcsúzott, és attól fogva hátra lévő szempillantásait, a Szent-Dávid zsoltárinak s a Krisztus szenvedése históriájának hallgatásában töltötte, mindaddig mig a lélek, melyet az Üdvözitő kezeibe buzgó könyörgések közt ajánlott vala, belőle kiszakadt, a közelebb is irt 1581. eszt. pünkösd hava 27. napján. életének 51. esztendejében. Bocskay Erzsébettől számos gyermekei születtek, de a kik közől, a mennyire tudni lehet, csak hárman kelhettek ki a bölcsőből, ugymint a már emlitett Zsigmond, Griselda, a ki atyja halála után, ugy látszik két esztendővel ment Zamoiszky János lengyelországi kanczellárhoz feleségül; és Miklós, de ez is atyja előtt meghalt kilencz esztendős korában, kinek koporsó kövén talán most is olvashatni a fehérvári templomban a következő verseket:

Hic jacet eximiae puer indolis, ortus ab alto
Stemmate Bathoridum, nomine Nicoleos.
Sarmatiae Stephanus Rex est huic sangvine junctus;
Dacicus at Pater est Vajvoda Christophorus.
Bocskaiae generosa Parens Elisabetha stirpis;
Huic tantum brevis haec vita caduca fuit.
Obiit A. 1576. d. 30. Januar.

A mi Kristófot nézi, az ő temetési pompája közel két esztendeig halasztatott, a mikor aztán Báthori István lengyel király, a kaminieki (kameneczi, kamienieczi) püspököt küldötte Fehérvárra, irásban kezébe

advón annak, micsoda czeremoniával menjen ott véghez a temetés, mely is ebből állott: a templom falát s padimentumát, a nagy oltártól fogva a prédikálószékig, fekete posztóval beboritották, a Kristóf czimereit köröskörül a templomban kereszt formára felfüggesztették. Az ugy nevezett castrum doloris, fekete sejemmel vonatott be, melynek négy szegletén négy pap ült, ötödik szék készen állott ugyanott a mise mondó pap, a hatodik Zsigmond vajda, azzal általellenben pedig a hetedik a kaminieki püspök számára. Mind Zsigmond mind a többi Báthori atyafiak, olyan hosszu fekete ruhába öltözködtek, mely utánok a földön messzire nyult. Az urak is mindnyájan fekete ruhákban voltak s fekete szkófiásan. Mikor a várból a holttesttel kiindultak, az elsőbb nemesek közől ketten lovagoltak a koporsó előtt. Az egyik egy damaskusi gyoltsból készült nagy zászlót hordozott, melyen a Kristóf czimere, halálának esztendeje s napja, arany betűkkel csillámlott. A másik egy láncsán lobogó kis fekete zászlócskát vitt jobb kezében, a balban pedig egy fekete pajzst, melyen Kristóf czimere volt festve. Mind a kettőnek mejjén s hátán ugyanazon czimer lebegett. Azokután az oda gyült egyházi s világi urak mentek lassu lépésekkel. A koporsót tizenkét főbb ur vitte, kik is hogy a templomba érkeztek, azt ott a castrum dolorisra tették. A test feje felől egy herczegi koronát, jobbja felől királyi pálczát, balja felől egy kardot helyheztettek, mind a két oldalon pedig, hét-hét nagy fáklya világitott. A templomba menés közben, a koporsó mellett két felől ötven-ötven koldus pihékelt, ugyanannyi fekete viasz gyertyákat tartván kezökben. Mindjárt a koporsó után az ifju Zsigmond vajda ballagott, ő utána a kaminieki (kameneczi kamienieczi) püspök, azt követték a rendek, s a vármegyék küldöttei. Hogy a templomhoz értek, a már emlitett egyik lovas nemes, a láncsát a templom falában eltörte, azután társaival együtt pajzsosan a templomba bement, a hova minekutána az egész halotti frequenczia betakarodott, s magának helyet foglalt volna, a halotti dicsérő beszéd s éneklés után, a jézsuiták különféle verseket olvastak fel a meghalt dicséretére. Akkor aztán a testet kriptába tették. Ez a pompa 1583. eszt. virág-vasárnapján ment igy véghez.

Batthyány Boldizsár. Kőszeg várának kapitánya volt 1484. eszt., mikor Mátyás király azt a parancsolatot küldötte ő hozzá, hogy a kőszegi lakosokat meg ne akadályoztassa azon jusokban, mely szerént azok a magok borait, akár benn az országban, akár azon kivül, a merre nekik tetszik, vihetik, árulhatják, mérhetik, ha ugyan megfizetik a királynak, a mivel tartoznak. A bosnyákországi várak bánja,

és kapitánya volt ő már 1499. eszt., mikor őt Ulászló király, a maga öcscséhez a lengyel királyhoz küldötte a váradi püspökkel, a mult esztendőben kötött békességnek megerősitésére. Micsoda kedvességben volt ő, a Mátyás király özvegye Beatrix előtt, onnan lehet gondolni hogy minekutána Beatrix Nápolyba haza ment, és onnan 1507. eszt. egy ifjat küldött Magyarországra, hogy az ő itt zálogban maradt drágaságait váltogassa ki, meghagyta az ifjunak, hogy Boldizsárt keresse meg, és neki a Beatrix egészséges voltát adja tudtára, s arról is tegye bizonyossá, hogy Beatrix még ő róla nem felejtkezett el.

Batthyány Benedek. Ennek igaz neve Alapi volt, és csak fiuvá való fogadás által ragadt reá a Batthyány név. Ulászló alatt kincstartó volt, és minthogy csalárdsággal vádoltatott, a király őt fogva Perényi Imre palatinus gondviselése alá bizta; de az ő ügyének megvizsgálására kirendelt birák őt kétség kivül ártatlannak találták; mert kiszabadult, és azután is tisztségeket viselt, nevezetesen 1514. eszt. a budai vár kapitánya volt, és ugyanakkor ő volt egyik kirendelve arra, hogy a törvénykönyvet, melyet Verbőczy irt, vizsgálja meg. Bizonytalan melyik esztendőben ajándékozta neki Ulászló Erdélyben Almás várát.

Batthyány György. Lásd Tomory Pál.

Batthyány Ferencz. Tárnok, kamarás és főpohárnok mester, Vas vármegyei főispán, Tót és Horvátországi bán, második Lajos és első Ferdinánd királyok idejében. Édes atyja a felebb irt Boldizsár, nagy-atyja pedig Kővágó-Örsi Batthyány András volt. A második Ulászló király udvarában nőtt s nevekedett, és még akkor jutott ösmeretségébe második Lajosnak. Legelső katonai s vitézi próbáját, Bornemisza János vezérsége alatt tette, a Székely György para zt kuruczai ellen 1514. eszt. Veráncsics Antal egy levelében azt irja ő felőle, hogy ő egykor Pozsonban Maximilián császár, második Ulászló és Zsigmond lengyel királyok előtt, egy Tarló János nevü jeles lengyel ifjuval bajtvivott, mely bajvivásban egyik sem győzött és nem vesztett ugyan; de mindketten dicséretet és bámulást érdemlettek. De ennek a viadalnak hihető Bécsben kellett inkább történni 1515. eszt., vagy ha Pozsonban történt, ott Maximilián császár nem volt jelen. A Belgrád elvesztéséért számkivetett Török Bálint jószágait neki ajándékozta Lajos 1522. eszt., melyben egyszersmind Beriszló Péter helyébe a bánságot is elnyerte Karlovicz Jánossal. Azután két esztendővel, a mag nélkül elhalt Ujlaky Lőrincz halála után, Németujvár is övé lett. Annak a két szakaszra osztott, tizenhat ezer emberből álló seregnek első szakaszát ö vezérlette 1525. eszt., melylyel Fran-

gepán Kristóf Jajcza alól a törököket elüzte. Ekkor mutatott vitézségéért ujra szép jószágokat kapott. Ugyanazon esztendőben, jelen volt a rákos-mezei és a hatvani lármás diétákon, és bán társával együtt, csak neki és Szapolyay Jánosnak volt az a szerencséje, hogy hivatalától meg nem fosztatott, melytől a hatvani gyülés minden más tisztviselőket megfosztott vala. Bizonytalan mi okon vesztek akkor öszsze az ő emberei, Buda vára kapuja előtt, a már emlitett Bornemisza János embereivel; annyira hogy mind a két részről nem kevesen, nem csak sebbe estek, hanem halva is maradtak. A mely hatszáz forinttal Lajos király volt neki adós, azoknak lefizetését, Eperjes, Lőcse és más szabad városok, Budán lévő követei vállalták volt 1526. eszt. magokra; de mivel ő is adós volt egy Neustetter nevü budai kereskedőnek, azt kivánta, hogy azt a sommát ennek a kereskedőnek fizessék az emlitett városok, melyre azoknak követei örömest is reáállottak. Azonban a törökök Mohácshoz szállottak. Háromezer lovassal és egy kevés gyalogsággal érkezett Ferencz Tótországból a magyar táborhoz egy vasárnap 26. aug. — Azután negyed nappal, rendbe állván a magyar tábor az ütközetre, annak jobb szárnya ő reá bizatott. Megesvén a nagy veszedelem, ő is ment a merre mehetett, utjában Báthori István palatinusra akadt, és azzal együtt Bobócsa várába vette magát. Jelenvolt a pozsoni diétán, melyet az özvegy királyné Mária gyüjtött volt oda, és a melyen Ferdinánd választatott Szapolyay János ellen királynak. Ferencz a franczia király, hogy Ferdinándot a maga ellenségét gyengithetné, Rinkó Antal nevü követe és levele által kereste meg Batthyány Ferenczet, hogy álljon Szapolyayhoz; de mivel a mint Spervogel irja, Ferdinánd őt magához tizenötezer forinttal lekötelezte, általment ugyan ő Szapolyayhoz, de Ferdinánd akaratával, hogy annak titkait kitapogassa, mely czélját neki Szapolyay nem tudván, annyira megörült az ő általmenetelének, hogy Késmárk városát mindjárt neki ajándékozta 1527. eszt., melynek birásában idővel Ferdinánd is megerősitette őt. Azonban ő még azon esztendőben visszament Ferdinándhoz, és Horvátországban a Szapolyayt követő Frangepán Kristóf ellen is szerencsésen hadakozott, kinek halála után, Körösvásárhelyre gyülést hirdetett, a holott is többnyire minden horvát urat Ferdinándhoz édesitett. Hogy a törökök Jajcza várát fenyegették, követet küldött volt Batthyány a pápához segitségért, de mivel az ő rajta nem segithetett, Jajcza tizenkét várral együtt török kézre került 1528. eszt., noha azt a mennyire lehetett, ő eleséggel tartotta, s más módon is védelmezte. Vitézül ótal-

mazta Sárvárt a török császár Szulejmán ellen, és azt meg is tartotta 1532. eszt.

Sokan nem hagyták azt helyben ő benne, hogy ez időtől fogva, kardját hüvelyébe dugta, és eddig nyert koszorúinak árnyékába sietett nyugodalomra, holott még azután számos esztendőkig élt. A pozsoni diéta önkényt vetette magát közbe ő mellette 1537. eszt. Ferdinánd királynál, hogy Szalónak várát adja neki, és annak birtokába őt állittassa be. Régi jó barátja volt neki Thurzó Elek, ki is neki testamentomban egy igen drága' köves gyürüt, és a legjobb paripáját hagyta. Ugyanőt hagyta Erdődy Simon püspök is a maga testamentoma végrehajtására 1543. eszt. Öreg ember volt már 1554. eszt., mikor őt a pozsoni diéta palatinussággal megkinálta, és épen azért nem vállalta azt fel. Azután három esztendővel ismét jelen volt az ország pozsoni gyülésén, és öregsége sem állván ellent, az urnapi processiót együttjárta Ferdinánd királylyal, és áhitatossága jeléül, a szentségre rózsákat hintett, melyet ott akkor Oláh Miklós hordozott. Ötvenhat katonával ment ő 1563. eszt. Pozsonba, Maximilián koronázására, és mivel akkor nem volt az országban palatinus, ő kérdezte meg a szokás szerént háromszor a népet, akarja e Maximiliánt a maga királyának? A maga testvérének Kristófnak fiát Boldizsárt százhatvan lovassal küldötte Óvárra a törökök ellen szándékozó Maximilián királyhoz 1566. eszt. De küldött egy levelet is a királyhoz, melyben azt irta, hogy maga a király tovább Óvárnál ne menjen, hanem onnan küldjön oda segitséget a hova kell. Ugyanazon esztendőben halt meg mintegy nyolczvan esztendős korában.

Batthyány Orbán. Ettől izent volt második Lajos király Szapolyay vajdának 1526. eszt., hogy a havasalföldi vajdával a törökök ellen készüljön. A mohácsi veszedelem után, ott volt a pozsoni diétán, a hol első Ferdinánd királynak választatott. Azután való időkben hol Szapolyayhoz hol Ferdinándhoz állott. Egy ideig örömest társalkodott a hires Gritti Lajossal. Nevezetesen vele volt azzal 1534. eszt., mikor az Konstantinápolyból egynehány ezer törökkel Erdélybe jött, és Brassó alá szállott, és ott ő is lovalta Grittit Czibak Imre vajda ellen, de annak megölésében nem részesült. Mikor aztán Meggyesen Grittit megszoritották, attól Orbán elszökött, Persics Gáspárral együtt, és hajdani jó baráti őt bátorságos helyre iktatták. Szapolyay halála után mindvégig hüséges volt annak özvegyéhez Izabellához s annak árvájához. Ott volt ő Budán 1541. eszt., mikor azt Izabellától Rogendorf Ferdinánd számára el akarná foglalni, és ő vigyázott a strázsákra, mikor a várost Bornemisza Tamás Révay Fe-

rencznek fel akarta adni. Hogy aztán Szulejmán török császár Budához érkezett, és a Szapolyay árváját a maga sátorába kikivánta, Török Bálinttal s másokkal Orbán is elkisérte azt oda, és mig oda járt, addig a törökök Budát elfoglalták. Elkisérte Budáról Izabellát Erdélybe is, és azt tanácscsal tartotta. Acsina vagy Ocsina várát, Kőrösudvarhely és Pozsega közt, Tótországban, 1543. eszt. foglalták el ő tőle, Amurát és Kászon török basák. Hogy Izabella igen hajtott az ő szavára, onnan is meg tetszik, mert Veráncsics Antal Krakóból 1546. eszt. 25. sept. küldött levele által őt kérte, hogy őt az Izabella kegyelmébe szerkesztesse vissza. Lett is az a haszna az Orbán maga közbevetésének, hogy Veráncsics már 1547. eszt. Gyula-Fehérváron, az Izabella udvarában megjelenhetett, és onnan 7. mart, egy levelet irt vissza Krakóba, egy Tarló János nevű lengyel főembernek, melyben annak azt jelenti, hogy a mely dolgot ő reá bizott Tarló, azt már végrehajtotta, t. i. Orbán és Tarló közt a barátságot helyreállitotta, és Orbánt annyira vette, hogy ő fogja levelével Tarlót először megkeresni.

Ehez a Veráncsicshoz egy olaszországi jótehetségü ember jó barátja a maga fiát elküldötte tapasztalás és a magyar nyelv megtanulása kedvéért. Hogy ez az ifju a magyarok közt is valamit pallérozódhassék, Veráncsics arra kérte Orbánt, hogy azt a maga udvarában lévő sok nemes magyar ifju és úrfi közé vegye be, hogy annak olasz nyers nyakassága törődjék, és a szabad száján való jarástól elszokjék; látván azt, hogy ott az ő nálánál különb s gazdagabb szüléktől származott magyar ifjakkal is minden kedvezés nélkül bánnak, és azokat a nehéz és alacson szolgálatra s munkára is reáfogják; azonban maga is az olasz ifju ottan-ottan piron-szókat, sőt válla közibe káplár pálczákat is kapván. Sok baja s összeszólakozása volt neki a fenhéjázó, pompázó és az Izabella kincsét fecsérlő Martinuzzi Györgygyel, a ki őt életében is sok keserüséggel illette, mindaddig, mig az őt méreggel meg is ölte. A Martinuzzi ő iránta való gyülölségét az is nevelte, mert ő a protestánsoknak igen buzgó pártfogója volt Erdélyben. Bizonytalan mikor halt meg, annyi világos dolog, hogy 1549. eszt. a tudós Veráncsics Antal már ugy emlékezett ő róla, a maga leveleiben, mint meghaltról. A gyulafehérvári templomban takarittatta vala el Izabella az ő holttestét, de onnan azt Martinuzzi kiásatta, és ganéjba temettette.

Batthyány Farkas. A már leirt Ferencz és Orbán testvére. Felesége Dóczy Ilona volt. Bizonytalan hol és micsoda kis csatában, a hires Móré László, a Farkas bátyját, Orbánt, elfogatta vala, ki is hogy a nagy somma pénzt mindjárt le nem tehette, melyet Móré kivánt

váltságul ő tőle, ezt a maga öcscsét Farkast hagyta maga helyett zálogban. Móré vas lánczokra kötözve tartotta Farkast a nánai vár tömlöczében. Mikor aztán 1543. eszt. a törökök Mórétól el vették Nána várát, Kászon nevü basa Farkast nem csak szabadon bocsátotta, hanem fegyvert, lovat és uti-költséget is adott neki, melyen Orbánhoz visszamehessen, a kivel ez a basa, még Budán ismerkedett s barátkozott vala meg. A vitéz Losonczy Istvánnak egyik hadnagya volt ő Temesváron 1552. eszt. Minekutána feladták a várat, a hiteszegett Ahmed basa őt is elfogta. Az oláhból nem régiben törökké lett silistriai (m. k. dristriai) basa, Mustafa, sokat kérte őt Ahmedtől magának ajándékba, mivel őt magához sógorságnak tartotta. Hogy nem akarta őt Ahmed adni, Mustafa azt mondotta, hogy ő Farkast magától a török császártól is ki fogja kérni. Ezen annyira fellobbant a vad Ahmed, hogy Farkasnak kezeit könyökbe, lábait térdbe elvagdaltatta, és a nagy kapu előtt őt elvettette, a hol a maga vérében nagy kinok között fetrengvén meghalt.

Batthyány Kristóf. Első Ferdinánd király idejében főpohárnok lett 1554. eszt. Valami betegsége miatt nem mehetett el Maximilián koronázására Pozsonba 1563. eszt., hanem a maga fiát Boldizsárt küldötte oda el, ki ott az asztalnál vigye véghez a szolgálatot. A pozsoni diéta őt rendelte arra ki Dobó Istvánnal, Forgách Ferenczczel s másokkal 1567. eszt., hogy az appelált pereknek eligazitásában a királyi helytartó mellett mindenkor ott legyen, a ki akkor Oláh Miklós érsek volt.

Batthyány Boldizsár. A közelebb emlitett Kristófnak fia. Jelen volt 1563. eszt. a Maximilián koronázása pompáján Pozsonban, a főpohárnok kötelességét ő teljesitette a királyi asztalnál. Ugyanezen Maximiliánnal együtt táborozott Győrnél 1566. eszt., és minekutána a Szigetnél elesett Zriny Miklós fejét oda küldötte a budai basa, azt Boldizsár vitte el Csáktornyára, és ott eltemettette. Az ő atyjának bátyja, az öreg Batthyány Ferencz küldötte volt őt akkor a király táborába százhatvan lovassal. Jelen volt 1572. eszt. Rudolf koronázásán Pozsonban, és ő is elment Báthori Miklóssal Austria határáig Rudolf eleibe annak üdvözlésére. A koronázás után pedig, az ebéd alatt, egy elefántcsont pálczácskával ő ment mindenkor elől, mint már akkor főasztalnok, az ifju király asztalára az ételeket hordó fő magyar urak előtt. A pozsoni diéta 1578. eszt. Nádasdy Ferenczczel s másokkal őt rendelte ki, hogy tekintsék meg, mi módon lehetne Kanizsát s annak vidékét olyan állapotba helyheztetni, hogy oda a törökök oly bátran ne látogathatnának be, mint eddig szoktak vala. A küldöttek itélete az lett, hogy Kanizsához nem messze, azon egy

kevéssel felűl, a mint a Kanizsa vize a Murába szakad, valami Bajcs nevü helynél, egy erősséget kellene csináltatni. Hozzá is fogtak annak épitéséhez 1579. eszt., és még azon esztendőben el is készült. Mig az erősség épült, hogy a munkások annál szabadabban dolgozhassanak, és a törököktől ne tarthassanak, bizonyos számu katonaság rendeltetett azoknak ótalmára. Ez a Boldizsár és Nádasdy Ferencz, a körülbelől lévő vármegyék nemeseivel voltak oda rendelve. Hogy Ali, a szigeti beg, ezt a szándékot megtudta, háromezer lovassal és egynehány pár ágyúval ment oda a munkások s vigyázók elüzésére. Az iszapos hely, melyen Alinak által kellett menni, ellent nem állván, igen nagy tüzzel támadta ő meg a mieinket. Ezek is bátran fogadták Alit, de egyszer aztán a Boldizsár s Nádasdy próbálatlan nemesei megzavarodtak, s a közel lévő erdőbe kezdették magokat a törökök elől vonni. Nagyon szégyenlette ezt a dolgot Boldizsár; de minden igyekezetével is annak ellent nem állhatott. Épen akkor került egy pár török kézre lovastól s fegyverestől. Boldizsár hirtelen azt a szabados hadi ravaszságot találja ki, hogy a két törököt jó őrizet alatt, a megfutamodott nemesek után küldi, és azoknak az őrizők által azt izeni, hogy a törökök már meg vannak győzve, melynek a két fogoly török élő bizonysága. A nemesek hitelt adván az izenetnek, hogy a győzelem dicsősége ő reájok is háromoljék, visszafordulnak a csata piaczra. Ali, a ki magát még mind eddig erősen viselte, és a győzelmet maga részére csaknem bizonyosnak tartotta, a visszafordult nemeseket látván, azt gondolta, hogy valami nyugodt uj segitsége jött a mieinknek, azértis törökeit mindjárt visszasipoltatta, de a kiknek nagy része, vagy a csata helyén, vagy a mocsárokban maradt. Mindenek Boldizsár eszességének tulajdonitották ezt a győzelmet.

Hasonló szerencsével hadakozott azután nem sokkal 1580. eszt. is a törökök ellen, Nádasdy Ferenczczel, Zriny Györgygyel és Globiczer Jánossal, a kapronczai kapitánynyal, kikkel ugy végzett, hogy mindenikőjök Szent Mihály hava 26. napján már Kapronczán legyenek a magok katonáival. Mindnyájan ott is termettek a mondott napra, és onnan más nap éjjel a Dráva és Száva közire, kivált pedig Pozsega felé el is indúltak, a hol már régen azelőtt megfészkelték vala magokat a törökök. Gyalogjaik s lovasaik együtt mintegy harmadfélezerre teltek; de a kik mind gyakorlott és tanult vitézek voltak. A már régen őszszeomladozott gobornoki váron túl adott nyugvó időt s helyet a katonáknak s lovaknak. Történetből a pozsegai basa, Skanderbeg is épen akkor tájban kerekedett vala fel két vagy három ezered magá-

val, hogy a Kaproncza és Varasd közt fekvő részt felprédálja, és ő is a mieinkhez közel szállott meg; de a melyről sem a mieink, sem Skanderbeg semmit nem tudtak. Egyszer a Boldizsár csoportjából egy magyar közkatona egy közel lévő forrásra megyen vizért. Ugyanakkor toppant a forráshoz egynehány török, kik is a magát jól védelmező közkatonát körülállják, elfogják és Skanderbeghez viszik. Minthogy a fogoly katona sem tótul sem törökül nem tudott, Skanderbeg tolmácsot kerestet, a ki magyarul tudjon, és igy az egész dolgot tőle kitanulja, hogy Boldizsár és társai a szomszéd erdőben vannak. Anynyira megdobbant Skanderbeg a váratlan hírre, hogy egy szolgájával két fiát a táborból Pozsegába mindjárt visszabocsátotta, s testamentomát is feleségéhez elküldötte, mintha ugyan megérzette volna, hogy sem azt, sem Pozsegát nem fogná többé látni. Azonban a szegény magyar közkatonát megöleti, törökeinek pedig parancsol, hogy nyergeljenek; maga is magát s nagy pohos hasát paripájára szolgáival nagy munkával feltaszíttatja, és az ütközetre jelt adat. Már ekkor a mieink is észrevették a Skanderbeg ott létét; azért is az ételt félbehagyván, harczhoz készülnek, s nem sokára összecsapnak a törökökkel. Igen kemény lett a csata, Boldizsár s társai fel s alá lovagolnak, és nem csak a hadnagyokat, hanem a közkatonákat is nevökön szollongatják, nógatják s igéretekkel biztatják. Mindaddig kétséges volt a győzelem, mig egyszer aztán a magyarok Skanderbeget hasba szurják, lováról lepiszkálják s fejét veszik; annak főhadnagyát Kalendert is, Zriny Györgynek egy huszárja Pettendy Ferencz elfogja s megkötözi. Ezt látván a többi törökök, futásnak erednek, a miéink utánok nyomulnak, és még többeket vágnak le közölök, mint a mennyien a viadal közben estek vala el, húsz zászlót, több mint négyszáz foglyot, azoknál is több lovat, azonfölül Huszaimot, az athinai vagy ocsinai vár porkolábját, és Osmánt, a lovasok hadnagyát visszahozzák. Skanderbeg (vagy magyarul Sándor ur) testét azon helyen hagyták ugyan, a hol megölték; de drága ruháitól megfosztották, mindazáltal őt lepedőkbe takargatták. Ha az ember ezt az irtóztató nagy és kövér testet egy kis távolságról nézte, ugy látszott, mintha ott nem is ember, hanem valami fehér ló hevert volna. Mig élt ez a Skanderbeg, oly nagy ehető volt, hogy rendszerént minden nap megevett maga egy ürüt, nem egy ülő helyben ugyan, hanem csak reá járva. A győzedelmesek nagy örömmel tértek a nyert zsákmánnyal vissza, kiki a maga czellájába. A mi továbbá Boldizsárt illeti, jelenvolt ő 1582. eszt. a pozsoni diétán, és ott, egyik ő rendeltetett a palatinus helytartója mellé, az ügyes bajos dolgok eligazitására. Noha változó egészségü s fájos lábu volt

már 1587. eszt., mindazáltal ötszáz huszárral s kétszáz gyaloggal segitett kisasszony havában Zriny Györgynek, a kanizsai kapitánynak, megverni azt a Sasvár nevü basát, a ki Szigetről nyolczezer törökkel ment vala túl Kanizsán prédálni. Legalább is elveszett akkor fele a török tábornak. Kanizsához nem messze, maga Sasvár is gyalog szorult és mezitláb futott el. Ugyanazon esztendőben, a pozsoni novemberi diéta, Boldizsárt nevezte ki, Illyésházy Istvánnal, Eszterházy Ferenczczel s Jaszt Andrással, az ország határainak Lengyel- s Erdélyországok felől való megtekintésére. Sokat várt még ő tőle a haza, mikor annak reménységét, az ő 1590. eszt. történt halála félbeszakasztotta. Felesége a Szigetnél elesett Zriny Miklós leánya Dorottya volt.

Bay László. Lásd Tibold János.

Bay Ferencz. Dobó István alatt vitézkedett Eger vára ótalmazásában 1552. eszt. Azután is fegyverhordozó s forgató ember volt. Nevezetesen Balassa Menyhérttel és Schwendi Lázárral együtt hadakozott 1565. eszt. a törökök és az ifju Szapolyay János Zsigmond ellen Szatmárnál. Minekutána pedig ez a kettős ellenség Szatmár alól eltakarodott és Erdődöt szállotta meg Gyóny Jánosra, Schwendi Lázár ezt a Ferenczet küldötte Zeleméry Lászlóval és harmadfélszáz katonával Gyóny segitségére. Annyival inkább megújultak az erdődiek az ő oda érkezésére, mivel tudták felőle, hogy ő Dobóval együtt nyerte el az egri nevet. Nem is csalatkoztak meg hozzá való bizodalmokban. Ugyanis ő mindaddig mig Gyóny élt, mind pedig annak elesése után, a várat igen hatalmasan ótalmazta. Hogy Gyóny elesett, Bayra maradt a vezérség. Ő tehát, mivel már sokan elhullottak vala a katonák közől, Schwendihez küld segitségért, ki is küldött neki Máli Jánossal másfélszáz gyalog magyart és ötven lovas németet. A neki búsult ellenség, hogy annál könnyebben rohanhasson a vár falaira, az erdőkről sok galyat hordatott, melylyel a vár árkát egészen betöltötte két helyen.

Azonban Bay egy éjjel a fák, a galyak és ágak alá egynehány kád puskaport rejtett, melyből az ellenség semmit sem tudott. Más nap kezd tódulni ezen a fa töltésen az ellenség, Bay neki szegezteti az ágyúkat, sűrűn lobbantatja a puskákat, melyek miatt az ellenség közől sokan terülnek a földre. De kivált mikor az árokban lévő fa töltés alatt lévő puskaport Bay fellobbantatta, lehetetlen volt megindulás nélkül nézni, miképen ragadta az fel a levegőbe, mind a törököket, mind a Szapolyay magyarait, a kik onnan sok darabokra szakadozva hullottak alá. A két részről közel kétezeren hullottak el eb-

ben a csatában. Elesett a jó Máli János is, a ki mostanában jött vala oda. Még semmi sem szoritotta az örző sereget a vár feladására, mikor a német katonák Bay és Zeleméry ellen pártoskodni, és az ellenséggel szerződözni kezdettek. Egy volt kivált köztök a leglármásabb, a ki magyarul is tudott. Ezt épen rajta kapta Bay, mikor a vár fala omladozásin hason mászkált s az ellenséggel szólani akart. Hevenyében Bay nem tudott egyebet csinálni vele, hanem lábánál fogva hurczolta azt onnan vissza. Hogy ezt a többi németek meglátták, egynehányan tüzet adtak puskájokból Bayra, de szerencsére csak egy golyóbis sem érte őt. A dolog vége az lett, hogy a törökök és Szapolyay esküvéssel igérték a várbelieknek a sérelem nélkül való elmenetelt. Azonban mikor mennének a várból kifelé, a törökök reájok rohantak, s nagyobb részöket leaprították. Bay és Zeleméry megmaradtak ugyan életben, Szapolyay közbenjárására, de sebeket kaptak. Eszerént Erdőd török kézre jutván, lerontatott, és azólta mind a mai napig a maga romladozásaiban hever. A mi Bayt illeti, ő krasznahorkai kapitány volt 1567. eszt., a mikor arról tettek ő ellene panaszt a rozsnyóbányaiak Maximilián király előtt, hogy a mely erdőt ő tőlök a felebb való időkben Bebek György elfoglalt és Krasznahorkához ragasztott, azt a mellett Bay is mindeddig megtartotta, holott ők már Schwendi Lázár előtt világos és kétségbehozhatatlan irásbeli bizonyság által megmutatták, hogy az erdő igazság szerént ő hozzájok tartozik. A király Pozsonban 18. jun. kelt parancsolata által jutatta Baynak eszébe, hogy embernek igazsághoz való maga szabása, a jó katonaság mellé is oda illik.

Bay András. Ezis együtt nyerte el Dobó Istvánnal az egri nevet 1552. eszt. Azutánis hűségesen hadakozott első Ferdinánd és Maximilián királyok mellett. Minekutána Schwendi Lázárnak szemébe tünt volna az ő vitézsége, az őt sákai kapitánynyá tette, hogy onnan Várad vidékét, s az ifju Szapolyay János Zsigmondhoz hűségeseket zaklassa s háborgassa. Véghez is vitt ő királya mellett mindent, valamit csak lehetett. Az volt az oka, hogy mikor Szapolyay 1566. eszt. Tokaj megvételére ment, utjába ejtette Sákát, és az oda való várat Andrástól levél által felkérte. Az András mellett lévő magyarok s németek, a levelet két darabra szakasztva, a Szapolyay követének süvegére varrták, magának pedig a követnek kezeit hátra kötözték, és ugy bocsátották azt vissza Szapolyayhoz; azért is Szapolyay a várat igen kemény ostrom alá fogta. Egynehány nap mulva a német katonák, a kik sokkal többen voltak a magyaroknál, arra határozták magokat, hogy a várat feladják, melyet András midőn minden

módon ellenzene, azok őt megfogták, megkötözték, s egy ladikon Szapolyayhoz küldötték, s ekképen magoknak szabad elmenetelt vásároltak.

Bazarád Sándor. Oláhországi vajda volt első Károly király idejében. A mint Thuróczi irja, ez a Bazarád esztendőnként a tartozott adót Károlynak fogyatkozás és hátramaradás nélkül elküldötte, mindazáltal Farkas Tamásnak az erdélyi vajdának és Széchy Dénesnek késztetésére 1330. eszt. ellenement, és őt a vajdaságtól meg akarta fosztani. Hihető, hogy Tamás Oláhországot szerette volna az erdélyi vajdasághoz ragasztani; Dénes pedig a szörényi Bánátra vágyott, melyet akkor Bazarád birt, a mint ezt az utolsót a következés meg is mutatta, mert Károly a maga seregével először is a szörényi Bánátnak ment, és ezt elfoglalván, benne Dénest tette bánná. Követeket küldött ide Károly eleibe Bazarád, a kik által azt izente neki, hogy csak tovább ne menjen, és Oláhországra be ne üssön, eddig tett hadi költségeinek megforditására, hétezer ezüst márkát fog fizetni; a szörényi Bánátot odahagyja, az adót ezután is megküldi, egy fiát az ő udvarába adja, és azt ott maga költségén fogja tartani; de ha beüt Oláhországba, minden bizonynyal veszedelem fogja érni. Károly azt izente vissza: Mondjátok meg Bazarádnak, hogy ő az én juhászom, majd ki huzom őt szakállánál fogva, az ő buvó-helyeiből. Benyomul hát Károly Oláhországba; de csakhamar sok ok adta elő magát, hogy cselekedetét megbánja, mert mind maga, mind katonái, mind pedig azoknak lovai, hamar megszükültek eleség dolgában, ugy hogy már akkor örömest békélt volna Bazaráddal, olyan feltételek alatt, hogy ő hozzá Bazarád ezután is hüséges lesz; most pedig Oláhországból egyenes és jó uton visszavezetteti Magyarországba. Megigérte ugyan ezeket Bazarád, azonban az oláhokat a magyar tábor után küldi, a kik a hegyekre felmászván, a hegyek közt lévő alacsony és szoros utakon menő magyarokat megtámadták, és nyilaikkal kedvökre lövöldözték, mivel a magyarok a keskeny utakról hozzájok a hegyre a meredekség miatt fel nem mászhattak, és rajtok ugy a mint kivánták volna, boszút nem állhattak. Sok szép magyarság hullott itt el egynehány napok alatt, és minden bizonynyal maga Károly is odamaradt volna, ha némely hű magyarok, mint Berêndy Márton és egyebek, az ő reá repülő nyilak eleibe, a magok melleiket nem vetették volna. Ezek után soha többé Károly hüségére Bazarád nem hajlott, sem neki legkisebb adót nem fizetett; de Károly sem merte őt többé bizgatni. Tizenkét esztendő tölt el ettől fogva, mikor Károly halála után, első Lajos király 1343. eszt. az erdélyi pártoskodó szászok szeliditésére menvén; Bazarád az ő fegyverének szerencsés előmeneteleit meghal-

lotta, melynek villogását, hogy neki is Lajos közelebbről meg ne mutassa, maga Bazarád személy szerént nagy ajándékokkal elment ő hozzá, lábaihoz a földre borult, őt urának vallotta, s neki örökös hűséget igért, melynek megtartásában parolásabb és állhatatosabb is volt, mint más uttal.

Beatrix. Mátyás királynak második felesége; Ferdinánd nápolyi király leánya. A váradi és boroszlói püspököket küldötte el ő érette Mátyás 1476. eszt., hogy őt hozzák haza. Előre betöltötte az országot az ő rendkivül való szépségének, okosságának és maga alkalmaztatásának hire. Utjában mindenütt nagy tisztelettel s fényes pompával fogadták őt, nevezetesen Ferrarában s Velenczében. Mikor a velenczei tanács neki eleibe hajókázott, őt köszöntötte, olyan elmésen felelt annak, hogy azt az ő nemétől várni épen nem lehetett volna. Minthogy pedig abban az időben a törökök sokszor koborlottak Dalmácziában, annyivalinkább, mert tudták, hogy Mátyás házasságban foglalatoskodik, igen vigyázva és lassan jött Beatrix, nem is mozdult ki valamely városból vagy helyből, mig azelőtt való nap, az utat meg nem járatta, ha lehet e azon a törökök miatt bátran utazni. Deczember 10. napján kedden érkezett Fehérvárhoz, a hol a mezőn egy kék posztóval beteritett helyen sátorban várta őt Mátyás, a kinek Beatrix előre egy szépen kötött bokrétát küldött, melyről egy sokat érő gyémántos gyürü függött. Azután maga elérkezvén, Mátyás előtt térdre ereszkedett, de Mátyás öt igen nagy nyájassággal felemelte, és nagy szeretettel fogta, a sátorba bevezette, a hol őt az egri püspök olaszul köszöntötte, Mátyás sajnálkozását az ő terhes utja felett neki megjelentette, melyre ő röviden, de igen szépen felelt. Minekutána némely németországi fejedelmeknek követei is üdvözlötték és szerencséltették volna ezeket az uj házasokat, megszólaltak a trombiták, és Beatrix egy fehér, Mátyás pedig egy pej paripára ült fel, és ugy ballagtak a város felé. Mind a két ló arany zabolával és egyéb szerszámmal volt felkészülve, és igen drága atlaczczal és filegrán munkával készült pokroczczal beteritve. A városból Kristof a bajor herczeg kijött ő eléjökbe, egy más német derék bajnokkal viadalra kiállott, és vele oly keményen összecsapott, hogy egymást lovaikról a láncsával mindketten letaszitották. Hogy beértek a városba, a papok és barátok jöttek eléjökbe a szent ereklyékkel. A szent István temploma előtt mindketten leszállottak lovaikról, a templomba mentek, és a karban a Te Deum laudamust meghallgatták. Onnan haza kisérte Mátyás jegyesét, és a fejedelmek követeit magától elbocsátotta. Más nap szerdán, ismét templomba mentek az uj házasok, az ott mulató

herczegekkel s követekkel, és ott állapodtak meg, a hol azelőtt való nap állottak. Az isteni tiszteletet az egri püspök Rangoni Gábor vitte végbe, ki körül sok püspök és prépost szolgált. Igen szép ének és muzsika szó hangzott. A fehérvári prépost az oltáról felvette az evangéliumot, azt az érsek kezébe adta, a ki azt csókolás végett az uj házasokhoz vitte. Csütörtökön ismét templomba kisérték a vőlegényt, Ujlaky Miklós a bosnyákországi király, a külföldi herczegek, követek, érsekek sat. Elérkezett azután Beatrix is a maga-udvari dámáival, őt a papok a nagy oltárhoz kisérték, és ott reá egy aranyos veres palástot adtak. Ugyanoda kisérte Mátyást Ujlaky Miklós, kezében tartván az arany almát és a királyipálczát.* Ott az uj házasok térden állottak, a menyasszony jobb karját olajjal megkenték, megeskették s megkoronázták. A czeremónia végével azon renddel, a melylyel jöttek vala, mindnyájan haza takarodtak, és kevés idő mulva vendégséghez ültek. Az ételfeladók és asztalnál szolgálók mindnyájan vagy grófok vagy bárók voltak. Huszonnégyféle étel volt. Ebéd után a liegniczi herczeg egy cseh bajnokkal csapott össze láncsával, mindketten leestek lovaikról. Pénteken az egész násznép Budára indult és oda vasárnap ért el. Elől egynehány lovas csoport ment, azután a külső herczegek s követek, azután kilencz nemes ifju, ugyanannyi inassal lovagolt. Maga Mátyás egy fehér paripán ült, utána léptetett egy inas, kinek lovát s annak készületét négy ezer aranynál többre becsülték. Mellette lovagolt Mátyásnak Beatrix, fején koronát hordozván, és semmi tagja az aranytól és drága kövektől nem látszott.

Nyolcz rakott aranyos szekere volt a menyasszonynak, mindeniket hat ló vonta. Kivül a városon legelőször a zsidók tettek tisztességet. Elől egy tisztes öreg zsidó jött kivont karddal és egy tálacskával, melyben tiz font ezüst volt. Mellette a fia ugratta paripáját, utána huszonnégy zsidó ifju lovagolt, kik mind gesztenye szín ruhába öltözködtek és süvegjök mellett három szál strucz madár toll lebegett, utól kétszáz gyalog zsidó ballagot, egy veres zászló után, kik efodos fővel és ekléssel mutatták örömüket. Már közel voltak a kapuhoz, mikor két pár német bajnok egymásután nagy erővel összecsapott, és mind a földre zuhantak, melyen való irtódzását Beatrix kiáltásával jelentette. Hogy beértek a városba, a papság tünt elő a szent ereklyékkel, és a királynét a boldogságos szüz templomába kisérte, a hol a te deum laudamus eléneklése után, Mátyás a királynét kezénél fogva kivezette, lóra ültek, és a várba lovagoltak. Azután való napokban, mely nagy pompával tartatott az összeesketés, lakadalmi vendégség, fejedelmi férfiaknak bajvivása, nem lehet leirni. Nem egyéb, hanem

csak az erdélyi vajda, Pongrácz János ott történt halála emlékeztethette arra a vigadókat, hogy nincsen olyan öröm s mulatság, melynek vége ne lenne. Uj esztendő napján mindenfelől ajándékokkal tisztelkedtek a magyarok az uj királynénak. Nevezetesen az erdélyiek s némely városok harminczkilencz aranyos poharat mutattak be ebéd felett, azonkivül vittek hat igen szép lovat, és három sólyom madarat. Már ekkor is elég fényes és pompás volt ugyan a Mátyás udvara; de még is bámulásra méltóbbá tette azt naponként Beatrix, ugy hogy ahoz egyet-egyet se tartottak abban az időben Europában hasonlót. Azonban a gyönyörűség édessége, nem merithette olyan mély álomba Mátyás szemeit, az uj Vénus ölében sem, hogy ő amellet külföldi ellenségeinek kártételeit élesen ne látta volna. Azok közől tehát Fridrik császárt külön szoritja, és Ausztriába beütt egy szép sereggel. Mig ő ott foglalgatta a városokat s falukat, addig Beatrix Pozsonban mulatott, és épen azt cselekedte, a mit érzékeny neménck szivétől várni lehetett, t. i. levelei által férjét ugyan a szelidségre s maga jusaiból való engedésre, Fridriket pedig, a kihez különben is atyafisága volt, az igazságos békességnek elfogadására serkentgette s kérte, melylyel a békességet nem kevéssé sietette 1477. eszt. Azután két esztendővel jelen volt Beatrix is Olmüczben, mikor ott Mátyás Ulászlóval, a cseh királylyal békességet kötött, és az ott ütött vendégségeknek fényességét, szinte a szemfényvesztésig nevelte. Általellenben volt egymással a két király szállása. A békesség megkészülése után, mindennap általment Mátyás Ulászlóhoz, és őt magához általvitte, vele nyájaskodott, Beatrixxel sakkoztatta, és kétség kivül még akkor általpattogtak a Beatrix kebelébe a szép tekintetü s termetü Ulászló szemeiből azok az eleven szikrák, melyek onnan sok esztendő mulva sem aludtak ki, és neki oly sok nyughatatlan órát okoztak. A mely ajándékokat Mátyás adott Ulászlónak, azokhoz Beatrix igen drága gála és királyi öltözeteket és ágylepleket toldott. Hogy Bécset megvette Mátyás 1485. eszt., elment oda Beatrix is, nagy sokaság jött ki eleibe, és nagy öröm közt kisérte be őt a városba. Azutánvaló esztendőben, hasonló pompával ment Eggenburgba, mikor az Mátyásnak magát feladta. Egy mértföldnyire jött ki Mátyás ő eleibe, ott maga szekerébe vette, és ugy vitte be őt a városba. Mindaddig szép egyességben éltek ezek a felséges házasok egymással, mig Mátyás meghalt Bécsben 1490. eszt., semmi gyermeket Beatrixtól nem hagyván. A titok látók ugy tartják, hogy a Mátyás örökös ellensége Fridrik, valami eladó lelkü doktor által okozta volna Beatrix magtalanságát. Mikor Mátyás holttestével Budára leindultak a Dunán, maga Beatrix le jött Bécsből, és útjában Komárom-

ból apr. 17, napján mindenfelé, s nevezetesen Bártfára leveleket küldözött, és a Rákos-mezejére diétát hirdetett, az uj király választásra május 17. napjára. A többi külföldiek közt megjelentek ezen a diétán a Beatrix atyjának követei is, a kik szép igéretek s ajánlások mellet arra kérték a magyarokat, hogy az ország kormányát Beatrix kezére bizzák. Adtak ugyan ezeknek a magyarok bíztató szót, de kétség kivül maga is jól tudta azt Beatrix, hogy ő arra számot nem tarthat, azért is minden eszét arra vetette, hogy a maga hajdani olmüczi kedves sakkozó társát magyar királylyá, magát pedig annak házastársává tegye. Észrevette az olmüczi szikráknak ezen alattomos munkásságát az ő mostoha fia, az ifju Hunyadi János, a ki azután mindaddig sértegette és szomoritotta Beatrixet, hogy egyszer aztán kénytelen volt Beatrix Buda várát odahagyni, és némely főemberek tanácsából, a kincstartó Dóczy Orbán házánál Budán magának menedek helyet keresni. Még nagyobb tűzzel látott ezután Beatrix a maga czéljához, és hogy a magyarok szivét annál inkább megnyerhesse, azt igérte, hogyha Ulászlót királynak választják, őt pedig annak feleségül adják, minden kincsét, melyet Mátyás életében akármiképen szerzett, az ország szükségére fogja forditani. Megkereste magát Ulászlót is követei által, és általok, ha őt feleségül veszi, kétszázezer aranyból álló jegypénzt igért. Nem idegenkedett eleinte Ulászló ő tőle, annyival inkább, mert a pénzre nagy szüksége volt, hogy vetélkedő társainak ellenállhasson. De mivel igérete teljesitésével nem sietett, más részről pedig azzal fenyegette Ulászlót, hogyha az ő házasságát megveti, tehát az ő ellenségeihez fog állani, és azoknak Zólyomot, Diósgyőrt és Esztergomot által fogja adni, hozzá járulván ezekhez az ő meddőségének meggondolása is, Ulászló ő tőle egészen elidegenedett, jóllehet idegenségét világosan ki nem mutatta, sőt Beatrixnek némely jó emberei előtt igérte, hogy őt el fogja venni, ha abban az ország rendei megegyezendenek. Azonban minden módon húzta-halasztotta Ulászló a házasság végrehajtását, kivált azalatt a szín alatt, hogy ellenségei miatt arra nem érkezik. Minekutána tehát Albertet kifüstölte az országból Ulászló, emlékeztette őt Beatrix 1491. eszt. igéretére, hogy ettől az ellenségtől megszabadulván, éljen a Hymen gyönyörüségeivel. Még ekkor sem adta ki magát Ulászló; hanem a fő-rendek kérésire, Budáról Esztergomba ment Beatrix látogatására, és magát nála azzal mentegette, hogy mig az országot teljes csendességben nem látandja, addig a házasságról nem gondolkodhatik. Azután való esztendőben, a budai diétán ujra sürgette Beatrix, Várday Péter érsek által a lakodalmat, de annak a fő-rendek mindnyájan egy száj-

jal ellene kiáltottak, és Ulászlót arra kérték, hogy olyan szüzzel lépjen házassági életre, a kitől örököst remélhetni. A diéta után maga s eljött Beatrix Ó-Budára olyan czéllal, hogy majd a királyi udvarba megyen, és onnan ki sem jő, mig a régen óhajtott házasságot tökéletességre nem hajtja; mindazáltal magába szállott, és Új-Budára által nem ment, attól tartván, hogy a kapukat bezárják előtte, és gyalázatosan kell onnan neki visszamenni. Sokan meglátogatták őt Ó-Budán a rendek közől, nagy nehezen Ulászlót is reá vették, hogy legalább egyszer menjen el hozzá, de a házasság felől ekkor nem lett semmi bizonyos végzés. Megbánta tehát Beatrix odavaló menetelét, heted nap mulva Esztergomba visszament, és a maga édes atyját Ferdinándot kérte, hogy követe által tudakoztassa meg Ulászlótól utolsó szándékát. El is küldötte Ferdinánd Ulászlóhoz Karafa Andrást, de ennek Ulászló egyebet annál nem felelt, hogy majd követe által tudtára fogja adni Ferdinándnak akaratát, a minthogy el is küldötte ő hozzá és a pápához a nyitrai püspököt Antalt, és akkor aztán világosan megizente, hogy ő ugyan Beatrixet huga gyanánt fogja tartani és szeretni, és őt minden Magyarországon lévő birtokában ótalmazni, de a csehek törvényei és a magyarok akarata ellen őt feleségül nem veheti. Mindazáltal ezután is sok ideig kecsegtette magát Beatrix a házassági reménységgel, annyival inkább, mert maga a pápa is ő mellette magát közbevetette Ulászlónál, és 1495. eszt. levele által igen hathatósan intette Ulászlót, hogy Beatrixet vegye el. Ebben a levélben nemcsak fogadását jutatta eszébe a pápa Ulászlónak, hanem azt is szemére vetette, hogy neki már köze is volt Beatrixxel. Volt e valami ebből a közösködésből, vagy azt csak Beatrix költötte, bizonytalan; az bizonyos hogy Ulászló ezért a levélért még inkább undorodott Beatrixtől. Ezek után ide hagyta Beatrix Magyarországot, és Nápolyba haza ment. Még 1498. eszt. Bécsben mulatott, mert aug. 20. napján onnan küldött levelet a maga selmeczi tisztének Sájder Péternek aziránt, hogy a mely helyre a város kápolnát, Sájder pedig házat akart építtettni, azt engedje által a városnak. Innen megtetszik, hogy elmenetele után is meghagyta őt egy ideig Ulászló legalább némely jószágának birtokában. De azután mindent kivett az ő kezéből, és ő utána semmi jószágának jövedelmét küldözni nem engedte; jóllehet 1504. eszt. maga a pápa is levele által őt arra kérte, hogy ezt a királyi személyt, mások segítségére szorulni ne engedje. Irt Bakacs Tamás érseknek is, hogy a királyt arra birja reá. Ischia vagy deákul Aenaria nevü szigetben végezte Beatrix unalmas életét 1508. eszt. Ő hozta be a magyarok asztalára a kés és

villával való evés-módját, a hol azelőtt csak késsel szoktak volt enni, és még a királyi asztalnál is csak a közönséges tálból ettek, melyből a hust kiki maga számára kivévén, és falatokra metélvén, ujjaival rakta azt a maga szájába, melyből az lett, hogy az ember kezét s ruháját tisztán nem tarthatta. Innen Mátyás királyról, mint különös és példa nélkül való dolgot, ugy jegyzi meg Galeotus, hogy mikor még neki Beatrix felesége nem volt, és mig maga is villa nélkül csak kezével evett, ámbár ő az étel közben beszélgetni is szeretett, mindazáltal olyan csinosan és vigyázva tudott enni, hogy soha sem ujjait be nem keverte, sem ruhájára a levet el nem cseppentette. Legjobb emlékezetét hagyta pedig Beatrix azzal az országban, hogy Selmeczen egy derék oskolát állitott fel 1478. eszt.

Bebek vagy **Bubek.** Ugy tartják, hogy ennek a nagy familiának első törzsöke juhász lett volna, ki is mikor a Sajó vize mellett legeltetné juhait, egy hegy alatt lévő barlangban igen sok kincset talált volna, mely által aztán ez a juhász nagyra emelkedett, és az országban hét várat épittetett. Azok közől való Szádvára, Torna vármegyében; Murány, Krasznahorka és Pelsőcz, Gömörben. Ez a familia idővel két ágra, ugymint pelsőczi és csetneki ágra oszlott. A csetneki templomban egy epitaphium igy beszél ezen familiának eleiről:

Clara Bebekorum fuit una, eademque propago
Csetnekianorum pariter; nam tempore Belae
Hungariae regis, genuit Detricum atque Philippum
Matthaeus Comites; Dominos, castrique bonorum
Csetnekii. Natus Detrico Benedictus habebat
Progenitos Domicumque Bebek, Kunumque vocatum,
Nicoleon, Ladislaum, Janumque, Petrumque.
His dum Csetnikium venit, et Pelsőcza Bebeko,
Magnificumque genus multis dum floret ab annis,
Et virtute animi, simul el praestantibus actis,
Ultimus hic mansit major de stirpe suorum
Csetnekiensis honos Franciscus etc.

Ebből az epitaphiumból megtetszik, hogy az egész familia s két ág első törzsökének neve Máté volt, kinek fia Detre, unokája pedig Benedek volt. A Benedek fiát Domonkost, vagy a mint a hatodik versben rövidebben van irva Domikust nevezték Kun Bebeknek; Pelsőcz váráról pedig, mely az osztályban neki jutott, Pelsőczinek. A többi testvérei Csetnek váráról, Csetnekieknek neveztettek.

Bebek István, György és Domonkos. (Pelsőczi). Mind hárman a most emlitett Domonkostól vagy Domikustól származtak. Testvérök Anna, Forgách Miklós felesége volt. István és György első Lajos királyt elkisérték a nápolyi hadba 1350. eszt. Ezen két atyafi ellen a wagendrüsseli és stelbachi lakosok arról tettek panaszt a király előtt, hogy azok az ő szabadságaikat sokféleképen háborgatják, őket a Szepességről aratni, kaszálni, és egyéb mezei munkára, Liptó vármegyébe hajtják. A király a panaszt méltónak találván, egy 1358. eszt. kelt királyi levelével, Istvánt és Györgyöt ezen hatalmaskodástól eltiltotta. István ország-birája volt 1360. eszt., és még azután is két esztendővel, a mikor őt Lajos király Hederváry Miklós palatinussal, Trencsénből a Morvaország szélén, Magyar-Brod (Ungarisch-Brod) nevü városnál táborozó német császárhoz, Károlyhoz küldötte, hogy ott a császárral békességet kössenek, de akkor abból semmi sem lehetett. — István és György mindketten voltak liptói főispánok. Domonkos 1362. eszt. lett csanádi püspökké, mely hivatalát nyolcz esztendeig viselte. István három fiút hagyott: Györgyöt, Lászlót, Ferenczet.

Bebek Imre, (Pelsőczi). A közelebb emlitett Györgynek fia. Nagy hivatalokban forgott első Lajos és Zsigmond királyok alatt. Ott volt ő is azon tizezer Magyar közt, a kiket Lajos király, Kis Károly mellé, a velenczések ellen, és Nápoly elfoglalására adott vala 1379. eszt. Minekutána Kis Károly Nápolyt elfoglalta, egy igen hatalmas ellensége támadt, t. i. egy franczia herczeg Andegavi Lajos, a kitől királyságát méltán félthette. Hogy tehát annak megfelelhessen, Lajostól segitséget kért 1382. eszt. Minthogy Lajos király épen akkor tartott a lengyelekkel Zólyomon diétát, őt a Kis Károly követei Budán nem találták, azértis a dolog igen sürgető lévén, Visegrádra mentek először Erzsébethez, a Lajos feleségéhez, és annak jelentették a magok szükségét. Akkor már Bebek Imre Horvát- és Dalmát-országi bán volt, és ő hozzá küldött levelet nagy sietséggel, mind Erzsébet Visegrádról, mind maga Lajos a zólyomi diétáról aziránt, hogy Kis Károlynak segitségére készüljön; de ugy látszik, hogy Lajosnak csakhamar történt halála miatt, Bebek itthon maradt, és az özvegy királyné őt Gács- és Lodomér országok igazgatására küldötte, a hol azután egynehány esztendeig viselt vajdaságot vagy fő-kapitányságot. Volt ország-birája, volt erdélyi vajda is; felesége halála után pedig auránai perjellé lett 1403. eszt., a mikor Zsigmond királynak nagy ellensége volt, és annak helyébe Lászlót, a Kis Károly fiát igyekezett Nápolyból királynak behozni. Lásd Bessenyey Pál. Imre fiai: András és László.

Bebek Detre. (Pelsőczi). Imre testvére. Ő volt Imrének a bánságban helytartója, mig az Gács- és Lodomér-országok igazgatására járt, és ő eskette fel a zádori (jadrai) lakosokat, Mária és Erzsébet királynék hűségére 1383. eszt. — Zsigmond király egyik hivatal s méltóság után a másikat fűzte ő reá. Tótországi bán volt 1390. eszt., és akkor ő volt azon seregnek vezére, mely Knin vára alatt vigyázott Dalmáczia csendességére. Szörényi bán volt azután két esztendővel; palatinusságot pedig 1397. eszt. ért, melyet mindaddig viselt, mig Imre példáját követvén, magát ő is a pártosokhoz adta, és 1401. eszt. attól megfosztatott, mely időtől fogva, homályos magánosságban élt. Fiai Miklós és Péter.

Bebek Imre és **László.** (Pelsőczi). Mindketten a felebb irt Imrének, László nevü fiától való unokái. — Imre erdélyi vajda; László pedig Gömör vármegyei főispán volt, mikor mindketten a Nagy Hunyadi János mellett, a Rigó mezején vitézül elestek 1448. eszt. Imre, a nádor-ispán, Palóczy Máté leányától, Veronikától, egy fiút és két leányt nemzett vala, ugymint Pált, a kit gyengekorában eltemetett, Zsófiát Homonnay Simon feleségét, és Orsolyát, Szapolyay Imre hitvesét.

Bebek Miklós. Bizonytalan melyik ágból való, először egri prépost, azután kalocsai érsek 1391. eszt. — A szent földre való utazásra kötelezte vala magát; de itthon-létére nagy szükség lévén, fogadása alól felszabadult. 1399 eszt. halt meg.

Bebek Péter. (Pelsőczi). A palatinus Detrének fia; 1424. eszt. székelyek főispánja; 1430. eszt. pedig Borsod vármegyei főispán és tárnok-mester. Felesége Csáky György leánya Katalin volt, ki is gyermek nélkül maradván özvegyen, Perényi Jánoshoz ment férjhez.

Bebek György. (Pelsőczi). A felebb emlitett Istvánnak fia, Domonkosnak unokája, A Sajó mellett Gombaszegen építtetett a Remete Szent Pál szerzetének egy templomot s klastromot 1371. eszt. Tornavármegyében a görgei templomban fekszik.

Bebek László. (Pelsőczi). Ezis Istvánnak fia, a most emlitett Györgynek testvére, királyné tárnok-mestere, s egyszersmind Ferencz nevü testvérével Abauj vármegyei főispán volt 1390. eszt. Felesége Idai János leánya Margit volt.

Bebek János. (Pelsőczi). Lászlónak Idai Margittól való fia, főlovászmester volt 1401. eszt., de mivel Imrével együtt pártoskodott, hivatalából kitétetett; idővel pedig magát kimentvén s jóba foglalván, kilencz esztendő mulva tárnok-mesterségre vétetett fel, és 1419. eszt. halt meg, Miklós és István fiai maradtak.

Bebek István. (Pelsőczi). A most emlitett Jánosnak fia. A maga testvér-bátyjának Miklósnak megegyezésével, Bars vármegyében fekvő Hrussó várát, a Sáros vármegyében lévő Szokolya várért cserélte el 1425. eszt. Egy volt ő azon magyar főemberek közől, a kik Hunyadi Jánosnak gubernátorságra lett emelkedését s nagy hirét irigylették; de egy volt azok közől is, a kik Giskra János ellen mentek Hunyadival 1451. eszt., és hogy Hunyadi gyalázatot valjon, Giskrával titkon egyetértettek, és mihelyt Losoncznál a harcz elkezdődött, megfutamodtak, és a győzelmet, Hunyadi gyalázatára, önkényt Giskrának engedték. Egy ágyú-golyóbis ezt az Istvánt, ott halálra sebesitette, és minekelőtte meghalt volna, ő vallotta ki ezt a Hunyadi ellen való összeesküvést. Bizonytalan micsoda Margittól, egy György nevű fia maradt.

Bebek György. (Pelsőczi). Istvánnak fia. Három gyermeket hagyott, ugymint Margitot, a kit Telegdy Istvánhoz adott férjhez, Jánost és Ferenczet.

Bebek János. (Pelsőczi). A most emlitett Györgynek öregebbik fia; fő-pohárnokságot viselt a tizenötödik század vége felé. Megérte a mohácsi veszedelmet 1526. eszt., sőt talán benne is forgott, mely után csak kevés nappal, ugymint kereszt-felmagasztalása után esett vasárnap, jelenvolt, sőt az egri püspök Várday Pállal elölült a miskolczi gyülésen, melyet ott, a Heves, Gömör, Borsod, Torna és Abauj vármegyei nemesség tartott. Onnan irt s küldözött ő a püspökkel, a gyülés akaratával, leveleket mind Bártfára, mind más felé az országban, a szabad városokhoz s nemesekhez, hogy nagy sietséggel gyüljenek, az országot pusztitó török császár Szulejmán ellen, Heves vármegyében fekvő Verpelét nevű faluhoz, és onnan induljanak egyesült erővel Szulejmánra. Igérte, hogy ott ő is meg fog jelenni a maga szomszédival, atyjafiaival, más embereivel és a püspök Várdayval. Azt is irta, hogy levelet vett Szapolyay Jánostól, melyben Szapolyay azt fogadja, hogy ő is egyesiteni fogja táborát a felkelendő nemesekével; a mikor aztán remélhetni, hogy Szulejmánt nem csak megzabolázhatják, hanem tőle minden prédát is visszavehetnek. Továbbá aztis irta, hogy a templomokból minden aranyat s ezüstöt vigyenek Kassára, és ott veressék pénznek, a püspökkel magára vállalván, hogy mindenekről felelni fog. Valósággal, ha mind Szapolyay, mind mások, olyan igazán és szivesen igyekeztek volna akkor Szulejmánnak ellenállani, mint Bebek, az ország oly siralmas pusztulásra nem jutott volna. Két fia maradt Jánosnak, ugymint: Imre és Ferencz, kik mindketten mindjárt következnek.

Bebek Imre. (Pelsőczi). Jánosnak fia, Györgynek unokája. Ifjuságában pappá, gyula-fehérvári préposttá, és egyszersmind második Lajos királynak titoknokává lett vala. A többi nagy emberek közt, ő vele is elhágyatta Dévai Biró Mátyás régi vallását, és őt Calvin tudományára vonta. Lajos király halála után, mindvégig Szapolyay János pártját fogta, első Ferdinánd király ellen. Már 1533. eszt. feleséges ember volt, a mint abból a könyvecskéből kiteszik, melyet akkor Dévai neki ajánlott. Igen alacsony sorsu leányt, Kréta Ilonát, vette el, kitől János és Erzsébet nevü gyermekei maradtak. Élt ez az Imre még 1540. eszt., és akkor a Szapolyay özvegye Izabella a maros-vásárhelyi gyülésre küldötte őt Budáról, a hova el is ment ő Kolozsvárig; de a fortélyos Majláth István vajda, akkorról a gyülést elhalasztotta, melyet 18. oktob. kell vala tartani. Azután Révay Ferenczczel és Perényi Péterrel alkudozott, Izabella nevében, de semmit azokkal nem végezhetett. Az ő özvegye Kréta Ilona, Dobronoky Pétert választotta férjül magának.

Bebek Ferencz. (Pelsőczi). Ezis Jánosnak fia, Imre prépostnak testvére, Gömör vármegyei főispán és az ország felsőbb részeinek kapitánya első Ferdinánd király alatt, egy viz eszü ember, a ki hol Ferdinánddal tartott, hol annak tusakodó társához, Szapolyay Jánoshoz ugrott, a mint azt az ő magános haszna hozta magával. Még Ferdinánd mellett volt 1528. eszt., mikor Eperjesről egy levelet küldött a késmárkiaknak, melyben azoknak nagy örömmel jelenti, hogy ő Richnó várát Ferdinánd számára megvette; egyszersmind pedig arra is kéri őket, hogy ő hozzá ujra fegyveres népet küldjenek. Azutánvaló esztendőben Kassa körül verte meg a Szapolyay seregét. Már 1530. eszt. gyanuba ejtette magát, Szapolyayhoz való hajlandósága felől, mert a murányi kapitánynyal Basó Mátyással czimborált a rosz pénz-verésben, a ki pedig Szapolyaytól függött. Az ország törvénye szerént, minden márkában nyolcz egész lat ezüstnek kellett lenni, de Basó Murányban, Bebek pedig Krasznahorkán, egy márkába nem tettek többet égy lat ezüstnél, a többit rézzel pótolták ki, mégis mindenektől azt kivánták, hogy az ő pénzöket ugy vegyék él, mint finom ezüstöt, és a kik azt nem akarták, azokat fenyegették s kényszerítették. Nyilván kimutatta aztán magát 1532. eszt., mert már akkor a mely pénzt veretett, arra Szapolyay nevét nyomatta. Többet hordatott össze imínnen-amonnan a falukról s városokról erőszakkal száz harangnál, és azokat mind péznek verette. Maga levele által hitta őt vissza Ferdinánd a maga hüségére; de ő mind Ferdinándot, mind Károly császárt csufos szókkal illette, és mindenfelé azt hirdette,

hogy Ferdinándot, mind Károly császár, mind a többi német fejedelmek elhagyták, és többé Szapolyay ellen nem fogják segiteni. Azonban 1334. eszt. Ferdinánd mellé állott; de akkor sem szünt meg erőszakoskodni. Nevezetesen Várday Pál érsektől, torkon verve, elfoglalta Rosnyó-Bányát, a hozzá tartozó jövedelmekkel együtt, és Ferdinánd parancsolátira sem hamar adta azt vissza. A rimaszombati legnagyobb harangot a tornyból lehozatta, és abból ágyut öntetett. Sokat fenyegette őt Imre bátyja, ezért a Ferdinándhoz való állásáért, és kisebbitő szókkal illette, és talán ez volt az oka, hogy Ferencz 1555. eszt. már gyanussá tette magát, a Ferdinánd részén lévők előtt, a többek közt azzal, hogy az ő felesége az Imre feleségével, Pelsőczön, együtt barátkozott s vendégeskedett. A következett esztendő megmutatta, hogy ez a gyanú nem fundamentom nélkül való volt. Lásd Perényi Péter. Mihelyt meghalt Szapolyay 1540. eszt., annak özvegyét s kisdedét odahagyta, Ferdinándhoz mutatta magát hűségesnek, és Gyöngyösön Perényi Péterrel s más nagy urakkal gyűlést tartván, arról tanácskozott, miképen lehetne Visegrádot s Budát Ferdinánd kezére keriteni, és őt a magyar királyságban erős lábra állitani. Ugyanott a maga. vejét Raskay Istvánt is Ferdinánd részére vonta, mely időtől fogva állhatatos volt egynehány esztendeig ő mellette, és a Szapolyay özvegye Izabella, és annak részén lévők ellen hűségesen hadakozott. Nevezetesen ott volt ő 1542. eszt. abban a nyolczvan ezer fejből álló szép táborban, melyet Ferdinánd, a brandenburgi marchio, Joachim vezérsége alatt, Buda megvételére küldött, és hogy ott akkor a szerencse nem szolgált, nem az ő, hanem a Joachim gyávasága volt az oka. Sokat tett ő 1549. eszt. a Balassa Menyhért és Basó Mátyás ellen való hadban, a többek közt Murány vára megvételére. Már egynehány esztendő óta felbomlott volt ő közötte és Basó Mátyás között a régi barátság, és Basó mindanyiszor ártott neki, valahányszor árthatott. Örömmel ment hát ő, mikor parancsolatot vett a Basó ellen való menetelre, a maga lovasaival, és a gömöri s nógrádi nemességgel. A fővezér gróf Salm Miklós, nagy bizodalmát vetette ő benne ebben a hadban. Őt bocsátotta el a gróf előre, az ugy nevezett murányi völgyről, a seregnek egy részével, hogy a tábornak helyet nézzen ki, és semmi eleséget a várba vinni ne engedjen. Harmad nap indult a gróf ő utána, a Sajóhoz nem messze szállott meg, a kirendelt helyre, és Murány vára napkeleti oldalának ostromlását bizta Bebekre, mig maga azt északról lövette. — Ezekután is csendességben tartotta magát, és Ferdinándhoz igaz hűséggel viseltetett mindaddig, mig a szécséni Hamza basa 1554. eszt. ő tőle Fülek várát el-

vette; de akkor azon annyira megboszankodott, hogy mindjárt elpártolt Ferdinándtól, és a Szapolyay özvegyének Izabellának Erdélybe való visszaiktatásában munkálódott, és mindaddig nyughatatlankodott, mig magának halált keresett. Hogy pedig ő Fülek elvesztéséért Ferdinándra haragudott meg, az volt az oka, mert Hamza azt hazudta, mind neki, mind másoknak, hogy annak elfoglalására Ferdinánd adott neki hatalmat. Holott pedig ezen dolog iránt, a Ferdinánd akkor Konstantinápolyban lévő követei, Zay Ferencz és Verancsics Antal, az oda való basáknak, a király nevében panaszt tettek, hogy a fegyver nyugvás törvényei ellen, Hamza Füleket elfoglalta. Azok kérdőre is vonták Hamzát, de ez azokkal is azt hitette el, hogy maga Ferdinánd küldött volna a budai basához levelet, melyben neki Bebeket általadta, hogy azt cselekedje vele, a mit akar. Kérték elő a követek ezt a levelet; de nem mutatták, mivel nem is volt semmi belőle. Az efféle hazugságoknak koholásában, nemcsak az volt a magyarországi basáknak czélja, hogy azoknál fogva, annál szabadabban ragadozhassanak, hanem az is, hogy a főbb magyarokat törvényes királyuktól elidegenitsék, melyet Bebekben ugyan el is értek. Ugyanis ő ettől fogva mindenképen ártott Ferdinándnak, a mint tudott. Nevezetesen Czikóházy Miklóst, az Abauj vármegyei adószedőt elfogta, Bóldogkő várába vitte, és ott mindaddig nyaggatta, mig az ötszáz forintot nem fizetett. Azonban maga elment Lengyelországba Izabellához, és azt arra sarkalta, hogy Ferdinánddal kötött szövetségét bontsa fel, és Erdélybe jőjjön vissza.

Ezekért s több efféle félre való rugásaiért, Ferdinánd őt a jászói káptalan által, a Pozsonban 1556. eszt. tartott diétára idézte, György nevü fiával együtt, a ki ő vele minden roszban egy uton futott, a holottis mivel ők meg nem jelentek, mint ország háboritók és haza ellenségei számkivettettek. Ezen ők koránt sem hunyászkodtak meg, hanem elkezdett utjokon tovább is mentek. Ugyanazon esztendőben tehát, Puchaim és Dietrich nevü vezérek alatt, négyezer gyalogot és hétszáz lovast küld Ferdinánd ő ellene, s Perényi Ferencz és Tarczay György ellen, a kik hasonlóképen Izabellához hajlottak vala. Minekutána ezek Tarkő, Ujvár és Nagyida várait megvették volna, Krasznahorka alá szállottak, melyet Bebek birt. Az alatt Bebek a budai és füleki basáktól mintegy ezer lovas törököt nyert segitségül, kikkel a maga egynehány katonáját egyesitvén, a Krasznahorka alatt táborozókra ment, és azokat iminnenisamonnanis csipkedni kezdi, kik is noha sokkal nagyobb erővel voltak ő nála, mindazáltal ugy elrémültek ő tőle, hogy más nap mindjárt, a

honnan jöttek, Rosnyó-Bánya felé kezdették ágyuikat s egyéb egyetmásokat visszaköltöztetni, a gyalogsággal együtt, melynek a lovasság is utána indult. Ezt Bebek először csak fortélyoskodásnak és hadi csalfaságnak tartotta; de azután látván, hogy Puchaim és Dietrich valósággal futnak ő előtte; utánok ereszkedett, és őket hatalmasan ágyúztatta szinte estéig. Még akkor éjjel Rosnyóra verekedett Puchaim; de ott jól ki sem nyugodta magát, hanem onnan táborával együtt Lőcse felé futott; ágyuit, szekereit s minden egyéb készületeit egy berekkel minden felől körülkeritett völgyben hagyván. Maga se reménylette Bebek ingyenis, hogy ez a jó készülettel lévő, és az övénél majd ötszörte nagyobb tábor, ő előtte szaladna olyan sebességgel, és épen az volt annak szerencséje; mert ha ő annak utána iramodott volna, annak elkényszeredett gyalogjait, mind egy lábig leaprithatta volna. Nyolcz nap mulva akadtak az ő mellette lévő törökök, a mondott völgyben, a husz ágyúra, és sok tár-szekérre, melyekkel nagy örömmel tértek haza. Ezekután, nagyobbrészt Erdélyben töltötte Bebek a maga idejét, az oda már visszajött Izabella mellett való szolgálatban. De azzal sem soká egyezhetett. Ugyanis ő azt kivánta attól, hogy az neki a gyulai várat és a kolosmonostori apáturságot adja oda, eddig való fáradságaiért, melyet midőn Izabella nem cselekedett volna, Bebek őt ilyen szókkal haragjában odahagyta, hogy ő is azon lesz, hogy az ő pecsétje is onnan függjön, a honnan az Izabelláé függ. Ezzel Drinápoly (Adrianopolis) felé indult, a hova 1557. eszt. 4. mart. ért el Tarczay Györgygyel, onnan Konstantinápolyba ment a császárhoz. Nagy tisztességgel fogadták ott a basák és drága ruhákkal, paripákkal, fegyverekkel ajándékozták meg. Sok beszéd folyt akkor az ő czéljáról. Némelyek azt mondották, hogy ő magát Szulejmán császárt akarja Ferdinánd király ellen kihíni; mások hogy Fülek és Salgó várait kivánná a basák által Szulejmántól magának visszanyerni; de hihetőbb, hogy ő Izabella ellen fúrt és faraghatott. A minthogy Izabella, az ő nála már egy darab idő óta mulatott török követet Drag Mohammedet és Erdődy Sebestyént, neki csakhamar utána küldötte Drinápolyba, hogy ezek ott a basáknál olcsák el azt a tüzet, melyet azoknál Bebek ő ellene élesztget. Talán el is érte volna Izabellà a maga czélját, ha Drag Mohammedet meg nem bántotta volna. De mihelyt meg tudta azt Drag, hogy Izabella titkon meghagyta Erdődy Sebestyénnek, hogy ez a basáknál csinálja ki azt, hogy Drag többé Erdélybe vissza ne menjen, annyira megharagudott, hogy Izabellát és Petrovics Pétert, a basák előtt a földig legyalázta, az igazgatásra alkalmatlanoknak,

gyenge értelmüeknek mondotta, és azt állitotta, hogy egyes egyedül Bebek az a férfiu, a ki arra méltó, hogy mind Izabella s annak fia gondviselése, mind Erdély igazgatása reábizassék. Eleget igyekezett Erdődy Sebestyén ezt a gondolatot kiverni a basák fejéből; de azok Dragnak inkább hittek, annak tanácsát a divánban megállitották, Bebeket Izabella fő-tanácsosának nevezvén; őt Erdély igazgatására, 11. april. magoktól visszabocsátották, a moldvai s oláhországi vajdáknak megparancsolták, hogy neki mindenben segitségül legyenek, mikor katonákat kivánand tőlök. Eszerént ha magát megerőltetve is, szenvedni kellett Izabellának Bebeket, ki is még ezen esztendőben, Balassa Menyhérttel együtt Munkácshoz ment, és az alól a Ferdinánd ostromló seregét elüzték; azután Szatmár alól hajtották el Telekesy Imrét, a ki azt Somlyói Báthori Istvánra szállotta vala meg; ugyan Balassával próbálta elvenni Szőlőst is karácson tájban Székely Antaltól. Nem soká tartott Izabella és Bebek között ekkor sem az egyetértés. Ugyanis Bebek Kendi Ferenczczel s Antallal általánfogva maga kezéhez akarta Szulejmánnal játszani Erdély igazgatását; de midőn Izabellának ásná a vermet, maga esett abba 1558. eszt. Ugyanis Izabella olyan szin alatt, hogy a Szulejmántól haza érkezett követtől a választ hallják meg, mind őt, mind a Kendieket, mind más urakat magához Fehérvárra hivatott, kiket is 31. aug. este gazdagon megvendégelt, azután szállásaikra bocsátotta őket. Éjfél után két és három óra közt, az előre tett rendelés szerént, Izabella Balassa Menyhértet a Bebek és Kendiek megölésére elküldötte. Bethlen azt irja, hogy Bebeknek álltában vette fejét egy rácz katona, ellenben Veráncsics Antal azt mondja, hogy sokkal vitézebbül halt meg, t. i. hogy Balassa Perusics Gáspárt és Dacsó Tamást, két köz katonával küldötte Bebekre, kiket Bebek, kardot rántván, mind négyőjöket megsebesitett, s ki is szabadult volna kezeikből, ha többen nem rohantak volna elő, azoknak segitségökre, a kik aztán őt leverték. A tordai diéta, Bebeket találta a három összeesküdt közt legbünösebbnek, és épen azért az ő holttestét négyfelé vágatta, és azt a város négy szeglet tornyaira függesztette. Azt mondják, hogy az ő holmija közt, olyan mérget is találtak volna, melyet ő Konstantinápolyból hozott magával Izabella elvesztésére. Első felesége Ráskay Dorottya, második Varkóczy Katalin volt, kiktől György fia és Katalin nevü leánya maradt, a ki Perényi Ferencz házastársa lett.

Bebek György. (Pelsőczi). A közelebb leirt Ferencz fia. Balassa János vezérsége alatt, ő is elment volt Genuáig, a Ferdinánd király legöregebb fia Maximilián eleibe 1552. eszt. Minekutána Fülekvára

török kézbe esett, atyjával együtt, ő is felemelte a maga sarkát törvényes ura, Ferdinánd király ellen, és azokat is nyomorgatta s üldözte, a kik ahoz hüségesek voltak. Egyebek között a lőcseiek szenvedtek sokat ő tőle, melyről ők 1555. eszt. 25. nov. irt levelök által tettek panaszt a királynál. Még el sem mult ez az esztendő, mikor Ferdinánd, két jó csoport németet inditott a lőcseiekhez segitségül, további segedelmét is igérvén. De még ez gyenge segéd volt a Bebekek támadása erejének megtörésére. Azértis a pozsoni diéta mindkettőjöket számkivetette 1556. eszt. 25. jan. Azonban ők az országban benmaradtak, és itt fel s alá hatalmaskodtak. A mely nagy tűz Kassán, aprilisban estveli kilencz órakor, a Zajcsics Mátyás város nótáriusa házánál támadt, és négy óra alatt csak harminczkét házat hagyott épségben, annak okának is Györgyöt tartották közönségesen. Ő akkor éjjel Rosnyón hált a maga seregével, és más nap reggel Nagyidára jött, hogy Kassát elfoglalja, de annak nagy veszedelmét látván, és igy semmi prédát benne nem remélvén, a dolgot abbahagyta. Ennek az esztendőnek vége felé, kiment a György atyja Magyarországból Izabellához, és ide többé vissza sem jött. György pedig annak minden megmaradt jószágát elfoglalta, sőt a mitlei apáturságot is erővel megtámadta, s a többi jószágai közé számlálta s elegyitette. Mindezeket az országnak akkori felfordult állapota és szomoru környülállási miatt, büntetés nélkül kellett nézni Ferdinándnak. Söt a nagyobb zürzavarok elkerülése kedvéért, csakhogy Györgyöt magához vonhassa s lekötelezhesse Ferdinánd, Solczát és Aszalót is neki ajándékozta. Igy aztán mikor Bebek Ferencz Izabella mellett volt, akkor György Ferdinándhoz lett hűséges. Minekutána Perényi Mihály, a ki Szikszót birta vala, Munkács alatt elesett 1557. eszt., Szikszót György kezéhez vette, olyan szin alatt, hogy mint a Perényi árváinak tútora, az oda való jövedelmet ő fogja húzni, mig az árvák felnőnek. Erről a dologról panaszt tett a királynál Székely Katalin, a Perényi özvegye, az árvák édes anyja. A király, a Katalin bátyja, Székely Jakab által, egy parancsolatot küldött 1558. eszt. Györgyre, hogy az özvegynek Szikszót adja vissza, melyre hogy annál inkább reávegye magát, Veráncsics Antal egri püspöknek és Pethő Jánosnak is parancsolt Ferdinánd, hogy öt szép szóval intsék az engedelmességre. Veráncsics és Pethő, a kik akkor bizonyos dolgok végett Kassán mulattak, oda hivatták Györgyöt magokhoz, és neki a parancsolatot eleibe terjesztették. A sok beszédnek az lett a vége, hogy György azt kérte Ferdinándtól Veráncsics által, hogy legalább felét Szikszónak hagyja meg ő nála, másik felét pedig ő vissza fogja adni az öz-

vegynek. Veráncsics a királyhoz 21. febr. irt levelében, maga is szólott ő mellette, hogy a nagyobb gonosz elmellőzése kedvéért, adja meg a király az ő kivánságát. Kétség kivül meghallgatta őt Ferdinánd, és azért ment ő olyan örömest Telekesy Imre segitségére, azon törökök ellen, a kik Szikszót és annak vidékét ugyanazon esztendőben oktoberben elrabolták vala. Igen sokat tett ő akkor a törökök megverésére. Istvánffy azt irja, hogy mikor aztán a nyert prédát Kassán kótyavetyélték volna, kevésben mult, hogy a többi vezérek kardra nem keltek Györgygyel; mivel a mely prédát ő kapott, azt nem akarta közrebocsátani. A következett 1559. eszt. Pethő Jánossal, Szerencset akarta György elfoglalni; de az alól nagy veszteséggel kellett ő nekik elszaladni. Ugyanis Némethy Ferencz, a tokaji kapitány, setét éjjel, a mikor legnagyobb bátorságban volnának, rajtok ütött, táborjokat felverte, megszalasztotta, s abból sok jó vitéz németet s magyart levágott, a kik előtt ő más környülállások között megállani sem mert volna. Maga György is egy nagy sebet vitt innen el a maga homlokán, melylyel minden bizonynyal ott kellett volna neki maradni, ha az ő hátához intézett kopja szúrást, a vas pánczél el nem háritotta volna. Sok viszálkodása volt Györgynek, a már emlitett Veráncsics püspökkel, a kinek dézmáit a maga számára foglalgatta, és ugy látszik, hogy azon egyenetlenségeknek volt valami befolyása abba a levélbe, melyet a püspök 1560. eszt. 8. okt. küldött Egerből a királynak. Ugyanis abban azt irta ő felőle, hogy ő a budai és füleki törökökkel szegődik s barátkozik. Ónodon összebékéltették volt ugyan őket Pethő János és Perényi Gábor; de mivel György ujra szabadon gazdálkodott a Veráncsics dézmájában, ismét összezördültek. Lásd Balassa János. Azonban megmutatta az 1562. esztendő, hogy Györgynek a törökökkel semmi káros és tilalmas egyetértése nem volt. A dolog igy esett. A felebb való időkben egy csalárd török általszökött vala Györgyhöz, és ő nála keresztyénné lett; azután pedig nem sok idővel, Bebeket elhagyta, és a füleki Haszánbeghez magát visszacsapta, Mohammed vallására. Haszánbeg őt a rimaszombati kastélynak főtisztjévé tette. Onnan irkálta-firkálta ő azt Györgyhöz, hogy ő a törökökhöz való visszaszaladását megbánta, és csak hogy engedjen meg neki György, s magához fogadja vissza, tehát a hol és a mikor György akarandja, neki Haszánt a füleki beget, háládatosságának bizonyságául kezébe fogja játszani. Megörült György az igéretnek, és a beg általadásának helyéül, a Balog vára mellett lévő erdőt rendelte a Rima vize mellett. A kinevezett időn s helyen, hogy egy éjjel megjelent Györgynek, kevés számu társaival, azon veszi észre,

hogy őt egynehány ezer török körülfogja, megtámadja, s társait a földre halva teregeti. Megrémülnek a György katonái, futnak a merre tudnak, hi ába biztatja s tartóztatja azokat, egyszer maga alól is a lovat kiölik; a mikor aztán Haszánbeg maga kérte őt, hogy a lehetetlenség ellen ne vagdalkozzék, a minthogy megis adta magát. Egynehány hónapig Füleken tartotta öt Haszánbeg, és noha egyéb ajándékokon kivül, két elő kelő török foglyot is elbocsáttatott maga szabadulása reménysége alatt; mindazáltal őt Haszán Konstantinápolyba küldötte. Nem egy izben sürgette a király Szulejmánnál az ő elbocsátását; de mindenkor haszon nélkül. Talán ugy gyanakodott György, hogy Ferdinánd nem igazán munkálja az ő szabadulását, és az volt az oka, hogy az ifju Szapolyay János Zsigmondhoz folyamodott, kinek közbenjárására el is bocsátotta öt Szulejmán 1565. eszt., mely időtől fogva Szapolyay országos hadainak főkapitánya lett. Ő volt egyik oka, hogy ugyanazon esztendőben, Szapolyay önkényt olyan békepontokat tett Maximilián (már ekkor ez volt a király Ferdinánd után) eleibe, melyekre jól tudta, hogy az nem fog állani. Ugyanis ő azzal kecsegtette Szapolyayt, hogyha a dolog hadra kerül, ő a a Szapolyay birodalmát Pozsonnal és a Dunával fogja határossá tenni. Pedig hogy mint voltak, csak abbólis látni lehetett volna, hogy minden jószágait s várait az ő feleségénél meghagyták. De minekutána világos ellenségévé vált a királyi háznak, Maximilián is el vétette ő tőle Schwendi Lázár által Szendrő várát 1566. eszt. Minthogy pedig valami reménységet nyujtott vala György a felől, hogy Maximiliánhoz kész volna visszaállani, tehát Torday Zsigmond által kezdett volna ő vele alkudozni, de György Torday Zsigmondot magánál tisztességes fogságban tartóztatta, azonban mind Torday szabadulását, mind maga Maximilián hűségére való állását igérte, ha neki Szendrő visszaadatnék. Schwendi, hogy az ő nyakasságát megtörhesse, az ő feleségét s leányait Szádvár várába szoritotta; de a ki ott magát férfi módra ótalmazta, kivel hogy annál könnyebben bánhasson Schwendi, az oda közel lévő két faluban, Jablonczán és Szigligeten két kastélyt csináltatott. Bebek megtudván felesége s leányai szorultságát, Balai Kálmán által, ilyen pontok alatt kinálkozott Schwendinek, a Maximilián hűségére való állással: hogy a király fizesse meg Szapolyaynak azon negyvenezer aranyat, melyet az ő szabadulásáért a basáknak ajándékba adott Szapolyay; hogy neki Szendrőt adja vissza; ezen felül Szakolczát ajándékozza neki. Schwendi azt felelte, hogy még csak szóba se bocsátkozik vele, mig Tordayt el nem bocsájtja, minekutána Tordayt elbocsátotta, Erdélyből Bihar vármegyébe

Bajomba jött, és onnan Lorántfy Lászlót küldötte Kassára Schwendihez, ilyen izenettel: hogy ő most ugyan a budai basához megyen Szapolyay nevében követségbe; mindazáltal ha Schwendi neki menedék-levelet ad, el fog hozzá is Kassára onnan fordulni, személyes alkudozás végett; addigis pedig rontassa le Schwendi az említett kastélyokat. Schwendi azt felelte Lorántfy által: hogy képtelenség volna olyan embernek adni a menedék-levelet, a ki az ő nyakára a törököket akarja vinni; ha tehát valamit akar Bebek nyerni, menjen vissza Budáról Bajomba. A felelettel Szádvárra ment Lorántfy, a György feleségéhez, s onnan küldötték azt Györgyhöz Budára. Azonban Forgách Simont, Szádvár alá küldi Schwendi Kassáról, egynehány száz katonasággal, ki is Györgynek három kémjét vagy kalauzát elfogta, kiktől kitanulta, hogy Bebek György háromszáz gyaloggal Füleken van, kiket Szádvárra akar belopni a feleségéhez. Balog-várából ugyanazt izente Forgáchnak Balogh András. Már utban volt György Szádvárra, mikor megtudta, hogy kalauzait elfogták, azértis Fülekre visszament. Semmit sem tudott ebben az ő felesége; az volt az oka, hogy a várát levél által felkérő Forgách Simonnak azt felelte, hogy ő épen nem ugy termett asszony, a kit levél által reá lehetne venni a vár feladására. Eljött azután maga Schwendi is Kassáról Forgáchhoz, a seregnek hátramaradt részével Szádvár alá 1567. eszt. 6. januar. Harmadnapra az ágyúk is elérkeztek, és Szádvárát rontani kezdették. Mikor már a vár falai derekasan omladoznának, a bátor aszszony annak feladását igérte, ha őt minden kincsével, ruháival, szolgáival, azoknak fegyvereivel, lovakkal és hadi készületeivel elbocsátandják. Forgáchnak maga közbevetésére, mindent elhagyott neki Schwendi vinni, a hadi készületeken s lovakon kivül, és őt 14. januar. Mágochy Gáspárral s másokkal tisztességesen Torna várába kisértette. Ismét előnyomult volt Bebek György a török segitséggel Rimaszombatig; de Szádvár sorsát a törökök megértvén, oda a honnan jöttek vala visszamentek. Hogy nem boldogulhatott György, visszament Szapolyayhoz Erdélybe, és azzal együtt Kővárt és Nagy-Bányát Maximiliántól visszafoglalta, még ugyanazon esztendőben, mely után csak hamar meghalt, még az esztendő vége előtt, és ő vele a Bebek név örökösen eltünt a következett idők kronikájából. Felesége Patócsy Zsófia volt, a kit némelyek hibásan Palóczynak irnak, kitől négy leánya lett, ugymint Zsuzsanna, Zsófia, Judith és Anna, de a kik egyen kivül hová lettek, az még eddig homályban van. Annyi bizonyos, hogy Zsófia a Kraszna vármegyei főispán, Somlyói Báthori István felesége volt. A mi Patócsy Zsófiát illeti, ő tizenhat esztendei özvegy-

sége után 1583. eszt. 1. sept. halt meg, és a küküllővári templomban temettetett el, a hol talán mostis láthatni azt a márvány oszlopot, melyet ott az ő veje Báthori István az ő emlékezetére állittatot.

Bebek László. (Csetneki). Csetneken 1371. eszt. kelt levele által a gombaszegi klastromnak valami jószágot adott. Fiai Miklós, János, László, kikről alább lesz egy két szó.

Bebek György. (Csetneki). Főasztalnok vagy tálnokmester volt 1393. eszt. A fia Zsigmond 1416 eszt. virágzott.

Bebek Miklós és János. (Csetneki). László fiai. Mindketten aláirták a magok nevét 1412. eszt. 15. mart. a lublyói szövetségnek, melyet Zsigmond király kötött a lengyel királylyal.

Bebek László. (Csetneki). Ezis László fia, először esztergomi, azután budai prépost volt 1438. esztendőtájban.

Bebek András. (Csetneki). 1460. esztendőtájban élt. Fiai László, Miklós és János, kikről mindnyájokról következik valami.

Bebek János. (Csetneki). András fia. Gömör vármegye követe volt a rákos-mezei diétára 1505. eszt. Két leányát, Katalint és Dorottyát, két egy testvérnek adta, ugymint Serkei Lorántfy Miklósnak és Lászlónak. Dorottya, László halála után, Szent-annai Istvánnal fogott kezet.

Bebek Miklós. (Csetneki). Ezis András fia. Négy gyermeke maradt: 1. Orsolya, Skárcsy Gáspár felesége. 2. Zsigmond, Szapolyay János követője. Katzianer János katonáinak kezébe esett volt 1533. esztend.; de Katzianer őt elbocsátotta. 3. Péter, ez is Szapolyay pártján volt, és a szepesi bánya városokat háborgatta. Kézre került 1537. eszt., és a szepesi várban egynehány esztendeig tartott fogsággal lakolt. 4. Imre, 1540. eszt. virágzott, de valamint a többiek, ugy ő sem hagyott magot.

Bebek László. (Csetneki). Ezis András fia. Bernát nevü fiától László nevü unokája maradt.

Bebek László. (Csetneki). Bernát fia, László unokája. Számos gyermekei voltak, ugymint: 1. Zsófia, a ki Görgey Kristófhoz. 2. Klára, a ki Cserney Mihályhoz ment férjhez. 3. András, kinek özvegye Báthori Zsuzsanna, Urai Mihályt választotta sok kérője közöl. 4. Mihály, a ki 1588. eszt. halt meg, és Máriássy Annától öt magzatot nemzett vala, de a kik közől csak az egy Anna ért Monoky Miklóssal házasságot. 5. István.

Bebek István. (Csetneki). László fia, Bernát unokája. Ez vitte koporsóba a maga familiáját, semmi férfi gyermeket, hanem csak Margit és Zsófia leányokat hagyván maga után. A csetneki templomban, a hol márvány kőre van az ő czímere metszve, ilyen epitáphiumát lehet olvasni:

Ultimus inter ego numerosos ordine fratres
Hac gelida Stephanus Csetneki condor humo.
Obdormivi in Oppido Dobschina,
Anno 1594. die 15. Junii, post mer. hora 6.
Crediderat Stephanus capto prius ante Fileko,
Se placida terris posse quiete frui:
Ast illum subito diri excepere dolores,
Abstulit et celeri Parca cruenta manu.
Sorte quid hac homini melius? dum cura, laborque
Intereunt; requies ecce beata venit.

Becz Pál. Báthori István erdélyi vajdának, azután lengyel királynak hive. Ő verte meg azt a mintegy nyolczszáz székelyt 1571. eszt., a kik Báthori ellen felpezsdültek vala. Elkisérte Báthorit Lengyelországba is, mikor az oda királynak ment 1576. eszt.

Bedekovich. Ezen familiának törzsökei, Tamás és János, negyedik Béla udvarában nöttek, nevekedtek. Ezeknek ajándékozott Béla 1267. eszt. egy Kumur (Komor) nevü fekvő jószágot. Tamás akkor a királynak iródeákja volt.

Béjei András. Együtt ótalmazta Murány várát Basó Mátyással, és ugyanott fogságba is esett. 1549. eszt.

Beke. Otto királynak kisérője volt, mikor az Erdélybe Apor László vajdához házasodni ment, de ott fogságba tétetett 1306. eszt. A többi főemberek közt, ő is ott volt a rákos-mezei diétán 1308. eszt., mikor ott első Károly királynak választatott, és ott Gentilis kardinálnak, a pápa követének, a ki Károlyt ajánlotta a magyaroknak, bal keze felől ült. Tárnokmester volt 1327. eszt., mikor őt Károly király Gréczbe küldötte, azzal a parancsolattal, hogy a gréczíek a dézmát, melyet Lászlónak a zágrábi püspöknek nem akartak fizetni, fizessék meg.

Beke István. Ez is első Károly idejében élt, de ahoz hüségtelen volt, mert Rozgonynál 1312. eszt. Trencséni Mátéval, és az Amade palatinus fiaival ő ellene hadakozott; azért is, valamit Tarkő és Vörösalma nevü helyekben birt, azt Károly ő tőle mind elvette, és a csata után tizenegy nappal Berzeviczy Rikolfnak ajándékozta.

Beke Péter. Először bácsi prépost, és egyszersmind kanczellár volt; azután szerémi püspök lett 1338. eszt., mely hivatalt mintegy tizenegy esztendeig viselt.

Beke Miklós. (Velikei). Azon békességes alkunak, melyre Zsigmond király a lengyel királylyal lépett, ez is aláirta nevét 1412. eszt.

Bekefalusi Gergely. Lásd Szondy György.

Békesy Gáspár. László fia, Szapolyay János Zsigmond főkamarása s kincstartója, Erdélyben Fogaras földe örökös ura s főispánja. Az ő atyja László, csekély sorsu, de törzsökös nemes ember volt Békés vármegyében, ki is őt mindjárt első ifjuságban, a hires Suraklini Petrovich Péter udvarába és szolgálatába szerzette, az akkori időnek dicséretes szokása szerént; a mikor a nemes magyar ifjak, minekutána az oskolai port magokról leverték, a főurak mellett szolgáltak, hogy a nagy világgal ismerkedjenek, s jó idején sanyarusághoz szokjanak. Annyira megtudta Gáspár szerettetni magát Petrovichchal, hogy ez, halálához közelitvén, őt Szapolyay János Zsigmondnak különösen ajánlaná. Még nagyobb s többet behajtó kedvességet tudott ő magának szerezni Szapolyay előtt, mely mindaddig nevekedett, hogy őt Szapolyay nemcsak török követségre alkalmaztatta, s nagyságos titulusra méltóztatta, hanem Nagy-Enyeddel, sok faluval, és a szász földön egy Teke nevü városnak felével is megajándékozta. Azután Fogaras földét s várát is megszerzette magának Majláth Gábortól. Minekutána igy megnyerte Gáspár a Szapolyay szivét, soha többé azt ki sem bocsátotta a maga kezéből; hanem azt annak mind holtáig, markában hordozta, és a merre neki tetszett, arra hajtotta s igazgatta. Nevezetesen ő volt annak az oka, hogy semmi sem lett abból a békességből, melyet Szapolyay Báthori István által akart csinálni Maximilián királylyal 1565. eszt. Ugyanis mikor épen már elindította vala Szapolyay Báthorit Bécsbe Maximiliánhoz, akkor érkezett haza Békesy Konstantinápolyból, és nem átalotta azt mondogatni, hogy ő már olyba tartja, mintha már ő maga tette volna fel Szapolyay fejébe a magyar koronát, a török császár segitségével. Ahoz való biztában, Szapolyay a Báthorira bizott békességes pontokon olyan változásokat tett, melyeket Maximilián helybe nem hagyhatott. Egy volt Békesy azon főemberek közől, a kik Szapolyayt Zimonyig, ott pedig a Szulejmán török császár sátorába bekisérték 1566. eszt. Ő volt az oka, hogy ott Szapolyay el nem ment a nagyvezir Mohammed látogatására, melynek aztán kárát is vallotta. Mikor 1567. eszt. Forgách Simon, Schwendi Lázárral Munkács elfoglalására igyekezett, Szapolyay Békesyvel iratott Forgáchhoz aziránt egy levelet, hogy mind ő, mind Schwendi Munkácsnak békét hagyjanak, különben megfogják keserülni cselekedetöket. Azonban Schwendi és Forgách dolgokhoz láttak, s Munkácsot megvették. Mind ezen mind más okokon szünetlen sarkalta Békesy Szapolyayt a Maximilián ellen való hadakozásra, noha a török udvar őt attól általában eltiltotta. Hogy tehát megtudta Mohammed nagyvezir a Békesy ösztönözéseit, ő hozzá egy magános levelet küldött 1569. eszt.,

melyben őt megintette, hogy többé a két fejedelem közt a hadakozás magvát ne hintegesse; különben eddig való magaviseletéről is számot fog ő tőle venni. Ettől fogva megforditotta Békesy a maga köpönyegét, és annyira elidegenedett a török barátságtól, hogy szüntelen azon iparkodott, mi módon állithatna egy örökös békességet Szapolyay és Maximilián között lábra. Evégre Szapolyayval Meggyesre diétát hirdetett 1570. eszt. januárius első napjára, és ott némely főemberekkel közli a maga szándékát. Azután ismét Fehérvárra hivatott Szapolyayval három nemzetből válogatott harmincz személyt, kikkel azt végzi, hogy Maximiliánhoz békesség munkáló követ küldessék. Voltak olyanok, a kik kijelentették Szelim török császártól való félelmöket, ha annak a követség hire füleibe menne. Maga volt Békesy, a ki azt vitatta, hogy ezt a dolgot a nagyur előtt ellehet boronálni, és azelőtt a követségnek különb-különbféle szineket adni. Noha pedig teljes szándéka volt Békesynek, hogy ezt a követséget magára vegye; mindazáltal mint nagy mester, azt másokra tologatta. De senki sem volt, a ki magára merte volna vállalni ezt a szövevényes dolgot; mivel mind Szelim, mind Szapolyay haragjától lehetett tartani, a kit Békesy odavitt a hova akarta; és igy ha valaki a dologban jól járt volna is el, annak hűségét Szapolyaynál Békesy gyanuba hozhatta volna. Mintha tehát Békesy csak egyedül maradt volna, hogy már kénytelenségből a követséget magára vállalja, kisérőket, lovakat, ruhákat, pénzt, annyit veszen magához, a mennyi neki tetszik, és 12. apr. Fehérvárról elindul. Mihelyt beért a Maximilián birtokiba, mindenütt nagy örömmel, fényes pompával és ágyú ropogásokkal fogadták őt. Prágában kezdette ugyan el Maximiliánnal Békesy az alkut, de Németországban Spira (Speyer) városában hajtotta azt végre, a hova a német diétára kellett Maximiliánnak menni. Minekutána Spirából haza jött Békesy, a pontokkal ujra visszaküldötte őt Szapolyay Prágába, a megerősités végett, a már oda visszaérkezett Maximiliánhoz. Most is minémű tettetett s álorczás kénytelenségből vette magát reá Békesy a követségre; holott bizonyos dolog, hogy ő Szapolyaynak változó egészséget látván, már régóta álmában is azon tépelődött, hogyha annak mostanában halála történnék, miképen kötelezhetné arra Maximiliánt, hogy az őt erdélyi vajdaságra segitse. Azonban alig erősíti meg Maximilián 1571. eszt. 10. mart. a kötés czikkelyeit, mikor Szapolyay azután ötöd nappal, azaz 14. mart. meghal, ki is a maga testamentoma végrehajtójának Békesyt hagyta Csáky Mihálylyal, Hagymássy Kristóffal és Bornemisza Farkassal.

Ezelőtt négy vagy öt esztendővel, Szapolyay igen terhes nyava-

lyába esett vala Brassóban, ugy hogy már akkor is kicsiny reménység volt az ő életéhez. Csáky Mihály és Békesy akkor mindjárt egy testamentomot készitettek Szapolyaynak beteg-ágyában, és azt ő vele helybehagyatták. Ebben a magok tetszése szerént készült testamentomban, hogy Csáky és Békesy magokról el nem felejtkeztek, könnyü eleve is gondolni; a minthogy a Szapolyay kincsének nagyobb részét a magok neve alá irták; hasonlóképen Huszt várát, vidékével együtt, harminczezer aranyba vetették magoknak zálogba, oly formán, hogy noha ők azért semmit sem fizettek, mindazáltal azt mindaddig magok kezei közt tartsák, mig ő nekik az emlitett summa kifizettetik. De ugy látszik, hogy a testamentomba az is bele volt szúrva, hogy Szapolyay halála után, Békesyre szálljon a fejedelemség. Már most Szapolyay halálát megértvén Prágában Békesy, az erdélyi rendeknek ő utána küldött haza hivó követétől, hirtelen visszarepült Edélybe, ha hogy a fejedelemséget valami módon elnyerhetné. De már akkor az ország nagyobb része azt Báthori Istvánnak szánta. Jól tudta Báthori, Békesy vágyódását; mindazáltal őt nem bántotta; sőt hogy hazaérkezett, annak köszöntésére is elment, noha legkisebb lett volna neki ezt a maga régi vetélkedő társát, a ki még Szapolyay életében is sokat rontotta az ő szerencséjét, akar még utjában megöletni, akar legalább fogságba tenni. Hogy beállott a fejedelem választására a fehérvári diéta, Békesy nem mert magával nyilván kinálkozni, hanem azt kezdette sürgetni, hogy minden erdélyi várak adassanak által Maximiliánnak, és az egész ország esküdjék fel annak hüségére; noha már azelőtt nyilván azt felelte vala maga Maximilián a rendeknek, hogy ő Erdélyre ingyen sem vágy, és megengedi, hogy azok magok tetszése szerént válasszanak fejedelmet magoknak. De a Békesy esze ott járt, hogy ha ő Maximiliánnak Erdélyt, ha mind annak hire nélkül is megnyerhetné, Maximilián minden kétségkivül őt fogná ezen hű szolgálatáért erdélyi vajdává tenni. Sokan voltak a diétán, a kik Békesyt halálra kivánták, de Báthori mindeneket jóra hozott. Nem mert hát Békesy többé nyilván szólani Báthori választása ellen; de alattomban nem szünt meg sokakat, hol igéretekkel, hol fenyegetődzésekkel magához édesgetni. Hogy ezt a rendek megtudták, ujra nagy zsibongás támadt közöttök, és megtették ő ellene a jó rendeléseket, a várba s városba katonákat szállitottak sat. Hogy ezt Békesy megtudta, annyira megijedt, hogy önkényt Báthorihoz ment Csákyval s másokkal, és azt igérte, hogy csak csendesitse le Báthori a fellázadt katonaságot, többé nem fogja ellenzeni, végrehajtandja, minden várakat által fog Báthorinak adni. Igy aztán Báthori 25. máj. elválasztatott

fejedelemnek. Azután is szüntelen igyekezett őt Békesy hálóba keriteni. Nevezetesen Maximiliánhoz azt irta Csákyval s társaival együtt, hogy attól Báthori igen idegen és csak a török császártól akar függeni. Ezt annyira elhitte Maximilián, hogy Báthorihoz egy intő levelet irt, melyben arra kérte őt, hogy inkább tartson keresztyén, mintörök császárral. Jó neven vette Báthori az intést, és maga hüségét Maximiliánnak, a mennyire csak azt a török császár sérelme s boszuállásra való ingerlése nélkül megbizonyithatta, azonban hogy a két császári udvarnál a Békesy vádolásainak elejét vehetné, őt az országgyülésére idézi; de a hova Békesy el nem ment; sőt nyilván azt mondotta, hogy Báthoritól legkisebbet sem akar függeni, és őt vajdának sem ismeri. Ezenkivül Csákyval s Hagymássyval 11. decz. levelet irt Maximiliánhoz, melyben attól arról tudakozódott, hogy a közelebb Szapolyayval kötött alku czikkelyeit elküldje-e a most nem sokára beállandó magyarországi diétára vagy sem, a helybehagyás végett? és ha Báthori ő tőle kérni fogja ezt az alku-levelet, odaadja-e azt annak vagy ne? Maximilián 1572. eszt. 20. jan. Bécsben kelt levelében az első kérdésre azt felelte neki, hogy mivel azt az alkut még most a török császárra nézve titokban kell tartani, nem lesz szükség azt a magyar diétára elküldeni, mivel ugy a dolog mindjárt közönségesen tudva lenne; a második kérdésre pedig azt irta, hogyha Báthori kérni fogja tőle az alkulevelet, csak azt felelje Békesy, hogy ő azt Maximilián hire nélkül, senkivel sem közölheti. Huszt iránt pedig, melyet a török udvar parancsolatából, s az ország rendei kivánságára visszaakart Békesytől s Csákytól venni Báthori; azt irta Maximilián, hogy további rendeléseig, azt kezeik közől ki ne bocsássák. Nem kis viszálkodás almája volt Békesy s Báthori közt, Fogaras vára s földe is. Szapolyay váltotta vala azt magához Majláth Gábortól bizonyos summa pénzen, és ugy adta azt Békesynek. De ezt a vásárt Majláth Gábor a maga testvérhugának, Majláth Margitnak, a néhai Báthori András feleségének hire s akarata nélkül csinálta. Most tehát Majláth Margit azt sürgette, hogy Békesy adja vissza neki Fogarast, ő pedig lefizeti azt a summát, melyet azért Szapolyay az ő bátyjának Majláth Gábornak adott vala. Hogy a Margit kivánságának Békesy előtt annál nagyobb tekintete s foganatja legyen, maga Báthori István, Kendi Sándort és Blandrata Györgyöt küldötte el azzal Békesyhez. De minthogy igy sem hajlott Békesy a Margit kivánságára, Báthori őt törvénybe idézte. Békesy azt felelte, hogy ő csak Maximilián törvényszéke eleibe tartozik állani. Azonban levele

által arra kérte Maximiliánt, hogy ne engedje őt Báthori által elnyomatni, a ki ebben az ügyben, mind biró, mind felperes akar lenni.

Ugyanakkor a levél mellett, sok szép régi ritkaságot küldött ajándékba Maximiliánnak. Maximilián ugy akart a dolgon segiteni, hogy egy magyar törvényekben igen jártas törvénytudót, Ibrányi Ferenczet küldötte Erdélybe, a per megvizsgálására. De mihelyt látta Báthori, hogy Ibrányi Békesy részére hajlik, a per eldöntését függőben s félbenhagyta, hogy Erdélyben is elég törvényhez értő birák vannak, a kik akármely nehéz dolgot is eligazithatnak, Maximilián közbirói nélkül is, csak hogy Békesy ne nyakaskodjék és a törvényszék előtt jelenjen meg. Az sem kevéssé köszörülte Báthorit Békesy ellen, hogy már régolta az a hir repkedett mindenek száján, hogy Békesy kincstartó korában, nem csak a Szapolyay kincsének nagyobb részét sikkasztotta el, hanem az ország jövedelmeit is többnyire maga hasznára forditotta. Mindezeket tagadta Békesy, és azzal állott elő, hogy ha ő valakit megcsalt, azt a törvény utján kell kikeresni. Azonban Földváry Istvánt, Báthori ellen való uj panaszokkal, Bécsbe küldi Maximiliánhoz, ki is nem akarván köztök a tüzet gerjeszteni, 12. decz. kelt levelében, arra intette Békesyt, hogy a mennyire Maximiliánhoz való hüsége engedi, magát Báthorihoz, mint törvényes vajdához, illendő engedelmességgel viselje s maradjon csendességben. Mindazáltal sok kérése után azt megcselekedte Maximilián Békesyvel, hogy 1573. eszt. 3. jun. kelt királyi levele által, őt Fogaras birásában megerősitette. A Békesy felől szárnyaló többi hirekhez, azis hozzájárult, hogy ő a székelyeket, hajdani szabadságaik visszaigérésével akarja Báthori ellen feltámasztani, hogy a hamisan gyült mamonnal Magyarországra akar elillantani, hogy Maximilián engedelméből, a kassai kapitány sereget gyüjt az ő számára, melylyel Báthorit elnyomhassa sat. Noha pedig az effélék, talán nem mind könnyen bebizonyitható igazságok voltak, mindazáltal az erős gyanuval tele lévők szokása szerént, azokat Báthori könnyen vagy legalább örömest elhitte; azért is feltette magában, hogy a már különben oldhatatlannak látszó csomót, fegyverrel bontsa meg. Valami nagy nyavalyát tettetvén tehát, Fehérvár kapuit bezáratja, mindenfelé strázsákat állit, hogy a hir sehova ki ne mehessen, és igy készül az ostromhoz. Minekutána pedig Demjén Benedek és Molnár István, fogarasi lakosoktól megtudták volna, hogy Békesy teljes bátorságban vagyon és a megtámadtatás felől legkisebb gyanúja sincsen; Losonczi Bánffy Györgyöt a lovasokkal, Vadász Mihályt pedig a gyalogokkal, Békesy lakóhelye Fogaras alá, mig maga is utánok mehetne, előre inditja; kik is a magok menetele

hirét megelőzvén, egy hajnalban körülfogják a fogarasi várat. Békesy a véletlen ostromot látván, a vele lévő urakkal, Móré Gáborral, Horváth Miklóssal, Sarmasághy Miklóssal s másokkal, arról kezd tanácskozni, mi tévő legyen? Azok mindnyájan azt javasolták, hogy most jószágairól minden gondját vegye le, és csak élete megtartásáról gondoskodjék, mivel ha azt megtarthatja, még valaha jószágai visszanyeréséhez is bizodalma lehet. Összeszedi tehát Békesy drága gyöngyeit, köveit, aranyát, a mennyit gondolt, hogy magával lóháton elvihet, azt mondogatván, hogy ha ő ezen drágaságokkal elébbállhat, másutt két várat is szerezhet Fogarashoz hasonlót, vagy jobbat is magának, a többi kincsét pedig a tudós Gyulai Pálra bizza, azzal a parancsolattal, hogy ha a mostoha szerencse a várat Báthori kezébe játszandja, azon legyen, hogy a kincset a katonaság el ne ragadozza, hanem az egészen jusson Báthori kezébe, mivel ugy lehet reményleni, hogy azt onnan valaha visszakaphatja. Ezekután paripája körmeit gyártatlan bőrrel beboritja, hogy azok a kopogással őt el ne árulhassák, azután a várnak egyik oldalánál trombitát fúvat, dobot üttetett, ágyúkat sütögettet, mintha ugyan az ellenségre akarna egész erővel kiütni, melylyel a Báthori katonáinak figyelmetességét odavonja; azonban maga más oldalról Rácz Istvánnal és egy más kisérőjével a várból kiszökik, és sok tébolygás után Maximiliánhoz Prágába verekedik, minden kárai közt legtöbbet aggodván egy öt vagy hat esztendős Gábor fiacskáján, a kit a várban a bölcs gondviselésre hagyott vala. Az ő elszabadulása után, még tizenkilencz egész napig ótalmazták magokat a várban maradt urak, akkor pedig magoknak életet s javaik megmaradását alkudván, a várat Báthorinak a kincscsel együtt feladták. Mindazáltal a katonák ragadozása miatt nem minden hiányosság nélkül ment a Békesy kincse Báthori kezébe; de csakugyan nagyobb részt odakerült az, ki is azt régi jó szolgájának Petrikovich Kozmának gondja alá bízta, azzal Gyula-Fehérvárra haza ment, a Békesy fiát Gábort pedig a bethleni-várba küldötte, annak anyjának bátyjához Harinnai Jánoshoz. Kevés napok mulva Báthori Meggyesre diétát hirdet, és ott a rendek voksával, Békesyt hazaárúlónak itélteti, számkivetésre, s minden jószágától való megfosztatásra bünteti. De olyanok sem voltak kevesen az urak közt, a kik azon sopánkodtak, hogy már Békesyvel együtt minden szabadságaik s hazai törvényeik is elgázoltattak s. a. t. Sőt azok közől is némelyeknek, a kik eddig Békesyt gyülölték, most megesett ő rajta a szivök, és olyan itélettel voltak, hogy nem volna szükség őt már többé üldözni, sőt jobb volna méltóságába, s minden jószágába visszahelyezni. De Báthori azt mondotta,

hogy ő magát többé már Békesyre nem bízhatja, azonban attól lehet tartani, nehogy a fenforgó pert a török udvar egyszer magáévá tegye, melyből az országra utolsó veszedelem következnék. Továbbá azt is fővétel alatt tiltotta meg ez a diéta, hogy ezt a végzést senki Békesynek hirűl ne adja, se pedig ő vele legkisebb közlekedésben ne legyen. De sokkal hasadtabbak voltak némelyek, mint sem ez a hír ő belőlök szinte Békesy füléig ne folyt volna. Azon kérte tehát Békesy Maximiliánt, hogy ő mellette magát Báthorinál vesse közbe. El is küldötte Maximilián Báthorihoz egy követét 1574. eszt., ki által sok egyéb szemrehányás után azt kivánta tőle, hogy a szerencse forgandóságát szemei előtt tartván, Békesyt régi állapotába állitsa vissza. Hogy ne láttasson Báthori Maximilián tekintetét illendő becsben nem tartani, Sulyok Imrét és Sombory Lászlót bocsátotta ő hozzá, azt izenvén általok vissza, hogy ő bizonyosan tudja, hogy ha ő Békesyvel összebékélne is, de az a barátság csak lóháton épülne; egyébiránt a rendek is már Békesyt többé Erdélybe nem fogadnák be, azonban jószágai is már különb-különbféle kezeknél vagynak s. a. t. Mikor Békesy ezt a választ meghallotta, szokott szava járása szerént azt mondotta: Nem rövidült meg az urnak karja. Azonban szorgalmatosan utánalátott, hogy Erdélyben magának mennél több jóakarót szerezzen.

Voltak is Erdélyben olyanok, a kik ő hozzá izengettek, hogy csak menjen be oda, mindjárt igen sokan melléje fognak állani, és minden dolgaiban kivánt végett fog érni. Maximiliánt is szüntelen ostromlotta, azt igérvén annak, hogyha őt Báthori helyébe vajdaságra segitené, mindazokat teljesitené, valamiket csak a minapi egyezésben Maximilián Szapolyaytól kivánt volna. De a mint mondják, Maximilián azt felelte neki, hogy a keresztyén világ mostani békességét ingyen sem kivánja megzavarni, ugyanis ő jól tudja, hogy Báthori a török udvarral olyan szoros szövetségben van, hogy a nagyur a Báthorin való erőszakot magáénak fogná tartani. Mindazáltal megengedte Maximilián neki, hogy mintegy az ő hire nélkül, Magyarországon szabadakaratu katonákat szedjen maga mellé. Igy lévén a dolog, mulhatlanul szükségesnek tartotta Békesy a török udvart is megkeresni, és ha lehet azt maga részére vonni. Elinditja tehát a már közelebb is irt 1574. eszt. 8. máj. egy pár levéllel Antalfy Imrét Bécsből Konstantinápolyba, mely levelek közől egyiket magához a nagyurhoz, másikat pedig a nagyvezírhez intézte. A császárhoz Szelimhez szóló levelében ilyen érdemeit hánytorgatta Békesy, hogy ő egy ideig a Szelim atyjának, Szulejmán török császárnak udvarában nevekedett,

hogy őt a meghalt Szapolyay János Zsigmond, magához Szelimhez küldötte volt egyszer követségbe, tul a tengeren Eiskizár városába; továbbá hogy ő a Szelim táborában sokszor hűségesen hadakozott Szelim ellenségei ellen. Báthorit pedig azzal vádolta, hogy az őt csak a Szelimhez való hűségéért üldözi, és azért akarná őt elveszteni, hogy gonoszságát Szelimnek be ne mondhassa. Ugyanazonokat emlegette a nagyvezírhez küldött levelében is, azt is hozzájok adván, hogy egyszer hűsége bizonyságául, a nagyvezír hitvesének hat válogatott lovat, egy kocsival s más ajándékokkal akart küldeni, de Báthori őt abban is megakadályoztatta. Azután egy bizonyos emberét inditotta vala a nagyvezírhez ajándékokkal megrakva, de Báthori azt is elfogatta, utjából visszahurczoltatta, kemény kinzások alá szoritotta s ugy vallatta.

Utoljára azt adta Békesy Antalfynak szájába, hogy nyerje ki a török udvartól, hogy neki szabad legyen Erdélybe Báthori kiűzésére menni, s egyszersmind azt is igérje az ő nevében, hogyha ő a vajdaságot elnyerheti, sokkal állhatatosabb lesz a török udvar hűségében mint Báthori, a ki már is német hatalom alá ajánlotta mind magát mind Erdélyt. Igen sokkal több adót is igért Békesy Szelimnek Erdélytől, mint a mennyit Báthori szokott fizetni. Azonban Szelim deczember közepe táján meghal, és annak helyét Amurát foglalja el. Az uj császárnál is igen serényen s okosan vitte Antalfy Békesy dolgát. Egy levelet küldött Antalfy Békesyhez Konstantinápolyból 1575. esztendő elején, a melyben eddig való foglalatosságinak hasznát megirja, mely is abból állott, hogy a nagyvezír Mohammedbeget küldötte Antalfyhoz, azt izenvén neki, hogy a diván megengedi Békesynek, hogy Erdélybe menjen, csakhogy az országnak semmi pusztulást ne okozzon. Továbbá azt is irta, hogy mostanában jött vissza egy csausz Erdélyből, a ki a nagyvezír előtt nem győzött eléggé panaszkodni Báthori fösvénységéről, melyre a nagyvezír azt mondotta, hogy még ő maga semmi hasznot sem húzott mindeddig Báthoritól, ezen az okon Mohammedbeg szakállára s fejére meri fogadni, hogy Békesy Erdélybe bátran mehet, mivel maga a nagyvezír is Báthorinak nem nagy embere. A budai beggel is szokott Békesy levelezni. A többek közt 14. febr. Bécsből ahoz irt levelében, annak irta meg az okát, miért nem mehet ő Konstantinápolyba, a török udvar kivánságára, t. i. azért, mert a római császár udvara nem ugy van alkotva, mint a török császáré. Ugyanis a török udvarnál minden dolog csak egy főtől függ; de Maximilián udvarában sok nagy ember, báró, gróf, herczeg szokott a dologhoz szólani, és ha valamiben mindnyájan meg

nem egyeznek, a dolog abbamarad. Most sem lehet hát gondolni, hogy a Békesy konstantinápolyi útját mindnyájan helybehagynák. Ha pedig azoknak akarata ellen indulna a fényes kapuhoz, ezer feje volna bár, még sem vihetne abból egyet is oda, mivel ő reá most igen sok szem néz s vigyáz, és a török udvarhoz való hajlandóságáért, őt sokan már is töröknek nevezik, s méltónak kiáltják arra, hogy őt elevenen megnyúznák. Mindazáltal ha a fényes kapu az ő vesztét kivánja, és több hasznot remélyl az ő halálából mint életéből, és ha ő sok szolgálatával azt érdemlette, ám hiszen küldjön inkább valakit Bécsbe, a ki őt ott megölje, mert neki mindegy, akár így, akár amúgy haljon meg. Hadd lássa meg a világ, mi módon fizeti meg a fényes kapu az ő sok rendbeli hűséges fáradozását és szolgálatát, melyeket ő a török császár táborában, annak katonái szemök láttára, vitt véghez. Egyébiránt pedig Isten látja, hogy a fényes kapu az ő életének csak esztendő alatt is több hasznát fogja venni, mint a Báthori egész életének s. a. t. Ujra levelet irt Antalfy Békesyhez Konstantinápolyból 23. april, melynek sommáját oda felebb az Antalfy Imre czikkely alatt megláthatni. Elúnván pedig várni Békesy az Antalfy hazaérkezését, Kassára ment, és ott katonák szedéséhez látott. Sok magyar ur s kapitány adta itt ő hozzá magát, a kik a Báthoritól nyerendő prédában részesülni kivántak. Mikor már annyira szaporodott a Békesy serege, hogy azzal magát Báthorival szembe szállható állapotban lenni gondolhatta; junius vége felé Kassáról Szatmár felé Erdélybe indult, de ott a szerencse Báthorinak kedvezett, ki is a szent-páli kastélynál esett utolsó viadalban, Békesyt 9. jul. megverte, s táborát elszélyesztette. A futó seregnek mikor egy része Kolozsvár körül szélyedezne, Kolozsvárból a mesterlegények, inasok s parasztok rajtamentek, de a futókban volt annyi bátorság, hogy azokat igen megviselték, hogy pedig mindnyájokat el nem nyomhatták, az utánok nyomuló győzedelmeseknek köszönhetni. Maga Békesy egynehány magyar s erdélyországi urakkal Bethlen-vára felé szaladt, a holott is csak fél órai nyugvó időt találván, kis fiát Gábort s elvihető kincsét magához vévén, Szatmárra sietett. Ő katonáit s hadnagyait vádolta a szerencsétlenségért, mások pedig, a kik ő mellette elesett rokonaikat siratták, mint ilyen állapotban szokott lenni, őt nyilván álnok hitetőnek, kóborlónak, katonái gyilkosának s. a. t. kiáltozták, melynek hogy valami szomorúbb következése is ne legyen, magát Szatmárról Kassára vonta, de mivel ott sem igen kedves vendég volt, onnan Ungvárra ment, és ott mivel Harinnai házból való első felesége, már a mult esztendőkben meghalt vala, a Sárkándy fa-

miliába házasodott. Talán még Szatmáron kuttogott akkor Békesy, mikor Báthori 8. aug. a kolozsvári diétán többi pártos társaival együtt őt fővételre s minden jószágától való elmaradásra itélte. Az ő sentencziájában a többek közt, nemcsak vádolja azzal Báthori, hanem be is bizonyitja, hogy ő Váradot, Bajont, Sákát, Sarkadot, Kerekit, és az egész Lugos s Karánsebesig nyuló tartományt, ezenkivül négyszázezer forintot, s még azon felül is két annyi adót igért a török udvarnak, mint a mennyit Báthori szokott esztendőnként fizetni, csakhogy az őt tegye vajdává Báthori helyébe, melyből megtetszik, hogy mig az ő vajdaságra törekedő indulatinak háborúja tartott, ő nemcsak Báthori romlására, de a két haza romladozásira is kész lett volna épiteni a maga szerencséjét. Az egész világ kronikájában, talán egyedül a magyar história dicsekedhetik egy Báthorival s Békesyvel, a kik egymásnak oly sok esztendeig oly halálos ellenségei lévén, utoljára még is annyira összebékéltek, hogy egymásnak minden gyanút a magok szivéből kivetni tudó, bizott barátivá lettek. Minekutána Báthori lengyel királylyá lett 1576. eszt., Békesy a boszuállás kivánását, ennek az uj király kegyelmének óhajtásával váltotta fel, melyet hogy annál könnyebben s bizonyosabban megnyerhessen, a király testvérét Báthori Kristófot választotta s kérte ki, annak kimunkálásának eszközéül. A mások meggyőzéséhez szokott Báthori, most magát is meggyőzte, és Békesynek engedelmet adott a Lengyelországba való mehetésre. Örömmel repült Békesy a Báthori lábaihoz, melyekhez borulva azt mondotta, hogy ő semmit inkább nem kiván, mind azt, hogy a kinek győzedelmes hatalmát érzette, ezután ugyanannak szánakozását, kegyelmességét s jóltevőségét tapasztalhassa. Ez időtől fogva, mintegy vetélkedtek ők azon egymással, miképen mutathassák egymáshoz hűségöknek s bizodalmoknak legvilágosabb jeleit. Báthori Békesyt landskróni kapitánynyá tette, ez pedig amazt mind utolsó pihegéseig hűségesen szolgálta. Nevezetesen Poloczkó (Poloczk) vára megvételében igen hasznos eszköz volt, a holottis ő volt a magyar lovasság vezére 1579. eszt., ott szerzett érdemeiért ajándékozta őt meg Báthori lengyel nemességgel. Onnan Báthorival együtt visszajővén, Grodnóban még ugyanazon esztendőben, ugy látszik Szent-András hava elején meghalt, feleségét s két kis fiát Báthorinak és Zamoiszky János lengyel kanczellárnak ajánlván. Vilnához közel egy halomban temettetett el, melyet maga választott vala a maga nyugvó helyének. Irják hogy életében szúros tréfáival szerzett magának legtöbb ellenségét. Azután még két vagy három esztendeig is Landskronban lakott

özvegye, a mikor aztán Vesselényi Ferenczet választotta a maga férjének.

Békesy Gábor. A közelebb irt Gáspárnak testvéröcscse. Ezis igen benvolt Szapolyay János Zsigmondnál. Bátyjával együtt igyekezett Báthori Istvánt az erdélyi vajdaságból kivetni. Azután Báthoritól gráczát nyervén, azzal együtt mindenütt jelenvolt az oroszok ellen viselt hadakozásokban, mint a magyar seregek hadnagya, és mindaddig vitézül forgatta magát, mig aztán Pleskóv (m. k. Pskow) alatt az oroszok homlokba lötték 1581. eszt.

Békesy Lázár. Ez is Gáspár testvéröcscse, kivel együtt szorult volt a fogarasi várba 1573. eszt.

I. Béla. A magyaroknak ötödik királya. Némelyek Vazúl, mások Kopasz László fiának tartják, kik mindketten Mihály fiai, és így Szent Istvánnak vér szerént való atyjafiai voltak. (Lásd Mihály.) Sz. István királyságának utolsóbb esztendeiben, kénytelen volt Béla Lengyelországba venni magát, András és Levente nevü testvéreivel együtt. (Lásd Vazul.) Épen akkor ment a lengyel fejedelem Miczizláv a pomeránok ellen, elment oda vele ez a három magyar herczeg is. A két ellenkező fél abban egyezet meg, hogy csak a két résznek fejedelmei menjenek ki egy szál kardra. De sem Micziszláv, sem annak fiai, nem mertek a bajvivásra kiállani a pommeránnal. Béla tolmács által ajánlotta magát, hogy helyette kiáll a viadalra, melyen Micziszláv két kézzel kapott. Összecsap tehát a két bajnok, Béla csakhamar a földre teríti vivótársát, annak fejét veszi, melyet látván a pomeránok, mind megadják magokat. Micziszláv azzal jutalmazta meg Béla vitézségét, hogy Richesa nevü leányát neki adta feleségül, azonban egész Pomerániát neki ajándékozta. Minekutána Andrást az ö testvérbátyját a magyarok haza hitták s Péter helyébe királynak tették, hazajött Béla is 1048. eszt., és az országnak harmad részét bírta. Csak addig tartott a jó egyetértés a két testvér közt, mig 1058. eszt. András a maga fiát, Salamont megkoronáztatta, mivel Béla tartott volt számot a koronára. Megütközött abban is, hogy akkor Salamonnak azt énekelték, a mivel Izsák áldotta volt meg Jákobot: Légy a te atyádfiainak ura! Nem nyugodott azért, mig mind Andrást, mind Salamont a királyságtól meg nem fosztotta, és magát meg nem koronáztatta 1061. eszt. Nagy okossággal s bölcsességgel folytatta Béla a maga országlását, magát mindenekhez alkalmaztatta, a Salamon pártfogóit nem üldözte, söt a kik féltökben az országból kimentek volt is, visszaédesgette. Az adót kevesitette, az adásvevésben való csalárdságot megzabolázta, mindennek illendö árt

szabott, ezüst pénzt veretett, a melyet akkor tizesnek híttak, mivel tiz német pénzt, vagy mai számlálás szerént két garast ért. A nagyobb helységekben s városokban, minden szombatra hetivásárt állitott, és azt parancsolta, hogy ezután a vasat is szombaton árulják, mert azelőtt vasárnap volt a vas áruló nap, s épen azért nevezték volt azt vas áruló napnak, vagy rövidebben vasárnapnak. A pogányságra hajlandókat megalázta. (Lásd Vata János). 1063. eszt. Demesen valami szerencsétlen esés által magát összetörte, mely miatt még azon esztendőben meghalt, és a szekszárdi klastromban temettetett el, melyet ő épittetett vala. Három fia maradt: Géza, László és Lambert, a két elsőbb idővel király lett; maradt három leánya is, mindnyájan Richesától.

Rex solio lapsus contusis undique membris
Ad Kanisae fati debita solvit aquas.
Per tres regna annos nimium florentia rexit,
Membra hinc Sexardo sepelienda dedit.
Vivus ubi divis sacram constuxerat aedem,
Cui quae sacra, post dedit et Tumulum.

(Leon. Uncius.)

II. vagy Vak Béla. Álmos fia, Ingelburgtól a svéd Ingó nevü királynak leányától, a magyaroknak tizenegyedik királya 1131. esztendőtől fogva. Némelyek ugy tartják, hogy Szakolczán született Nyitra vármegyében. Mikor Kálmán 1113. eszt. az Álmos szemeit kitolatta, ugyanakkor az ártatlan gyenge Béla is megfosztatott szemei világától, sőt azis ki volt adva parancsolatban, hogy őt nemző tehetségétől is megfosszák, de az a kire ez volt bízva, azon emberiségtelenségtől maga is elirtódzott; mindazáltal hogy a parancsolatnak eleget láttasson tenni, egy kölyköt megherélt, és annak két golyóbisát mutatta be, a hova kellett. Ezekután általános feledékenységbe ment vala Béla az egész ország előtt, és azokon kivül, a kik őt a demesi klastromban tartották s nevelték, senki ő róla semmit nem tudott. Második Istvánnak, a ki Kálmán után lett királylyá, semmi gyermeke, legalább tiszta ágyból származott, nem volt, és igy ha Béla nem élt volna, ő benne az Árpád familiájának férfi ágon magva szakadt volna. Azértis mikor megtudta István, hogy a vak Béla nem csak az hogy él, hanem a nemzésre sem tétetett alkalmatlanná, igen megörült, őt Tolnára vitette, ott királyi módon tartatta, és a szerb fejedelem s magyarországi palatinus Uroz János leányát Ilonát, neki feleségül hozatta. István halála után, reámaradván Bélára a király-

ság, eleinte sokat kellett neki vergődni egy Borich vagy Borics nevü orosz herczeggel, a ki Kálmán fiának tartotta magát, mig ezt nagy nehezen lecsepülhette 1133. eszt. (Lásd Borics). Azután csendességben élt Béla, mind haláláig, senkivel nem hadakozott.

Nem Aradra a mint közönségesen tartják, hanem Orodra diétát hirdettetett 1135. esztendőtájban, a hova az ő felesége is elment a maga négy kis gyermekével, és ott a főrendeket arra kérte, hogy álljanak boszút azokon, a kik okai az ő férje vakságának; a minthogy nagy zendülés is lett az ő beszédére a diétán, és ott helyben mindjárt hatvannyolcz főembert felkonczoltak, sokakat tömlöczre hánytak a magyarok, a mint Thúróczi irja. De hihető, hogy nem csak a Béla vakságának okait, hanem a Borics pártfogóit is megöldöklötték itt; mert nem lehet gondolni, hogy mikor Kálmán az Álmos szemeit ki akarta tolatni, először hatvannyolcz, sőt több emberből álló zsinatot tartott volna. Az afféle dolog kevesebb bebillér által szokott végbemenni. Tiz esztendeig tartott uralkodása után 1141. eszt. halt meg, és Orodon temettetett el, melyet ma Glogovácznak hínak. Életben három fia maradt: Géza, László és István, kik mindnyájan királyságot értek; és két leánya: Zsófia és Gertrud, a lengyel fejedelem Micziszláv felesége. Zsófiát a harmadik Konrád császár fia jegyzette vala el, de minekelőtte összekelhettek volna, a vőlegény elhalt, Zsófia pedig Stajerországban az admonti apáczák közt maradt, ámbár második Gejza király a bátyja őt onnan erővel ki akarta hozatni. Ugy tartják hogy Pozson vármegyében Boleráz városát ez a Béla épittette volna, és hogy annak neve a deák Bele Rex névből volna eltekerve.

III. Béla. A második Gejza királynak kisebbik fia, tizenhatodik magyar király, 1173. esztendőtől fogva. Mikor 1162. eszt. Mánuel görög császár Belgrádhoz jött, hogy ha lehet, negyedik Istvánt a magyar királyságba visszategye, de látta hogy abban nem boldogulhat, a magyarokat a többek közt ezen feltétel alatt kinálta békességgel, hogy a harmadik István testvéröcscsét, ezt a Bélát, a ki még akkor csak gyermek volt, adják által neki oly czéllal, hogy ő Bélát Konstantinápolyba viszi, ott felneveli, a maga leányát Máriát neki fogja feleségül adni, és mivel magának férfigyermeke nincsen, maga helyébe görög császárrá tétetni. Ezenkivül azt is kivánta Mánuel, hogy a mely tartományokat Bélának az atyja hagyott vala, t. i a Szerémséget, és talán Bosnyákországot, azokat is Bélával együtt adják által neki. Mindezekre reáállottak ekkor a magyarok, Bélát elbocsátották Konstantinápolyba, a kit ott nagy szeretettel fogadtak; Mánuel neki Elek nevet, és despota, vagy kis király titulust adott, jól

tanittatta, a görög birodalom fejeit összehivatta, és azokat Bélának mint jövendő császárnak hűségére feleskette. Szinte nyolcz esztendeig lakott volt már Béla Konstantinápolyban, mikor Mánuelnek 1170. eszt., minden reménységén kivül, egy férfi gyermeke lett, mely dolog az ő eddig való gondolkodásin nagy változást tett. Ugyanis ezt a maga fiát Eleket, 1172. eszt. császárnak koronáztatta, és eszerént a Bélának tett esküvés alól a főrendeket felszabaditotta, ezenkivül a Béla jegyesét Máriát feleségül másnak adta, és igy Béla mind korona mind feleség nélkül maradt. Mária helyett a maga feleségének egy atyjafiát, Ágnest, vagy a mint a görögök hítták, Annát adta neki feleségül. Harmadik István királynak reménytelen halála történvén, követeket küldöttek a magyarok Béla után, hogy őt a királyságra hozzák haza 1173. eszt. Már akkor utban volt Béla Mánuellel Magyarország felé, és őket a követek Zsófia, vagy a mint akkor hítták Sardika városában találták. Ott Mánuel először megeskette Bélát, hogy a görög udvar hasznát mindenkor szeme előtt fogja tartani, azután feleségestől útnak bocsátotta. Kétség kivül ez az esküvés volt az oka, hogy eleinte sok magyar idegenkedett Bélától, s nevezetesen Bánffy Lukács az esztergomi érsek nem akarta őt megkoronázni, mert attól féltek, hogy Béla ugy fogja járni, a mint Mánuel fújja, és ezen az okon kellett az ő koronázásának másik esztendőre haladni. Csakhamar megmutatta Béla, hogy ő méltó volt a koronára. A tolvajokat az országból kiirtotta, a kik itt igen nagyon elszaporodtak vala, harmadik Istvánnak nyughatatlan uralkodása alatt. A görög udvarból azt a jó szokást behozta, hogy a kinek a királylyal dolga van, panaszát vagy kivánságát tegye, vagy tétesse irásba, és ugy adja be, maga is pedig a választ vagy végzést leiratta, hogy valami csalárdság annak végrehajtásában ne történhessék. Az igazságot mindennek kiszolgáltatta. Mihelyt Mánuel meghalt 1180. eszt, Dalmácziát mindjárt visszaragasztotta a magyar koronához. Nemcsak Jadra vagy magyarul Zádor városát vette vissza a velenczésektől, hanem Gácsországot is elfoglalta vala, és azt András fia igazgatására bízta, de ezt nem sokára ismét elvesztette. Veres szakállu Fridrik császárt a keresztes hadakkal együtt, nagy szivességgel fogadta, és egész taborát egy hónapig tartotta 1189. eszt. Huszonhárom esztendeig tartott dicséretes uralkodása után meghalt 1196. eszt. — Imre és András fiai maradtak, kik ő helyébe egymásután királyok lettek; és két leánya: Margitot Isacus Angelus görög császár vette el 1186. eszt., Constancziát pedig Ottokár Primiszláv cseh herczeg. A második feleségétől Margittól semmi gyermeke nem maradt.

IV. Béla. Huszadik magyar király, második András királynak, Gertrudtól való első fia, 1206. eszt. született. Dalmát és Horvátországi királylyá tette őt az atyja 1224. eszt. Azután azokat a tartományokat adta neki, melyek a Tiszától fogva Moldvaországig vagynak; sőt Moldvának is nagy részét. Atyjának halála történvén 1235. eszt., Béla mindjárt kezéhez vette az ország kormányát. Már ugyan valami esztendős kisded korában meg volt egyszer koronázva; mindazáltal azt a pompát másodszor is megadatta magának. András az ő atyja, alább szokott volt az emberekhez bocsátkozni, mint azt az ő méltósága hozta volna magával, melylyel az urakat ugy elkapatta, hogy azok lábaslag szoktak volt a királylyal ülni. Béla, uralkodásának mindjárt elején, azt állitotta fel, hogy ő előtte senki le ne üljön, a ki pedig leült, annak székét megégettette. Az aprólékos dolgokat, a kanczellárokra bizta, hogy igazitsák, a nagyobbakat pedig magának kellett, de irásban bejelenteni. A kik ő közte és atyja között háboruságot csináltak vala, azokat érdemökhöz képest megbüntette, az eddig hamisan elfoglalt jószágokat, igaz uroknak visszaadatta. Sokaknak nem tetszettek az ő ujitásai, a kik fel is tették magokban, hogy őt a királyi székből kitaszitják, és helyébe Fridrik ausztriai herczeget teszik. El is jött volt Fridrik azoknak hivásokra az ország szélére; de minthogy, a mint reményli vala, senki a pártosok közől feléje sem ment, egy darab helyet felprédált, azzal haza indult. Utánament Béla Kálmán nevü öcscsével Fridriknek, a kölcsönt annak sokszorosan visszaadta, és rajta sok pénzt csikart. Letorkolta ugyan Béla a maga irigyeit ekkor, de ismét megnyilt azoknak szájok, mikor ő 1239. eszt. a kunokat az országba befogadta, és mindenfelé azt rebesgették, hogy a király már a maga nemzetét megutálta, és csak a kunokat emeli. Azalatt mig az efféle szószátyárságokat üzik a magyarok, hire futamodik 1240. eszt. karácsontájban, hogy Oroszország felől jönek a tatárok, és már az ország szélén pusztitanak. Béla mindjárt kihirdetteti az egész országban, hogy a nemesek üljenek fel, de az országnak nagyobb része azt a hirt csak pletykaságnak tartotta. A kik pedig hitték, de azonban a kunokra haragudtak, már ha szinte az ellenség a holdból szállott volna is le, azt mondották volna, hogy azt a kunok rángatták onnan le. Ekkoris tehát az ilyenek azt állitották, hogy az ellenséget a kunok hiják be, és magok csak kémeknek jöttek be előre az országba. De az ilyen elébb-odább való haszontalan fecsegéssel és szóhajtással, sem a tatárok jövetele hirének hangját nem lehetett megsiketiteni és elnyomni, sem annyival inkább azáltal ő elejökbe megmászhatatlan sáncz nem

hányódott. Érettebb észszel gondolkodott Béla, a ki Budára ment, és odahitta magához az érsekeket, püspököket, és az országnak egyéb főrendeit, és azoknak parancsolta, hogy minél hamarabb katonákat szedjenek, és azokkal Pestre gyűljenek. Minthogy pedig a kunokat, és azoknak királyát Kuthent, vádolták sokan azzal, hogy a tatárokat ők hitták be, Kuthent is Budára idézték a magyarok, és ott egész háza népével együtt arestálták. Ezelőtt kevéssel, elküldötte vala Béla a palatinust egy jó csoport katonasággal, hogy az ország szélén, a mennyire lehet, tartóztassa a tatárokat, mig ő itthon elkészülhet, és nagyobb erővel utánamehet; de mig Budán tanácskozott a király, maga a palatinus vitte meg neki oda a hirt, hogy már őt a tatárok megverték márczius elején 1241. eszt., és csak egynehányad magával szaladhatott el. Ezt hallván Béla, a főrendeket elküldi, hogy a parancsolt katonákkal Pestre visszasiessenek. Megkereste az ausztriai herczeget Fridriket is levelével, hogy neki segitségére jöjjön, a kunoknak is parancsolt, hogy készüljenek; maga a mi katonákat összeszedhetett, azokkal Budáról Pestre általjött, és ott várta az ország nagyjait. A tatárok legfőbb vezérének neve Batu volt, a ki más nyolcz vezérnek parancsolt, kiknek neveik: Docsétor, Kadán vagy Kajdán, Koakton, Fejkán, Peta, Herme, Csáb, Okadár. Ötszázezerből álló nép volt alattok. Batu maga ütközött vala meg a palatinussal, a kit minekutána márczius tizenkettedik napján megszalasztott volna, azt mindenütt nyomba követte, úgy hogy negyed napra azután Batu már Pest körül dúlt és égetett, onnan Váczra küldött egy sereg tatárt, a mely azt megvette, felégette, lakosait levagdalta. Pesten volt ugyan Béla, de nem mert kimenni, hogy a tatárokkal megütközzék; jól látván a maga seregének, a tatárokhoz képest maroknyi voltát. Azalatt eljött az ő segitségére Fridrik, az ausztriai herczeg; de csak kevesed magával, egyszer megis ütközött valami kevés tatársággal, és a közől maga kezével vagy kettőt leölt; mely vitézi bátorságát Fridriknek a magyarok látván, Bélát ócsárolták, és félénkséggel vádoltak; és igy Bélának még kárára jött Fridrik, annyival inkább, hogy nem sokára visszament. A kalocsai érseknek s másoknak sok untatásira, kijött egyszer Pestről Béla, az egész vele lévő sereggel együtt, hogy a tatárok ellen szerencsét próbáljon. Elővették a tatárok szokott mesterségöket, és ő előtte mindaddig hátráltak, mig őt a Sajó vize mellé egy Mohi nevü helyre csalogathatták. Ez a Mohi térség Borsod vármegyében, Onod, Keresztur, Baba és Papi helységek, és a Sajó vize közt fekszik. Annyira tettették a tatárok félénkségöket, hogy még a Sajó vizén is általköltöztek. A magyarok annak innenső part-

ján táboroztak. Egy éjjel visszaszöknek a tatárok a Sajó vizén, reggelre kelve megtámadják a magyarokat, és közöttök szörnyü véronatást tesznek. Szaladt ki merre tudott, szaladt Béla is, először Lengyelország felé, azután Ausztria felé fordult, hogy ott feleségét s gyermekeit felkeresse. A Duna partján maga eleibe ment neki Fridrik az ausztriai herczeg, és kérte hogy a Dunán menjen által, hogy a tatároktól mentebb lehessen.

Általment Béla, de igen drágás vendégfogadósra talált, mert Fridrik őt minden pénzétől s drágaságaitól megfosztotta, és arrais kényszeritette, hogy Ausztriával határos három vármegyét neki igérjen által Magyarországból. Ezzel meg nem elégedett, hanem az országba ő is beütött, és a tatárok elől futó magyarokat ölte, fosztogatta, a falukat városokat égettette. Jól megmellesztve, kiszabadulván Béla a Fridrik körmei közől, Dalmáczia felé tartott, és Zágrábból Spalatróba verekedett; onnan háza népével együtt Fragúr városába költözött. De ott sem volt Béla bátorságban a tatároktól; mert azoknak egyik vezére Kajdán, ott is hajhászta őt Spalatróban, Klissában, és egyébütt; ugyhogy Bélának a tengeri szigetekre kellett kiszorulni, és ott maradhatott meg életben, a Frangepánok hűsége által. Mig Béla igy bujdoklott Dalmácziában, addig itthon képzelhetetlen rablást, pusztitást, gyujtogatást vittek véghez a tatárok. Annyival nagyobb volt pedig a veszedelem; mert mikor még Béla Pesten mulatott vala, némely agyafurt magyarok, a fogságra vetett Kuthent, a kunok királyát, megölték, melyet megtudván a kunok, a kik a Béla és az ország védelmére készültek vala, fegyveröket s dühösségöket a magyarok ellen forditották, és a tatárokkal együtt kegyetlenkedtek rajtok. Minekutána már semmi prédálni s pusztitani valót nem kaptak a tatárok az országban, innen kimentek 1242. eszt., de itt hagyták magok után a nagy inséget és szükséget. Tizenöt nap is eljárhatott valaki, keresztül-kasúl az országban, hogy még embert sem talált. Minthogy szántás-vetés nem volt, a kik a tatároktól megmenekedhettek, azokis éhenhalással küszködtek. A kutyákat, macskákat örömest ették, ha kaphatták, a farkasok annyira elszaporodtak és elorczátlanodtak, hogy nemcsak a gyermekeket, hanem a fegyveres embereket is megtámadták és megették. Ilyen szomoru ábrázatban találta Béla az országot, mikor meghallván a tatárok elmenetelét, Dalmácziából haza jött 1242. eszt. Haza érkezvén, minden eszét s erejét arra forditotta, hogy a mennyire lehet, az országot régi virágjára hozza. — Érsekeket, püspököket tett, külső országokról lakosokat hivott, az elveszett nemes levelek és diplomák

helyett ujakat adott. Nem egyszer hallatszott ugyan azutánis, hogy a tatárok be akarnak ismét jőni az országba, sőt az ő királyok kétszer is kényszeritette Bélát, hogy gyermekeiket házasitsák össze; de sem a házasságból, sem a beütésből semmit nem lett. Minekutána magát egy kevéssé kipihente Béla, legelső gondja az volt, hogy Fridrik ausztriai herczegnek, valamimódon adós ne maradjon minapi gazdálkodásáért. Összeszedvén tehát maradék erejét, ő ellene a Lajta vizéhez száll, de Fridrik tőle meg nem ijedt, sőt oly mérgesen csapott táborára, hogy annak megkellett az előtt szaladni. Mindazáltal elérte Béla a maga czélját; mert egy kun katona ugy talált a futásban hátra lőni nyillal, hogy azzal Fridrik lovát elejtette, a mikor hirtelen ott nyomván Fridriket a magyarok, őt megölték, a kiben akkor a babenbergi ház egészen kifogyott 1246. eszt. Eszerént özvegyen maradván Ausztria, sok kérőre talált. Megjelent a többi kérők közt Béla is, azon a fundamentumon, hogy az elesett Fridrik, a második Gejza magyar király leányának, Ilonának unokája volt. Más oldalról a cseh király Ottokár kerülgette Ausztriát. Stajerországot elfoglalta volt ugyan Béla, de kevés esztendők mulva, őt onnan Ottokár kiszoritotta, és az egész Ausztriát elfoglalta. Hadakozott ugyan Béla Ottokárral Ausztria felett; de csakugyan neki kellett először kezét a kard markolatáról levenni, és azt szájára tenni, sőt az unokáját Kunegundát is kénytelen volt Ottokárnak feleségül adni, mert a Lengyelországban pusztitó tatárok már Magyarországot fenyegették 1260. eszt. Jól járt az ország ezzel a békességgel; mert a tatárok azt meghallván, beütni nem merészeltek. Ezekután belsö ellenséggel, még pedig tulajdon fiával, ötödik Istvánnal volt Bélának sok nyügösködése, melyekben a pápa maga közbe való vetésének sok hasznát vette. Külső ellenséggel kevesebb baja volt. Harminczöt esztendeig tartott uralkodása után 1270. eszt. május 3 napján, a Nyulak szigetében halt meg, életének 64. eszt. Helyébe a fia ötödik István lett király. Felesége Mária volt, a görög császár leánya. Lásd Mária. Untz Lénárt igy irt a Béla emlékezetére:

Qui septem cum lustra prius regnasset, et annum
Rex Bela, humanis, migrat ad astra, malis.
Post varios hujus vitae rerumque labores;
Strigonium clausum marmore corpus habet.
Rebus in adversis homo per sua fata probatur,
Quem tandem Divûm gaudia sola manent.

Béla. Negyedik Béla királynak második fia. Egynehány esztendeig egész Tótországnak herczege volt. Feleségül Kunegundát jegyzette el Pozsonban, a brandenburgi marchionak, Ottónak leányát 1261. eszt., kivel azután negyedik esztendőben kelt össze. Tótországon kivül, Pozsont és Nyitrát is általadta neki az atyja 1264. eszt., melyben a feleségét haza vitte. Jámbor és csendes természetü herczegnek kellett neki lenni, a ki édes atyját annyi boszúsággal nem illette, mint a bátyja István. Még szülői előtt meghalt 1269. eszt.; de azokis egy két esztendő alatt, mindketten utána költöztek. Mind a hárman Esztergomban a B. Szűz Mária templomában temettettek el, a cseri barátoknál, a hol ezen verseket irták emlékezetökre, melyeket Thuróczi szépeknek tartott:

Aspice rem charam, tres cingunt virginis aram,
Rex, Dux, Regina, quibus assint gaudia trina.
Dum licuit, tua dum viguit Rex Bela potestas:
Fraus latuit, pax firma fuit, regnavit honestas.

Bélay. Negyedik Béla király leányának Annának, és a gácsországi s makóviai herczeg Radiszlávnak fia. Egy Henrik nevü főember, talán az, a ki negyedik Béla idejében palatinus volt, ezzel a Bélával a Nyulak szigetében összeakasztott, és mindaddig ment elébb-elébb köztök a szóbeli koczódás, hogy egyszer a dolog kardra kelt, és Henrik Bélát diribről-darabra vagdalta 1272. eszt. Testének darabjait a testvére Margit és a negyedik István leánya Erzsébet szedték össze és temették el, a kik akkor abban a szigetben lévő klastromban, mindketten apáczák voltak. Minthogy ennek a Bélának másik testvére Kunegunda, Ottokár cseh király felesége volt, Ottokár az ő halálát meg akarván boszulni, negyedik László magyar király ellen hadat inditott, és az országban sok kárt tett.

Bélay Barnabás. Macsói, belgrádi és szörényi bán, második Ulászló idejében. Ő kötött a török császárral 1503. eszt. hét esztendeig tartandó fegyvernyugvást. A lengyel királyhoz is járt követségbe. Lásd Korláthkeőy Osvald. Jelenvolt a rákos-mezei hires országgyülésen 1505. eszt. A szörényi bánságot együtt viselte Szapolyay Jánossal 1514. eszt., a mint az akkoriban kelt törvények berekesztése bizonyitja.

Béldy Miklós. Nagy pártfogója volt első Ferdinánd királynak Erdélyben, Majláth István kapitány társával, Szapolyay János ellen.

Bélus vagy **Béla.** A szerb fejedelem Uroz fia, második Béla király feleségének testvére, magyarországi palatinus és a hazának sok hasznos szolgálatot tett ember, második Gejza és harmadik

István királyok idejében. Mikor az ő bátyját Primiszlávot, Mánuel görög császár a szerb herczegségből kitette, ezt a Bélust állította helyébe, de ő azt a méltóságot nem sokára önkényt letette, és Magyarországra jött lakni. Az ő vigyázó okosságának és próbált vitézségének lehet tulajdonitani azt a győzelmet, melyet 1146. eszt. második Gejza Ausztriában nyert Henrik ausztriai herczegen. Ezen hadban igen megtolták ugyan először a németek a magyarokat, ugy hogy már sokan futásnak is eredtek; de Bélus oly hathatós bátorsággal és erővel ütött rajtok, hogy a szerencse mindjárt megváltozott, és a magyarok részére hajlott. Még ekkor Bélus ugy látszik dalmácziai bán volt. Mindezen vitéz cselekedetével, mind a görögök ellen való jeles tetteivel, azt érdemlette, hogy 1156. esztendő tájban, palatinusnak választatott; ugy látszik mindazáltal, hogy egyszersmind a bánságot is viselte. Második Gejzának és az ő két testvérének, Lászlónak és Istvánnak gyermekkorokban tanitójok és nevelőjök volt.

Bendeguz vagy más névvel **Mundzuk.** Uldin után lett a húnok királya 411. eszt. Ennek udvarában lakott egynehány esztendeig, ifjukorában, a romaiaknak ama hires hadvezére Aëtius, ott tanulta a hadakozás mesterségét, és azért tudott idővel oly vitézül Attilával a katalauni mezőn megütközni, mert már előre tudta a húnoknak szokott hadi fortélyait. Bendeguz halálához közelitvén, látta hogy az ő fia Attila még gyenge volna az ország kormányára, azért a maga két testvérét, Oktárt és Rofot rendelte az országnak s Attilának gondviselőivé. De ezekis idővel elhaltak, és az ország magára Attilára maradt 428. esztendőtáján.

Sz. Benedek. Sz. Zoërárdnak kedves tanitványa s a szentségben buzgó követője, Sz. István király idejében. Először a zobori klastromban lakott, azután három esztendeig a szkalkai pusztában egy barlangban remetéskedett, a hol egynehány tolvaj, sok pénzt remélvén nála, reárontott, őt megölték 1012. eszt., s holttestét a Vág vizébe vetették, melyet abban esztendő mulva megtalálták, és Nyitrán a Szent Emerám templomában, Szent Zoërárd mellé temették.

Benedek. Váradi püspök volt második András és negyedik Béla királyok idejében. A pápa előtt azzal vádolták be őt, hogy ámbár ő olyan személy, a ki az ekklézsiából ki van átkozva, és a püspökség terheinek viselésére épen alkalmatlan, mindazáltal a püspökségbe magát 1230. eszt. erőszakkal befúrta, és abban magát álnoksága által a kalocsai érsekkel megerősittette. Vádolói két váradi kanonokok voltak, Sándor és János, a kiket ő azzal büntetett meg, hogy azokat minden

jövedelmöktől megfosztotta. Sok esztendeig folyt a per, de Benedek a maga helyén csakugyan megállott. Mikor 1241. eszt. a tatárok az országot mindenfelé pusztitanák, Béla király parancsolatára, Benedek püspök is jó csoport katonasággal sietett Pest felé a királyhoz segitségre, de utjában meghallotta, hogy a tatárok épen akkortájban pusztitották el Eger városát, ott sok embert megöltek, a püspöknek minden kincsét, és egyéb sok zsákmányt vittek el magokkal, azértis mindjárt arra határozta magát, hogy azon tatárokat üzőbe veszi, ha valamit visszavehetne tőlök; annyival inkább, mivel már azelőtt egynehány nappal, némely tatárok ellen szerencsésen csatázott vala. Észrevették az Egret elpusztitott tatárok a Benedek szándékát, és ő előtte egy kevessé hátráltak. Azonban azt a hadi ravaszságot találták ki, hogy mivel sokkal több lovaik voltak, mint magok, tehát az üres lovaknak hátára vázakat csináltak, melyek messziről ugy látszottak, mintha élő emberek lettek volna. Az ilyen vázakkal megrakott lovakat, egy hegy alatt hagyták némely szolgákkal, és a szolgáknak azt parancsolták, hogy majd mikor ők Benedekkel a sikon megütköznek, ezeket a vázas lovakat hozzák ki a szolgák a hegy mellől, és azokkal a csata piacz felé csak lassan ballagjanak. Minden aszerént lett, amint azt a tatárok előre elgondolták és elintézték. Összecsapnak Benedekkel, vele egy ideig igen hevesen csatáznak, azután mintha megijedtek volna, a hegy felé visszavonják magokat, azonban a hegynek tulsó oldalától, hozzák a szolgák, a rendelés szerént, a sok vázas lovat, melyeket Benedek és a többi magyarok meglátván, megrettennek, szaladásra veszik a dolgot, a tatárok utánok erednek, és közőlök sokakat levagdalnak. A kik megmaradtak, azokkal visszatért Benedek Váradra, és uj erőt szedvén, ismét a király segitségére sietett.

Benedek. Fehérvári prépost, negyedik Béla királynak kanczellárja, 1242. esztendőtől fogva kalocsai érsek, azután pedig esztergomi 1254. eszt. Igen nagy kedvességben volt a királynál, ugy hogy mikor őt Vancsay István helyébe esztergomi érseknek választották, de bizonyos okon a pápa az ő megerősitését halasztotta, kész volt Béla ő mellette a pápával szembeszökni. (Lásd Vancsay). Szerémi főispánságot is viselt 1253. eszt., a mikor egy Lőrincz nevü és más besenyei lakosok, ál és hamis pénz csináláson érettek. Ezeknek ügye, minthogy Benedek előtt folyt, azok minden jószágának nagy része Benedeké lett, a szokás szerént, de ő azt mind másoknak ajándékozta. Vadkert városát neki ajándékozta Béla 1255. eszt., melyet máig is birnak az esztergomi érsekek.

Benetha vagy talán Benedek. Talán veszprémi püspök. Ennek

jövendölte volt meg Sz. Gellért, mikor Pestre az első András király üdvözlésére mentek együtt 1046. eszt., hogy ámbár ő és a többi uti társai erőszakos halállal halnak meg abban az utban, de Benetha életben fog maradni, (lásd Sz. Gellért), amint be is teljesedett, mert mikor általment a Dunán Pestre, Beztrit püspököt, az ő társát, a pogány magyarok megsebesitették, a ki azon seb miatt harmad napra meg is halt; de a veszedelmet első András megtudván, ezt a Benethát az ő kezeik közől kivette. Talán ez a Benetha volt az a Benedek, a ki aztán esztergomi érsekké lett, és annak a diplomának, melyet első András 1055. eszt. a tihanyi apáturságnak adott, nevét aláirta.

Beniczky Márton. János fia, Zsigmond király alatt élt, a ki őt a forójuliói táborban 1413. eszt. kelt levele által erősitette meg Benicz nevü falunak birásában. A Beniczky familia eleiről, lásd Thuróczi Tamás.

Beniczky Miklós. (Beniczei). Első Ferdinánd király, a Beniczky familiának nemesi czimerét, ennek a Miklósnak Belgrádnál s Temesvárnál szerzett vitézi érdemeiért ujitotta meg 1562. eszt.

Benkovich Gergely. Zágrábi kapitány volt Orosz Mihálylyal 1491. eszt. Zágrábot akkor az ifju Hunyadi János birta.

Beöthy László. Bihar vármegyei ablegátus volt a budai diétára, mikor ott a rendek általadták Hunyadi János gubernator gondviselése alá Buda várát 1447. eszt. Társa Isaka Miklós volt.

Bereghy Zsigmond. Második Lajos király udvarában lakott. Őt küldötte Lajos 1526. eszt., kevés hetekkel a mohácsi veszedelem előtt, Pozson, Moson és Sopron vármegyékhez, azzal a parancsolattal, hogy a véres kardot városonként, falunként és utczánként, a szokás szerént hordoztassák meg, mindeneket a fegyverfogásra kényszeritsenek, és minélelőbb küldjék Tolnára a törökök ellen. Ezen utjára tizenhat forintot adtak neki költségül a királyi kasszából.

Berendy Márton. Ezt nevezi ki különösen Thuróczi azon vitéz magyarok közől, a kik első Károlyt az oláhországi veszedelemben derekasan védelmezték, és az oláhok nyilaitól magok testével fedezték 1330. eszt.

Berényi Mihály. (Karancs-Berényi). Második András király alatt virágzott, a mikor a dominikánusok számára Pesten templomot s klastromot épittetett 1231. eszt. Ez a gróf Berényi familiának első tudható törzsöke.

Berényi Ders vagy **Dezső.** (Karancs-Berényi). Ötödik István király alatt vitézkedett Jób és Kunched nevü testvéreivel. Abban az 1260. eszt. kelt levélben, melynélfogva Nógrád vármegyében egy

Szent-Erzsébet nevű falut adott István király a Berényi familiának, Kunchednek, kivált Isaszegnél mutatott vitézségét magasztalja, ahol, amint a királyi levél szól, mint az éhes oroszlán, ugy rontott be Kunched a sűrű ellenség köze, és azt helyéből kimozditotta. Ders a görög császár Paleolog ellen való hadban esett el.

Berényi András. A közelebb emlitett Dersnek fia. A mely 1274. eszt. kelt levél által, negyedik vagy Kun László király, ennek az Andrásnak Valkó vármegyében egy várat ajándékozott, abban arról dicséri őt, hogy ő másutt is ugyan sok helyen, de kivált mikor Győrt a németektől visszavették, magát ott különös vitézséggel forgatta, és noha a király láttára sok sebet kapott, mindazáltal a vár falára való felhágásban, egy volt az elsők közől.

Berényi László. (Karancs-Berényi). Atyját is Lászlónak hitták, a ki Balázs nevű testvérével, Zsigmond királynak fővadász-mestere volt, másik testvére János budai kanonok volt.

Berényi Ferencz. (Karancs-Berényi). Ez ragasztotta Nyitra vármegyében Bodok nevű falut a familiának többi birtokihoz, melyet valamint a már emlitett Szent-Erzsébetet, ma is bir egyéb jószágai közt a familia. Köbölkuthi Erzsébettől két fia maradt, ugymint András és Boldizsár. Leánya Justina, Révay Györgyhöz ment férjhez.

Beriszló Bertalan. (Graboriai). Auranai perjel volt Mátyás és Ulászló királyok idejében. Mátyás király halála után, Ujlaky Lőrinczczel s másokkal együtt ment a pesti diétára, és ott a Mátyás fiát, az ifju Hunyadi Jánost igyekezte királylyá tenni. A csonthegynél történt szerencsétlen csata után, ezt a Bertalant Budára hozta fogva Báthori István, és ott őt Beatrixnek bemutatta, minekutána pedig megigérte, hogy ő is Ulászlóhoz áll, szabadon bocsáttatott. Meg is jelent ő a koronázáson, és ott ő vitte a keresztet Ulászló ellőtt, mikor őt a b. szűz templomába kisérték 1490. eszt. Azután való esztendőben, ötszáz katonát küldött Ulászlónak segitségül, Albert ellen, Kassa alá. Az ifju Hunyadit is hathatósan és személyesen segitette 1494. eszt., mikor az a zágrábi püspöktől némely jószágait visszafoglalta. Lásd Hunyadi János. Ő ingerlette s lovalta kiváltképen Ujlaky Lőrinczet Ulászló ellen, az volt az oka, hogy mikor aztán Lőrincz Pestre önkényt elment Ulászlóhoz gráczziát kérni, és egy magános beszélgetésben megvallotta Ulászlónak, hogy őt Bertalan sarkalta minden nyughatatlankodásra, Ulászló Bertalant Somy Józsával mindjárt megfogatta, szekereit, lovait, ezüst s egyéb butorait prédára bocsátotta. Féltében arra kérte Bertalan a királyt, hogy szabad legyen neki a világiaktól bucsut venni és örökre valamely klastromba menni,

de a király őt arra méltatlannak mondotta, hogy áhitatos emberek közé menjen, hanem őt még keményebben megkötöztette, hogy magát meg ne ölhesse. Nehezen tűrte a köznép ezt az ő vele való bánásmódját, hogy tehát annak zugását a király lecsendesithesse, Bakacs Tamás püspök által kihirdettette, hogy Bertalan oly hallatlan bűnökben léledzett, a melyeket már tovább nézni lehetetlen volt. Ugyanis nemcsak pártütéssel, hanem ragadozással, ál és hamis pénzveréssel, szüzeknek megfertőztetésével s más egyéb gonoszságokkal is vádoltatott. Bonfin ugyanazt irja, hogy őt azután kevéssel vagy Budára hozták, és ott a Dunába vetették, vagy pedig Temesvárra örökös fogságra küldötték. De ez egyik sem igaz, mert őt idővel Ulászló kegyelmébe vette, és már 1499. eszt. perjel fővel irta alá nevét a lengyel szövetségnek, minekutána ügye a pápa előtt is megfordult volna. Jelenvolt 1505. eszt. a rákos-mezei diétán is.

Beriszló János. Ráczországi despota volt 1505. eszt., mikor ő is megjelent a rákosmezei diétán.

Beriszló István. Ezis ráczországi despota volt 1526. eszt. Lásd Andorko Ferencz.

Beriszló Péter. Fehérvári prépost, királyi kincstartó, veszprémi püspök, dalmát-, horvát- és tótországi bán és auranai perjel, második Ulászló és Lajos királyok idejében. Prépost volt még 1508. eszt., mikor őt a király Bécsbe Maximilián császárhoz küldötte Sárkány Ambrussal, hogy azzal a velenczések ellen szövetkezzék össze. Végre is hajtatott a szövetség oly feltétel alatt, hogy Ulászlót a pápa, a császár és a francia király, pénzzel, eleséggel, hajós sereggel segitsék azok ellen, de ebből a hadból semmi sem lett, talán a törökök rezgelődései miatt. Azután két esztendővel, a pápa arra kérte Ulászlót, hogy a lengyelekkel együtt támadja meg a törököket. Ulászló ezt a Pétert küldötte a lengyelekhez a petrikóvi gyülésre, hogy azt a hadat mellőztesse el, melyre a lengyelek is reáállottak, annyivalinkább, mivel még nem tölt vala el a békesség ideje. Ugy látszik 1512. eszt. nyerte el a püspökséget és bánságot. Mindjárt bánsága elején jó módja és alkalmatossága volt vitézsége megmutatására. Ugyanis a törökök a Száva és Unna vize közit prédálták. Ezeket Péter Dubicza várához közel támadta meg, két ezeret levágott, sokakat elfogott, többeket a Száva vizébe fulasztott, ugy hogy csak kevesen uszhattak azon életben által közülök. Azután való esztendőben is, mindig résen állottak az ő fülei a törököknek minden motszanásira, és hogy azoknak annálinkább ellenállhasson, a pápát is megkereste segitség iránt. Küldött is neki a pápa 1515. eszt. sok búzát, árpát, ezer font kész pus-

kaport, tizezer font büdöskövet, ötezer font salétromot, hogy abból, a mikor kell, port készittethessen, ezenkivül kétezer aranyat sat. Az ő készületeit látván a törökök, annyira megszelidültek, hogy az esztendő vége felé magok küldöttek a királyhoz követeket a békességért. A főrendek közől némelyek a békességet, mások pedig a hadat sürgették. A király a pápára bizta a dolog eligazitását. A pápa, mind a franczia király, mind más fejedelmek, mind pedig maga segitségét igérte, csakhogy a törököknek békét ne hagyjanak, s különösen irt Péternek is 1515. eszt. elején, hogy a mely élelemre valót az ő követe Szibenik városában hagyott, ahoz bátran nyuljon hozzá, addigis mig több segedelem érkeznék hozzá. Azonban mig ezek igy folytak, a király kevés napok alatt meghalt, és a had abbamaradt, melyen a törökök neki bátorodván, Jajczát, Tinint, Klissát, Skárdonát ostrom alá fogták. Mindjárt küldött Péter a pápához követeket segitségért, de az semmi hathatós vigasztalást neki nem nyujthatott, noha őt eddig való hűségeért s vitézségeért dicsérte, és a franczia s lengyel királyokat az ő segitségére buzditotta. Egy igen érzékeny s nyájas kifejezésekkel teljes, azonban igen fontos levelet irt ő hozzá a pápa 1517. eszt. 7. jul., melyben abból menti magát előtte, hogy az ő kardinállá való tételét, a mostani uj kardinálok tétele alkalmatosságával akaratja ellen is kénytelen volt elhalasztani, noha az ő arra méltó voltát érzette és szivén hordozta. Azonban pápai szavára fogadta, hogy egy fényesebb alkalmatosság vár reá, hogy ezzel a méltósággal felékesithesse őt. A levelet a hires Sadolét Jakab irta meg. Rómából pedig Fekete Tamás, a Beriszló vikáriusa hozta haza. Maga ötödik Károly császár is közbevetette magát ő mellette a pápánál a veres süvegért. De irt Károly császár magához Beriszlóhoz is egy levelet 1520. eszt. 23. jun. Brüsszelből, melyben az ő keresztyén világ ótalmazásában, mindeddig mutatott hűségét s vitézségét magasztalja, és további állhatatosságra serkenti, s tőle kikéri, hogy dolgairól sokszor tudósitsa. Ezen két rendbeli levélre czélozott Werner György mikor ezt irta:

Quod divus Caesar, quod summus in urbe Sacerdos,
Judicium de te Petre Berisle facit:
Si quis forte putat precibus pretioque redemptum,
Invidus, aut meriti est nescius ille tui.

Mindaddig küszködött ő a törökökkel, mig azok neki és az ő seregének a Korenicza vizénél lest vetettek, és őt ott megölték 1521. eszt. Lang János igy irt az ő emlékezetére:

Pontificis munus Beriszló Petrus obibat,
Quum sacra Vesprimii res peragenda foret,
In saevos idem pugnabat naviter hostes,
Essent si forti bella gerenda manu.
Scilicet Illyricum tanto praetore vigebat
Cogebatque feros vertere terga Getas.
At simul occubuit toties quem vicerat hosti
Gens dedit horrendo Martia victa manus.
Macte piis sacris, et saevo Petre duello
Hac, illa Turcis noxie parte feris.

Bernárd. Lásd Bernát.

Bernát. Olaszországból Perugiából származott Magyarországra, harmadik Béla király idejében, a kinek oly kedvébe esett, különben is szép elme s testbeli ajándékokkal birván, hogy az őt a maga fiának Imrének tanitójává és nevelőjévé tette. Nagy kedvességben volt Imre előtt is király korában, kinek eszközlése által választatott Bernát spalatrói érsekké 1199. eszt. tájban. Mikor Spalatróba érkezett, ott talált Máté és Aristód nevü eretnekség terjesztőket 1200. eszt., a kik már akkor sokakat magok részére hóditottak vala. Ezeket először szép szóval kivánta megtériteni, de mivel arra nem hajtottak, minden jószágokat elvétette, magokat átok alá rekesztette, és a városból kiüzette. Ezen hathatósabb intésre eszökre jöttek nagyrészt az eretnekek, és visszamenvén Bernáthoz, kezeiket az evangéliomra tévén, régi eretnekségekről esküvéssel lemondottak, mely után mind az ekklézsia kebelét mind jószágaikat visszanyerték. Miből állott azoknak eretneksége? nem bizonyos. Némelyek ugy tartják, hogy Vald Péter és az albigiak tudományát hitték volna, mások ellenben ugy vélekednek, hogy talán a régi manicheusok követői lettek volna, a kik azt hitték, hogy két főválóság vagyon, az egyik jó, a másik rosz, és ez azt teremtette a mi rosz van e világban; innen aztán ugy gondolkodnak, hogy mivel ez az eretnekség Magyarországra is behatott vala, talán akkor kapott lábra a magyarok közt az a borzasztó káromkodás, melylyel ők a teremtést az ördögnek tulajdonitják, egy szóval a teremtette mondás. A mely eretnekek Bernáthoz vissza nem mentek, azok Dánielhez, a bosnyákországi püspökhöz vették magokat, a ki nekik pártjokat is fogta, melyet az akkori pápa, harmadik Incze megtudván, Bernátnak azt parancsolta, hogy minden vasárnap, és minden más ünnep nap, olvassa el a nép hallattára, hogy ha Dániel a befogadott eretnekeket magától el nem üzi, az ekklézsia kebeléből kirekesztetik, és papi méltóságától megfosztatik. Mikor Imre király az öcscsével An-

drással vergődött, és azt két izben is meggyőzte, s a tengerfelé szalasztotta, Bernát Andráshoz a maga jó indulatát megbizonyitotta, ugy mindazáltal, hogy Imre iránt tartozott hűségéről is el nem felejtkezett. Megharagudott volt ugyan ő reá András, mikor 1205. eszt. az ő koronázása pompájára meg nem jelent, ámbár hivatalos volt; de mivel azért nem ment oda el, mert azt gondolta, hogy még harmadik László, az Imre fia életben van, András is megengesztelődött hozzá, és az ő érsekségének jusait és szabadságait 1207. eszt. királyi levelével megerősitette. Ámbár pedig 1215. eszt. gutaütött ember volt, és beszélni is alig tudott, mindazáltal elment Rómába a laterani zsinatba, ahonnan visszajövén, nem sokáig élt. Épen akkor halt meg, mikor második András király a szent-földre indult, és Spalatróban egy kevés ideig mulatott, mig a hajók elkészültek 1217. esztend.

Bernát. Azon négy magyar barátnak egyike, a kik negyedik Béla idejében, az Ázsiában maradt magyarok felkeresésére mentek. Lásd Julián.

Bernáth Tamás. Egy gazdag székely magyar. Szapolyay János idejében Majláth Istvánnal s másokkal együtt állott boszút Gritt Lajoson a Czibak Imre haláláért 1534. eszt.

Bertalan. Kalán után lett pécsi püspök 1219. eszt., mely hivatalra János az esztergomi érsek szentelte fel őt. Ifju embernek kellett még akkor neki lenni, mert némelyek a pápánál azzal vádoltak be az érseket, hogy olyan embert szentelt püspöknek, a kinek nincsen meg a rendes ideje, t. i. nincsen harmincz esztendős; de a pápa a dolgot megvizsgáltatván, a vádat nem igaznak találta. Mikor Jakab az arragoniai király, második András királynak Jolánta nevü leányát elvette, ezen házasság dolgában, három ízben járt ez a Bertalan Spanyolországban; de negyedszer is elment oda 1235. eszt., mikor Jolántát jegyeséhez haza kisérte. Minthogy pedig ezeket az utakat Bertalan a maga költségén tette, azok pedig neki ötezer márkába kerültek; kénytelen volt zálogba hányni a püspökségnek némely jószágait, mely kára hogy megforduljon, arról még azon esztendőben rendelést tett András király kevéssel halála előtt; de miképen pótolta vissza az ő kárát, bizonytalan. — Ez a Bertalan épitett a paulinusok számára az országban legelőször klastromot, Baranya vármegyében, Patacs nevü helységben 1225. eszt. Ott volt negyedik Bélával 1241. eszt. a Sajó vizénél a tatárok ellen való szerencsétlen hadban, melyből egynehány katonákkal kiszabadult ugyan nagy nehezen, de mikor minden út nélkül futna, az utána nyomult lovas tatárság már minden bizonynyal

beérte volna őt, ha szerencsére Lászlóra a somogyi főispánra nem akadt volna, a ki sok katonával sietett a király segitségére. Ennek zászlóit megismervén, feléje tartott, az őt kergető tatárok pedig másfelé vették útjokat. Még ezután élt ő vagy hat esztendeig.

Berthold. Második András király feleségének Gertrúdnak testvére, kalocsai érsek 1206. esztendőtől fogva. Először világi ember akart lenni, és már leányt is jegyzett vala magának; de épen a mely nap azt haza akarta vinni, könyörgése közben valami látás által megintetett, hogy magát papságra adja. Engedett Berthold a jelenésnek, és először bambergi prépost lett, azután pedig András király kalocsai érseknek rendelte őt, melyet harmadik Incze pápa sokáig ellenzett, még pedig igen helyes és fontos okokon. Ugyanis noha Bertholdnak belső hivataláról (vocatio interna) nem kételkedett; de azt jól tudta, hogy az érseki tehernek hordozására mind ifjusága, mind gyenge tudománya miatt alkalmatlan. Nagyobb bizonyságnak okáért, a salisburgi (salczburgi) érsekre bízta a pápa, hogy vizsgálja meg Berthold idejét és tanúságát, a ki azt a választ irta a pápának, hogy Berthold jó olvasó, a grammatikából is meglehetősen felelt; a mi pedig idejét illeti, egy katona megesküdt mellette, hogy minden bizonynyal van huszonöt esztendős s több is. Nagy nehezen 1207. eszt. csakugyan megerősitette őt a pápa az érsekségben; úgy mindazáltal, hogy 1212. esztendeig őt fel nem szentelte, sem az érseki palástot neki el nem küldötte. De felettébb megbántá a pápa, hogy őt azon méltóságában megerősítette, mely megtetszik azon leveléből, melyet 1209. eszt. András királyhoz küldött. Ebben arról panaszolkodik keservesen, hogy akkor nagyon körülvették és megcsalták őt vele, mikor Bertholdot az érsekségben megerősitették, és már most sokan azzal kisebbítik őt, hogy olyan embert tett tanitók tanitójává, a ki a tanitványok tanitványa sem tudott lenni.

Jól érzette Berthold a maga gyengeségét, azért is Olaszországba Vinczencziába (Vicenza) ment tanulni. Ezen a pápa még inkább elszégyenlette magát, hogy Berthold az országon kivül barangolván, maga hirdeti s trombitálja a maga tudatlanságát, azért is egy levelet küldött oda neki, melylyel őt Kalocsára haza pirongatta, és neki azt parancsolta, hogy tartson maga mellett tudós embereket, azokkal társalkodjék és tőlök tanuljon. Mind ezen erőtlenségei ellen nem állván, az ő terheit azzal toldotta meg András király, hogy őt bánságra, erdélyi vajdaságra, Bács és Bodrog vármegyei főispánságra is emelte. Mindezeket pedig Gertrudnak, a feleségének igazgatására cselekedte, a ki ö reá jól fel tudta szoritani az asszonyi nyerget. Görbe szemekkel

nézték a Berthold emelkedését némely magyarok, a kik az ő szerencséjére magokat érdemesebbeknek tartották volna, melyből egyszer az lett, reáütöttek, magán is sok illetlenséget s boszuságot vittek véghez, a keze alatt lévő papokat s barátokat megverték, és úgy látszik, ez a lárma volt előljáró postája a Gertrud meggyilkolásának. Fülébe érkezvén a pápának a Bertholdon elkövetett erőszakoskodás, mindjárt parancsolt 1214. esztendőnek elején az esztergomi érseknek, és az országban lévő minden püspököknek, hogy azon szentségtörő magyarokat, harang szónál és gyertya világnál, minden vasárnap és egyéb ünnepeken, a magok megyejében az anyaszentegyház kebeléből rekesztessék ki, sőt Lengyelországba is irt, hogy az ekklézsiából kivetett magyarokat senki oda be ne fogadja. Azon levelében, melyet 1214. eszt. küldött második András király a pápának, igen nagy indulattal panaszolkodott Bertholdra azért, hogy ámbár ahoz felettébb bizott, mint olyan emberhez, a kivel ő sok jót tett, a kit mások felett felemelvén, azzal magára az egész országot megharagította, a kit nem régiben is, mikor külső országokban utaznék tapasztalás kedvéért, minden érdeme ellen a győri és veszprémi püspökökkel kisértetett, mindazáltal a Berthold olyan háládatlansággal, sőt hitetlenséggel tudott ő iránta viseltetni, hogy minekutána az ő feleségét Gertrudot megölték, a mely pénzt és veretlen aranyat s ezüstöt, hét ezer márka érőt, az gyüjtögetett vala gyermekei számára, azt Berthold hír nélkül elragadozta és elvitte. Ugyanazon levelében arra kérte a pápát, hogy apostoli hatalma által adassa vissza vele azt a hamisan keresett mammont, mert különben kénytelen lesz maga, erőszakkal is, annyi érőt az ő jövedelméből kifogni. Ugyis látszik, hogy visszaadta Berthold a ragadományt, mert azután békességben élt Andrással. Mikor András 1217. eszt. a szent-földre készült, arra kérte a pápát, a ki már akkor harmadik Honorius volt, hogy némely magyar főembereket oldozzon fel a szent-földre való utazás kötelessége alól, hogy mig maga oda jár, itthon azokra bízhassa az ország és gyermekei gondját. Ezen dologban ehez a Bertholdhoz irt a pápa egy levelet, melyben azt parancsolja neki, hogy öt vagy hat embert, akiket a király maga kiválasztand, azon kötelezetések alól szabadítson fel, úgy mindazáltal, hogy azon költséget, melyet azok tehetségökhöz képest tettek volna, ha elmentek volna, adják által azoknak, a kik elmennek, hogy az a szent-föld szabaditására forditathassék. Talán itthon sem találta már Bertholdot András, mikor a szent-földről 1218. eszt. visszajött; vagy ha itthon találta is, de ugyanazon esztendőben az aquiléjai kanonok urak őt patriarchának választották, ahová csakhamar el is ment, a pápa jóváhagyásával.

Némelyek azt irják, hogy ez a Berthold tett volna erőszakot a Bank palatinus feleségén, még pedig Gertrud királyné mestersége által, és hogy ezen az okon ölte volna meg 1213. eszt. Bank Gertrudot; de ha azt Berthold cselekedte volna, kétség kivül őt még előbb megölték volna, mint Gertrudot. — Mikor 1243. eszt. hire futamodott, hogy a tatárok ismét be akarnak ütni Magyarországba, Béla király a pápához folyamodott segedelemért, a pápa pedig a többek közt, ehez a Berthold patriarchához irt, hogy gyüjtsön keresztes katonákat, a kik Magyarországra a tatárok ellen menjenek, és azoknak szintén olyan bünbocsánatot és szabadságokat igérjen, mintha a szent-földre mennének. Mit mozditott Berthold? bizonytalan, de nem is volt szükség a keresztes katonákra, mert a tatárok odamaradtak. Harminczhárom esztendei patriarchasága után 1251. eszt. halt meg.

Berthóthy Szaniszló. Sáros várában Pérényi Péter kapitánya volt 1526. eszt.

Berthóthy vagy **Bertholdy Márton.** Talán Szaniszló fia, Sáros vármegyei viceispán első Ferdinánd király alatt. Lásd Kechety Márton és Kapy György.

Berzeviczy. Ezen familiának törzsökei Polán és Rikolf 1278. eszt. nyertek negyedik László királytól a Szepességen két egymással határos falut, ugymint Farkasfalvát és Pokait. Mikor Győrvárát visszavette László, Ottokár cseh királytól, Polán a király zászlóját vitte, és kezén olyan sebet kapott, mely miatt ujjai elnyomorodtak, és összezsugorodtak. Ugyanott Rikolf is nagy sebet kapott. A Polán fia, az ifju Rikolf, egy Gergely nevü országháboritó ellen való harczban esett el. Gergelyen kivül támadt negyedik László idejében egy Loránd nevü rebellis is, a ki Szepes várát elfoglalta. Polán és az öregebb Rikolf, mind Gergely, mind Loránd ellen vitézül hadakoztak, és ezen érdemeikkel nyerték az emlitett falukat. Polánnak már azelőtt egy Damán (Domanyócz) nevü falut adott ugyan már László, de azt ekkor visszavette tőle, minthogy Szepes várához közelebb esett, és a helyett adta Pokait.

Berzeviczy Rikolf. A közelebb emlitett Rikolfnak fia, nagy vitéz volt első Károly király idejében. Mikor 1312. eszt. Károly Szepes várát egy Demeter nevü pártostól vissza akarta venni, a ki azt erő hatalommal foglalta vala el, akkor Rikolf azon várnak ostromlásában sok kővel való veszedelmes ütéseket kapott. Mindazáltal azután kevéssel Rozgonynál, a Trencséni Máté ellen való nehéz harczban is, vérét nem kimélte, s életét sok veszedelemnek kitette. Ezen hűségéért, a mely jószágokat Tarkő és Vörösalma nevü helyekben, ezen-

kivül Sáros és Szepes közt, némely pártosoktól, p. o. az Amade palatinus fiaitól, Beke Istvántól, és másoktól elvett Károly, azokat a rozgonyi győzelem után tizenegy nappal, ennek a Rikolfnak adta. Nagy becsületet szerzett Rikolf Lengyelországban is, mind magának, mind nemzetének. Azt a Wladisláv lengyel királyt, a kit Amade magyar palatinus 1307. eszt. visszaállitott vala a királyságba, némely ellenségek megtámadták, a kiknek minthogy maga meg nem felelhetett, Károlyhoz folyamodott segitségért. Rikolf vezérsége alatt küldött neki segitő sereget Károly, a ki meg is felelt a felőle való jó reménységnek, mert Wladislávnak minden ellenségeit hatalmasan leültette, és győzedelmi koszoruval jött haza 1325. eszt. Ezzel azt nyerte, hogy nemcsak magát vette ki Károly a vármegye tiszteinek minden hatalma alól, hanem jobbágyait is, ugy hogy azokat akármi hibájokért, p. o. gyujtogatásért, lopásért, gyilkosságért, csak ő itélhette s büntethette meg.

Berzeviczy Kokas. (Gallus). Rikolf testvére. Ezis Károly király mellett volt, és a Venczel emberei ellen Szepesnél vitézül harczolt, melyről bizonyság az a levél, melyet Károly 1308. eszt. Czeglédhez közel adott neki. Az ő adakozása által épült Lekniczen a karthusianusok számára egy klastrom. Minthogy még 1327. eszt. sem voltak gyermekei, azt kérte a királytól, hogy hadd hagyhassa a maga testvéreire Rikolfra és Jánosra a maga jószágait, mindazokat, a melyek atyjáról maradtak reája örökségül, mind pedig azokat, a melyeket maga keresett, melyet a király meg is engedett neki.

Berzeviczy Miklós. Mihály fia. Lomniczai János és Henrik, ennek engedték által minden jusaikat, a mi nekik volt Berzevicz várához 1355. eszt.

Berzeviczy István. Kinek más neve Pohárnok volt, Berzeviczy Tamás fia. Zsigmond és Albert királyok alatt élt, és nagy dolgokban forgott. A husziták és táboriták ellen sokszor és serényen hadakozott, Zsigmond mellett, Cseh és Morvaországban. Ugyanazok ellen vitézül ótalmazta Trencsén várát. Mind a lengyel királyhoz, mind a moldvai fejedelemhez kétszer járt követségbe, még pedig illendő pompával, és mindenkor a maga költségén. Elment volt ő is Oláhországba, Dán vajdának segitségére, a kit a törökök hivatalából kitettek vala, és a kinek helyébe Radult iktatták vala be, ott őt a székelyek és szászok önkényt magok kapitányának s vezérének választották. Megis felelt a hozzája való bizodalomnak, mert mikor a harczon látná, hogy Dán Radul előtt megfutamodott, maga Berzeviczy István Dánnak utána ment, visszahozta, nekibiztatta, vele együtt újra Radulra és a tö-

rökökre ütött, azokat összetörte, sokakat közölök levágott, sokakat elfogott, és dicsőséges győzelemmel tért vissza. Azalatt mig Zsigmond 1430. eszt. a norinbergai (nürnbergi) diétára járt, a husszitåk Liptó vármegyében Likava várát egy éjjel lopva elfoglalták. Borbála királyné ezt a Pohárnok Istvánt küldötte el, hogy azt azoktól vegye vissza, a mint Borbálának Véglesen költ leveléből megtetszik, melyben azt parancsolja a kassaiaknak, hogy Istvánt egész erejökkel segitsék. Micsoda szerencsével járt oda, nem tudhatni. Az ő testvéröcscse Detrik, bizonytalan melyik esztendőben esett volt török fogságra. Minthogy a mindenkor pénz nélkül szükölködő Zsigmond király azt ki nem tudta váltani, István szabaditotta azt ki a maga pénzén, négy esztendei raboskodása után. Fáradságainak s költségeinek visszapótlására, Borsod vármegyében, egy Nyárad nevü falut ajándékozott Zsigmond neki 1435. eszt. Albert király őt küldötte 1439. eszt. Paloczy Lászlóval követségbe a lengyel királyhoz, olyan teljes hatalommal, hogy valamit ott végezni fog a békesség iránt, annak megtartására olyan köteles lesz Albert király, mintha maga személye szerént ott jelen lett volna. Borbála a Zsigmond király felesége, Hajnácskő várát adta neki ajándékba, melyről való levél németül iratott. Élt még 1258. eszt. is, a mikor Mátyás királytól levelet nyert azíránt, hogy mivel ő váltotta ki a maga pénzén a csehektől Berzevicz várát, azt mindaddig egyedül ő birja, mig az ő atyjafiai neki azt kifizetendik, a mi reájok esik. A Pohárnok név csak azért ragadt volt reá, mert valaki az ő elei közől főpohárnok-mester volt.

Berzeviczy Péter. Henriknek, vagy a mint a magyarok hitták, Herkének fia. Anyja Derencsényi Pető leánya, Ilona volt. Gyermekségéből kikelvén, melyet a tudományoknak s nyelveknek tanulásában töltött el, még ifju korában Zsigmond király udvarába került, és ott méltóvá tette magát arra, hogy a titkos tanácskozásokban, és a nagy dolgoknak folytatásában résztvegyen. Majd mindig jelenvolt azon gyülésekben is, melyekben a magyar és lengyel főrendek egymással a békesség és szövetség felett alkudoztak. Nem egyszer járt követségbe a lengyel királyhoz. Bizonytalan mikor s miképen esett volt ő török fogságba, melyből miután kiváltozott, Zsigmond neki a Szepességen egy Jemnik nevü falut ajándékozott 1425. eszt. Pelsóczi Bebek János helyébe lett tárnok-mesterré, és azt a hivatalt egész haláláig viselte, mely 1432., vagy azután való esztendőben történt. A Berzeviczi templomban temettetett el. Az atyja Herke is volt tárnok-mester. Lásd Zudar Benedek.

Berzeviczy János és **Kristóf.** Lajos királytól megnyerték 1525.

eszt., hogy a magok udvarát, Kakas-Lomniczán, árokkal és kőfalakkal vár formára körülkerithessék.

Berzeviczy Gáspár. Szapolyay János király hadainak egyik kapitánya. Ő vette meg egyik Kassát Szapolyay számára 1536. eszt., kapitány társai Kállay János, Horváth Ferencz, Vitus, Ödönffy László s. a. t. voltak. Lásd Lónyay Gergely.

Berzeviczy György és **Márton.** Kristóf fiai, első Ferdinánd alatt éltek, ki is az ő nemességöket, Augsburgban 1559. eszt. 30. márcz. kelt királyi levele által megujitotta s erősitette, melyben Györgynek azt az érdemét említi, hogy ő Báthori Bonaventúra hadaiban, húsz esztendők alatt, nagy hűséggel katonáskodott, ott kapitányságot is viselt, és vitézségének sok jelét mutogatta; Mártont pedig arról dicséri, hogy ő mint tanult ember, Nádasdy Tamás palatinusnak sok ideig volt titoknokja, mostanában pedig magát a királyt, a német birodalomban való utazásaiban, hűségesen követte, és ő mellette jó szolgálatokat tett. A levélnek a királyon kivül, Oláh Miklós érsek, és Forgách Ferencz a váradi püspök, irták alá a magok neveit. Talán ugyanez a Márton lehetett az, a ki idővel Báthori Istvánnak, erdélyi fejedelem korában titoknoka, lengyel király korában pedig kanczellárja volt, és a ki Nagybányát Révay Ferencztől általvette Báthori számára, a ki azt Rudolf király nevében adta neki által 1580. eszt.

Bessenyey János. Veszprém vármegyei főispán volt 1382. eszt., a mikor az első Lajos király özvegye Erzsébet, őt Zádorba és más tengeri városokhoz küldötte Dalmácziába, hogy ott a csendesség állandó megmaradásán szorgalmatoskodjék.

Bessenyey Pál. (Ezdegei). Tót, horvát és dalmátországi bán volt Zsigmond király idejében, a kihez mindenkor példás hűséggel viselte magát. Ott volt Nikápolynál a törökök ellen való szerencsétlen hadban 1396. eszt., és ott magának Zsigmondnak bizonysága szerént, a legnagyobb veszedelmek közt is nagy bátorsággal és állhatatossággal harczolt. Igen hathatós pártfogója volt Zsigmondnak azon pártosok ellen is, a kik Nápolyból Lászlót akarták királynak behozni, és azok ellen sokszor győzelemmel hadakozott. De kevésbé mult, hogy 1403. eszt. utolsó veszedelem nem érte őt. Ugyanis Bebek Imre, az auraniai perjel őt szép szín alatt magához hítta, és esküvéssel igérte neki, hogy őt minden bántodás és akadály nélkül vissza fogja bocsátani, azonban hogy elment hozzá Pál, Bebek Imre őt mindjárt vasra verette, és Hervoja János kezébe adta; Hervoja pedig Nápolyba, Lászlóhoz szándékoskodott őt elküldeni; de sok szenvedés után, bizonytalan mimódon, ezen fogságból kiszabadult, és még azután egynehányszor szerencsésen hadakozott, túl a Száva vi-

zén, Hervoja és más pártosok ellen, s nevezetesen Bihet várát s városát ő vette vissza tőlök, amikor egyszersmind sok sebet kapott. Ő birta abban az időben Kő-kapronczát, és az ahoz tartozó falukat Berencsy Istvánnal. Mindkettőjöknek hűségét Zsigmond illendő tekintetbe vévén, tőlök elcserélte Kapronczát, és ahelyett nekik jövedelmesebb jószágot adott, t. i. Torna vármegyében Torna városát, a hozzá tartozó falukkal egybe 1409. eszt. Aztis megigérte nekik, mind maga, mind az utána következendő királyok nevében, hogyha Torna birásában valami módon nem lehetne őket megtartani s megótalmazni, tehát akkor Kaproncza nekik visszaadatik.

Bessenyey Mihály. Mátyás király idejében, a törvényben igen jártas ember volt, és épen azért tették őt Országh Mihály mellé vicepalatinusnak, hogy annak sok felé való kapásai között segitsége legyen 1459. eszt.

Bessenyei István. Második Lajos király udvarában lakott 1526. eszt., mikor őt Lajos, a mohácsi veszedelem előtt egynehány héttel, Bodrog, Bács és Valkó vármegyékhez, a bosnyákországi püspökhöz, és a bácsi káptalanhoz küldötte, azzal a parancsolattal, hogy magok embereit minél hamarább állitsák ki a török ellen. Úti költségül huszonhat forintot kapott.

Bessenyey István. (Bodroghi). Ugy látszik különböző személy volt ez a közelebb emlitett Bessenyey Istvántól; mert amarról úgy van emlékezet, mint csak felserdült ifjuról, erről pedig mint megért eszű és tanácscsal teljes férfiúról, noha ez csak egy esztendővel emlittetik amaz után. A mely beszédet Ferdinánd 1527. eszt. 7. okt. a budai vár előtt, az oda gyűlt magyarokhoz tartott, arra ez az István azt felelte a többeknek képében, hogy ők eddig sem fogták volna pártját Szapolyaynak, de ő velök azt hitették el, hogy Szapolyay Ferdinánd és ötödik Károly császár megegyezésével királykodik, a mely leveleket s parancsolatokat Ferdinánd az országba szélyelküldözött, azokat a Szapolyay követői elfogdosták, úgyhogy azokat csak igen kevesen láthatták, most már tehát Ferdinándot önkényt magok királyának köszöntik, Szapolyayt pedig csábitónak tartják, és azt kivánják, hogy Ferdinánd minélelőbb üljön koronás fővel az ország kormányára. Lásd Szalaházy Tamás.

Beten Péter. (Budafalvi). Egy nevezetes bajnok volt negyedik László király alatt. Tizenegyszer állott ki bajvivásra a király parancsolatából, és ugyanannyiszor győzött. Abban a hadban is jelenvolt 1278. eszt., melyben László Rudolf császárt, a cseh király Ottokár ellen segitette, és a melyben Ottokár elesett. Egynehány nagy sebet

kapott akkor Péter is, de csakugyan életben maradt, és a harcz után mind magának, mind testvéreinek, nemességben s birtokaiban való megerősittést nyert.

Bethleem. Harmadik Béla király idejében 1175. eszt. ilyen nevü magyar ifju tanult Párisban, és ugyanott meg is halt, melyet minekutána megtudtak az ő szülői, három papi embert küldöttek Párisba, annak megtudására, ha valjon az ő fiok valami adósságban nem maradt-e? és ha maradt, mindent fizessenek ki. Elmentek a papok, Jakab, Mihály és Adorján Párisba, és Istvánnal a tornaki püspökkel, tíz egész nap jártak a dolog után, de sem keresztyének, sem zsidók közt semmi hitelezőre nem találtak, amint azt a tornaki püspök Bélához küldött levelében bizonyitja. Már akkor sem restelték a magyarok tanulás kedvéért más országokba menni; azonban ott tovább akkor sem nyujtóztak, hanem csak ameddig a lepel ért.

Bethlen Olivér. Venczel királynak hűséges embere volt. Az ő familiájának eredetét, lásd felebb az Apaffy czikkely alatt. Némely nagy emberek, a kik nem szerették, hogy Venczel lett királylyá, Budán ő reá akartak ütni, és mind Budán, mind Buda körül sok prédálást, égetést, pusztitást tettek. Azok ellen Olivér több társával dicséretesen hadakozott, valamint Roland ellen is, a ki Székes-Fehérvármegyét akarta felforgatni, és elpusztitani. Ezen hűségének jutalmául, Olivérnek és többi társainak, Venczel egy Gyula nevü helyet ajándékozott, talán 1302. eszt. Ennek atyját nevezték legelőször Bethlennek, a mint mondják ettől a magyar szótól: Be étlen, mivel igen kicsinyétü ember volt. Olivér testvérei Miklós és Péter voltak. Ez a Péter lett az iktari Bethlenek törzsöke, maga pedig Olivér, János nevü fia által, a bethleni Bethlen és Apaffy familiáké. Az iktari név Temes vármegyében fekvő Iktar nevü faluról ragadt a Bethleni familiának ezen egyik ágára. Lásd Apaffy.

Bethlen Péter. (Iktari). A közelebb irt Olivér testvére, az iktari Bethlenek törzsöke. Ennek a Péternek, Miklós és Domokos nevü fiai maradtak, kik közül Domokos, Jánost nemzette, kiről mindjárt lesz szó.

Bethlen János. (Iktari). Domokosnak fia, Péternek unokája, Zsigmond király alatt élt. Ez a János egy nyillal s egyszeri lövéssel két hattyúnak nyakát lőtte által, mely dolognak emlékezetére, Zsigmond király parancsolatából, ez a János a maga familiájának czimerébe, egy pár szemközt álló hattyút vett be, melyeknek nyakait egy azokon keresztülment nyil foglalja össze, mely czimerrel mind a mai napig él az iktari Bethlen ág. Ugy látszik hibáznak azok, a kik ezt

a két szárnyasállatot, nem hattyúnak, hanem darunak gondolják. Gergely nevü fia maradt Jánosnak.

Bethlen Gergely. (Iktari). A most emlitett Jánosnak fia. Első feleségétől Ábrámfy Margittól, a következő gyermekei lettek: 1. Domokos. 2. Gergely, a karansebesi bán, kinek egy fia István, és egy leánya Katalin lett, kit is macskási Tárnok Jánoshoz adott férjhez. 3. Katalin. 4. János, ki egy leányát Annát, Mándy Kelemennek adta feleségül, György nevü fiától pedig Margit nevü unokáját látta. Második feleségétől két leányt nemzett Gergely, úgymint Borbálát, a ki Dóczy Györgygyel, és Sárát, a ki Tarczay Jánossal lépett házassági életre.

Bethlen Domokos. (Iktari). Gergelynek Ábrámfy Margittól való első fia, erdélyi vajda volt ötödik László király alatt 1452. esztendő tájban. Más neve Buti volt. A temesvári főispán Kasza Benedek leányától Ágnestől, Gábor és Gergely nevü fiakat hagyott.

Bethlen Gábor. (Iktari). Domokosnak Kasza Ágnestől való öregebb fia. A mohácsi szerencsétlen hadra hatezer láncsást vezérlett 1526. eszt., azután pedig Szapolyay János királynak tanácsosa s udvari hadainak főkapitánya volt.

Bethlen Gergely. (Iktari). Domokosnak Kasza Ágnestől való kisebbik fia, Szapolyay János Zsigmondnak tanácsosa. Ezt küldötte volt suraklini Petrovich Péter, Izabella nevében, a budai Tojgon, vagy Tujgán, vagy magyarul Gólya basához 1553. eszt., Szent-Jakab havában, azzal a kérelemmel, hogy Gólya basa dolgozza ki azt a töröknél császárnál, hogy Izabella fiával együtt hadd mehessen Váradra lakni, ahová öt mostanában igen sokan híják; addig is pedig küldjön segitséget a basa Petrovichnak, a ki most Munkácsról öt ezer emberrel akar Várad elfoglalására indulni. A basa azt felelte, hogy ő császára híre, és igy maga feje játszódtatása nélkül, Petrovichot nem segitheti; azonban azt javasolja, hogy vagy maga ez a Gergely, vagy más valaki menjen Konstantinápolyba a nagyúrhoz a dolog iránt. Már ekkor ezen dologban a temesvári basát is megfutotta vala Gergely. Épenakkor volt Budán a Ferdinánd király Konstantinápoly felé utazó követe, Veráncsics Antal püspök is, mikor Gergely odaért, és épen az irta meg Ferdinándnak 25. jul. a Gergely követségének tárgyát. — Bizonytalan micsoda dologban s követségben járt ő, az ifju Szapolyay János Zsigmond nevében, Magyarországban Túr felé 1567. eszt. Elég az hozzá, hogy az ónodi vár őrző katonák, a kik akkor egész Túrig kóborlottak prédálni, Gergelyt Túron kapták, és ugyanott öt megölték. Hogy ezt Schwendi Lázár megtudta, mindjárt meg-

irta Maximilián királynak; Maximilián pedig irt Bécsből 19. sept. a maga konstantinápolyi követéhez, a már emlitett Veráncsics Antalhoz, hogy ott a basáknak adja értésére, hogy a Gergely erőszakos halála, valósággal nem a király hirével s akaratával történt; azértis a fényeskapu, azt a fegyverszünés megbontásának ne tartsa. Ennek a Gergelynek, Péter nevü fiától, János nevü unokája lett, kinek Dobray Péter leányától való fia, Domokos nemzette Istvánt.

Bethlen Farkas. (Iktari). A felebb irt Gábornak fia, és Domokosnak unokája, Báthori István erdélyi vajda s lengyel király tanácsosa s hadainak főkapitánya, kit királylyá létekor elkisért Lengyelországba 1576. eszt. Szárhegyi Lázár István leányától Drusinától, három gyermeke maradt, ugymint: 1. Gábor, ama nagy hirü erdélyi fejedelem s választott magyar király. 2. István, hunyadi s marmarosi főispán, erdélyi gubernator s választott fejedelem. 3. Katalin.

Bethlen Jakab. Az oda felebb irt Olivérnek, János nevü fiától való egyik unokája, a bethleni Bethlenek törzsöke, a tizennegyedik századnak elsőbb tizedeiben virágzott. Lásd az Apaffy czikkelyt. Ezt a Jakabot nagy termetéről, másképen nagy Jakabnak is hitták. Hat fia közől csak három szaporitotta familiájokat, ugymint: 1. András, kinek fiai Miklós és András voltak, unokája pedig Andrástól, János. 2. Miklós, a ki János és Antal nevü fiaiban kifogyott. 3. János, kinek fiai Gergely, Apa és János voltak. Ezek közől Gergely érdemes uj czikkelyt fog foglalni.

Bethlen Gergely. János fia, Nagy Jakab unokája, második Károly királynak, a királyságra hatalmas előmozditója, melyért neki Károly, Doboka vármegyében, Encs és Borgó nevü faluknak, s azokon kivül még egy harmadiknak is felét ajándékozta 1386. eszt. 15. január, és igy szomoru halála előtt mintegy három héttel. Azon három falunak másik felét pedig, Almakereky János fiainak, Péternek és Lászlónak adta Károly. Ugyanez a Gergely, Zsigmond királytól, Bethlen-Szent-Miklóst és alsó Kápolnát nyerte ajándékba, ki mellett a nikápolyi ütközetben esett el 1393. eszt. János nevü fia maradt.

Bethlen János. A Nikápolynál elesett Gergelynek fia. Három fiút hagyott: Miklóst, Antalt és Gergelyt, kik mind külön czikkelyt fognak formálni.

Bethlen Miklós. A most emlitett Jánosnak fia. Márk nevü fia után három unokája volt, ugymint: 1. Bernát, a ki 1491. eszt. mag nélkül halt el. 2. Miklós, kinek gyermekei: Miklós, Vitályos, János, Farkas, a ki 1534. eszt. Majláth Istvánnal, Gritti Lajost elfogta. Szapolyay János halála után pedig, csak mintegy szegeletből nézte

Petrovich Péter és Martinuzzi György küzdéseiket; Katalin és Erzsébet, a Patócsy Miklós felesége. 3. Leusták.

Bethlen Gergely. Ezis János fia. Ez épittette belső Szolnok vármegyében, Albert király alatt, Bethlen várát, melyet magáról nevezett.

Bethlen Antal. Ezis János fia, az erdélyi vajda Apaffy Mihály tútora, kiről 1447. eszt. vagyon emlékezet. Közbelső fián Jánoson kivül, Elek és Balázs nevü fiai maradtak, kik két ágnak törzsökei lettek a Bethlen familiában, és igy itt is két különös czikkelyt kell nekik foglalniok.

Bethlen Elek. Antalnak fia, erdélyi viczevajda Szapolyay János alatt. Losonczi Bánffy Drusinától ezek a gyermekei maradtak: 1. Anna, Apaffy László felesége. 2. Mihály, kinek Sarmaságby Annától, Ferencz fia és Erzsébet nevü leánya maradt, a ki Makray Bertalanhoz ment férjhez. 3. Ferencz, a ki első Ferdinánd királynak főasztalnoka vagy tálnoka volt. 4. Margit, Nagy Sebestyén házastársa. 5. György, Izabellának és annak fiának Szapolyay János Zsigmondnak tanácsosa, kinek is Sükösdi Benedek leányától Annától, Miklós nevü fia lett. Ennek a Miklósnak, Mihálczy Miklós leányától, Ilonától való fia volt az a Ferencz, a ki a Rákóczy fejedelmek alatt virágzott s nagy hivatalokat viselt. Ennek a Ferencznek Kemény Katalintól való egyik fia volt az a Farkas, a ki az erdélyi dolgokról tizenhat könyvet irt.

Bethlen Balázs. Ezis Antal fia, második Ulászló királynak főkamarás-mestere. Thurzó Angelikától Gergely nevü fiut hagyott.

Bethlen Gergely. Balázs fia, az ifju Szapolyay János Zsigmondnak tanácsosa. Az idő egyenlősége, melyben együtt éltek, a hivatal egyformasága, melyet ugyanazon udvarban viseltek, és a nevek ugyanazonsága miatt, nem lehet tudni, ha valjon az iktari Bethlen Gergely alatt emlitett két történet közől valamelyik, vagy a budai követség, vagy a szerencsétlen halál, vagy mind a kettő is nem tartozik e erre a Gergelyre. Az bizonyos, hogy Kállay Lökös Annától öt gyermeke maradt, ugymint: 1. János, kinek Sükösdi Benedek leányától, Katalintól, Farkas nevü fia és Sára leánya maradt, a ki először Károly Istvánhoz, másodszor Becz Tamáshoz ment férjhez. Ennek a Farkasnak, Kemény Annától való fia volt az a János, a ki az erdélyi dolgokról négy könyvet irt. 2. Anna, osztopáni Perneszy István felesége. 3. György, kinek Toroczkay Katalintól, Gergely, Zsófia és György nevü gyermekei lettek. Ez az ifjabb György, Csejti Ilonától nemzette Juditot és Katalint, először szent-mártoni macskási Macskásy Mihály, azután pedig losonczi Bánffy Zsigmond feleségét, és azt a Mihályt, a Gyulafehérvár vármegyei főispánt, a ki első feleségétől Som-

bory Borbálától, Katalint, Jánost, Klárát, Erzsébetet, Cserényi Farkas feleségét, és Juditot, Haller Péter házastársát, második feleségétől, Bornemisza Annától pedig, Mihályt és Györgyöt nemzette. 4. Klára, a ki losonczi Bánffy Farkashoz ment férjhez. 5. Krisztina, kit Kornis Farkas vett el.

Bezerédj Ferencz. Jó vitéz volt második Lajos és Szapolyay János királyok idejében. Szegedhez közel, Perényi Péter vezérsége alatt esett el, a Fekete János ellen való harczban 1527. eszt.

Bika János. (Teremhegyi). Lásd Istvánffy István. Ő volt egyik királyi táblabiró 1507. eszt., mikor Ulászló a Bányavárosok szabadságait megerősitette.

Bika Imre. A közelebb emlitett János fia. Ezt küldötte volt Perényi Péter Szulejmán török császárhoz követségbe Zriny Miklóssal 1531. eszt. Lásd Perényi Péter.

Bika András. Együtt volt Perényi Gáborral, mikor azt Telekesy Imre Varanónál megverte 1556. eszt. Azután Bebek György alatt katonáskodott, kinek lovasainak hadnagya volt 1559. eszt., mikor Szerencset akarták elfoglalni, de ott Némethy Ferencz őket igen meggázolta. Mikor Bebeket akarná ótalmazni, mind jobb fülén, mind fején nagy sébet kapott. Azután Zriny Miklós alatt katonáskodott, kivel együtt ótalmazta Szigetet, és ugyanott az ostrom alatt el is esett 1566. eszt., Zrinynek nagy szomoruságára, ki előtt nagy kedvességben volt.

Bikás, Zonuk és **Petrud.** Salamon király alatt éltek, és mind a hárman Gejza herczegnek főhaditisztei, de árulók voltak, és azon igyekeztek, hogy őt Salamon kezébe játszhassák. Ahonnan, mikor Wilhelm a szegszárdi apátur megizente Gejzának, hogy magára vigyázzon, mert Vid arra akarja venni Salamont, hogy őt elfogassa, a szemeit kivájassa, ezek a csalárdok azt akarták fejébe verni Gejzának, hogy Wilhelmnek ne hidjen; mert az csak a szegszárdi jó bor szeszétől beszél félre. Azonban Gejza szótfogadván, mikor nagy sietséggel menne Csehország felé kis seregével, Salamon sokkal többed magával elébe kerül, és vele megütközik. Könnyü volt Gejzát meggyőzni, mert a seregnek csak negyed része maradt meg mellette, a többi a három hitetlen generálissal a Salamon táborához, a kötés szerént általment. De mivel a Salamon katonái semmit sem tudtak benne, micsoda egyezés volt Vid és a Gejza három generálisa közt, mikor közelitett hozzájok az elpártolt három osztály, rajtok mentek, és azt ugy megzilálták, hogy kevesen maradhattak belőle életben.

Becskay. Minden iró megegyez abban, hogy ez a fényes familia,

Miczbán Simon hét fiának egyikétől, ugymint Dénestől származott. Ez a Dénes 1280. eszt. testvéreivel együtt, a Roland palatinus fiaitól, Mátyástól és Rátoldtól, Zemplén vármegyében Kövesd várát cserélte, a melyért ő azoknak a Makra hegye mellett fekvő jószágait adta. Ennek a Dénesnek fia Gergely, midőn 1320. eszt. maga osztályos atyjafiaival megosztozott volna, neki egyebek közt Bocskó nevü falu jutott Zemplén vármegyében, és arról ragadt aztán az ő maradékira a Bocskói vagy Bocskai vezeték név, a kik minekutána Bihar vármegyében Kis-Marját is magokévá tették, kis-marjai Bocskayaknak neveztettek. Három fia maradt Gergelynek, ugymint Demeter, Dénes és László, Demeter fia László, ennek a Lászlónak fia János, János fia Dénes és László sat.

Bocskay György. Az épen most emlitett Jánosnak, Dénes fiától való unokája. Minekutána testvérei mag nélkül haltak volna el, azoknak jószágai erre a Györgyre szállottak. Neki négy fia maradt: Simon, Gergely, a kiről lesz alább egy szó, Miklós és György Ennek az utólszor emlitett Györgynek, a ki 1545. eszt. halt meg , egy fia maradt t. i. Miklós. Ennek az ágnak, ebben a Miklósban vége szakadt, annyiban, hogy férfi gyermeket maga után nem hagyott, hanem csak három leányt, ugymint Ilonát, a ki Barcsay Istvánhoz; Annát, a ki Csapy Kristófhoz; és Klárát, a ki Csapy Jánoshoz ment férjhez. Ez a Klára fog alább emlittetni.

Bocskay Balás. Bizonytalan melyik ágból való. Annyit tudhatni felőle, hogy édes atyja András, nagyatyja Szaniszló, ennek a Szaniszlónak atjyja Domokos volt. A mi Balást illeti, ő leleszi prépostnak 1451. eszt. 14. nov. választatott, mely hivatalt attól fogva huszonhét esztendeig, azaz 1478. esztendeig viselt. Az idő alatt sokat szenvedett az ország felsőbb részeit sanyargató csehektől.

Bocskay Miklós. Bizonytalan melyik ágból való. Mislei prépost volt 1496. eszt., azután pedig szerémi, nyitrai és erdélyi püspök. Egy másik Bocskay Miklós egri prépost volt 1507. eszt. Ugyanakkor tájban virágzottak Horvátországban a razinai Bocskayak.

Bocskay Lukács. (Kis-marjai). Szapolyay János királynak hüséges embere és hadvezére, kinek királylyá lett választásakor jelen volt Tokajban 1526. eszt., és igen hihető, hogy azelőtt kevéssel, azzal elindult volt Mohács felé, Lajos király után 1527. esztendőnek eleje táján, a Ferdinánd fővezére, Katzianer János ellen küldötte őt Szapolyay, hat ezered magával, a ki akkor az országnak Morva felől való részeiben táborozott. Hogy Nagyszombathoz valami két mértföldnyire megszállott Bocskay, mindjárt feléje nyomult neki Katzianer

János; de látván annak sokkal nagyobb erejét Bocskay, azt nem merte bevárni, hanem magát Galgóczhoz vonta. Oda is utánament neki Katzianer, akkor ismét Nyitrára ment Bocskay, de onnan is elüzte őt a már neki bátorodott Katzianer, és igy minden haszontétel nélkül kellett neki visszajőni. Ugyanazon esztendőben, mikor Ferdinánd Szapolyayt Budáról kifüstölte, a gubacsi pusztára négyszáz lovast vezetett ő hozzá Bocskay, Ártándy Balással. Onnan elment Szapolyayval Tokaj felé, és midőn Tokajnál Salm Miklós gróf, a Szapolyay seregét megverte, Bocskay a szaladó gyalogságot akarván tartóztatni, egy Stróbel János nevü német kapitány őt keresztüllőtte. Bizonytalan melyik Bocskay maradéka volt a közelebb irtak közől.

Bocskay Ferencz. Ott volt Pécsen 1543. eszt., mikor Szulejmán török császár Siklósról oda igyekezett; de azt oda bevárni nem merte, hanem másokkal együtt, ő is a merre látott elment. Nádasdy Tamás palatinus alatt vitézkedett 1556. eszt., kivel ott volt Babocsa és Korotna megvételében. Ugyanakkor ő tőle küldött Nádasdy Sziget várába egyiktől eleséget, egy Stansics Márk nevü derék horvát embernek, a ki azt a törökök ellen vitézül ótalmazta. Ezenkivül küldött Nádasdy Stansicsnak egyéb ajándékokat is, katonáinak pedig dupla hópénzt. Ezt sem tudhatni melyik ágából való volt a Bocskay famíliának.

Bocskay György. (Kis-marjai). Az oda felebb emlitett Györgynek Simon nevü fiától való unokája, egy ideig Maximilián király tanácsosa s titnoka. Együtt ótalmazta Szamos-Ujvárt Dobó Istvánnal 1556. eszt. Egy nyughatatlan elméjü ember volt, ugymint a ki nemcsak a maga két sógorát Balassa Jánost és a most emlitett Dobó Istvánt, hanem más magyar urakat is, Szapolyay János Zsigmond inditásából, felakart Maximilián király ellen lázasztani 1568. eszt. Egyik fia Jerémiás, a zágrábi püspök Draskovich György udvarában lakott. Annak őrvével, mintha annak látogatására menne, Magyarországnak nagyobb részét bejárta, és az urakat arra vette, hogy az országot adják Szapolyay János Zsigmondnak. Egy Ázsiából került, hozzáhasonlithatatlan futó, gesztenye szinü paripát hordozott mindenkor szekere mellett, hogyha fortélyoskodása kitudódnék, azon láb alól elállhasson, aminthogy az világosságra jővén, Magyarországból Erdélybe költözött, és ugyanott halt el 1571. eszt. Sulyok Balás leányától, Krisztinától, nyolcz gyermeke maradt:

1. Erzsébet, Báthori Kristóf erdélyi vajda felesége, ki is 1581 eszt. halt meg, és a gyulafehérvári templomban igen fényes pompával temettetett el. Az ő emlékezetére vert arany s ezüst pénzeknek

egyik oldalán ezek a szók voltak: Elisabetha Bocskay, consors illustrissimi Principis Transilvaniae; másikon pedig: Victrix casta fides.

2. Sárá, Bagdy György felesége.

3. Ilona, a ki Haller Gáborhoz ment férjhez.

4. Krisztina, véglai Horváth György házastársa.

5. István, idővel erdélyországi fejedelem.

6. Jeremiás, a ki már egy szóval emlittetett. Ugy látszik mag nélkül halt el.

7. Miklós, idővel Bethlen Gábor belső tanácsosa.

8. Judit, Bánffy Kristóf életpárja.

Másutt is, de kivált Bihar vármegyében sokat birt Bocskay György. Nevezetesen Henczidán öt portát, Okányon hármat, Marját egészen sat.

Bocskay Klára. Csapy János felesége. Ki leánya volt? már felebb meg van irva. Halála 1686. eszt. 23. febr. történt. Károly András igy irt az ő koporsó kövére:

Hic quoque Csapino quondam conjuncta Joanni
  Clara jacet generis gloria magna sui.
Casta pudicitiae famam servavit honestam,
  Qua generosa nihil femina majus habet.
Haec quo dicta fuit, dignam se nomine gessit:
  Clara fuit meritis et pietate simul.
Assidue quoniam doctos audire solebat,
  Nilque habuit sancta Relligione prius.
Ipsa senes, inopesque nurus, aegrosque fovebat,
  Et viduis larga praebuit aera manu.
Virginibus, fuerant quaecunque parentibus orbae
  Pronuba consortes tradidit ipsa thori.
Naturae bonitas, fidei constantia, candor,
  Lingva in consiliis adfuit apta piis.
Cumque Vir e terris sublatus in astra fuisset:
  In viduo mansit femina casta thoro.
In vita viguere preces, fiducia Christi;
  In gremio vitam mortua cujus agit.
Principibus quondam quos aurea protulit aetas,
  Ista fuit vere femina digna Viris.
Nulla unquam illius virtutes nesciet aetas,
  Has nullum in laudes mors habet ulla locum.

Bocskay Gergely. Nem a most közelebb, hanem az oda felebb emlitett György fia. A mag nélkül elhalt Szerdahelyi László jószágai felett, sok küszködése volt ennek a Gergelynek; Seredy Gáspár halála után, először annak atyjafia Seredy Benedek, azután pedig ismét Seredy Gáspár özvegye, Mérey Anna fogta azoknak fülét, ki is különb-különbféle törvényszékeken, oly sok nehézséget görgetett Gergely eleibe, hogy a mely pert, még 1548. eszt. inditott vala Gergely, annak férje Seredy Gáspár ellen, huszonnégy esztendő mulva, azaz 1572. eszt. szakadhatott annak vége, Báthori Miklós országbirája előtt, és akkor került Gergely kezére Kövesd vára, a többi hozzá tartozó jószágokkal. Ennek a Gergelynek fia volt András, kinek felesége Bornemisza Borbála már 1582. eszt. özvegy volt. Ennek az Andrásnak, ettől a Borbálától, István fia maradt.

Bod. Salamon és Sz. László királyok idejében élt. Az ő atyja Bokon, Sz. István és első András királyok alatt virágzott. Mikor Sz. László Salamont Mosonnál elfogatta, és Visegrádon tömlöczbe tétette 1082. eszt., ugyanott elfogatta Salamonnal ezt a Bodot is, és őt minden jószágaitól s váraitól megfosztván, Salamonnal egy tömlöczbe záratta, melyből holtáig ki sem szabadult. Ennek fia volt Kuros, a Rajcsány familia törzsöke. Lásd Kuros.

Bódi György. Csanádi püspök lett 1556. eszt., de mivel már Csanádot a török birta, egyszersmind az egri püspökség administrátorává is tette őt Ferdinánd király, négyszáz magyar forint, kétszáz köböl buza, kétszáz cseber bor, és kétszáz bárány fizetéssel. Ezenkivül maga költségén tiz katonát tartott a király ő mellette, és az egri várban rendelt neki lakó helyet. Mivel pedig az akkori török világban, nem volt elég ez a tiz katona, mikor ő valahová akart a püspökség megyéjében, hivatalbeli kötelességből menni, megparancsolta a király az egri kapitányoknak, hogy ő mellé annyi katonát adjanak olyankor, amennyit a szükség kivánand. Ezeket a kötelességeket szabta a király ő eleibe, hogy maga személy szerént mind Egerben, mind Kassán, mind más királyi városokban predikáljon, az igaz tudományt ótalmazza, terjessze, a Luther tudományát hintegetőket pedig felkeresse s megbüntesse sat. Csak esztendeig viselhette az administrátorságot, mert akkor Veráncsics Antalt tette Ferdinánd rendes püspöknek, ő pedig meghalt-e, vagy hova lett? bizonytalan.

Bodó Gáspár. (Györgyi). Ezt Thuróczi nem utolsó értelmes és okos embernek nevezi, Bonfin pedig azt irja felőle, hogy ő a nagy Hunyadi János fiaival együtt nevekedett, és hogy egy nagy nemből való tanácsos, ékesen szóló és tudós ember volt. — Mint a Hunyadi

háznak nagy becsülőjét s barátját, ezt a Gáspárt is elfogatta és tömlöczbe tétette vala Budán ötödik László király, Hunyadi Lászlóval és Mátyással egyben 1457. eszt., de ő abból még ugyanazon esztendőben jun. 17. napján kiszökött, minekutána Hunyadi Lászlónak fejét vették. Talán ugyanez volt az a Bodó Gáspár, a ki Hunyadi Mátyás király holttestét, Bécsből a Dunán Fehérvárra, a temetésre haza hozta 1490. eszt.

Bodó Gergely. (Györgyi). Ezt 1458. eszt. tette Hunyadi Mátyás király tárnokmesterré, a mikor mindjárt levelet küldött a király Budáról a bártfaiaknak, és igy kétségkivül más királyi városoknak, hogy Budára küldjenek két vagy három embert, a kik a tárnokszékre vitt ügyeket, Bodó előtt folytassák.

Bodó Miklós. Fehérvári prépost volt 1461. eszt., mikor Mátyás királynak, a cseh király leányával Katalinnal leendő házasságának feltételeit, ő is kezeirásával Trencsénben megerősitette. — Más Bodó Miklós lehetett az, a ki erdélyi vajda volt 1462. eszt.

Bodó Ferencz. (Györgyi). A rákosmezei hires diétán, ez volt Tolna vármegyének egyik követe 1505. eszt. Társai, Dombay Pál és György, Szerecsen György és Morgay Miklós voltak. — A bácsi ország gyülése őt rendelte egyiket az ifju Lajos király mellé tanácsosnak 1518. eszt. — Sokat segitett ő Tomory Pálnak Ferhát basát megverni 1524. eszt. — Ugy látszik jelen volt a hatvani lármás diétán, legalább az ott zenebonáskodó urak, ott neki itélték Sárkány Ambrus minden jószágait 1525. eszt. Ugyanakkor ott volt Budán, mikor némely huszárok a zsidók házait felprédálták, és azokat igyekezett csendesiteni, de mind haszontalan. Lásd Szerencsés Imre. — Mint jó és hires katona, talán jelen volt a mohácsi szerencsétlen hadban, vagy ha ott nem volt, hihető, Szapolyay János táborában maradt, legalább bizonyos, hogy annak királylyá lett választásakor, ott volt Tokajban 1526. eszt.

Ez időtől fogva, csaknem példa nélkül való tántorithatlan hűséggel viselte magát Szapolyayhoz. — Mikor Szapolyay 1527. eszt. augustus elején, Ferdinánd királytól való féltében, Budát odahagyta, és onnan táborával Tokaj felé utaznék, ezt a Bodót és Bakics Pált, a kezök alatt való néppel, Hatvanból, a Dunához visszaküldötte, hogy annak partján, magokat a Budára költöző Ferdinándnak mutogassák, s egyszersmind amennyire lehet, járjanak végére, micsoda erővel legyen Ferdinánd? — Jól eljártak a dologban, noha őket a németek ágyúkkal vették vala űzőbe, melyeknek golyóbisaiból egynehányat magokkal Szapolyayhoz Hatvanba el is vittek. Azonban utána inditja

Szapolyaynak Ferdinánd Salm Miklós grófot, hogy azzal, ahol megtalálandja, ütközzék meg.

Eger városát két napi utazással haladta meg a gróf, mikor Szapolyayt, a Tiszához közel, utolérte. Bodó egy setét éjjel, a grófot a megtámadásban megelőzte, nagy sikoltással táborára ütött, elővigyázóit levágta, és szinte az ágyúkig nyomult; mindazáltal a tanult németek őt visszanyomták, és katonáiból sokat levágtak. — Innen Tokaj alá vonta Szapolyay magát megmaradt hadával, ahova a gróf is utánament neki, és csak kétezer lépésnyire szállott tőle táborba. Itt is ujra éjszakának idején támadta meg Bodó a grófot; még pedig olyan szerencsével, hogy annak ágyúit is nagyobbrészt elfoglalta, és azokat a németekre forgatta; de utóljára itt is neki kellett hátat forditani, a győzelmet a grófnak engedni, és Szapolyaival együtt Várad felé Erdélybe futni.

Ott hirtelenében egy uj sereget állitván Szapolyay lábra, azzal Bodót Buda felé inditotta. Alig lehetett észrevenni, mikor ő ezzel a gyülevész néppel, már Eger alatt termett. Jól viselték ugyan ott magokat a várban lévő németek; de utoljára csakugyan erőt vett Bodó rajtok. Sok jelét mutatta ő itt a maga természeti vadságának. — A mely ártatlanok az oltárokhoz ragaszkodtak, azokat is minden irgalom és szánakozás nélkül levágta, a szent végre rendelt ruhákat lovára terittette, és azokon felül ülve lovagolt a várból a városba, a tisztek fejeit Szapolyayhoz küldötte, másokat részszerént a vár körül felakasztatott, részszerént füleiket s orrokat lecsonkáztatta.

Hogy azt Ferdinánd meghallotta, nyolczszáz derék és tanult katonát küldött Bodó ellen, kiket ő, Egerhez közel, készen várt. Seregének jobb szárnyát kétszáz lengyel és a tatárok tették, bal szárnyán a huszárok állottak, középen a hajduk foglaltak helyet, és ezek voltak a legtanulatlanabbak. Mindent elkövetett ebben a harczban Bodó, a mit egy okos és bátor vezértől lehetett várni s kivánni, de minthogy az alatta valók próbálatlanok voltak, szavát is ritkán fogadták, késő este maga is sebbe s fogságba esett, és őt a győzedelmesek nagy örömmel Egerbe vitték. Ezt az ő emberei, a kik a várban maradtak vala, megtudván, a várat ők is haladék nélkül feladták. Egerből, őrizet alatt, Esztergomba Ferdinándhoz inditották őt, kilencz zászlóval és tizenhat szolgájával. Hogy Gyöngyösre ért Bodó, ott kisérőit lerészegitette. Maga is alkalmasint hörpentett ugyan búvában, de csakugyan volt annyi ereje, hogy minekutána őt szolgái egy igen derék török lóra felültették, még azon éjjel egy Gyöngyöshöz két mértföldre fekvő faluba botorkázott, és ott egy szegény embernél, a tűz mellett hált.

Hogy kialudta magát, gondolóra vévén, hogy ő fogadása ellen, nem józan észszel, és nem maga oktából, hanem a bor és szolgáinak inditásából szökött el, Gyöngyösre a maga kisérőihez visszaindult. Már akkor a kisérők az ő szolgáit a szöktetésért mind lekonczolták, és az ő keresésében fáradoztak, aminthogy az uton reá is akadtak, és őt Esztergomba Ferdinánd királyhoz vitték. Harmad nap mulva, seregenként mentek az urak s nemesek Ferdinándhoz, instálván Bodó mellett, hogy eddig való nagy tetteit, s kivált a törökök ellen viselt dolgait vegye tekintetbe, aztis igérvén, hogy amicsoda hűséges volt ő eddig Szapolyayhoz, ezután szintén olyan fog lenni Ferdinándhoz, csakhogy őt most bocsáttassa el. Kétszázan vállalkoztak, a kik ő érette magokra kezességet akartak venni; de Ferdinánd akkor a dolgot elhalasztotta; azután pedig alattomban Bécsbe, onnan Németujhelybe (Neustadt) vitette őt; aholottis készebb volt holtig fogságban ülni, mint Szapolyayhoz való hűségéről lemondani. Eger körül 1527. eszt. november közepetáján esett vala fogságba. Mig szabadon volt, ő húzta az erdélyi püspökség jövedelmeit.

Bodroghy Fülöp. A mely épületet szent István első magyar király Rómában, az oda utazó magyarok számára készitett vala, azt ez a Bodroghy Fülöp ujittatta meg, második Ulászló király alatt, és akkor annak falára ezt irták: Domus Vngarorum, Renovata per D. Phil. de Bodrug, DD. Ser. D. Wladislai Reg. Procur. ex Eleemosynis Peregrinorum, sedente Alexandro PP. 1497. mely magyarul forditva, ilyen formán esik: A magyarok háza, megujittatott, felséges Ulászló király gondviselője, Bodroghy Fülöp által, az idegenek alamizsnájából, hatodik Sándor pápa idejében, 1497. esz. — Ez az irás megvolt még azon épületnek falán 1628. eszt., mert azt akkor irta le onnan Amiden Tódor, herczogenbuschifi, de mikor Inchófer Menyhért, magyar tudós jezsuita, 1644. eszt., Rómában mulatott, már ez az irás lekopott volt, mert ámbár ő magáról az épületről emlékezik, de az irást elő nem hozza; sőt azt a gyanuságát jelenti, hogy az épületnek megujitása, Mátyás király alatt eshetett 1490. esztendőtájban.

Bogát. Egy magyar nagy ember, Árpád és Zsolt herczegek alatt. Mikor Berengárt, az olaszországi királyt, némely pártosok méltóságától meg akarnák fosztani 921. esztendőtájban, ő a magyarokat hitta a maga védelmére, kik el is mentek, Bogát és Tas vezérlése alatt, Berengár ellenségeit felkeresték, s azok közöl sokakat megöltek. Ennek a Bogátnak fia volt Bulcs.

Bogdán. A mármarosi oláhok vajdája volt, első Lajos király alatt, kitől nem akarván többé függeni, Moldvába költözött, oláhaival

együtt. Lajos 1371. esztendőtájban, őt ott meghódoltatta, és az oláhokat arra kötelezte, hogy vajdát magok választhatnak ugyan magoknak, de az a magyar királytól függjön, és annak, mint eddig, ugy ezután is adózni tartozik.

Bogudi Tóbiás. Zágrábi prépost volt negyedik Béla király idejében. Mikor Béla király a maga fiát, az ifju Bélát, egész Tótországnak herczegévé tette, Bogudi volt annak kanczellárja. Az ő édes atyját, a Sajó vizénél vágták le a tatárok, Béla király láttára 1241. eszt. Egyéb elei is sokat szolgáltak a hazának. Mikor Béla király, Ottokár cseh királytól, Stajerországot 1260 eszt. vissza akarná venni; de mivel a tatárok ujonan fenyegették Magyarországot, kénytelen volt vele megbékélni, sőt maga unokáját Kunegundát is feleségül annak igérni; ezt a Tóbiást küldötte el Béla a pápához, hogy ott azokat az akadályokat háritsa el, melyek ezen házasságot gátolnák. Hűségesen s épen Béla kivánsága szerént járt el Tóbiás ezen követségben, melylyel azt érdemlette, hogy a mely örökséget, Karnioliában hagyott vala Bélának testamentomban, édes anyjának Gertrudnak nénje, azt mind Tóbiásnak adta örökösen, minden jövedelmeivel és szabadságaival egyben 1263. eszt.

Bojta. (Lásd Vojta).

Boleszló vagy **Bogizló.** Váczi püspök volt harmadik Béla, Imre és András királyok alatt. Ez fundálta a leleszi prépostságot, melyet Béla király is megerősitett. Imre királylyal igen különös története volt, mely ebből állott: mikor épen Boleszló 1199. eszt. 17. mart. a váczi káptalan templomában, a többi papokkal vecsernyén hangicsálna, egyszer az éneklés közben, Imre király egynehányad magával, a temploma berohan, és Boleszlótól a sekrestye kulcsát kéri, magának pedig azt parancsolja, hogy a templomból takarodjék. A püspök egyiket sem fogadta, azértis Imre neki megyen, őt az oltár előtt való grádicsnak legfelső fogáról, a padimentomra nyakra-főre aláránťja, és csaknem félhóltan, a templomból kivonczoltatja. Azután a sekrestyének esik, annak ajtaját betöreti, a ládákat felszaggatja, a bennök lévő sok kincset, melyet Boleszló a leleszi prépostság számára gyüjtögetett és szánt vala, elfoglalja s elviteti. — Boleszló felocsudván s magához jövén, megtiltotta, hogy abban a templomban, mindaddig isteni-tisztelet ne legyen, mig Imre a kincset vissza nem adja, melyet Imre azzal boszult meg, hogy Boleszlótól minden dézmabeli jövedelmet elfogott, és meghirdette, hogy a ki Boleszlónak vagy levelét, vagy izenetét, az országon kivül viszi, annak szemeit ki fogja szúratni.

De csakugyan nem maradhatott ez a dolog soká titokban a pápa előtt, ki is mihelyt azt meghallotta, Imréhez egy dorgáló levelet irt, melyben őt arra inti, hogy a tett kárt, pótolja vissza, különben őt ekklézsiai fenyitékkel s Istennek boszúállásával fenyegeti, aztis előhozván, mi esett ő előtte más szentségtörőkön, p. o. Balthasár, Pompéj és Héliodoron. Azonban hogy jól végére járhasson a pápa ezen dolognak, és nem csak a fel, hanem az alperest is meghallgathassa, a megvizsgálást a kalocsai érsek Hederváry Saulra bizta. Ugy látszik hamar megbánta Imre a maga cselekedetét, és a mit elvett vala, mindent visszaforditott, sőt a mint irják, olyan szoros barátságot vetett azután egymással a két perlekedő fél, hogy mikor Imrének László fia született, annak kereszt-atyjának Boleszlót választotta.

Ez a szomoru játék, hihető abból eredt volt, mert Boleszló a keze alatt lévő papságot, szoros fenyitékben tartotta, és annak némely jövedelmeit is körülnyiregette, melyről a papok egymásután két pápánál tettek panaszt, de mivel mindenik előt Boleszló lett nyertes, a királynál vádolták be őt, az pedig a dolognak jól végére nem járván, hirtelenkedett. Hogy nagy becsületü, és az országban törzsökös s jószágos (talán a Csáky) familiából származott ez a Boleszló, sok jelből megtetszik. Nemcsak a már emlitett Lászlónak; hanem negyedik Bélának is kereszt-atyja volt ő 1206. eszt.; magának pedig Boleszlónak második Béla király volt kereszt-atyja, és az ő keresztsége alkalmatosságával ajándékozta második Béla neki Leleszt, a hol ő azután prépostságot állitott fel. Mind eleiről maradt öröksége, mind tulajdon szorgalmatossága által szerzett jószága, igen sok volt Boleszlónak, mind másutt, mind kivált Bihar és Zemplén vármegyékben, melyet ő nagyobbadán a leleszi prépostságnak hagyott, nevezetesen Szalontát és talán Margitát, mint azon diplomából megtetszik, melylyel második András király, a leleszi prépostságot, Boleszló ajándékinak birásában, ujra megerősitette 1214. eszt. Ugy látszik ettől a Boleszlótól vette, Bihar vármegyében, az érmelyéki járásban, Margitához nem messze, Bogyiszló vagy Bogyoszló nevü falu a maga nevét. Boleszló 1215. esztendőtájban halt meg, közel nyolczvan esztendős korában. A leleszi klastromon való jus-patronatust, a keresztfiára negyedik Bélára hagyta, ki is azt 1252. eszt., egy András nevü embernek ajándékozta.

Bolgár Tamás. Huszonöt sátoralja czigánynak vajdája volt, második Ulászló király idejében. Az országban szanaszét lézengő több czigány csapat közől, ezt a Bolgár Tamásét választotta ki Ulászló avégre, hogy ez a törökökre golyóbisokat s egyéb hadra megkiván-

tató szerszámokat készitsen. Maga adott ennek Ulászló Budán utilevelet, a pécsi püspökhöz, Hampó Zsigmondhoz, hogy vámon, harminczadon, mindenütt szabadon bocsáttassék, és ott dolgozhassék, 1496. eszt.

Bolond Bálint. Szapolyay János udvari bolondja. Elkisérte urát lengyelországi számkivetésébe 1528. eszt., ki is midőn onnan haza visszakészülne, és mindenfelől pénzt szerezgetne, hogy azon katonákat fogadjon, ez a Bálint is előmutatott tiz aranyat, és azokat ezen szókkal ajándékozta, vagy inkább adta kölcsön Szapolyaynak: Király! ha Budára érkezünk, ezt nekem mindjárt visszafizesd!

Bolyki Tamás. Azon ötven puskásnak hadnagya volt, kiket Dobó Istvánnak segitségére küldött Borsod vármegye, Eger várába, 1552. eszt. Igen szembetünő vitézséggel ótalmaza ő a várat, mindaddig, mig szent Mihály napja estéjén, mikor a várnak egyik szegeletén, a törökök ágyúja által esett törést töltetné s igazittatná, a jancsárok őt ellőtték. Mennyire sajnálták viaskodó társai az ő vesztét, azzal bizonyitották meg, hogy a várnak ezt a részét, melynél ő elesett, Bolyki bástyájának nevezték, az ő emlékezetének örökitésére.

Böngér. Azon kunoknak egyik fővezére, akik Álmossal az országba bejöttek. Mikor Árpád 893. eszt. Emődön mulatott, ennek a Böngérnek ajándékozta a Tapolcza és Miskolcz közt lévő földet és Diós-Győrt. Ennek fia volt Bors, akitől Borsod és Bars vármegyék vették a magok nevét.

Bonipert. Pécsi legelső püspök, mely püspökséget szent István király állitott fel, és azt 1009. eszt. erősitette s ajándékozta meg sok jószággal. Minthogy pedig Bonipert szent Istvánnak udvari papja is volt, némelyek méltán ugy gondolkodnak, hogy hát talán egyszersmind kanczellárja is volt, mivel abban az időben ez a két hivatal igen együvé volt kötve. Ugy látszik Pécsen oskolát is álitott Bonipert, melyet onnan gyanithatni, mert karnóti püspök Fulberthez Francziaországba küldött egy követet, ki által attól Prisción munkáit kérte el. Mikor szent István király a szalai klastromot fundálta 1019. eszt., Bonipert is ott volt vele.

Bor Mihály. Azon hetvenhat gyalognak hadnagya volt, kiket Sáros vármegye küldött Egerbe, Dobó Istvánnak segitségül, az ostromló törökök ellen 1552. eszt.

Borbála. Zsigmond királynak második felesége. Lásd Cillei Borka.

Borbála. Bizonytalan mikor élt s micsoda familiából való volt. Azt beszélik felőle, hogy ő hajadon ugyan, de ingyen sem szüz leány fővel birta Nógrád vármegyében Ecseg várát, melyet ő róla a köznép,

még ma is Leány-várának nevez. Olyan fajtalan életűnek mondják őt, hogy amely férfiakat megszeretett, ha azokat különben magához nem hódíthatta, egy iga ökörnek igérése által vette reá, a vele való közösködésre. Mikor aztán magától ki nem telt a pár ökör, akkor szabadságot adott latrának, hogy azt akármelyik szegény parasztnak jármából fogja ki, és épen azért nevezték őt jobbágyai Ekebontó Borbálának. Akik a dolgot lágyitni akarják, azt mondják, hogy ez a Borbála egy könyörületlen özvegy asszony lett volna, aki jobbágyait, a sok dolgoztatás s mindenféle huza-vona által, olyan szegénységre juttatta, hogy szegényeknek magoknak kellett az ekét vonni. De igy hát Ecseget inkább Özvegy-várának nevezték volna.

Borics vagy **Bertalan.** Kálmán király második feleségének Predszlavának fia, kit azután szült, minekutána őt Kálmán Kiovba (Kiew) haza küldötte. Kálmán király Boricsot soha a maga fiának nem ösmerte, sőt ugyanazért űzte volt magától haza Predszlavát, mikor Boricscsal terhes volt, mert annak házassági hűsége felől kételkedett. Mivel pedig Predszlava őt állhatatosan Kálmántól valónak vallotta, Borics is magát Kálmán törvényes fiának tartotta, sőt az országban is nem kevesen voltak olyan főemberek, kik ő hozzá, mint Kálmán fiához, ugy ragaszkodtak. E volt az oka, hogy mihelyt második István király, 1131. eszt. mag nélkül meghalt, aki Kálmánnak első feleségétől való fia vala, Borics ugy tartotta, hogy már senkinek sincsen közelebb való jusa a magyar-királysághoz mint neki. Azértis hogy második Béla fejéből a magyar koronát magáéra tehesse, először is Konstantinápolyba ment, és az oda való császárnak valami rokonát feleségül vette, de főczélját, mely ezen házasságban lett volna, el nem érhette, mivel a menyasszony mellé, semmi nyomtatékot vagy segitséget, a magyarok s Béla ellen a császár neki nem adott.

Onnan haza ment Borics Kiovba, és az oroszokat s lengyeleket ültette fel Béla ellen, kikkel 1132. eszt. a Sajó vizéhez szállott. Ahozis bizott, hogy sok fő magyar fog hozzá állani, kivált olyanok, akik Álmos és Béla megvakitásában részesek voltak, és igy méltán tarthattak tőle, hogy Béla rajtok boszut fog állani, ha magát a királyságban jól megfundálhatja. Megtudván Béla Borics szándékát, ő is a Sajó felé mozditotta seregét. Ott a főbb urakat magához hivatta, és hogy kitanulhassa, kinek micsoda hajlandósága van iránta?, ezt a kérdést tette azoknak eleibe: valjon Borics igaz fia-e Kálmánnak, vagy pedig fattyú gyermek?. Erre legtöbben azt felelték, hogy ők bizonynyal tudják, hogy Borics fattyú, és igy őt a királyság nem illeti;

de olyanok is voltak, kiknek magok viseléséből kitetszett, hogy Boricsot Kálmán valóságos fiának tartják, és hozzá jó indulattal vagynak. Ezeket Béla nagyrészt ott mindjárt megölette, hogy árulók ne lehessenek, és Boricshoz ne állhassanak, kihez már akkor különben is sok nemes általszökött vala.

Azután az ország nagyjai, követeket küldöttek a lengyel s orosz fejedelmekhez, kik által azoknak értésére adták, hogy Boricsot az ország Kálmán igaz gyermekének nem tartja; azértis egyedül Bélához ragaszkodik, és haszontalan próbálják Boricsot annak nyakába varrni. — Mindezt mind pedig azt megértvén a lengyel fejedelem, hogy a csehek az ő országába beütöttek, éjszakának idején haza indult, melyet a magyarok észrevévén, annak utánaeredtek, és táborát, amint lehetett, csipkedték s nyughatatlankodtatták. Ugyanakkor az oroszok is elmentek.

Esztendő mulva ismét elhozta Borics, még nagyobb erővel Béla ellen az oroszokat s lengyeleket, s akkor megis ütközött vele; de Béla a sógorának, az ausztriai herczegnek segitségével, az ő táborát igen megverte, az abban lévő pártos magyarok közől is sokakat levágatott, sokakat pedig elevenen elfogatott. Nem merte többé Borics Bélát búsitani, annyival inkább, mert Béla Lothár császárt rávette, hogy Boleszlávot a lengyel fejedelmet, Borics barátságától vonja el, és Bélával gyalúlja össze, mely megis lett.

Béla halála után, második Gejza királynak kezéből akarta Borics, az ország kormányát kitekerni. Először a görög császárt ingerlette az ellen; de mivel a császár előbb meghalt, mint Gejzát megtámadhatta volna, a német császár Konrádot vette körül Borics keserves panaszokkal, aki kétségkivül fel is fogta volna az ő ügyét, ha Gejza ezt megtudván, ugy nem igazgatta volna a dolgot, hogy Konrád otthon is elég foglalatosságot találjon a maga jobbágyaival. — Igy tehát az ausztriai nemességhez folyamodott Borics, és sok pénzzel azt lázasztotta fel, mely az országba Rapolt vagy Ratibold vezérlése alatt beütvén, itt Pozsont csakhamar megvette 1146. eszt. De nem soká tartott Borics öröme; mert Gejza még nagyobb summát igérvén a németeknek, mint Borics adott vala, Pozson várát tőlök minden vérontás nélkül visszanyerte.

Mikor Lajos, a franczi ák királya, 1147. eszt. a keresztes haddal, Magyarországon keresztül ment, Borics is ott volt annak táborában, és olyan reménységgel jött ide be, hogy mihelyest a magyarok az ő itt létét megtudják, azonnal melléje állanak, de megcsalatkozott. Gejza meghallván, hogy Borics a keresztes táborban tartózkodik, kérte

Lajost, hogy őt adja ki, de mint Thuróczi irja, Lajos azt felelte: A királynak háza olyan mint a templom, annak lábai mint az oltár; mimódon adnám tehát ki Boricsot, ki az én házamba ugy jött mint templomba, és lábaimhoz ugy borult, mint valamely oltárhoz? Csakugyan tanácsosabbnak itélte Borics, Lajos táborából elébbállani; azértis egy éjjel, Lajosnak egy paripáján, szökve elment. Előtalálta ugyan őt Lajosnak egy lovásza, és meg akarta tartóztatni; de a hamarkezű Borics annak fejét karddal kettéhasitotta. Sok veszély közt Görögországba verekedvén Borics, többé Magyarországban nem alkalmatlankodott; hanem mikor a görögök a magyarokkal hadakoztak, amazokkal ő is eljött a magyarok ellen, kik közől egy éjjel el is fogott ugyan egynéhányat, de ugyanazon hadban, az ő nyughatatlan életének, egy kun katonának nyila végetvetett 1155 eszt.

Borics. Bosnyákországi bán volt második Gejza király idejében. Minthogy a görög császár Mánuel, nem szünt meg a magyarokkal garázdálkodni, Gejza magyar király feltette magában, hogy őt császárságából kiveti, és helyébe Andronikot, Mánuelnek egy atyjafiát ülteti. Evégre 1155. eszt., a csehek és szászok segitségével, Belgrádhoz nem meszsze, Branisovát megszállja. Eljött Gejza segitségére ez a Borics bán is. Mivel pedig Gejza Branisova alatt meghallotta, hogy Andronik már Mánuelnél fogva van, haza felé indult, Boricsot is seregével együtt magától elbocsátotta Mánuel aki maga is már akkor Branisovához érkezett vala, egy Balás nevü vezérét Borics után küldi, hogy vele ütközzék meg. De Balás előbb rájok akadt a magyarokra, mint Boricsra, és azokat először emberül megis ijesztette, mindazáltal utoljára csakugyan a magyaroké lett a győzelem. Ebben az ütközetben esett el a görögök közt, a felebb emlitett Borics, aki magát Kálmán király fiának tartotta, és akit ettől a bán Boricstól meg kell különböztetni. A bán Borics ezelőtt esztendővel, ugymint 1154. eszt., valami viszálkodásba elegyedett vala a raguzaiakkal, akik minthogy őt sz. Mihály havában meggyőzték, velök csak hamar megbékélt.

Borics vagy más névvel **Memborch**. Kunok fejedelme volt második András király idejében. Ez hitta volt magához az esztergomi érsek Róbertet 1227. eszt. Lásd Robert.

Bornemisza János. (Berzenczei). Király kincstartó, budai kapitány és pozsoni főispán, Hunyadi Mátyás, második Ulászló, és Lajos királyok alatt. Istvánffy azt irja, hogy tolnai fi volt, és Hunyadi Mátyás király emelte őt alacson sorsból kincstartóságra. Ulászló uralkodásának elején, attól Maximilián császárhoz pártolt vala; de az 1491. eszt. Ulászló és a császár közt kötött békes-

ségnél fogva, több urral együtt, ő is gráczját nyert, mely időtől fogva mindenkor hűséges volt Ulászlóhoz. Both Andrással ő engesztelte meg Ulászlót, a rebellis Ujlaky Lőrinczhez 1496. eszt. Sokat tett ő a paraszt hadnak lecsendesitésére 1514 eszt. Azon hadnak fővezére, Székely György, főképen ő reá fenekedett, és azt mondotta, hogyha megkaphatja, őt szakállánál fogva fogja felakasztatni.

Mikor ez a Székely György Pest alól Czegléd felé indult, egy Ambrus nevű pesti lakost hagyott Pest alatt, a paraszt tábornak egy részével; Barnabást pedig annak egy más kis osztályával Eger felé küldötte öldökölni. A Pestnél maradt Ambrus hadának megverését, Bornemisza vette magára. Ami katonaságot lehetett tehát, azt hamarjában összeszedte, és azzal a Dunán általmenvén, Pest külső városába szállott. Onnan Tomory Pált egy csoport huszárral előre küldötte, az ott közel táborzó Ambrusnak megkémlelésére, ki is egy csapat ellenséges lovassággal szembetalálkozván, azt megverte, s közőle sokat elfogott, a többek közt egy papot, kitől minekutána Bornemisza némely dolgoknak végére járt volna, azt megölette. Azután maga is közelebb ment Bornemisza a kuruczokhoz, és először szép szóval kivánta őket megnyerni. Általizent tehát hozzájok, és a király nevében mindazoknak kegyelmet igért, valakik a fegyvert önkényt leteszik, és az ilyeneknek azt parancsolta, hogy fegyvereiket elhányván, jobb kéz felé álljanak külön; akik pedig bal kéz felől maradnak, előre megmondotta, hogy velök ugy fog bánni mint ellenséggel.

A gracziának legelőszöris Ambrus örült meg, annyival inkább, mivel ő nem rosz czélból fogott vala fegyvert; és már most az alattavalókat is arra kérte, hogy magokat ne bizzák a szerencse bizonytalan kimenetelére. Külön ment hát Abmrus jobb kézre, és sokan voltak, akik őt követték; de többen maradtak bal kéz felől, kik őt rútolták és szidták. Hogy ezeket Bornemisza megrezzenthetné, dobot üttet, trombitát fúvat, ágyúkat ropogtat, Tomoryt a könnyű lovassággal meginditja, maga is utánamozdul, a kuruczokat megüti, kik csak kevés ideig állhatván a tüzet, hátat forditanak. Sokan estek közőlök mind halva mind fogva, de a futókat nem engedte Bornemisza az isaszegi erdőnél tovább űzni; hanem a győzelemmel Budára viszszatért, és ott a foglyok közől némely gonoszabbakat, a magistrátusnak általadott, a többieket pedig füleik s orrok nélkül szabadon bocsátotta. Azután nem sokára Székely Györgyöt is elérte az utolsó veszedelem.

Még jól le sem csillapodott a kurucz háboru, mikor Ulászló szobájába, két golyóbist belőttek, de szerencsére a király akkor abban

nem lévén, a golyóbisok a falban akadtak meg. Nem kis felháborodást okozott ez a történet Ulászlónak; azértis mint legmeghittebb embereit, Bakacs Tamás érseket és Bornemiszát magához hivatván, tőlük tanácsot kér, mi tévő legyen? Mindketten ugy itéltek, hogy ugy erősitheti meg magát a királyiszékben, és ugy helyhezteti háza népét bátorságba, ha gyermekeit a császári familiával összeházasitja; aminthogy következett 1515. eszt. mindketten Bécsbe kisérték Ulászlót, és ott ez a házasságbeli alku megállittatott. Mennyire bizott Ulászló ő hozzá, azzal is megmutatta, hogy halálos ágyában, egyikre ő reá bizta fiának Lajosnak nevelését, mely bizalomnak ő bőven eleget is tett volna, ha amit ő épitett, azt az ő tútortársa, Brandenburgi György, el nem rontotta volna. Némely urak, nevezetesen palatinus Perényi Imre és Szapolyay János vajda, nem jó szemekkel nézték az ő királyi udvar előtt való nagy tekintetét, azértis kivált 1518. eszt. minden erejökkel igyekeztek őt, főkép a budai kapitányságtól megfosztani; de szándékjokban nem boldogulhattak.

A pápa egy levéllel tisztelte őt meg 1524. eszt., melyben arról dicséri meg őt, hogy a már emlitett Tomory Pált, a maga szolgálatából papságra kibocsátotta, s egyszersmind a szent-székhez s királyához való további hűségre is serkenti őt. Mig Lajos király 1525. eszt. a hatvani zenebonás diétára járt, őt hagyta Budán a királyné mellett. Közel háromszáz lovast és egynehány ezer aranyat küldött Lajos király után, a mohácsi szerencsétlen hadra 1526. eszt., ahová ő maga, vagy öregsége, vagy betegsége, vagy mind a kettő miatt, nem mehetett el.

Az ott történt nagy veszedelem, és Lajos király halála után, az özvegy királynéval Máriával, együtt ment Budáról Komáromba, onnan Pozsonba, holottis, hihető, hazája veszedelmén való bújában, halálos nyavalyába esvén, Szalay Jánost, Nádasdy Tamást és Majláth Istvánt, magához hivatta, a királyi kincsnek, s ugy látszik tulajdon pénzének is megmaradt részét, azoknál általadta, őket megesketvén, hogy azt, Pozson várával együtt, senkinek másnak nem fogják odaengedni s adni, hanem egyedül néhai második Ulászló leányának, a most elesett Lajos király testvérének Annának, Ferdinánd feleségének. Azután kevés napokkal meghalt, semmi gyermeket maga után nem hagyván. Mindazáltal igen fukar fösvénynek festik őt. Egyéb jószágai közt, övé volt Erdélyben Fogaras földe, melyet az ő halála után, Szapolyay János, a most emlitett Nádasdy Tamásnak ajándékozott. Lóg György a következő verseket irta az ő emlékezetére:

Corvino ante alios Regi charissimus olim,
  Atque domi atque foris, fidus, et usque bonus.
Quem Ladislaus, regno qui deinde potitus,
  Egregium usque habuit magno in amore senem.
Te tamen ante omnes juvenis Ludovicus amavit,
  Qui tuus in vita dulcis alumnus erat.
Qui postquam adverso periit sub Marte, jacetque:
  Non fuit in vita vivere dulce tibi.
Non tamen ante, novo Patriae quam Rege creato,
  Hic amor in Patriam vel morientis erat.

Ezeket is Lóg György irta:

Corvino venerande senex, gratissime et illi
  Proxima qui Regni, te duce, sceptra tulit.
Hujus et hinc nato. Nam te Ludovicus amabat,
  Qui tuus in vita dulcis alumnus erat.
Quo misere exstincto adverso sub Marte tibi omnis
  Exstinctus vitae est, qui prius ardor erat,
Non tamen ante novo Patriae quam Rege creato,
  Labentem et moriens ut Patriam erigeres.

Ezen versekből azt lehet kihozni, hogy Bornemisza, Ferdinándnak királylyá lett választatását s talán koronáztatását is, ha mind beteg ágyban is megérte.

Bornemisza Tamás. Budai dús gazdag kereskedő s egyszersmind szenátor, első Ferdinánd király alatt. Ő volt fő azok között, kik 1541. eszt. Budát el akarták árulni, de nem boldogulhattak és számkivettettek. Lásd Révay Ferencz.

Bornemisza Pál. Budai prépost, veszprémi, erdélyi, nyitrai püspök és királyi helytartó, első Ferdinánd és Maximilián királyok alatt. Nagy dicsőségére szolgál neki, amit Forgách az ő kisebbségére s gyalázatára kivánt emlékezetben hagyni, hogy tudniillik ő csekély állapotból jutott ezen méltóságokra. Budai prépost volt még 1548. eszt., mikor Ferdinánd király Augsburgból 19. mart. küldött levelében azt bizta ő reá, hogy Perényi Péternek özvegyétől, a minapi alku szerént, Eger várát vegye kezéhez Ferdinánd számára, mely dologban ő kétségkivül el is indult, dehogy semmire sem mehetett, bizonyos. Püspök volt már 1550. eszt., mikor a pozsoni diéta, Istvánffy Pállal s másokkal, őt Kőszegre rendelte, ott körül-belöl az ország határainak

megvizsgálására. Martinuzzi Györgynek erőszakos halála felől, egyebek közt, őt is megkérdezte a pápa követe 1552. eszt.

A következett 1553. eszt. gyula-fehérvári püspökké lett, amikor Ferdinánd királynak, Konstantinápolyban lévő követei, Veráncsics Antal és Zay Ferencz, őt és Dobó István vajdát, levelökben arra kérték, hogy Erdélyt Ferdinánd hűségében megtartóztatni igyekezzenek. Ő isküldött 1554. eszt. 15. febr. egy levelet Nádasdy Tamáshoz, melynek summája ez volt: „A te tündér székelyeid, nem akarnak nyugodni. Attól lehet tartani, hogy Izabella, fiával együtt, rövid időn visszajön Erdélybe. Mi a török s tatárok miatt nagy rebegésben vagyunk. Ha még egyszer hí a király engemet magához, mindjárt örömest elmegyek hozzá, hogy sohase lássam többé ezt az országot, melyben a félelem, iszonyodás és szakadatlan epekedés lakoznak."

Rendszerént Gyalu várában lakott, mig Erdélyben mulatott. Onnan irt 1555. eszt. 23. aug. a gyula-fehérvári káptalanhoz aziránt, hogy mivel Werner György, (a ki Magyarország csodálatos vizeiről egy kis könyvet csinált), Magyarország történeteit szándékozik megirni, tehát a káptalan is irja meg ahoz, a fehérvári anyaszentegyháznak eredetét, fundálóját s minden viszontagságait. Azoknak összeszedésére, a káptalan tagjai közől, Bátay Mátét, Mosdosy Ambrust és Kustós Albertet, maga Pál nevezte ki.

Minekutána suraklini Petrovich Péter és Izabella Erdélyben magokat ujra megfészkelték, onnan Pál Magyarországra kijött 1556. eszt. Forgách azt jegyzi meg, hogy ő Pálnak magának szájából hallotta, hogy Erdélyben az iró tollánál egyebe nem maradt. Bethlen pedig azt irja, hogy Gyaluból Váradig, Ombozy Miklóssal, Sándor Mihálylyal és Sükösd Benedekkel kisértette el őt Izabella. Ezenkivül nagyobb bátorságnak okáért, ötszáz lovast adott mellé, Székely Antal Szalay Ferencz, Móré Gáspár s mások hadnagysága alatt. Ezeket Pál az uton mindnyájokat Ferdinánd hűségére vonta, és ezek azután Telekesy Imrével együtt hadakoztak Izabella követői ellen.

Ez időtől fogva, elfoglalván Izabella az erdélyi püspökségnek jövedelmeit, mintegy másfélszáz esztendeig, az oda kinevezett püspökök, magok ott nem lakhattak, hanem a puszta titulussal kelle azoknak megelégedni, és ott csak vikáriusokat tartottak, magok pedig Magyarországban más jövedelemből tengődtek. Már Pál is megtartotta ugyan azutánis az erdélyi püspöki titulust; dehogy amellett álla fel ne kopjék, Ferdinánd király őt a nyitrai püspökség adminisztrátorává tette 1558. eszt.

Jelenvolt Pál Pozsonban Maximilián koronázásán 1563. eszt.

Mikor ez a Maximilián király 1566. eszt. a törökök ellen az országba bejött, a többi főemberek közt, Moson vármegyében, Óvárig annak Pál is eleibe ment; azután Győrnél mindaddig vele táborozott, mig az minden szerencse próbálás nélkül Bécsbe visszament. Ugyanazon esztendőben 2. decz. küldött ő hozzá egy levelet Forgách Ferencz püspök Pozsonból, melyben azt kérte ki tőle, hogy a magyar históriára való jegyzéseit ő vele közölje, mivel ő a maga idejebeli magyar történeteket meg akarja irni s emlékezetben hagyni. Megjelent Pál a pozsoni diétán 1569. eszt. Minekelőtte pedig a diéta beállott volna, látván Maximilián király, mely óvást lassan és ritkán gyülekeznek oda a rendek, ezt a Pált és zágrábi püspök Draskovich Györgyöt, magánosan, esküvés alatt kérdezte meg, hogy mondják meg neki igazán, minden himezés-hámozás nélkül, mi okon idegenedtek ő tőle oly igen el a rendek? és valjon ő maga Maximilián adott-e arra valami okot? Minthogy hittel kötelezte őket Maximilián, világosan megmondották, hogy a rendek magok kezeit szabadságaik sérelmein tartják. Maximilián azt felelte: hogy azt eddig is, kérdetlen is, meg kellett volna neki jelenteni; mindazáltal igy is azon fog lenni, hogy ezután semmi méltó panasz reá ne lehessen.

Igen szép dicsérő levelet küldött Pálnak ugyanazon esztendőben a pápa, melyben őt arra serkenti, hogy a maga megyéjéből, a feslettséget s gonoszságot, továbbra is irtogassa, s kegyességének jó hirét, mely sok országra kihatott, ezutánis nevelni, és a papoknak jó példát adni, ne szünjék meg.

Minekutána a királyi helytartóságot, Oláh Miklós után, négy esztendeig viselte volna, sorvadt öregsége erőtlenségei miatt, azt a pozsoni diétán 1572. eszt. letette. Szinte második gyermekségre jutott már, s elméje is meggyengült, mikor Nyitrán nyolczvanhét esztendős korában meghalt 1579. eszt.

Bornemisza Gergely. Egri kapitány első Ferdinánd király idejében. Atyja pécsi kovács mester ember volt, ki is őt illendőképen taníttatta, mely onnan tetszik meg, mert őt a maga idejebeliek Gergely deáknak hitták, a deák titulust pedig akkor csak a tudományokban jártasokra szokták vala ruházni. Az oskolai port magáról lerázván, fegyverrel kivánta hazáját szolgálni. Ifjuságának vitézi dolgai, a régiség titkai közt hevernek. Az első nagyságu magyar vitézek sorába, Eger várának Ahmed és Ali basák ellen, negyven napig való ótalmazása alkalmatosságával emelkedett ő fel 1552. eszt. Miket cselekedett ott, mind karjával, mind eszével, alább Dobó István alatt megláthatni. Harmadfélszáz gyaloggal ment vala ő oda Dobó segitségére.

Mikor azon föld alatt való lyukaknak ellenébe, melyeket a törökök a vár alá ástak, Dobó és Mecskey másokat ásattak, és már a két ásás annyira összejutott, hogy egy kis lyuk által együve is szakadt, ezen a kis lyukon Gergely egy mordálylyal a törökök pallérját hasba lőtte, kinek hirtelen halálát a többiek látván, onnan nagy ijedve mind kitakarodtak. A sok tűz, golyóbis, kard s kopja közt forogván így Gergely, ezen ostrom alatt csak a jobb kezén egy, de aztis tűrhető sebet kapott. Dobó és Mécskey után, mindenek övének vallották s ő reá háritották a győzedelmi dicsőségnek nagy részét.

Maga Ferdinánd király is megismerte az ő érdemeit, és épen akkortájban halván mag nélkül el, egy Bárány Márton nevü ember, annak Sáros vármegyében fekvő Bartosfalva nevü faluját s minden egyéb jószágait neki ajándékozta. Ezíránt maga Ferdinánd irt 1553. eszt. 20. febr. Gréczből a jászói káptalanhoz, hogy küldje el valamely hiteles tagját, kielőtt vagy Ternyei András, vagy Semsey János, vagy Sebessy Ferencz, vagy Szinyei László, Zsigmond, vagy István, vagy Sóos György, vagy Kendi László, vigye s állitsa be Gergelyt, azon jószágok birásába. Ugyanazon esztendőben egri kapitány volt ő már 4. nov., mikor a váradi püspök levele által arra kérte őt, hogy a Kunságon az ecsedi s kenderesi lakosokkal fizettesse meg azt az adót, a szent-jóbi klastromnak, melyet azok annak esztendőnként tartoznak fizetni.

Esztendeig is alig viselhette Gergely a kapitányságot, mikor a hatvani beg egyszer a többek közt Eger határára ment prédálni, kinek visszaüzésére, mikor a várból kijött volna, Keresztes körül, Nagy Balással s még mintegy negyvened magával, a begnek fogságába esett, ki is őt fogoly társaival, s egynehány magyarok fejével, Konstantinápolyba küldötte, ahova 1554. eszt. 12. decz. jókor reggel érkezett el. Ugyanazon nap, bemutatták őt a fő basának, ki is őt ugyan Balással együtt a Jedikulába vagy hét toronyba záratta; a többieket pedig más tömlöczbe. Onnan küldött ő harmadnap egy levelet, Ferdinánd Konstantinápolyban mulató követeihez, Veráncsics Antalhoz és Zay Ferenczhez, melyben azoknak azt jelenti, miket javasoltak neki török kisérői, t. i. hogyha szabadulását szereti s kivánja, álljon török vallásra; mondja meg, melyik oldala leggyengébb az egri várnak; igérje azt, hogyha őt Magyarországra visszabocsátják, Szapolyay János özvegyének Izabellának részére fog állani, és másokat is ahoz fog hóditani iparkodni. Veráncsics és Zay az elsőre azt felelték neki, hogy törökké való létével szabadságot nem nyerne, mint Móré László példájából láthatja, ki ezelőtt több mint tiz esztendővel metszette magát

körül, mégis mind máigis fogságban szenved; a másodikra azt válaszolták, felelje azt, hogy Eger vára, már minden részről elég erős, és csak ott lesz gyengébb, ahol legroszabbul fogják ótalmazni; ami pedig Izabella dolgát illeti, azzalis csak hálóba akarják őt állhatatlanságánál s könnyen hajlóságánál fogva keriteni, s. a. t.

Minthogy ekkor a török császár Szulejmán Ázsiába járt hadakozni, ugy látszik Gergelyt és Nagy Balást oda utána elküldötték; legalább bizonyos, hogy volt felőle szó, hogy elküldjék. Nemcsak egyéb unalmakkal, hanem éhséggel is kellett a tömlöczben nekik küszködni; azértis Veráncsicsnál és Zaynál esdeklettek, hogy őket valamivel segitsék, mivel már rég óta csak egy morzsa kenyeret is nekik a közönségesből nem adtak. Veráncsics és Zay 1555. eszt. 26. jul hozzájok irt czédulájokban azt felelték, hogy ők magok is szükséget látnak, melyről ha panaszkodnak, azzal vetik el őket, hogy Szulejmánnak Ázsiából leendő hazaérkezése, őket nagyobb bőségbe fogja helyheztetni.

Nem soká nyomorgott ezek után Gergely. Ugyanis az az Ahmed basa, ki ellen ő, ez előtt három esztendővel, Eger várát, Dobó Istvánnal oly vitézül ótalmazta, és aki már ekkor nagy-vezérségre emeltetett vala, ezt a hosszabb életre és szebb halálra méltó nagy embert, egy gyalázatos akasztófára függesztette. Mindennek, mind más gonoszságainak s kegyetlenségeinek érdemlett jutalma s bére, kevés napok mulva, Ahmedet utolérte. Ugyanis Szulejmán Ázsiából haza érkezvén, őt megzsinoroztatta. Azt az egyet kinyerte, hogy őt nem a rendes hóhér, hanem egy jó barátja fojtsa meg. Ezt arra kérte, hogy első szoritással ne ölje meg, hanem a zsineget tágitsa meg, csak addig, mig egyszer lélekzetet vehet, akkor aztán másodszor örökösen szoritsa nyakára. Ezis megengedtetett. Melyik nap esett Gergely és Ahmed halálok? nem lehet meghatározni; annyi bizonyos, hogy a már emlitett 1555. eszt. 10. okt. Ahmed odavolt.

Bornemisza János. A közelebb írt vitéz Gergelynek vitéz fia. Először Magyarországban katonáskodott. Mikor Schwendi Lázár és Forgách Simon 1567. eszt. Bebek Györgytől Torna vármegyében Szádvárát elfoglalták, akkor ez a János, a keze alatt lévő katonasággal, ott közel egy városkában telelt. Azután bizonytalan mi okon Erdélybe ment. Báthori István lengyel király mellett, mint ágyús kapitány, igen megkülönböztetett okossággal s vitézséggel hadakozott az oroszok ellen, mind 1579. eszt. Poloczkó (Polozk) alatt, mind azután való esztendőkben, azon háború végéig. Báthori István halála után, mikor Maximilián herczeg és Zsigmond, a svéd király fia, a lengyel király-

ságon vetélkednének, az utolsóbbnak segitségére őt küldötte egyiket Báthori Zsigmond fejedelem, vagy inkább erdélyi gubernátor Géczy János, és amely győzelmet 1588. eszt. Sziléziában, Biczin városánál Zsigmond nyert Maximiliánon, annak dicsőségének nagy része Bornemisza Jánost illette.

Mint a törököknek halálos ellenségét, őt küldötte Báthori Zsigmond azok ellen, Rudolf királynak segitségül 1594. eszt. Igen sokat segitett ő akkor, az ősz vitéz Forgách Simonnak, Hatvanhoz nem messze, a budai Haszán basát megverni. Ugyanazon esztendőben az erdélyi rendek, a Meszes felé küldötték őt a tatárok ellen. Vármező nevű oláh falunál várta ő egy darabig a tatárokat, de mivel azok odamaradtak, ő is Kolozsvárra visszafordult. Utolsó esztendeje volt neki ez az 1594. esztendő. Ugyanis őt több főurral együtt Báthori Zsigmond, Kolozsváron elfogatta, onnan Gyaluba vitette, és ott 12. sept. megfojtatta. Ez az oly sok ízben halálrévén forgott vitéz, mint jó keresztyén, illendőnek tartotta, magát most egy halotti éneknek elhangicsálásával késziteni halálra.

Bornemisza Gergely. Szepesi és jászói prépost, csanádi, váradi püspök, és királyi tanácsos, első Ferdinánd, Maximilián, és Rudolf királyok alatt. Prépostá Ferdinánd király tette őt 1561. eszt. 26. jun., mely hivatalában Oláh Miklós érsek erősitette meg. — Sok baja volt eleinte a Thurzó familiával, mely minekutána Szepes vára birtokába jutott volna, az oda való prépostságon való jus-patronatust magához is akarta vonni, és most Gergely helyett, Thurzó Ferenczet tette vala préposttá. De a király erejével csakugyan Gergely nyert. Csanádi püspökké a pozsoni diétán tette őt Ferdinánd, a hires Dudich András helyébe 1563. eszt. 19. nov. Ugyanott mindjárt más nap, azaz 20. nov., a lekniczi karthusiánusok jószágait is neki adta a király, oly czéllal, hogyha őt valami váratlan ellenség háborgatná, legyen magát s leveles tékáját hová vonni; harmadnap pedig, úgymint 21. nov., a menedékkői (Lapis Refugii) klastrom jószágait is megnyerte Ferdinándtól, olyan feltétel alatt, hogy ott alkalmatos oskolai tanitókat tartson, és ha valami hátramaradás volna a szent Márton templomában, az isteni tisztelet dolgában, azt jórahozza.

A következett 1564. eszt., Munkácshoz nem messze, Kászonba, vagy amint Forgách írja, Nagy-Szőlősre küldötte őt Ferdinánd, Rakovszky Györgygyel, és Alaghy Jánossal, hogy járjanak végére, micsoda törvénytelenségeket követ el ott körül-belől Balassa Menyhért. Ugyanakkor maga Ferdinánd írt ő mellette és Draskovich György s Dudich András püspökök mellett Moró kardinálhoz, hogy tőlök az

annátát, vagy püspökségi első esztendejök jövedelmének felét, a pápa ne kivánja meg, mivel ők a törökök miatt, alig vehetnek be annyit esztendőnként a magok megyéjéből, amennyivel csak magokat is táplálhassák. — Maximilián király újra megerősítette őt 1565. eszt. az ezelőtt huszonkét esztendővel lerontott menedékkői klastrom jószágainak birásában, melyek felett a lekniczi karthuziánus szerzetesekkel sok nyüglődése volt neki.

A mely királyi kincs, hajdan Csötörtökhelyen, azután pedig Lőcsén tartatott vala, azt onnan Schwendi Lázár Kassára vitte volt által. Mikor aztán Schwendi 1568. eszt. az országból végképen kiment, azon kincsnek gondját, Maximilián királynak helybehagyásával, erre a Gergely püspök s prépostra bízta. — Váradi püspökké 1572. eszt. lett. Valamint pedig eddig, úgy ezutánis megtartotta ő magánál a prépostságot, mivel mindkét püspöksége jószágait, idegen mostoha kezek bitorolták. Az akkori időben Lengyelországnál zálogban volt szepességi tizenhárom városnak papjai is, az ő vigyázása alatt voltak, és neki bizonyos sommát fizettek. Minthogy pedig azokat, a lublyói kapitányok is, holmi színek alatt, buza, árpa, zab s egyéb afféle adózásokkal terhelték, azt Gergely panaszban beadta Rudolf királynak, ki is 1578. eszt. 29. apr. Bécsben kelt levele által, megparancsolta Ruber Jánosnak, aki Schwendi Lázár helyébe lett vala az ország felső részeinek főkapitányává, hogy az erőszakoskodókat, a mondott adózás kivánásától tiltsa el, különben maga Rudolf fogja őket a lengyelországi rendeknek beadni.

Jelenvolt Gergely 1582. eszt. a pozsoni diétán, és ott egyik ő rendeltetett a királyi helytartó eleibe vitt peres dolgoknak eligazitására. Sok küszködése volt neki Szepes vármegyével, mig azzal Gergely pápa megjobbitott uj kalendáriomát bevétethette 1584. eszt. Ugyanis mind ott, mind másutt az országban, a protestánsok feje, azzal a gyermeki gyanuval volt tele, hogy annál fogva az ő vallások veszedelemben forogna. Mikor aztán azt bevették is, előre fogadkoztak, hogy mihelyest valami nem inyök szerént való dolgot sejtenek, valamint bevették, úgy elállanak attól.

Sokat munkálkodott Gergely abban, hogy a prépostság régen zálogba hányt jószágait kiváltogathatná. Tulajdon pénzéből is, legalább tizenkétezer forintot költött ezen végre, mindazáltal nem sokra mehetett, mivel a sok szükség s vékony jövedelem miatt, maga is kénytelen volt, vagy már kiváltott, vagy más jószágait Kátay Ferencznek, Mágochy Andrásnak s másoknak újra zálogba vetni. — Göncz váro-

sáért tiz esztendeig perelt, hihető a Thurzó familiával. — 1584. eszt. karácson hav. halt meg.

Bors, Borsó vagy Borsod. Annak a Böngér nevü egyik kun vezérnek fia, aki Kiov (Kiew) városa alatt magát Álmoshoz kapcsolta, és vele együtt Magyarországra bejött. — Mikor Árpád 893. eszt. Szerencsen táborozott, ezt a Borsot egy szép sereggel onnan Lengyelország felé küldötte, hogy az ország határait vizsgálná s erősitené meg. Azután kevés idővel, mikor Árpád a morvai herczeg Szvatoplug ellen küldötte Szoárdot, Kadocsát és Hubát, azoknak segitségére ezt a Borsot ismét utána inditotta, ki is a Garan vizén általkelvén, egy Várad nevü földvárnál érte azokat utól. Ott ez a négy vezér azt végezte, hogy a sereg harmad részével, Bors menjen a zólyomi hegyekre, és ott némely erős ségeket épittesen, hogy igy arról a részről, a magyarok semmi ellenségtől ne tarthassanak. — Ezen utjában, mikor Bors a Garan vize mellett lovagolna, egy szarvas akadt eleibe, azt üzőbe veszi, egy hegy tetőre felkergeti, s nyillal meglövi. Azon hegytetőn csinált ő talán akkor mindjárt egy várat, melyet Barsnak nevezett, és attól vette Bars vármegye a maga nevét. Zólyomon is elvégezte Bors a reá bizott dolgot. Borsod várát is ő épitette a Bódva vize mellett, mivel annak környékét Árpád neki ajándékozta. Igy adott Bors nevet két vármegyének.

Bors. Salamon király alatt vitézkedett. Lásd Bátor Opos.

Bors. Második István király idejében, valamelyik vármegyének főispánja volt. Minthogy reménység nem volt hozzá, hogy ez az István király örököst hagyna, egy Iván nevü főember és ez a Bors, némely pártosokkal magokat azalatt királyoknak választatták, mig István király 1129. eszt. egy nagy betegségben sinlődött, melyből István felgyógyulván, Ivánnak fejét vétette, Borsot pedig Görögországba örökös számkivetésbe üzte, és törvénynyé tette, hogy az ő familiájából, soha senkinek a királyi udvarba menni szabad ne legyen.

Borsos Antal. Szent Ágoston egri szerzeteseinek, Ulászló király megegyezésével, minden jusát általadta 1505. eszt., mely neki egy bizonyos malomhoz volt.

Borsos Jakab. Erdélyi fi, tanulmányit Olaszországban, Páduában, Bononiában (Bologna) és Rómában végezte. Nagy tudománya második Julius és tizedik Leó pápák előtt, olyan tekintetet szerzett őneki, hogy azok első Zsigmond lengyel királyhoz, egynehányszor küldözték őt követségbe. Azután második Lajos magyar király tanitója, s egyszersmind titoknokja lett. A magyaroknak akkori szokása sze-

rént, nevét deákra változtatván, magát rendszerént Pisónak irta. Ezt a koporsói felülirást készitette magának:

Christe tuas cecini vivo qui pectore laudes;
Mortuus hic Piso nunc jaceo, et taceo.

Talán a mohácsi veszedelemről kell érteni, amit az ő képében mond Werner György a következő versekben:

Post mea quam peregre virtus spectata fuisset
Pontifici in Latio, principibusque viris:
Patria me dignum duxit, cui pignora Regis
Debita tot regnis erudienda daret.
Hac me defunctum cura, opressere ruinae
Rex idem, et nobis dulcis alumne, tuae.
Num cum grassanti Turcarum cedo furori;
Nudus in exilium perniciemque trahor.
Sed mihi vita omnis satis est feliciter acta,
Sit modo salva meis Patria Pannoniis.

Bosnyák Tamás. Lásd Bárdi István.

Bosnyák Antal. Lajos király udvarában lakott és szolgált 1526. eszt., mikor a király a mohácsi veszedelem előtt kevéssel, Gömör, Torna, Borsod és Heves vármegyékbe, különösen Bebek Jánoshoz és az egri káptalanhoz, ő általa küldött parancsolatot, hogy a törökök ellen minélhamarább készüljenek. Úti-költségül huszonöt forintot kapott.

Bosnyák Ambrus. Balassa Menyhért mellett katonáskodott, kivel az esztergomi törökök kergetésére Léváról kiütött, s akkor el is esett 1544. eszt.

Bosnyák Márton. A hires Zriny Miklóssal együtt ótalmazta Szigetet 1566. eszt., és ugyanottis esett el 19. aug., mikor már a nagy város török kézre jutván, a törökök dühössége elől a várba akarna szaladni.

Bossányi Domokos. Szörényi bán és második András király hadainak fővezére volt 1228. eszt.

Both Benedek. Kálmán király idejében élt; de micsoda rangú ember volt? bizonytalan. Hogy a királyhoz igen közeljáró ember lehetett, onnan gondolhatni, mert ő volt annak egyik oka, hogy Álmost szemei világától Kálmán megfosztotta; ezenkivül 1114. eszt. őt küldötte Kálmán Demesre, hogy a már világtalan Álmost ölje meg. Mikor társaival együtt Demesre érkezett, kivül a klastrom előtt üldögélt és siránkozott a nyavalyás Álmos a maga boldogtalan sorsán, ki is meghallván a lovak kopogását, mintha ugyan megérzette volna,

hogy az ő veszedelmére jöttek a kelletlen vendégek, amint lehetett, sietve bevezettette magát a templomba, és ott az oltárba ragaszkodott, hogy legalább a helynek szentsége enyhitené valamennyire az ő vérére szomjúhuzóknak dühösségét; de haszontalan, mert oda is berohant utána ez a Benedek, és addig küszködött vele az oltárnál, hogy Álmos kezén a bőr meghasadván, az abból kifolyt vér, az oltárt bekeverte. A csetepatét a klastrombeliek észrevevén, összetódultak, és Benedeket el akarták fogni; de ő is csakhamar utat vesztett, lóra kapott, melyről midőn a pilisi erdőn nyargalna, véletlen leesett, s nyakátszegte. Holttestét ott ették meg az ebek.

Both András. (Bajnai). Mátyás királynak igen kedves hadivezére. Podjebrád Viktorintól, a cseh király fiától, az opoliai (oppelni) herczegséget, felső Sziléziában, elcserélte vala Mátyás király, némely tótországi városokért. De mivel Viktorin Mátyás ellen pártot-ütött 1488. eszt., ezt a Both Andrást küldötte Mátyás Tótországba, hogy ott Viktorintól minden várost foglaljon vissza. Mátyás halála után nagy tekintetű ember volt ő Ulászló király előtt is. Nevezetesen a rebellis Ujlaky Lőrincznek, kiváltképen az ő közbenjárására engedett meg Ulászló 1496. eszt. Azután nyolcz esztendővel horvátországi bán lett Balassa Ferenczczel, az ifju Hunyadi János helyébe; de Balassát a horvátok be nem vették, mivel semmi birtoka sem volt köztök. Talán testvére volt ennek az a Both János, aki vezér és bán társa volt Derencsényi Imrének Brinyie vára ostromlásakor, és akit ugyanott az ágyú-golyóbis megölt 1493. eszt. Lásd Czobor Imre.

Both János. (Bajnai). Igen vitézül ótalmazta Belgrád várát a törökök ellen Oláh Balással és Morgay Jánossal 1521. eszt., melyet hihető meg is tartott volna, ha idejében segitsége érkezett volna, és a vele lévő ráczok hűségesek lettek volna, de mivel ezek többen voltak, és a feladást sürgették, kénytelenek voltak a magyarok is arra reáállani, oly feltétel alatt, hogy őket a törökök szabadon és minden sérelem nélkül bocsássák el, melyet azok megigértek ugyan, de mikor más nap 29. aug. este felé a magyarok a várból a rendbe állott jancsárok közt kifelé takarodnának, azokat a törökök mindegyig levagdalták. Ugyanazon sorsa lett a ráczok nagyobb részének is. Lásd Oláh Balázs

Both István. Ez küldetett 1526. eszt. Lőcsére, és a körül-belől lévő városokba, hogy ott a pápa engedelméből, a templomoknak minden kincseit, ezüst és arany edényeit, szedje rendbe az egri préposttal, és hogy azoknak fele részét foglalja el a törökök ellen való hadra. Épen Lőrincz napján érkeztek István és a prépost Lőcsére, és a ki-

rály parancsolatát megmutatták a plébánosnak s tanácsnak, mely szerént fővesztesség alatt, nem volt szabad semmit is eltitkolni. Két ezüst kanalat adott a tanács nekik ajándékba. Mindaddig kérték őket a tanács és a plébános, hogy két ostensoriumot, három nagy keresztet nem irtak fel, melylyel a lőcseiek százhuszonöt márkát nyertek. A többi poharakat, kereszteket, képeket s. a. t. mind megmérték, melyekből csak ötven márka érőt foglaltak a király számára, noha nyolczvankettőt érőt vehettek volna el. Ott hagyták akkor további igazitásig, pecsét alatt, ezt a kincset, de azután örökösen is ott maradt, egynehány napok mulva megtörténvén a mohácsi veszedelem.

Both Gáspár. Ez birta 1566. eszt. Kanizsához közel Szent-György várát, melyet akkor a bercenczei törökök ő tőle el akartak venni, de ő a várat a Tahy Ferencz segitő katonáival csakugyan megtartotta, noha már a törökök a sánczot, mely a várfalához volt ragasztva, elfoglalták vala, és abból sok lovat s egynehány katonát is elkaptak. Ugyanazon éjszakán, melyen ez történt, Tahy Ferenczre mentek az ő nyakáról a törökök Kanizsára.

Botiz vagy **Batiz.** A Máriássy familiának törzsökatyja. Negyedik Béla király idejében főispán volt; de bizonytalan melyik vármegyében. A Szepességen egy Chetene nevü erdőt ajándékozott Batiznak Béla 1264. eszt., azon az okon, mert mikor Béla az ifju királylyal Istvánnal a cseh király ellen szerencsétlen hadakozott, azt sem tudta a nagy zűrzavarban Béla, a fia István felől, él-e vagy hal?, és már csaknem kétségbe esett bújában. Ilyen hánykodás között, ez a Batiz a Márk fia vitte meg neki hírül, hogy István megszabadult, él, sőt sebet sem kapott.

Botond. Kulpun fia, Árpád és Zsolt magyar fejedelem alatt hires hadvezér volt, Léllel és Bulcscsal együtt. Lásd Lehel. Minthogy Zsolt Árpád után igen gyenge korában lett vala fejedelemmé, ezt a Botondot rendelték a magyarok ő mellé, és az említett két vezért, hogy ők Zsolt nevében az igazságot, kiszolgáltassák, és a hadakozást folytassák. Erről a Botondról azt irja Thuróczi, hogy midőn egykor a magyarok Konstantinápolyt megszállottak volna, egy óriási termetü görög bajnok, kijött a városból, és a magyaroktól két bajnokot kért, azt mondván, hogyha ő azt a két bajvivót meg nem győzi, a görögög adófizetői lesznek a magyaroknak. Botond felvállalta, hogy ő egyedül viv meg a göröggel. Mikor szembe állott vele, ezt mondotta neki: Én Botond vagyok, egy igaz magyar, és a magyarok közt legkisebb, még két görögöt végy magad mellé, hogy egyik a testedből kimenendő lelkedre, a másik pedig eltemetendő holttestedre viseljen

gondot, mert minden bizonynyal adózóvá teszem nemzetemnek a görög császárt. Először csakugyan a város ércz kapuján próbálta s mutatta meg Botond a maga erejét, mert valami nagy bárddal vagy fejszével, egy hozzávágással azon olyan rést ejtett, hogy azon egy öt esztendős forma gyermek ki s bejárhatott volna. Azután összement a két bajnok, és valami egy órai viaskodás után, Botond a görögöt a vivó-helyen halva hagyta. Hányadik esztendőben történhetett ez, azt senki se tudja; sőt nemcsak a maiak, hanem a régiek is kételkedtek ezen históriának igazsága felől, nevezetesen a Béla király névtelen iródeákja. Az bizonyosabb, hogy a magyarok 934. eszt. Konstantinápoly alatt voltak, meglehet hogy ott volt közöttök Botond is; de akkor a görög császár, Lakapén Román őket megengesztelte. Annyi igaz talán lehet azon históriában, hogy Botond valamikor valami görög vitézzel egy szál kardra kiment és azt meggyőzte.

Mikor 937. eszt. Zsolt nagy sereget küldött Ottó császár ellen, annak egyik vezéréve ezt a Botondot tette. Lásd Zoltán. Ugy látszik ez volt Botondnak utolsó hadakozása, mert minekutána onnan nagy prédával haza jött, csakhamar meghalt, és Veröcze nevü viz mellett temettetett el, azon a tájon, ahol a gróf Migazzi Kristóf bécsi érsek, váczi püspök és kardinál is, ezelőtt egynehány esztendővel, magának egy Migazziburg nevü igen szép mulató palotát épittetett, melyben sok Herkulánumban talált ritkaságot lehet ujra lefestve látni. Nem igaz hát amit némelyek tartanak, hogy Botondot Léllel és Bulcscsal együtt akasztotta volna fel Ottó császár.

Botondi. Erről azt irják, hogy első Lajos király idejében élt, és ugyan az ő udvarában lakott. Olyan kemény gyomru ember volt, hogy a gözüket, egereket, macskákat és egyéb efféle enni szokatlan állatokat széltére ehette, még pedig egészségének minden változása nélkül. Ennek párja volt alább Koroghi Péter.

Botos Domonkos és **Harapk Miklós.** Zsigmond királynak hűséges emberei és vitézei voltak. Ezek fogták el Bosnyákország szélén Korpád Jánost 1388. eszt., aki Zsigmond ellen pártoskodott, és azokat zaklatta, akik ahoz hüségesek voltak.

Botos András. (Garai). Albert király halála után, buzgó pártfogója volt annak özvegyének Erzsébetnek, és mikor Erzsébet a maga csecsemő fiát Lászlót Fehérváron 1440. eszt. máj. 15. napján megkoronáztatta, jelenvolt azon pompán András is, azon országnak többi főemberei közt. Még ugyanazon esztendőben, Szegszárd és Bátaszék közt, keményen megütközött az Ulászló pártját fogó Hunyadi János, Garay Lászlóval, aki Erzsébetet ótalmazta. Ebben a hadban Botos

András is kiállott a csatapiaczra, az Erzsébet részén lévőkkel, és ugyanott vitézül el is esett. Lásd Buthkai Márton.

Batos Péter. A hires Zriny Miklós gyalogjainak egyik hadnagya volt Sziget ótalmazásakor 1566. eszt., amikor a törökök őt le is vágták Bosnyák Mártonnal, Gerde Jánossal s másokkal 19. aug., mikor a városból a várba akarnának futni a törökök elől, akik már a várost megvették vala.

Brankovich vagy más névvel **Vukovich György.** Ráczországi despota volt Zsigmond király idejében, és azutánis sok ideig. Maga sem Brankovichnak, sem Vukovichnak nem szokta volt magát irni, hanem csak Wuknak. Zsigmond iránt való igaz hüségének jeléül, Belgrádot annak adta 1422. eszt., Zsigmond pedig neki annak helyébe, az országban sok várost és várat adott, p. o. Szolnokot, Világosvárt, Szalánkeménd, Tokajt, Munkácsot, Tályát, Regéczet, Szatmárt, Böszörményt, Debreczent, Túrt, Tiszavarsányt és egyebeket. Ez a György épitette Szendrő várát, Amurát török császár engedelméből, akit azzal kötelezett vala le magának, hogy a maga hugát annak adta feleségül. De ez az atyafiság nem soká tartóztatta Amurátot a György háborgatásitól. Ugyanis 1439. eszt. Amurát Szendrőt megszállotta, és három hónapig tartott ostrom után megvette, a György legöregebb fiát elfogta, és annak szemeit tüzes vassal kiszuratta. Maga György nem merte volt megvárni Amurátot, hanem Magyarországra szaladt, hogy itt Albert királytól segitséget kérjen, melyet meg is nyert ugyan, de mikor Albert a maga táborával a Dunához ért, már akkor Szendrő feladta magát; a törökök pedig Görögország pusztitására mentek.

Ezekután György a maga magyarországi jószágaiban tartózkodott, mintegy számkivetésben, négy esztendeig, nehezen várván az alkalmatosságot, melyben a maga országát visszanyerhetné. Ut nyilt erre ő előtte 1443. eszt., amikor Ulászló király a törökök ellen ment, mivel azok ő neki különben békességet nem igértek, hanemha vagy Belgrádot azoknak általandja, vagy esztendőnként való adót igérend. Maga hasznát remélvén, igen javallota György ezt a hadat Ulászlónak, akivel ő maga is elment, és annak győzelmeinek szemmel látó tanuja volt. Hogy pedig Hunyadi Jánosnak ezen hadban mutatott vitézségét megjutalmaztassa, és a további serény hadakozásra őt serkentse, Világosvárt neki ajándékozta 1444. eszt. Nem is vette senki annyi hasznát a törökön vett győzelemnek mint György, mert a Szegeden kötött békességnél fogva, kénytelen volt Amurát neki viszszaadni mind Szendrőt, mind az egész Ráczországot.

Azzal köszönte meg György a magyaroknak ezen ő felőle való

gondoskodását, hogy mikor még ugyanazon esztendőben Ulászló a törökökkel való békességet felbontván, azok ellen megindult volna, nemcsak az, hogy semmi segitséget neki nem adott, hanem Amurátnak is megizente, hogy a magyarok már általmentek ő ellene a Dunán; sőt a hires Skanderbeget is meggátolta, hogy Ulászló segitségére ne mehessen, melylyel igen nagyon előmozditotta a várnai veszedelmet. Mindezekre a törököktől való félelem inditotta őt. Hasonlóképen viselte ő magát a magyarok iránt 1448. eszt. is, mikor azokat Hunyadi János a Rigó mezejére vezette. Akkoris megizente Amurátnak az ő menetelét, és mikor őt Hunyadi a maga segitségére hitta, azt felelte: hogy ő is szeretne a fiáért boszut állani Amuráton, de fél tőle, és most sem remélhet Hunyadinak győzelmet, eszerént segitséget sem ad neki, melyen Hunyadi megboszankodván, az ő birtokaiban nagy prédálást tett. Könnyen módot talált György a Hunyadin való boszuállásra. Ugyanis a rigómezei veszedelmet meghallván, mindjárt kihirdettette a maga jobbágyai közt, hogy amely szaladó magyarokra találnak, mindazokat jól megvizsgálják, ha közöttök Hunyadira reátalálnának, és ha reá akadnak, mindjárt fogva ő hozzá vigyék. Meglett a György kivánsága, Hunyadi neki kezére került, akit ő kemény őrizet alá adott, és a magyar főrendeknek sokszori kérésére is mindaddig el nem bocsátotta, mig Hunyadi a maga fiát Lászlót kezesül neki nem adta. Megfizetett Hunyadi a következett 1449. eszt. Györgynek a szállásadásért, ugyanis minden Magyarországon lévő jószágait elfoglalta, Ráczországban is pusztitott, mindaddig, mig György az ő fiát szabadon nem bocsátotta.

Ezekután ugy látszik jó egyetértés volt Hunyadi és György között, legalább két bizonyos jelét lehet annak mondani. Egyik az, hogy 1451. eszt. György a maga unokáját, Cillei Ulrik gróf leányát, Hunyadi fiának Mátyásnak eljegyzette; másik az, hogy mikor 1454. eszt. Mohammed török császár Ráczországot el akarná foglalni, és már Szendrőt ostromlaná, Hunyadi azt onnan elűzte, és Györgyöt bátorságba helyheztette. Mindazáltal idővel ismét ujjat huzott Brankovich a Hunyadi atyjafiaival. Ugy látszik 1458. eszt. történt az, de bizonytalan melyik hónapban, hogy Mikor Szilágyi Mihály, a belgrádi kapitány, a maga öcscsével Szilágyi Lászlóval Belgrád várából egykor kocsin kijött volna, ott leste őket Brankovich egynehány katonáival, oly czéllal, hogy azok a Szilágyiakat vagy megöljék, vagy elfogják. Hogy Szilágyi Mihály a katonákat észrevette, a kocsiból kiugrott, lóra kapott és elszaladt, de Lászlót a katonák ott nyomták és megölték. Kevés napok mulva Szilágyi Mihály is lest vetett Brankovich-

nak, és mikor ez a Dunapartján utaznék, őt megtámadta, annak jobb kezén két ujját elvágta, midőn magát védelmezte volna, azután pedig fogságra tette. Nagy summa pénzért adta ki Szilágyi Brankovichot, ki is azután csakhamar meghalt, mivel sebes kezének vérefojását elállitani nem lehetett. Halálához közelitvén, Ráczországot a pápának testálta, melyet a magyarok igen nehezen szenvedtek, kiknek is Ráczországhoz való jusát, mihelyt a pápa kitanulta, ő a magáéról önkényt lemondott.

Brodarich István. 1526. eszt. lett második Lajos királynak kanczellárja, és egyszersmind szerémi, tizenegy esztendő mulva pedig váczi püspök. Tótországban született. Már kanczellársága és szerémi püspöksége előtt Rómába a pápához, még pedig ugy látszik nem egyszer járt követségbe, a törökök ellen segitséget kérni. Nevezetesen 1525. eszt. értésére esvén Lajos királynak, hogy Ferencz a franczia király Páviánál fogságba esett, különben is utban lévén Brodarich Róma felé, megparancsolta neki, hogy Pisleon várába menjen el Ferencz király vigasztalására, és annak igérje meg minden kitelhetőkben az ő szolgálatát. Nagy örömére volt a fogoly Ferencznek az ő követsége, és megigérte, hogy szabadulása után háládatosságát, maga vér szerént vala atyjafia Lajos király iránt, megbizonyitani el nem mulasztja. Ezen utjából lett haza érkezése után tette őt Lajos a maga kanczellárjává. Lásd Ártándy Pál.

Mindenütt vele volt Brodarich Lajossal a mohácsi veszedelemre való utjában, melynek ő aztán szemmel látott tanuja és leirója is lett. A veszedelem előtt 6. aug. Duna-Szent-Györgyről irt vissza Budára, Anna királynénak egy levelet, melyben jelenti, hogy mind ő, mind a király idegenek az ütközettől, mivel a győzelemhez semmi reménység nem lehet, mindazáltal a királyné Budáról ki ne mozduljon, mivel azáltal sokaknak alkalmatosságot adna a megrettenésre s futamodásra. Szent-Györgyről Tolnára, onnan tovább követte Brodarich a királyt. Már Báta és Mohács közt voltak, mikor egy éjjel a Mohácsnál táborozó magyarok Podmaniczky Mihályt a királyhoz küldik, hogy minél hamarabb ő hozzájok siessen. A király Brodarichot küldötte el mindjárt abban az órában hozzájok, hogy azokkal az ütközetet halasztassa. Elbeszélte azoknak Brodarich, hogy mind Szapolyay János vajda, mind Frangepán Kristóf bán, azt izenték a királynak, hogy mindaddig meg ne ütközzék a törökökkel, mig ők a kezök alatt lévő feles néppel hozzája nem érkeznek. Továbbá elejökbe terjesztette, hogyha a segitséget meg nem várják, mely nagy veszedelemre teszik ki oly kevesen lévén magokat; ha pedig őket megveri a török, akkor

aztán az egész országot elpusztíthatja, de mind haszontalan veszett a Brodarich beszéde. Mellette volt Brodarich a királynak az ütközet alatt is, mindaddig, mig az ő mellőle, mikor észre sem vette, eltünt, ugy hogy azt többé életben nem is láthatta.

A veszedelem után, midőn Szapolyay János és Ferdinánd tusakodnának egymással a magyar-királyság felett, egy kevés ideig ugyan Ferdinánd pártját fogta Brodarich; de csakhamar Szapolyayhoz állott, és mind holtig álhatatosan annak részén maradt; aminthogy Szapolyaynak is mindenkor teljes bizodalma volt ő hozzá, és ő reá sok fontos dolgot bizott. Nevezetesen 1535. eszt. 21. aug. egyik ő kötött Bécsben Ferdinánddal szövetséget, a fegyver nyugvásnak tovább nyujtása iránt, melyet akkor mind a két rész meg is igért egymásnak, a jövő esztendő februariusa utolsó napjáig. Lásd Frangepán Ferencz. Őt küldötte egyiket Szapolyay Krakóba is, Izabellának, a maga feleségének mind megkérésére, mind pedig haza hozására 1539. eszt. A lakadalom után nem sokára meghalt, még ugyanazon esztendőben 7. nov. Váczon, ahol csak két esztendeig viselhette a püspökséget. A hires Oláh Miklós püspök ezen verseket irta az ő emlékezetére:

Hac jacet inclusus gelida Brodericus in urna,
Cui decus et nomen, pulchra corona dedit.
Phoebus in aethereo donec clarescet Olympo
Dum tenebras densas Cynthia clara fugat;
Semper erit Stephani virtus, doctrina perennis,
Sancta fides, probitas, et pietatis amor.
Pontificis Sacro vixit decoratus honore
Cujus in officio sedulus usque fuit.
O felix! claros patriae qui vidit honores
Illius ast cladem cernere non voluit.
Dum nullam potuit nostris adhibere medelam
Hisce malis; subito migrat ad astra poli

Lang János pedig ezekkel tisztelte őt meg.

Praesule te quantum laetata est Vacia vivo,
Amisso tantum nunc Broderice dolet.
Si retinet sensum post funera saeva doloris,
Mortua quae Scythica sub ditione jacet.
Hujus ne cladem diram casumque videres,
Decedens dixti: vita molesta vale!

Felices patriae quibus est superesse negatum,
Perfugium summis mors habet una malis.

Broderich. Lásd Brodarich.

Bua és Bukna. Mindketten második Gyulának az erdélyi fejedelemnek fiai voltak, akit 1002. eszt. Sz. István pártoskodásáért birodalmától megfosztott, feleségével s ezen két fiával együtt Magyarországra kihozott. Sz. István halála után nagy ellenségei voltak ezek Péter királynak; ellenben más fő emberekkel együtt nagy pártfogói András, Béla és Levente herczegeknek, a Vazul fiainak, akik Lengyelországban lappangottak, Pétertől való féltökben; igyekeztek is rajta, hogy azokat onnan haza hozhassák, melyet mikor Péter megtudott, őket többi társaikkal együtt elfogatta, és részszerént felakasztatta részszerént szemeiket kitolatta. Lásd Visce.

Buda. Attila testvéröcscse. Egynehány esztendeig együtt országolt Buda Attilával, egykor pedig ez, amazt megölette, mely dolognak nem egy okát adják. Némelyek azt mondják, azért ölette meg Attila Budát, mert mikor Buda városát épitették, Attila azt a maga nevéről Attila várának akarta hivatni, Buda pedig Budának, és ezén támadt volna köztök a versengés. Mások hitre többnek tartják, hogy Buda leselkedett volna előbb Attila élete után, legalább őt a királyságból ki akarta rekeszteni, és ugy háritotta aztán ki őt Attila a maga utjából.

Buda. Egruth fia. Erre bizta volt Szent István király, hogy Vazult a nyitrai tömlöczből vigye ő hozzá. Lásd Vazul. Péter király előtt nagy kedvességben volt. Mikor Aba királylyá lett, ezt a Budát a Péter ellenségei felkonczolták 1041. eszt.

Buda. A közelebb említett Budának vagy fia, vagy legalább atyjafia lehetett. Ezis igen benvolt Péter királynál, akinél a többi magyarok ellen sokat vádaskodott Devecser nevü társával együtt. Lásd Visce.

Buda. Második Béla király idejében valamelyik vármegyének főispánja volt. Jelenvolt a Béla táborában a Sajó vize mellett, mikor Borics ő ellene a lengyeleket és oroszokat kihozta, és azokhoz egyiket ezt a Budát küldötték el a magyarok, hogy azokat a Borics mellett való felkelésről beszélje le 1132. eszt.

Budaházy István. Együtt ótalmazta 1552. eszt. Egert, Dobó Istvánnal s másokkal, ahonnan midőn egykor a többek közt a várból kiütött volna Bay Ferenczczel, Zóltán Istvánnal s másokkal, az ostromló törökökre, a lesben álló törökök, a viaskodás közben, őt vállba lötték.

Buday István. Ez vitte meg a szokott adót Edélyből Konstan-

tinápolyba 1553. eszt. Követ társa Székely Sebestyén volt. Talán ennek leánya volt Margit, az ifju Haller Péter első felesége.

Buday András. Dévén váránál esett el 1575. eszt. Lásd Balassa János.

Büdi Miklós, András és **Sándor.** Első Lajos alatt éltek. Abauj vármegyében, a Hernád vize mellett, Gibárd és Pere nevü faluk közt fekvő Büd nevü falutól vették a Büdi nevet. Másik vezeték nevök Petőfi volt, mely atyjokról Petőről ragadt reájok. Ennek a Petőnek atyja, Büdi Bacsond volt. Mit véthetett ez a három testvér első Lajos ellen, bizonytalan, de hogy vétkök nem kicsiny lehetett, onnan gondolhatni, mert Lajos őket minden Abauj és Bihar vármegyékben fekvő jószágaiktól megfosztotta 1348. eszt. Miklós és Sándor örökösök nélkül holtak el. Andrásnak Tolcsvai Orsolyától, Péter, Simon és Miklós fiai lettek. Péter, aki még 1418. eszt. életben volt, és Simon mag nélkül szállottak a sirba.

Büdi Miklós. A közelebb irt Andrásnak Tolcsvai Orsolyától született fia, kinek felesége Alsó-Bárczay Klára volt. Ennek a Klárának édes anyja Katalin, egy igen nagy kincsü s jószágú asszonyság, háromszázhatvanhat márka aranyon s ezüstön (igen nagy summa abban az időben) váltotta vissza a Büdi familiának, Lajos király engedelméből, az emlitett Bihar és Abauj vármegyei jószágait, és azokat olyan feltétel alatt adta ennek a Miklós fiának Lászlónak, hogyha László mag nélkül találna elei után menni, tehát akkor azon jószágoknak fele, a kassai dominikánusok klastromára szálljon.

Büdi László. A most emlitett Miklósnak Alsó-Bárczay Klárától született fia. Egy leánya Margit, aki Szalkay Baláshoz ment férjhez, és egy fia Gergely maradt, és ezekre szállottak az emlitett kiváltott jószágok.

Büdi Gergely. László fia. Gergelynek is egy leánya s egy fia maradt, ugymint: Dorottya, Geszty László felesége, és Mihály.

Büdi Mihály. Gergely fia, László unokája. Micsoda becsületben volt ez a Mihály, a Mohácsnál 1526. eszt. elesett második Lajos király özvegye, Mária előtt, onnan tetszik meg, hogy ez az özvegy Mária királyné, a maga várát Munkácsot, mely jegybe adatott vala neki, ennek a Mihálynak gondviselése alá bizta. Hogy pedig annál nagyobb tekintete legyen mások előtt Mihálynak, őt első Ferdinánd király Bereg vármegyei főispánná tette. Ami még továbbá Mihályt nézi, neki Ártándy Annától két fia maradt, ugymint: Mihály és Farkas, és egy leánya Klára, aki első házasságra Csapy Ferenczczel, másodikra palocsai Horváth Györgygyel lépett.

Büdi Farkas. Mihály fia. Bécsben tanult 1553. eszt., amikor az esztergomi érsekké lett Oláh Miklóst, Bécsbe való visszajövetelekor, ilyen versekkel üdvözlötte:

Suscipiende Pater! patrii candoris imago,
Quod redis incolumis, felici Numine nobis
Omnes laetamur, laetamur ovantibus alis,
Gratamur reduci, et nos te salvere jubemus.
Sic abeas igitur, multos nobis ut in annos
Sic redeas magno semper decoratus honore.

A testvérével Mihálylyal együtt, az ország nagyjai s főrendei közé, Maximilián király vette be őt, melyet ő azzal hálált meg, hogy Vári és Bereg nevü városait önkényt Maximiliánnak adta, hogy azok Munkács várához ragasztassanak. A király pedig azzal mutatta meg ő hozzá való kegyelmes hajlandóságát s indulatát, hogy a mag nélkül elhalt Országh Kristóf, Bereg vármegyében fekvő jószágait, neki ajándékozta 1574. eszt. Lonyay Annától három fiút nemzett vala, Mihályt, Lászlót és Boldizsárt, de azok emberkort nem értek.

Büdi Mihály. Farkas testvérbátyja, Mihály fia, beregi főispán. Kétség kivül odajárt az ugy nevezett smalkaldi hadra, Németországba; mert az a levél, melylyel őt atyja helyébe első Ferdinánd beregi főispánná tette, az akkor Vittemberga (Wittenberg) alatt fekvő táborban kelt 1547. eszt. 12. mai. Egész háza népével együtt Atyavárában lakott Mihály 1564. eszt., mikor az ifju Szapolyay János Zsigmond, Báthori Istvánnal, Tokajnál a Tiszán általkelvén, minekutána Kovászó várát megvette volna, onnan Atya alá szállott, és oda Mihályt beszoritotta. Szalay Simon volt ott a Mihály kapitánya, akivel ő mig lehetett a várát ótalmazta, de mikor aztán annak falai, az ágyú-golyóbisok miatt, omladozni kezdettek, oly feltétel alatt igérte feladni a várat, hogy lovaival, fegyvereivel s minden egyéb butorával szabadon bocsáttassék. Nem akart ugyan erre Szapolyay állani, de Báthori István kérésére, aki Oláh Miklós érsekre nézve kivánt Mihálynak kedvezni, csakugyan elbocsátotta őt. Hogy pedig annál hamarabb költöztethesse háza népét s jószágait, maga Báthori is rendelt ő alája szekereket s vonó lovakat. Talán ennek az Atyavárának elvesztése volt az oka, hogy Mihály a pozsoni dietán 1567. eszt. kérte vissza Maximilián királytól Bereget és Várit, melyeket az ő testvéröcscse Farkas odaajándékozott vala, amint felebb emlittetett. Két izben rendeltetett ő ki több papi s világi urakkal az eperjesi nyolczados tör-

vényszékekre, ugymint 1576. és 1587 eszt. Életben volt még 1589. eszt. Első felesége Oláh Miklós testvérének, Máténak leánya, Anna volt, kitől György és János fiait nemzette, de akik igen ifju korokban haltak el, és Rozina nevü leánya, kit Kubinyi Istvánhoz adott férjhez. Második feleségétől Révay Katalintól született leánya Erzsébet, Barkacs Istvánhoz ment férjhez. A már emlitett György nevü fiának és annak tanuló társának Szalay Boldizsárnak, kétség kivül a felebb emlitett Szalay Simon kapitány fiának emlékezetére, Istvánffy Miklós ilyen verseket irt:

Ut rosa, quae virides caput exerit inter acanthos
  Aestivae placidus dum cadit imber aquae
Aut qualis riguis florens hiacynthus in hortis
  Jucundo cunctos pascit odore homines:
Sic vos ingenium, et formae praestantia vestrae
  Altius a terrae sedibus extulerant.
Cum fera vos Lachesis puerilibus abstulit annis,
  Vobiscumque omnes invida delicias.
Et quia conjuncti magno vixistis amore;
  Sic post fata etiam vos locus unus habet.
Dilectae salvete umbrae, aeternumque valete!
  Terraque vos placido contegat alma sinu!

Büdöskuthy György. Jószágos nemes ember volt Bihar vármegyében első Ferdinánd alatt, nevezetesen Széplakon hét portát birt 1552. eszt.

Bue és **Bukne.** L. Bua és Bukna.

Bukovicz Lázár vagy **Eleázár.** Ráczországi despota volt Zsigmond király idejében. Ennek leányát Ilonát vette el Garay Miklós a palatinus, és ugyanezen ismeretsége által mehetett Garay arra, hogy ezt a Lázárt Zsigmond hüségére visszahozta, melytől az eltávozott vala. Igen kemény harcza volt ennek a Lázárnak Amuráttal, a törökök fejedelmével, Rigómezején 1389. eszt. jun. 15. napján, melyen mind Amurát, mind Lázár elestek ugyan, de a győzelem a keresztyéneké lett. Ugy tartják, hogy mindketten a hadakozás közben estek el; de vannak akik azt irják, hogy Lázárnak egy Aliloe nevü főembere tettette, hogy ő Amuráthoz pártol, azonban mikor annak sátorába bebocsátották, Amurátot általverte, megölte, azután a többi ott lévő törökökkel vagdalkozott, mig maga is elesett. A törökök amennyire lehetett, titkolták eleinte ezt a dolgot, és a ráczok-

kal bátran megverekedtek, még pedig oly szerencsésen, hogy Lázárt magát is elfogták, és abban a sátorban, melyben Amurát félhóltan feküdt, összevagdalták. Talán ez a Miloe cselekedete adott tehát alkalmatosságot arra a szokásra, hogy mikor a török császárhoz keresztyént bocsátnak be, annak két kezét, két török fogja, hogy valamimódon a császáron az ne essék, ami történt Amuráton. Igen hihető, hogy azon hadban a magyarok is segitették Lázárt.

Bukovicz István. Lázár fia. Atyja helyébe lett ráczok urává. Minekutána Amurát a Rigómezején meghalt, az ő fia Bajazet lett a törökök fejedelmévé. Hogy ezt István magának jó emberévé tehesse, a maga testvér hugát Milievát, annak feleségül adta. Ilyen hatalmas embernek sógorságába s barátságába bízván, ugy látszik ki akarta magát vonni a magyar királyokhoz tartozó engedelmessége alól, legalább az bizonyos, hogy Zsigmond király 1389. eszt. a rebellis ráczok ellen hadakozott, és azoknak Borich és Chestin nevü váraikat elfoglalta. Orsovához nem messze esik Borich. 1421. eszt. halt meg.

Bulcs vagy Bölcs. Bogát fia, Árpád és Zsolt idejében derék hadivezér. Mikor Árpádot, Szalán, a görögök és bolgárok segitségével megtámadta, ez a Bulcs kezdette el a harczot Léllel, a Szalán tábora ellen. Lásd Árpád. Másod ízben is szerencsésen hadakozott, Léllel és Botonddal együtt, a bolgárok ellen. Lásd Lehel. Árpád halála után, minthogy az ő fia Zsolt gyenge gyermek, és igy alkalmatlan volt, mind a törvénytételre, mind a hadi gondokra, ezt a Bulcsot mellé rendelték a magyarok, Léllel és Botonddal, hogy a nemzet dolgait igazgassák a Zsolt nevében. Ámbár Zsolt idejében, negyven esztendő alatt, sok nevezetes dolog történt a magyarok körül, de nem tudhatni micsoda részt vett Bulcs azokban. A görög historiaírók beszélik, hogy Taksony magyar fejedelem alatt 948. eszt. Bulcs Konstantinápolyba ment, és ott keresztyénné lett; de onnan hazajövén, a pogányságra visszatért. 955. eszt. Léllel és más vezérekkel s nagy haddal, Otto császár ellen küldötte őt Taksony, akivel Ágosta (Augsburg) városánál meg is ütköztek a magyarok, de igen sok embert vesztettek, három vezérök is, és azok közt Bulcs is, a németek kezére jutottak, akiket Otto Regensburgban mindnyájokat gyalázatosan felakasztatott. Igen öreg vitéznek kellet már ekkor Bulcsnak lenni, ha igaz az, hogy már Árpád alatt 893. eszt. Szalán, és a bolgárok királya Simeon ellen, mint előkelő vezér ugy hadakozott. Bizonytalan, ha valjon ő tőle származott-e Bulcs püspök, aki következik, és a Bulcs vagy Bölcs familia, vagy sem?

Bulcs. Győri prépost és második András király kanczellárja volt

1228. eszt., amikor azt a diplomát irta, melylyel a király Széplakot Simontól, a Gertrud egyik gyilkosától elveszi, és azt az ifjabb Hedervári Dénesnek ajándékozta. Akkor pedig már csanádi püspök volt, mikor 1230. eszt. a Szatmár-Németiben lakott németeknek András némely szabadságokat adott, akik még Sz.-István idejében jöttek vala az országba. Mások is, de kivált Robert az esztergomi érsek, sokat kérte a pápát, hogy Bánffy Lukácsot, aki hajdan hasonlóképen esztergomi érsek volt, számlálná a szentek közé, életében való szentségéért, és holta után való csudáiért. De a pápa hirtelenkedni a dologgal nem akarván, egyikre erre a Bulcsra bízta azt, hogy a szokás szerént, eskettessen a Bánffy Lukács életére, társalkodására és csudáira 1231. eszt. Öreg korában igen megfogyatkozott szemeinek világa, és igy alkalmatlan lett hivatala folytatására; azértis Gergely pápa 1237. eszt. irt a bakonyi apáturnak, és más papuraknak, hogy vegyék reá Bulcsot, hogy hivataláról mondjon le, azonban a püspökség jövedelméből, szabjanak annyi élelmére s ruházatára valót, amennyivel bőven beéri, ha pedig arra nem állana, hogy letegye hivatalát, rendeljenek egy segitőt mellé, aki az ő terheit viselje.

A beszterczei apáturral igen heves vetélkedése volt Bulcs püspöknek , ugy hogy az apáturnak amiatt erőszakos halállal kellett meghalni, még pedig erős gyanú volt, sőt nyilván való vád, hogy a Bulcs kezei sem voltak tiszták és ártatlanok az apátur vérétől. Ezen dologban igen keményen idézte őt maga eleibe a pápa, de magát világtalanságával mentvén, ugy látszik maga személyében soha ott meg nem jelent, és a dolog abbamaradt, legalább Bulcs még azután sok esztendeig, sőt talán egész haláláig viselte a püspökséget. Megérte negyedik Béla király alatt a tatárok pusztitását 1241. eszt., és mikor a király táborához sietne, azon kunokra bökkent, akik magokat a magyarok ellen a tatárokhoz adták volt, a Kuthen megöléséért. Akik vele voltak, azokat többnyire a kunok levágták, őt pedig egynehány társai, a szekeren, melyen feküdt, a kunok dühössége elől elvitték. Hol s miképen halt meg, bizonytalan.

Bulcs vagy **Bölcs Sándor.** Dénes fia. A váradi oskolában tanult első Lajos király idejében. Szállást egy Pál nevü csizmadiánál tartott, akinek egy esztendőre három márkát tartozott volna az alku szerént fizetni, de ő egyszer az esztendő végén Páltól elszökött, mikor még semmit sem fizetett volna a szállásért. A csizmadia nem sokára meghalt, és annak özvegye idővel egy Finche nevü szijgyártóhoz ment férjhez. Már ezzel a második férjével lakott az asszony, mikor a birákhoz ment panaszra Bölcs Sándor iránt. A váradi birák Péter és Ja-

kab, irtak ő mellette Kállay Imrének és Péternek, a Simon fiainak, hogy Sándoron a pénznek felét vegyék meg, és azt adják az asszony első férjétől való fiának 'Benedeknek kezébe, aki az ő levelőket mutatja. Ez a levél 1347. eszt. mindszent-havában kelt. Ennek a Sándornak idővel, Péter nevü fiától, Gergely nevü unokája lett. Ennek a Gergelynek fia Miklós, a maga bulsi vagy bulcsi részét, a Kis-Várday familiának adta el hatszáz forinton 1455. eszt.

Bulcs vagy **Bölcs Domokos.** A közelebb irt Sándornak testvére. Kállay Katalintól hét fiút nemzett, kik első Lajos király uralkodása alatt, többnyire mindnyáján, nagy hivatalokat viseltek a hazában. Azoknak nevei: Péter, István, Mihály, Simon, György, János és Imre Ezek közől az elsőt, t. i. Pétert, bizonytalan mi okon nevezték az akkori magyarok Czudarnak vagy Zudarnak, mely név aztán az ő testvéreire is elragadt, azért is mind az ő testvéreit alább a Zudar czikkelyek alatt kell keresni. Az ugy nevezett leányi negyedben, a Kállay familia ennek a hét testvérnek, a következő falukat adta 1354. eszt. Balkányt és Guthot, Szabolcs vármegyében; Bélteket, Bánházát és Körtvélyest Szatmárban; Dersiket Krasznában.

Bulsu. (Lásd Bulcs).

Bunger. (Lásd Böngér).

Buthkai. Ez a familia Zemplén vármegyében fekvő Butka nevü falutól vette a maga nevét. Ezek kerülték el belőle a feledékenység homályát.

Buthkai István. Egész Tótországnak bánja volt negyedik Béla király alatt 1254. eszt. Fehér vármegyében Guthot harminczhárom; Szabolcs vármegyében Dadát negyvenhárom; Zemplénben pedig, a Tisza és Bodrog közt, egy darab földet száz ezüst márkán vett meg. Négy fiút hagyott: Istvánt, Lászlót, Joachimot és Pált.

Buthkai István. A közelebb irt István fia. Bizonytalan mi okon esett volt ez ki negyedik László király gráczájából, de 1278. eszt. Csanádon kelt levele által, a kalocsai érsek, sok püspök s főispán jelenlétében, őt László visszavette a maga kegyelmébe, nemcsak, hanem ország-birájává és mosoni főispánná is tette. Alig telt egy-két esztendő bele, hogy újra hűségtelen lett István, azértis ismét elvesztette hivatalát, a vele egy úton futó két testvérével, Lászlóval s Joachimmal együtt.

Buthkai Pál. Ezis István fia. Ez soha sem részesült bátyjai bűnében; azért László király is 1281. eszt. Pesten kelt levelében, azt parancsolta Szabolcs és Szatmár vármegyéknek, hogy Páltól semmi jószágot el ne vegyenek, sőt úgy látszik, a pártos testvérek jószágai is Pálra szállottak. Pálnak négy gyermeke maradt. Egy leánya Tere-

besy Andornokhoz ment férjhez. Fiai: István, Vid és Miklós. Hogy ez a három fiú 1314. eszt. a palatinus Rátóti Dósa előtt megosztoztak, Istvánnak egyebek közt Malcza, Mark és Csatár nevü faluk jutottak Somogy vármegyében, és igy lett ő a Malczay, Márky és Csatáry familiák törzsöke. Vidnek Nagy és Kis-Raskát adta a sors, és igy lett ő a Raskay familia atyja. Minthogy Butka Miklós kezénél maradt, az ő maradékin maradt meg a Buthkai vezeték név is, és igy itt csak ő fog különös czikkelyt csinálni.

Buthkai Miklós. Pál fia. Ez bocsátotta által a Buthkai nevet maradékira. Három gyermeket hagyott, Katalint, aki Isépi Lukácshoz ment férjhez, Pált és Miklóst, kikről mind kettőjökről lesz szó.

Buthkai Pál. Miklós fia, Pál unokája. Kétszer házasodott. Először a pazdicsi kapitány, Nagy Miklós leányával Erzsébettel, másodszor Solymosy Istvánnéval Dorottyával lakadalmazott. Egy leánya és hat fia maradt. Leánya Klára, Vajda Lorándhoz ment férjhez; Fiai: István, János, Péter, András, László, Benedek. Ezek közöl Andráson s Benedeken kivül, akik a familiát nem szaporitották, mindenikről következik valami kevés.

Buthkai István. A közelebb irt Pál fia. Miklós unokája. Első Lajos király feleségének udvarában szolgált ifjuságában. A Debreczenyi familiától, Dadát mint ősi jószágát, törvénynyel visszavette. Jeszenő várából sógorainak nem engedett leány negyedet venni. Vingárthi Margit, három fiút, ugymint: Zsigmondot, Sándort és Ferenczet szülte neki. Ezek közől Sándornak, morvai Gyapoly Margittól született Benedek nevü fia, a többek közt és Miklós. Ennek a Benedeknek, Károly Margittól lettek ugyan magzatai, de azok mag nélkül haltak el; Miklósnak is voltak gyermekei Klára nevü feleségétől, a többek közt Dorottya, akit deregnyei Bessenyei Lénárthoz adott férjhez, és Pál nevü fia. Ennek a Pálnak volt ugyan Ferencz nevü fia, aki Ujfalussy Annától nemzett vala egy édes anyja nevét viselő leányt, de mivel ez hamar meghalt, Ferencz a maga jószágainak nagyobb részét, a maga testvére, Zsófia férjének, Viczmándy Mátyásnak atyjafiai jóváhagyásával, még életében általadta. Ferencz a tizenhatodik század vége felé halt meg.

Buthkai János. Ezis Pál fia. Semjéni Deák Miklós leányától Klárától, Margit nevü leányán kivül, akit Pányi Ferenczhez adott, Péter és Domokos nevü fiai maradtak, akik 1411. eszt. magokat ősi jószágaikban királyi levél által ujra megerősitették. Péternek öt fia volt, azok közt Imre, az egri kanonok, és György, kinek Mihály nevü

fia maradt. Ennek a Mihálynak, nagy-mihályi Vinnai Potencziánától, egy buzgó s kegyes asszonytól, aki testamentomában, a pataki, sóvári és cseki klastromoknak igen bőven adakozott, egy leánya s egy fia maradt, ugymint: Orsolya, aki először Monoki Stiborhoz, másodszor kercsi Glóbis Miklóshoz, utoljára Horváth Simonhoz ment férjhez — és Bertalan. Ennek a Bertának vagy Bertalannak, minthogy csak Katalin nevü leánya volt, akit Ugrai Istvánhoz adott férjhez, ő benne a János ága, a tizenhatodik század közepe táján elfogyott.

Buthkai Péter. Ezis Pál fia, két fiút hagyott, ugymint Györgyöt, de aki nőtelen maradt, és Andrást, aki Csaholyi Margittal házasságban élt ugyan, de meddőben.

Buthkai László. Ezis Pál fia. Négy fiú atyja volt, kik közől csak kettőtől maradtak unokái, ugymint Jánostól és Antaltól. Ferencz hat fiút nemzett, de akik vagy nőtelen maradtak, vagy felserdült gyermek nélkül haltak el. Antalnak Jánostól lett György nevü unokája, kinek leánya Katalin, háromszor volt menyasszony, először Olcsvári Istváné, másodszor kercsi Nagy Ferenczé, harmadszor Petróczi Mátyásé, és 1530. esztendő után halt meg valamikor.

Buthkai Miklós. Pál testvére, Miklós fia, Pál unokája. Ezt valami vétkéért a törvényszék feje s minden jószága veszteségére itélte, de első Lajos király 1363 eszt. neki megkegyelmezett. Fiai: Jakab és Miklós, kit kicsiny termetéről Kis Miklósnak neveztek. Ennek a Kis Miklósnak, Klára nevü feleségétől, három fia maradt, kik közől István, Ágnes nevü leányát, Vécsi Barnabáshoz adta; Mártonról pedig következik a mondható.

Buthkai Márton. A most emlitett Kis Miklósnak egyik fia. Julianna nevü feleségétől egy leánya Dorottya, deregnyői Bessenyei János felesége, és négy fia lett, ugymint: András, Pál, Bereczk és Mihály Ezek közől Pálról első Ulászló király ugy emlékezik egy 1441. eszt. kelt levelében, hogy ez a Pál a felebb való esztendőkben, a pártos Botos Andrásnak, Eperjes városát általadta, mely hibájáért sok jószágától megfosztatott. Mindazáltal Ulászló király azt tekintetbe vévén, hogy még akkor ez a Pál éretlen észszel, s gyermeki állapottal volt; tehát ő neki minden jószágát visszaadja, még azokat is, amelyeket azokból már másoknak ajándékozott. Egyébiránt ezen négy testvér közől csak Andrásnak volt gyermekekkel megáldatott házassága, azértis ő róla különös czikkely alatt lesz szó.

Buthkai András. A most emlitett Mártonnak fia. A bélteki Drágfy Sándor özvegyétől, Sebessi Veronikától, két leánya, Borbála és Zsófia maradtak, kiket egy pár testvér atyafiaikhoz, ugymint Tibai

Andráshoz s Lászlóhoz adott férjhez. Mivel pedig a Veronika időssége miatt, sem férfi, sem leány magzatok nemzéséhez, többé reménysége nem volt, tehát 1450. eszt. a gubernátor Hunyadi Jánosnál azt kezdette dolgozni, hogy az ő emlitett két leánya, amint a törvénytudók szólanak, fiukká tétessenek, azaz épen olyan örökösök legyenek minden ő jószágaiban, mintha férfiak volnának. Alig csendült meg annak híre az ő atyjafiainak füleiben, hogy azok az ő czélozásának mindenfelől ellene kiáltottak. Azonban a koros Veronika halála, őt minden aggódástól s atyafi pertől megszabadítja. Ugyanis az özvegyen maradt András, bizonytalan micsoda Margitot feleségül veszen, ki is őt számos mindkét nemü csemeték atyjává teszi. Szép tudományáért nemcsak mások, hanem Mátyás király előtt is nagy kedvességet talált, ki is őt ország vice-birájává tette. Kicsinyben mult 1471. eszt., hogy mind Mátyás király kegyelmétől, mind minden jószágától végképen el nem maradt. Ugyanis akkor azok, akik a lengyel Kázmért akarták királynak behozni, őt is magok részére hóditották vala, legalább ugy volt a királynak beadva, hogy azokkal egyet ért, melyért Mátyás is az ő jószágait pesti Nagy Bálintnak igérte vala. Mindazáltal mivel magát a hibából kimosta, jószágai is kezénél maradtak. Margittól született gyermekei ezek: 1. Mihály. 2. János, kinek felesége ujlaki Iklódi Magdolna volt. 3. Péter, 4. Imre, 5. Zsófia, a ki az Izbugyai házba ment férjhez. 6. Ilona, 7. Katalin, gersei Pethő Gergely hitestársa.

Buthkai Péter. A közelebb irt Andrásnak, második feleségétől Margittól való fia, maga familiájának dísze, először aranykulcsos ur, azután fő-kamarás, tárnok-mester, tatai s komáromi kapitány, a só kamarának, Marmaros és Somogy vármegyéknek főispánja, Mátyás és Ulászló királyok alatt. Budán 1489. eszt. áldozó-csötörtökön kelt levelével, nemcsak azt engedte meg Mátyás király ennek a Péternek s az ő testvérének Mihálynak, hogy ők Butkán, a magok megavult tornyát megújíttassák, hanem azt is, hogy ott kastélyt épittethessenek, és azt bástyákkal s egyéb szükséges épületekkel megerősíthessék. Mátyás király halála után 1490. eszt., annak fia az ifju Hunyadi János egy bizonyság levelet adott neki affelől, hogy ő Mátyás király életében, a maga főkamarási hivatalát igen jól vitte, annak halála után pedig, az ifju Jánosnak mindenekről hiba nélkül számolt. Ulászló király Budán kelt levele által, az ő familiájának régi nemesi czimeréhez, mely három farkas fogból állott, némely más új pótlásokat ragasztott 1496. eszt., ugymint egy három szegeletű pajzsnak kék udvarán, egy arany csillagot, és a pajzs tetejére egy ezüst sisakot. Három felesége

volt: első Fáncsy Gáspár leánya Margit, második bizonytalan micsoda Orsolya, harmadik Szapolyay Veronika. Nem tudhatni melyiktől született volt Katalin nevü leánya, de aki oly rövid életü volt, hogy annak ő ment utána 1511. eszt.

Buthkai Mihály. Ezis Andrásnak Margittól való fia, regéczi kapitány, és Abauj vármegyei alispán, második Ulászló, Lajos és Ferdinánd királyok idejében. A remete szent Pál szerzeteseihez, mind másutt, mind kivált Regéczen sok jóval volt 1505. eszt. Többi jószágai közt, ő birta Somogy vármegyében a sági uradalmat, melyet hogy 1511. eszt. Batthyány Benedeknek ezer forinton eladott, amiatt nagy háboruság támadt ő közötte, és az ő ipa Fáncsy János közt, melyet az ő közös barátjaik, azután hat esztendővel is nehezen csilapithattak le. Életben volt még 1530. eszt. Első felesége Fáncsy Margit, második pedig Semsey László leánya, ugyan Margit volt, ki által az ő maradékai Sáros és Abauj vármegyékben nagy jószágok örökösei lettek. Ettől maradtak neki a következő gyermekei: 1. Péter, 2. András, aki nagy-zeretvai Majos Margitot, kitől Benedek fia lett, ifjuságának legszebb virágjában hagyta özvegyen, ki is második házasságra, sóvári Sóos Alberttel lépett. 3. Katalin, eszényi Chapy Gergely hitvese. 4. Klára, Eödönffyhez, talán Lászlóhoz ment férjhez. 5 Joanna, Lipcsey János felesége lett.

Buthkai Péter. A közelebb irt Mihálynak, Semsey Margittól való legöregebb fia. Sok bajt okozott ennek Kálnássy Ferencz 1557. eszt., ki is azzal vádolta őt Ferdinánd király előtt, hogy ő a Szapolyay János özvegyével, Izabellával tart, melyért Ferdinánd őt minden jószágaitól megfosztotta, és azokat Kálnássynak adta. De minekutána Zemplén vármegye bizonyságtétele által világosságra jött az ő tökéletes ártatlansága, Ferdinánd is meghagyta ő nála minden jószágát.. Halála 1560. esztendőtájban történt. Mind a két felesége, Ilona és Magdolna, a Kendi házból származtak. Az elsőtől nemzette Jánost, Mihályt és Lajost.

Buthkai Lajos. Péternek Kendi Ilonától való fia. Kilencz magzattal gyümölcsös házasságban élt Bódi Borbálával, kiknek nevei: 1. György, kinek özvegyét, lipóczi Keczer Dorottyát, Rákóczy Ferencz vetkeztette ki a gyász ruhából. 2. László, 3. Katalin, Fancsikay János felesége, 4. Klára, 5. Margit, Mikolay Zsigmond házastársa, 6. Borbála, 7. Mihály, 8. Lajos, 9. Péter.

Buthkai László. Lajosnak Bódi Borbálától való második fia. Életének nagyobb részét különbféle perekben töltötte. Azok között nem utolsó volt az, melylyel édes anyjának ártatlanságát, egy álnok pat-

varkodónak hamis vádjai alól, oly szembetünőképen világosságra hozta, hogy a gonosz vádló, Zemplén vármegye által, nyelve kivágására büntettetett. Szemei 1590. esztendőtájban hunytak be. Két feleségétől, Viczmándy Klárától és Tetétleny Annától, András, István, György és Margit nevü gyermekeket hagyott.

Buzlai Balás. Tamás fia. Zsigmond királylyal sokat utazott. Bosniába, Istriába, Lombardiába, Német- és Francziaországba, Arragoniába, és épen azért nyert attól nemesi czimert 1415. eszt. Mihály arkangyal napján, Arragoniának Perpinián nevü városában. Felesége Podmaniczky Anna volt.

Buzlai László. Ötödik László és Mátyás királyok alatt virágzott Ő volt egyik fő oka a Hunyadi László megöletésének 1457. eszt. Garai Miklóssal, Bánffy Pállal és másokkal. Ekkor Buzlai főpohárnokságot viselt. Ellenben főlovász-mester volt 1459. eszt., mikor Mátyás király őt ujra feleskette a maga hüségére, tartván azoktól, akik ő helyébe Fridrik császárt akarták magyar királynak tenni. Azután három esztendővel, Erdélybe küldötte őt Mátyás király, és a főrendek, hogy az erdélyieket arra serkentse, hogy adjanak ők is pénzt, a magyar koronának Fridrik császár kezéből való kiváltására. Elnehezedett öreg volt, már 1476. esztendőben, és épen azért adott neki Mátyás egy Budán kelt levelet, mely által őt minden katonai szolgálat alól felszabaditja.

Buzlai Móses. (Gergelylaki). Főajtónálló és udvari kapitány volt második Ulászló király idejében. Jelenvolt 1505. esztendőben a rákosmezei diétán. Azután való esztendőben ő volt egyik követ a pécsi püspök Szakmáry Györgygyel s másokkal Maximilián császárhoz a békesség dolgában, ahova minekelőtte elindult volna, testamentumot tett, melyben az eperjesi ispotálynak Gergelylakán szép jószágokat hagyott, és azon testamentumot a királylyal is megerősittette. László nevü fiával, Ulászlót ő is elkisérte Bécsbe a császárhoz 1515. eszt. Tolna vármegyei főispán volt 1518. eszt., mikor a simontornyai dominikánusoknak ezer juhot, száz lovat, huszonöt ökröt, ugyanannyi tehenet, ezenkivül némely pusztákat és szőllőhegyeket ajándékozott. Meghalt volt már 1526. eszt., mert már akkor csak az ő özvegyéhez küldött a törökök ellen késződő Lajos király egy levelet, Vizy Ferencz deák által, melyben azt a katonák minél hamarább lehető kiállitására serkenti. Katalin leánya ecsedi Báthori György felesége volt.

C.

Ceba. Közönségesen ezt tartják magyarországi első palatinusnak, szent István király idejében. De valamint azt sem tudhatni, micsoda nemzet volt, ugy azt se lehet tudni, palatinus volt-e? vagy valamelyik vármegyének főispánja. Az az egy bizonyos felőle, hogy mikor Sz. István királyságának második esztendejében, a sz. mártoni apáturságot királyi levelével megerősitette, ez a Ceba, és az esztergomi érsek Sebestyén, vagy más névvel Domokos, mutatták ki azokat a jószágokat, melyeket a király azon apáturságnak ajándékozott.

Cesarini Julián. Római anyaszentegyházbeli kardinál, ugyan Rómában, származott a Cesarini hires és régi familiából, mely a maga eredetét a nagy Julius Caesárra akarja felvinni. Ifjukorában mind egyéb tudományokban, mind nevezetesen a törvényben igen sokra ment, és azt egy ideig Páduában tanitotta is. Kardinálságra ötödik Márton pápa emelte őt 1426. eszt., aki azután kevéssel, őt Csehországba a husszitták ellen való hadra küldötte, ahol ő igen kevés hasznot tehetett, mivel őt Prokop a husszitták vezére, két izben igen nagyon megverte. Amely ekklézsiai nagy gyülést Bazileába (Bazel) hirdetett vala Márton pápa 1431. esztendőre, arra maga követéül, ezt a Juliánt nevezte s rendelte vala ki; de ott Julián az ő képét nem viselhette; mert minekelőtte a gyülés beállott volna, Márton pápa meghalt, kinek helyét negyedik Eugen pápa foglalta el. Ez az Eugen Juliánt itélte arra legalkalmatosabbnak, hogy a mondott gyülésben az ő követe legyen, és az ő képében elölüljön. Deczember 14. napján tartotta az első ülést Julián, a közelebb irt esztendőben, és mindösszе harmincz ülésben ült elől. Azután a gyülés rendeléséből, Ferrara városába ment, hogy ott a napkeleti görög anyaszentegyház követeivel disputáljon, akik avégre jöttek vala a pápához, hogyha lehet, a magok ekklézsiáját a napnyugoti deák ekklézsiával egyesitnék. Mindezen foglalatosságaiban ugy viselte magát Julián, mintegy akkori időhöz képest tudós, buzgó és bátor férfiuhoz illet. Azonban nem igen jó egyetértés volt a pápa és a Basileában (Bazel) összegyült atyák között, mely egyenetlenség mindaddig nevekedett köztök, hogy a basileai atyák 1439. eszt. Eugent a pápaságból kitették, és helyébe Amadét, a savoyai herczeget választották, akit aztán Eugen 1440. eszt. az ekklézsiából kiátkozott. Mind a két pápa igyekezett magának az európai fejedelmek közől jóakarókat és pártfogókat szerezni, mindketten küldöttek nevezetesen első Ulászló magyar királyhoz is köve-

tet, hogy őt magok részére vonják. Eugen maga részéről ezt a Juliánt küldötte el, aki 1442. eszt. juniusban ért Budára Ulászlóhoz, és ott az Amade követével, Ulászló előtt kardoskodott, Eugen jusa mellett. Hogy pedig annál könnyebben megnyerhesse az Ulászló kedvét, magára vállalta, hogy ő békességet csinál Ulászló és Erzsébet közt, kik akkor egymással a magyar királyság felett villongtak. Elment tehát Erzsébethez, az Albert király özvegyéhez Győrbe, és azt a békességre sok okkal próbálta birni, de Erzsébetnek még azon esztendőben történt halála, a pernek nyakát szakasztotta, és a Julián további közbejárását szükségtelenné tette. Mindazáltal nyilt ő előtte más mező, ahol Ulászlónak szolgálhatott, t. i. ámbár még mindezideig mindenütt megverte Hunyadi János a törököket, valahol csak velök megütközött, mindazáltal azok csak ugy kinálták Ulászlót békességgel, ha vagy Belgrádot általadja, vagy pedig esztendőnként való adót igér nekik. — Feltette tehát Ulászló, hogy már maga is táborba száll azok ellen. Hogy pedig ellenséget ne hagyjon háta megett, Fridrik császártól két esztendeig tartandó békességet kért 1443. eszt., küldött is Fridrik követeket Budára, hogy azok a magyarokkal a békesség felől végezzenek. A palatinus Hederváry Lőrincz mellé, ezt a Juliánt rendelte ki Ulászló, hogy Fridrik követeivel kösse meg a frigyet, és egyedül ő volt, aki a békességet szive szerént óhajtotta, és kérte Hederváryt, hogy Fridrik követeivel engedelmesebben bánjék; de haszontalan volt minden ő beszéde, és magának Ulászlónak kellett a frigyet megkötni. Azután Bécsbe küldötte Ulászló Juliánt, hogy a császártól a törökök ellen segitséget kérjen, de ez az utja hiába esett, mivel a császár attól tartott, hogyha Ulászló a törököt megverhetné, azután a császár ellen támadna. Elkisérte Julián Ulászlót a törökök ellen, és ott az ő győzelmeinek nemcsak néző tanuja, hanem kétségkivül előmozditója is volt. Minekutána haza kisérte a győzedelmes Ulászlót Budára, szüntelen azon volt, hogy őt a törökök ellen ismét felültesse, és mikor Ulászló haza Lengyelországba igyekezett, hogy az ott uralkodó rendetlenségeket jórahozza, s egyszersmind édes anyjának szerencsés hadakozásait maga elbeszélje, őt Julián Brankovich Györgygyel, a ráczok despotájával, erről is lebeszélte; de annak ellene nem állhatott, hogy Ulászló 1444. esztendő elején, Szegeden a töröknek tiz esztendeig való békességet igérjen. Maga is megbánta Ulászló, hogy ezzel a békességkötéssel hirtelenkedett, melyet hogy észrevett Julián, minden kigondolható okokat előhordott, hogy őt és a főrendeket, ennek a békességnek felbontására reávehesse. Biztatta őket, hogy a többi európai fejedelmek is segitni

fogják a magyarokat, ezenkivül Ulászlót a törököknek tett esküvése kötelezése alól, a pápa nevében felszabaditotta; különben is azt állitván, hogy a hitetleneknek tett esküvést megállani nem tartozik. Engedtek utóljára az ő szavának, mind Ulászló, mind a rendek, és aug. 4. napján, Szegeden a békesség felbontására, Juliánnak mind esküvésökkel, mind kezökirásával magokat kötelezték. Maga is elment Julián a magyar táborral Várnához, ahol midőn látná a magyarok hanyatlását ő is futásnak eredt, de életét nem szabadithatá meg. Miképen esett el? bizonytalan. Némelyek azt irják, hogy mikor egy oláh a Dunán egy csónakon akarná őt általhozni, észrevévén hogy sok arany vagyon nála, őt megölte, mindenétől megfosztotta, és mezitelen testét a Dunába vetette. Mások ellenben ugy tartják, hogy a futás közben a magyarok ölték meg, mint a szerencsétlen hadnak okát. Talán leghihetőbb a mint Thuróczi ir, hogy t. i. a törökök keze által veszett el.

Chaba vagy **Csaba** és **Aladár.** Amint Thuróczi, Bonfin, Oláh Miklós, és mások beszélik, ezek Attila fiai voltak; Csaba ugyan a görög császárnak Honóriusnak leányától; Aladár pedig a bajor herczegétől való. Attila halála után, ezek az országon nem egyezhetvén, egymás ellen fegyvert fogtak. A németek s más külső nemzetek, Aladár mellé állottak, a húnok pedig Csaba mellé. Mind a két fél nagy sereget gyüjtvén, a sicambriai vagy budai mezőn táborba szállott, és ugyanott egymással megütközött. Tizenöt nap tartott egy végtébe a vérontás, és oly szörnyü volt, hogy a vér a Dunát olyan veresre festette meg, hogy Sicambriától, az az Ó-Budától fogva Potentiánáig, az az Penteléig, tiszta vizet találni benne nem lehetett. Eleinte Csaba volt nyertes, ugy hogy az ellenkező seregnek nagyobb része, sőt maga Aladár is elesett, de csakugyan utóljára Csaba vesztett. Huszonötezer embere maradt meg Csabának, kikkel Görögországba ment, ott lakott tizenhárom esztendeig, onnan visszament Ázsiába, ahonnan az ő elei kijöttek vala. Ott megházasodott, két fia lett, Edömér és Ede, akik előtt sokszor emlegette Magyarországnak termékeny földét, s azokat kérte, hogy idővel ide jöjjenek ki. Azon huszonötezer húnokon kivül, akik Csabával Görögországba, s onnan Ázsiába visszaköltöztek, mintegy háromezeren maradtak volt meg a harcztól. Ezek először Czegléd körül telepedtek meg, de ott nem merészelvén maradni a németektől, Erdélybe mentek, és ott magokat székelyeknek nevezték. De mások azt mondják, hogy Attilának se Csaba, sem Aladár nevü fia nem volt, hanem az ő valóságos fiai Ellákh, Denghizikh és Hernákh voltak. Ezek közől a közbelsőt Deng-

hizikhet nevezték volt a húnok Csabának, vagy inkább Kábának, azaz bolondnak, minthogy ő a rómaiakkal s gothokkal igen ész nélkül ütközött meg, Bácshoz közel, ahol magát is Denghizikhet elfogták, fejét vették, karóra függesztették, s Konstantinápolyban fel s alá hordozták. Innen származott volt aztán a húnok közt az a köz példabeszéd: Akkor jöjj vissza, mikor a Kába (azaz a bolond Denghizikh) visszajő Görögországból. Mások ismét azt mondják, hogy Hernákhot vagy Irnacsot, a legkisebbik fiát Attilának, hitták Chabának vagy Csabának, nem pedig Denghizikhet vagy Dengezicset. Azonban mindezek bizonytalanságok. Csabáról mondják, hogy neveznék a magyarok a Csaba ire füvet.

Chagán. Ez volt az avarok fejedelme, mikor azok 550. esztendőtájban Europába bejöttek. Előbb Dácziát, azután Pannoniát foglalta el Chagán 568. eszt. Minekutána ez az első Chagán 578. eszt. meghalt, második Chagán lett helyébe az avarok fejedelmévé. Szerencsésen hadakozott a napkeleti császár Móricz ellen, ugy hogy majd Konstantinápolyig vitte győzedelmes fegyverét. A Móricz katonái közől elfogott mintegy tizenkétezeret. Igen olcsón kinálta Móriczot, hogy váltsa vissza a foglyokat, de mivel nem váltotta, mind a tizenkétezeret egy nap lekonczolta. Ismét egy más Chagán volt az avarok fejedelme 610. esztendőtől fogva. Ezis elment volt Konstantinápolyig Heraklius császár ellen, de a várost minden haszon nélkül ostromlotta 626. eszt. Ez idő után, mindig alább-alább szállott az avarok ereje és bátorsága. Mindazáltal csakugyan maguk nemzetéből való fejedelmeik voltak, p. o. Iring és Jugurró 779. eszt., azután pedig Thudun. Lásd Thudun.

Chapy. Ez a familia a Miczbán Simon hét fia egyikétől, Tamástól származott. Nevét Csap nevü falutól vette Ung vármegyében melyet birt. Ez a Tamás negyedik vagy Kun László királynak igen kedves vitéze volt, ki is neki 1280. eszt. Beszterczén kelt királyi levele által Radvány nevü földet adott, 1281. eszt. pedig Pesten kelt levelével, Liptó vármegyében, Lipcsét ajándékozta neki. Sokat segitett ez a Tamás Kun Lászlónak 1282. eszt. a kunokat a Hodostónál megverni, amikor a többek közt azzal tette magát érdemessé, hogy testvéreivel együtt két kunt fogott el, és azokat fegyverestől a király eleibe vitte. Ezért az érdemért Ung vármegyében egy Rath nevü falut ajándékozott a király ezeknek az atyafiaknak 1284. eszt. Ennek a Tamásnak két fia maradt, ugymint László és Dones, Tomcsó vagy Tamás.

Csapy László. A közelebb irt Tamásnak fia. Ez volt az Eszény-

ről nevezett Chapyaknak törzsöke. Micsoda jószágai jutottak az osztályban 1320. eszt., mindjárt fog emlittettni. Három fia maradt, ugymint: Tamás, Mihály és László.

Chapy Donch, Tomcsó vagy **Tamás.** A felebb emlitett Tamás fia, László testvére. Zólyomi és liptói főispán, és jó katona ember első Károly király idejében. Ő vezérlette a Károly seregének egy részét Trencséni Máté ellen 1312. eszt. Ebben a hadban mutatott vitézségéért sok szép jószágot kapott a királytól Bereg vármegyében. Mikor a familia 1320. eszt. megosztozott, ennek a Tamásnak, és az ő testvérének Lászlónak, a következő jószágok jutottak: t. i. Szabolcs vármegyében Ágtelek és Eszény nevü faluk, a hozzájok tartozó szántóföldekkel, erdőkkel, rétekkel, vizekkel s malmokkal együtt; Zemplén vármegyében pedig Szécs névü falunak hatod része, Visnu, Pernu Két (Keeth) és Bozza faluk, melyek Perustyán várához tartoztak. Odajárt Károlylyal Oláhországba ez a Tamás, és mikor ott Bazarád ki nálta a királyt békességgel, sokat javallotta, hogy azt fogadja el. Mikor aztán Károlyt és az egész magyar tábort, az oláhok a hegyek közt megszoritották, és utolsó veszedelemmel fenyegették, a fiával Lászlóval és Berendy Mártonnal, ő fedezte a királyt leghathatósabban, az oláhok nyilai ellen, 1330. eszt. Nápolyba is elment Károlylyal, Andrásnak a Károly fiának nápolyi királyságra való koronázására 1333. eszt. Három fia maradt, ugymint: László, Miklós és János, akik magokat polyánkai Chapyaknak nevezték.

Chapy Tamás. (Eszényi). A felebb irt Lászlónak egyik fia. Az 1355. esztendőbeli osztálykor, egyéb sok jószága közt, Eszény falujának fele, ennek a Tamásnak jutott, ahová ő a remete szent Pál szerzeteseit bevitte, ott azoknak klastromot s templomot épittetett, s azoknak sok szép jövedelmet adott, az egri püspök és Lajos király helybehagyásával. Négy fia maradt: Simon, Imre, László és János.

Chapy András. (Polyánkai). Miklós fia, Tamás unokája, Zsigmond királynak kedves embere, akivel szüntelen egy asztalnál evett. Odajárt vele a konstancziai (kosztniczi) gyülésre, és ugyan Konstancziában adott 1318. eszt. neki a király nemesi czimert, amilyet maga kivánt. A czimer egy fennálló arany oroszlánból, és egy sárkányból állott, mely fehér fogai közől veres nyelvét kinyujtja, és farkát a maga nyakára háromszorosan tekeriti. Tagja volt András a sárkány-rendének, melyet Zsigmond állitott vala fel.

Chapy Ákos. (Eszényi). Imre fia, Tamás unokája. Bebizonyitja Ulászló király előtt, hogy a leleszi prépostságon való jus-patronatust,

hajdan az ő elei birták, de azt azoktól némely királyok, erőhatalommal elvették; azértis kérte ez az Ákos vagy Akacs, a királyt, hogy azt neki adja vissza, mely kérését annyival örömestebb meghallgatta s megadta Ulászló 1441. áldozócsütörtökön, Budán költ levelével, mivel Ákos ő neki igen sokat szolgált abban, hogy a magyar királyságban megerősödhessék, és ő mellette maga költségén sokat fáradozott. Akos felesége, álmosdi Csire Barnabás leánya Erzsébet volt, kitől egy leánya, s két fia maradt, ugymint Apollonia, aki Dolhay Ambrushoz ment férjhez; fiai Ferencz és Albert.

Chapy György. (Eszényi). Ákos unokája, Albertnek Balay Orsolyától született fia. Ezt a Györgyöt küldötte Zemplén vármegye, Panyi Kristóffal a rákos-mezei diétára 1505. eszt. Két feleségétől, ugymint Buthkai Katalintól és ruszkai Dobó Katalintól, három fia maradt: Ferencz, Péter és Farkas.

Chapy Ferencz és **Péter.** (Eszényi). A közelebb irt György fiai. Ferencznek Büdi Klárától egy fia s négy leánya maradt. Fia Gergely mag nélkül halt el. Leányai közől Klára, Ibrányi Ferenczhez, Dorottya, Milics Istvánhoz, Krisztina, Milics Pálhoz, Zsuzsanna Réthey Péterhez ment férjhez. Ami Pétert illeti, neki János nevü fia volt, kinek házastársa volt Bocskay Klára, kitől Péter nevü fia született vala, de aki mag nélkül halt el.

Chapy Farkas. (Eszényi). Ezis György fia. Ennek a Farkasnak, és az ő most emlitett bátyjának, Ferencznek és Péternek, a Losonczy Zsigmond fiai, Antal és István, egy Bezdéd nevü falut engedtek által 1534. eszt. Farkas eleinte Szapolyay Jánost ismerte királynak, de Büdi Mihály és Kávássi Kristóf nógatásaira, első Ferdinándhoz állott, kinek hüségére a munkácsi várban 1537. eszt. 30. oct. költ levelével magát le is kötelezte. Nagy-kállai Vitéz Klárától, egy fia Kristóf, és két leánya maradt, ugymint Rosina, aki Csóty Istvánhoz, és Anna, a ki Deregnyei Pálhoz ment férjhez.

Chapy Kristóf. Farkas fia. Első feleségétől, Bocskay Annától, Zsuzsana nevü leánya maradt, aki Lónyai Kendi István felesége lett. Második feleségétől Telegdy Borbálától semmi gyermeke sem maradt. Az özvegységre maradt Borbála felső-vadászi Rákóczy Zsigmonddal lépett második házasságra.

Cheh Péter. (Lévai). A sárkány rendének tagja, fő-lovászmester macsói bán és erdélyi vajda, Zsigmond király alatt. Az ő elei Csehországból származtak Magyarországra, és itt jószágos familiákba házasodván, feleségeik után szép jószágokat birtak. Ez a Péter, Zsigmond király előtt azzal tette főképen magát érdemessé, hogy mikor

Zsigmond a siklósi fogságból kiszabadult 1401. eszt., ez a Péter sokakat vagy megtartóztatott fegyveres kézzel annak hüségében, vagy pedig akik már onnan elhajlottak vala, azok közől oda sokakat viszszahajtott. Ezen szolgálatjáért nyerte Zsigmondtól a lévai uradalmat, melyről aztán ő is s maradékai is neveztettek. A sárkány-rendébe 1408. eszt. vétetett be. Macsói bán 1427. eszt. lett. Basileában (Bazel) költ levele által őt, és Stiboriust rendelte vala Zsigmond a huszsziták ellen Csehországba indulandó magyar hadak főkapitányává 1434. eszt. Értésére esvén pedig Zsigmondnak, hogy Stibórius meghalt, Hedervárу Lőrinczet adta ő mellé. Talán az ott nyert prédából váltotta vissza 1435. eszt. azon Bodrog vármegyei jószágait, melyeket azelőtt való időkben Koroghy Jánosnak hányt vala zálogba. Erdélyi vajdává, Csáky Lászlóval lett 1436. eszt. László nevü fia maradt.

Cheh László. (Lévai). Ezt minthogy a közelebb irt Péter vajdának fia volt, másképen Vajdaffynak is hittak. Egri püspök Rozgony Simonnal, együtt égette s prédálta fel Selmecz bányát 1442. eszt. Azzal sem jó emlékezetét hagyta, amit ország-birája Palóczy László irt ő felőle 1446. eszt. a váczi káptalanhoz, hogy t. i. ő némely magyar s cseh katonákkal a sági klastromra ütött, annak ajtaját betörette, az ártatlan szerzetesektől a szent edényeket s ruhákat, aranynyal futtatott ezüst tömjénezőket s poharakat, sok könyvet sat. elvett, a klastrom leveleiről függő pecséteket levagdalta, sőt magokat a szerzeteseket is mindnyájokat üttette, verette, testi ruhájoktól megfosztatta, a sági lakosoknak is minden marháit Lévára hajtatta sat., ugy hogy a kárt, melyet tett, tizenhatezer forintnál többre lehetett becsülni. János nevü fiát hagyott.

Cheh János. (Lévai). László fia, Péter unokája. Hunyadi Mátyás király alatt virágzott. Háromszor házasodott: először 1476. esztendő tájban Kompolthi Miklós özvegyét Hedviget, másodszor Országh Magdolnát, harmadszor Paksy Annát vette el, akit az ő halála után az özvegy Haraszthi Ferencz öltöztetett ki a gyász ruhából. Borbála nevü leánya Podmaniczky Jánoshoz ment férjhez. Bizonytalan melyiktől nemzette Zsigmondot, aki következik, az bizonyos, hogy nem Paksy Annától.

Cheh Zsigmond. (Lévai). Jánosnak talán Országh Magdolnától való fia. Bars vármegyei főispán, második Ulászló, Lajos és első Ferdinánd királyok alatt. Az ő roszul gazdálkodó atyja János, s nagyatyja László, Vas vármegyében Németujvárt, ezenkivül Bars, Pozsega s Valkó vármegyében is némely várakat s jószágokat, egynek-másnak zálogba hányták. Azoknak kiváltására, ez a Zsigmond 1503.. eszt., a

szent-benedeki konvent előtt, a már emlitett Haraszthi Ferencztől, és annak feleségétől, a maga hajdani mostoha anyjától pákosi Paksy Annától, huszonhétezer magyar tiszta arany forintot vett fel kölcsön. Négy esztendő sem tölt bele, mikor Zsigmond a takarékosság s gazdálkodás által annyira ment, hogy ezt a summát lefizette. Ettől fogva sok pere volt neki a Bánya városokkal, melyek csak királyi hatalom s erő által nyerhettek olykor pihenést az ő háborgatásitól s erőszakaitól, mindaddig, mig 1530. eszt. aztán azokat a halál Zsigmondtól végképen megszabaditotta. A már kétszer emlitett Haraszthi Ferencznek első feleségétől való leányától Katalintól, és Petrovics, vagy a mint mások akarják Pasztohay Annától, hét magzatot nemzett Zsigmond, Katalintól ugyan Jánost, Zsófiát, Forgách Ferencz házastársát és Margitát, akit Pásztohay Zsigmondhoz adott férjhez. Annától született a zablathi Hrussay János felesége Anna, Dorottya és Katalin, kiket ugy látszik atyjok előtt ragadozott el a halál.

Cheh Gábor. (Lévai). Bars vármegyei főispán lett édes atyja Zsigmond helyébe 1530. eszt. Nagy kedvességben volt első Ferdinánd király előtt. Bizonytalan ha valjon követségbe járt-e ő valamelyik esztendőben, még nőtelen korában, vagy csak tapasztalás kedvéért, a németországi fejedelmekhez. Minekelőtte oda elindult volna, Ferdinánd király parancsolatából testamentumot tett, és minthogy férfi testvérei nem voltak, minden jószágát hugainak hagyta. Németországi utjából életben visszaérkezvén, Thurzó Annát elvette. Ott volt Perényi Péterrel s másokkal Pest alatt 1542. eszt., mikor azt a Ferdinánd számára a törököktől vissza akarták venni, és mikor ott egy dombocskáról Bánffy Lászlóval karon fogva nézné az ostromot, egy a városból jött ágyú-golyóbis, őt oly szerencsétlenül szélyelcsapta, hogy vére és belső részei Bánffyra loccsantak, s azt annyira megrettentették, hogy azt annak szolgái félholtan vitték sátorába. Az ő özvegye Thurzó Anna, Balassa Menyhérthez ment férjhez. Egyetlenegy gyermeke János, aki ettől az Annától maradt, midőn tanulását Bécsben folytatná, ugyanott meghalt, és abban az egész Lévai Cheh familia kialudt. Teste ugyan Bécsben az augustiniánus barátok templomában temettetett el, aholottis az ő koporsó kövére ezen szókat metszették: Magnifico Joanni Lévai, ex antiqua clarissimaque Vajdaffiorum familia, Patre Gabriele, Comite Barsiensi, ad Budam (Pesthum) pro Patria et Principe amisso, posteritatis spe in hunc redacta, immatura, morte sublato, R. Franciscus Thurzó, Episcopus Nitriensis, Avunculus moestissimus monumentum hoc posuit. Vixit annos 18. menses 2. Mortuus anno Domini 1553. 12. Sept.

Cheszneki vagy Csesznecki Miklós. Ez és még négy testvére, első Károly királynak hü emberei, Venczelnek pedig ellenségei voltak, mikor Károly és Venczel a királyság felett egymással vetekedtek. Ott volt Károlylyal ez az öt testvér, mikor ő Budát, ahol Venczel lakott, megszállotta, ott a városban sok kárt tettek, gyujtogattak, gyilkoltak, a Venczel embereit csonkán, bénán hagyták, amint erről maga Venczel panaszolkodik abban a királyi levelében, melylyel Visk nevü falut a Csesznekiektől mint hüségteleneктől elveszi, és azt Csáky Jánosnak adja 1303. eszt.

Chitilén vagy Csitilén Péter. Jó magyar nemes familiából való spalatrói érsek, harmadik Béla király idejében 1185. esztendőtől fogva. Bélának valami okon minden eszekedve az volt, hogy Spalatróban az érsek mindenkor magyar legyen, ámbár ahoz a spalatróbelieknek semmi kedvök nem volt, aminthogy a Csitilén előtt való érsek erőszakos halála után, az érseki szék egy darabig üres volt. Mivel pedig látták a spalatróbeliek, hogy Béla mozdulhatatlanul megáll a maga feltétele mellett, nagy nehezen és késöre reávették magokat, hogy ezt a Csitilént magok érsekének választották. Megis mutatta Péter, hogy ő méltó volt erre a méltóságra; mert a maga hivatalát igen serényen folytatta, és az alatta valókat igen vigyázó okossággal és bölcsességgel kormányozta. Mindjárt első esztendejében, ugy megszoritotta asztalára s egyéb pompára terjedő költségeit, hogy amely pénzt azokból megkimélt és meggyüjtögetett, abból a korbavai püspökséget fundálta. Hol feküdt Korbava városa, már ma tudni nem lehet, mert semmi nyoma nincsen; mindazáltal hihető, hogy Modrusa és az Unna vize közt lehetett; mert Modrusa városa is a korbavai püspök keze alatt volt, és Korbava elpusztulása után, a püspökség is oda vitetett által; Korbava nevü vármegye pedig mostis van az Unna mellett. Ugyanazon első esztendejében, egy zsinatot is tartott, melyben azt rendelte el, melyik püspöknek meddig terjedjen parochiája, megyéje, vagy micsoda helységek tartozzanak igazgatása alá, mely rendeléseit a pápa is helybehagyta, és megerősitette. Nem sokára meghalt Csitilén, és 1191. eszt. egy Péter nevü sz. mártoni apátur foglalta el az ő helyét, aki szintén ugy magyar volt, de vezeték neve tudva nincsen.

Cillei Hermann. Cillei és zágori gróf, Tót, Horvát és Dalmát országi bán lett 1406. eszt., melyben az ő leányát Borbálát, Zsigmond magyar király elvette. Az ő öregebb leánya Anna, a nagy Garai Miklósnál volt férjnél. Ott volt Hermann a nagy nikápolyi veszedelemben 1396. eszt. is. Zsigmond királynak Konstantinápolyba

való bujdosásában is utitársa volt. Sok szép jószágot nyert Zsigmondtól, p. o. Varasd városát, és Zágor vármegyét. Munkás eszköz volt ő Zsigmondnak a siklósi fogságból való kiszabadulásában. Mikor Zsigmond 1405. eszt. hatvanezer emberrel a bosnyákországi hadra igyekeznék, de szokása szerént pénznélkül szükölködnék, Csáktornya szigetét ennek a Hermannak adta el negyvennyolczezer forinton. Ott volt ő is más főrendekkel Lublyón, mikor Zsigmond a lengyel királylyal ott békességet és szövetséget kötött 1412. eszt., és a békesség állandósága mellett kezességet vállalt magára Zsigmond részéről Tvartko a bosnyákországi király, Hermannt rendelte vala 1427. eszt. maga után bosnyákok királyává, de ő azt a méltóságot soha el nem érhette. Bizonytalan mi okon tartotta ő 1436. eszt. fogságban Jánost, a kalocsai érseket. Ennek unokája volt Cillei Ulrik gróf, akit Hunyadi László megölt.

Cillei Borka vagy **Borbála.** Zsigmond királynak második felesége, a közelebb emlitett Cillei Hermannak leánya. Ugy tartják, hogy már 1394. eszt. kérte volna őt Zsigmond király feleségül; mikor pedig a siklósi fogságból kiszabadult, akkoris először egyenesen Cillébe ment, és Borbálának tett házassági igéretét ujra megerősitette; mindazáltal a vele való összekelést 1406. esztendőre halasztotta, talán a Borbála gyengesége miatt. Római császárnénak 1414. esztendő vége felé koronáztatott meg Borbála Aachen városában; onnan karácson ünnepére Konstancziába (Kostnicz) érkezett férjével együtt, ahol már akkor János pápa a gyülésnek üléseit elkezdette vala. Nem soká mulatott Borbála Konstancziában, hanem haza jött az ország igazgatására; de itt nem annyira az ország dolgaira volt neki gondja, mint a fajtalan és buja élet üzésére. Mindezek idejében fülébe mentek Zsigmondnak, és az volt az oka, hogy mikor hosszas távolléte után 1419. eszt. hazajött, Borbálát Pozsonban maga eleibe sem bocsátotta, hanem ártatlan leányával Erzsébettel együtt, őt onnan Váradra küldötte, ahol kilencz hónapig, csak a kanonokok adakozásából élt és tengődött. Ezen fenyiték után, a fő-rendek esdeklésére, magához vette őt Zsigmond, vele egynehány esztendeig csendesen élt, és neki a Bánya-városokról esztendőnként huszonnyolczezer forintot rendelt. Ugy látszik, hogy ez idő alatt, csak a férjétől való félelem tartóztatta őt a maga határai közt. Mikor pedig látta, hogy Zsigmond már elerőtlenedett és soká nem él, maga kinálkozott az ifju lengyel királynak feleségül, és annak azt igérte, hogyha őt elveszi, Magyar és Csehországot neki kezére fogja játszani. Hogy ezen czélját annál könnyebben elérhesse, Csehországban némelyeket a calixtinusok közől magához gyüjtött, és

azoknak elméjökre adta, mely nagy szükségök volna nekik arra, hogy még Zsigmond életében királyról gondolkodjanak, azonban Ulászlót az ifjú lengyel királyt, a maga titkos szeretőjét ajánlotta nekik. Ezen tanácsra annyival örömestebb hajlottak a calixtinusok, mert tudták, hogy Albert az ausztriai herczeg, akit Zsigmond szánt vala magyar és cseh királynak, igen buzgó katholikus, a calixtinusok tudományának pedig ellensége. Jókor megtudta Zsigmond Borbála mesterkedéseit, de mivel már az sok csehet hóditott vala magához, látta, hogy nem lenne tanácsos őt Csehországban köröm közé fogni. Valami keresett szin alatt tehát magát Prágából betegen Morvaországba vitette. Elkisérte oda őt Borbála, és minden szempillantásban leste, várta férjének halálát; azonban mihelyt Znoim (Znaim) városába érkeztek, Zsigmond őt mindjárt megfogatta és örökös rabságra szentencziázta; maga pedig kevés napok alatt ugyanott meghalt 1437. eszt. Mikor Pozsonba hozták Znoimból a Zsigmond holttestét, ugyanakkor fogva elhozták oda Borbálát is, kemény őrizet alatt. Eszerént semmit sem mozdithatott benne, hogy Ulászló magyar és cseh király legyen; hanem az lett ezen országoknak királya, akit Zsigmond javallott vala, t. i. Albert az ausztriai herczeg, Erzsébetnek a Zsigmond és Borbála leányának férje. Elnyervén Albert a királyságot, a maga napát Borbálát, Zsigmond rendelése ellen, szabadon bocsátotta, élelmére esztendőnként tizenkétezer aranyat rendelt; de a várakat, melyeket azelőtt birt vala, tőle elvette, hogy valami zenebonát ne indithasson. Mindazáltal azután sem szünt meg Borbála nyughatatlankodni, és Ulászlót a magyar és cseh koronával kecsegtetni, mely mikor Albertnek értésére esett volna, tovább az országban nem mert maradni Borbála, hanem Lengyelországba, régi szeretőjéhez Ulászlóhoz szaladt, aki neki alkalmas jövedelmet rendelt. De mikor ezt az Ulászlót a magyarok 1440. eszt. királynak behozták, akkor felfogadtatták vele, hogy Borbálát Magyarországra be nem hozatja, se be nem bocsátja; hanem ha valaki ellen az országban annak pere volna, prokátor által azt folytathatja, és Ulászló neki igazságot tehet s tétethet. Azt irják, hogy a lengyelek közt sem soká lakhatott Borbála, a maga nyughatatlan elméje miatt; hanem onnan Csehországba ment, és ott halt el 1450. eszt. Aeneas Silvius azt irja felőle, hogy mind holtig a fajtalan életet el nem hagyta, és az olyan szűzeket nyilván bolondoknak nevezte, akik a testi gyönyörűséget nem kóstolták. Holttestét a husszitàk Prágába vitték, és ott a királyok temetőjébe temették.

Cillei Ulrik. Cillei gróf és tótországi bán, Zsigmond király felesége Cillei Borbála testvérének Fridriknek fia, és igy az oda felebb

leirt Cillei Hermann gróf unokája. Ott volt Borbálával Znoim (Znaim) városában, mikor ott azt Zsigmond király fogságra tétette; de ő az illatot jókor megszagolván, onnan idejében elébbállott 1437. eszt. Zsigmond halála után ugy beszinlette magát Albert királyhoz, hogy az őt Csehországban maga helytartójává tette, de mivel Ulrik ott a királyságot vadászta, őt Albert a helytartóságból csakhamar kitette. Minekutána Albert is meghalt 1439. eszt., ez az Ulrik tartotta észszel, vagy inkább rosz tanácscsal annak özvegyét Erzsébet királynét. Ő is megegyezett volt abban, hogy a magyarok Ulászlót hijják királynak Lengyelországból, söt maga is küldött azért követet 1440. eszt. Azonban mig a követek odajártak, Erzsébet egy férfi gyermeket szült, akkor aztán arra vette Erzsébetet, hogy előbbeni megegyezésétől álljon el, és a maga most született kisdedét Lászlót, koronáztassa magyar királynak, melyet Erzsébet meg is cselekedett, és a koronázás alkalmatosságával, Ulrik mondotta el a hitet a kisded László képében. Ott volt Erzsébettel Győrben, mikor azt az Ulászló részén lévők ostromlották, ő volt a várbeli német és cseh katonáknak kapitányok, és midőn látná, hogy a várat meg nem tarthatja, alattomban oda akarta azt hagyni; de Rozgony Simon, az egri püspök, és a többi Rozgonyak, az ő futását észrevévén, őt elfogatták, és Ulászlóhoz küldötték. Nem soká tartotta őt Ulászló fogságban, hanem mihelyt maga helyébe huszonnégy kezest állitott, őt szabadon bocsátotta, olyan feltétel alatt, hogy soha többé az Erzsébet kedvéért semmi alkalmatlanságot neki nem fog okozni. De csakhamar elfelejtette Ulrik ezt a maga igéretét, magát ujra felütötte, és 1441. eszt. az Ulászló seregét Szombathelynél meg is verte, sőt annak fővezére Bánffy István is neki kezére került, ugy hogy Ulászló őt maga kinálta a békességgel, mely ugyanott Szombathely körül ő köztök meg is készült. Elbizván magát Ulrik ezen szerencséjével, azután való esztendőkben, a zágrábi püspökség és auránai perjelség jószágaiban igen maga kényén kezdett gazdálkodni és azokat foglalgatni. Ezen az okon Hunyadi János 1446. eszt. a Dráván általkelvén, őt ugy megriasztotta, hogy már akkor Ulriknak kellett a békességről előbb gondoskodni, és a mely feltételekkel kinálták, azokat elfogadni. Ugy látszott 1451. eszt., hogy tartós barátság fog felállani Hunyadi János és Ulrik közt, mivel az Ulrik leánya a Hunyadi fiának Mátyásnak akkor eljegyeztetett; de ez a barátság mindjárt felbomlott, mihelyt 1452. eszt. Fridrik császár, az ifju László királyt maga kezei közől Német-Ujhelyen (Neustadt) kiadta, és azt az Ulrik gondviselése alá bizta. Ugyanis Ulrik minden mesterségét elővette, hogy Lászlót nyalánkságra, tor-

kosságra, henyeségre, és bujaságra szoktathassa, ugy hogy Lászlót ezen feslettségektől csak a maga természeti jóravaló hajlandósága és vonódása tartóztathatta meg. Ezenkivül az előkelő magyarokat és ausztriaiakat, igyekezett László előtt gyanúsakká és gyülölségesekké tenni, s nevezetesen Hunyadi Jánost. Érzékenyebbek voltak erre az ausztriai rendek, mint a magyarok, azértis feltették magokban, hogy akármibe kerüljön, Ulrikot megbuktatják. Mikor tehát 1453. eszt. a pozsoni diétáról Bécsbe ment Ulrik Lászlóval, és azzal együtt egykor a tanácsházba be akarna menni, Lászlót ugyan a rendek bebocsátották, de ő utána az ajtót bezárták, és Ulrikot kirekesztették, melynek okát mikor László kérdezné, azt felelték a rendek, hogy az ő törvényeik szerént, idegennek nem szabad hallani az ő tanácskozásaikat, s különbenis ideje már egyszer, hogy azt az alkalmatlan embert a királytól külön válasszák, hogy igy a királylyal annál szabadabban és igazabban beszélgethessenek. Kivált Eitzinger, az ausztriai főkapitány, szabadságot nyervén a szólásra, ugy előbeszélte az Ulrik fajtalan életét, a királyi jövedelmeknek maga hasznára való forditását, a legjobb emberek után való áskálódását, minden tartományoknak zavarba való hozását, hogy László ott mindjárt helyben magát arra határozná, hogy Ulrikot a maga szolgálatából elbocsátja, sőt elűzi. Eléggé rugdosta azalatt Ulrik az ajtót, mig Eitzinger ezeket nyomosan előadta; de mikor aztán bebocsáttatott, csak elbámult, mikor az Eitzinger szájából hallotta a sentencziát, mely szerént neki a királyi udvarból tisztulni kellett, s amelyet a király az ő hallattára, ujra a maga akaratjával megegyezőnek vallott. Mit volt mit tenni? engedni kellett az időnek, és mindenek örömére kiment Ulrik Bécsből; de koránt sem tölt belé két esztendő, mikor Ulrik magát a királyi udvarba visszafurta, és a dolgok a régi vágásba visszaestek.

Minthogy pedig nagyobb szálka nem volt az Ulrik szemében, mint Hunyadi János, legelőszöris őt kivánta a király kegyelméből kipiszkálni, sőt ezt a nestori életre méltó nagy embert meg is öletni, de a melyre soha se mehetett, mivel Hunyadinak Bécsben lakó német hűséges baráti, az Ulrik szándékáról őt mindenkor idejében tudósitották. Minekutána az öreg Hunyadinak 1456. eszt. szemei hunytak, fiaira Lászlóra és Mátyásra fenekedett Ulrik, és nyilván hánytorgatta, hogy ő azt a kutyafajt, a Hunyadi házát, a föld kerekségéről kiirtja, sőt az ipához Brankovich Györgyhöz irt levelében, azt merte igérni, hogy neki rövid idön egy pár golyóbist fog küldeni, melyen a Hunyadi László és Mátyás fejét értette. Még ugyanabban az esztendőben, melyben az öreg Hunyadi a törököket Belgrádnál oly igen megverte, és

amelyben a győzelem után kevés napokkal meghalt, László király Bécsből a nagy győzelem helyének Belgrádnak megnézésére szándékozott. Azonban Futakra diétát hirdetett, hogy ott a rendekkel, Belgrád vára romladozásinak megépittetése felől végezzen. Utjába ejtette tehát a király Futakot, és ott Ulrikot Magyarország gubernátorává tette, minden jól gondolkodónak bámulására és megfélemlésére. Futakról Belgrádba kisérte Ulrik a királyt, akit ebben az utban is, szüntelen a Hunyadi ház ellen tüzelt. Jól tudta Hunyadi László, az Ulrik agyarkodásait, de a király tekintetéért ő vele is illendő becsülettel bánt. Egykor pedig maga szobájába hitta Ulrikot, valami sürgető dolog eligazitása szine alatt. Mintha megérzette volna Ulrik a reá következő veszedelmet, gondolkodóba esett, valjon elmenjen-e, vagy sem? egyszer pánczélba öltözik, és egynehány kisérővel Hunyadi Lászlónál megjelent. Midön ott a többi beszéd után, arról kezdett volna az ifju Hunyadi ő ellene panaszolkodni, micsoda nagy gyülölséggel volt Ulrik, mind hajdan az ő atyja ellen, mind pedig most ő iránta, először Ulrik kardot ránt, és Hunyadihoz vág, akinek azért nem lett halálos ez a hozzácsapás, mivel kezét vetette a kard eleibe. Erre lárma esik, berohannak a Hunyadi cselédei, és Ulrikot a földre leverik, és fejét elvágják. E történt 15. nov. 1456. eszt. Mennyire megutáltatta volt magát Ulrik majd mindenekkel, csak abból is gondolhatni, hogy akkor némelyek kérdésbe hozták, ha valjon az öreg Hunyadi tett e nagyobb jót a keresztyén világgal, mikor Belgrádnál a török császár Mohammedet oly igen megverte, vagy az ifju Hunyadi, mikor Ulrikot ugyanott megölette? Ulrik felesége a Brankovich György, ráczországi despota leánya Katalin volt, akitől semmi élő gyermeke nem maradt. Holttestét Cille városába haza vitték, és ott az ő eleihez temették. Az ő birtokaihoz mind a mi László királyunk, mind Fridrik császár just tartottak, és azok felett ezek a koronás fejek, egy ideig egymással versengettek is. Fridrik nyerte el azokat. Ami teste állását illeti, Thuróczi azt irja felőle, hogy ő elég magas, sovány, de szép ábrázatú, s illendő teste állású ember volt. Szakállát tövestől ki szokta tépni, hogy annál ifjabbat mutasson. Mintegy ötven esztendeig élt.

Constantia. Második Alfons arragoniai király leánya, Imre magyar király felesége 1198. esztendőtől fogva, harmadik László királynak anyja. Imre halálához közelitvén 1204. eszt., Andrást a maga testvéröcscsét tette Lászlónak tútorává, mivel László csak három esztendős kisded volt. Nem tetszett Constantiának az András tútorkodása, azért is némely pap-urakkal, Leopold ausztriai herczeghez ment Bécsbe, ma-

gával együtt elvivén Lászlót, a koronát, s a mi kincset összekerithetett. László, az ő fia, Bécsben igen hamar meghalt, de ámbár annak holttestét igen hamar haza hozták, azt Constantia haza nem kisérte, sőt soha többé az országba vissza sem jött, hanem haza ment Arragóniába 1205. eszt. Azután a pápa eszközlése által, Fridrik siciliai királyhoz ment férjhez 1208. eszt., aki idővel római császár lett; ugyanettől lett Henrik fia, aki hasonlóképen császárságra lépett. Nem felejthette Constantia az András ő vele való bánásának módját sok esztendő mulva sem; azértis 1220. eszt. nov. 22. napján, mikor őt férjével együtt Rómában megkoronázták, Honorius pápánál panaszt tett ellene, hogy Imre halála után, pénzben és egyéb drágaságokban, András ő neki harminczezer márkát érő jószágát, erőszakkal elfoglalta Esztergomban. Nem bizonyos micsodás márkát értett, aranyat-e vagy ezüstöt; de akármelyiket értette, mindenik szerént nagy volt a summa; mert az arany márka hetvenkét forintot, az ezüst pedig négy forintot tett. Volt ugyan ezüst márka is, mely nem tett többet egy forintnál. Ezenkivül azt is panaszolta, hogy mikor, Imre őt elvette, neki két vármegyét móringolt Magyarországon, hogyha özvegyen találna maradni, azt minden jövedelmével együtt birja, ha pedig az országban nem akarna maradni, ugy tizenkétezer márkát fizessenek neki; de ámbár ő ezen summát már Andrásnál sokizben sürgette, mindazáltal neki semmit sem fizetett. Nem vélte a pápa süketségre ezen panaszokat, hanem még azon esztendőben Róbert veszprémi püspökhöz két levelet irt egymásután, melyben azt parancsolja neki, hogy András királyt ezen két rendbeli summának lefizetésére kényszeritse. András illetlennek tartván azt, hogy neki a maga jobbágya legyen itélőbirája, ezenkivül talán a maga ügyéhez is bízván, a fenforgó pernek megvizsgálását és megitélését, magára a pápára bizta, de minekelőtte a dolog eldölt volna valamely felé, Constantia 1222. eszt. 23. jun. meghalt.

Constantia. Harmadik Béla király leánya, Primiszláv cseh király felesége. Férje halála után visszajött az országba, és itt Pozson vármegyében Vöröskő várát épittette, s magának lakhelyül választotta.

Csáky Máté. Ezt rendszerént Trencséni Máténak (Matthaeus Trencsiniensis) szokták nevezni; hanem hogy ő a Csáky familiából volt, az bizonyos. Trencséni Máténak csak azért nevezték, mert Trencsén várát, sőt egész Trencsén vármegyét ő birta. Palatinus volt Venczel királynak rövid ideig tartott uralkodása alatt. Atyját Péternek hitták, az is palatinusságot viselt ember volt. Leginkább Máténak

köszönte Venczel, hogy ő magyar királyságra léphetett. Az ő mellette tett fáradságainak s költségeinek visszapótlására, neki ajándékozta Venczel, nemcsak Trencsén várát, hanem az egész Trencsén vármegyét is. De azonkivül is messze kiterjedő birtoka volt Máténak felső Magyarországon. Kassától fogva Komáromig majd minden falu s város az ő hatalma alatt volt, melyeknek nem kis részét erőszakkal és igazságtalanul foglalta el. De akármi uton-módon kereste ő azokat, meghagyta Venczel azokat ő nála, sőt királyi levelével azoknak birtokában őt meg is erősitette 1302. eszt. Amennyire Venczelhez ragaszkodott, szinte annyira idegenkedett ez a Máté, Károly Roberttől teljes életében. Ott volt a rákos-mezei diétán 1308. eszt., ahol Gentilis kardinál, a pápa követe, Károlyt a magyaroknak ajánlotta, és ahol Károlyt a magyarok csakugyan királynak választották, és hihető hogy egyik ő inditotta el a zúgást és morgást a magyarság közt, mikor a kardinál azt kezdette mutogatni, hogy pápának hatalmában van azt tenni magyar királynak, akit akar. Még inkább is elidegenedett Károlytól, mikor a kardinál mindazokat átok alá rekesztette, és igy őt is, akik Károlyt nem akarnák királyoknak ismerni. Ebbeli boszuságából, a nyitrai püspököt és az esztergomi érseket üldözőbe veszi, Nyitra várának falait lerontja, a sz. Zoërard koporsóját megfosztja, az érseknek minden birtokiban zsákmányt vet, tizenötezer márka érőnél jobbágyain többet húz, azokat öleti, vágatja, tömlöczre rakatja, Berzencze várát lerontatja, s. a. t. Hogy a Máté dühösségének és törvénytelenségeinek Károly király gátat vessen, 1312. eszt. őt Kassa körül felkereste, és a szepesiek segitségével Rozgonynál, a Tarcza vize mellett, ő vele megütközött. Sok jó hazafi elesett ugyan a Károly részéről, mindazáltal övé lett a győzelem. Alázatosabb lett ugyan valamivel Máté ezen vesztesége által, de csakugyan meg nem tört, hanem azután való esztendőkben is, akiknek lehetett, ártott. Nevezetesen a nyitrai püspököt ismét elővette, Nyitrából kiüzte, a várat s templomot felégette, melylyel együtt megégtek akkor a szent edények, könyvek, ereklyék, a többek közt a sz. Benedek és Zoërárd testeik. Ezekért János, a nyitrai püspök, őt ismét átok alá rekesztette, és az ő átkát a kalocsai papi gyülés is helybehagyta 1318. eszt. Talán sem a kardinál, sem a püspök átka alól nem szabadult fel, mikor még ugyanazon 1318. eszt. ártani, háborogni, és élni megszünt. A Mátyus főlde ő tőle vette a maga nevét.

Csáky János. Harmadik András király alatt nagy becsületü és hasznos ember volt ez a János, azértis a király ő neki egy Visk nevű falut ajándékozott. Minthogy pedig Venczel királyhoz is nagy hűséggel viselte magát,

azon jószágnak birtokában Venczel is megerősitette őt 1303. eszt. Vernher Lászlónak segitségül volt, a budai biróság visszavételében. Lásd Vernher László.

Csáky Ugrin. Harmadik András idejében, a Nyúlak szigetebeli dominikánusok klastromában prior volt. Amely jószágot Fennena, az András király első felesége, ajándékozott az ott való apáczáknak, az iránt 1291. instált ez az Ugrin a királynál, hogy azt ő is a maga királyi levelével adja által a klastromnak, melyet meg is nyert. Azon levélben igy nevezi őt a király: vir religiosus frater Ugrinus, filius magistri Paraszt, de genere Chak.

Csáky Ugrin. Tárnok-mester fővel volt jelen, Mátéval együtt, a rákos-mezei diétán 1308. eszt., ahol az Otto pártjától önkényt Károlyhoz állott.

Csáky Móricz. Nagy kegyességű dominikánus barát volt, Otto és első Károly idejében, a Nyúlak szigetében. Már igen ifju korában nagy hajlandóságát mutatta a klastromi életre; de atyjafiai s barátai erővel reávették a házasságra, és vele az Amade palatinus leányát elvétették. Azzal mintegy három esztendeig élt együtt, akkor pedig mindketten arra határozták magokat, hogy klastromba menjenek. Igen sajnálta ezt a dolgot a palatinus Amade, azértis a vejét Vernher Lászlóra, a budai biróra bizta, hogy a klastromból hozza ki, és vigye vissza a jószágába, és ha ott nem akar maradni, tegye fogságra, és mindaddig nyomorgassa, mig a szerzetes ruhát le nem teszi. Majd fél esztendeig sanyargatta Vernher Móriczot Budán egy toronyban, de mind haszontalan, mert ő a maga feltétele mellett mozdulhatlanul megmaradt, és igy kénytelenek voltak őt magára hagyni, és a klastromba visszabocsátani 1307. eszt. Mindössze harminczkét esztendeig lakott a klastromban, és azalatt soha húst nem evett, hacsak a prior nem parancsolta neki, vagy pedig egészségének valami változását nem érzette. 1336. eszt. halt meg.

Csáky Károly. Ezis dominikánus barát volt, ugyanakkor tájban, mikor Móricz Győrben halt meg, és a maga szerzetének templomában, a nagy oltár mellé temettetett.

Csáky Miklós és György. Mindketten István fiai. Zsigmond király alatt éltek, akitől 1401. eszt. Bihar vármegyében, Kereszt-szeg (vagy talán inkább Keres-szeg) és Adorján várait nyerték ajándékba, mind egyéb érdemeikért, mind azért, hogy azelőtt való időkben, a törökök és a morvai pártos marchio Prokóp ellen dicséretesen hadakoztak. Azok a várak hajdan Kopasz nevü palatinusé valának, akitől hüségtelenségért vétettek el. Ez a Kopasz első Károly király idejé-

ben és azelőtt élt. Csáky Miklós temesi főispán volt, mikor ezen várakat nyerte, azután volt időkben erdélyi vajdaságot is viselt, György pedig székelyek főispánja volt. 1422. eszt. is nyertek ezek a testvérek Zsigmond királytól egy Debreczenben költ levelet. Abban a többek közt azt mondja Zsigmond, hogy a Csáky familia már szent István királytól nyert volt némely jószágokat Pest vármegyében, de azokat sz. István attól visszacserélte, és azok helyett annak Bihar vármegyében Margitát adta.

Csáky László. Miklós fia. Erdélyi vajda Zsigmond király alatt. Megparancsolta neki Zsigmond 1435. eszt., hogy a szászoknak határait és jusait ótalmazza; de más részről azt is keményen reábizta, hogy rajtok a plébánusoknak tartozó borbeli dézmát illendőképen megvegye. Ugyanis akkortájban némelyek a szászok közől, a magok plébánusainak dézmába, csak holmi sajtó-levet adtak, némelyek pedig ha jó mustot szürtek is azoknak, de csak annyit adtak, amennyit magok akartak, és azt sem vitték haza, hanem kinn a szőllő alatt vesztébe s kardéra hagyták, és ha azt onnan harmad napra a plébánusok el nem vitették, akkor a mustot a hordóból a földre kitöltötték, s üres hordójokat elvitték. Ennek az illetlenségnek elhagyatását bízta a király a vajdára, ha magok a szászok azt önkényt el nem akarnák hagyni. Amely paraszt hadat egy Antal nevű ember támasztott vala Erdélyben, igen sokat tett László a székelyekkel annak eloltására 1437. eszt. Ennek udvarában nevekedett a nagy Hunyadi János. Más Csáky László volt az, és ennél sokkal késöbben élt, aki lévai kapitányságot és ország-biróságot viselt, és akiről kelt ama példabeszéd: Nem Csáky szalmája, (deákul igy lehetne kitenni: Porsennae bona), mely abból eredt, hogy ennek a Lászlónak a lévai várhoz tartozó faluiban való szérüiről, akárkiis annyi polyvát és szalmát vihetett, amennyit akart.

Csáky Ferencz. Mikor Ulászló és az Albert király özvegye vetélkednének egymással az ország felett 1440. eszt., ez a Ferencz Ulászló részére állott, és mihelyt annak Budára lett érkezését meghallotta, odament udvarlására. Bihari főispán volt 1461. eszt., amikor Mátyás király őt Rozgony Jánossal Olmüczbe küldötte, hogy ott végezzen a cseh királylyal affelől, micsoda ajándékot adjon Mátyás Katalinnak, a cseh király leányának, akit feleségül magának eljegyzett vala. Amit ott végeztek, azt Mátyás mind helybehagyta. Amely békességet Fridrik császárral csinált Mátyás király, azt a többi főrendekkel együtt, ez a Ferencz is, maga nevének aláirásával, megerősítette 1464. eszt. Kezességet vállalt pedig magára 1468. eszt. Má-

tyás király mellett, az ország előtt, azíránt, hogy amely adót abban az esztendőben felvetett, azt több esztendőben nem fogja kivánni.

Csáky Mihály. Jelenvolt Ulászlóval Kassa alatt, annak testvére Albert ellen való hadban, mert amely békességet ott kötöttek ezek az atyafiak egymással, a két tábor közt, 1491. eszt. 20. febr., annak alá van irva az ő neve, mind maga, mind a távollévő főrendek képében. Ott volt a rákos-mezei diétán is 1505. eszt. Lásd Szeredy Gáspár.

Csáky Miklós. Csanádi püspök lett 1500. eszt., mely időtől fogva jelenvolt minden ország-gyülésen és békesség csinálásban, melyek 1514. esztendeig estek, akkor pedig sok más nagy rangu urral, a paraszt hadnak szánakozásra méltó áldozatja lett. Ugyanis mikor Székely György a kuruczokkal Csanád alá ment, legelőszöris Miklós püspököt kereste, de ő magát idejében a várba vette. Ott állotta egy kevés ideig az ostromot, de az eleségből kifogyván, egy éjjel a Maros vizén által akart egynehányad magával evezni, és az ott közellévő hegyekre magát bátorságosabb helyre vonni. Ezen utjában a parasztoknak kezébe esett, akik őt sok csúfsággal illetvén, Székely Györgyhöz vitték, ez pedig őt sok kinzás után, papi ruhájába felöltöztette, püspöki süvegét, azt előbb a drága gyöngyöktől s kövektől megfosztván, fejébe tette, utoljára pedig szemérem testébe hegyes karót szúratott, és ugy ölette meg. Lásd Székely vagy Dósa György.

Csáky Mihály. Erdélyben gyula-fehérvári kanonok és esperest, egyszersmind Izabellának, a Szapolyay János király özvegyének tanácsosa, azután pedig Szapolyay János Zsigmond alatt erdélyországi kanczellár és kincstartó. A kolozsvári diétán 1543. eszt. pártjokat fogta a Luther és Calvin követőinek Martinuzzi György püspök ellen, akivel azután is szüntelen üstökben volt. Sokat is incselkedett a püspök ő utána, nevezetesen pedig 1550. eszt. a kolozsvári gyülésen, másokat az ő megölésére lovalt, de nem boldogulhatott. Mind szép tudományáért, mind igaz szivüségéért, igen szerette őt Veráncsics Antal, aki idővel esztergomi érsek lett, kivel való levelezéseinek valamely része még ma is megvan. Hogy 1551. eszt. általadta Izabella Ferdinándnak Erdélyt, akkor is egyik pontnak azt akarta tenni Martinuzzi, hogy Mihályt adja ki Izabella büntetésre, de nem adta, hanem magával együtt elvitte Opoliába (Oppeln). Minekutána visszajött Izabella Erdélybe Csáky Mihálylyal együtt, és ott 1558. eszt. Bebek Ferenczet és a Kendieket megölette, azt irják, hogy akkor Mihály is el volt szánva az áldozatra, mivel ő sem hagyta helybe az Izabella fiának, János Zsigmondnak hibás nevelését, de vagy az Izabella egyik

tanácsosának Nizovszky Szaniszló feleségének vigyázása, vagy valami egyéb szerencsés történet, őt akkor a haláltól megszabaditotta. Izabella halála után, nagy kedvességben volt ő János Zsigmond előtt is, ki is őt Bécsbe küldötte a békességes pontokkal 1560. eszt. Ferdinánd királyhoz. Lásd Hagymássy Kristóf. Elkisérte ezt a maga ifjú urát 1566. eszt. Belgrádhoz, vagy inkább Zimonhoz, a Szulejmán török császár táborába, és azzal együtt szerencséje volt neki is, a nagy urnak sátorába annak udvarlására bemenni. Minekutána onnan visszatértek a magok szállására, valamint a Szapolyay többi magyar kisérőinek, ugy neki is egy arábiai igen drága köntöst küldött ajándékba. Hogy onnan visszatértek Fehérvárra, ugy látszik csakhamar kanczellárrá s kincstartóvá tette őt Szapolyay. Sokat igyekezett ő azon, hogy Szapolyay Maximilián királylyal alkura lépjen, és mikor Békesy Gáspár 1570. eszt. a békesség pontjával Maximiliántól visszajött, legelőszöris ő sürgette azoknak helybehagyását. Őt hagyta egyiket Szapolyay a maga testamentoma végrehajtójának 1571. eszt., kinek halála után, Békesyvel s másokkal egyetértőleg, nem akarta Báthori Istvánt erdélyi vajdának ismerni, és mikor őt az ország kincséről való számadásra akarná vonni Báthori, azt felelte, hogy ő azzal csak Maximilián királynak tartozik. Azonfelül Huszt várát is a maga kezénél tartotta, és noha azt az erdélyi rendek s a török császár is kérték vissza ő töle, vissza nem adta, azt állitván, hogy azt Szapolyay neki ajándékozta. Öregségére a Socin tudományát szítta be Blandrata Györgytől s másoktól. 1572. eszt. halt meg.

Csáky Imre. Lásd Szászy András.

Csáky György. A nagy Zriny Miklós mellett esett el Szigeten 1566. eszt.

Csáky Pál. Erre bízta volt Martinuzzi György püspök Szamos-Ujvárát és abban lévő kincseit, de minekutána Casztaldó János a püspököt megölette 1551. eszt., ő is a kincsnek egy részét magához vette, a várat pedig Casztaldónak odahagyta. Egyéb igen sok jószága közt, ő bírta Adorján várát, melyet hogy Tahy Ferencz el akart ő tőle venni, örökös hüséget igért első Ferdinánd királynak 1553. eszt. Mindazáltal idővel a Szapolyay János fia János Zsigmond mellett katonáskodott, somlyói Báthori István vezérsége alatt, s nevezetesen jelenvolt 1562. eszt. a hadadi hadban, és ott a Ferdinánd vezérjeinek Zay Ferencznek és Balassa Menyhértnek fogságába esett, Telegdy Miklóssal, Bornemisza Benedekkel s másokkal, melyből amint Istvánffy irja, úgy szabadult ki, hogy Zay leányát feleségül vette magának. Mikor Békesy Gáspár 1575. eszt. Erdélybe ment, hogy ott Báthori

Istvánt a fejedelemségtől megfossza, ez a Pál is igen szép csoporttal szaporitotta Torda alatt Békesy táborát; minekutána pedig a koczka Békesynek vakot vetett, azzal együtt Magyarországra Pál is kivándorlott.

Csanád vagy a mint régen irták **Sunád.** Ez volt Csanád vármegyei első főispán. Ő tőle vet!e nevét Csanád vármegye és Csanád városa. Először annak az Ochtumnak fővezére, s talán atyjafia is volt, aki a Maros vize és Vidin közt lévő földet, egész Csanádig birta, mely városnak akkor Morosseua volt neve, és aki sokszor bátorkodott beütni a magyar földre. Minthogy pedig észrevette azt Csanád, hogy ő Ochtum előtt ellévén vádolva, élete felől bátorságban nem lehet, sz. István első magyar királyhoz szökött, annak kegyelmét kérte, maga szolgálatját ajánlotta, s tudván hogy azzal a királynak legnagyobb kedvét találja, meg is keresztelkedett. Minekutána egynehányszor megkisértette sz. István az ő hüségét, az Ochtum megzabolázására indult magyar tábornak őt vezérévé tette. Olyan készen várta Ochtum Csanádot, hogy fél napi vérengző viaskodás után, Csanádnak kellet hátrálni. Este felé csakugyan összeszedte Csanád elszéledt erejét, és még akkor éjjel reáüt, a maga katonáival bátran nyugvó Ochtumra, annak táborát felveri és szélyelszórja. Ochtum maga is elesett, kinek fejét Csanád a királyhoz küldötte, kitől ezen győzelemért, Ochtum feleségét s minden jószágát ajándékba nyerte. Orod környékén eshetett a csata, mert ott épittetett Csanád egy klastromot sz. György tiszteletére, a győzelemért való háládatosságból. Mikor 1030. eszt. sz. István csanádi püspökké tette sz. Gellértet, maga Csanád elment Pécsváradjára, Szalára, Bakon-Bélre, Zobor és sz. Márton hegyeire, onnan tizenkét barátot vitt le maga szekerén, hogy sz. Gellértet a tanitásban s keresztelésben segitsék. Ezeket először az orodi, vagy amint már ma hibásan hiják, glogováczi klastromba szállitotta, azután a csanádi klastromból a görög apáturat, a mellette volt kalugyerekkel, vagy görög barátokkal együtt Orodra vitte, helyökbe Orodról elhozatta Csanádra, a fennevezett tizenkét barátot. Ettől a Csanádtól származott a Telegdy familia.

Csanády Ferencz. A Szapolyay János özvegyének Izabellának igen hü embere. Ezt küldötte Izabella 1555. eszt. az Ázsiában hadakozó török császár Szulejmánhoz, azzal a kérelemmel, hogy az őt Erdély birtokába állitsa vissza. Amasán vagy Amasia nevü városnál találta meg Csanády Szulejmánt Ázsiában, aki mindjárt ujra tútorsága alá fogadta, mind Izabellát, mind annak fiát, s meg is igérte Csanádynak, hogy parancsolni fog mind a görögországi, mind más basáknak,

hogy Izabellát Erdélybe vigyék vissza. Ott voltak akkor Szulejmánnál a Ferdinánd s Károly követei is, Veráncsics Antal és Zay Ferencz, akik eléggé igyekeztek Szulejmánt Izabellától elvonni, de nem boldogulhattak. Ebbeli biztában Izabella már egész Magyarország határába jött vala, annyival inkább, mivel Petrovich Péter Lugosnál, a budai basa Váradnál, az oláh és moldvai vajdák pedig Erdély határaiban gyüjtötték a sereget az ő segitségére. Azonban a Ferdinánd követei fél esztendeig tartandó fegyvernyugvást nyernek Szulejmántól, amikor aztán mind a vajdák, mind Petrovich, mind a basák, a fegyvert hüvelyébe dugták, és Izabellának az Erdélybe való visszajövetellel, a következő esztendőre kellett várakozni.

Csehy László. Hont vármegyei egyik küldött volt a rákos-mezei diétára 1505. eszt. Társai voltak, nényei Mocskos György és osgyáni Bakos János.

Csehy Mihály. A Csepel szigetében, a tökölyi templomban, egy veres márványra metszett betük, még ma is ilyen emlékezetét tartják fenn ennek a Mihálynak: Sepultura Egregii Michaelis de Cseh, Insulae hujus Csepeliensis Comitis, qui obiit in festo S. Andreae Apostoli, anno salutis MDXVIII.

Cseley vagy Cselen János. Első Károly király feleségének Erzsébetnek vicze-asztalnoka volt, mikor 1330. eszt. a dühös Zach Felicián Visegrádon ebéd felett a királyi familiára ütött, és azt mindegyik meg akarta öldökölni. Kétségkivül sok kárt tett volna ez a vakmerő gyilkos, ha őt Cseley János egy csákánynyal, mint az ebet, a földre le nem verte volna. Ezen hüségéért, a Felicián familia jószágának nagyrészét a király Jánosnak ajándékozta 1336. eszt. Csak Nógrád vármegyében tizenhat falut kapott.

Cseneházy Benedek. Pozson vára kapitánya volt, mikor Mátyás király Bánffy Miklóst, a Pozson vármegyei főispánt tömlöczbe tétette. A dolgot igy beszélik: Bánffy Miklósnak igen szép feleségét Mátyás igen megszerette, melyet Bánffy megtudván, egykor mikor Mátyás Pozsonba ment, ettől a Benedektől a feleségét Lindvárá küldötte. Eleget javasolta ugyan Benedek, hogy feleségét sehová ne küldje, és Mátyástól ne féltse, mert ő senkin se szokott erőszakot tenni. Mátyás észrevévén micsoda czélból küldötte el Bánffy a maga feleségét hazul, őt szembe igen megmocskolja, és Benedeknek parancsolja hogy őt mindjárt vigye tömlöczbe. Benedek a királynak egynehány izbeli parancsolatára is egyebet nem csinált, hanem csak térdet fejet hajtott, egyszer pedig a szobából kiment. Mátyás azt gondolta, hogy poroszlókért megyen, de Benedek a várbeli katonákat összehija, zsoldjokat hirtelen kifizeti,

maga hűségére esketi, és nekik megparancsolja, hogy őt a várkapuiánál várják meg. Azzal visszamegyen Mátyáshoz a vár kulcsaival, és neki azt mondja: Felséges király! Az én uram a főispán, ugy adta volt nekem által a vár kulcsait, hogyha maga meghal, vagy fogságba esik, azokat Felségednek adjam. Már most látom, hogy ő rab, azért a kulcsok imhol vagynak, én ő reá kezemet nem vetem sat., ezzel a szobából kiment mindenek bámulására. Mindazáltal Mátyás Bánffyt vas lánczczal egy ágyúhoz köttette, melyet szekeren vittek, és őt ugy kisértette tömlöczbe, melyet Benedek látván, azt mondotta Mátyásnak: Felséges király! A gonosztevőt sem viszik a vesztőhelyre gyalog, ugyan hát ennek a nagy embernek miért nem parancsol Felséged egy szekeret? holott ez még ki sincsen sentencziázva. Pozsonból sietve ment Lindvára Benedek, és a Bánffy felesége előtt mindeneket ugy el tudott titkolni, és olyan leveleket tudott költeni, hogy ámbár Bánffy két esztendeig volt fogságban, arról a felesége semmit nem tudott, hanem azon bámult el, mikor férje nagy szakállosan hazament, és Benedeknek megköszönte okos titkolódzását. Mátyás akkor visszaadta ugyan Bánffynak a főispánságot, de Lippa és Solymos várait tőle elvette, melyeket sem ő, sem maradéki többé vissza nem nyerhettek. Ezek hanyadik esztendőben történtek, nem bizonyos. Meg kell vallani, hogy ezen előadás ellen sok nehézséget lehet előgördíteni, mindazáltal hogy az egész dolog mese volna, azt sem lehet állitani.

Csépán Benedek és **Péter.** Negyedik Béla király kővágói voltak, ki is nekik Turócz vármegyében, Kis-Socsócz nevü falunak felét ajándékozta 1258. eszt.

Csépán Mihály. A Szepességen Wangendrüzeli előkelő és értelmes lakos volt első Károly király alatt. Ő járt a wangendrüzeli lakosok szabadsága dolgában első Károlyhoz, és arról levelet is nyert tőle, melyről első Lajos királynak azon levelében vagyon emlékezet, amelylyel Bebek Istvánt és Györgyöt, az emlitett lakosok szabadsága háborgatásától eltiltja 1358. eszt.

Csepel vagy **Sepel.** Egy kun ember, Árpádnak lovászmestere. Erről nevezték Csepelnek, Budához közel, Csepel szigetét, melyet ma Ráczkevinek is hínak, a benne lévő legfőbb helységről Ráczkeviről. Itt legeltette Csepel az Árpád lovait. Maga is mulatott itt egy darabig Árpád, és ott mind magának, mind főembereinek házakat épittetett. Ott született a fia Zsolt. Ezen szigetnek hossza, most öt, szélessége pedig közel egy mértföld; de azt irják, hogy hajdan, hossza kilencz, szélessége pedig három mértföld lett volna.

Cserepovics Miklós. Ezt küldötte volt Petrovich Péter 1550. eszt. Csanád alá nyolczezer ráczczal, hogy azt Perusith Gáspártól, a Martinuzzi György sógorától, s egyszersmind odavaló kapitányától foglalná el. De hogy Perusithnak segitségül érkezett Martinuzzitól Varkóczy Tamás, ezzel egyetértőleg lévén Perusith, egy éjjel kiütött a városból Cserepovicsra, és azt annyira megverte, hogy csak kevesed magával szaladhata el, melyet Tinódi Sebestyén igy irt le:

Szertelen a ráczok Csanád mellett dulnak,
Csakhogy nem égetnek, népet nem rabolnak,
Ugyan török módra de mindent levágnak,
Cserepuit Miklóssal nyolczezeren vadnak.
Ráczok Csanád várát megszállották vala:
Az Perusith Gáspár tisztül tartja vala,
Ráczok az ostromnak gyakran mennek vala,
De vitéz magyarok vissza ki vágják vala,
Az Fráter György (Martinuzzi) hallá, azon megbúsula,
Az jó Varkucs Tamásnak hamar elira,
Varkucs nagy sok néppel táborba kiszálla,
A Köres mentébe siet, el-alászálla.
Csanádhoz nem messze Köres mellett vala,
Ott ő sok ezeren gyülekezett vala;
Perusith hozzá kijött vala,
Mint ügyekeznének, ők tanácskoznak vala,
Szorgost ott a ráczok egy hiv emberek
Abdolit, Mikolát választák kimeket,
Küldék kimlelnie a magyar népeket,
Ha megverhetnéjeg, elrablanák földeket.
Ott gonosz szerencse a ráczнak adaték,
Kimségbe járása mert kijelenteték.
Ott harmad magával hamar megfogaték,
Köresbe vetteték, kettei megnyársoltaték.
Köresen a Varkucs hamar elköltözék,
Cserepuit Csanádból kitelepedék;
Ő maga elől egy dombocskára lépék,
Sok sereget láta, ráczokkal megfutamék,
Ezt a magyarok látván után indulának,
Kiket érhetének sokat levágának,
Közel Temesvárig dulának, fosztának
Sok barmot magyarok akkoron hajtának.

Bethlen Farkas egy igen elmés, de fulánkos beszédet ad a Miklós felesége szájába, melylyel azt a maga meggyőzetett férjét fogadta volna, mely is ilyen formán kezdődik: Bezzeg derék vitéz! megérdemled most, hogy győzedelmi koszorukkal felékesítve lévén, feleséged s gyermeked nagy örömmel szaladjanak elődbe a te üdvözlésedre; bezzeg méltó vagy reá, hogy én tőlem több magzatot is nemzél, hogy igy a mi nemes vér és elme volna azokban én belőlem, azt is a te tőled veendő puhaság elrontsa s. a. t. Továbbá azt irja, hogy őt a felesége egynehány hónapig maga eleibe sem bocsátotta. Annyi valóság lehet a dologban, hogy neki olyan Xantippéje lehetett, aki a kard forgatást nagyobb dolognak nem tartván mint az orsó pergetést, őt nem igen jó kedvvel fogadta.

Cserey Balás. (Baróti). Jelen volt Zsigmond királylyal 1396. eszt. a nikápolyi szerencsétlen hadban, és mikor épen Zsigmondnak tartana egy török, hogy őt levágja, Balás a törököt megelőzte, azt megölte, és az akkori szokás szerént annak fejét kardja hegyére vette, és ugy mutatta azt be a királynak. De mivel számtalan töröknek karjok és fejők maradt volt még a maga szokott helyén, akik a magyar tábort derekasan meg is tolták, a futásnak indult Zsigmondot kénytelen volt Balás is némely más magyarokkal kisérni. Mindaddig hűséges bujdosó társa volt Zsigmondnak, mig egyszer aztán sokára viszszaérkeztek az országba. Voltak olyan szorultságban, hogy Balás a maga markába dörzsölte ki a kalászokat, és az ott maradt búzaszemekkel enyhitette a király éhségét. Ezekkel nyerte ő Zsigmondtól nemesi czimerül a pánczélos férfit, aki jobb kezében egy kardot, és annak hegyén csalmás török fejet tart, bal kezében pedig három buzafejet. Ezen czimer mellé, neki adta Zsigmond Erdélyben a balásfalvi uradalmat, tizenhárom faluval, ezenkivül a Szerémségen Kölpény, Sz. Kelemen és Sz. Demeter nevü három jövedelmes várost. Kilenczvennégy esztendős korában halt meg Balás, Máté nevü fiát hagyván maga után. Az ő atyja Mihály, első Lajos király alatt vitézkedett.

Cserneky Gáspár. Ezt küldötte volt első Ferdinánd Konstantinápolyba, Veráncsics Antalhoz és Zay Ferenczhez, holmi levelekkel 1555. eszt., ahová ő 2. decz. érkezett el. Nem Veráncsicshoz és Zayhoz, hanem legelőször is Rustán basához vitték Csernekyt a törökök, a nemzetek törvénye ellen, ki is annak leveleit mind leforgatatta török nyelvre, és a forditást más nap a divánba bevitte. Szóval is sokat tudakozódott Csernekytől, de ez mindenekre oly vigyázva és okosan tudott felelni, hogy a szőrszál-hasogató, és kákán is csomót kereső törökök, ő bele teljességgel nem köthettek, sem pedig királya fe-

lől rosz vélekedés s gyanuságot a magok fejében nem formálhattak, melyen igyekeztek vala pedig.

Csobánkay Pál. Első Károly király idejében élt, akihez tartozó hűségéről minthogy elfelejtkezett, és Trencséni Mátéhoz állott, a törvény szerént a király ő tőle minden jószágát elvette Heves vármegyében, mint p. o. Visonta, Karácson, Adács, Zsadán, Kürt, Hajonta, Lak, Halász, és egyéb falukat, és azokat Kompolthi Imrének, a maga hűséges emberének ajándékozta 1323. eszt., annyival inkább, mivel ennek ez Imrének sok kárt tett volt Csobánkay Pál. A Csobánkay familia, mely az Aba familiának egyik ága volt, Heves vármegyében egy Csobánka nevü falutól vette a maga nevét. Ezen ág törzsökének két fia volt, ugymint: János és Péter. Ez a Péter a János fiaival, Sámuellel és Dáviddal, 1304. eszt. épittetett Vörösmarton egy klastromot, a paulinusok számára. Sámuelnek ugyanaz a kimenetele lett, ami Pálnak. Károly őt minden jószágától megfosztotta, és azt Széchenyi Tamásnak az erdélyi vajdának adta.

Csóka. Annak a Hederváry Kont Istvánnak fegyverhordozója volt, akinek Zsigmond király 1393. eszt. Budán fejét vétette. Mikor Csóka a maga urának holttestét látta, olyan nagyon és keservesen siratta azt, hogy őt maga Zsigmond is ilyen szókkal vigasztalta: Ne sirj fiam! én leszek ezután a te urad, többet használhatok én neked mint Hederváry. Csóka ezt a szép ajánlást ilyen bolondul köszönte meg: Te cseh eme disznó! én soha a te szolgád nem leszek. Hogy valami módon hazugságban ne maradjon Csóka, Zsigmond is sietett őt első ura után küldeni, hogy máshoz ne szegődhessék.

Csokonai Demeter. Lásd Török Ferencz.

Csolnokosi. Egy igen régi nemes familia Erdélyben, melynek elei osztályos atyafiak a nagy Hunyadi Jánossal. A dolgot igy adják elő: Minekutána Morsinäy Erzsébet, a Hunyadi János édes anyja, ő vele teherbe esett volna Zsigmond császártól, egy Vojk Buti nevü emberhez ment férjhez; annak halála után pedig, Jariszló nevü olához, akitől Dán, Vojk, Péter és János fiai lettek. Ezeknek ajándékozott Hunyadi János a törökök s más ellenségek ellen megbizonyitott vitézségökért, Hunyadhoz közel, egy völgyben, egy Csolnokos nevü falut, melyről ragadt aztán reájok a Csolnokosi név, a Jariszló helyett.

Egyéb jószágai között, ma is birja a Csolnokosi familia ezt a falut, melynek nagyobbrészt oláh lakosai, még ma is igen szép szabadságokkal birnak, p. o. adót nem fizetnek, a vármegye törvénytevősége alatt nincsenek, hanem ügyöket a földes-uraság széke előtt folytatják, és onnan nem a vármegyére, hanem egyenesen a királyi

táblára apellálják, a királyi parancsolatoknak, csak ugy vagyon nálok ereje, ha azokon a legöregebb Csolnokosinak pecséte rajtok vagyon. Ez az előadás egyébiránt helyes lehet, de hogy Hunyadi Jánost, Zsigmond király fiának teszi, abban az egyben a görbeség tapogatható.

Csörsz. Lásd Curzán.

Csukat Péter. Mikor Szapolyay János Zsigmond 1566. eszt Belgrádhoz ment, Szulejmán török császár köszöntésére, az őt oda elkisért katonaság közt, ott volt ez a Péter is. Már egynehány nap mulatott Szapolyay a Szulejmán táborában, mikor egy rácz eredetű török bajnok, aki bajvivásával már sok pénzt keresett, a Szapolyay sátorához ment, és egy csausz által, magától Szapolyaytól azt kérte, hogy adjon neki egy bajnoktársat, akivel ő a győzhetetlen török császár egészségéért megbirkozzék. Senkit sem tudott Szapolyay a vele lévő katonák közől, aki az efféle vivásban magát gyakorlotta volna, hanem hihető az ott lévő főemberei tanácsából, ezt a Csukat Pétert állitotta ki a török eleibe, nem azért mintha ő már azelőtt valami különös tettével magát megismertette volna, hanem csak azért, mert nagy termetű ember volt, s különben is jeles eszű embernek tartották. Neki biztatta hát őt Szapolyay, és kérte, hogy mutassa meg a török vagy rácz bajnoknak, hogy nem fogytak még ki teljességel a magyarok közől az erősek. A török előbb kiállott a bajvivó helyre, ott ugrált, s kezeivel fel s alá hadakozott a levegőben. Hogy Péter is kezdett hozzá közelgetni, a török neki hirtelen mellé pattan, s olyan arczulcsapással köszönti őt, melynek csattanása a számtalan nézők közől mindeniknek fülét megcsenditette. Ámbár még az effélékben járatlan volt Péter, mindazáltal mindjárt elértette mire menjen ez a barátságos köszöntés, azértis a töröknek poffal köszöntő karját megragadja, és vele ölbe esik. Előveszi a török minden birkozásbeli fortélyát, mesterségét, Péter pedig csupán gyakorlatlan erejét. Mikor már a nézők a félelem s reménység habjai közt volnának, egyszer felkapja a török Pétert a földről, és már mindenek azt gondolták, hogy most mindjárt vissza is teriti oda; azonban Péter lábait kétfelé veti, és azoknak egyikén az eleséstől megtartózkodik. Csaknem kétségbe estek már ő felőle az ott lévő magyarok, azértis minthogy másképen nem lehetett, biztatással lelkesítik őt. A biztatásra-e, vagy csak féltében? bizonytalan, egyszer jobban megszoritja Péter a török derekát, mint azelőtt, azonban annak egy gáncsot vet, a földre hanyatt dönti, a mint az idő hozta magával, hol mellére térdel, hol hasára ül, és a kölesönt, melyet a török tenyerével adott vala neki, öklöllel adja vissza annak pofájára, sokszoros uzsorával, mindaddig, mig azzal orrán,

száján egyaránt a véres tajtékot túratja. Nemcsak megelégelte, hanem meg is sokallotta maga is a török, ezt a kíméletlen uzsorát, sőt amennyire szólhatott, kezdett panaszolkodni, hogy Péter a bajvivás törvényeit általhágta s. a. t., azért őt Péter maga alól felbocsátotta. Szapolyay hogy a panaszt a török szájából kivehesse, azt száz arannyal megajándékozta, Péternek pedig idővel Bihar vármegyében Bajom várát adta, és nemesi czimerében őt magát nyomatta ki, abban a test állásában, amint a törököt öklözte. Ez időtől fogva elenyészik Csukat, és ő felőle hallgat a magyar historia, egészen 1592. esztendőig. Akkor pedig azt irja Bethlen felőle, hogy bizonytalan mi okon, Bajomból, már maga várából s városából, Belényesbe ment, és ott találta, a Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem dühössége elől szaladó Gálffy Jánost, azt ott elfogta, onnan Váradra küldötte, s a dolgot Báthori Zsigmondnak megiratta. Ő fogta el 1594. eszt. Király Alberttel, mint még akkoris erős pozsgás öreg, Zsigmond fejedelem parancsolatából, Kolozsváron, Báthori Boldizsárt, Kendi Sándort, Bornemisza Jánost, és sok más főurat is, akiket azután Zsigmond fejedelem nagyobbrészt megöletett.

Csupor Pál. (Monoszlói). Egész Tótországnak bánja volt Zsigmond király idejében 1412. eszt., azelőtt pedig Kőrös vármegyei főispán. Mikor Zsigmond a konstantiai (kostniczi) gyülésre járt, Horváth vagy Hervoja János pedig a törökökkel Bosnyákországban latorkodott, Garai Jánossal és Maróthy Jánossal, elment ez a Csupor Pál is a Hervoja megzabolázására Bosnyákországba. Erősebb volt a magyar tábor Hervojáénál, és hihető győzedelmes is lett volna; de mikor az ütközet legjobban állana, a hegyek tetejéről, az arra rendelt bosnyákok, nagy tettetett örömmel, és tele torokkal azt kezdik kiáltozni, hogy a magyarok megfutamodtak. Ámbár pedig ebből még akkor semmi nem volt, mindazáltal ez a hamis hír a magyarokat ugy megrettentette, hogy csoportonként kezdettek az ellenségnek hátat forditani. Nagy veszedelem lett a magyarok közt, vezérjeik is mindhárman Hervoja kezébe akadtak. Legkeményebben bánt Hervoja Csupor Pállal, mert őt nyers ökör bőrbe varatta, és ugy ölette őt a vízbe. Azért cselekedte pedig ezt ő vele, mert mikor még Hervoja Zsigmond királyhoz hűséges volna, és a király udvarában olykor megfordult volna, az ő bárdolatlan erkölcsét s parasztos magaviselését azzal csúfolta ki Csupor Pál, hogy mikor őt előtalálta, az illendő köszönés helyett, nagy hahotával és ökör szabásu bőgéssel udvarolt neki. Most tehát igy fizette neki Hervoja a régi gunyolodást vissza, és mikor már be volt a bőrbe varrva, ezt mondotta neki: A mig ember formád volt, ökör

módra bőgtél, most formád is, szavad is legyen olyan mint az ökōré. Ezek 1415. eszt. történtek. Egy familiából volt ez a Pál Monoszlóy Tamással és Miklóssal, aki 1351. eszt. lett vala esztergomi érsek. Pál fiai Ákos, Demeter és György. Veszprém vármegyében Lovász-Patonát birták.

Csupor Demeter. Ez az ember sok esztendeig versengett a zágrábi püspökség felett, először ugyan Zólyomy Benedekkel, azután Debrenczey Tamással. Az Albert király özvegye, Zólyomy Benedeket tette vala zágrábi püspökké, de Ulászló, Csupor Demetert nevezte annak helyébe püspöknek 1442. eszt., aki eddig tinnini püspök volt Dalmácziában, de a pápa Demetert azon hivatalban meg nem erősitette. Ulászló halála után, Hunyadi János 1446. eszt., mindjárt gubernátorságának elején, egy szép és alázatos levelet irt a pápának, melyben a Demeter püspökségben való megerősitését kérte, akit mind familiájára, mind tudományára s életére nézve nagyon megdicsért a pápa előtt. Azonban Demeter a tinnini püspökséget már régen letette vala, a zágrábit pedig el nem nyerhette, Váradra jött a maga barátjához Vitéz János püspökhöz, mivel a Cillei grófok, a zágrábi püspökséghez tartozó jószágokat s várakat, magok kezénél tartották. Különbenis magok a zágrábi kanonokok, sokkal jobban hajlottak Zólyomy Benedekhez, mint Demeterhez, és mikor fül hegygyel azt hallották volna, hogy Demeter a pápával azt akarná elhitetni, mintha ő hozzá a kanonokok jobb indulattal volnának, mint Benedekhez, mindjárt irtak 1447. eszt. a pápához, hogy azt teljességgel ne hidje. Mind Vitéz, mind Hunyadi János, ujonan ajánlották a pápának a Demeter ügyét, de a Cillei grófok és a zágrábi kanonokok szavának mindenkor nagyobb ereje volt a pápa előtt, akik Benedeket Zágrábon tartóztatták. Benedek halála után, Debrenczey Tamás foglalta el a zágrábi püspökséget. Ezzel is vergődött Demeter egy ideig, de minden haszon nélkül, sőt maga Mátyás király, és az ország fő-rendei is arra kérték őt 1460. eszt., hogy azon püspökséghez való jusairól, maga mondjon le. Azután való időkben, a pápa váradi püspöknek akarta őt tenni, de abból semmi nem lett. Sok hányattatásai után, 1465. eszt. önkényt lemondott a zágrábi püspökségről, amikor aztán Mátyás király őt győri püspökké tette, mely hivatalt tovább viselt tíz esztendőnél.

Csupor Miklós. Erdélyi vajda volt 1467. eszt., amikor Mátyás királylyal a moldvai hadra odajárt, és ott magát illendő vitézséggel viselte. Azután két esztendővel, a csehek ellen való hadra is elkisérte a királyt. A cseh király halála után, 1471. eszt. őt küldötte Mátyás király Iglóról a kutnai diétára, hogy ott az ő cseh királylyá való

választását sürgesse, de a csehek az ő szavát jól meg sem hallgatták, azon az okon, mert azt hallották, hogy Mátyás tizenötezer emberrel közelit Brünn városához, és erőszakosan akarja magát királynak választatni. Ugyanazon esztendőben, mikor némely pártosok Lengyelországból, Kázmért királynak az országba behították volna, Csupor Miklós Kassát elfoglalta, és Kázmért oda be nem bocsátotta. Némely kóborló és ragadozó lengyelek, Nagymihály és Homonna mellett, két erősséget épitettek, és azokból kicsapkodván, nagy pusztitásokat vittek véghez. Azok ellen Csupor Miklóst küldötte Mátyás király 1473. eszt. Mikor már a nagymihályi erősséget derekasan ágyuztatná, és az erősségnek falára maga is felmászott volna, egy ágyúból lőtt kő őt megölte. Dlugoss lengyel iró azt irja felőle, hogy ezen csatában sokszor azt mondotta, hogy örömest megyen pokolba, csak a lengyeleket tapodhassa el. Az ő elesése után, az ő katonái a várat csakugyan megvették, és a benne talált lengyeleket Budára küldötték.

Curzan. Könd fia. Lásd Kund. A tudós Katona ur ugy tartja, hogy ennek a Curzannak vagy Curznak neve, még ma is fenforog Magyarországban. Tudniillik azt az árkot, mely Árokszállás nevü helységnél kezdődik, és a Tisza felé tizenöt mértföldig tart, Csörsz királyárkának, vagy rövidebben Csörsz ároknak híják. A Curz nevét mai irás módja szerént Csörsznek irhatjuk.

Czéczey Lénárt. Egy volt azok közől, akik 1536. eszt. Kassa városát Szapolyay János számára elfoglalták, Ferdinánd királytól, Lónyay Gergely árulásából. De voltak ott Lénártnál előbb való emberek is, p. o. Kállay János s. a. t. Lásd Berzeviczy Gáspár. A feladás után, a kassai tanács egy levelet küldött Borbála napján az eperjesieknek, melyben arra kéri azokat, hogy ők is adnák fel magokat Szapolyay embereinek. Ebben a levélben elő sem fordul. Lénárt, hanem csak Kállay, Berzeviczy s. a. t., melyből megtetszik, hogy nem ő volt ott az első ember. Mindazáltal bizonyos, hogy ő is ott volt, és nem utolsó ember volt, mert őt tették akkor kassai kapitánynak, mely hivatalt attól fogva igen nagy vigyázással és Szapolyayhoz való tántoríthatatlan hűséggel viselt. Sőt Szapolyay halála után, annak özvegyének Izabellának keze közt is megtartotta Kassát, mindaddig mig Izabella 1551. eszt. Erdélyből Opoliába (Oppeln) költözött. El akarta őt Izabella magával vinni, ő is örömest ment volna, de a készület közben hirtelen megbetegedett s meghalt, melyet Tinódi Sebestyén igy ír le:

Kassai kapitány a Cecei vala,
Tizenöt esztendeig várost birta vala,

Ő esze elméje bölcsességgel vala,
Hogy víg ember vala, minden szereti vala.
Város kivül tizenöt esztendeig nem hált,
Az ő szükségéért ő kivül sem kószált,
Kassára ki támadt, az mind gonoszul járt;
Az Sárosi Laskán Kassánál szenvedett halált,
De lám életének jobb korában vala;
Születésének ötven esztendő vala;
Soha betegségben ő sem feküdt vala;
Imé mely hirtelen lőn őneki halála.
Ott királyné asszony hogy rakodni kezde,
A Cecei Lénárt is készülni kezde,
De lásd mely hirtelen ő megbetegüle,
Halálra hamar igen elnehezüle.
Söt kapitányságot már letette vala,
A királyné asszony nem várhatta vala,
Az erős Kassából utra indult vala:
Utána öted nap Cecei megholt vala,
Az királyné asszony utába meghallá,
A király fiával halálát óhajtjá
(azaz sajnálja) s. a. t.

Czezinge János vagy más névvel **Jánus Pannonius.** Pécsi püspök 1460. esztendőtől fogva. Tótországban született 1434. eszt. tájon, ahol a Dráva a Dunába szakad, Almás nevü falu körül. Atyja Lajos, anyja pedig Vitéz Borbála volt, Vitéz Jánosnak, a váradi püspöknek testvére. Hat esztendős gyermek volt 1440. eszt., mikor az atyja őt árván hagyta. Tizenhárom esztendős korában, Vitéz János püspök őt, maga költségén, Olaszországba küldötte tanulás kedvéért, ahol tizenegy egész esztendőt töltött Ferrara városában. Az ő nagy hirü s tudományu tanitója Gvarin, azt merte mondani felőle, hogy ő hozzá hasonlitható tanitványa soha nem volt, elméjének különös tehetségeire nézve. Kiváltképen a deák és görög nyelveket annyira vitte, hogyha deákul beszélt, római, ha görögül, athenei születésnek tartotta volna az ember. Olaszországból haza kerülvén, egy kevés ideig katonáskodott, de csakhamar tituli (titeli) prépost lett, azután egy kevés ideig Vitéz János mellett szolgált, utóljára Mátyás király pécsi püspökségre emelte őt, melyben csak Vitéz János tekintetéért s kérésére erősitette meg őt a pápa, mivel még ahoz megkivántató ideje nem lett volna. Egynehány esztendeig nagy kedvességben volt Mátyás király előtt, ahonnan 1464. eszt. mind neki, mind az ő utána következendő püspö-

köknek, királyi levele által megengedte, hogy a magok megyéjében akár hol is, arany, ezüst és akármiféle ércz bányát, magok hasznára állíthatnak. Azután való esztendőben, Rozgony Jánossal Rómába és Velenczébe küldötte őt a király, hogy a pápától és a köztársaságtól, a törökök ellen segitséget kérjen. Odajárt 1469. eszt. Mátyással a cseh király ellen való hadra. Egészen kiesett Mátyás király kegyelméből 1471. eszt., amikor bátyjával Vitéz Jánossal együtt attól elpártolván, Kázmért Lengyelországból kihitták magyar királyságra, kinek udvarlására Czezinge kétszáz lovassal el is ment Nyitrára, mikor annak oda lett érkezését megtudta. Megértvén pedig azt, hogy Mátyás már Vitéz Jánost fogságra tétette, Pécset odahagyta, és magát Zágrábra vette, hogyha a király őt is kerestetné, onnan tovább futhasson, de onnan soha tovább nem ment; ugyanis Vitéz Jánosnak halálát meghallván, ugyanott nem sok időre meghalt 1472. eszt., harminczhat esztendős korában, a tudományoknak kárára, és az azokat becsülni tudóknak szomoruságára. Testét a papság Pécsre visszavitte, de illendő pompával eltemetni nem merte, hanem egykor Mátyás király ott járván, annak tisztességes eltakaritását nemcsak megengedte, hanem parancsolta is. Életében ezt az epitáphiumot irta magának:

Hic situs est Janus, patrium qui primus ad Istrum
Duxit laurigeras ex Helicone Deas.
Hunc saltem titulum, livor permitte sepulto,
Invidiae non est in monumenta locus.

Verse ugyan sok maradt meg, de sajnálható, hogy elveszett a magyar nyelv grammatikája, melyet ő irt. Gvarin Baptista ezen versekkel tisztelte őt meg halála után:

Pannoniae decus, et nostri lux maxima secli;
Hic situs es, cunctis, Jane gemende bonis,
Te nemus Aonium, laceris te Musa capillis,
Te posita moestus flevit Apollo lyra.

Czibak Imre. Váradi püspök, temesvári főispán s kapitány, utoljára erdélyi vajda, mely hivatalokra mindnyájokra Szapolyay János király emelte őt. Istvánffy és Timon azt irják, hogy az ő régi elei ő előtte több mint kétszáz esztendővel, Olaszországból, Liguriából származtak volna Bihar vármegyébe, a Massay familiával együtt, és hogy az ő familiájának igaz neve Cibó lett volna, melyet idővel a magyarok változtattak Czibakra, Ami pedig Imrét közelebbről illeti, ő 1514. eszt. Perényi Ferencz váradi püspökkel szerencsésen hadakozott Várad kö-

rül, az akkor pusztitó paraszt kuruczok ellen. Jelenvolt ő a mohácsi veszedelemben 1526. eszt., ahonnan kiszabadulván, a többi jeles urak közt, őt is Tokajba hitta magához Szapolyay János, és hogy az őt a maga czéljaiban való elősegitésre annál inkább lekötelezze, akkor adta annak a főispánságot, kapitányságot s püspökséget, vagy igazabban a püspöki jövedelmeket, hiszen Imre soha sem szenteltetett fel papságra. Ő törte le legelőször a hires Czár János latornak szarvát 1527. eszt. Lásd Fekete János. Ő ótalmazta egyik Budát a Ferdinánd serege ellen 1530. eszt. A vajdasággal 1533. eszt. tisztelte meg őt Szapolyay, de ő azt esztendeig is alig viselhette. Ugyanis a gonoszságáról nevezetes Gritti Lajos, 1534. eszt. Konstantinápolyból Erdélybe jövén, és Brassónál megszállván, levele által Czibak vajdát hivatta magához. Hétezer főből állott a Gritti kisérő serege, kik nagyrészt jancsárok voltak, de voltak köztök némely magyarok is, kik közt Batthyány Orbán és Dóczy János valának a főbbek. Mind Grittinek mind Dóczynak nagy nehézsége volt Czibakra. Grittinek azért, mert mikor őt Szapolyay Magyarország gubernátorának tette vala, abban Czibak nem egyezett meg, azonban mostis ugy viselte magát, mintha Grittit nem igen akarná uralni, s olyan nagyra nézni, mint azt annak nagyravágyása kivánta volna; Dóczynak pedig még mostis sajgott az a pofoncsapás, melyet neki azelőtt való időkben adott vala Czibak, valami összeszólalkozás alkalmatosságával. Istvánffy azt irja, hogy Czibak jól tudván micsoda indulattal van Gritti ő iránta, addig hozzá el nem indult, hanem egy Péter nevü papot küldött hozzája, aki által azt kivánta, hogy Gritti tegye bizonyossá őt affelől, hogy semmi bántódása nem lesz, ha elmegyen ő hozzá. Gritti nagy haraggal igazitotta el Pétert magától, és azt izente tőle, hogy Czibak meg fog lakolni az engedetlenségért. Mikor már Péter vissza akarna a válaszszal indulni, Dóczy János körülveszi őt szép szóval, és neki egy arany poharat ajándékoz, csakhogy esküdje azt Czibaknak, hogy neki Gritti minden jót s teljes bátorságot igért. Igy megcsalódván Czibak, számos kisérő sereggel elment Grittihez Brassó alá. Már csak ezis felszúrta Gritti órrát, hogy a vajda oly számos néppel ment az ő udvarlására. Mindazáltal magát megbirálta, és a vendégség alatt, melyet a vajdának s a vele lévő főembereknek adott, egész vidámságot mutatott. Hogy a vendégségből visszament a vajda a maga kisérőihez és szállására, mindjárt tüzbe jött Gritti, kalpagját fejéből kivette, és azt mondotta, hogy abba egynél több fő nem fér, azértis szükség, hogy azt csak egyhez illegessék, azzal visszatette azt a maga fejébe. Igen kapott Dóczy János ezen az alkalmatosságon, és

Grittit mindinkább-inkább tüzelte, annyira, hogy Gritti egy jó csoport törököt s magyart adott ő melléje, hogy azzal a vajda szállására üssön. Setét éjjel lepte meg Dóczy, Czibakot, egy Alvincz, vagy amint mások irják, Felmer nevü falu mellett, a maga sátorában, és ott annak fejét vette, minden jószágát felprédálta, melyre annyival könnyebben reámehetett, mert Czibak semmi csalárdságtól nem tartván, kisérőinek nagy részét, a körül-belől lévő falukba magától elbocsátotta, akik vele maradtak is, azok közt vigyázókat nem rendelt. Elvitte Dóczy nagy örömmel az ő fejét, és azt fülénél fogva mutatta be Grittinek, akinél épen akkor jelenvolt a magyar históriában nevezetes lengyel, Laszky Jeronim, de aki ezen dologról még addig semmit nem tudott. Maga ez a Laszky sem volt Czibaknak jó akarója. Mindazáltal mikor neki Gritti ilyen szók közt mutatta meg a Czibak fejét: „Ismered-e ezt a nyirt főt Laszky? Nagy emberé ugyan ez, de nagyravágyóé, nyakasé és igen kevélyé“. Azt felelte szomoru ábrázattal Laszky: „Nekem ugyan nem tetszett olyannak ez a fő, mikor még annak az embernek két válla közt fennállott.“ Magában Grittiben is csillapodott a dühösség ezen szókra, és azt mondotta, hogy Czibak megérdemlette ugyan a halált, mindazáltal ő inkább szerette volna, hacsak fogva vitték volna azt ő hozzá. Aminthogy irják is, hogy az ő czélja az lett volna, hogy Czibakot elevenen küldje Konstantinápolyba; de kétség kivül Dóczy maga szeretett magáért boszut állani. Minekutána az ő fejének szemlélésével Gritti betölt volna, azt a brassai dékán, ott a nagy templomban eltemette, a többi testét pedig Patócsy Miklós, az ő vér szerént való atyjafia takaritotta el illendő czeremoniával Almáson. lásd Gritti Lajos. Igen nagy szomoruságba borult Szapolyay János az ő halálán, mikor annak hirét Valentics István nevü rácz megvitte. Az ő testvére Czibak Péter sok szép jószággal birt Bihar vármegyében 1552. eszt., amint az akkori beirás mutatja.

Czize István. Ennek atyjának egy Vörösalma nevü földet adott volt ötödik István király; de azt ettől a Czize Istvántól némelyek el akarták venni; kérte tehát negyedik László királyt, hogy őt azon jószága birtokában ujra erősitse meg, melyet meg is nyert 1285. eszt.

Czobor Mihály. (Czobor Szent-Mihályi). A budai várnak kapitánya volt 1458. eszt., mikor Mátyást a magyarok Prágából királynak haza hozták. Mikor a budai várhoz közelitett Mátyás, mindjárt kinyitotta ugyan Czobor annak kapuját; de őt addig oda be nem bocsátotta, mig Mátyás a főrendeknek, ezek ismét Mátyásnak hűségére fel nem esküdtek. Még 1465. eszt. is viselte a kapitányságot. Lásd

Svela. Bonfin azt irja, hogy egykor szép szin alatt Fridrik császár, Mátyás királyt Bécsbe hitta; de midőn ott az ő élete veszedelemben forogna, azt Mátyásnak egy bécsi lakos besúgta. Ez a Czobor és Bánffy Miklós voltak Mátyással, akik amely éjjel a veszedelmet megtudták, akkor mindjárt a Dunán hajóra ültek, és Mátyást Pozsonba békével haza hozták.

Czobor Imre. Mihály fia. 1490. eszt. a Csalóközben egy várat kezdett épittetni, Pozson vármegyei viceispán, Cseley György által, melyből mivel semmi jót nem jövendölt Beatrix, a Mátyás király özvegye, és az ország főrendei, Bécsből egy parancsolatot küldöttek a pozsoniaknak, hogy azt a várat hányassák szélyel, és többé épitni ne engedjék. Azután valami két esztendővel, Bajazet török császárhoz küldötte öt Ulászló követségbe. Önkényt sok ideig tartóztatta őt Bajazet, hogy az ő hadi készületeit hirül ne hozhassa. Hazajövén pedip Imre 1492. eszt. juniusban, azt beszélte, hogy Bajazet igen nagy készületeket teszen, de bizonytalan ki ellen, hogy egy basa izgatásából, Bajazet, Zsófia városáig jött volt, oly czéllal, hogy Belgrádot megvegye, de meghallván Ulászlónak, a németekkel s lengyelekkel kötött szövetségét, a basát megpirongatta, és haza tért; sőt Imrét oly feltétel alatt békességgel kinálta, ha a magyarok megengedik neki, hogy Dalmáczián keresztül Ausztriába becsapkodhasson, melyre midőn Imre nem állott volna, annyira megboszankodott Bajazet, hogy mérgében a maga szakállát tépte, szaggatta, és őt más nap magától, minden végezés nélkül elbocsátotta. Azután hat esztendővel Krakóba küldötte Ulászló Imrét, Bánffy Miklóssal és Both Andrással, hogy ott a lengyel királylyal szövetséget kössenek, melyet ők tökéletességre is vittek, a többek közt ezen pontok alatt: hogy Albert a lengyel király, a moldvai vajdának, aki őt a minap megbántotta vala, bocsásson meg Ulászló kedvéért, hogy a magyar és lengyel királyok, egymás hire s jóvá hagyása nélkül, a törökkel meg ne békélhessenek, és az ellen egymást segitsék s. a. t. Mikor 1500. eszt. az ifju Hunyadi János Jajcza alá igyekeznék, hogy onnan a törököket elverje, de a nemesek igen lassan sietnének ő hozzá, a király Imrét rendelte ki, hogy azokat a menetelre nógassa, sőt kényszeritse. Egynehány esztendeig ő igazgatta az opolyi (oppelni) herczegséget Sziléziában, de azt 1515. eszt. kivette Ulászló az ő kezéből, és azt a tesseni herczegre bizta. Lásd Telegdy István.

Czobor Márton. Imre testvére, főkamarásmester, és bodrogi főispán, Ulászló idejében. Ő volt egyik azon három főember közől, akik esküvésöket s levelöket adták affelől 1493. eszt., hogyha Ulászló férfi örö-

kös nélkül találna elhalni, tehát vagy Maximilián császárt, vagy annak valamelyik férfi maradékát fogják magyar királynak választani. Ebben a levelében Belgrád vára bánjának nevezi Márton magát. A többi két ur, Drágfy Bertalan és Kanisay László voltak. Bizonytalan mi okon járt ő 1496. eszt. Rómában. Imrével együtt jelen volt 1505. eszt. a rákos-mezei hires országgyülésen. — Prágában volt Márton Ulászlóval 1509. eszt., mikor ahoz a császártól és a franczia királytól követek érkeztek, kik által azok arra serkentették őt, hogy régi jusa szerént vegye vissza a velenczéseektől az egész Dalmácziát, és azt a magyar koronához ragassza vissza, melyre akkor annyival jobb alkalmatosság mutatta vala magát, mivel mind a császár, mind a franczia király, igen veszedelmes hinárba keritették volt a velenczéseket. Igen mohon kapott Ulászló ezen alkalmatosságon, és Mártont mindjárt küldötte parancsolatokkal, mind Kanisay Györgyhöz és Hampó Jánoshoz, az illyriai bánokhoz, mind más urakhoz, hogy nagy sietséggel gyüljenek össze Budára, és Dalmácziának legjobb móddal lehető visszavételéről tanácskozzanak. Semmi nyoma nincsen, hogy ezen szükséges dologban többet, vagy a király vagy a rendek mozditottak volna. — Márton járt a török császárhoz követségbe 1513. eszt. a békesség dolgában.

Czobor Gáspár. Ott volt Katzianer Jánossal 1528. eszt, mikor az Ferdinánd számára, Baracskay Pálra és Kosár Benedekre, Trencsén várát megszállotta, melyet midőn egy ideig csak hiába ostromlott volna, hadi tanácsot tartott, és egyebek közt Gáspárt is megkérdezte, mi tévő legyen. Gáspár azt felelte, hogy ő abban a várban sokat forgott, és annak minden szegét-lyukát jól tudja, de azt mondhatja, hogy azt sem ágyuzással, sem reárohanással, sem éhséggel megvenni nem lehet, annyival inkább, mert a vár udvarán van két nagy asztag nyomtatatlan búza, melyet a várban lévők, ázott ökörbőrökkel fedtek be. Azért hát ő ugy gondolkodik, hogy csak tűz által kell azt megvenni próbálni. Katzianer meghallgatván az ő beszédét, tréfából azt mondotta neki, hogy a vak is talál néha egy patkót. Azonban a jó tanács szerént tüzes golyóbisokat lövetett a vár fedelére, mely hirtelen meggyuladván, nagyobb erőt vett a tűz, mintsem azt oltani lehetett volna, minden élelemre való megégett, a puskaporos torony is a levegőbe felvetődött, és sok embert ölt meg. Mindezekalatt is megszünés nélkül ágyúztatta Katzianer a várat, hogy annál nagyobb rémülésbe ejtse az abban lévőket, aminthogy azok kénytelenek is voltak magokat megadni, mikor már csak a falak állottak fenn, és minden eleség nélkül maradtak.

Czobor János. Egy jeles ifju vitéz, ki is Nádasdy Tamás palatinussal együtt hadakozott a törökök ellen, és Babócsa vára alatt esett el a Somogyságon 1556. eszt.

Czobor Imre. Palatinus helytartója Maximilián és Rudolf királyok alatt. Tiz szépen öltözködött huszárral jelent meg Pozsonban Maximilián koronázásán 1563. eszt. Mint a törvényekben igen jártas ember, őt nevezte ki a pozsoni diéta egyiket, holmi perek eligazitására 1567. eszt. Ugyan a pozsoni diétán tette őt helytartóvá Maximilián 1572. eszt. Mérey Mihály helyébe. Közel tiz esztendeig viselte ezt a nagy hivatalt, ugyanis 1582. eszt. tétetett ő helyébe palatinus helytartójává Istvánffy Miklós.

Czudar Péter. Hol vette magát ez a Péter és a Zudar vagy Czudar familia, lásd Bulcs vagy Bölcs Domokos. Minden hadakozásban hiven szolgálta ez a Péter első Lajos királyt, azért azis nagy hivatalokra emelte őt. Sáros vármegyei főispán és diósgyőri kapitány volt ő 1358. eszt., amint azon Budán költ szövetség-levélből megtetszik, melyben azt igéri Lajos király Olaszországban Padua városa urának, Carrarai Ferencznek, hogy őt a velenczések ellen mindenkor segiteni fogja, mikor azok őt megtámadandják, és a melynek más magyar urakéval együtt, a Péter neve is alá vagyon irva. Horvátországi bán volt már 1360. eszt., amikor őt a király Olaszországba küldötte, Móricz Simon helyébe, aki ott a reábizott dolgot nem igen jól folytatta, hogy ott a pápa birtokait, Barnabon és Galeacz ellen, akik Majland urai voltak, ótalmazza; aminthogy ő magát Móricznál jobban is forgatta, az ellenséget Bononia (Bologna) alól elüzte, és azt az akkori pápa számára megtartotta. Azután való esztendőben, mint főpohárnok, ugy van aláirva az ő neve annak a levélnek, melylyel Lajos király a pápóczi klastromot, azon három falunak birásában megerősiti, melyeket annak a Magyar Pál özvegye, Nádasdy Margit ajándékozott. Mikor Lajos, Károly császárral azért háborgott, mert Károly, az ő követei előtt, mind magát Lajost, mind kivált Erzsébetet, az ő édes anyját, becstelenitő szókkal kisebbitette, 1363. eszt. ezt a Pétert Lászlóval, az opolai (oppelni) herczeggel, aki azután négy esztendővel magyar palatinus lett, Morvaországba küldötte Lajos király, ahol ők igen nagy károkat tettek a lakosoknak, és igy Károlynak is. Elkisérte Lajos királyt 1366. eszt. Erdélybe, és ott őt rendelte ki Lajos, Gyulafehérváron költ levele által, az erdélyi vicevajdával, Járay Péterrel s másokkal arra, hogy valami peres földet osszanak két felé, az erdélyi püspök és az igeni lakosok közt. Tótországi bán s egyszersmind főpohárnok volt Péter 1368. eszt.,

amint az a királyi-levél bizonyitja, melylyel Lajos Czeglédet az ó-budai apáczáknak ajándékozza. Bán volt még 1370. eszt. is, mikor a király engedelmével, Zágráb vármegyében, Petrinát s némely más jószágait, a Sáros vármegyei Ujvárért elcserélte. Abban a hivatalban volt 1374. eszt. is, amikor őt Lajos a franczia királyhoz küldötte, hogy annak első szülött fiával, az ő valamelyik leányát mátkásitsa össze. Azt igérte Lajos, hogy az ő maga leányával, minden olaszországi birtokáit, Nápolyt, Szicziliát, Apuliát, s. a. t. által fogja adni a franczia király fiának. Igen jól járt el Péter a dologban, mert a Lajos legöregebb leánya Katalin és a franczia király fi közt, a házassági alkut megcsinálta, de a menyasszony még azon esztendőben meghalt. Mikor ezen követségből, Avenio (Avignon) városán keresztül, haza felé utaznék Péter, ott egy Lajoshoz szóló levelet adott a pápa az ő kezébe, melyben arra serkentette Lajost, hogy a törökök ellen inditson hadat. Gács és Lodomérországoknak a litvánok ellen való ótalmazására küldötte őt Lajos 1378. eszt., mely időtől fogva, ugy látszik, hogy egynehány esztendeig azon országokban vajdáskodott. Öregségére nyugalmat kért s nyert a királytól. Minekutána Borsod vármegyében Ólnod, vagy amint ma hiják Ónod várát és városát magának megszerzette, mind ő maga, mind az ő fiai, arról irták s nevezték magokat. Ónodhoz közel, a Sajó és Hernád vizei közt, György nevü testvérével, ő épittette a remete sz. Pál szerzetesei számára a ládi klastromot, melybe azokat 1387. eszt. szállitotta be, őket mind fekvö jószágokkal, mind egyéb jövedelmekkel meggazdagitván. Bizonytalan micsoda Dorottyától, Simon és Jakab nevü fiakat hagyott.

Czudar György. Péternek testvéröcscse, sárosi kapitány és főispán 1373. eszt., azután országbirája, tárnokmester és főpohárnok, utoljára gács és lodomérországi vajda 1382. eszt., mely országoknak a litvánok ellen való fedezésére és ótalmazására, már azelőtt odajárt volt Péter bátyjával 1378. eszt. Uszfalvy Jakab arról tett panaszt Mária király-asszony előtt 1383. eszt., hogy ez a György az ő Radoma és Peklin nevü faluk felől való leveleit, a szepesi káptalan biztosa vagy bizottja előtt, Uszfaluban kezéhez vette, és azok közől némelyeket, a bizott láttára, ott mindjárt helyben összeszaggatott, némelyeket pedig magánál megtartott, és azokat vissza nem akarja adni. Mindjárt parancsolatot küldött Mária Kassáról a káptalanhoz, hogy neki jó lélekkel irják meg, miképen beszéli ezt a dolgot elő a káptalan embere, aki akkor ott jelenvolt. Azután mi lett a dologból, nem tudhatni. Ennek a Györgynek Domokos nevü fiáról emlékszik a leleszi káptalanban egy 1395. eszt. irt levél.

Czudar István. Péter és György testvére. Főkomornyik volt 1378. eszt. Fiai György, Miklós, kik örökösök nélkül húnytak el, és Benedek, kiről alább lesz szó.

Czudar Mihály. Az eddig valóknak testvére. Főkomornyik volt 1386. eszt. Ifjanta halt el. Özvegye a nagy-pataki apáczák közé ment.

Czudar János. Ezis az eddig valóknak testvére. Olaszországban sok ideig tanult, ahonnan decretomok-doctora titulussal jövön haza, itthon székesfehérvári kustos és prépost lett.

Czudar Imre. Testvérbátyjának Jánosnak nyomdokait követvén, pappá lett, és kalocsai prépostból először egri, azután Olaszországban imolai püspökségre emeltetett. Egri püspök volt már 1378. eszt., mikor Péter és György bátyjaival ő is odajárt Gács és Lodomérországokba. Sok baja volt neki a maga káptalanjával, melynek dézmabeli jövedelmeit, a maga püspöki asztalára forditotta. Lajos király halála után, annak özvegye Erzsébet királyné, ezt az Imrét küldötte a csanádi püspökkel a lengyelországi rendekhez, annak megköszönésére, hogy azok ő hozzá s leányaihoz mindeddig oly hivek voltak; azután pedig azt kérte ki tőlök, hogy senki hüségére ne kötelezzék magokat, és még Zsigmondnak, az ő tulajdon leánya Mária jegyesének szavára se hajtsanak mindaddig, mig ő a maga két leányáról, t. i. a most emlitett Máriáról és a másikról Hedvigről, valami bizonyos rendelést nem küldend hozzájok. Ezen követsége után nem soká lakott Imre Magyarországban, ugyanis őt az akkori pápa, 1384. eszt. Olaszországba parancsolta, és ott imolai püspökké tette, mely dolognak talán az lehetett az oka, hogy a Czudar familia, és igy Imre is, a királynék előtt valami kedvetlenségbe talált esni, mert a következett esztendőkben ugyan egy Czudart sem találunk valami hivatalokra emelve.

Czudar Benedek. Az oda felebb emlitett Istvánnak fia. Ezé volt Sáros vármegyében a makoviczi uradalom 1412. eszt., amikor ő is aláirta a maga nevét annak a levélnek, melynél fogva Zsigmond király, a szepességi tizenhárom, vagy inkább tizenhat várost, a lengyeleknek zálogba vetette. Ugyanazon esztendőben jelenvolt annak a békességnek csinálásában is, melyet Lublyón készitett Zsigmond a lengyelekkel. A bártfai lakosok arról tettek panaszt Zsigmond királynál, hogy nekik ez a Benedek s más atyjafiai, az érczek mivelésében, sok akadályt hánynak elejökbe. Zsigmond 1419. eszt. Kassán költ levelével hagyta meg nekik, hogy azt többé ne cselekedjék; különben pedig a tárnokmester Berzeviczy Péterre, és a sárosi főispán s királyi kincstartó Rozgony Jánosra bizta, hogy a bártfaiakat, a Czu-

darok erőszakai ellen, a magok jusaiban őtalmazzák. Benedeknek János és Péter nevü fiai maradtak. Péterről semmit sem, Jánosról pedig csak azt a parányit lehet tudni, hogy 1428. eszt. Perényi Miklós özvegyével, Palóczy Hedviggel élt házasságban.

Czudar Jakab. Az oda felebb irt Péter bánnak fia. Annál egyebet nem tudhatni felőle, hogy bizonytalan micsoda Katalint 1422. eszt. hagyta özvegyen, kitől két fiut nemzett vala, ugymint Simont és Jakabot. Ez a Katalin özvegy korában, Luzán és Buják nevü faluit Gombos Jánosnak és Ternyey Benedeknek adta el. Hogy az akkori magyar tudós asszonyságok közől való volt, onnan tetszik meg, hogy ő az emlitett két falu lakosaihoz, tulajdon maga kezével irt Ólnodról (Ónod) deák nyelven egy parancsolatot 1435. eszt., Dénes napja előtt való szombaton, aziránt, hogy azok Gombosnak és Ternyeynek, mint már ezután a magok természeti urainak, engedelmeskedjenek.

Czudar Simon. (Ólnodi). A közelebb emlitett Jakab fia. Első Ulászló, ötödik László és Hunyadi Mátyás királyok uralkodása alatt főpohárnok, főudvarnok, vagy kapitány, és főajtonálló, vagy komornyik. Mikor Ulászló 1440. eszt. magyar királynak jött Lengyelországból, ez a Simon sok atyjafiával s más magyarokkal Eperjesig ment annak eleibe, és azt ott nagy örömmel és pompával fogadta. Hihető, hogy akkor mindjárt főpohárnokká tette őt Ulászló, legalább abban a hivatalban volt már 1441. eszt., mikor Ulászló és a Cillei grófok közt készült békesség-levélnek, a maga nevét ő is aláirta. Julián kardinál ösztönzésére, ő is kötelezte volt magát 1444. eszt. a törökök ellen való menetelre, és igy kétség kivül jelenvolt a várnai veszedelemben, de abból szerencsésen kifejtődzött. Ott volt Bécsben is 1452. eszt., mikor a magyarok Fridrik császár ellen összeszövetkeztek, aki a kis László királyt nekik nem akarta kiadni. Két izben tette őt, amennyire tudhatni, Mátyás király az országban lézengő s garázdálkodó csehek ellen küldött seregének kapitányává, egyszer ugyan az egri püspök Hederváry Lászlóval, máskor pedig Palóczy Lászlóval 1459. eszt. Eleiről reámaradt jószágait ő is szaporitotta, a többek közt Tokajjal 1460. eszt. Főkomornyiknak irta magát abban a levélben, melyben a bártfaiaknak azt az ujságot jelenti, hogy Mátyás király a serkei kastélyt a csehektől visszavette. Semmi örököseinek nyomába nem akadhatni.

Czudar Jakab. (Ólnodi). A közelebb irt Simonnak testvére. Bizonytalan mi okon hajlott volt ez a Jakab első Ulászlótól Erzsébethez, az Albert király özvegyéhez. De nem sokára visszaállott Ulászlóhoz 1442. eszt., melyre az adott neki alkalmatosságot, hogy mikor az országban kóválygó cseheknek egyik vezére Telefus, a lembergi

palatinust Odrovászt Egernél elfogta volna, Jakab módot talált benne, hogy a fogoly Odrovászt Ólnodon (Ónodon) magához kerítette, és azt maga vitte Ulászlóhoz Budára, melylyel azt nyerte, hogy Ulászlótól akkor mindjárt gráczíát kapott.(Lásd Rozgony Simon). Nincs is többé nyoma, hogy vagy Ulászlónak, vagy az utána következett királyoknak, ő reá valami panasza lett volna. Más főemberekkel együtt, másodszor is feleskűdt Budán Hunyadi Mátyás hűségére 1459. eszt., ki előtt attólfogva mindenkor különös kedvességben volt, mely többek közt abból is megtetszik, mert Mátyás ő hozzá sok levelet küldözött, melyekben a maga állapotát neki megirta, és azokat Jakab más levelekkel váltotta fel, melyekben a királyt különb-különbféle dolgokról tudositotta. Nevezetesen Kolozsvárról azt irta meg neki Mátyás 1467. eszt., miképen adta meg magát a pártos vajda Szent-Györgyi János. Ugyanazon levélben azt is parancsolta neki Mátyás, hogy irja meg, igaz-e az a hir, hogy az ország felsőbb részeiben valami támadás akar lenni, és oda idegen népek is akarnak berontani. A levéltitulusa ezen betükkel volt irva: Magnifico Jacobo Czwdár de Ólnod, fideli nobis dilecto. Jakab is kezességet vállalt 1470. eszt. Mátyás király mellett, hogy amely adót akkor az országra vetett, azt több esztendőben nem fogja kivánni, az ország megegyezése nélkül. Ugy tartják, hogy ő benne és ő vele hunyt el örökösen a Czudar familia, mely ha ugy van, másból származott hát Dávid, aki következik.

Czudar Dávid. Bars vármegyei alispán volt 1536. eszt., mikor Várday Pál érsek őt a Garan vize mellett lévő sz. benedeki apáturság jövedelmei beszedőjének és gondviselőjének tette.

D.

Dacsó Tamás. Mikor első Ferdinánd király 1549. eszt. Salm Miklós grófot, Balassa Menyhért ellen küldötte, a gróf elől Erdélybe futott Balassa, és maga helyett ezt a Tamást hagyta Léva várában, hogy azt a gróf ellen ótalmazza. Husvét második napján kezdette a gróf a várat lövetni két oldalról. Igen vitézül ótalmazta Tamás magát. Ami rés nappal esett, amár különbenis elavult vár falain, azt éjjel becsináltatta. Huszonhárom nap alatt, csak haszontalan törette a gróf Lévát. Akkor aztán a spanyol katonák, a' várhoz közel lévő hegyre húzkálták fel az ágyukat, a gróf pedig a napnyugoti kapu előtt sánczolta be magát, és onnan röpittette a golyóbisokat. Mind a két helyről igen sokat szenvedtek már akkor a Dacsó katonái. Mikor

már jó formán leomlottak a vár falai, a gróf szabad elmenetellel kinálta őt. Dacsó egy holnapig tartandó fegyverszünést kért. A gróf arra nem állott, hanem parancsol a magyaroknak s németeknek, hogy a leomlott falak helyén roncsanak be a várba. Amicsoda orditással azok rohantak oda, szintén olyannal fogadták azokat a Dacsó emberei; de hasonló erővel nem állhattak azoknak ellent, azértis közőlök sokan elhullottak. Elesett Kis András, aki eddig a kapukat emberül ótalmazta, elesett Kávásy János, Horváth Vitus, Török Balás, Koroskosi Demeter, Nemes Tamás és mások sokan. A hegyről lerohant spanyolok fegyvere Török Tamást, Pohárnok Miklóst, Kelecsényi Andrást, Tesseni Kelement és sok másokat emésztett meg. Székely Antalt, Móré Jánost és még egynehányat, a magyarok nehezen ragadhatták el a németek dühössége elől. Maga Dacsó, mikor látná, hogy már a gróf zászlói a falakon lobognak, a város mellett lévő tóba ugrott, melyből csak feje maradt kinn, és igy esett fogságra. Bizonytalan mimódon szabadult ki Dacsó ebből a fogságból, és azutánis Balassával tartott, s Izabella mellé állott. Nevezetesen őt küldötte Balassa, Perusith Gáspárral, Gyulafehérváron, Bebek Ferencz megölésére, mig maga a Kendiek kivégzésére járt 1558. eszt. Odajárt Radák Lászlóval Moldvába, Jakab vajda ellen 1563. eszt.

Dacsó vagy **Daczó György.** Talán Tamás fia. Lásd Rácz Mihály.

Daczó János. Báthori István erdélyi vajdának hiv embere. Ezt küldötte volt Báthori a temesvári basához 1575. eszt., hogy attól neki Békesy Gáspár ellen segitséget kérjen, ahonnan Daczó jó válaszszal jött vissza.

Daczó Péter. Ezis Báthori István vajda hive, akit a lengyel királyságra is elkisért 1576. eszt.

Dancs Pál és **Ambrus.** Ezek a testvérek birták 1544. eszt. Heves vármegyében Hatvant, amikor ők azt látván, hogy már a törökök Visegrádot, Orosfalvát, Nógrádot elfoglalták, nem mertek Hatvanban megmaradni, hanem a várat meggyujtva, a töröknek hagyták, magok pedig Egerbe futottak. Talán atyjokfia lehetett ezeknek az a Dancs László, aki ugyanakkor tájban, Bihar vármegyében, Pestere, Fancsika és Papi nevü falukban, Okány és Zsadány körül jó birtokos nemes ember volt.

Daróczy Márton. Bereg vármegye egyik küldötte volt a rákosmezei diétára Naményi Balással és kászoni Jakchy Lászlóval 1505. esztend.

Darvas Pál. A Bebek György feleségével Patócsy Zsófiával

együtt szoritotta volt be Schwendi Lázár ezt a Pált Szádvárába, és azzal együtt szabadon is bocsátotta 1567. eszt.

Dávid. A török császári familiából származott. Atyja Mustafa volt, Amurát török császárnak testvére. Mikor Amurát császárrá lett, ennek a Mustafának szemeit kitolatta, hogy az ő tőle az országlást el ne vehesse. Módot talált mindazáltal Mustafa benne, hogy feleségével és gyermekeivel együtt, Zsigmond király idejében, Magyarországra jött, és itt halt el. A fia ez a Dávid keresztyénné lett, és valahányszor a magyarok a törökök ellen hadakoztak, mindannyiszor elment velők, és a törökök ellen hűségesen harczolt. Hogy Amurát meghalt, a görög császár azt Dávidnak tudtára adta, Dávid pedig reávette magát, hogy Törökországba haza menjen, és megpróbálja kezéhez venni a török birodalmat. Kázmér lengyel királytól engedelmet kért, hogy az ő országán mehessen keresztül Törökországra, azt meg is nyerte, sőt utiköltséget is kapott. De haszontalan volt minden fáradtsága, mert már a törökök akkor Mohammedet császárnak választották. Dávid tehát Lengyelországon által Magyarországra haza jött.

Deák Balás. Solymosi kapitány volt 1458. eszt., mikor Szilágyi Mihály gubernátor, azon nap levelet küldött ő tőle Kassa városához, melyen Hunyadi Mátyás királynak választatott. Ebben a levélben hirül adja Szilágyi a kassaiaknak, a Mátyás királylyá lett választatását, és azokat ezen való örvendezésre inti. Mely nagy örömmel vette a kassai tanács ezt a hirt, azzal mutatta meg, hogy Balásnak mindjárt husz arany forintból álló ajándékot rendelt, mely abban az időben jó summának tartatott.

Deák Balás. A visegrádi vár kapitánya volt 1540. eszt., melyet akkor a Szapolyay János özvegye Izabella számára hiven ótalmazott, az első Ferdinánd Buda alá igyekező Fels Lénárt nevü fővezére ellen, de ekkor az ő jó szerencséje, mely eddig való vitéz tetteiben őt mindig nyomban követte, elhagyta, ugy maga is Fels kezére került a várral együtt.

Debrő István. Zsigmond király alatt élt, és együtt pártoskodott Ludán Tamással az egri püspökkel. Ő volt az egri vár kapitánya 1403. eszt., mikor annak megvételére Zsigmond király Rozgony Simont, az ország biráját küldötte, de minthogy Simon csak négyszáz lovas katonával volt, látta, hogy erővel Debrő ellen nem boldogulhat. Szép szóval kezdett hát a várbeliekkel bánni, akik magokat csakhamar a Zsigmond kegyelmességére bizták; de Debrő magát meg nem adta, hanem Erdélybe szökött, és holtig ott zenebonáskodott. Azelőtt való esztendőkben, egy Isépy Péter nevü öreg és magtalan, de

jószágos ember, megnyerte volt Zsigmondtól, hogy ő minden Abauj vármegyében fekvő jószágait, erre a Debrő Istvánra hagyhassa; most pedig már minthogy Debrő mint rebellis az országból számkivettetett, meghagyta Zsigmond Isépynek, hogy a maga jószágait nem Debrőnek, hanem Tabajdi Bertalannak és annak testvéreinek testálja. Egy Debrő Miklós nevü ember is élt abban az időben, aki hihető, hogy ennek az Istvánnak atyjafia volt. Lásd Kapu András.

Dely Pál. Bakics Pál mellett vitézkedett, mind egyébütt, mind nevezetesen 1537. eszt. Eszéknél, és ugyanakkor esett fogságba vitéz vezére mellett, midőn a jancsárok kezéből akarná annak, ha mind holttestét is, kiszabaditani. Lásd Bakics Pál. Sokat kérte őt vissza Amurát basától, ezer aranyon, Török Bálint, még pedig azért, hogy ő rajta boszut állhatna, azon les vetésért, melyet azelőtt való időkben neki Dely vetett volt, midőn egykor Bakics Páltól jőne a vendégségből. Amurát elvette ugyan az ezer aranyat, de Delyt ki nem adta, hanem maga küldötte azt el a más világra.

Dely István. Mikor Perényi Pétert 1532. eszt. Mohács alatt Szulejmán török császár elfogatta, ott volt Perényivel ez az István, és ugyanott elesett Pekry Miklóssal, minekutána magok előtt egynehány jancsárt, a más világra előre elküldöttek volna.

Dely Tódor. Novi várában volt ötvened magával őrizeten 1565. eszt. Minekutána Mustafa basa Kruppát elvette Bakics Mátyástól, erre a Tódorra ment onnan, és a kicsiny erőtől Novit is elfoglalta.

Deméndi. Ennek a familiának elei, Olaszországból jöttek Magyarországra, első Károly király alatt. Benedek udvari borbélya volt Károlynak. Mivel pedig Benedek más tudományokban is jártas volt, első Lajos király őt nyitrai préposttá, és amint némelyek gondolják, azután püspökké is tette. Annak szerencséjét, Bertalan és Miklós nevü testvérei meghallván, ők is ide jöttek, és itt Hont vármegyében, Deménd nevü falut nyerték a királytól, melyről ragadt aztán rájok a Deméndi név. Ugyan Lajos király adta nekik Trencsén vármegyében Pravoticz vagy Pravota faluját is.

Deodatus vagy **Theodatus.** Szent István királynak keresztatyja volt, mikor őt Adalbert prágai püspök megkeresztelte Esztergomban. Ezen az okon szent István őt egész életében Tatának hitta, és ugy tartják, hogy annak emlékezetére nevezte Theodatus, Tata városát Tatának, melyet ő épitett Komárom vármegyében. Az ugyan nem lehetetlen, de ugy látszik, hogy a Theodatus névből is a magyarok könnyen csinálhatták a Tata nevezetet. Olaszországból, Apuliából szakadt volt Theodatus Magyarországra, Gejza fejedelem alatt, akinek ke-

resztyén vallásra való téritésében, igen munkás eszköz volt, azután pedig nagy segitője azon vallásnak, a magyarok közt való terjesztésében. Hihető szent Istvánt is tanitotta gyermek korában. Minthogy semmi gyermeke nem volt, Tatát az ott lakott benediktinusoknak hagyta testamentumban.

Deregnyey Pál. Hires neves vitéz Maximilián király alatt. A szatmári magyar őrző sereg hadnagya volt 1568. eszt., mikor Bocskay Györgynek zenebonás praktikálásait Rákóczy Györgygyel észrevévén, azokat Ruber Jánosnak, aki Schwendi Lázár helyébe lett vala az ország felsőbb része hadainak főkapitányává, bejelentette. Mikor Békesy Gáspár Erdélybe ment Kassáról 1575. eszt., hogy ott ha lehet a fejedelemséget magára vegye, ezt a Pált tette volt a táborban maga után második vezérré. A szent-páli szerencsétlen harcz után bizonytalan hová lett.

Derencsényi Imre. János fia, tatai és komáromi várak kapitánya, tárnokmester, utóljára dalmát, horvát és tót országi bán 1493. eszt. Ugyanebben az esztendőben igen szerencsétlenül hadakozott a bosnyákországi basa Jakup ellen. Lásd Frangepán Bernárd. A futásnak eredt Frangepánt, eléggé tartóztatta ugyan Imre, és előbbeni bátor beszédeire őt emlékeztette, de mind haszontalan. Kevés hiveivel maradván Imre, csakugyan betolakodott a legsürübb ellenség közé, és azt igen szemlátomást ritkította, mindaddig mig egyszer lovát ki lőtték alóla, sőt azután gyalogjában is sokat levert maga körül, és hogy többeknek nem árthatott, az ő markolatából kitört kardja okozta, amikor aztán őt az ellenség bekerítette, s elevenen elfogta, a fiát pedig aki őt védeni akarta megölte. Vele együtt elfogták Frangepán Miklóst, Jánost pedig levágták. Ezeren estek el a törökök, de ötszörte többen a magyarok, kiknek orrokat az ellenség, nagyobb bizonyságnak okáért, mind elvagdalta. Hátra kötött kezekkel vitték Imrét a basa eleibe, aki azzal nehezebbítette, különbenis terhes és keserves állapotát, hogy vacsorakor a fia fejét ő eleibe az asztalra feltétette. Mikor Konstantinápolyban Bajazet császár eleibe vitték őt, azelőtt is mord és haragos ábrázatot mutatott. Bajazet őt türhető fogságban tartatta. Irják Sándor pápa is esedezett az ő élete megmaradásáért Bajazetnél. Bizonytalan micsoda kimenetele lett neki, némelyek azt mondják, hogy három holnapi fogsága után pestisben, mások hogy méreg által halt volna meg, mások ismét azt állitják, hogy őt és Frangepán Miklóst s másokat, Bakacs Tamás püspök száztizezer forinton kiváltotta volna. Az ő felesége a Szapolyay István palatinus test-

vérhuga Orsolya volt, kitől Borbála nevü leánya maradt életben, a serkei Lorántfy János felesége.

Derencsényi Miklós. Talán Imre fia, Szapolyay János kapitánya volt Szepes várában, 1527. eszt., kinek mindenkor nagy pártfogója volt Ferdinánd ellen. Az emlitett esztendőben, a gölnicz-bányaiakra ment Miklós, akik Ferdinándhoz állottak vala Szapolyaytól, de negyven ember kárral kellett neki onnan visszamenni, a gölnicziek pedig csak egy embert vesztettek. De más helyeken sok kárt tett ő a Ferdinánd követőinek. Ezen az okon Horváth János, a szepesi prépost, mind másokat, mind a többek közt a kis-szebenieket, szabad prédára meghitta ő ellene, és Szepes vára elfoglalására 1528. eszt. Mi lett a dolog kimenetele bizonytalan.

Dersffy. Mint érsek, ugy irta maga nevét alá a zázti apáturság diplomájának, Salamon király alatt 1067. eszt. Kereszt neve homályban van.

Dersffy Saul. Negyedik Béla király alatt élt, kinek a tatárok előtt Dalmáczíába való bujdosásában hüséges kisérője volt.

Dersffy Miklós és Péter. (Szerdahelyi). A zelizi apáturságon való jus-patronátusokat 1356. eszt. keresték ki. Miklós Szerdahelyhez közel egy klastromot épittetett, és azt jószágokkal is megajándékozta. Ennek a Miklósnak János nevü fiától, Imre nevü unokája lett, kitől származott a szerdahelyi Imreffy familia.

Dersffy Szaniszló. Ez nyerte Trencsén vármegyében a szerecseni uradalmat 1421. eszt. Zsigmond királytól, kinek tárnokmestere s hüséges utitársa volt Német, Franczia- s más országi utazásaiban. Jelenvolt a csehek s törökök ellen viselt hadakban is.

Dersffy János. (Szerdahelyi). A közelebb emlitett Szaniszló fia Batthyány Perpetuától, kilencz magzatot nemzett, ily renddel: 1. Annát nemeskürthi Pográny Zsigmond feleségét. 2. Erzsébetet, akit csebi Pogány Péterhez. 3. Margitot, akit Révay Lászlóhoz adott férjhez. 4. Istvánt, kiről alább bővebb szó lesz. 5. Orsolyát. 6. Zsófiát Pálffy Péter házastársát. 7. Katalint, akit valami spanyol vett el. 8. Potentiánát, aki a pártát alsó-lindvai Bánffy Antalért, a gyászt pedig Jurisich Miklósért vetette el: 9. Farkas. Erről lesz alább emlékezet.

Dersffy István. Tótországi követ volt Mátyás király halála után a pesti diétára 1490. eszt., mikor Ulászló választatott királynak. Bizonytalan micsoda atyafisága volt a többi Dersffyekkel.

Dersffy István. A felebb emlitett Jánosnak fia. Zriny Miklóssal együtt szerencsétlenül hadakozott a Konska vagy Selnicz vára mel-

lett való sikon Horvátországban a törökök ellen 1544. eszt., onnan mindazáltal életben szabadult el. Tóth Mihálylyal is ott volt Szegednél, a törökök ellen való szerencsétlen hadban 1552. eszt., és nehezen usztatott paripájával a Tiszán által. Szerencsésebb volt 1558. eszt. Ugyanis akkor Telekesy Imre Kassáról Tokajra küldötte őt, Némethy Ferencz odavaló kapitány ellen, egy csoport katonasággal. A város sánczán fejszékkel sat. nyitott István magának utat, setét éjjel, amikor legkisebb holdvilág sem volt, és a városban zsákmányolni kezdett. Kijött ugyan a várból Némethy a város ótalmazására, de minekutána sebet kapott volna, katonáit a várba visszadoboltatta, Dersffy pedig prédával megrakodva Gönczre, onnan Kassára hazament, de ott nem soká mulatott, ugyanis a kapitányságot letette, és ő helyébe Pethő Jánost állitotta Ferdinánd király Telekesy mellé. Huszonhat lovassal jelent ő meg Pozsonban, Maximilián koronázásán 1563. eszt. Azután való időkben, azon vármegyék hadainak kapitánya volt, melyek a Vág vize és Kassa közt vagynak. Az ő vezérsége alatt voltak azok a fegyveresek, akik 1566. eszt. azon vármegyékből, a török ellen fogtak fegyvert, amikor Maximilián király is bejött volna az országba Győrig, oly czéllal, hogy Sziget alól, Zriny Miklós nyakáról, a törököket elüzze. Dersffy a maga háromezer emberével Nyitrán táborozott, és ott várta a király további rendelését. Kétszer házasodott. Először Koczka Miklós leányával Annával tartott menyegzőt, kitől Miklós és Ferencz nevü fiai, és Borbála nevü leánya lett, akit osgyáni Bakos Jánoshoz adott férjhez. Másodszor a bán Erdödy Péter leányával, Annával lépett házasságra 1568. eszt., de aki esztendő mulva özvegységre maradt.

Dersffy Farkas. (Szerdahelyi). István testvére, ezis János fia, és kivel együtt birta egyéb jószágai közt Kaposvárt Somogyban. Szigeti kapitány volt ő 1553. eszt., amikor Ferdinánd király Verancsics Antalt Konstantinápolyba küldötte követségbe. Ez a Verancsics a maga utjából két levelet küldött a királyhoz vissza, ennek a Farkasnak dolgában, egyiket ugyan Ó-Budáról, másikat pedig Tolnáról. Az elsőben azt adja hirül, hogy Farkas az akkori fegyvernyugvás pontjai ellen, egy Mustafa nevü előkelő törököt, Báta körül elfogott, aki pedig a budai basa embere volt, azért tehát szükség lesz Farkassal Mustafát szabadon bocsáttatni. A másodikban pedig azt irja, hogy ő Tolnán nem győzi a töméntelen panaszokat hallgatni, melyeket ő nála Farkas ellen tesznek, nemcsak a törökök, hanem magok a király leghüségesebb jobbágyai is, az ő sok ragadozásaiért sat. Istvánffy is irja, micsoda iszonyu kegyetlenségeket vittek véghez, némely vá-

rakban lakó, nem annyira katonák, mint latrok, haramiák a köznépen. Némelyeknek fehér ruhájokat levonták, azt zsirban, fagyuban megmártották, az emberre reáadták, rajta meggyujtották, az asszonyoknak szőr kötelet vontak keresztül sat., és a pénzért ugy vallatták. Az ilyen gonosztevőknek fészke volt már a többek közt Korotna, Babocsa és Kaposvár, melyet a Dersffyek birtak. Nem csuda tehát, hogy mig Dersffy István Bécsbe járt a segitségért, azalatt Tojgon a budai basa, mind ezeket elfoglalta 1555. eszt. tájban, mivel azok nemcsak a királyi jobbágyoknak, hanem a törököknek is veszedelmesek voltak.

Dersffy István. (Szerdahelyi). A közelebb irt Farkasnak fia. Anarcsi Thegzes Antal leányától, Borbálától, Anna nevü leánya lett, kit Dengeleghy Bernáthoz adott férjhez.

Dersffy Kelemen és **Antal.** (Petri). Mindketten jelenvoltak a rákos-mezei diétán 1505. eszt., Kelemen ugyan Szabolcs, Antal pedig Zaránd vármegye részéről. Antal társai Lépes Bernárd és Horváth András voltak.

Désházy István. (Szomszédvári). Komárom vármegyei főispán volt első Ferdinánd király idejében, kinek nagy pártfogója volt Szapolyay János ellen, noha amiatt igen sok kárt szenvedett a Szapolyay követőitől, azértis sok levelet küldött ő a Szomszédvárából, a hires Katzianer Jánoshoz, hogy az őt segitse s ótalmazza, de az ő rajta semmit sem segitett. Amely jószágokat nevezetesen Hont vármegyében Csábrág várát, a Szapolyayhoz hajlott Erdődy Istvántól és Farkastól elvett volt Ferdinánd, azokat 1529. eszt. Linczben költ királyi levele által, ennek a Désházynak ajándékozta. Bizonytalan hanyadik esztendőben halt el, minthogy semmi örököst nem hagyott, az ő Tótországban lévő jószágait, nevezet szerént Szomszédvárát, Szelyént, Sztubiczát, Keglevich Péter bán foglalta vala el, akinek kezéből igen nehezen tudta azokat Ferdinánd király kitekerni 1541. eszt. tájban.

Desiderius. Egy békességet predikáló s munkálódó győri püspök, Salamon és Gejza királyok idejében. Mikor Salamon királylyá lett 1063. eszt., azt igérte vala az előtte való király első Béla három fiának Gejza, László és Lambertnek, hogy az országnak harmad részét nekik adja. Meg is állotta volna szavát, de őt arról egy Vid nevü belső tanácsosa leverte, mivel maga akarta azt elnyelni, amit Salamon azoknak igért. Nehezen szenvedte ezt ez a nagylelkü három herczeg, azértis a lengyel királyhoz Boleszlávhoz folyamodtak, aki ő velök unokagyermek volt, hogy Salamont igéretének teljesitésére kényszeritse. Eljött maga a király is nagy sereggel és a herczegekkel az országba, kitől Salamon annyira megrettent, hogy előle a mosoni

várba rekeszkedett. Hihető hogy változást csinálhattak volna ők akkor az országban; de ez a Desiderius, kegyes és istenes beszédeivel, a herczegeket körülvette, és kérte, hogy magok nemzete vérét kiméljék meg. Hajlottak a kegyes püspök beszédére, és békességet igértek olyan feltétel alatt, ha Salamon régi fogadását teljesiti. Megkészült a békesség, és Boleszláv minden kártétel nélkül haza ment. Idővel, minekutána Salamon a maga nyughatatlansága miatt az országtól elmaradt, és Gejza herczeg lett helyébe király, karácson ünnepén Szegszárdon ment templomba, ahol akkor ez a Desiderius szolgáltatott misét, az ő kérésére, aki már akkor csanádi püspök volt. A predikálás közben, oly hathatósan beszélt Desiderius a békességről, hogy Gejzának szivét az ő szavai egészen általjárták. Parancsolt azért, hogy mindenek menjenek ki a templomból, és csak Desiderius maradjon benn, némely papi emberekkel. Ezek előtt sirva tett vallást Gejza affelől, hogy ő vétkezett, mikor a törvényesen megkoronázott, és még életben lévő Salamonnak országát elfoglalta, és magát arra igérte, hogy akármikor kész lesz Salamonnak visszaadni az országot, maga pedig megelégszik a régi alku szerént annak harmad részével. Ez 1076. eszt. történt.

Desö. Dénes fia. Nagy kár, hogy sem magának, sem atyjának vezetéknevét megállitani nem lehet. Némelyek a Hederváry, mások a losonczi Bánffy, mások ismét a Szörényi familiából valónak irják őt. Valósággal meg is érdemli ő, hogy ő felette a nagy familiák ugy vetélkedjenek, mint a hét görög város affelett, melyik volt közölök Homér hazája? Már akármelyikből való volt, ő annak nagy disze volt. Ő volt az a hüséges vitéz és jobbágy, akinek szembetünőbb képen még senki azt meg nem mutatta, hogy ő előtte drágább és féltőbb királyának élete, a magáénál. Mikor első Károly király 1330. eszt. az oláhországi vajda Bazarád Sándor ellen ment, és őt seregestől együtt, Bazarád a hegyek közt, ugy megszoritotta, hogy életben való maradhatása felől, igen karcsu reménység volna, annyivalinkább, mert az oláhok mindenekfelett Károlyt vették czélba nyilakkal, ez a Desö a király fegyvereibe öltözött fel, hogy az oláhok őt a királynak gondolják, melyet azok észre nem vévén, Desőre mint királyra, ugy szórták nyilaikat, melyeknek zápora őt csakhamar elnyomta és megölte, Károly pedig mások gondossága által megszabadult.

Dessewffy János. (Cserneki). Ferencz fia. Pozsegai főispán volt 1525. eszt., mikor Lajos király az ő nemességét ujra megerősitette. Azelőtt az ő familiájának nemesi czimere, egy buzgány tartó kar volt, annak emlékezetére, hogy egy az ő elei közöl, a tatárok ellen való

hadban, jobb karját buzgányával együtt elvesztette, mindazáltal a keze alatt való népet, a nagy veszedelemből épségben kivezette s ragadta. Ehez most a király egy kiterjesztett szárnyu koronás sast adott. Az ő atyja Ferencz is pozsegai főispán volt. Annak többi fiai István, György, Ferencz, Miklós és László voltak, kik ezen királyi kegyelemben, János kedvéért, mindnyájan részesültek. Első Ferdinánd királynak udvarnokja, vagy udvari kapitánya volt János 1549. eszt., amikor a budai basához Jahiogli Mohammedhez küldetett Ferdinánd király részéről, ilyen dologban s alkalmatossággal követségbe: Ferdinánd gróf Salm Miklóst, egy alkalmas sereggel, Balassa Menyhért és Basó Mátyás ellen inditotta volt el, hogy tehát a törökök, akikkel akkor Ferdinándnak fegyverszünése volt, ennek a seregnek mozgásait, valahogy balra ne magyarázzák, azt adta Dessewffy János tudtára a basának, kik ellen legyen ez a tábor intézve. A basa azt felelte, hogy ő a szomorujátéknak csak nézője lesz, és egyik játszó személyt sem fogja segiteni. Őt küldötte volt Ferdinánd Tarnóczy Andrással 1554. eszt. az eperjesi biróhoz s tanácshoz, azzal a parancsolattal, hogy az uj tudomány hirdetésnek színe alatt, a pártoskodásokat és zenebonákat inditó tanitókat, magok közt meg ne szenvedjék, hanem régi tiszta és igaz tudományu papot tartsanak magoknak sat. Sok rendbeli hüséges szolgálataiért Tarkő várát, és az ahoz tartozó falukat, Tárczay György halála után, neki adta Ferdinánd 1558. eszt. 23. apr. Bécsben kőlt királyi levele által. Ebben a levélben azt is emliti a király, hogy a János három testvére, ugymint György, Ferencz és László, a törökök s mások ellen való hadakban estek el. László a váradi ostromkor maradt halva, Ferencz pedig a palásti mezőn esétt el, Eördögh Mátyás mellett. Testamentumát Pozsonban 1567. eszt. Katalin napján tette meg János, melynek az a summája, hogy az ő testét ugyan Pozsonban, a szent Ferencz szerzetesei templomában temessék; amár emlitett László testvére árvájának hagyta Pozsega vármegyében Csernek, Rudina és Brestovecz várait, ha azok a török iga alól kiszabadulhatnak, hasonlóképen Tarkő várát; Sopron és Vas vármegyei jószágait, Anna, Margit és Dorottya nevü testvéreinek, kik már ekkor mindhárman özvegyek voltak; hundsdorfi, kakas-lomniczai jószágát és tolcsvai szőlejét, Székely Pál nevü kedves sógorának sat.

Désy Péter, Kristóf és **Mihály.** Ez a három testvér, Losonczy István alatt igen hiven vitézkedett, csak a Mária király-asszony kiszabaditásáért, akit Horváth és Palisna János fogva tartottak vala 1886. és 87. eszt., melyért nekik Losonczy egy falut ajándékozott a király jószágából, egy Jenőben 1387. eszt. költ levele által. Hihető

hogy atyjokfia volt ezeknek az a szerdahelyi Désy György, akit maga Mária királyné 1395. eszt., Pál fordulásakor, Verőczén kelt levelében arról dicsér meg, hogy őt és az ő édes anyját, György igen derekasan ótalmazta, mikor őket Diakovár körül Horváth János elfogta.

Désy Imre. Főasztalnok volt második Ulászló és annak fia második Lajos királyok idejében. Ulászló alatt jelenvolt az ország gyűlésén, a külső fejedelmekkel való szövetkezésekben sat. Szemmel látott tanuja volt ő azon alacsonyságoknak, melyekre némely udvari emberek reávették, atyja halála után, az ifju Lajos királyt. p. o. hogy akinek valami szép arany lánczát, gyűrűjét, ruháját, paripáját sat. meglátta, azt attól, szolgálatját igérvén, elkunyorálta, és azután többnyire udvari embereinek ajándékozta. Történt egykor, hogy a tisztes öreg Désy Imre, egy igen drága bélésű, prémű felső ruhában ment a királyi udvarba. A gyermek király, szokása szerént, mindjárt körülvette őt szép szóval a szép ruháért, hogy azt Désy neki adja, hogy azzal valamelyik udvari kedves emberének kedveskedhessék. Désy magyarán azt felelte, hogy ő ugyan a királyért nemcsak mentéjét, hanem életét is kész feláldozni, de a mentéjét a bebillérek nyakában látni nem akarja.

Dévay Péter. Székely Antallal együtt ment volt Moldvába, a Basilius vagy Heraklides Jakabnak ott a vajdaságba állitására 1561. eszt. Minekutána Székely Antal 1562. eszt. onnan hazajött, ezt a Dévayt hagyta ott Szucsaván Jakab vajda mellett Farkas Mártonnal, Giróthi Gergelylyel sat., és az egynehány száz főből álló magyar sereggel. Talán esztendő sem tölt bele, mikor az oláhok Jakab vajdaságára reáuntak, mind az ő kegyetlenségeért és sacczolásaiért, mind a többek közt azért, mert ő az egynél több feleség tartást, és a házasoknak helyes ok nélkül való elválását tilalmazta s meg is büntette, melyet oly könnyüvé tettek vala a moldvaiak, hogy az asszony a maga férjét, egy harmad rész arany költséggel elhagyhatta. A férfiaknak még kedvezőbb volt a szokás ebben a visszaélésben. Pártot ütnek hát az oláhok Jakab ellen, és egy Tomsa István nevű bojárt, vagy előkelő nemes oláhot, a magok vajdájának választának ő helyébe. Egy ideig derekasan ótalmazta ugyan Dévay, Szucsavát és Jakabot Tomsa ellen; de minekutána Jakab egy magyar katonát, aki az ellenséggel a kőfalról találta vala beszélni, megölette volna, ebbelli boszuságában Dévay is kezdett az ellenséggel, kivált Radák Lászlóval, és az ifju Szapolyay János Zsigmond vezérrel alkudozni, a vár föladása felől, melyért Jakab őt megölette. Hogy ezt a magyarok meg-

tudták, mindaddig zenebonáskodtak, mig Jakab kénytelen volt magát Tomsának feladni, ki is neki fejét vétette 1563. eszt.

Devecser. Péter királynak igen belső embere, és a magyarok ellen ingerlője. Lásd Visce.

Disznós László. Bosnyák, dalmát- és horvátországi bán volt 1466. eszt., mikor azon királyi levélnek neve aláiratott, melylyel Mátyás király a lipcseieket azon szabadságaikban megerősitette, melyeket még első Károlytól nyertek vala. Társa Zoby Péter volt a bánságban.

Dobó Domokos. (Ruszkai). Ung vármegyei küldött volt a rákosmezei hires diétára 1505. eszt.

Dobó István. (Ruszkai). Domokos fia. Első Ferdinánd király alatt egri kapitány, és erdélyi utolsó vajda. Kapitánynyá Oláh Miklós püspök tette őt 1549. eszt., minekutána Eger várát Perényi Gábor visszaadta volna Ferdinándnak, Ferdinánd pedig a püspöknek. Ő volt egyik eszköz 1550. eszt. a szolnoki vár építtetésében, és annak az ároknak ásatásában, mely a Zagyva vizét a Tiszával összeszakasztotta, hogy igy a vár mindenfelől vizzel legyen körülkeritve. Kapitány, vagy amint az akkori magyarok hitták, porkoláb s tiszttartó társul, Mecskey Istvánt adta a püspök ő mellé. Ami a Dobó nevét a magyar históriában becsülendővé s tisztelendővé és halhatatlanná tette, azaz a meglankadást s megrettenést nem ismerő bátorság s vitézség, azaz elmés és hirtelen maga feltalálása, az a mindenfelé eleget tenni tudó szemesség s vigyázóság, az a maga feltett czéljának elérésére tántorithatatlanul igyekező eltökéltség, és az a másokat nemcsak szóval, hanem példaadással is serkentő munkásság volt, melyet ő 1552. eszt. Eger várának a törökök ellen való ótalmazása alkalmatosságával mutatott meg maga tulajdonának lenni. A dolog ebből áll: Az a győzelemhez s merészséghez szokott török tábor, melynek a mondott esztendőben, egyik része ugyan Temesvárt, Karansebest, Lugost, Lippát, Solymost, Csanádot, másik része Drégelyt, Szécsént, Bussát, Hollókőt, Bujákot Gyarmatot, azután pedig egyesülve Szolnokot, részszerént csalárdsággal, részszerént a vár őrzőknek félénksége által elfoglalta volna — Egert vette czélba. Ahmed és Ali basák, akik fők voltak az emlitett várak megvételében, minekutána az erős Szolnokot igen könnyű szerrel vették volna meg, már Egert, mely amannál sokkal gyengébb volt, olyba tartották, mintha övék lett volna, legalább azt reménylették, hogy azt csak csekély iparkodás mellett is magokévá tehetik. Elindulván tehát Szolnokból, Eger felé, Tihamér alól, egy mezei paraszt által, egy levelet küld Ahmed basa

Dobónak és Mecskeynek, melyben arra inti őket, hogy mivel ők már a többi várak példájából megtanulhatták, a török erőnek ellenállhatatlan voltát, adják fel önkényt a várat, melyet ha cselekeszuek, azzal magoknak a Szulejmán török császár kegyelmességét fogják megvásárolni, azonban régi szabadságaikban is meg fognak hagyatni, különben cselekedvén, minden marhájokkal, gyermekeikkel s feleségeikkel fognának a nyakasságért fizetni. Sem Dobó, sem porkoláb társa, erre semmit nem felelnek, hanem a levél-vivőt megkötöztetik, a levelet pedig a királyhoz és püspökhöz küldik, azzal a kérelemmel, hogy segitséget küldjenek, mivel még most csak a szokásban lévő rendes kétszáz lovassal, s ugyanannyi gyaloggal vagynak az őrizeten.

A királynak Németországban is sok baja lévén, különben rajtok nem segithetett, hanem irt az uraknak s vármegyéknek, hogy Egerbe segitséget küldjenek. Dobó sem szűnt meg azokat sürgetni, Mecskey pedig maga is elment Szikszóra, az odagyült urak szorgalmaztatására. Szállingóztak is ő hozzájok százanként-ötvenenként, együnnen-másunnan annyi fegyveresek, hogy az ő erejök, kevés hiján, kétezer főre szaporodott. Ezekhez hivatott még Dobó, Eger városából, Fel-Németről, Tájáról Maklárról, tizenhárom borbélyt, három lakatost, (Tinódi lakatgyártónak irja), négy mészárost, nyolcz kovácsot, négy kerékgyártot, öt ácsot, kilencz molnárt, tizennégy kenyérsütő asszonyt, száznyolczvan parasztot, holmi egyetmás munkára s. a. t. Azután halállal való büntetéssel kihirdettette, hogy senki a váron kivül senkihez ne szóljon, annyival inkább ne beszéljen, belől a várban is, senki csak másod, vagy harmad magával is, ne settegjen-suttogjon, semmit a kapitányok hire nélkül ne cselekedjék, a vár feladását pedig ingyen se emlitse. Utoljára pedig mindeneket felesketett, a vár hűséges ótalmazására. Ezekután a várták felosztásához fogott Dobó. A belső várban az uj bástyára, melyet maga Dobó nem régiben rakatott vala, és épen azért Dobó bástyájának hitták, száz gyalogot állitott Pesthényi János, és mások vigyázása alatt. Ezen az uj bástyán felül, a tömlöczhöz közel, egy erős földpalánkba száznegyvenegy drabantot küldött, Nagy Bálint, Nagy Antal, Filep Demeter kezeik alá. A Sándor nevü bástyára, Vitéz Istvánt, Filep Andrást, Gyulay Györgyöt, Liszkay Györgyöt rendelte százhusz legénynyel. A közép kaput Baksa Tamás, Horváth Mihály, Nagoli Orbán, Szólláti György őrzötték, száz emberrel; a két toronyba husz husz embert küldött. A külső várban, a Csabi nevü bástyától fogva a szegelet toronyig, Rédey Ferencz, Kis Dénes, Nagy János, Vitéz János vigyáztak, közel század magokkal. A Bebek Imréről nevezett

bástyát, Gersey Benedekre, Nagy Mihályra, Kustós Balásra, Tegnyei Péterre, és a velők lévő százharminczöt katonára bizta. Az ó kaputól fogva a szegeletig, Szabolkay Mihály, Farkas János, Baranyay György, Gálházy Miklós ötvennyolcz vitézzel állittattak. Tardi Pétert, Kóródy Mátét, Tetétleny Pált, harminczöt drabanttal, azon keskeny kőfalhoz küldötte, mely a belső vár szegeletéig nyult. A belső várnak egyik piaczán, kétszázhatvankilenczen állottak, kik Vajda János és Zádornik parancsolatára hallgattak, másik piaczán Istvány György, Blaskó Antal, Eperjesy János, kétszáztiz legényt igazgattak; mind a két álló sereg pedig Mecskeytől függött. A külső várban, a kapunál, Pethő Gáspár század magával állott, annak többi része, Bornemisza Gergely gondja alá adatott, ki is kétszáz nyolczvan főnek parancsolt. Az ő hadnagyai, siklósi Nagy Albert, ardai Nagy Antal, Zóltay István és Figedy János voltak, mindezen két rendbeliek pedig Dobó intésére vigyáztak. Mikor már mind ezen rendelések meg volnának téve, a török nagy tábortól, előre indult Ali, a budai herélt basa, kinek száguldói Maklárra felszaguldván, ott Dobónak két strázsáját elragadták; kevéssel azután megjelent Ali Eger alatt, igen sok basával, kik közől Arszlán, vagy magyarosan Oroszlán, a fehérvári basa, a boldogságos szűznek városon kivül lévő templomához szállott. Azután ötöd nappal, elérkezett Ahmed basa is. Annyira biztak ők a magok sokaságához, hogy ingyen se gondolták, hogy annak, vagy hire ki ne üritné Eger várát, vagy meglátása feladásra ne határozná. De nem rettentek meg a várbeliek, sőt Bornemisza Gergely, Pethő Gáspár, Zóltay István, Figedy János, Fekete István, egynehány lovassal, és kilenczven gyaloggal, mikor legnagyobb szorgalommal költöznének a törökök, a várból kijöttek, egy erdő mellett lesbe állottak, és sok törököt kaptak el, ezenkivül kocsikat, szekereket, foszlányokat, skárlát, granát ruhákat, bonczokokat, ezüstös sisakokat, gyöngyös tollakat, nyakbavetőket, pánczélokat, sátorokat s. a. t.

Azonban a törökök betöltötték a völgyeket s hegyeket sátorokkal. A jancsárok az Almagyari kapu előtt lévő halmokra vonták fel sátoraikat, a többiek Fel-Német, és a Király-széki felől, északra telepedtek. Ahmed a lovak itatása kedvéért, az Eger vizéhez, Ali pedig napkelet felől, a hegyre szállott fel. Ezt látván Dobó, a paloták, malmok, templomok, káptalan és egyéb épületek fedelét s tetejét a városban leverette, szélyelhányatta, hogy igy a törökök tűz által annál kevesebbet árthassanak. Sept. 11. napján, Ali kezdette el a hegyről a lövést, olyan három ágyúval, melyek ötvenkét fontos golyóbisokat okádtak a várra. A mieink még ekkoris olyan bátorságot mutattak,

hogy mégcsak a kapukat sem zárták be, hanem azokon az Eger vizére a várból lejártak, és onnan a vizet hordókkal, tömlőkkel, minden tartózkodás nélkül hordották. Az első lövés után harmad nappal, Ahmed setét éjjel éjszak felől a Király-székinél kezdett sánczot hányatni, melyből az Ali három ágyújával, a templom tornyát irányoztatta, de Dobó a két toronyból oly hatalmasan feleltetett neki, hogy mind egyéb sok törököt, mind nevezetesen a pattantyusokat elhullatta, az ágyúk kerekeit összetörette, magokat az ágyúkat is haszonvehetetlenekké tette. Más ágyúkat hozatott hát Ahmed, és azokból mindduntalan hányatta a golyóbisokat a torony felé. Nehogy puskapora elfogyjon, Dobó félretétette az eddig szolgált nagyobb ágyúit, és csak taraczkokkal, de azokkalis ritkán felelgetett. Hetedik nap a városnak elégett és pusztán hagyott részéből, a nagy-prépost Héczey Mihály házától, tizenegy ágyúval lőtték a várat, és annak nagyobbik konyháját, melyek közől egyik ötvenöt fontos golyóbisokat szórt arra. Minthogy ezen az oldalon leggyengébb volt a vár fala, ott sok kár esett, mind embereinkben, mind a konyhához nem messze lévő istállókban a barmokban. Ezt látván Dobó, azzal segitett a dolgon, hogy ott nagy árkot ásatott, melybe állván a katonák, azután bátorságban voltak. Ezek után tüzes golyóbisokat hánytak be a törökök, hogy a széna kazalokat s búza asztagokat megégetvén, mind a barmok, mind az emberek éhségre jussanak. Amelyek nélkül gondolta Dobó, hogy ellehet, azokat elhagyta égni; de amelyekre szükségét gondolta, azokat ázott marha bőrökkel, ponyvákkal s lepedőkkel beborittatta, a parasztokkal szüntelen locsoltatta, és igy azokat épségben megtartotta. Oroszlán basa, a boldogságos szüz templomától, azon ablakocskára kezdett tüzelgetni, melyekből a mieink lövöldöztek kifelé, tett is tetemes kárt, és az ott lévő katonák hadnagyán, Nagy Antalon is halálos seb esett, kinek helyébe Oroszy Gábort állitotta Dobó. Ezt azzal boszulta meg Dobó, hogy dél tájban Pethő Gáspárt, Zóltay Istvánt, Figedy Jánost, Bay Ferenczet, Ormándy Jánost, egynehányad magokkal a várból kibocsátotta, kik is olyan szerencsével jártak, hogy az Oroszlán ágyúinak őrzőit levagdalták, az ágyúk kerekeit összetörték, és azoknak gyujtó lyukait beszegezték, s a várba kevés veszteséggel vonták magokat vissza, noha igen sok jancsár vette őket üzőbe. Hogy éjszak felől két helyről is keményen kezdették törni a várat, Dobó hordókat, kasokat töltetett meg földdel, és a töréseket azokkal foldozta be. Másutt is akárhol estek rések, ott éjjel egymáshoz kapcsolt gerendákat, szálfákat állogatott fel, és azoknak közeit földdel töltette s verette meg. Azonban a basák egy levelet küldenek Dobóhoz, mely-

ben a várat felkérik. Ő a levélhez hozzá sem nyult, hanem mások egy fazék szenet előhozván, a levelet abba vettették, a levélvivőknek orrát reátartották, megfüstölték s tömlöczbe tették. Látván a basák, hogy sem az ágyúk, sem az szépszó Dobót a feladásra nem birhatják, arra határozzák magokat, hogy a töréseken megpróbálják a várba való berontást. Éjjel tehát közelebb mennek a várhoz, és épen szent Mihály napjára viradólag, jó hajnalban, huszonhét zászló alja törökség, nagy Allah kiáltással a várnak esik, és annak falain egész erővel be akar rohanni. Minden erejét, melyet a vár többi részeinek veszedelmeztetése nélkül lehetett, ide vonta Dobó, a felfelé mászkálókat, puskákkal, tüzes nyilakkal ontatja lefelé, s mindnyájokat vissza is nyomja, de maga és jeles vitézeket vesztett, s azok közt Gyulay Györgyöt és Bolyky Tamást. Azonban kevés szempillantás mulva, visszajőnek a törökök, és főként azt a szegelet tornyot veszik czélba, ahol Bolyky elesett, de onnan hátra űzte Dobó őket. Onnan tehát az ó kapu bástyájára és tornyára rohannak, még pedig olyan dühösséggel, hogy onnan a mieinket hátratolván, a tornyot elfoglalják, és abba zászlóikat felültetik. Ilyen veszedelembe, Dobó, Mecskeyvel, és Bornemisza Gergelylyel, biztatja, nógatja katonáit, hol szépszóval, hol pedig magyarosan keresztül is forditva, akik mindent végbe is vittek, ami tőlök telhetett, de sok ember kárral is, a nagyobb erővel nem birhatnak, és a törökök magok helyén maradnak. Hogy tehát Dobó a magáéi vérét megkimélhesse, a napkeleti bástyán lévő nagy ágyúkat, és a kettős toronyban lévő nagy taraczkokat. fordittatja a törököknek, melyekkel olyan zavarodásba hozta őket, hogy sok holtat hagyván magok után, hanyatt homlok szaladtak vissza táborokba. Elesett itt Nagy Imre, Posgay János, és egyebek, Pethő Gáspár kővel való ütést kapott, mely miatt Vitéz Ferenczet kelle ő helyébe vice-porkolábnak állitani. Mindezek szent Mihály napján történtek délig. Mintegy ezer török veszett el. Más nap egy Sáry András nevü magyar embert küldött Dobóhoz Oroszlán basa levéllel, akit Fehérvárról erővel hozott vala el magával. Senki sem vette el Sáry Andrástól a levelet, hanem azt ő vele magával ketté szakasztatták, vele egyik felét tüzbe vettették, másikat vele megétették, magát pedig a többi levélhozókhoz árnyékra tették. Amint a törökök elmenetele után beszélte Sáry, az Oroszlán basa levelében az volt irva, hogycsak adja fel Dobó a várat, három egész mértföldig fog a török tábor Eger alól eltávozni, és hogy Dobó semmi csalárdságtól ne tarthasson, és Losonczy István példájával magát ne menthesse, akit azelőtt egynehány héttel ilyen alkalmatossággal csaltak s öltek meg a törökök, mindaddig maga Oroszlán

zálogban, és fogva legyen Dobónál, mig Dobó népével együtt bátorságos helyre költözhetik. Ha pedig azt várná Dobó, hogy erővel kerüljön a vár a török kézre, mindnyájoknak halál lenne fejökön. Azonban Paksy Jób egynehány bátor vitézzel kiüt a várból, azon törökökre, akik a lovak legelése kedvéért 's egyéb efféleként, a táborból kijöttek vala, azok közől sokakat levág és elfog; de hogy a török lovasok ő reá ütöttek, azok mind őt, mind társait egy lábig elfogták, és őt ugyan a zászlókkal Konstantinápolyba küldötték, társait pedig mindnyájokat olyan helyen ölette meg, igen kegyetlenül Ahmed, ahol azokat a várból a többi magyarok láthatták. Ezis nagy kár volt ugyan, de kevésbe mult, hogy annál is nagyobb veszély nem érte a várba szorult magyarságot. Ugyanis egy Hegedüs István nevü ember, a várat el akarta a törököknek árulni s adni, de a Dobó szemessége az ő csalárdságát világosságra hozta. Alig nyomta el Dobó ezt az összeesküvést, mikor 4. okt. a puskapor, igen véletlenül fellobbant, és mind a segrestyét, melyben azt tartották, mind pedig Nagy Pált nyolzad magával a levegőbe felvetette, Horváth Gergelynek jobb karját vállától elszakasztotta, s őt megölte, két sütő házat pedig, ugyanannyi malmot, és az azokban dolgozó embereket s ökröket megemésztette. Irtóztató volt a dördülés és a láng. Ellátta Dobó, hogy az ellenség élni fog ezen alkalmatossággal, azértis a katonákat, fővétel alatt megtiltotta, hogy senki közőlök a tűz oltására ne menjen, hanem maga kimutatott helyén maradjon. A tűz oltást a parasztokra bizta, katonáit pedig azzal biztatta, hogy más helyen még neki elég puskapora vagyon, noha nem birt többel tizenkét itczénél.

Azonban a törökök nagy orditással jöttek a kőfalakhoz, és azt kiáltozták a várbeliekhez, hogy tovább ne szerencséltessék magokat s. a. t. Nehogy eltántorodjanak némelyek azoknak beszédére, Dobó dobot üttetett, a sipokat, trombitákat megfúvatja, mindenekkel a Jézus nevét kiáltatja, és igy a törökök hangját elnyomja, hogy ezt senki se hallhassa. Más felől a két malom darabjaiból egyet készittet, salétroma, büdösköve elég lévén, a puskaport éjjel-nappal csináltatja, és magát kevés idő alatt ismét ótalmazható állapotba helyhezteti, ugy hogy mikor a törökök a nagy prépost házától ujra ágyúzni kezdettek, Dobó is adhatott feleletet. Mind az emberekben, mind az épületekben sok kárt tettek ugyan ezek az ágyúk a várban, mindazáltal Dobó semmit sem csüggedt. A föld alatt kezdettek hát a törökök a Király-széki felől, és a prépost házától is lyukakat ásatni; de Dobó azoknak ellenébe másokat ásatott, és őket czéljoktól elejtette. Más fortélyt gondoltak tehát a törökök. A Bolyki és Bebek bástyája közt

lévő vár árkába igen sok fát hordattak, hogy azokról a falakra könynyebben hághassanak fel. Mikor már jó magasra rakták volna a törökök ezt a fagátat, Bornemisza Gergely sok szalma-kévét, zsirral, kénkövel, szurokkal megöntött, azokat egy éjjel meggyujtva, a fák alá hányatta, ugyanoda sok szalmát, csomó zsindelyeket, háj, szalonna darabokat, és egyéb könnyen gyúladó eszközöket vettetett ki; de szóratott s elegyitett azok közé mordályokat s pisztolyokat is, tonnákba zárva.

Mikor észrevették a törökök, hogy a fa már ég, sereglettek annak oltására, de szerencsére épen akkor sült el ő reájok legtöbb apró puska, mikor már legtöbben voltak, melyek ő közőlök sokakat el is hullattak s megsebesitettek, azonban Dobó is a várból a tüz világánál puskáztatott reájok, ugy hogy az oltást félbe kelle nekiek hagyni. Itt nem boldogulván, a Bebek bástyájánál akartak egy próbát tenni, melyhez már egy igen nagy ágyút oly közel is szerkeztettek, hogy amint a mieink a lyukakon kinyujtogatták láncsáikat, azoknak végét a törökök megkaphatták, és hihető, hogy azoknak a mieink egynehányat önkényt is odaengedtek. Azonban sok más láncsákat s nagy nyársakat hozván elő, azoknak hegyét megtüzesitették, és ugy nyujtották ki a lyukakon, melyekhez midőn a törökök bizvást kapkodnának, markok bőre a tüzes vasakon maradt, mely csalfaság őket ugyan káromkodásra, a mieinket pedig kaczagásra fakasztotta. Ezek mindcsak gyermeki kötődések voltak, de Bornemisza Gergely felebb gondolkodott. Ő egynehány hordót s kereket hordatott össze, a kerekek küllőit bedeszkáztatta, azok közé töltött puskákat rakott, hasonlóképen a feneketlen hordókat is, összeforgatott puskákkal és szakállasokkal megtöltötte, mindezeket, mind amazokat, ugy alkotta, hogy azokat meglehessen gyujtani, és igy meggyujtva görditette azokat a tolongó ellenség közé, amikor aztán a puskáknak egymásután sürün következő piffpaffja, minden ott levő törököknek bámulást s rémülést, sokaknak pedig halált is okozott, ugy hogy akik életben maradtak, az ágyút siettökben azon helyen felejtették. — Ujra rearohanás által tettek a törökök egynehány próbát. Október 12. napján rohantak huszonnyolcz zászlóval azon részre, melyet az ó kapunál törtek vala, de amelyet Mecskey már ekkor, messze nem lévén, sárral és agyaggal berakatott volt, oly szorgalmatossággal, hogy a téglákat a sár és agyag közé, nemcsak az asszonyokkal rakatta, hanem maga kezeivel is rakta s tapasztotta. Nagy erővel iparkodtak itt berohanni a törökök, kiket első rendbeli vitézeivel Mecskey vissza sem nyomhatott, hanem nyugott erőt hozván, azzal azokat megtolta, maga is a vállán egy kőütés által sebet kapván. Mig Mecskey itt küszködik, azalatt más felől a

föld bástyára is reáütnek más törökök, ahol Sukán János és Pribék János ellenállottak ugyan nekik, de már majd elgyalázódtak, mikor Dobó segitségökre jött. Megujítja hát Dobó a viaskodást, de noha vitézül mindent elkövetett, mindazáltal mindaddig kétséges volt a győzelem, mig Pethő Gáspár is elérkezett, kinek nyugodt ereje segitette aztán az elfáradtat, a törökök megfutamtatására. Ugyanakkor a Bolyki tornyát is megtámadták volt a törökök, de onnanis visszataszigálták őket Bornemisza és Zóltay István. Ezen a napon, melyen különb-különb helyeken, hajnaltól fogva szinte naplementig tartott a verekedés, husz mázsa puskaport lövöldöztek el a magyarok, az ágyúkból s puskákból. A Losonczy István minapi gyilkosa Ahmed basa, nem titkolhatta Ali basa ellen való neheztelését, ily sok szerencsétlen próba után, aki ő előtte csak ugy festegette ezelött Eger várát, mint könnyen megvehetőt; annak őrzőit pedig, mint lomhákat s puhákat. Még ekkor éjjel tehát divánt tart a többi basákkal, és más napra egy utolsó megtámadást határoz. Kihirdetteti, hogy hajnal előtt mindenek készen álljanak az ostromra. Éjfél után mindjárt elkezdették a törökök parancsolt helyeikhez a költözést, mindazáltal dél lett, mikor magokat egészen rendbeszedték. Akkor aztán csak egyedül Ahmed maradt a sánczokban, a többiek pedig, mind basák, mind más minden, alább s felebb való ranguak, és az egész török fegyveres nép, három felől indulnak a várnak. Ali a budai herélt basa, a tömlöcznél való bástyát támadtatta meg. Mind a két fél megfúvatja a trombitákat és elkezdi a sikoltást. Itt Dobó állott, és bátran fogadja az Ali katonáit, biztatja maga vitézeit, nagy lesz a vérontás, Dobónak a háta megett álló apródját, vagy fegyverhordozóját, aki ott az ő aranyos sisakját kezében tartotta, keresztüllövik, maga Dobó is jobb kezén s lábán sebet, de mégis nem halálost kap, annál tüzesebben nógatja embereit, az ellankadtaknak vedrekkel, kupákkal hordatja a bort, hogy neki vidulván, ismét a tüzbe menjenek, a parasztoknak is puskákat osztogat, még az asszonyokkal is a forró vizet zúdittatja a törökök nyaka közé, és a köveket szóratja reájok Mindezekkel kivált hogy Pethő Gáspár is elérkezett, a törököket magok visszavonására kényszeríti. Sokan estek el a pesti s budai törökök közől, Veli a hatvani beg a mellén sebet kapott, Ali nagy bársony zászlója Dobó kezére került, de neki is sok embere veszett. Más felől Oroszlán basa vitte a keze alatt lévőket a Bolyki bástyájának, kinek Bornemisza, Zóltay és Figedy vették elejökbe a magok melleiket. Sürün hullottak ugyan a magyarok, de a három vezér azzal biztatván őket, hogy ez lesz utolsó próba, megkettőztetett erővel viaskodtak. Egy taraczkba,

sok puskagolyóbist szorittatott Bornemisza, és ugy süttette azt oda, ahol a törökök legsürűbben állottak. Sokakat elejtett ez az egy lövés a törökök közől, s nevezetesen az Oroszlán főhadnagyát. Nagyon bátoritotta ez a törökök megritkulása a magyarokat, ugy hogy a törököket nem sokára kimozditották helyeikből s megszalasztották, és egynehány zászlóikat elnyerték. Száznegyven magyarba került ez a csata, de török egynehány ezer esett el. Bornemiszának jobb kezén, Zóltaynak a vállán esett seb, Figedynek fogát ütötték ki. A harmadik török osztály, az ó kapunál az öt század magával álló Mecskeyt támadta meg. Ebben az osztályban voltak az Ahmed legkevélyebb jancsárjai, akik a minap Temesvár alatt különböztették vala meg magokat; de minekutána ezek közől is a Mecskey magyarjai sokakat a földre teritettek volna, a sürgetés mellett is, a berohanásra többé semmi kedvet nem mutattak, sőt azt mondották, hogy itt a magyarok mellett az Isten hadakozik. Ezen hármas viadal után, mely szinte estvéig tartott, hat nap táboroztak még a törökök Eger alatt, mely idő alatt mind a két fél szüntelen mutogatta ugyan egymásnak, hogy még pora s golyóbisa el nem fogyott; de sem a törökök több berohanást nem próbáltak, sem Dobó a kiütések által vitézeit nem vesztegette.

Végezetre mind a beállott őszi idő, mind a hír, hogy Dobónak nem sokára segitsége fog érkezni, mind pedig a több-több emberbeli kártól való irtódzás, arra határozták Ahmedet, hogy Eger alól 18. okt. maga ugyan Belgrád és Konstantinápoly felé indult, Alit Budára, a többi basákat s begeket pedig, kit-kit a maga várába visszabocsátotta. A költöző tábornak utolját, Dobó megtámadtatta, attól egynehány bőr és ponyva zsák puskaport, sok sátort s egyéb efféléket elvett, és a várban örömében minden ágyút s puskát kisütögettetett, dobot üttetett s trombitákat fuvatott, a királyhoz pedig három aranyos zászlót küldött, ki is a nagy és ingyen sem reménylett győzelem hirének vivőit gazdagon megajándékozta. Több mint tizenkétezer nagy ágyúgolyóbist hordatott Dobó rakásra a vár közepére, melyeket mind a törökök bocsátgattak be oda, ide nem számlálván a taraczkokból, szakállasokból jötteket. Ezekután Dobó, Mecskeyvel együtt, kérte Ferdinándtól kapitányságából való elbocsáttatását. El is küldötte nem sokára a király Egerbe azt a Pallavicini Sforzát, aki a híres Martinuzzi Györgynek egyik kivégzője volt, és aki mostanában változván ki, tizenhatezer aranyon a török fogságból, Eördögh Mátyás helyébe győri kapitánynyá lett vala. Ennek kezébe adta Dobó a vár kulcsait. A kapitányság helyett az erdélyi vajdaságot adta Dobónak, és Kendi Ferencznek a király 1553. eszt. 9. apr., a

soproni diétán, melyet akkor tett le önkényt Báthori Bonaventúra. Ugyanazon esztendőben 26. maj. Bécsben költ királyi levele által, őt Ferdinánd a nemesek közől kivette, és az ország bárói közé számlálta. Ezen levélben százötvenezerre teszi a király az Egert ostromló törökök számát. Minthogy pedig Dobó Erdélyben semmit sem birt, Dévát és Szamosujvárt neki adta addig Ferdinánd, mig a vajdaságot viselendi. Erdély, amely csak mostanában került vala a Szapolyay János özvegyétől Izabellától a Ferdinánd keze alá, talán annyi ideig sem maradt volna ott, ha más, és nem Dobó lett volna annak vajdája. Lásd Patócsy Ferencz. Mindazáltal Dobó sem úszhatott soká, minden maga tekintetével és vigyázásával is, a sebes víz ellenébe, kivált minekutána őt az ő vajda társa is elhagyta. Ugyanis az erdélyi rendeket, mind az Izabella gyakori sürgetéséi, mind kivált a török császár Szulejmánnak szüntelen való rettentő fenyegetései, arra birták, hogy 1555. eszt., karácsontájban, a maros-vásárhelyi gyülésről követeket küldenének Petrovich Péterért Lugosra, és őt magokhoz hínák, hogy Izabellát Erdélybe hozza vissza, mely czéljokat más részről Ferdinándnak is tudtára adták. El is jött Petrovich 1556. eszt. tavasz felé, és Dobóhoz levelet irt, hogy többé Ferdinánd részére semmit Erdélyben ne mozditson. Dobó azt izente vissza, hogy változhatatlanul Ferdinándtól akar függeni. Azonban a királyt mindenekről tudósitotta, annak segitségét kérte, és ami kevés népe volt, azzal Szamosujvárba vonta magát. Itt ótalmazta ő magát mindaddig, mig október vége felé Izabella maga is bejött Erdélybe. Akkor aztán mind azért, mert arra Ferdinándtól is szabadságot nyert, a várat feladta, olyan feltétel alatt, hogy mind ő maga s házanépe, mind a többi várőrző katonák, minden bántódás nélkül oda mehessenek, ahová nekik tetszeni fog. Irott levél által tettek erről neki fogadást, Petrovich és Balassa Menyhért. De Perényi Gábor és Kendi Ferencz, arra vették Izabellát, hogy Dobót el ne bocsássa. Forgách azt irja, hogy Perényi Gábor szép szóval és olyan szín alatt, mintha Izabella valami fontos és titkos dologról kivánna Dobóval beszélni, őt Szamosujvárról Kolozsvárra hítta minden népével együtt, és hogy oda Dobó önkényt el is ment. Sigler pedig azt mondja, hogy már utban volt Dobó Magyarország felé, és őt onnan erővel hajtotta volna Perényi Kolozsvárra. Abban mind a ketten megegyeznek, hogy mivel az ő szekereit Kolozsváron megmotozván, azokon egynehány kisebb ágyút kaptak, melyeket ő az alku ellen rakatott fel Szamosujváron, Izabella őt fogságra büntette, Petrovich és Balassa ellenére. Forgách azzal tartja, hogy őt házanépestől együtt Szamosujvárra küldötte

vissza Izabella, és ott őriztette; Sigler ellenben azt állitja, hogy magát ugyan Szamosujvárra, de feleségét s gyermekeit Dévára parancsolták. Akármint volt a dolog, az bizonyos, hogy ő egynehány hónapig tartott fogsága után, Szamosujvárból kiszökött, és 1558. eszt. már husvét előtt Bécsben várta Ferdinánd királyt, aki akkor Frankfurtban járt, az üresen maradt császári székbe való ülés végett. Fogsága ideje alatt szüntelen nevelt szakállal, és két vállára lebocsátott hajjal jelent ő meg Bécsben, mind a tanácsosok, mind azután a király előtt. Hogy pedig a tanácsosokat, nevezetesen Trautsohn Jánost és Draskovich Györgyöt, a magyar vice-kanczellárt, necsak a sovány szánakozásra indithassa, szenvedést mutató maga külső viseletével, hanem azokat a maga ügyének s czéljainak, a király előtt való munkás és hathatós előmozditására is felbuzdithassa, utjában sok mármarosi sörét szedett fel, és azokat azoknak ajándékozta. Annyira is elővitték azok az ő dolgát, hogy a király nemcsak az hogy harminczkétezer forintot fizettetett neki, hanem Léva és Végles várait, sőt azonfelül Gönczöt és Telke-Bányát is neki adta. Minekutána háza népe is szabadon bocsáttatott volna, ugy látszik rendes lakóhelyül Lévát választotta. Legalább onnan küldötte ő Sóos István nevü hadnagyát, egy csoport katonasággal, a Szécsén ostromlására készülő Balassa János segitségére 1562. eszt. Százharminczkét katonával ment ő 1563. eszt. Pozsonba, Maximilián koronázása pompájának fényesitésére, aholottis ő vitte Horvátország zászlóját a koronázandó herczeg előtt. Együtt táborozott Maximilián királylyal Győr alatt 1566. eszt. Hogy nemcsak a fegyver forgatásban, hanem a törvényes dolgokban is jártas ember volt, onnan gondolhatni, mert az 1567. esztendőbeli diéta, őt rendelte ki egyiket a király helytartója mellé, holmi peres dolgok eligazitására. A háboruságot s pártütést gerjeszteni kivánó Bocskay György, a többi magyar urak közt, kivált ezt a Dobót és Balassa Jánost igyekezett maga mellé vonni 1569. eszt., mely dolog Maximiliánnak fülébe jutván, ót magához Bécsbe idézte. Minthogy pedig már ekkor a görcs és köszvény kezdette az ő inait s csontjait háborgatni, Zeleméry Lászlót küldötte el oda maga mentésére. Ugyanazon esztendőben, a pozsoni diéta őt valamely részben hibásnak találván, fogságra tetette, amint már Balassa János neve alatt bövebben le van irva. Bizonytalan tudott-e ő vagy sem valamit, mikor Balassa a fogságból kiszökött. Ami őt illeti, ő akkoris ágyban feküdt a köszvény miatt, és ha módja esett volna is benne, az elszökésre alkalmatlan lett volna. Mikor aztán a magyarok a Maximilián fiát Rudolfot királynak koronázták, mind a Rudolf, mind a rendek alázatos esdeklé-

seire, szabadon bocsátotta Dobót Maximilián 1572. eszt. 17. april. Azt jegyezték meg felőle, hogy azelőtt Maximilián napján tétetett vala fogságra, most pedig Rudolf napján szabadult meg. Minthogy nyavalyája miatt el nem mehetett maga Maximiliánhoz, Ferenczet a maga fiát és Zeleméry Lászlót küldötte el ahoz, a gráczia megköszönésére. Nem soká élhetett a szabadságnak édes gyümölcseivel, ugyanis elbocsáttatása után egy vagy két hónappal, a maga szeredi várában meghalt. Egynehány esztendeig tartott perlekedése volt neki fogsága előtt Perényi Gáborral, az akkori időben kőfallal körülkeritett Sáros-Patak városa felett, melyet a Perényi Gábor atyja, csak az erősek jusán foglalt vala el, a Palóczy familia elfogyása után, Dobó pedig ugy tartotta ahoz jusát, mint aki osztályos atyafi volt a Palóczy familiával. Az bizonyos, hogy Perényi Sáros-Patakot mind holtáig birta, azután pedig a királyi fiskusra szállot az, de Dobó azt is perbe fogta. Ugy látszik, hogy szabadulásakor Sáros-Patakot is általadta neki Maximilián; legalább bizonyos dolog, hogy azt az ő fia Ferencz, azután való időkben birta. Sulyok Balás leányától, amár emlitett Ferencz fia, és Krisztina leánya maradt, aki Balassa Bálinthoz ment férjhez.

Dobó Domokos. A közelebb leirt Istvánnak testvéröcscse. Minekutána Izabella általadta a magyar koronát Erdélyben Nádasdy Tamásnak s. a. t., azok azt ezáltal a Domokos által küldötték el egyik által Tokajig, Serédy György kezéhez, Ferdinánd számára 1552. eszt. Azután való esztendőben, István a bátyja segitségéért járt, ahonnan mikor visszautaznék Erdélybe, a Váradot ostromló, de onnan egészen a Tiszáig pusztitva kóválygó oláhok őt elfogták, és Konstantinápolyba küldötték Szulejmánhoz, ki is őt a Jedikulában vagy hét toronyban, igen kemény fogságra tette, ugy hogy egy napra egy aspránál, vagy krajczárnál többet nem adtak neki élelmére. Mihelyt a bátyja Dobó István kiszabadult szamosujvári fogságából, mindjárt munkába vette az ő kiszabaditását is. Ugyanis a szigeti kapitánytól, Horváth Márktól, egy fogoly jancsár agát hatezer aranyon vett meg, és azon váltotta ki őt 1558. eszt. Haza szabadulása után sem tette Domokos le a fegyvert, hanem azt Ferdinánd mellett továbbra is nagy hűséggel forgatta, mind a törökök, mind mások ellen. Odajárt nevezetesen Zay Ferenczczel és Balassa Menyhérttel 1562. eszt., a hadadi és szatmári hadakra, s kivált az utolsóbb helyen magát igen megkülönböztette. Ugyanis mikor Zay Ferencz általment Németibe, a seregnek nagy részével Szatmárról, azalatt a törökök a szatmári erősségre és sánczokra rohantak, akkor a nap valami lábfájás környékezte

vala meg Domokost, azértis nagy szerencsére Zayval nem ment el, hanem otthon Szatmáron maradt, és az oda belopakodott törökökkel, akik már a magok zászlóikat a sánczon lobogtatták, mindaddig igen vitézül viaskodott, mig az ő segitségére Forgách Simon is, Németi alól, visszaérkezett, kivel aztán egyesült erővel a törököket visszatolták.

Dobozy Mihály. Mikor a mohácsi veszedelem után 1526. eszt. Szulejmán török császár Mohács alól Budára jött, s onnan rablásra mindenfelé küldözte katonáit — körülbelülről igen sok férfi, asszony és gyermek gyült egy Buda és Esztergom közt fekvő Maróth nevü faluba, hogy ott egyesült erővel ótalmaznák magokat a törökök ellen. Ott volt a többek közt feleségestül ez a Dobozy Mihály is. Két egész nap igen vitézül ótalmazták magukat, ugy hogy a törökök bennök semmi tetemes kárt nem tehettek. Harmadik nap sok segitsége érkezett a törököknek, de érkeztek kivált ágyúk is, melyekkel erőt vettek a szegény megszorult magyarokon. Ekkor aztán futottak a magyarok, akik kiszabadulhattak, futott Mihály is, feleségét lova farára, a maga háta megé ültetvén. Jól látta az ő felesége, hogy a ló kettőjök terhe alatt lankadni kezd, és hogy a törökök mindenütt nyomokban vagynak. Arra kérte tehát férjét, hogy mintsem mindketten török kézre jussanak, őt ölje meg, azután maga inkább elébállhat a lovon. Bíztatta egy darabig Dobozy a feleségét, de az mikor már a kergető törökök igen közel volnának, leszállott a lóról. Ekkor Dobozy hátrafordulván, hogy a török kéztől megmentse feleségét, azt megöli. Maga pedig a törökök közé rohan, és mindaddig vagdalkozik, mig nem egyszer elesik.

Dobza vagy **Dobsa János.** Abauj vármegye képviselője volt a budai diétán, ahol Hunyadi Jánosnak Budát általadták a rendek 1447. eszt. Társai Figedy László, Tobád Tamás és Méray Miklós voltak.

Dóczy Mihály. A nagy Hunyadi János számtartója (ratiocinator) volt Tolna vármegyében. Ehez küldött Hunyadi 1443. eszt. Erdélyből, Meggyesről egy levelet junius 22. napján, melyben azt parancsolja neki, hogy Zaty Pálnak és Sorgan Lászlónak, kik ónála panaszt tettek, mindjárt fizetesse ki a zsoldjokat, mihelyt a levelet veszi; aki pedig nem akarna azoknak fizetni, Ujlaky Miklós, a másik vajda azoknak minden jószágokat el fogja venni.

Dóczy György. Világosvári kapitány volt 1458. eszt. Lábatlan Gergelylyel együtt, mikor Mátyás király Szilágyi Mihályt ott fogságra tétette. A felesége, Bethlen Gergely leánya, Borbála volt.

Dóczy Péter, Imre és **László.** Mindhárman Mátyás király idejében éltek, és 1476. eszt. vitézül harczoltak a törökök ellen Szendrő

és Posasin körül. Ebben a hadban talán elesett László, legalább a következett esztendőben nem ment el Mátyással az ausztriai hadra, melyben az ő bátyjai jelenvoltak. Péter nagy segitségül volt Kinisy Pálnak azon győzelem nyerésében, melyet 1482. eszt. a törökökön Szendrő körül vett.

Dóczy Orbán. (Nagy-lucsei). Királyi kincstartó, Báthori Istvánnal koronaőrző, győri, egri, bécsi püspök, és Ország Mihály palatinus halála után királyhelytartója, Mátyás és Ulászló királyok idejében. Micsoda embernek kellett neki lenni, csak onnan is gondolhatni, hogy Mátyás őt nemcsak szerette, hanem becsülte is. Mindazáltal kevésbe mult 1484. eszt., hogy némely irigyek áskálodásaira, Mátyás őt tömlöczre nem tétette, de mind a királynénak, mind másoknak kérésére, kivált pedig, mivel ártatlanságát általlátta, őt ezen gyalázattól megkimélte. Nemis bocsátott el ő egy alkalmatosságot sem, hogy királyához való hűségét meg ne bizonyitotta volna. Mikor Mátyás Haimburgot ostromlaná Ausztriában, és mind embernek, mind pénznek szűkét látná, Budáról Orbánt a kincstartót magához hivatja, és előtte szükségeit leirja. Alig telt ötven nap bele, mikor ötezer embert küldött Mátyásnak segitségül, amennyit maga Mátyás nem tudott volna akkor szerezni annyi idő alatt, ha szintén maga jött volna is haza katonákért. Annyira is elcsudálkozott ezen Mátyás, hogy ilyen szókra fakadt: Talán száz esztendő alatt sem termett több ilyen ember Magyarországon. Minekutána Mátyás király Bécset megvette, és az oda való püspök neki nem akarta magát megadni, ezt az Orbánt tette odavaló püspöknek, mely idő után sokat mulatott Ausztriában, kivált Bécsben. A következett 1486. eszt. a győri püspökséget levette ugyan Mátyás ő róla; de annak helyébe az egrit adta neki, Retzben kelt levele által. Valamint azelőtt Haimburg alatt, szintén ugy megszűkült volt Mátyás Németujhelynél 1487. eszt. Ekkoris Orbánhoz folyamodott, és tőle hűségének új próbáját kérte. Mind pénzt, mind embert, annyit gyüjtött és küldött jó idejében Orbán, hogy azzal Mátyás a várost maga feladására kényszeríthette, amikorra már Orbán is odaérkezett Magyarországról, és a királyt a városba győzedelmi pompával bekisérte. Azutánvaló esztendőben, mind az Ulászlótól visszaváltott városok árának lefizetésére, mind a sziléziai hadnak folytatására, ujra pénz nélkül szűkölködvén Mátyás, a királyi városokra uj adót vetett, nevezetesen Bártfára hatszáz aranyat, és Orbánra bízta, hogy azoktól ezt a summát erőszakosan is hajtsa be. Ugyanezen esztendőben Stiriából és Karinthiából is érkeztek követek Bécsbe Mátyáshoz, békesség vásárlás végett, melynek megnyerését főképen Orbánnak köszönhették. Ott volt Bécsben 1490.

eszt., mikor Mátyásnak nyavalyája és halála esett; ahonnan midőn Beatrixxel s némely főemberekkel lefelé jött volna, közakarattal Komáromból Pestre diétát hirdettek. Ő jelent meg legelőször is Pesten, a rendelt időre, alkalmas fegyveres néppel, és ott minden mesterségét elővette, hogy Ulászló, a Beatrix titkos szeretője, üljön a magyar királyi-székbe. Nemis bizott senkihez annyit Beatrix, mint ő hozzá. Ahonnan mikor őt az ifjú Hunyadi János, a budai várból kiszoritotta, az Orbán házánál keresett magának szállást. Sokat munkálódott abban, hogy a királyválasztás zenebona és lárma nélkül essék meg; de arra nem mehetett, az ifju Hunyadi János pártján lévőknek nyughatatlansága miatt. Hogy azokat lecsendesithetné, maga mellé vette Báthori István vajdát, és a szent Zsigmond templomában, Budán, a Hunyadi hevesebb pártfogóival, Hampó Zsigmond püspökkel és Ujlaky Lőrinczczel, három vagy négy ízben is gyülést tartott, de egyébre azokat nem vehette, hanem hogy az egész dolgot bizzák Szapolyay István itéletére, és akit az javalland királynak, mindnyájan abba nyugodjanak meg. Minekutána Hunyadi a Csont hegynél megveretett, könnyebben magához hajtotta Orbán mind őt magát, mind az ő követőit, és igy aztán julius 15. napján, a szent György templomában, a rendek megegyezéséből, Ulászlót királynak kihirdette, a katonákat Visegrádról elhozatta, azt Báthori Istvánnal a maga gondviselése alatt tartotta, mindaddig, mig a koronázás Fehérváron véghezment, melynek alkalmatosságával a kincstartóságot letette. Albert ellen négyszáz katonát adott Ulászlónak, azután pedig 1491. eszt., mikor Báthori István Fehérvárát visszavette Maximilián császártól, hétszáz lovaggal ment Báthori erősitésére, noha már akkor gyengélkedő egészséggel kezdett lenni, mely őt nem sokára koporsóba is vitte, Egerben 1492. eszt. Kétség kivül atyjafiai voltak neki Dóczy Péter, Imre, György, és János, akik ugyanazon időtájban virágzottak. Györgyöt a paraszt kuruczok vezére, Székely György kegyetlenül ölette meg.

Dóczy János. Főkamarás-mester volt, mikor Ulászló királyt, Bánffy Sisak Jánossal, Bornemisza Jánossal, Perényi Istvánnal, Országh Ferenczczel, és más főurakkal, Bécsbe kisérte 1515. eszt. Jelenvolt Tokajban Szapolyay János királylyá lett választásakor 1526. eszt., Dóczy Gergelylyel együtt. Nagy követője volt a híres Gritti Lajos gubernátornak, és annak titkos czéljának előmozditója. Vele volt ő Grittivel, mikor az Konstantinápolyból 1534. eszt., Oláhország felől, nagy gőgösen Erdélybe jött, és ott Brassó alá szállott. Lásd Czibak Imre. Mikor aztán a Czibak meggyilkolásáért felzendült

erdélyiek Gritti Lajost Meggyesen elfogták; ugyanakkor kézrekerült Dóczy János is, és őt igen kegyetlenül ölték meg. Lásd Gritti Lajos.

Dóczy Miklós. (Nagy-lucsei). Jelenvolt Tóth Mihálylyal a szegedi szerencsétlen hadban 1552. eszt. Huszonegy katonával jelent meg Maximilián koronázásán Pozsonban 1563. eszt. Ugyanazon esztendőben Pozsonban, 18. nov. kelt levele által, neki és az ő öcscsének Gábornak, azt parancsolta Ferdinánd király, hogy a bányavárosi, körmöczi stb. lakosoktól, a magok jószágaiban, semmi vámot ne vegyenek.

Dóczy Gábor. (Nagy-lucsei). A közelebb emlitett Miklósnak öcscse. Ezis elment volt Bozókból Fáncsy Györgygyel, Balassa János segitségére, Szécsén alá; de valamint sokan mások, ugy ő is nehezen szabadult meg, ruháit megváltoztatván 1562. eszt. Még ma is megvan ennek a Gábornak egy kontraktusa, mely itt szóról-szóra következik: Én nagy-luczai Dóczy Gábor, vallom az én levelemmel, hogy én megtekéntvén régi szolgálatját, az én jámbor szolgámnak, Csáky Gáspárnak, kötettem nekie Polkombovszki szabad házat, az hozzá illendő földdel és réttel háromszáz forintba, hogy mindaddig birhassa és tartsa magáénak örökben, mig én avagy az én maradékim, avagy az én öcsém, őnekie az háromszáz forintot le nem teszik, avagy le nem tehetnék, kirül adom kezem irását és pecsétemet nagyobb bizonyságért. Költ Zarnóczán, mártiusnak 16. anno 1512.

Dóczy Gergely. Talán Gábor fia. Amely nyughatatlan emberek Kassa és Tokaj körül 1572. eszt. magukat összeverték, és onnan alsó Magyarországra, a simándi vásár felprédálására mentek, (mely dologról felebb „Báthori Kristóf“ alatt bővebb szó volt), azoktól ez a különben nagyra született ifju Gergely is el engette magát csábittatni. Simándnál őt a törökök elfogták, Konstantinápolyba küldötték, aholottis őt a tengerbe ölték.

Dóczy Ferencz. Ez ifju volt még, mikor Balassa Andrással, Maximiliának Győr alatt fekvő táborából, Sziget felé indult, és ugyanazon utban őt a törökök megölték 1566. eszt.

Dombay Mihály. Első Ferdinánd alatt vitézkedett. Temesváron volt ő 1551. eszt., mikor Martinuzzi György s mások, Ulománbegtől Lippát visszavették; és mikor ezt az Ulománt Lippáról haza felé való útjában, Horváth Ferencz s Balassa Menyhért, üzőbe vették vala, épenakkor jött volt ki Temesvárból Dombay, és Horváth Ferenczczel ő is elment Ulomán után. Eördögh Mátyással együtt hadakozott a törökök ellen, a palásti mezőn, és ugyanott azoknak fogságába is esett 1552. eszt.

Dombay János. Talán Mihály fia, egy nagy reménységű ifju, Maximilián király idejében. Alig öltözött fegyverbe, s alig katonáskodott egynehány hónapig, a híres Zriny Miklós alatt Sziget várában, mikor onnan egykor 1566. eszt. Istvánffy Pállal s másokkal a törökökre kiütvén, elesett.

Dombay Dávid. Somogyban kaposvári kapitány volt 1495. eszt., mikor Kaposvárát Drágfy Bertalan, a király számára, Ujlaky Lőrincztől el akarná foglalni. Az ostrom alatt megtudta egykor Dávid, hogy maga Drágfy nincsen a táborban, azértis egy éjjel kicsapott az ő katonáira a várból, azokat álmokból felverte és szélyelűzte, azoknak élelmöket, ágyúikat a várba bevitte. Mindazáltal azután nem sokára fel kellett neki magát adni. Lásd Drágfy Bertalan. Kétség kivül más Dombay volt az, aki Hampó Zsigmond, királyi kincstartónak, vicéje lévén, és hűségtelenségben találtatván, ugyanazon esztendőben Temesvárra küldetett Budáról örökös fogságra, amint Bonfin írja.

Dombo Miklós. Dalmát- és horvátországi bán volt 1462. eszt., mikor Mátyás király mellett aziránt vállalt kezességet az ország rendei előtt, hogy több esztendőben nem fog tőlök adót kivánni.

Dombó Pál. A királyi táblának egyik táblabirája volt 1507. eszt, mikor Ulászló a hét bányaváros szabadságait megerősitette. Hogy tanult embernek kellett neki lenni, onnan tetszik meg, mert őt rendelte ki a király a Verbőczy Tripartituma meghányására, vetésére 1514. eszt. Lásd Bodó Ferencz.

Donát. Ezt Karaton, a húnoknak második királya, Theodósius császárhoz küldötte követségbe, Theodósius pedig őt minden törvény ellen megölette. Készült Karaton Donátért boszút állani, de Theodósius nagy nehezen, drága ajándékokkal, őt megengesztelte, sőt oly nagy barátjává is tette, hogy azután Karaton mellette akármi ellenség ellen felkelt.

Dósa György. Lásd Székely György.

Drágfy. Ezen familiának első törzsöke Oláhországból plántáltatott által Magyarországra, de nem tudhatni mikor. A magyar házakba való szerencsés házasodások által, annyira megmagyarosodott s nemesedett ez a familia, hogy belőle egy Miklós nevűt első Lajos király, más apróbb tisztségek viselése után, erdélyi vajdává tette 1367. eszt. Ezt a Miklóst Lajos király 1371. eszt., a pártos oláh vajda Lászlóra küldötte, kinek táborát ő meg is győzte ugyan először, de mikor igen vakmerőképen kergetné az oláhokat, olyan helyre talált menni, ahol az oláhok vérszemet kaptak, visszafordultak,

az ő seregét igen megszoritották, s magát is megölték. Holttestét nagy vérontással vették ki a magyarok az oláh kézből, melyet aztán az esztergomi klastromban temettek el. Három fia maradt, kik Zsigmond királynak, mindhároman aranykulcsos hívei voltak, és akik itt azon renddel fognak emlittetni, amelylyel elfogytak, ugymint: 1. János, aki 1390. eszt. székelyek főispánja volt, és magát Mármarosról irta s hivatta. Sándor, Demeter és László nevü fiai éltek 1415. eszt., de idővel ugy látszik mindnyájan mag nélkül haltak el. 2. Balk vagy Pál, aki magát Szárazberegről neveztette, és 1381. eszt. mármarosi főispán, 1387. eszt. pedig erdélyi vajda volt. Kővár birásában, mely akkor középp Szolnok vármegyéhez tartozott, ujra megerősitette őt Zsigmond király. A Dragomér János jószágai is ő reá szállottak, Ugocsa és Mármaros vármegyékben 1390. eszt. Voltak ugyan fiai, s azok után unokái, de azok a tizenötödik század közepén mind elfogytak. 3. Drág, aki 1381. eszt. szatmári főispán, azután hat esztendővel pedig Balkkal együtt erdélyi vajda volt, kivel együtt szer zette amár emlitett jószágokat is, s a többek közt Bélteket is, melyről irattak aztán az ő maradéki. Három fia maradt, ugymint: Imre, Sándor és György, kik ő róla Drágfyaknak neveztettek. Ezek közől Imre mag nélkül halt el, a többiekről mindjárt következik valami.

Drágfy Sándor és **György.** (Bélteki). Mindketten a most emlitett Drág fiai, Miklós unokái. Imre halála után 1427. eszt. osztoztak meg. Sándor 1432. eszt. hagyta özvegyen Sebesy Simon leányát Veronikát, kinek jószágának egy részét odatestálta, de mivel az özvegy hirtelen férjhez ugrott Buthkai Andráshoz, az annak hagyott részt György nem akarta kiadni mindaddig, mig Borbála királyné parancsolatára, annak az utolsó fillérig eleget tett. Mihály nevü fia maradt volt Sándornak Veronikától, de aki semmi jóban elei nyomdokát nem követte, sőt nemcsak egy ártatlan nemes szolgáját, hanem maga feleségét is megölte, melyért Mátyás király 1470. eszt. őt minden jószágától megfosztotta, és azokat az alább emlitendő Drágfy Bertalannak adta. Ami már Györgyöt nézi, neki Miklós nevü fia maradt, aki 1436. eszt. virágzott, és talán Kállay Agotától, öt gyermeket hagyott: 1. Juliannát, Szokoly Miklós feleségét. 2. Bertalant, kiről alább lesz szó. 3. Ferenczet. 4. Györgyöt. 5. Pétert. A három utolsó, ugy látszik ember kort nem ért.

Drágfy Berta vagy **Bertalan.** (Bélteki). Miklósnak Kállay Agotától való fia. Mátyás és Ulászló királyok alatt nevezetes vitéz, főpohárnok s kamarásmester, utoljára erdélyi vajda. Odajárt Mátyás királylyal 1467. eszt. az erdélyi és moldvai vajdák megszeliditésére;

azután tiz esztendővel Ausztriába Fridrik császár ellen, ismét Ausztriába 1486. eszt., és mikor Mátyás Eggenburgot megvette, akkor a vasas lovasságot ő vezérlette. Ugyanakkor ő vele és Móricz Lászlóval hozatta el Mátyás Beatrix királynét magához Retz városából, hogy azzal együtt mehessen be győzedelmi pompával Eggenburgba. Azután való esztendőben, jelenvolt Németujhely megvételében is. Mátyás király halála után, ő is elment a pesti diétára 1490. eszt., és ott azoknak részére állott, akik Ulászlót választották királynak. Minthogy pedig a Mátyás király fia, az ifju Hunyadi János, nagy számot tartott a koronára, aki akkor Buda várát birta, és ott némely főemberekkel azon munkálódott, hogy a koronát el is nyerhesse. Báthori István mellé ezt a Bertalant rendelték ki a főrendek, hogy Buda várát az ifju Hunyaditól vegyék el. Ő volt egyik követ Prágába Ulászló meghivására. Hihető, hogy ő volt annak a magyar seregnek fővezére, mely 1495. eszt. a törököket a Veres-Toronynál nagyon megverte, legalább már akkor ő volt erdélyi vajda, Báthori István helyébe. Ugyanabban az esztendőben, esküvésével s Budán költ levelével igérte Maximilián császárnak, hogy a minapi pozsoni egyezés szerént, Ulászlónak férfi mag nélkül történhető halála után, vagy Maximiliánt magát, vagy pedig annak valamelyik fiát fogja magyar királynak ismerni. A vajdaságban Losonczy László volt az ő társa, akivel ő egyátaljában ellenkező természetü ember lévén, soha együtt nem alkhattak, melyből az lett, hogy az egész Erdélyben nagy függetlenség, erőszakoskodás uralkodott, és a királynak tartozott adóban is sok hátramaradás esett. Hogy ezt a rendetlenséget Ulászló helyrehozhassa, maga elment Erdélybe 1494. eszt., és a vajdaságot magának Bertalannak adta, Losonczyt pedig udvari kapitánynyá tette. Ezzel oly nagy igazitás esett Erdélyben, hogy Bertalan egyedül maradván vajdának, a tolvajokat s gyilkosokat, még a király jelenlétében, onnan kipusztitotta, némelyeket közülök karóba vonatván, másokat akasztófára s fővételre büntetvén. Ezenkivül annyi pénzt és sereget is gyüjthetett a király, hogy azzal Temesvár felé a törökök ellen megindulhatott. Elvitte magával Bertalant is, és őt Péterváradról, Kinisy Pállal, a török föld pusztitására küldötte. Lásd Kinisy Pál. Hogy onnan visszajött, Ujlak vagy Illak vára ellen küldötte őt a király, hogy azt a nyakas Ujlaky Lőrincztől foglalja el. Az ostrom második napján, megvette Bertalan a várost, melynek csak töltés és sövény keritése volt. Akkor mindjárt gráciát hirdetett mindazoknak, akik a királyhoz állanak, melyet némelyek örömest el is fogadtak, de voltak olyanok is, akik magokat a várba vették, és keményen ótalmaz-

ták. Épenakkor érkeztek Budáról jó nagy ágyúk a Dunán, ezekkel kezdette tehát rontatni Bertalan a várnak kőfalait, ejtett is azokon olyan csorbákat, hogy a bennelévő erősség, kénytelen volt ő tőle egynehány napig tartandó fegyvernyugvást kérni, melyet adott is nekik Bertalan, de oly feltétel alatt, hogy ha az alku szerént való időre Lőrincztől segitség nem érkezendik, akkor aztán a vár, minden szóbeli cserebere nélkül, adassék fel. Azonban a várbeliek, a vár falait alattomban ujitják, magokat ótalomhoz készítik, és az idő eljővén, holmi kereset okok alatt, igéretöktől elállanak. Ujra lövette hát Bertalan a várat, és maga a király is odaérkezvén, azt karácson előtt kevés napokkal megvette. A következett 1495. esztendőnek elején, Somogyba, Kaposvár ellen küldötte őt a király, hogy azt is vegye el Lőrincztől. Ezt midőn megszállotta volna, egykor valami lakadalomra, egy közel való várba elfordult, melyet hogy a kaposvári kapitány észrevett, szép holdvilágnál az ő katonáira a várból igen véletlenül kicsapott, köztök nagy vérontást tett, és akik életben maradtak, azokat szélyelszórta. Hogy ezt Bertalan megtudta, hirtelen visszajött, elszéledt katonáit összeszedte, és nagy szerencséjére, Budáról jó csoport gyalog segitsége érkezvén, ujra az ostromhoz fogott, s a várbeliek nem sokára feladták magokat. Rahóltza várának is kevés idő mulva az lett a sorsa. Életben volt még Bertalan 1499. eszt., mikor pünkösd előtt Budán aláirta a maga nevét a lengyel királylyal kötött szövetségnek, de már akkor a vajdaságot letette. Azután csakhamar meghalt. Kétszer házasodott. Első feleségének neve homályban van, kitől György és János nevü fiakat nemzett. Másodszor Hederváry Dorottyával lakadalmazott, ki is férje halála után, a kusali apáczák közé ment, s ott töltötte el életének hátramaradt részét.

Drágfy György. (Bélteki). A közelebb irt Bertalannak első feleségétől való fia. Ugy látszik ennek leánya volt Drágfy Katalin, Kanisay László özvegye, ki mikor második házasságra akarna lépni Frangepán Kristóffal, a vőlegény hirtelen meghalt.

Drágfy János. (Bélteki). Ezis Bertalan fia. Főasztalnok, tárnokmester, országbirája, Közép-Szolnok, Kraszna és Temes vármegyék főispánja, második Ulászló és Lajos királyok alatt. Jelenvolt 1514. eszt. Temesvárnál a paraszt kuruczok ellen való hadban, aholottis Bánffy János szabaditotta meg őt a haláltól. Lásd Homonnay Ferencz. Őt küldötte volt Lajos király Várday Péter és Szalaházy püspökökkel és Kanisay Lászlóval 1525. eszt. a hatvani lármás diétára, melynek azt adatta tudtára ő általok, hogy a Verbőczy István palatinussá lett választását jováhagyja. Ezt megértvén tőlök a gyülés, ott mind-

járt helyben Várdayt ugyan ország-kanczellárjává, Kanisayt kincstartóvá, Drágfy Jánost pedig ország-birájává tette. Ott volt ő a mohácsi veszedelemben 1526. eszt., és ott azon ezer vasas közt tartotta a király zászlóját, akik a király háta megett állottak. Hogy a zászlóval meg ne futamodhassék, és igy a futásra másoknak is példát ne adhasson, a régi szokás szerént az ő sarkantyúját leoldozták. Ugyanakkor elesett, Homonnay Katalint özvegyen hagyván, kitől két gyermeke maradt, ugymint Zsófia, Perényi János kedvese, és Gáspár aki következik.

Drágfy Gáspár. János fia. Kraszna és Közép-Szolnok vármegyei főispán, első Ferdinánd és Szapolyay János idejében. Szatmárhoz közel Erdőd várában lakott. A Luther és Calvin tudományának nemcsak kedvelője, hanem terjesztője is volt, melyet ő a maga udvari papjától Batizi Andrástól, ezenkivül Dévai Biró Mátyástól, és Derecskei Demetertől szítt be. Batiziról és Dévairól, Pázmány Péter ezen szókkal teszen bizonyságot: Drágfy Gáspár is megmételyesedék Batizi András és Dévai Mátyás tanitásából. Derecskeyt, Szatmár-Németi Mihály, a maga prédikáczióinak előbeszédében igy említi: E méltóságos urnak (Török Bálintnak) nyomdokát követte a méltóságos Drágfy Gáspár, Szatmár mellett Erdőd várának ura, ki is bevette a reformácziót Demetertől, ki a Szilágyban reformált, János (Szapolyay) király idejében 1530. eszt. Továbbá Tolnay István igy szól ő róla egy könyvében: A tekintetes és nagyságos ur Drágfy Gáspár, (Szapolyay) János király, és a püspökök megbántodásokkal nem gondolván, a reformátor lelki tanitók baját felvevé, és szivesen ótalmazá, s őket táplálá Erdődőn a maga városában. Az erdődi iskolába, ő vitte tanitónak Kopácsy Istvánt, aki Vittembergában (Wittenberg) tanult vala. Teljes szándéka volt ennek a Drágfy Gáspárnak, hogy Erdődön egy papi gyülést, vagy zsinatot tartson, de ebben őt a halál megelőzte 1545. eszt. 25. jan. Feleségétől Báthori Annától egy, vagy amint mások tartják két fia, György és János maradtak, kik közől egyik sem ért emberkort, és igy a Drágfy familia elfogyott. Ez a Báthori Anna, férje halála után összegyüjtötte Erdődre azt a zsinatot, melyre férje szándékozott vala. Huszonkilencz prédikátor gyült oda, kik is a magok hitének ágazatit tizenkét czikkelyben irták le, melyek ma is megvagynak. Anna idővel ecsedi Báthori Györgyhöz ment feleségül.

Drágfy György. A közelebb irt Gáspárnak somlyói Báthori Annától való fia, Közép-Szolnok és Kraszna vármegyék főispánja. Édes atyja első Ferdinánd király kegyelmébe ajánlotta vala őt halálakor, édes anyjával s testvérével Jánossal együtt. Oly nagy kegyelmességet

is mutatott Ferdinánd ő hozzájok, hogy az emlitett vármegyék főispánságát, az özvegy Báthori Anna kezénél meghagyta, mig fiai felnevekednek. Azonban János kevés idő mulva, édes atyja után ment, György pedig valami kevés ideig viselte ugyan a főispánságot, de nőtelen lévén, csakhamar koporsóba vitte familiáját 1555. eszt.

Drágfy Tamás. A királyi táblának előlülője volt Hunyadi Mátyás király alatt. Ennek ajánlotta Thuróczi János a maga krónikájának egy részét. Sixtus pápához való követségét Mátyás királynak igen kedve szerént vitte véghez. Bonfin felette dicsérte őt okosságáról s a magyar nyelvben való ékesen szólásáról.

Dragos András. Harmadik vagy velenczei András király alatt élt Illyriában. Ő birta Cetina vármegyét, melyről mind őt, mind az ő eleit Cetina grófoknak hítták. Másképen hudinai grófoknak irták s nevezték őket. Minthogy ez a Dragos András felettébb ragaszkodott harmadik András királyhoz, annak ellenségei, akik Martell Károlyt akarták királynak behozni, ezt a Dragost minden jószágától megfosztották. Nagy ellensége volt neki kivált János, az akkori zágrábi püspök. De János halála után, Mihály püspök igen jó embere volt neki, ki is András királynál kicsinálta, hogy az Tinin vármegyét Dragosnak adja. Ettől fogva az ő vezeték Dragos, és kereszt András nevéből, egy nevet csináltak t. i. Drasgevics vagy Draskovich, melyet Kercselich igy trancséroz s magyaráz, ez a szó Drag, horvát nyelven azt teszi — kedves; ez pedig vics, azt teszi imé vagy lám. Már ebből a három szóból Drag András, vagy Andráskó, és vics, csinálták s huzták össze a Draskovich nevet, mely azt tette kedves András lám. Ezek szerént Dragos András, a Draskovich familiának törzsök atyja lett, mely sok nagy és hasznos férfiakat adott a magyar birodalomnak, mind a belső, mind a külső karban s rendben.

Draskovich Miklós. A közelebb emlitett Dragosnak, vagy fia, vagy unokája, első, vagy nagy Lajos király alatt élt s vitézkedett, kivel odajárt nevezetesen a nápolyi hadra, és ott kivált a Salernó alatt esett ütközetben, magát igen megkülönböztette, ugy hogy minekelőtte két nagy sebet kapott volna, sok ellenséget levágott. Mind ezért, mind más vitézi tetteiért, Bilina várát adta neki a király.

Draskovich Gáspár. Hunyadi Mátyás király alatt vitézkedett. Mind egyébütt mind kivált Jajcza alatt vitézül forgatta magát, ahol noha magán is esett egynehány seb, de azokért szintén annyi, vagy még több török lakolt életével.

Draskovich Bertalan. Második Lajos és első Ferdinánd királyok alatt élt. Mikor a törökök 1522. eszt. tájban Tinint, és annak

környékét elfoglalták, kénytelen volt Bertalan hazáját elhagyni, és háza népével magát Horvátországban, Karlstadthoz közel, egy Svarcz nevü kastélyba vonni. Eleiről maradt kincseit s drágaságait egy templomba rejtette vala, de azokat is annyira elprédálták a törökök 1527. eszt., hogy neki egyebet egy kardnál nem hagytak, amit maradékira hagyhatott volna. Három jó fia maradt, ugymint: György, Gáspár és János, kik közől ezuttal csak György fog emlittetni.

Draskovich György. Váradi kanonok, jászói, leleszi, pozsoni prépost, királyi tanácsos s kanczellár, dalmát-, horvát-, tótországi bán, pécsi, zágrábi, győri püspök, király-helytartója, bácsi s kalocsai érsek, és kardinál, első Ferdinánd, Maximilián és Rudolf királyok idejében. Atyja Bertalan, anyja pedig Utiessenich Anna, a hires Martinuzzi György testvére volt, kiktől 1515. eszt. 5. febr. származott Illyriában Bilina várában. Minthogy már gyermekkorában kitündöklött ő belőle a nagy elme, Martinuzzi György magára vette az ő nevelése gondját, és őt maga költségén, mind itt benn a hazában, azonkivül Krakóban, Bonóniában (Bologna) és Rómában szorgalmatosan tanittatta. Pécsi püspök volt már 1558. eszt., mikor a Mohácsnál elesett Lajos király özvegyének Máriának emlékezetére, egy halottibeszédet mondott. Egy lirini tudós franczia szerzetesnek Vinczének könyvét magyar nyelvre forditotta, és azt Maximilián herczegnek, a Ferdinánd király első fiának ajánlotta, az akkori irás mód szerént, ilyen titulus alatt: Igen zep kenyw, az kezenseges igaz keresztyen hytnek regysege és igassága mellett, mynden eretneksegnek wyzagi (ujsági) ellen, melyet az Lyrinyai Vincze ennekelewte ezwr esztendevel zewrzet. Becsben nyomtatot az fewlseges Romai Chazarnak, és Magyar orzagy, és Cseh orzagy Kyralnak etc. etc. engedelmébewl az Raphael Hofhalter altal, anno 1561. Ugyanazon esztendőben nyomtatta ki Bécsben magyarra forditva Lactantius munkáit is. A tridenti egyházi-gyülésre őt küldötte Ferdinánd, mint magyar király, maga képében 1562. eszt. mindjárt az elején, ahová ő még januáriusban el is érkezett. Főképen azt bizta volt ő reá Ferdinánd, hogy a szent sákramentumban a pohárnak a köznéppel való közlését sürgesse a gyülésben. Minekelőtte a gyülésbe bemehetett volna, egy kedvetlen összeszólalkozásba kellett neki bocsátkozni a portugalliai király küldöttjével, ki is azt kivánta, hogy Draskovich sem előbb ne bocsáttassék be a gyülésbe mint ő, sem pedig a Ferdinándtól adott biztosi levele előbb ne olvastassék ott fel, mint az övé. A dolog a pápa követei eleibe került. A portugalliai követ ilyen okait adta a maga kivánságának: hogy Draskovich Ferdinánd küldötte ugyan, de nem mint császáré, hanem csak mint magyar királyé,

hogy Portugallia a maga hajókázásai által, nemcsak birodalmának határait szélesitette ki, hanem az igazvallást is messze országokra terjesztette, mikor ellenben, mind Német-, mind Magyarországban, az igaz tudomány romlik és vesztegetődik. Draskovich ellenben azt mondotta, hogy Magyarország száz esztendővel régibb, és sok századokig nagyobb s hatalmasabb volt mint Portugallia. Most is vagynak Magyarországgal más országok összekapcsolva. Magyarország apostoli ország, azértis az apostoli szent-szék annak kisebbségét s alacsonitását nagy méltatlanság nélkül nem nézheti, noha most annak egy része a török dühösségétől szenved. Mert Jeruzsalem és a szent földnek több helyei is megtartják a magok tekintetét, az ellent nem állván, hogy azok török iga alatt nyögnek. Kilenczedik Leo pápa is azt felelte egy hasonló esetben az afrikai püspököknek, hogy a karthágói ekklézsiának elsősége megmarad, maga Karthágó akar felépüljön valaha, akar a maga romladozásiban heverjen. A közbirák minden részben Draskovichnak itélték az elsőséget, azon a fundamentumon, mivel ő előbb érkezett Tridentbe, mint a portugalliai követ.

Nagy tekintetet szerzett Draskovich magának a gyülésnek minden tagjai előtt, mind nagy tudományával, mind a deák nyelvben való ékesenszólásával, melyet a többek közt azzal is megbizonyitották, hogy egyiket őt rendelték ki azon könyveknek megvizsgálására s kijegyzésére, melyekben tilalmas és tévelygő tudomány vagyon. A reábizott, felebb emlitett dolgot, sokat sürgette ő mind a gyülésben mind magánál a pápánál, levelezései által, a király nevében, mindaddig, mig aztán bizonyos határok között nyert is abban valamit. Esztendő mulva, hogy megtudta Draskovich, hogy Ferdinánd Innspruckban vagyon, oda indult Tridentből ahoz 26. január 1563. eszt., és ott annak a gyülésnek miben létét lerajzolta, azután visszautazott Tridentbe. Vitt oda magával Ferdinándtól egy pár levelet is, egyiket ugyan magához a gyüléshez, másikat pedig a pápának szólót. Mi volt a pápához intézetben irva, könnyü megérteni a pápa feleletéből, mely is ebből állott: hogy a pápának a gyülést félben szakasztani épen nem szándéka; hogy a pápa maga is azt akarja, hogy a küldöttek s püspökök magok értelmét s voksát szabadon mondják ki; hogy az egyházi fenyitéket s erkölcsöket már azelőttis a pápa elkezdette jobbitani; utóljára, hogy a terméketlen, sovány és szük Trident, nem volna elégséges a pápa és császár illendőképen való fogadására, nemis volna bátorságos azoknak ott mulatni, a szomszéd helvécziai protestánsok miatt, egyébaránt is Rómát nem volna tanácsos mostanában elhagyni, mivel ahoz egy török hajós sereg közel jár; de különbenis,

ha a pápa Tridentbe menne, a gyülés tagjainak szabadságát zabolázni akarni gondoltathatnék; mindazáltal kész lesz a pápa Bononiába menni, és ott Ferdinánd császárt megkoronázni, remélvén, hogy oda a gyülés is el fog menni, hogy ott annak végzései közakarattal megerősittessenek. Az utolsó ülést 1563. eszt. 3. decz. tartotta a gyülés, mely után tagjai haza oszlottak. Hazajött Draskovich is, és őt a király mindjárt a zágrábi püspökségbe tette által, a pápától kikérvén azt, hogy ő tőle az annátát ne kivánja meg. A tridenti gyülésnek históriáját akkor mindjárt ujonan, annak tagjainak leveleiből s maga tapasztalásaiból is, összeszedte s leirta, de az maig is kézirásban hever. Bánná 1567. eszt. tette őt Frangepán Ferenczczel Maximilián király, amikor mindjárt diétát tartott, a Tót- s több országok rendeivel, melyen a rendek felényi hadi segedelmet igértek a királynak, mint amennyit a magyar diéta igért vala sat. Egy levelet küldött ő 1568. eszt. Veráncsics Antal egri püspöknek, melyben azt püspöki hivatalának serényebb folytatására, papok szentelésére sat. serkenti. November 10. napján felelt neki Bécsből Veráncsics, egy kis ártatlan nehezteléssel, azt irván neki, hogy ő maga is fájlalja, hogy a török udvarnál viselt követsége ideje alatt csonkulás esett püspöki hivatalában, de tagadhatatlan dolog, hogy amit ő hivatalából elmulatott, azt bőven kipótolta egyéb haszontételeivel, mert maga Draskovich sem volna olyan bátorságban a töröktől, ha Veráncsics azokkal békességet nem csinált volna. Eddig sem Veráncsicson mult, hogy Egerbe haza nem mehetett, ugyanis ő oda sokszor kéredzett haza, de a király szükségesnek tartotta az ő Bécsben való mulatását, azt az ország dolgai magokkal ugy hozván. Nem illik pedig azt sokszor sürgetni, amihez a királynak kedvét nem látja sat. Mindenekben igyekezett Draskovich magát a tridenti gyülés végzéseihez tartani. Nevezetesen az olyan papokat, akik nyilvánságos fogadások ellen házasságban éltek, hivataloktól megfosztotta, s a többek közt a sokszori intés után is engedetlen Trulya Györgyöt számkivetette. Mind ezért, mind más buzgólkodásáért, egy igen szép dicsérő, s továbbra is az ebben való állhatatosságra intő levelet vett a pápától 1569. eszt. Ugyanazon esztendőben a zenebonáskodni akaró Bocskay György, őt is megkereste vala, de ő annak levelét Maximiliánhoz küldötte. Ő csendesitette le azt a támadást, Keglevich Máté és Alapy Gáspár által, melyet a szomszédvári parasztok, Gubecz Mátyás nevü vezérjök alatt, Tahy Ferencz s más urak ellen inditottak vala 1572. eszt., annak főgerjesztőit elfogatta, Bécsbe küldötte; de azokat ő hozzá visszaküldötték, hogy ahol bünhödtek ott büntettessenek. Hogy 1574. eszt. a pozsoni

diétára el nem mehetett, ahová pedig különösen hivatalos vala, az volt az oka, mert a törökök az ő vigyázása alá bizott tartományokra szándékoztak berontani, már ekkor pedig bán társa is elhalt vala, és igy az egész teher maga vállain feküdt. Maga is kivánt volna ő ettől a világi tehertől megszabadulni, hogy egyházi hivatalához annál foganatosabban láthasson; de az ő róla nem vétetett előbb le, hanem 1578. eszt., amikor egyszersmind győri püspökké s kanczellárrá lett. Jelenvolt 1583. eszt. a pozsoni diétán, és ott kiváltképen ő vette reá a rendeket hogy most egyéb kivánságaikat félretévén, Rudolf királynak két esztendőre segedelem pénzt igérjenek. A kardináli süveget 1585. eszt. küldötte el neki tizenharmadik Gergely pápa, melyet azután való esztendőben 13. febr. Bécsben a szent Ágoston templomában adott neki által a bécsi püspök Gáspár, a pápa nevében, Erneszt és Mátyás királyi herczegek láttára, kik is a pompa után azzal tisztelték meg őt, hogy hivatlan mentek el ő hozzá vendégségbe. Kardinál fővel legelőször is a túróczi prépostság jövedelmeit kérte Rudolf királytól a jezsuiták számára, melyeket a király örömmel oda is engedett. Halála 1587. eszt. 31. jan. történt. Győrben fekszik.

Drugeth Fülöp és János. Ezek az egy pár atyafiak a hommonai Drugeth familiának törzsökei, mely mintegy négyszáz esztendeig virágzott a hazában. Nápolyországból Salerno tájékáról származtak s jöttek be ide Károly Roberttel 1300. eszt., vagy legalább az ő uralkodása alatt, amint azt Bokácz János, borostyán koszorus poeta bizonyitja, báró hommonai Drugeth István, Zemplén és Ung vármegyék főispánja halálára irott verseiben, eszerént:

Est locus Italiae, veteris qua clara Salerni
  Moenia, citrifero proxima rure solo:
Illius hic quondam Majores urbis honores,
  Imperium ac fasces sustinuere diu.
Posteritas donec bellorum huc tempore missa
  Praefuit, ac sedes coepit habere suas,
Florida magnanimus regni cum sceptra tenebat
  Carolus, Hungaricam cum moderatus humum,
Drugethios aluit binos tunc nobile regnum,
  Par titulos merito gessit uterque graves.
Namque Palatini decus alter; at alter ad urnam
  Regia honorifici Judicis ora tulit. etc.

Trencséni Máté elég tágas mezőt nyitott Fülöpnek arra, hogy virtusait s királya iránt való hűségét kimutassa. Szepes és Lublyó váraiból a Máté embereit kiverte, melyet hogy meghallott Máté, mindjárt rajta ment seregével, és őt Szepes várába szoritotta. Mindent elkövetett, hogy a várat visszavehesse, de Fülöp vigyázása és állhatatossága, minden iparkodásait haszontalanokká tette. Boszuságában tehát a várat odahagyta Máté, hanem a városnak és káptalannak esett, azokat felgyujtogatta, melyeknek oltására mikor Fülöp kijött a várból, kevésben mult, hogy Máténak kezébe nem akadt, és azt el sem kerülte volna, ha egy Uszi vagy Thekule Miklós nevü vitéze neki egér-utat nem nyitott volna. Hogy 1312. eszt. a Rozgonynál való harczban is, ugyan Trencséni Máté ellen, magát különösen viselte, onnan tetszik meg, mert az ott szerzett érdemeiért, őt a király, Homonna, Makovicza és más várakkal ajándékozta meg. Homonnáról neveztettek aztán az ő maradéki Homonnaiaknak. Palatinusságot 1322. eszt. ért, de egyszersmind szepesi és abaujvári főispán is volt. Borsod, Abauj, Zemplén, Ung, Szabolcs, Bereg, Ugocsa, Zaránd, Heves és Külső-Szolnok vármegyékben, némelyek az egri püspöknek dézmát nem akartak fizetni borból, búzából, bárányból, kecskéből, malaczból, csikokból sat., melynek fizetésére, hogy azok az engedetlenek kényszerittessenek, erre a Fülöp palatinusra bizta Károly király. 1327. eszt. halt meg, és ő helyébe János lett, ki is egyszersmind Somogy, Tolna, Bács, Fehér, Zemplén és Ung vármegyei főispánságot is viselt. Ugy látszik ez a János 1333. eszt. halt meg. Három fia maradt Vilhelm, Miklós és János.

Drugeth Wilhelm. A közelebb emlitett János palatinusnak fia, atyja helyébe palatinussá lett 1334. eszt. Szepesi és abaujvári főispán volt 1328. esztendőtől fogva. Azt bizta volt ő reá első Károly király, hogy kérje számon a szepességi nemesektől, micsoda fundamentomon birják jószágaikat, és akik jusaikat meg nem tudják mutatni, azoktól jószágokat vegye el, akiknek pedig igazságok lesz, azokat birtokaikban hagyja meg, mely dologban Vilhelm hüségesen el is járt. Akkor erősitette meg a Máriássy familiát jószágaiban a többek közt. Már 1330. eszt. testamentomot tett Vilhelm a maga jószágairól és kincseiről, mely testamentom végrehajtójának magát a királyt első Károlyt tette. Ezen testamentom szerént, a királynak kétszáz finum ezüst márkát hagyott. Az öcscsének Miklósnak Szalánсz, Paris, Barkó, Jeszenő, Lublyó, Ujvár, Dunavecz várait, minden Szatmár vármegyében való jószágaival, és azok felől való szabadság-levelekkel együtt, melyek akkor a regéczi várban voltak. Ugyanannak adta minden

méneseit s fegyvereit, ugy mindazáltal, hogy Miklós, az ő testvér hugának, azon jószágok jövedelméből, háromszáz finom ezüst márkát fizessen. A maga feleségének, Folyk Máriának, ötszáz finom ezüst márkát, tiz nagy ezüst tálat, tizenkét ezüst poharat, három ezüst butykost, egy drága kövekkel kirakott arany koronát, nyolcz ezüst tányért, kilenczven ezüst kanalat, nyakba való ékességeket, öveket, és egyéb drágaságokat rendelt, melyeket a gönczi várban tartott, ezenkivül egy nagy aranynyal boritott, és jó féle kövekkel boglározott ezüst keresztet s. a. t. Még egyéb nevezetes dolgok is vagynak ezen testamentumban, p. o. hogy ő a gölnicz-bányai birót Nerengi nevüt holmi hibáiért felakasztatta, és ámbár az maga megvallotta a maga vétkes voltát, mindazáltal mivel ő azt csak haragjában ölette meg, birságba huszonöt márkát fizet az emberölésért, misére pedig öt márkát ad, csakhogy maga lelkéről ezt a mocskot letörölhesse. Valami nemes embernek Barkó és Jeszenő várai közt fekvő jószágát elfoglalta; erről azt a rendelést tette, hogy azt az igaz gazdájának adják vissza.

Ezen testamentom tétele után, még sok esztendeig élt Miklós, és palatinus is azután volt. Még ugyanazon esztendőben, amelyben a testamentomát megirta, vagy iratta, a csötörtökhelyiek panaszt tettek a királynál, az ő szepesi várban lakó vice-kapitánya ellen, hogy az az ő szabadságaikat sértegeti; mely dolog iránt egy parancsolatot küldött ő hozzá a király, hogy a kapitányával azoknak a szabad embereknek hagyasson békét. Igen engedelmes és jó természetü embernek kellett neki lenni, melyet a többek közt azzalis megmutatott, hogy 1331. eszt. az eperjesieknek megengedte, hogy az ő erdejéről. mind tüzre mind épületre való fát, mind pedig szenet, amennyire szükségök lesz, vihessenek. Mihelyt bebizonyitották neki, hogy a torna-mellyéki dézma, nem őt, hanem az esztergomi érsekséget illeti, azt annak minden hosszas perpatvar nélkül visszaadta 1336. eszt. Ó-falut, melyet Berzeviczy Kokastól vett vala örök áron, a Dunaveczhez közel lakó karthusiánus barátoknak ajándékozta, a király előtt, és annak megegyezésével 1337. eszt. Mikor halt meg? bizonytalan, annyi bizonyos, hogy tovább élt Károly királynál, akit pedig a maga testamentoma végrehajtójának és betöltőjének tett vala; mert palatinus fővel jelen volt az első Lajos koronázásán, söt még 1346. esztendőben is élt; de ugy látszik, hogy akkortájban meg is halt, m. u. minden hivatalát letette volna, hogy lelkéről, és a jövendőkről annál nagyobb figyelemmel gondolkodhassék.

Drugeth Miklós. (Gereni). Vilhelm palatinus testvére. Ez az aki jelenvolt első Károly udvarában, Visegrádon, mikor a gyilkos

Felicián a királyi familiára nagy dühösséggel az ebédlő-szobába berohant, és midőn a királynak gyermekeit védelmezné, az ő fején Felicián nagy sebet ejtett. Elment volt Miklós, Lajos királylyal 1350. eszt. Nápolyba, ahol őt a király, onnan való visszajövetelekor, salernói kapitánynyá tette s hagyta, mely hivatalt nagy hűséggel, bátorsággal és az ellenségnek sokszori megalázásával viselt, mindaddig mig maga Lajos, mind őt, mind a többi magyarokat onnan önkényt visszahitta 1352. eszt. Haza jövetele után itthon is nagy hivatalokban forgott, nevezetesen 1354. eszt. ország-birája és turóczi főispán volt. Őt küldötte Lajos 1358. eszt. a zágrábi püspökkel Velenczébe, hogy ott hallgassa meg mikor az oda való dózse vagy herczeg, a mult esztendőben ő vele kötött békességet esküvéssel megerősiti. Febr. 25. napján cserélte fel Miklós a dózséval az aláirással megerősitett békesség levelet. Ungvárhoz közel egy Geren nevü faluról ragadt erre a Miklósra a Gereni név, melyet az ő maradéki is viseltek. János nevü fiától két unokája maradt, ugymint János és Miklós.

Drugeth Miklós. (Gereni). A közelebb irt Miklósnak János fia után való unokája. 1373. eszt. ungvári főispán, 1391. eszt. pedig szörényi bán volt. Margit nevü feleségétől ezek a gyermekei maradtak 1. Ilona, Doby György felesége. 2. Anna, aki Telegdy Lászlóhoz ment férjhez. 3. Veronika. 4. István, aki már 1437. esztendő előtt valamikor, Mária nevü feleségét özvegyen hagyta, és magával a gereni Drugetheket a koporsóba vitte.

Drugeth János. A felebb irt palatinus Vilhelm és Miklós testvére. Öt fia maradt, János, Miklós, László, Fülöp, Ferencz. Minthogy ez az öt fiú Homonnai nevet vett magára, alább azon czikkely alatt fognak emlittetni.

Dudich András. Tinini, csanádi, pécsi püspök, azután papságát letévén, világi s külső ember, első Ferdinánd, Maximilián és Rudolf királyok idejében. Budán született 1533. eszt. 16. febr. Az ő nagyatyja Jakab, második Ulászló királynak tanácsosa, édes atyja Hieronim pedig első Ferdinánd alatt fegyverviselő ember volt, és bizonytalan mikor és hol, a törökök ellen való csatában esett el, amikor még András csak gyermek volna. Édes anyja, a velenczei nemes Sbardella familiából való volt, a váczi püspöknek Sbardella Ágostonnak testvére. András gyermek korában atyja nélkül maradván, Ágoston püspök viselte neki gondját, ki is minthogy a házában szüntelen a fegyver zörgött, Boroszlóba (Breslau) küldötte őt tanulni. Onnan 1550. eszt. Olaszországba Veronába ment, ahol a hires és tudós angol kardinálnak, Pólus Regináldnak ismeretségébe jutott, aki akkor Verona körül egy klastromban töltötte számkivetésének szomoru nap-

jait. Pólus őt Velenczében a nagy literator Manutius Pálnak ajánlotta, kinek vezérlése alatt András a görög, kivált a deák literaturában egészen a bámulásig haladt elő, melyre igen nagyon segitette az őt, hogy Cicerónak minden munkáját háromszor irta le tulajdon kezével. Nagy csapás esett ő rajta azáltal, hogy az ő eddig való költség és tanácsadója, Ágoston püspök, Eördögh Mátyás vezérsége alatt, a törökök ellen való harczban, a palásti mezőn halva maradt 1551. eszt.

Ezt a kárt Pólus kardinál pótolta ki valamennyire, akire tisztább és vidámabb napok derülvén, Andrást mindenütt magával hordozta, németországi, belgiumi s francziaországi utazásaiban. Brüsszelben ötödik Károly császárt volt neki szerencséje üdvözleni 1553. eszt. Azután Angliába vitte őt Pólus, aholottis Londonban Erzsébet herczeg asszonyt, aki idővel Angliának király-asszonya lett, egy jó izléssel készült deák beszéddel köszöntötte meg. Nézője volt ott a Mária királyné, második Fülöp spanyol királylyal tartott menyegzőjének. Londonból Párisba ment, és ott a legnagyobb tudósokat hallgatta, mind a napkeleti nyelvekben, mind egyéb tudományokban. Itt is volt szerencséje Medici Katalinnal, a királynéval szemben lenni, ki is őt szép olasz beszédjéért nagyra becsülte.

Koránt sem oltotta volt még meg a tudományok iránt gerjedező éhségét és szomjuságát, mikor 1557. eszt. neki haza kelle jőni Magyarországra. Nem az ő barátinak hivogatása, amint rendszerént tartják, hanem a szegénység hozta őt ide haza, melylyel mind maga, mind kivált az ő édes anyja, Sbardella Magdolna, és annak árvái küszködtek. Hogy mind magát, mind édes anyját táplálhassa, Oláh Miklós érsek, Buda mellett, a felhévizi prépostság, és az esztergomi kanonokság jövedelmeit neki adta. De ellenállhatatlanul vonták őt vissza magokhoz azok a tartományok, melyekben a tudományok nagyobb virágjokban voltak, mint Magyarországon. Meg is engedte az érsek neki, hogy kimenjen tanulni, de olyan feltétel alatt, hogy esztendő mulva visszajőjjön, és magát papságra szenteltesse fel, különben el fog maradni jövedelmeitől. Kevesellette Dudich az esztendőt, azértis Veráncsics Antal püspökhöz folyamodott, hogy az az esztendőn túl, rendeljen neki valami titkos jövedelmet, melyen tudományát nemcsak esztendeig, hanem továbbis öregbithesse. Még ma is megvan az egri könyvesházban az a levél, melyet ő maga kezével irt Veráncsicshoz ezen tárgy iránt 1558. eszt. oktoberben; de valamint bizonytalan, mi lett volna azon jövedelemnek kútfeje; úgy azt sem tudhatni, megnyerte e Veráncsicstól amit kért, vagy sem, csak annyit lehet tanulni a levélből, hogy ő annak irása előtt negyed nappal,

szemben volt Veráncsicscsal, hogy az akkor őt jó szivvel látta, neki szolgálatját ajánlotta, hogy az érsek nem jó néven vette volna, ha megtudta volna, micsoda kútfőből volna folyandó az a segedelem; továbbá, hogy mind maga Dudich igen szorult állapotban volt, mind kivált az ő édes anyja már akkor földhöz ragadt szegénységre jutott, és a többi árváit csaknem koldulásával tengette. Azértis épen nem lehet azt Dudichban helybehagyni, hogy ő a maga édes anyját s testvéreit, ily szánakozásra méltó sorsokban elhagyta, és Páduába ment tanulás kedvéért, holott már akkoris birt ő annyi tudománybeli kincscsel, amennyivel az ő vele egyidősek közől, nemcsak Magyarországban, hanem egész Európában is kevesen dicsekedhettek.

Ugy látszik, hogy nem mulatott ő Páduában tovább esztendőnél, sem pedig az érseket nem szomoritotta meg; ugyanis 1561. esztendőnek első napján, bizonyos, hogy ő már Nagy-Szombatban, az Oláh Miklós érsek udvarában volt, és azon nap, ő irta meg azt a pásztori-levelet, melylyel az érsek az országban lévő püspököket, apáturakat, a reguláris és világi prépostokat meghitta, hogy abban az esztendőben, aprilisben, Albert napjára, Nagy-Szombatban, a szent Miklós templomában tartandó papi-gyülésben, a legkeményebb egyházi büntetés alatt jelenjenek meg, avégre, hogy ott válasszanak egy pár követet, akik a magyarországi papság képében, a Tridentben tartandó közönséges egyházi gyülésre küldethessenek. Mikorra eljött Albert napja, már akkora knini vagy tinini püspökké tette vala Ferdinánd király Dudichot, a papi-gyülés pedig őt Nagy-Szombatban, Tridentbe küldendő követnek választotta, Kolosváry János csanádi püspök mellé. Valamint minden más éjszaki küldöttek, ugy Dudich is nagy hidegben, és csaknem egy ember magasságnyi hóban utazott el Trident felé, a maga társával, 1562. esztendőnek elején. Mindazáltal ilyen unalmas időben is módot keresett abban Dudich, hogy 7. febr. ruháját változtatván, előre bement Tridentbe, és minekutána ott a szállást s. a. t. elkészitette volna, akkor onnan kijött, és 9. febr. ugy ment be ismét, a maga társával, követi ranggal s pompával a városba.

Öt beszédet tartott Dudich ebben a gyülésben deák nyelven, melyekkel mások csudálkozó szemeit egészen magára forgatta. Ezek közől egyikben aztis előhozta, hogy az akkori pápa negyedik Pius, ifjúkorában Magyarországban katonáskodott. Mindenek megvallották, hogy neki a deák ékesen-szólásban párját nem látták s hallották. Azzal mindazáltal sokakat felkőszőrült maga ellen, hogy a papok házasságát, az erkölcsök megjobbitását, a sacramentomnak két szin alatt való osztását s. a. t. sürgette; de ő ezt abbeli bátorságból, sőt ki-

telességből cselekedte, mivel tudta, hogy Ferdinánd király ugyanazonoknak megengedését kivánta, a maga küldöttje Draskovich György által a gyüléstől. Még haza sem jött ő Tridentből, mikor őt az ő ott meghalt társa, Kolosváry János helyébe, Ferdinánd csanádi püspökké tette, minekutána pedig a gyülés végével 1563. eszt. deczemberben haza jött, az emlitett Draskovich helyét adta neki a pécsi püspökségben. Valamint a Draskovich, ugy a Dudich annátáját is, elkérte Ferdinánd a pápától.

Az ő világi emberré való létele s házassága, ilyen alkalmatossággal történt. Maximilián király testvére Katalin, Zsigmond lengyel királynál volt férjnél, de akivel Zsigmond épen nem ugy bánt, mint olyan nagy vérből származott feleséggel illik vala; ugyanis egyéb méltatlanságok között, aztis cselekedte azzal, hogy azt ágyas házától általjában elzárta. Katalin sok rendbeli panaszaira s esdekléseire, Maximilián ezt a Dudich pécsi püspököt küldötte Zsigmond lengyel királyhoz 1567. eszt., hogy azt illendőbb gondolatokra hozza. Minden okoskodásával s ékesen-szólásával sem nyerhetett Zsigmondtól egyebet Dudich annál, hogy Katalint Maximiliánhoz haza kisérhette. Azonban mig Krakóban mulatott, Dudich ott a Katalin királyné szobaleányi közől egyet igen megszeretett, kinek Strasz Regina vala neve. Követségbeli dolgát elvégezvén Dudich, a püspökséget hitetlenül elhagyta, Lengyelországba visszament, és ott az emlitett Strasz Reginát feleségül vette, s ugyanott telepedett meg, Smigla városát pénzen magának megszerezvén, mely dologért Rómában az ő képe hóhér által égettetett meg. Mindazáltal ő a felséges ausztriai ház hüségében állhatatos volt. Nevezetesen mikor 1575. eszt. a lengyelek Báthori Istvánt választották magok királyának, sokat igyekezett abban, hogy azok Maximilián magyar király fejére tegyék a koronát. Hasonlóképen mikor Rudolf király testvéröcscse, Maximilián Lengyelországba ment 1587. eszt., annak lengyel királyságra való emelésében is fáradozott, noha ekkoris haszon nélkül. Első felesége Regina halála után, Zborovszky Erzsébettel lépett második házasságra. Lengyelországi jószágait eladván, Sziléziába ment, ott a paskóvi uradalmat vette meg, és Boroszlóban (Breslau) lakott rendszerént, és ugyanott halt meg 1589. eszt. 23. febr. ötvenhat esztendős korában. Azt mondják, hogy halála napját, sőt óráját is, azelőtt három nappal megjövendölte. Az ő márvány koporsó kövét, s az azon lévő irást, még ma is láthatni Boroszlóban, a szent Erzsébet templomában, a nagy oltár jobb oldala felől. Sok nyomtatásban s kézirásban maradt munkáját előszámlálni nem ide tartozik. Aztis mondják, hogy öregségében Socin tudományát vette volna be.

E.

Ed. Lásd Ede.

Ede. Ez az Ede azon hét kun vezérnek egyike volt, akik Kiov (Kiew) alatt magokat Álmoshoz, a magyarok fővezérjéhez adták. A többi kun vezéreknek ezek a neveik: Edömér, Ete, Böngér, Acsád, Vojta, Ketel. Mig Álmos Kiov alatt az orosz fejedelemmel alkudozott, a kunok a magyarokkal szóba eredtek, és csak elcsudálkoztak rajta, hogy az ő nyelvök a magyarokéval igen megegyez; azértis a magyarokat, mint magok rokonit, ugy köszöntötték. Hihető ezért indultak arrais, hogy Álmossal együtt Magyarországba eljőjenek. Itt a magyarok a kunoknak azt a földet mutatták ki, amelyen mai napig is laknak, és a melyet Nagy-Kunságnak hivunk. Hogy ezek a kunok valóságos magyarok voltak, onnanis lehet gyanitani, mert az ő nyelvök a magyarokétól teljességgel semmit se különbözik, és akárholis az országban, ma sem beszélnek tisztábban magyarul, mint a Kunságon. Ugyanakkor jöttek volt be Álmossal az országba némely oroszok is, akiknek maradékaik maig is itt szélyellaknak, de azok mégis a magok nyelvöket maig is megtartották. A tótokkal s oláhokkal is mindég szomszédságban s elegyesleg laktak a magyarok; mégis azok a magyar nyelvet ugy meg nem tanulták, hogy a magokét elfelejtették volna. Kétségkivül a szászok is soká fogják Erdélyben a magok nyelvét elhagyni a magyarért. Ennek az Edének ajándékozta volt Árpád Szerencs környékét, melyet az ő maradéki, még Béla király névtelen iró deákjának idejében is birtak.

Edekon. Attila követe volt második Theodosius konstantinápolyi császárhoz. Azalatt mig a császár udvarában mulatott Edekon, arra kérte őt ott egy udvari főember, hogyha onnan visszajön, Attilát valami uton-módon ölje meg. Ajánlotta ugyanakkor arra magát Edekon, de mihelyt haza jött, az egész dolgot Attilának kijelentette, és a nagy summa pénzt is, melylyel megajándékozták volt, neki odaadta. Nagy szivvel szenvedte Attila ezt a dolgot, és egyébképen boszut érte nem állott, hanem a pénzt Theodosiusnak visszaküldötte, és annak alacson lelküségét szemére lobbantotta.

Edenfi László. Lásd Eödönffy.

Edömér. Azon hét kun vezérnek egyike, akik magokat Oroszországban, Kiov (Kiew) alatt Álmoshoz csatolták. Azután 893. esztendő

tájban, ennek az Edömérnek és Edének ajándékozta Árpád a Sajó és Tisza közt való földet. Ugyanezen két derék kunnak adta ismét Árpád a Mátra mellékét, mely földeket az ő maradékaik, még a Béla király névtelen iró-deákja idejében is birtak. Ezeknek maradéki közől való volt Aba, a magyarok harmadik királya. Thuróczi azt irja, hogy Ede és Edömér, vagy amint ő irja Edemen, Chaba fiai, és igy Attila unokái lettek volna.

Edumen vagy **Edumer.** Lásd Edömér.

Egerváry György. Lásd Monoszlóy Miklós.

Egerváry László. Horvát, dalmát és tótországi bán volt 1490. eszt. Mátyás király előtt, a Fridrik császár ellen való ausztriai hadban tette magát kedvessé. Azzal érdemlette azt, hogy őt Mátyás Szilézia és Lusáczia kormányzójává tette. Mátyás halála után, maga részére akarta őt vonni Maximilián császár, bizonyos summa pénz által; de ő Ulászlóhoz való hüségében tántorithatatlan maradt, és Illyriából a németeket kihajtotta. Ugyanott ötezer törököt levágott. Azután való időkben tárnok mesterséget viselt. Az 1498. esztendőbeli budai diéta, arról emlegette őt panaszképen, hogy Tersacz és Neretva várait elvesztette, és ugyanakkor azt végezték a rendek, hogy aki ezután igy veszt el valamely várat, megbüntettessék. Már ekkor ugy látszik meghalt Egerváry. Vagy fia vagy legalább atyjafia lehetett neki Egerváry Bereczk, aki 1514. eszt. tinini püspök volt.

Egyedy Tamás. Első Ferdinánd király alatt élt. Báthori Bonaventúrával együtt szállott volt ő 1551. eszt. Lippához a törökök ellen, akik már akkor Becskerek, Egres, Csanád sat. várait elfoglalták vala. Mintegy száz huszárral elkéredzett a magyar táborból, hogy valami lézengő törököktől valami prédát kaphasson, de maga került tőrbe; mert Csanádból egy Ulomán vagy Ulimán nevü beg, hasonló czéllal jövén ki a magyarok ellen, ő reá talált, és csak heted magával szabadulhatott meg annak kezétől. E mind szenvedhetőbb lett volna, de azt a kárt is tette, hogy Lippára visszaérkezvén, ott azt a hazug hirt terjesztette el, hogy a nagy török tábor Váradnak vette utját, melynek hallására a magyar nemesség Báthori akaratja ellen is, visszaindult Lippa alól Váradhoz. Azonban a törökök másfelől Lippának kerültek, és azt Pethő Jánostól, aki egynehány század magával ott maradt vala, elfoglalták, és Pethő helyébe Ulomán szállott abba be ötezered magával, aki Egyedyt megverte vala. Erről igy verssel Tinódi Sebestyén:

„Gyorsan Ulimánbék Csanádból kiméne,
Ötszázad magával, hogy csatát keresne;

Sőt Lippából Egyedi Tamás készüle,
Száz lóval, kéredzék, hogy szerencsét keresne.
Legottan indula Zádorlaka felé,
Egy erdőbe álla, virrattig ott lese;
Semmit nem talála, egy faluba méne,
Övék, ivék, de ott ő csak strázsát sem vete.
Eljuta azonban Ulimánbék népe,
Egyedi Tamásnak mind elvesze népe;
Ő maga szalada, csak heten siete.
Evvel az Lippába ő mindent megröttente.
Röttenvén vármegyék azon ijedének,
Hogy az Várad felé törökök mennének,
Az ő házok népe mind otthon vesznének,
Ők megfutamának nagy szertelen menének.
Báthori búsula könyörge uraknak,
Hogy a futó népet ők megtartóztatnák;
Hadnagyok forgódnak, de meg nem tarthaták,
Az egész táborból mert megfutamának.

Elderbach Konrád. (Monyorókereki). Első Lajos király hadvezére. Az ő vezérlése alatt vette meg a Lajos serege Zádor (Jádra) városát 1357. eszt., mikor a katonák egy setét éjjel a város kőfalaira felmásztak. Igen keményen állottak ugyan ellent a városban lévő németek s francziák, akik a velenczéseknek zsoldosai voltak, ugy hogy maga a derék Elderbach is elesett, de a város csakugyan magyar kézre került. Ennek a familiának első törzsöke Berthold, Németországból szakadt hazánkba, itt vagy a Széchy vagy a Bánffy familiába házasodott, és Monyorókerek várát épitette.

Elderbach Berthold. Konrád unokája, verőczei főispán, erdélyi vajda, Mátyás király idejében, aki őt 1460. eszt. Zágrábra küldötte, hogy az odavaló püspökség jószágait azoktól vegye vissza, akik azokat elragadozták vala. Irt ő mellette a király a püspökség jobbágyainak is, hogy neki mindenekben szavát fogadják, különben egyéb büntetés mellett, földjeik nélkül ellesznek. Atyja lehetett emnek az a Berthold, aki 1373. eszt. Vas vármegyében, Mogyorókereken, a remete szent Pál szerzeteseinek klastromot épittetett.

Elderbach János. Berthold fia. Odajárt Mátyás királylyal 1481. eszt., a Fridrik császár ellen való hadra, aki ő reá Stájerország pusztitását bizta. Azután két esztendővel, Ausztriának azon részeit adta az ő gondviselése alá Mátyás, melyeket már elfoglalt volt, s neveze-

tesen Fürstenfeldet. Mátyás halála után, Maximilián császárt igyekezett ez a János, Ulászló ellenére királynak behozni; mindazáltal az 1491. eszt. kötött békességnél fogva, kegyelmébe vette őt Ulászló. Az ő halála után, Monyorókerek vára s városa, Bakacs Tamás érsekre, erről pedig az Erdődy familiára szállott.

Elefánty. Ennek a familiának első törzsöke Kálmán királynak ajándékozott két szerecsent és egy elefántot, mely nagy ujságokért Kálmán neki Nyitra vármegyében egy falut adott. Ettől fogva, mind ez a falu, mind az ajándékozónak familiája, Elefánt nevet öltözött magára.

Elefánty Benedek. Második Ulászló király alatt virágzott. Az elefánti klastromnak, melyet az ő elei épittettek vala, Felső-Elefánt és Szalakaz nevü faluknak felét, ezenkivül a Nyitra vizén egy malomnak fele jövedelmét ajándékozta 1499. eszt.

Eleud. Lásd Előd.

Előd. Egy volt azon hét fővezér közől, akik alatt a magyarok mostani hazájokba bejöttek. Ugy tartják, hogy Porphyrogenitus görög historikus, ezt az Elődöt híja Lebediásnak. Ennek az Elődnek ajándékozta Árpád 896. eszt. tájban a Vértes nevü erdőt. Az ő fia volt Szabolcs.

Ember János. Egy volt azon pártos székelyek közől, akik az ifju Szapolyay János Zsigmond ellen feltámadtak s összeesküdtek 1562. eszt. Őt küldötték volt ezek a székelyek, Maros-Vásárhely alól Szebenbe, azzal a kivánsággal, hogy a város küldjön két senátort ő hozzájok, akikkel ők tanácskozhassanak, régi szabadságaik visszaszerzése iránt. Minthogy a szebeni tanácsnak parancsolatja volt már ekkor, az ilyen nyughatatlanok elcsipkedésére, mind Ember Jánost, mind az ő követtársát Antalfy Mátyást, tömlöczbe tette, vagy talán Szapolyayhoz küldötte.

Eödönffy László. Szapolyay János király hadainak egyik kapitánya, azután erdélyi viczevajda. Lásd Berzeviczy Gáspár. Szapolyay halála után, annak özvegyéhez Izabellához is hüséges volt. Ung vármegyének egyik részét, annak számára tartotta ő elfoglalva 1541. eszt., és nem engedte, hogy onnan az odavaló föispán Hommonai Gábor, Ferdinánd számára csak egy katonát is vigyen. Vezértársa volt ő Kendeffy Jánosnak, mikor az 1550. eszt. a Veres-kapunál a törököket megverte. Hogy Izabella 1551. eszt. kiment Erdélyből, ez a László is elkisérte őt, Martinuzzi György parancsolatából Kassáig; onnan pedig visszajött, és Martinuzzival együtt jelenvolt Lippa megvételénél. Martinuzzi erőszakos halála után, hogy Báthori Bonaventura

erdélyi vajdává lett, annak vicevajdájává tette Ferdinánd Lászlót, Bank Pállal 1552. eszt. Mindjárt ebben az esztendőben, Illyés nevü moldvai vajdának a fia, ötvenezer főből álló törökökkel és oláhokkal, Erdélybe az Ojtoson berontott, és a szepesi, kezdi és orbai székekben iszonyu dulást tett. László és Bank viczevajdák ezt meghallván, Kolos, Doboka, Küküllő s más vármegyékből, ami erőt hamarjában lehetett, összevonták, s azzal a rabló s égető törökök s oláhok ellen indultak; kik is őket bevárni nem merték, hanem a prédával hazafelé siettek. Mindazáltal sokakat utolértek azok közől a viczevajdák, s azokat mind levágták. Hogy esztendő mulva Báthori a vajdaságot letette, annak helyébe Ferdinánd Dobó Istvánt állitotta. Emellé is Lászlót tette a király viczevajdának, de már akkor nem Bank Pál, hanem Dobó Domokos lett az ő társa. Élt László még 1556. eszt., és amint Istvánffy irja, a Vásárhelyen összegyült, és Izabella visszahozásáról tanácskozó székelyeket, ő általa próbálta Dobó István csendesiteni s más értelemre hozni.

Eördögh Balás. Egy jóféle magyar ember, a ki Losonczy Istvánnal esett el, a hiteszegett törökök keze által, Temesvár alatt 1552. esztend.

Eördögh Mátyás. Német születés, s igy igaz vezeték neve Teufel. Győri kapitány. Egy azon boldogtalan fővezérek közől, kiknek választásában első Ferdinánd szerencsétlen volt. Minekutána 1552. eszt. egyik oldalról ugyan Temesvárt, Karansebest, Lugost, Lippát, Solymost, Csanádot; másikról pedig Veszprémet, Drégelyt, Szécsént, Busát, Hollókőt, Bujákot, Gyarmatot, részszerént csalárdsággal elfoglalták volna Ahmed és Ali, a budai herélt basa — hogy ezeknek előmenetelét megakadályoztathatná, sőt Alitól Drégelyt sat. visszavehetné, ennek a Mátyásnak vezérlése alá tizezer embert adott Ferdinánd király. Lévára gyült ez a csehekből, olaszokból, magyarokból s nagyobbára németekből álló tábor Eördögh Mátyáshoz, melylyel ő Egegre mozdult onnan elő. Minthogy nagyobb ágyúi, vagy teljességgel nem, vagy igen kevesen voltak, a király Zólyomról s Beszterczebányáról parancsolt azokat ő hozzá vinni. Hogy ezek az ágyúk annál bizonyosabban eljuthassanak ő hozzá, Rattkay Pált, Keglevich Györgyöt, Matuznay Sebestyént küldötte Eördögh azoknak eleibe, ötszáz lovassal, azt parancsolván nekik, hogy őt Kékkő váránál várják meg.

Hogy megtudta Ali a Mátyás készületeit, ő is a Rákosmezejéről Drégely felé indult, tizenkétezered magával; ugyanarra feléje mozdult Egegről Mátyás is, noha a táborban lévő főbb magyarok, azt javasolták neki, hogy addig semmit se próbáljon, mig a Fülekre gyülekezett hétezer magyar nemes, ő hozzá el nem érkezendik. Mátyás el-

lenben ugy vélekedett, hogy elég lesz neki csak az ágyúkat megvárni, melyeket már akkor Bozókig vontatott volt Rattkay s társai. Legelől ötszáz magyar huszár léptetett az ő táborában, azokat követték a német lovasok, azokután mentek a német, olasz, cseh, magyar gyalogok, ezekután voltak a társzekerek és hat taraczk, s végre leguttól hatszáz magyar huszár lovagolt. Mikor ilyen renddel haladna előre Mátyás tábora, Ali basa, aki már akkor Szilváson mulatott, ezer lovast küld neki oly czéllal utána, hogy azok legalább egy embert kapjanak el ő tőle, akitől az ő további szándékának végére járhasson. Az ezer török lovas, a Mátyás táborában leghátul ballagó hatszáz huszárra csapott, kik oly vitézül találtak visszafordulni azokra, hogy a törökök kénytelenek voltak hátat forditani, kik közől a huszárok, magok egy vitéz kárt sem vallván, egyet megöltek, egyet pedig életben elfogtak. Ettől tanulhatta ki Mátyás, hogy Ali, minélelőbb teheti, meg fog ütközni. Még el nem jutottak volt Mátyáshoz az ágyúk, mikor ő táborával együtt a palásti mezőre jutott, és ott magát a városnak napkeleti oldala felől, a szőlős hegyek felé besánczolta. Épen Lőrincz napján mutatta meg magát az Ali előjáró csoportja, három taraczkkal, a Mátyás sánczaihoz nem messze, legelőször, melyet mind a két részen történt tetemes kárral vertek vissza a mieink. Más nap ujra előjöttek a törökök nagyobb erővel, és a verekedést megujitották, mely mikor leghevesebben folyna, a mieink puskapora történetből fellobban, s magával sok jó vitézt a levegőbe ragad. Annál nagyobb bátorsággal és sivalkodással rohannak a törökök a mieinkre, és azokat nagy zavarba hozzák. Legelőszöris a német gyalogok futamodnak meg, azokat követi az őket eddig fedező lovasság, utánok a német vasasok, azután az egész keresztyén tábor helyéből kimozdul, és ki merre tudja, a menedékhelyet keresi. Mátyás igen sokad magával, s nevezetesen a maga vezértársával, a hires Martinuzzi György egyik más világra küldőjével, Pallavicini Sforzával fogságba esett. Sforza kiváltotta ugyan magát tizenhat, vagy amint Istvánffy irja tizennyolczezer aranyon, de Mátyás negyven zászlóval Konstantinápolyba küldetett, ahol mivel tagadta, hogy ő lett volna a fővezér, Szulejmán császár annálinkább megboszankodott ő reá, azértis őt bőr zsákba varratta, és a tengerbe lökette, vagy amint Forgách állitja, felakasztatta. Budán és Pesten oly olcsó volt akkor a keresztyén eladó rab, hogy egyet vagy egy véka árpán, vagy egy meszely mézen s vajon lehetett venni. Maga Ali annyira haragudott, amint Forgách irja, eleinte ezért a nagy olcsóságért, hogy egy töröknek fejét mások rettentésére el akarta üttetni, aki egy németet egy véka árpán adott volt el, azt a

maga győzelme kisebbitésének tartván, hogy ő oly éhetetlen s kicsinyre becsülendő ellenséget győzött volna meg. A török ezzel az okoskodással juhászkodtatta meg Alit: „Oh nagyságos basa! épen ez által a nagy olcsóság által lesz örök emlékezetüvé a te dicsőséges győzelmed. Ugyan ki volt valaha olyan boldog és szerencsés mint te vagy? aki oly nagy bőséggel adtad minekünk a rabszolgákat, hogy amit ezelőtt mi előttünk annak ritkasága tett vala oly becsessé, már most azt annak sokasága miatt meg is untuk." Elesett ebben a hadban Sbardella Ágoston, a váczi püspök is, akinek az eleségre volt gondja.

Erdélyi János. Minekutána első Ferdinánd király 1527. eszt. Salm Miklós gróf által Szapolyay Jánost Tokajnál megverte, s Tokajt is elfoglalta volna, Ferdinánd Tokajt Báthori István palatinusnak ajándékozta. Báthori István ezt az Erdélyi Jánost tette vala Tokaj vára kapitányává, hogy azt Szapolyay ellen ótalmazza meg az ő számára; de Erdélyi a maga őrző társait egykor lerészegitette, és a várost Szapolyaynak önkényt feladta 1528. eszt.

Erdélyi János. Lásd Kolosváry János.

Erdélyi Sebestyén. Szapolyay János Zsigmond ezt küldötte volt Konstantinápolyba 1567. eszt., hogy ott a basák által, vegye arra a nagyurat, hogy Maximilián királylyal adassa vissza neki Tokajt, Munkácsot, Nagybányát és Szatmárt. Ugy látszik nem különböző személy volt ez attól az Erdődy Sebestyéntől, akiről oda felebb vagyon szó, Bebek Ferencz alatt, és csak a vezeték névben vagyon a hiba, melyet Veráncsics Antal ejthetett, aki mind ezt, mind amazt irta Konstantinápolyból a királyhoz, vagy pedig aki az ő levelét ujra leirta.

Erdődy Péter. Lásd Bakacs Tamás. Ez a Száva partján egy várat akart épiteni 1523. eszt., de nem volt ahoz való termés köve s téglája. Az ő kérésére tehát parancsolt Lajos király a zágrábi püspöknek s káptalannak, hogy a régi Sziszeg városa összeomladozott falaiból, neki engedjék meg a köveket hordani ezen épitésre, annyivalinkább, mivel az épitendő vár, egész Tótországnak nagy ótalmára fogna lenni. Erdődy Simonnal, a zágrábi püspökkel, több mint hétszáz igen szépen öltözött s fegyverkezett lovast vezérlett ő 1526. eszt. a mohácsi szerencsétlen hadra. Mindketten megszabadultak a veszedelemből, és sok ideig Szapolyay János pártján voltak Ferdinánd ellen, amint a következő czikkelyből ki fog tetszeni. Vas vármegyei főispán volt 1530. eszt. Főkamarás és lovászmesterséget is viselt. Első felesége Bánffy Sára, második pedig Puchaim Borbála volt, kivel fia

boszantásai elől, a velenczésekhez kiköltözött Olaszországba, a nyugodalmasabb élet kedvéért 1543. eszt., és ugyanott halt el.

Erdődy Simon. Zágrábi püspök lett 1519. eszt., erdődi Bakacs János helyébe. A mohácsi veszedelemből szerencsésen kiszabadulván, a közelebb emlitett Péterrel 1526. eszt. sok ideig ótalmazta Ferdinánd ellen, Szapolyay János király ügyét, aki ezért a tót, horvát és dalmátországi bánságot neki adta, Frangepán Kristóf halála után. Micsoda indulattal legyen Szapolyayhoz s Ferdinándhoz, mindjárt kimutatta a Mohácsnál elesett Lajos király halála után. Ugyanis mind a Lajos özvegye Mária, mind Báthori István palatinus, mikor leveleik által meghítták volna őt a komáromi diétára, ő akkor Csázmán mulatott, mindjárt oda Csázmára hítta magához a zágrábi káptalanbeli urakat, és velök arról tanácskozott, kit válaszszanak királynak. Maga Simon, Szapolyayt javaslotta, noha Ferdinánd az esztergomi érsekséggel biztatta őt, mihelyt az üresen marad, ha ő hozzá állana. Hogy Szapolyay annál inkább magához vonhassa a horvátokat, 1527. eszt. Hovátországba, a dombrói diétára, elküldötte azt a rákos-mezei végzést, melylyel a magyarok minden idegen nemzetbeli személyt kizártak vala a magyar királyságtól. Akkoris Simon püspök fogta Szapolyaynak leginkább pártját, és ő vette reá a diétát, hogy ezt a végzést irassa le. Vele volt Szapolyayval, mikor az ugyanazon esztendőben, Ferdinándtól való féltében, Budát odahagyta, és Tokaj felé ment. Épen akkor tájban, az egri püspökséget neki adta volt ugyan Szapolyay, és ebben az utban be is ment volt Simon Egerbe, de az oda való püspökséget, csakugyan soha se viselte. Hogy Ferdinánd, Szapolyay helyébe bement Budára, és ott diétát tartott, a többi főemberek közt, Simont is proscribálta, ha Katalin napjáig Szapolyayt el nem hagyná, és ő hozzá nem állana. Erre Simon semmit sem hajtott, sőt 1528. eszt. is holmi gyüléseket tartott Ferdinánd ellen, melyet Ferdinánd, aki akkor Prágában mulatott, megtudván, onnan irt a palátinusnak s másoknak, hogy Simont ebben akadályoztassák meg, és bánjanak ugy vele, mint proscribált személylyel, de ő sokkal erősebb lábon állott, mint sem ártani lehetett volna neki. Még jobban is felnyilt az ő szeme 1529. eszt., mikor meghallotta, hogy Szapolyay Lengyelországból alkalmas erővel jött vissza az országba. Ugyanis Zágrábnak azt a részét, melyet most Gorni városnak (mons Graecus, vel Graecensis) hínak, Ferdinánd emberei elfoglalták vala, és azt hétszáz spanyol ótalmazta. Simon hirtelen fegyvereseket gyüjtvén, lindvai Bánffy Jánossal, Tahyval s másokkal, a spanyolokat Gorni városában ostromlani kezdette, de mivel azoknak segitségökre tizezer német, tót

s horvát közelgett, azokat odahagyta, belebb nyomult Tótországba, és Szent-Erzsébet vára alá szállott, melyet akkor Móré László birt. Zágráb várában is, Gorni várossal általellenben, egy Vagorovich János nevü öreg kapitányt hagyott vala Simon, bizonyos számú néppel. Az emlitett tizezerből álló nép, megszállotta a várat az öreg kapitányra, ki is mikor már az éhséggel küszködnék, egy papot a vár faláról lebocsátott, és azt Simonhoz küldötte Szent-Erzsébet alá, általa a veszedelmet, melyben forog, jelentvén. Simon azt izente vissza, hogy bizonyos török segitséggel, kevés idő alatt, meg fog jelenni az ő védelmére. Ezen való örömét minden ágyúknak kisütögetésével, dob és trombita harsogásokkal jelentette meg az öreg kapitány az ellenségnek, melyet ez hallván, a vár alól elment, annyival inkább, hogy egy kémje azt vitte vala hírül, hogy ő már a segitő török sereget látta. Igy felszabadulván Zágráb vára az ostrom alól, Simon is Szent-Erzsébetet odahagyta, és Budára jött Szapolyayhoz, és a Bécs alól gyalázattal oda visszaérkezett Szulejmán török császárhoz, azoknak udvarlásokra. Innen mikor Zágrábra haza sietne Erdődy Péterrel, őt Pekri Lajos három század magával megtámadja, és jóllehet Simonnak több embere volt, őt megveri, minden kincsét, arany, ezüst drágaságait, tőle elveszi, magát is sebbe ejti. Azutánis sok kárt tett neki Pekri, sok jószágát feldulta s égette, és épen az vette őt arra, hogy 1530. eszt. nem egyszer kért a török császártól segitséget, a Ferdinánd vezérei ellen, maga is várait ujittatta, és eleséggel megrakta. Mivel pedig segitsége nem jött, fegyvernyugvást kötött a Ferdinánd vezéreivel, Desniczéhez és Ujudvarhoz közel fekvő táborában. Talán már ekkor elkezdett Simon, Ferdinándhoz édesedni, akinek eddig oly nagy ellensége volt. Az bizonyos, hogy már 1537. eszt. Ferdinánd mellett volt, és amely szép tábort Ferdinánd akkor Katzianer János vezérlése alatt, Eszék alá küldött, a törökök ellen, annak eleségére való gondviselés, Simonra volt bízva. Vitt is ő egyszer Eszék alá eleséget, de az koránt sem volt elég a sereg táplálására, és épen az volt egyik oka, azon had szerencsétlenül lett folyásának s kimenetelének. Ezekután sok baja volt neki a Zrinyekkel, nevezetesen Zriny Jánossal, akivel egymás jószágában sok kárt tettek. Egykor a többek közt előtalálván Zriny Jánosnak egynehány katonáit, azokat részszerént levágatta, részszerént vas békókban azután magánál dolgoztatta. Mindaddig tartott ez az ellenkezés, mig 1541. eszt. Zriny János, Vinodol várát megszállotta, mely körül midőn a sánczokat ásatná, és az ágyúknak alkalmatos helyet szemlélne, egy a várból repülő golyóbis őt megölte. Hogy en-

nek haláláért boszut álljon Zriny Miklós, Simon püspökön, mindenfelől zsoldosokat gyüjtött, és Vinodol ostromához jó erővel fogott, de minekelőtte valamire ment volna, Ferdinánd király, mind a két ellenkező felet, becsülete vesztesége alatt megtiltotta, hogy többé az egymás ellen való erőszakoskodásban egyet se lépjenek, azonban tallóczi Bánffy Boldizsárt, Gyulay Istvánt, Frangepán Györgyöt s másokat kirendelte, hogy ő közöttök békességet csináljanak, kik annyira is mentek, noha nagy munkával velök, hogy egymás foglyait mindketten elbocsátották, és örökös békességre egymással kezet fogtak. Sokat küszködött Simon, a zágrábi kanonokokkal is, kiknek egyebek közt azt a boszút tette, hogy azoknak három akkor épült házát porrá égette. A káptalan a királyhoz folyamodott, ki is a bánt, Keglevich Pétert rendelte ki, hogy azt Simon ellen ótalmazza. Hogy indulatos embernek kellett Simonnak lenni, onnan is megtetszik, hogy ő a káptalant a királyi parancsolat vétele után is fenyegette, a felebb irt esztendőben Dombrón 10. aug. kelt levele által. Ezekután ugy látszik, csendeségben töltötte hátra lévő napjait. Testamentomát, sok nógatásokra 1543. eszt. áldozó-csötörtökön tette meg, mely után egy hónappal, ugymint 2. jun. Csázmán meghalt. Teste, ötöd nappal azután, a zágrábi nagy templomban temettetett el. Az a hat válogatott ló, melyek az ő testét vitték, a szokás szerént a káptalané lett.

Erdődy Péter. A felebb irt Péter, Bánffy Sárától való fia, horvátországi bán, és nagy vitéz, első Ferdinánd s Maximilián királyok alatt. Minekutána az ő atyja, a második feleségével, Puchaim Borbálával, Olaszországba, Velenczébe vonta magát, a csendes és nyugalmas életre, csakhamar, ugymint 1544. eszt., elvették ettől a Pétertől a törökök Monoszló vagy Monyoró (Mons Claudius) várát. Kétszáz huszárt vezérlett ő 1547. eszt. az ugy nevezett smalkaldi hadra, kikkel mint viselte legyen ott magát, azután mennyit tett ő a prágai lárma lecsendesitésére is, abból gondolhatni, hogy Ferdinánd király őt Prágában szentelt vitézzé tette. A pozsoni diéta azt kérte 1548. eszt. a királytól, hogy amely jusai ennek a Péternek Kőszeghez és Császárvárához vagynak, azokat minélelőbb vizsgálja meg, és neki tegyen igazat. Valami jószágokat adott volt neki és Székely Lukácsnak a király, bizonyos summa pénzben, melyekhez Báthori András s mások is tartották jusaikat, és azokat a királytól magoknak visszakivánták. Már a jószágok felől traktálni is kezdett Ferdinánd Erdődyvel és Székelylyel, mely traktával hogy siessen, azt kérte tőle 1552. eszt. a pozsoni diéta, végzéseinek tizennyolczadik czikkelyében. Az az Ulomán beg, akit Casztaldo, Nádasdy Tamás, s mások ellenére, a minap elbo-

csátott vala Lippa várából, a híres Martinuzzi György püspök, Lippáról való elszabadulása után, herczegovinai basa lett, és amennyire tőle telt, a magyar birtokokat csipkedte. A többek közt 1553. eszt. Csázma és Verőcze várait s Dombró városát elfoglalta. Ezen megboszankodván Erdődy, Frangepán Györgygyel mindenfelől katonákat gyüjt, azokat a Száva vizén sajkákra s naszádokra rakja, velök együtt elevez, Velika és Gradiska várai felé, mindkét helyen a szárazra kiszáll, sok törököt halva terit a földre, sokakat fogságra viszen, sok lóval és egyéb marhákkal együtt, maga semmi kárt nem vallván. Bánná 1557. eszt. tette őt Ferdinánd, Zriny Miklós helyébe. Elindult volt ő is Bécsbe 1561. eszt., ahol Ferdinánd a maga fiát Maximiliánt, akkor magyar királynak ajánlotta, a magyar főrendeknek, de oda el nem juthatott, mivel az úton, szekere feldült, és karja eltört. De megjelent aztán 1563. eszt. Pozsonban, százhatvan lovassal, ugyan Maximilián koronázásán, és ezzel a maga csoportjával, a bánok törzsökös jusa szerént, ő ment legelől Köpcsénig, a Bécsből jövő ifju király eleibe. A koronázás pompáján, ő a keresztet vitte az ifju király előtt. Azt a bosnyákországi basát, Mustafát, aki Bakacs Mátyástól Krupát, Deli Tódortól pedig Novit elfoglalta, igen megverte Obreskó nevü városnál, Körös-Vásárhelyhez közel 1565. eszt. Akkor ő is épen azon igyekezett, hogy Kaproncza, Velika és Monoszló közt, a török birtokokat pusztitsa, és úgy akadt össze Mustafával, aki minapi győzelme után, ujra ki jött volt Bosniából, tizenhét ezered magával. Erdődynek ötödfélezer katonája volt. Abban sokat nyert, hogy tizenötszáz lovast, ugy eltudott titkolni, hogy Mustafa azok felől semmit sem tudhatott előbb, hanem csak akkor, mikor azok a törököket emberül szabdalták. Lásd Gregoriáncz Ambrus. Mikor a maga leányának lakadalmából, akit Dersffy Istvánhoz adott vala, haza érkezett volna, hirtelen nyavalyába esett, és meghalt 1566. eszt. Első felesége Tahy Magdolna, második Alapy Borbála volt. Teste Jazkán, a szent Miklós templomában temettetett el. Tamás, Péter és Anna gyermekei maradtak,

Erney vagy **Ernyey**. Egy szelid lelkű, békességet, királyát s hazáját szerető, s jó tanácscsal tartó igaz magyar ur, első András, Béla és Salamon királyok idejében. Már első András alatt főispán volt valamelyik vármegyében 1055. eszt., mikor a tihanyi, 1067. eszt. pedig a zazti apáturság diplomájának aláirta a maga nevét. Sokat munkálkodott benne, hogy egy részről Salamon király, más részről Gejza, László, és Lambert herczegek közt, a csendes békesség tartós legyen. Mikor 1073. eszt. Salamon Esztergom mellett egy

szigetben, a három herczeggel valami szines békességet kötött; Videt és ezt azt Ernyeyt adta azoknak kezességbeli zálogúl; de a békességnek csakhamar vége lévén, a kezesek, mind a két részről haza mentek. Mindenik rész tüzesen készült a hadakozáshoz. Ernyey Salamon előtt, szüntelen a békesség olajágát forgatta, mikor ellenben Vid a hadakozás fáklyáját lobogtatta. Ez volt az oka, hogy Salamon néha az ő hűségéről is kételkedett. Vid azzal kecsegtette Salamont, hogy a Gejza katonái csak kaszásokból és aratókból álló próbálatlan hitvány emberek, melyet Ernyey hallván, sirva fakadt. Ezt midőn Salamon látná, azt mondja neki: Ernyey! ugy látszik, hogy te a herczegekhez szitsz, én körülöttem csak szineskedel. Megszólal erre Ernyey és azt feleli a királynak: Uram! ingyen sem szineskedem, de azt nem akarnám, hogy atyádfiai ellen harczolnál, és hogy a hazafiak egymás vérét ontanák, az atya fia ellen, a fiu atyja ellen lenne. Azután Vidhez fordul, s azt mondja neki: Te javaslod a királynak a herczegek ellen való hadakozást, és az ő seregöket azzal ócsárlod, hogy ők csak kaszásokat s villásokat szedtek össze; de félő, nehogy ezer kaszás, oly sokat kaszáljon, hogy azt tizezer villás se gyüjthesse fel, és csak Isten lesz tudós benne. Mi ugyan a királyért tartozunk meghalni, de jobb volna az okosabb tanács után menni. Haszontalan volt az Ernyey bölcs beszéde, inkább hallgatott a király Vidre, és táborát kevés idő alatt a Rákos-mezejére viszi; a herczegek pedig, a segitő csehekkel, Czinkotánál, Pesthez egy mértföldnyire, állapodnak meg. Már csak Mogyoród nevü hegy választotta el a két tábort egymástól. Vid azzal biztatta a királyt, hogy mihelyt meglátandja az ellenséges tábor az övét, mindjárt megfutamodik; Ernyey ellenben, látván annak fekvését, azt mondja Vidnek: Nagy csuda volna, ha előttünk megfutnának. Nem azért hagyták hátok megett a Dunát, hogy megszaladjanak; de kétségkivül azt tették fel magokban, hogy a csatapiaczon vagy meghalnak, vagy győznek. Szomoru volt az ő gyanakodása, de hogy fundamentomos volt, a dolog kimenetele megbizonyitotta. Összecsap a két tábor, Vid azt a szárnyát támadja meg a herczegek táborának, melyen a csehek voltak, akik felől azt igérte vala Vid a királynak, hogy azokat csak a Bács vármegyei katonasággal is elgázolja; de Vid a csehekben, olyan kősziklára talált, melyekben mind maga, mind katonái halálra ütötték magokat. Teljes győzelmet nyertek a herczegek, és a Salamon táborát semmivé tették. Elesett itt Ernyey is. László herczeg meglátván az ő testét a holtak közt, sirva fakadt, lováról leugrott, őt megölelte, megcsókolta és azt mondotta: Békesség szerető Ernyey! ugy szánlak téged, mint

testvéremet; mert szived s tanácsod, mindég békességre czélozott. Azután Váczon őt tisztességesen eltakarittatta 1074. eszt.

Ernyey István. Palatinus volt Venczel király idejében 1303. esztendő tájban. Az atyja bán volt. Az egri káptalantól két jó darab földet akart eltulajdonitani, melyről mikor a káptalan a királynál panaszt tett, az Ernyeyt megintette, hogy a káptalan jószágának békét hagyjon.

Erzsébet. Második Gejza király leánya, Fridrik cseh herczeg házastársa. Némelyek ettől az Erzsébettől hozzák le második József császárt és annak mind a két feleségét, tizenhatodik Lajos franczia királyt, második Leopold császár feleségét, Ferdinánd nápolyi királyt, és más európai főszemélyeket.

Sz. Erzsébet. Második vagy jeruzsálemi András király és Gertrúd leánya. 1207. esztendőben, Sáros-Patakon, Zemplén vármegyében született. Alig volt négy esztendős, mikor már Lajosnak, a thüringiai landgrófnak eljegyeztetett, és ugyanoda el is vitetett 1211. eszt. Sok ezüst és arany edényt, gyűrűt, nyakba való ékességet, drága követ, selyem és bársony ruhát, egy ezüst ferdő-kádat, ezer márka pénzt, és egyéb sok drágaságot adott Gertrud, ezzel a csecsemő menyasszonynyal, ugy hogy soha Thüringiában olyanokat nem láttak azelőtt; de azt igérte, hogy ha él, még sokkal többet fog küldeni. Tizenöt esztendős korában költ össze Erzsébet a maga jegyesével, és azzal öt esztendeig élt, mely idő alatt sok szép virtusát s kegyességének jelét mutogatta; nevezetesen pedig 1225. eszt., a nagy éhség idején, ami kor igen sok szegényt táplált. Mikor 1227. eszt. Fridrik császár a szent földre szándékozott, az Erzsébet férje is el akart vele menni; de utjában Nápolyországnak Brundusium nevü városában, véletlenül meghalt, kinek halálát mihelyt Erzsébetnek a napa megmondotta, kezét fejére kulcsolta, és térden állva, ezen szókat mondotta: meghalt! meghalt nekem e világ és minden, valami e világon hizelkedik, és azon órától fogva, magát magános életre szánta. Nem soká lakhatott férje jószágában, ugyanis őt gyermekeivel együtt kihajtották Vartburgból, ugy hogy már 1228. eszt. Bambergben volt, Egbert püspöknél, a maga édes anyja, Gertrud testvérénél, mikor a férje holttestével, némely thüringiai keresztes vitézek, ugyan Bambergbe érkeztek, akik a szent földről jöttek visszafelé. Onnan Marburgba ment 1229. eszt., és neki oda küldött utána András király, meghallván az ő nyomoruságos életét; de sok untatás után is, haza Magyarországra nem jött, hanem régi állapotában maradt mind haláláig, mely 1231. eszt. történt november 19. napján. Még élt mikor fülébe ment az akkori Gergely pápának az ő kegyességének hire, aki őt

apostoli levelével meg is tisztelte, melyben őt a régi szentek példájával, a szüzességben és szentségben való állhatatosságra serkentette. Annyival könnyebben hajlott hát a pápa Konrádnak, az Erzsébet gyóntató papjának kérésére, aki ő tőle azt kérte, hogy Erzsébetet számlálja a szentek közé, melyet a pápa meg is cselekedett 1285. eszt. 26. maj., mikor még az atyja is, András királyunk élt. Talán több példát se lehetne mutatni, hogy valaki atyja és gyermekei kérésére, és halála után négy esztendővel nyerte volna el ezt a nagy tiszteletet; melyből megtetszik, hogy Erzsébetnek igen különös és szembetünő szentnek s ártatlan életünek kellett lenni. Mikor a testét felásták 1236. eszt., azon czeremoniára tizenkétszázezer ember gyült Marburgba, egész Európából. Megjelent ott Fridrik császár is, egy arany koronával, melyet szent Erzsébetnek ajándékozott.

Erzsébet. Ötödik István király leánya, a Nyulak-szigetében hires nevezetes apácza, akiről a szent Margit életének leirója, a többek közt azt irja, az akkori irás módja szerént: Eznekutána ez Eursebet azon ez klastromnak feydelm leun, és az eu atyatul Istvan kiraltul, eureksegeket kere, és leveleket confirmaltata, és sok jokat teun ez klastromnak. Az teuby keuzzeul ada az Jeney revet faluyaval és ez Zygetbely falut ez klastromnak.

Erzsébet. Első Károly magyar király negyedik felesége 1320. esztendőtől fogva. Annak a Lokietek Wladiszláv nevü lengyel királynak leánya volt, akit Amade magyar palatinus ültetett vissza 1307. eszt. a lengyel királyi székbe, hat esztendeig tartott számkivetése után. Öt fia lett Erzsébetnek Károlytól, u. m. Károly és László, akik kisded korukban elhaltak; Lajos, aki atyja után király lett; András, akit az atyja Nápolyba vitt királynak, de ott felesége csalárdsága által kegyetlen halállal halt meg; István, az erdélyi, szepesi, sárosi és tótországi herczeg. Ugy látszik, hogy az ő kedvéért kezdette Károly épittetni Bártfa városát, hogy haza Lengyelországba való utazásakor, ott alkalmatos szállása legyen, melyet azután 1376. eszt. az ő fia, első Lajos, királyi várossá tett; ugy mindazáltal, hogy esztendőnként szent György napján, a királyi kamarának ezer arany forintot fizessen. Ő kezdette el épittetni sz. Erzsébetnek, a második András király már emlitett leányának tiszteletére Kassán, azt a dicsőséges templomot 1339. eszt., mely ott még mostis megvan, és amely nincsen ugyan olyan nagy, mint Bécsben a sz. István temploma, de annál diszesebbnek tartják, akik mind a kettőt látták. Ennek a templomnak épittetését, az ő férje, Károly folytatta, a fia pedig első Lajos király tökéletességre vitte. Különbenis kedves mulató helye volt Kassa ő neki, mind

a városnak szép fekvéséért, mind azért, hogy az közel volt az ő hazájához Lengyelországhoz. Férje halála után is, mindenkor illendő tiszteletben s becsületben tartotta őt az ő fia első Lajos király, és az ő tanácsával élni, kisebbségnek nem tartotta; sőt hogy ő az ország igazgatásában igen nagy részt vett, megtetszik mind azon parancsolatokból, melyeket Lajos kiadott, mind pedig azokból, melyeket Erzsébet a maga neve alatt a magyar birodalomban szerte-szélyel küldözött, amelyek közől némelyek még ma is megvagynak. Igen nevezetes útat tett Erzsébet 1343. eszt. Olaszországba, melyre őt két ok inditotta, egyik az, hogy Rómában akarta keresztyéni áhitatosságát véghezvinni, másik az, hogy Nápolyban a maga fiának Andrásnak sorsát s állapotát kivánta megtudni, és ha lehet, azon igazitani: t. i. Róbert, a nápolyi király, első Károly királyunk atyjának testvére, maga unszolta Károlyt, hogy a maga fiát Andrást vigye Nápolyba s ő azt ott maga után királynak fogja hagyni, s a maga unokáját Joannát annak fogja feleségül adni, mivel az ő egyetlen egy fia meghalt, akinek ő helyébe kell vala királylyá lenni. Elvitte hát első Károly 1333. eszt. a maga hat esztendős fiát Andrást Nápolyba, és ott annak az emlitett Joannát eljegyzette. Az öreg Róbert 1343. eszt. jan. 19. napján halt meg, de Károlylyal tett egyezése ellen, Joannát az unokáját hagyta, hogy ő helyébe koronázzák meg, nem pedig Andrást, annak férjét. Meghallotta ezt Lajos, a magyar király, és épen azért kérte a maga édes anyját Erzsébetet, hogy menjen Nápolyba, és az András zűrzavaros dolgait hozza ha lehet helyre. A mondott esztendőben jun. 8. napján indult el Erzsébet Visegrádról. Igen fényes volt a pompa, melylyel utazott. Gilet Miklós, az akkori palatinus, és más fő magyar urak, püspökök, sok asszonyság és szűz voltak az ő uti-társai. Nagy volt a kincs is, melyet uti költségre vitt. Ezüstöt huszonhétezer márkát, azaz egy márkát huszonnégy forintjával számlálván, hatszáz negyvennyolczezer forintot vitt magával. Aranyat vitt tizenhétezer márkát, azaz márkáját nyolczvan aranyával számlálva, egymillióháromszázhatvanezer aranyat, és igy az aranynak mai becse szerént, hatmilliószázhuszezer forintot. Ez még nem volt elég, hanem Lajos király ismét küldött utána négyezer választott finom aranyat, azaz egymilliókétszázkilenczvenhatezer forint érőt. Ez eddig tészen nyolczmillióhatvannégyezer forintot, veretlen aranyban és ezüstben. Vert pénzt pedig vitt, amint Thuróczi irja, majd félköböl arany forintot, ezen kivül igen sok apró ezüst pénzt. Ezek szerént igen jó állapotban kellett akkor lenni a királyi kincstárnak; mert ezt ma is méltán igen nagy summának tartjuk; de még sokkal nagyobb volt az abban

az időben, amikor még Amerika, Európában a drágább érczeket nem szaporithatta. Dalmáczián és az Ádriai tengeren által, minekutána elért Erzsébet Apuliába, eleibe ment ő neki a fia András, feleségével együtt, őt nagy pompával fogadta, és Nápoly városába kisérte. Oda való érkezése után kevés idővel, elküldötte Erzsébet Avenióba (Avignon) a pápához Gilet Miklóst a palatinust, Pált, az ország-biráját, Veres Tamást, Vasváry Vitust, a nyitrai püspököt, és más urakat, akik által azt kérte tőle, hogy a Róbert testamentomát bontsa fel, és az ő fiát Andrást nápolyi királynak koronáztassa meg. Nehezen boldogultak az ő követei a pápánál, azon nehézségek miatt, melyeket más oldalról ott az András feleségének, Joannának követei gördítettek elő, mely Erzsébetnek tudtára esvén, utjának másik czéljához látott, és Nápolyból Róma látogatására indult. Valamerre utazott, mindenütt seregenként tódultak a nézők az ő bámulására. Amicsoda nagy kivánsággal s nyughatatlansággal várták őt a rómaiak, szintén olyan nagy tisztelettel fogadták, az egész város felpezsdült az ő oda érkezésekor, mind kicsinyek mind nagyok kisérték az ő szekerét, és a levegőt ilyen öröm kiáltásokkal harsogtatták: Éljen a magyar királyné! A szent Péter templománál várták őt a kardinálok, ugy vezették be őt a templomba, ahol ő sok drága kelyhet, s más egyéb drágaságokat hagyott ajándékban.

Más templomokat s klastromokat is meglátogatott, és adakozóságának mindenütt látható nyomait hagyta, melyet ugy hálálták meg a kardinálok, hogy az ő érette való könyörgésre, Rómában, esztendőnként egy napot rendeltek. Ezekután visszafordult Erzsébet Nápolyba, és ott Joannának kevélységét, illetlen magaviselését, Andráshoz való szeretetlenségét, bánatos szemekkel nézte, annyira, hogy arra határozná magát, hogy Andrást Magyarországra haza hozza, mely feltételétől, a nápolyi főemberek szavára, és a Joanna szineskedéseire, vajha el se állott volna! Azalatt, ha mind nehezen is, megnyerték az Erzsébet követei, az András koronázására való engedelmet a pápától, minekutána annak negyvennégyezer márkát igértek volna; de azzal Erzsébetet Nápolyban nem érték, mert ő Mátyás napján onnan haza indult, és épen azon a napon érkezett vissza Visegrádra, melyen azelőtt való esztendőben, onnan utnak eredt vala. Miképen előzte meg a pápa helybehagyásának végrehajtását, és miképen ölette meg, a nemcsak kevély, hanem tisztátalan életü Joanna a maga férjét Andrást 1345. eszt., felebb az András czikkely alatt meg van irva. Kevésbe mult, hogy 1362. eszt. igen vérengző hadakozásba nem elegyedett Lajos király, Erzsébet becsületének megsértetéséért, negyedik Károly

császárral, aki egyszersmind cseh király is volt. Ugyanis valami cseh és magyar jobbágyok közt történt izetlenség iránt, Lajos a császárhoz Prágába panaszra követeket küldött. Mikor Károly a magyar követeknek felelne, a beszéd közben annyira elragadta őt az indulat, hogy Erzsébetet szemtelen asszonynak nevezné. Magokon kivül lettek ezen szóra a magyarok, azon szó ellen protestáltak, és szemébe Károlynak azt mondották, hogy királyoknak s annak anyjának becsülete mellett, egy szál kardra kimenni készek, akar Károlylyal magával, akar pedig mással az ő képében; ezenkivül tudtára adták neki, hogy azon szempillantástól fogva megszünt a békesség a két hatalmasság közt. Haza jövetelek után, maga Lajos is helybehagyta ezt az Erzsébet becsületéért való hadhirdetést, és mind a lengyel királyt Kázmért, mind másokat hitt maga mellé segitségül. Látván Károly a nagy készületeket, Morvaország szélén Bróda (Ungrisch Brod) városhoz szállott, Lajos pedig Trencsénhez. Onnan Hederváry Miklós és Bebek István mentek által Brodába a császárhoz, a békesség végett, de az akkor meg nem készülhetett, mindazáltal a dolog vérontásra nem került. De 1363. eszt. Lajos Morvaországban nagy pusztitást tétetett. A pápa vetette közbe magát, és kérte Lajost, hogy egy gondolatlan szóért, oly sok vérontást ne okozzon. Lajos közbirákat kivánt, azok azt itélték, hogy mind a két rész az eddig valókról felejtkezzék el. Igy lett meg a békesség. Felejtette már valamennyire Erzsébet, a fiának Andrásnak gyalázatos halálát is, mikor az ő testvére Kázmér, a lengyel király meghalt 1370. eszt., kinek is halála után, az ezelőtt való egyezés szerént, a lengyel korona Lajos magyar királyt illette. Számot tartottak arra, magok a lengyelek is, és mihelyt Kázmér meghalt, mindjárt meghitták Lajost országokba. Mentegette ugyan Lajos magát egy darabig, de utoljára csakugyan hajlott az ő kérésökre, elment Krakóba, ott nov. 17. napján magát megkoronáztatta, azután két nappal Kázmért illendő pompával eltakarittatta. Ezek szerént három tenger volt már a magyar birodalom határa, ugymint a Balti, az Ádriai, és a Fekete tengerek. Lajos király, a maga nagy talentomai mellett is, magát ily roppant birodalom terheinek hordozására elégtelennek tartván, Lengyelország igazgatását, a maga édes anyjára, Erzsébetre bizta, olyan reménység alatt, hogy annak igazgatásával meg fognak elégedni hazája fiai. De megcsalatkozott Lajos ezen bizodalmában, mert a lengyelek csakhamar torkig beteltek az Erzsébet uralkodásával és bánása módjával. Erzsébet is elunván a velök való küszködést, őket odahagyta 1375. eszt. Mindazáltal azután való esztendőben, ujra magához vette Lengyelország kormányát, és oda visz-

szament. Sandeczhez parancsolta, hogy menjenek ő eleibe a lengyel főurak s rendek. Mikor Bochniánál járna, arról tettek neki panaszt a sandomiri bárók, hogy a litvánok ő reájok törnek, és kevés napok alatt be is fognak az ő földjökre ütni, ha ellenök a szükséges rendelések meg nem tétetnek. Erzsébet azzal biztatta őket, hogy legkisebbet se tartsanak, mert az ő fiának, Lajos királynak, oly erős és messzeható karja van, hogy nemcsak a litvánok, de körös-környül minden országok reszketnek az ő nevétől. Ez ugyan elég bátor beszéd volt, és az a sandomiri urakban is gerjesztett valami kis bizodalmat; de az a litvánokat csakugyan vissza nem üzte; sőt azok már nov. 2. napján, a Sána (San) vizéhez jöttek, és azon általkelvén, mindenfelé pusztitottak. Hogy megtudta Erzsébet a dolgot, ábrázatjának vidámságával akarta fedezni szivének megháborodását, és a sandomiriakat ismét azzal biztatta, hogy Lajos a litvánoktól nem sokára visszaveszi mind a foglyokat, mind egyéb prédát. Azonban Krakó várában muzsikáltatott, jó kedvet mutatott, de amely kedv csakhamar homályba borult. Ugyanis a vele lévő magyarok, a krakói piaczon, a gabonával és szénával rakott szekereket, erőszakkal elfoglalni és fosztogatni kezdették, melyen mikor egykor nagy lárma esett volna, annak csittitására Erzsébet a krakói kapitányt küldötte, ki is midőn a reá bizott dologban foglalatoskodnék, egy magyar őt ugy torkon lövi nyillal, hogy lováról a földre lehanyatlik, és azon helyen meghal. Ezen még nagyobb lármát ütöttek a meghalt kapitány atyjafiai, mindenfelé ölték, vágták, és a paloták ablakaiból hányták alá a magyarokat, akiket megkaphattak, ugyhogy azon nap százhatvan magyar veszett el Krakóban. Csak azok maradhattak meg, akik Erzsébettel a várban voltak, melynek kapuit ő féltében harmad napig zárva tartatta. Azután kevés idő mulva, Lengyelországot nagy sirások között örökösen odahagyta, és annak kormányát Budán másodszor is a fiának Lajosnak kezeibe letette. Felül volt már akkor Erzsébet a nyolczvan esztendőn, és talán többé sem Lengyel sem Magyarország igazgatásába nem avatkozott; hanem a minden élőknek utjáról, a halálról kezdett nyomosabban elmélkedni. Testamentomát 1380. eszt. apr. 6. napján Budán 84. esztendős korában tette meg. Élt még 1381. eszt. is, és amely levelet akkor szokott gyürüpecsétjével megerősitve, egy Hecem nevü udvari matrónájának, a Kazay Jakab feleségének adott Visegrádban, az még ma is megvan; de ugy látszik, hogy azon esztendőben meghalt. Meghagyta hogy testét Ó-Budán, a szüz Mária tiszteletére épült klastromban temessék el, abban a kápolnában, melyet a fiával Lajossal együtt épittetett. Lajosnak hagyta azt a tiszta arany

poharat, melyet neki Sanctia, a nápolyi király Róbert felesége, a Joanna mostoha nagyanyja ajándékozott vala. Ennek a pohárnak egyik oldalán, egy sas, másikán Magyarország czimere volt metszve. De igen sok volt, mind a pénz, mind egyéb drágaság, melyet a fiának, klastromoknak, remetéknek, udvari cselédjeinek, s másoknak hagyott. Ugy tartják, hogy ő róla nevezik azt a hires panaceát, azaz csak nem minden nyavalyák ellen való orvosságot, magyar királyné vizének (L' eau de la reine d' hongrie), mely Európának talán minden patikáiban tartatik. Ennek a hires viznek feltalálója, egy bréviáriumnak vagy imádságos könyvnek első levelére, tulajdon kezével, igy irta le ennek históriáját, készitése és a vele való élés módját: „Én Erzsébet, magyarok királynéja, midőn esztendős-koromban, a kinos köszvényben fetrengenék, és ezzel az alább megirt orvossággal esztendeig éldegélnék, amelyre engemet egy öreg remete tanitott volt, akit soha többé, sem azelőtt, sem azután nem láttam, csakhamar jobbulásomat érzettem, ugy hogy minden tetemeimben megvidultam, és mindenek előtt oly szépnek tetszettem, hogy engem a lengyel király feleségül kért magának, de ő hozzá mennem, az én uram Jézus Krisztushoz való szeretetem nem engedte, akinek angyalától vettem, amint hiszem, ezt az orvosságot:

R. Végy lombikon négyszer leeresztett és megtisztált égett bort három annyit. Rozmarint levelestől és virágostól együtt két annyit. Tedd valami edénybe, felül zárd jól be, és tartsd meleg helyen ötven óráig, azután lombikon által bocsásd le, abból minden héten egyszer reggelenként ételben vagy italban, végy be egy drakmányit, avagy köntinget; reggel pedig orczádat és sérelmes tetemeidet, mosd meg jól minden napon. Ez testednek ellankadt erejét visszaadja, elmédet megélesiti, gondolkodásidat és érzékenységeidet megeleveniti, szemed világát megtisztitja és megtartja, életedet hosszabbitja. Ezek vagynak az emlitett breviariumban. De nem lehet elgondolni, miképen kérhette az özvegy lengyel király az özvegy Erzsébetet feleségül, holott Kázmér a lengyel király, aki 1333. esztendőtől fogva 1370. esztendeig uralkodott, neki testvére volt; annak halála után pedig Lajos, az Erzsébet fia lett lengyelek királya. De az ilyen nehézségek eligazitására, itt nem lehet kiterjeszkedni.

Erzsébet. Első Lajos király második felesége 1353. esztendőtől fogva, István, bosnyákországi bán leánya. Farlát azt irja, hogy mikor ez az Erzsébet férjével együtt 1371. eszt. Dalmácziában járt, elmentek Zádor (Jadra) városába is, annak a szent Simeon testének tiszteletére, aki a Krisztust hajdan a jeruzsálemi templomban a maga

ölébe vette vala. Erzsébet módját ejtette, hogy ennek a szentnek egy ujját alattomban elrejtette, de mikor már az oltártól egynehány lépésnyire eljött volna, egy titkos rettegés foglalta el egész testét, elhalaványodott, szemei meghomályosodtak, és annyira reszketett, hogy minden bizonynyal a földre hanyatlik vala, ha az udvari inasok őt meg nem tartóztatták volna. Kebele, ahová az ereklyét dugta, rothadni, és igen szagos genyetség kezdett belőle folyni. Bűnét megbánván, magát az oltárhoz vitette, az ereklyét egy papnak visszaadta, és igy lelkének terhével együtt testéről is eltávozott a nyavalya. Háladatosságának bizonyságául, a Simeon testének egy ezüst koporsót ajándékozott. Hanyadik esztendőben, és ki által készült ez a koporsó, ezek a rajta lévő versek megmutatják: Simeon hic Justus, Christum de Virgine natum, Vlnis qui tenuit, hac arca pace quiescit. Hungariae Regina potens, illustris et alta Elisabeth junior, quam voto contulit almo, Anno milleno triceno octuageno. Hoc opus fecit Franciscus de Mediolano. Orbán pápának egy koronát, és egy egész öltözetet ajándékozott Erzsébet 1379. eszt., melyeket huszezer arany forintnál többre becsültek abban az időben. Kis Károly, akit Lajos segitett vala a nápolyi királyságra, követei által 1382. eszt. segitséget kért Lajostól, Andegavi Lajos ellen, akit Kelemen anti-pápa ültetett vala fel ő ellene. A követek Lajos királyunkat meg nem találták, mivel ő akkor Zólyomon, a lengyelekkel diétát tartott; azértis Visegrádon, Erzsébetnél sürgették urok kivánságát. Minthogy a dolog siető volt, mindjárt maga Erzsébet irt a zádori, raguzai, sibeniki, spalatrói és Dalmácziában más tengeri városok előjáróihoz, hogy minden tengeri erejöket szedjék össze és készen álljanak, hogy mihelyt Bebek Imre, a bán parancsolandja, Nápoly felé indulhassanak. Férjének halála után ámbár Mária, az ő leánya koronáztatott királynak, de az országnak minden dolgai ezen az Erzsébeten fordultak meg. Roszul fizetett akkor neki Kis Károly minapi hüségeért, mert mikor némely pártosok őt Nápolyból magyar királyságra hitták, eljött, Máriát a királyságtól való bucsuvételre kényszeritette, és magát 1385. eszt. megkoronáztatta. De nem soká hagyta Erzsébet magát s Máriát ebben az elnyomott állapotban, hanem módot talált abban, hogy Kis Károlyt szép szín alatt, Budán a maga szobájába csalván, azt megölette, és igy Máriának elvesztett méltóságát visszaadta. Gondoskodott a másik leányáról Hedvigről is, és azt lengyelek királynéjává tette. Midőn már azt gondolná, hogy erős lábon áll, és semmi oldalról nem tarthat, Tót- és Horvátországoknak látogatására igyekszik Máriával együtt. Ott mikor együtt teljes bátorsággal utaznának, Diakovár és Gara nevü

helyek közt, az ő régi ellenségök Horváth János, a tótországi bán, őket megtámadja, kisérőiket levágatja, magokat minden rangjokra való tekintet nélkül, a szekérből lerángattatja, őket először Krupán, azután Ujváron (Novigrád) fogságra tételi, és ugyanott a tömlöczben Erzsébetet megöleti 1387. eszt. jan. 16. napján. Teste Zádor (Jadra) városában temettetett el, a szent Grisogon templomában 9. febr. Onnan két esztendő mulva hajóra tették, és Obrovázig vitték, de onnan aztán hová költöztették, nem tudhatni.

Erzsébet. Albert magyar király és római császár felesége, Zsigmond császár s magyar király Cillei Borbálától való leánya. Három vagy négy esztendős lehetett, mikor 1411. eszt. őt Albertnek eljegyzették, oly feltétel alatt, hogy mihelyt alkalmatos lesz a házasságra, negyvenezer forint birság alatt, Albert ölébe adassék által. Mikor az ő édes atyja, Zsigmond király, 1419. eszt. a konstáncziai (kostniczi) gyülésről haza jött, és a maga feleségét Borbálát, ennek az Erzsébetnek édes anyját, gyanus életéért, Váradra küldötte számkivetésbe, akkor együtt szenvedett azzal az ártatlan Erzsébet is. Azonban az Alberttel kötött házasságbeli szövetség, a maga erejében megmaradt, Erzsébet Alberttel 1422. eszt. összekelt, és a lakadalom Bécsben, nagy pompával tartatott. Férje halála után, mely 1439. eszt. történt, egy kevés ideig királyi hatalommal igazgatta az országot; mindazáltal a királyok közé őt nem lehet számlálni, mivel ő királyságra soha sem koronáztatott fel, hanem csak a veszprémi püspök koronázta meg őt mint királynét, mikor az ő férje Fehérváron királynak koronáztatott vala. Viselősen maradt volt Erzsébet férje halálakor. Maga látta pedig ő azt, hogy az országnak akkori terhei erősebb vállakat kivánnak az övénél, azértis magához hivatván a magyar főrendeket, maga unszolta azokat, hogy magoknak egy ő nála alkalmatosabb királyt válasszanak, annyivalinkább, mivel amennyire ő hozzá vethet, ő nem férfi, hanem leány magzatot fog szülni. Összegyülnek hát a főrendek Budán, és azt végzik, hogy a lengyelek ifju királyát Ulászlót hijják meg magyar királynak, oly feltétel alatt, hogy ezt az Albert özvegyét, Erzsébetet magának feleségül vegye, akinek ha Alberttől születendő magzatja férfi találna is lenni, az elégedjék meg mindenkor, Ausztriával és Csehországgal, felnevekedése után is. Ezekkel és más végzésekkel elküldik a magyarok Perényi Jánost és másokat Ulászló meghivására. Még el sem jutottak a követek Ulászlóhoz Krakóba, mikor Erzsébet Komáromban 1440. eszt. febr. 22. napján egy férfi gyermeket hoz világra, és azt Lászlónak kereszttelteti. Ekkor mindjárt megváltozott az Erzsébet esze, és követet küldött Krakóba Perényi

János és a többiek után, hogy jöjjenek vissza; de mikorra odaérkezett az ő követe, már akkor Ulászló magát királynak igérte. Mindazáltal nem állott el Erzsébet a maga czéljától, mely az lett volna, hogy magának s fiának, Ulászló kirekesztésével, az országot megtartsa, azértis a Lengyelországból visszajött követek közől kettőt, u. m. Thallóczy Matkót és Marczaly Imrét, akik az ő látogatására Komáromba mentek, hogy követségökről hirt tegyenek, fogságra téteti, és tőlök minden leveleket elszedet, a többek közt azt is, melyben az volt megirva, micsoda feltételek alatt adták által a követek Ulászlónak az országot. Azonban maga Ulászló is megindult Krakóból Budára. Mikor Egerben töltené a pünkösd ünnepét, azalatt Erzsébet a maga csecsemő fiát Fehérváron az esztergomi érsekkel Széchy Dénessel megkoronáztatja. Onnan a koronát Visegrádra visszaviszi, de azt ott nem hagyja, hanem hihető az akkori koronaőrzőnek, Gara Lászlónak megegyezésével, magával Győrbe viszi, azután Pozsonba, de arról akkor senki más semmit nem tudott. Roó Gellért, mások után azt irja, hogy amely tokban vagy ládácskában szokták volt tartani a koronát a magyarok, annak formájára egyet, ahoz épen hasonlót csináltatott Erzsébet, és azt adta által Visegrádon a magyar főrendeknek, a koronának valóságos ládáját pedig, magával a koronával együtt magánál megtartotta. Mindazáltal a magyarok Ulászlót, egy más koronával megkoronázzák, amidőn aztán Erzsébet tovább Pozsonban mulatni nem bátorkodott, hanem Bécsbe Fridrik császárhoz ment a fiával, és a koronával együtt, a fiát annak nevelésére bizta, a koronát pedig, és Sopron városát, mindössze huszonhétezerötszáz aranyban neki zálogba vetette. Még akkoris voltak Erzsébetnek az országban pártfogói. Kassa, Bártfa, Lőcse, Eperjes, Körmöcz Bánya, az ő részén voltak, és ezeket Giskra János ótalmazta a lengyelek ellen; Horvátországot Gara László; a túla dunai részt Cillei Ulrik, az Erzsébet testvér bátyjának Cillei Fridriknek fia, tartóztatta az ő hozzá való hűségben. Ugy látszik Erdélyben is hajlottak némelyek ő hozzá, legalább Erdélybe küldött levelében arra inti az erdélyieket, hogy ő tőle elcsábittatni magokat ne engedjék. Ezt a levelet Pozsonból küldötte, ahova maga visszajött, a fiát és a koronát Bécsben hagyván. Irt ugyan ő 1441. eszt. a császárnak, hogy mind fiát, mind a koronát küldje Pozsonba ő hozzá, de a császár egyiket sem adta. Ámbár pedig Pozson városa Erzsébetet befogadta; de Pozson vára Ulászló hatalmában volt, és azt Erzsébet ellen Rozgony István fedezte.

Sok izben ostromlotta Erzsébet a várat, mind 1441., mind azután való esztendőben, de azt soha meg nem vehette. Sokan óhajtot-

ták ezen békételenkedő feleknek egymáshoz való megengesztelődését. Maga Eugen pápa is közbe vetette magát, és Czesarini Julián kardinált Magyarországra küldötte, hogy őket szerkeztesse össze. 1442. eszt. juniusban ért Julián Budára, ahol észrevévén azt, hogy Ulászló épen nem volna idegen a békességtől, Győrbe Erzsébethez ment, s azt is igen hajlandónak találta arra. Mindaddig járt Julián az ellenkező felekhez, hogy Ulászló Győrbe jött Erzsébethez, és azzal személy szerént alkudozott a békesség iránt, akik azelőtt egymást soha nem látták. De az alkudozások nem sokára félbeszakadtak, mivel Erzsébet még a közelebb irt esztendőben, karácson előtt egynehány nappal, meghalt. Az ő anyját Borbálát az tette boldogtalanná, mert az a maga gyermekét akarta a magyar királynéságtól elzárni, és Ulászlót maga férjévé tenni; Erzsébet pedig azért lett szerencsétlen, mert a maga fiát magyar királylyá tenni igyekezett, és ugyanazon Ulászlónak házasságát kerülte, akivel Borbála, az ő anyja, oly igen kivánt házasságra lépni.

Erzsébet. Albert magyar királynak, a közelebb leirt Erzsébettől való leánya. Valamint Lászlót, ugy eztis a Fridrik császár tútorsága alá bizta vala az ő édes anyja. Hanyadik esztendőben született? bizonytalan, annyit tudhatni felőle, hogy már 1451. eszt. eladó számban volt. Ugyanis mivel Fridrik császár Lászlót, az Erzsébet testvéröcscsét nem akarta a maga tútorsága alól kibocsátani, Ejtzinger, egy ausztria főember, ezen való boszúságában, a bécsi gyülésen, ezt az Erzsébetet a nevezett esztendőben előhozatta, és a jelenlevőknek ilyen formán beszélt ő róla, hogy azokat Fridrik ellen felboszanthassa: Lássátok kérlek benneteket! miképen tartotta Fridrik császár ezt a nemes és már házasságra alkalmatos szűzet! micsoda kopott az ő felöltője, szakadozott az ő láb-belije. Nincs jobban dolga a mi ifju herczegünknek Lászlónak, annak sincsen rangjához való ruhája és élelme. Nosza fogjunk fegyvert László mellett Fridrik ellen, a magyarok, csehek és morvák is segitségünkre jönek s. a. t. Minekutána kiszabadult László a Fridrik kezei közöl, Kázmér, a lengyel király, ő tőle ezt az ő nénjét Erzsébetet, magának feleségül kérte, melynek László annál inkább megörült, mivel reménylette, hogy ezen összesógorosodás által, a törökök ellen erősebb lesz. Által is adta László Erzsébetet Kázmérnak 1453. eszt., százezer forintból álló menyasszonyi ajándékkal. Ez a házasság hét leánynyal és hat fiuval lett gyümölcsös, kik közöl az első herczeg 1490. eszt. magyar király lett, második Ulászló név alatt; Kázmér, akit némely magyarok Mátyás király ellen királynak hittak vala ki, a szentek közé számlál-

tatott; Albert, Sándor és Zsigmond egymás után lengyel királyok lettek; Fridrik pedig kardinál volt.

Eskandeli Máté. Budai fi, sz. István király idejében. A szent földre Jeruzsálembe ment, ott meglátogatta a Krisztus szenvedéseinek helyét, és a Sion hegyén számos esztendőkig remetéskedett. Onnan elindult Indiákra, hogy ott a pogányokat tanitsa, az igaz Istennek ismeretére. Szárazon s tengeren tett sok utazás után, először Siam, azután Sinaországba érkezett. Tanitásai közben, sokszor emlitette a maga hazáját is. Látván a bonczok vagy indiai papok, hogy naponként nevekedik a Máté szentségének hire s becsülete, és már boncz tanitványi is vagynak, őt megölték. Holta után sok oda való lakos tisztelte őt. Némelyek hihetőbbnek tartják, hogy ő nem sz. István, hanem Zsigmond király idejében élt. Mert mikor Xaverius szent Ferencz Indiákon járt 1542. eszt. és azután is, akkor némely portugalliai foglyoknak azt beszélték a chinai, vagy jobban sinai lakosok, az ő régi irásaikból, hogy azelőtt mintegy kétszáz esztendővel járt ő nálok egy Eskandeli Máté nevü magyar, budai fi, akit a bonczok öltek meg, minekutána őt halottat támasztott volna fel. Az igaz hogy sz. István idejében, a maga hazájában is elég aratásra való gabonát kaphatott volna Eskandeli, ha ugyan akkor élt volna. Azonban még sz. István idejében, a magyaroknak vezeték nevök, mint neki van, nem volt. Lásd Kanisay János.

Eszéki János. Világi emberből tette Szapolyay János király pécsi püspökké 1539. eszt., kinek halála után Verbőczy Istvánnal együtt, ezt küldötték volt a Szapolyay árvájának tútorai Konstantinápolyba, Szulejmán török császárhoz, hogy az árvát annak kegyelmébe ajánlja. Lásd Verbőczy István. Onnan való haza jövetele után, nem sokára meghalt 1542. eszt.

Eszéki János. Tatai kapitány volt 1559. eszt. Mig ő Komáromban járt az ipához, Nagy Istvánhoz, az oda való kapitány, Paksy János hadnagyához, azalatt az a Hamzsabeg, aki ezelőtt kevés esztendőkkel, Bebek Ferencztől, Fülek várát elvette vala, és aki már most esztergomi basa volt, Eszéki távollétét megtudván, egy éjjel Tata alá lopakodott, és azt a különbenis a bor ital után mély álomban hortyogó katonáktól könnyü móddal elfoglalta. Az ifju király Maximilián parancsolatára, kemény tortúra alá fogatott Eszéki, de semmi csalárdság reá nem sült, mivel bizonyos volt, hogy csak egynehány drága és válogatott paripái patkoltatására fordult vala Komáromba, mindazáltal mások tanuságára s példájára, fejével lakolt a vigyázatlanságért. Minthogy ez az elfoglalás fegyvernyugvás ideje alatt

esett, követe által kérte Ferdinánd Tatát vissza Szulejmán török császártól. Egynehány aranyos poharat, és egy elefánt hátán torony módjára álló mesterséges órát is küldött neki ajándékba, a basáknak pedig bőven pénzt. A calczedóniai mezőkön érte utól a követ, a maga fia ellen hadakozni igyekező Szulejmánt, ki is ott az ajándékot, a maga egész tábora láttára, elvette ugyan, de Tata visszaadását más időre halasztotta.

Ete. Csongrád épitője. Lásd Ond. Ezt az Etét 896. eszt. Árpád, Vojtával együtt, Baranyavár ellen küldötte, melyet minekutána megvettek volna, a Baranyaságot az Ete fiának, Eudunak adta Árpád. Ez az Eudu épittette Székcső várát, melyben azután lakott.

Ete. Azon hét kun kapitánynak egyike, akik Kiov (Kiew) városa alatt Álmoshoz állottak, és ő vele együtt Magyarországra bejöttek.

Etu. Lásd Ete.

Eusee. Lásd Őse.

Euyse. Egy Euyse Domokos nevü ember, Győr vármegyei deputatus volt, a budai diétára 1447. eszt., mikor a főrendek Hunyadi János gubernátornak Buda várát általadták.



TARTALOM.



